KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI / 435
Dünya Edebiyatı Dizisi / 6

OSMANLI TARİH YAZARLARI VE ESERLERİ

Çeviren:
Prof. Dr. Coşkun ÜÇOK

© Kültür Bakanlığı - 1992 - ANKARA
ISBN 975-17-1104- 5
Kapak Düzeni / Memik KAYAOĞLU

Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın 9-12-1992 tarih ve
2549 sayılı makam onayı ile ikinci defa
tıpkı basım olarak 8.000 adet bastırılmıştır.

Mersin İmar İnş. Tic. Ltd. Şti Basımevi/1992
9 (74) 34 38 10 - MERSİN

İnsanlığın geçirdiği büyük dönüşümlerin, elde ettiği değerlerin arkasında iki kavram yer almaktadır. "KİTAP" ve "OKUMA".

Hangi alanda olursa olsun somut, yapıcı, ulusal ve evrensel özelliklere sahip olumlu sonuçların elde edilmesi ancak düşüncenin üretilmesi ile olanaklıdır.

20. yüzyılı geride bırakmamıza çok az bir sürenin kaldığı günümüzde, bu iki kavram görselliğin sınırtanımaz etkinliği ve gücü ile savaş verir haldedir. Ne var ki, iletişimin teknolojik gelişmelerle değişen türleri yanında bu iki kavram, insanlara özgü haz duygusu nedeniyle özelliğini ve önemini her zaman koruyacaktır.

Dün olduğu gibi, bugün de, gelecekte de "OKUMAK" ve "YAZMAK" insanoğlunun günlük davranışları arasında yer alacak, insanlar düşünce üretip, kendini yenilemek çabasından vazgeçmeyeceklerdir.

Bütün iyi niyetimiz ve çabalarımıza rağmen yazılı bilgi, yazılı kültür birikimi, görsel bilgi edinme yollarının çoğalmasıyla önemli darboğazlara itilmektedir. Özellikle televizyonun elinde bulundurduğu kolay erişilebilirlik gücü zaten okuma ve yazma alışkanlığı az olan insanımız için, çok önemli bu iki kavram açısından tehlike gibi görünmektedir. Karamsar olmamıza gerek yok. Aynı televizyon, sinema sanatının da gerilemesine neden olmadı mı? Üstelik bu "olumsuz" gelişmeler okuma alışkanlığının yaygın, yazılı kültür birikiminin geniş olduğu Batılı toplumlarda da yaşanmıştır, yaşanmaktadır.

Soruna özellikle bu açıdan bakılırsa, Türkiye'nin karşısında duran çıkmazın, ya da aşılması gereken engelin biraz daha farklı olduğu görülebilir. O da, Batının yazılı kültür birikimini belli bir düzeye getirdikten sonra görsel kültüre onun zorlamasıyla geçtiği şu sıralarda, Türkiye'nin aynı olguyu, yazılı kültürünü henüz oluşturmadan yaşamaya başlamış olmasıdır

Asıl üstünde düşünülmesi gereken, asıl çözüm bulunması gereken sorun budur...

Böyle bir çözüm arayışı, hiç kuşkusuz, kitaba toplum içinde gerek nitelik, gerekse nicelik açısından daha yaygın bir yer verilmesini bir ön koşul olarak sunar.

Oysa, tam da böyle bir geçiş döneminde, bir toplumda ve bir ülkede kitaplar yasaklanıyorsa, tutuklanıyorsa, kitaba yönelik girişimler "suç" olarak değerlendiriliyorsa, farklı düşüncelerin yazılı ürünleri zaman zaman dışlanıyorsa, kaygı verici bir yanılgı yaşanıyor demektir.

Kültür Bakanlığı olarak, bu zorunlulukların bilinciyle, öncelikle kitaplara yönelik yasakları kaldırarak attığımız ilk adımı, ikinci aşamada, insanlık tarihini, düşünce tarihini, aydınlanma geleneğini, demokrasi klasiklerini... kısacası, çağdaş insan düşüncesinin oluşumuna katkıda bulunmuş tüm verimleri dilimize kazandırarak, bu konudaki toplumsal üretimimizi destekleyerek sürdüreceğiz.

Toplumsal düşünce birikimimizi oluşturan, o arada da ulusal kültürümüze katkıda bulunmuş olan ve fakat özel yayınevleri tarafından yayınlanmasında bilinen güçlükleri yaşayan yapıtları yayınlayacağız. Böylece, ulusal kültür birikimini, yalnızca bir koruma mantığıyla değil, günün gereksinimlerini karşılayacak bir yaklaşımla ele almış olacağız.

Okuma, öyle görünüyor ki, içinde yaşadığımız bu "görsel kirlenme" ortamında kişinin kendisiyle, kendi bireyliğiyle yalnız kalabildiği tek alandır. Kendi içine dönmenin ve kendi usunun ve anlağının bilincine varıp, derinliğine ulaşabilmenin tek yolu da okumaktan geçiyor.

Türkiye gibi, genç nüfusun fazla olduğu toplumlarda, okuma edimine ayrı bir işlev düştüğü ortadadır. Ancak bu yolla ulusal ve evrensel kültür birikimlerine ulaşabilmemiz olasıdır.

Bu gerekçelerle ve bu bilinçle "kitap-okuma" somutunda başlattığımız girişimlerin, bundan sonraki kuşakların soyut düşünsel çabalara ağırlık veren, çağı, içinden bakarak yaşayan kuşaklar olarak yetişmelerine önemli katkılarda bulunacağına içtenlikle inanıyorum.

D.Fikri SAĞLAR
Kültür Bakanı

İÇİNDEKİLER

Çevirenin önsözü XI

Yazarın önsözü XIII

En önemli kısaltmaların listesi XIX

Giriş 3

Osmanlı Tarih Yazıcılığının Başlangıçları 7

Osmanlı Tarih Yazarları 11

Yazar adı dizini 443

Doğrulamalar ve Eklemeler 444

Kitap adı dizini 469

Özel adlar dizini 487

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Ünlü Alman türkologu Franz Babinger'in 1927 yılında yayınladığı "Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri" adlı biyo-bibliyografik kitabını yıllarca önce türkçeye çevirmiştim. Osmanlı tarihi araştırıcıları için vazgeçilemez bu başvuru kitabının basılması Kültür ve Turizm Bakanlığı Danışmanı değerli öğrencim Yavuz Bülend Bakiler'in çabaları ile "Atatürk'ün Doğumunun Yüzüncü Yılı" serisi içinde gerçekleşebildi.

Bir yaşam boyu çalışmanın, incelemenin, didinmenin ürünü olan böyle kapsamlı bir kitapta yanlışların bulunması doğaldır. Ben bir biyo-bibliyograf değilim. Ancak görebildiğim ve bilebildiğim yanlışları düzeltmeğe çalıştım. Kitabın yayınlandığı yıldan bugüne kadar birçok karanlık noktalar aydınlanmış, basılmamış kitaplar basılmış, bilinmeyen yazmalar bulunmuştur. Eserin yanlışlarının düzeltilmesi, eksiklerinin tamamlanması bütün araştırıcıların katkılarına açıktır.

Kitabı kimi baskı sorunları yüzünden transkripsiyon ile bastıramadık. Ancak özel adlarda olanak içinde asıl yazılışlarına sadık kalmaya ve bu bakımdan bir yazım birliği sağlamaya çalıştım. Kimi zaman *keşf al-zünûn*, kimi zaman da *keşf el-zünûn* veya *keşf üz-zünûn* yazan Babinger'i de düzeltmedim.

Kitabın kullanılabilmesi için vazgeçilmez olan üç ayrı indeksi değerli öğrencilerim Prof. Dr. Ahmet Mumcu ve Doç. Dr. İlber Ortaylı büyük bir titizlik ve özveri ile gecegündüz çalışarak hazırladılar. Kendilerine en içten teşekkürlerimi sunarım.

Ankara Ağustos 1982
Coşkun ÜÇOK

YAZANIN ÖNSÖZÜ

C. Brockelmann'ın o biricik *Geschichte der arabischen literatur* (Arap edebiyatı tarihi) adlı kitabıyla hemen hemen 30 yıl önce Arap bibliyografyası alanında yaptığı gibi ben de yıllardan beri Osmanlı bibliyografyası için yardımcı kitap hazırlamakla uğraşmaktayım. Böyle bir girişimin önüne çıkan zorluklar az değildir ve yalnız buna benzer alanlarda çalışmış olan kişiler Brockelmann'ın o iki ciltlik eserinin içinde bulunan iş ve zahmet yığınını ölçebilirler. Hiç olmazsa dış ülkelerde o eserin, binlerce ve binlerce, hecelerle uğraşan ufak ilmî eserlerden çok fazla Alman Orientalistik'inin değerlenmesine hizmet eden bir eser olduğu ve Doğu araştırmalarının en büyük başarılarından biri bulunduğu anlaşıldı. Osmanlı teliflerini inceleyecek olan bir eserin Brockelmann'ın eserinin verdiği örneğe göre planlanması gerektiğini daha ilk önceden anladım; ancak şu da unutulmamalıdır ki Osmanlı telifleri için kaynaklar ve yardımcı vasıtalar, on yıllardan beri incelenen ve bir çok yazma listeleri hazırlanmış olan Arap teliflerinkinden çok daha zor ele geçmektedir. Çünkü daha uzun zaman bu incelenmesi güç ve konuları başka başka olan metinlerin eşit bir şekilde incelenmesi mümkün değildir, hatta Türkoloji incelemeleri artık İslamistik'in koruyucu örtüsü altına veya Semitistik çerçevesine sokulmayıp da bağımsızlaşsa bile bu böyledir. Son yıllardaki ilerlemeler Türkoloji'nin buna hakkı olduğunu açıkça ispat etmiştir. Bundan böyle artık üstünlerin küçük görmesi ile İslamistik'in bu koluna bakmağa ve Türklerin kültürsüz oldukları yolundaki eski masalı devam ettirmeğe imkân yoktur. Yalnız Osmanlı teliflerinin genişliğinden ve öneminden tamamiyle habersiz olanlar Türkoloji'nin ancak *extra ordinem*,

zaman, istek ve imkân olunca Orientalistik çerçevesi içinde yer bulabileceğini söyliyebilirler.

Yeter genişlikte yayılmış olan bu düşünceyi sarsmaya belki bu kitap yardım edecektir. Onun için Osmanlı teliflerinin en önemli kollarından birinin ilk defa olarak kendi başına şuurlu bir şekilde incelenmesi denenecektir. Kitabın planı ortaya çıkmıştır. Osmanlı tarih - yazarlarını eserlerinden anlıyarak anlatmak ve "onların âlemlerinin zihni çerçevesinin özünü kavrayarak" (Stephan Zvveig) tasvir etmek benim vazifem değildir. Bu yazarların hayatları hakkında ele geçen bilgiyi kritik ederek gözden geçirmenin, eserlerini, bilindiği kadar, kısaca tasvir etmenin ve değerlendirmenin de kendine göre bir önemi vardır. Bu yazarların pek çoğu bugüne kadar, hatta birçok uzman araştırıcıların bile meçhulüdür ve bunların en önemlileri hakkındaki bilgimizin genişletilmesi için yıllarca ve usanmadan çalışmak gerekecektir. Osmanlı Devletinin ilk zamanlarından yıkılışına kadar Osmanlıların yazmış oldukları tarih kitaplarının sayısı, herkesin kabul etmek zorunda olduğu gibi, çok büyüktür. Bu alanda bilgisi olanlar bile tarih yazan Osmanlıların ne kadar çok olduğuna şaşabilirler : Hemen hemen beşyüz yıllık bir zaman içinde beş yüz. Bunların çoğunun eserleri bugüne kadar kalmış ve bu eserde hiç olmazsa bunların bir nushasının bugün nerede bulunduğu yazılmıştır. Kaybolan veya bilinmiyen tarih eserlerini tekrar bulup bulmamakta ne kadar başarı sağlanacağını gelecek gösterecektir. Batı Avrupa koleksiyonlarında bulunan yazmaların basılmış fihristlerinden başka yalnız İstanbul, Kahire ve Hindistan'ın bazı kütüphanelerinin basılmış katologlarından faydalanılmıştır. İstanbul'da bulunan yazmaları gösteren fihristlerin ne durumda olduğu çoktanberi herkesçe bilinmektedir. Bundan dolayı o fihristlere dayanarak verdiğim bilgilerden ötürü sorumluluğu üzerime almayacağımı söylemekle yetinmek istiyorum. Son

zamanlarda bir çok vakıf kütüphanelerinin yerlerinin değiştirilmiş olması veya bunların birleştirilmesi keyfiyeti de buna eklenmiştir.

Bu kitapta tabiatiyle ancak eski kataloglara ve eski yerlere göre bilgi vermek mümkün olmuştur. Avrupa'da bulunan türkçe yazmalara gelince : Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft (=Alman İlim adamlarına yardım kurumu) sayesinde hemen hemen bütün, İtalya İngiltere ve Fıransa'da bulunan ilgili kolleksiyonları şahsen gördüm ve henüz kataloglanmamış yazmaları bu kitap için değerlendirebildim. Böylece Venedig, Bologna, Milano, Floransa, Roma ve Napoli Kütüphanelerini gözden geçirmek fırsatını buldum. Bibliotheca Vaticana müdürü Msgr. Giovanni Mercati'nin iyi karşılayışı sayesinde orada bulunan ve şimdiye kadar katologa geçmemiş olan türkçe yazmaları inceleyip ne olduklarını ve kimin tarafından yazılmış olduklarını tayin edebildim. Oxford'da da tanınmış Bodleian Library'nin müdürü Dr. A. C. Cowley'in tükenmek bilmez yardım severliği bana Turcica'yı iyice gözden geçirmek imkânını verdi; H. Ethé'nin katalogunun türkçe yazmaları içine alan ve hemen hemen basılması bitmiş olan ikinci kısmı henüz yayınlanmamış olduğu için bu gözden geçirme özellikle önemliydi. Ch. Rieu'nün eşsiz *Catalogue of Turkish Manuscripts*'inden sonra British Museum'a gelmiş olan ve bu kitabı ilgilendiren bütün türkçe yazmaları da gözden geçirdim ve kitapta işaret ettim. Bundan başka Berlin'de Prusya Devlet Kütüphanesinde bulunan 2000'den fazla Batı - türkçesi yazmaların W, Pertsch'in kataloguna geçmemiş olanlarından tarihi olanlarını da bu kitapta işaret ettiğimi söylemeliyim. J. H. Mordtmann tarafından bu yazmalar için hazırlanmış olan yazma fihristin bana çok yardımı dokundu; bu fihrist umulduğu üzere yakında basılınca Ch. Rieu'nün ve W. Pertsch'in bu yoldaki eserlerinin yanındaki şerefli yerini alacaktır. Bunlardan başka, basıl-

mış olan kataloglarla yetinmek mecbutiyetinde kalmadım ve nadir olarak bunların doğru olup olmadıklarını araştırabildim. Son zamanlarda Istanbul'daki eski Padişah Sarayından çıkarılmış olan ve anlaşıldığına göre sayısı çok büyük olan türkçe yazmalar burada incelenemedi. Bunların içinde Sultan için yazırlanmış olan olaganüstü güzel yazmalar halinde birçok Unica'ların bulunacağı şüphesizdir. Bu hazineler yakın bir zamanda işe yarar kataloglarla bilim âlemine açılabilse! Yugoslav ilim Akademisinin bir daveti bana Sırp - Hırvat - Sloven kırallığı sınırları içinde dağılmış bulunan türkçe yazma kolleksiyonlarından ancak önümüzdeki güzün faydalanma imkânını hazırlarken, bu haftalar içinde Yunan hükûmetinden aldığım bir davet de Yunanistan'daki Genel Kütüphanelerde bulunan ve sayısı az olan türkçe yazmaları gözden geçirmek fırsatını verdi. Kitap yarısına kadar basıldıktan sonra Parise yapmış olduğum ve bir kaç hafta devam eden bir ziyaret bana orada Bibliotheque Nationale'de bulunan ve içinde çok değerli kitaplar olan türkçe yazmalar koleksiyonunun daha esaslıca incelememe imkân verdi. Umulmadık bir sonuç elde ettim; ne yazık ki bunu kısmen ve ekler halinde (kitabın sonunda). okuyuculara bildirebildim; ancak dizinde bunlar özellikle işaret edilmiştir.

Bütün çekilen zahmetlere ve geçirilen zamanlara rağmen kitabın boşluksuz eksiksiz ve yanlışsız olmayacağına eminim. Bu alanda ilk girişim sayılabilecek böyle bir eserin hedefi ilerdeki çalışmalara temel olmak, ve talihi ise bir çok yerlerinde düzeltilmek ve yenilenmektir. Kitabın tenkidi için –*Si parva Licet componere magnis* (=Küçüğü büyükle mikayese etmeğe izin verilirse)– J. v. Hammer-Purgstall'in *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst* (VI, 595 v.dd.) adlı eserinin sonuna koymuş olduğu uygun ve hoş sözleri hatırlatabiliriz. Zamanla, bu yolda söz söylemeye yetenekli kimselerin ve dar alanda araştırma yapanların

buluşlarından bu esere gelecek fayda çok yüksek ve değerli olacaktır. Umarım ki, bunların, yakında I. Selim'e kadar gelen kısmını bastıracağım *Geschichte der Osmanischen Literatur* (=Osmanlı Edebiyatı tarihi) adlı eserime de faydası dokunur!

Eserin basılmasını bir basım para yardımı ve seyahat parası yardımlarıyla kolaylaştırmış olan Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft (=Alman ilim adamlarına yardım Kurumu) dan başka bu pahalı ve büyük eseri yayınlamak teşebbüsünü üzerine alan Bay yayınlayıcıya özellikle teşekkür ederim. Son olarak J. H. Mordtmann'a yeniden en candan teşekkürlerimi sunmakla zevk duyarım. O, Kitabın hazırlanmasına teşvik edici sözlerle yardım etti ve prova tashihlerini beraberce okurken bazı yerleri düzeltti bazı yerleri tamamladı.

Retümno (Girit) 12. Temmuz 1927

Franz BABINGER

EN ÖNEMLİ KISALTMALARIN LİSTESİ

AFGH = *Archiv für Geographie, Historie, Staats - und Kriegskunst*, yayınlayan Frh. v. Hormayr, XIII. Yıl, Viyana 1822.

Aynâ-i zurefâ bk. Cemâleddîn, *aynâ-i zurefâ*.

BROCKELMANN, GAL = C. Brockelmann, *Geschichte der arabischen Literatur*, iki cild, Weimar 1898 ve Berlin 1913.

Edİ = *Enzyklopaedie des Islams* I. Cild v.d. Leiden 1913'den beri.

CEMÂLEDDÎN, *Aynâ-i zurefâ*, Ahmed Cevdet tarafından İstanbul'da 1315'de 144 S. 8° olarak yayınlanmış olan *Osmanlı Tarih ve - mü'errihleri*'nde vardır (Bk. Aş. Nu. 328).

GİBB, HOP = E.J.W. Gibb, *History of Ottoman Poetry*, 6 Cild, Londra 1900-1909.

GOD = J. v. Hammer, *Geschichte der osmanischen Dichtkunst*, dört cilt, Peşte 1836 v.dd.

GOR = J. v. Hammer, *Geschichte des osmanischen Reiches*, on cild, Peşte 1827/35.

H.K. **HACI KALFA** (Haccî Halîfa), *Lexicon bibliographicum*, *ed.* **G. FLÜGEL**, yedi cild, Leipzig ve Londra 1838/58.

Kahire, TK = **ALÎ EFENDİ HİLMÎ ED-DAĞESTÂNİ**, *Fihrist el-kütb el-türkiyye el-mevcudet-i fi'l-kütphanet el-hidiviyye*, Kahire, 1306, XV, 406 S. 8°.

MOG = *Mitteilungen zur osmanischen Geschichte*, yayınlıyan F.v. **KRAELİTZ - GREİFENHORST** iki cild, Viyana ve Hannover 1921'denberi.

OGNZ = O.M.v. **SCHLECHTA - WSSEHRD**, *Die osmanischen Geschichtsschreiber der neueren Zeit. Aus dem VIII. Bande der Denkschriften der philos. - Hist. Classe der*

Kaiserl. Akademie der Wissenschaften besonders abgedruckt. Viyana 1856, 47, S. 4°.

OM = **BURSALI MEHMED TAHİR,** *Osmanlı mü'ellifleri,* (I. Cild. İstanbul 1334, 706 S. büy. - 8°; II. Cild, İstanbul, 1338, 510 S. büy. - 8°; III. Cild. İstanbul 1343, 328 + 12 S. büy. - 8° (bk. aş. Nu. 376).

RİEU, CTM = CH. RİEU, *Catalogue pof the Turkish Manuscripts in the British Museum,* Londra 1888.

RİEU, CPM = CH. RİEU, *Catalogue of the Persian Manuscripts in the British Museum,* üç cild, Londra 1879/83.

SO = Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî,* İstanbul 1308/15, 4 Cild büy. - 8°. (Bk. aş. Nu. 354).

ŞN = **AHMED TAŞKÖPRÜZÂDE,** *Şakâ'ik el-nu'maniyye,* Mehmed Mecdî tarafından hazırlanmış türkçe tercümesi, İstanbul 1269 (bk. Aş. Nu. 68).

TOEM ve TTEM = *Tarih-i Osmânî* (veya *Türk*) *encümeni mecmu'ası* yahut *Revue Historique publiée par l'Institut d'Histoire Ottomane* İstanbul 1910'danberi.

WÜSTENFELD, *GdA* = **F. WÜSTENFELD,** *Die Geschichtsschreiber der Araber und ihre Werke. Abhandlungen der Kgl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen*'in XXVIII. XXIX. cildlerinden, Göttingen 1882. VIII, 307 S. 4°.

OSMANLI TARİH YAZARLARI VE ESERLERİ

GİRİŞ

Osmanlı kudretinin kuruluşundan önce Anadolu'da hüküm sürmüş olan ve *Teva'if ül-mülûk* adı verilen küçük beylikler zamanında yazılmış olan bütün eserler gibi tarihî eserler de şimdiye kadar koyu bir karanlığa gömülü kalmışlardır[1]. Ancak, bu küçük beyliklerin bazılarının tarihini top-

1 Burada şu veya bu Anadolu Beyligi üzerine yapılmış olan araştırmaları bir araya getirmek denemesi yapılacaktır : Bu yoldaki çalışmalarda en çok hissesi olanlar yeni Türk tarihçileridir, bunların içinde de özellikle **Halil Edhem** ve **Ahmed Tevhid** Beyler. **Aydınoğulları** hakkında **Ahmed Tevhid** Bey *Revue Historique, publiée par l'Institut d'Histoire Ottoman, (=Tarih-i osmani encümeni mecmu'ası)* nın 19. numarasında (İstanbul 1911) bir etüd yayımlamıştır; **Danişmendoğulları** için bk. **A. D. Mordtmann** *ZDMG*, XXX (1876), S. 467-486 ve **Paul Casanova**, *Revue Numismatique*, III (Paris 1894), S. 307 v.dd., 433 v.dd., ve **J. H. Mordtmann** *EdI*, I, Cild., S. 952 v.dd.; **Denizli Beyleri** için bk. **Ahmed Tevhid** Bey, *TOEM*, Nu. 13 ve **J. H. Mordtmann**, *EdI*, I, 979; **Çenderoğulları** için bk. **Ali** Bey, *TOEM*, 781 ve **F. Giese**, *EdI*, I, 868 (Çendereli); **Zulkadiriyye** *(bk. Der İslam*, XIII (1922), 102), **Mehmed Ârifî Paşa** (Eski Konya Valisi, doğm. 1274, Ölm. 29. Rebi' II. 1333) *TOEM*'nın 30-38. sayılarında ve **J. H Mordtmann** *EdI*, I, 1000-1002; **Bey Eretna** için bk. **Ahmed Tevhid**, *TTEM*, Nu. 25; **Germiyanoğulları** için bk. *TOEM*, Nu. 2 (1910 ve **J. H. Mordtmann**, *EdI*, II, 139 v.d.; **Hamidoğulları** için bk. Mehmed **Ârif Bey**, *TOEM*, Nu. 15 (1912) ve **J.H. Mordtmann** *EdI*, II, 265 v.d.; **İsfendiyaroğulları** (sonraları adları **Kızıl Ahmedli** olmuştur) için bk. **Ahmed Tevhid** Bey *TOEM*, 6. sayı, S. 382-392 ve **J. H. Mordtmann** *EdI*, II., 567 v.dd.; **Karamanoğulları** hakkında **Halil Edhem** Bey *TOEM*'nin 11, 12, 13 ve 14. (1912) sayılarında etüdler yayımlamıştır, ayrıca **J. H Kramers** *EdI*, 11, 800 v.dd.; **Maraş Emîrleri** için bk. **Mükirmîn Halil**, *TTEM*, Nu. 5 (82) ve Nu. 6 (83); **Menteşe Beyleri** için bk. **Ahmed Tevhid**, *TOEM* (1912) Nu. 12 (ve **Paul Wittek**, *Das Fürstentum Mentesche, Studie zur Geschichte Westkleinasiens im* 13. - 15. *jh. (İstanbuler Mitteilungen* Heft 2), İstanbul 1934. Bu eser **Orhan Şâik Gökyay** tarafından türkçeye çevrilmiştir : *Menteşe Beyliği*, 13. - 15. *asırda garbi Küçük Asya tarihine ait tetkik* (T. T. K. yayınlarından IV. Seri-Nu. 1) Ankara. T. T. K. Basımevi. 1944. (Çevirenin ilâvesi)); **Ramazanoğulları** için bk. **Ahmed Tevhid**, *TOEM*, Nu 12 (1912), 609 v.dd.; **Saruhânoğulları** için bk. **Ahmed Tevhid**, *TOEM*, Nu. 10. (1911) ve **F. Babinger**, *EdI*. IV. Cilt, 189 v.dd.; **Tekeoğulları** için bk. **Ali Bey**, *TTEM*, Nu. 2 (79), ve **Ahmed Refik** Bey gene aynı yerde (Teke - eli); bk. bu münasebetle, **Ahmed Tevhid** Bey'in Konya Sultanlığının yıkılmasından sonra Anadoludaki Beylikler hakkında yazdığı etüde, *TOEM* (1911) Nu. 9., orada Balıkesir ve Karasi beylerinden de bahsedilir, ve bk. **M. F. Köprülü**, *Anadolu Beylikleri Tarihine ait notlar*, Türkiyat mecmu'ası, II. Cild S. 1-33 (İstanbul 1926; Ayrı basım 32 S.). Karasi tarihi için bk. **J. H. Mordtmann**, *Über das Türkische Fürstengeschlecht der Karasi in Mysien. Sitzungsberichte der K. Preuss. Ak. der Wiss., phil. - hist. Kl., Berlin*, 1911, - Rum Selçuklularının ve onları takip eden Devletlerin, şimdiye kadar yalnız **J. H Mordtmann** tarafından yapıldığı gibi Bizans kaynaklarına ve ayrıca Ermeni, Surye ve Gürcü kaynaklarına dayanılarak tarihlerinin yazılması hala bununla uğraşacak uzmanı beklemektedir. (**İ. H. Uzunçarşılı** daha çok yerli kaynaklara ve yukarda sıralanmış olan etüdlere dayanarak Anadolu Beylik'lerinden toplu ca bahseden bir eser yazmıştır; bu eser *Anadolu Beylikleri* adı ile T. T. K. tarafından yayınlanmıştır, T. T. K. yayınlarından VIII. seri-Nu. 2. çevirenin ilâvesi).

lama teşebbüslerinde bulunulduğu da[2] kesin olarak anlaşılmaktadır. Osmanlıların öncüleri olan Rum Selçukluları[3] zamanında da hemen hemen hepsi farsça[4] ve sanıldığına göre oldukça çok tarihî eserler yazılmış olduğu da şüphesizdir; bunlardan bize ancak küçük artıklar ve sonraları değiştirilmiş nushalar kalabilmiştir. *Tevaif-ül-mülûk* tarihi kaynaklarına gelince, Şimdiye kadar yalnız **Danişmendoğulları,** lirik şair[5] ve Sıvas Hükûmdarı Kadı **Burhaneddin** (745-799 h) ve **Karamanoğulları** hakkında emin eserler bulunabilmiştir. Sultan I. Murad'ın isteği üzerine Tokat Kalesi *Mustahfizi* **Alî** veya **Ârîf** (bk. **H. K.**, Nu. 11813) adlı biri 762/bş. 11.X.1360 yılında Selçuklular zamanından kalma eski bir esere dayanarak bir **Danişmendoğulları tarihi** yazmıştır. Bu eserin, Tokat'dan **İbn Alî** (Belki de **Ârif B. Alî** adlı) biri tarafından yazılmış olduğu söylenen ve ne yazık ki ele geçmemiş olan *Tarih fi beyân el-devlet el-Dânişmendiyye* adlı eser olması çok muhtemeldir. Bu eserin son zamanlara kadar bir kopyasının mevcut olduğu, **Hüseyn Hezârfenn,** *Cihânnumâ* ve **Müneccimbaşı**'daki istinsahlardan açıkça anlaşılmaktadır. Dresden'de *cod. turc.* 123'de (**H. O. Fleischer,** *Catalogus*, S. 18) bir kopyası bulunan *Mirkât ül-cihâd* adlı tarihi eser bu eserin sonradan değiştirilmiş bir şeklidir; bunun gibi **Âlî**[6] diye anılan tarihçi

2 bk. Bunun için **F. Babinger,** *Deutsche Literatur - Zeitung*, 1925, Sp. 352 v.dd.

3 Bunun için **M. Th. Houtsma**'nın geniş eserlerine bakılmalıdır, özellikle *Über eine türkische Chronik zur Geschichte der Selğuqen Klein - Asiens, Actes du VIième congrès internat. des orientalistes tenu en* 1883 *à Leide*, I, 369 v.dd.; *Some remarks on the history of the Saljuks, Acta Orientalia'da*, III, 136 v.dd.

4 **Rum Selçukluları**'nın tarihi sonradan Osmanlı Tarih - yazarlarını da uğraştırmıştır; böylece **H. K.** (*Lex. bibl.*, Nu. 2150) 977/1569'da ölmüş olan Bursalı *Müderris* **Mollâ Ahmed b. Mehmed**'in (bk. *OM*, III, 10) Vezir **Cemâleddîn Alî b. Yûsuf el-Kıftî** (ölm. 646/1248)'nin *tarih-i âl-i Selçuk*'unu devam ettirdiğini ve özellikle bunda **Rum Selçukluları**'nı anlattığını bildirmektedir. Herhalde aslı arapça olan bu eser **Mehmed b. Mecdeddîn** tarafından türkçeye çevrilmiştir; bk. *OM*, III, 10. - **Sa'd(!) Şemseddîn el-Pezdevî**'nin Farsça *Tarih-i âl-i Selçuk* adlı bir eseri İstanbul'da Ayasofya Kütüphanesinde Nu. 3019'da bulunmaktadır.

5 *Dîvân-i Kâdî Burhâneddîn* 1922/1338 yılında İstanbul'da Robert College öğretmenlerinden biri tarafından yayınlanmıştır (64 S. 8°), anlayanların fikrine göre bu yayın yetersizdir.

6 Bk. Bunun için **Âlî,** *Menâkıb-i hünerverân* (İstanbul 1926), v.d..

Mustafa (Ölm. 1008/1599) bu eseri eklerle değiştirerek yeniden tertip etmiştir[7]. Dikkate şayan Sivas Kadısı **Burhâneddîn** hakkında çok değerli Çağdaş bir kaynak vardır Asıl adı *Bezm u rezm* olup çok kere *Mekânib-i Kâdi Burhâneddin* diye de anılan bu eseri Astrabad'lı **Azîz B. Ardeşîr** adlı birisi Yazmıştır. Eser Receb 800 başı (bş. 20.III.1398)'nda bitmiştir ve birçok nushaları İstanbul Kütüphanelerinde bulunmaktadır[8]. **Hacı Kalfa** (Nu. 2273) *Tarih el-Kâdî Burhâneddin el-Sivâsî* adlı 4 cildlik bir kitaptan bahsetmekte ve müellifi olarak, **Sultân Ahmed Celâirî** (Ölm. 813/1410. bk. EdÎ, I, 1046) zamanında Bağdad'da yaşamış olan **Abdülaziz Bağdâdî** adlı birini göstermektedir. Bu da aynı eser olabilir. **Ahmed Tevhid** Bey TOEM (1914/15)'nin 26, 27, 28, 29, 30, 31 ve 32 sayılarında *Bezm u rezm*'den parçalar yayınlamış ise de bununla bu eserin tam olarak yayınlanmasını gereksiz kılmamıştır[9]. - Hükûmetleri XV. Yüzyılın sonlarına kadar sürmüş olan Karamanoğullarının ilk zamanları tarihi hakkında da Osmanlılar'dan önce bir eser yazılmıştır. Aslı farsça olduğu muhakkak olan bu eserin sonradan türkçe tertipleri de hazırlanmıştır[10]. Bunların en tanınmışı şair **Şikârî Ahmed**'inkidir (Ölm. 992/1584; bk.

---

7 *OM*, III, 186, 10'da kayıt edilmiş olan ve belki de çok sonraları yazılmış olan **Hafız Niksarlı Mehmed Vehbî**'nin *Tarih-i Hazret-i melik Dânişmend Gâzî* adlı eseri ve *Mülûk-i Dânişmendiyye târihi* (bk. *OM*. III, 187, 3, İstanbul'da Millet Kütüphanesinde vardır) adlı eser hangi zamana aittir kestiremiyorum, gene bunun gibi Paris'de Millî Kütüphane'de *anc. fds. turc* Nu. 317'de bulunan *Kıssa-i melik Dânişmend* daha yakından incelenmek gerektir.

8 Msl. **Aya Sofya**, Nu. 3465; **Râgıb Paşa**, Nu. 982; **Saray Kütüphanesi**, Nu. 2822; **Es'ad Efendi**, Nu. 2079. Bk. **Halil Edhem** Bey, *TOEM*, III (1912), 1019, not.

9 *Bezm u rezm* Profesör **M. F. Köprülü** tarafından yazılan eser ve müellif hakkındaki bir önsözle birlikte 1928 Yılında İstanbul'da yayınlanmıştır, Evkaf Matbaası, 21+541+75 S. 3 S Fotokopi. (Çevirenin eki).

10 Ölü Konsolos **Dr. J. H. Löytved Karamanoğulları** tarihiyle uğraşmış ve Konyada bu hükûmdar sülâlesinin tarihini anlatan eski bir eser kopya ettirmiştir. Bu kopya Prusya Devlet Kütüphanesinde 3129 a *acc* numarasında bulunmaktadır; aynı kütüphanede 3129 *acc* numarasında bu çok efsanevi mahiyette olan eserin bazı yerlerinin *Löytved* tarafından yapılmış almanca bir tercümesi bulunmaktadır.

SO, III, 154)[11] Şimdiye kadar diğer beylikler hakkında Osmanlılardan önce yazılmış tarihler ortaya çıkmamıştır; Eğer böyle kitaplar yazılmış idiyse bile geçen Yüzyıllar içinde *vâhi* (= boş) diye küçük görülmüşler ve belki de süssüz üslûplarından dolayı kimsenin gözüne çarpmamıştır. Genç Türk tarihçisi Mükrimîn Halil Bey *Tevâ'if el-mülûk* tarihini anlatan eserleri arayıp bulmayı kendisine vazife bilmiş ve ağızdan bildirildiğine göre birçok eserler bulmak saadetine de erişmiştir.

11 Bk. Necîb Âsım, İkdâm, Nu. 8842 (27. Ekim. 1337/1921) ve Nu. 8849 (3. Kasım. 1337/1921). Buna göre Şikârî'nin bir kopyası Üniversite Kütüphanesinde İstanbul'da bulunmaktadır, ve bunun da bir fotokopisi İstanbul Arkeoloji müzesindedir.

OSMANLI TARİH YAZICILIĞININ BAŞLANGIÇLARI

Oldukça geç zamanlara kadar Osmanlıların kronik niteliğinde olan tarih yazıları bütün göçebe ulusların tarih yazma denemelerine has olan o gelişmemiş, çocukça – basit tasvir şeklini göstermektedir. Atalarından tarih yazıcılığının temellerini ve yardımcı vasıtalarını öğrenmiş olan, tarihi eserlerinin daima tam, düşünülmüş ve iyice incelenmiş bir sanat eseri intibaını uyandırdığı ve her tarafta çok eski çalışmaların tesirleri görülen komşuları Bizanslıların tam aksine olarak Osmanlıların en eski tarih geleneklerinde böyle bir sanatın izi bile görülememektedir. Yazış acemice ve ilkeldir; hemen hemen birbirleriyle hiç ilgili olmayan olaylar dasitânî veya tarihi oldukları gözönünde tutulmadan birbirine eklenir veya yalnız dasitânî-tip motifleri ile yan yana konur. Bunları bir bütün olarak kavramak ve birbirlerini takip etmelerinin sebebini daha iyi anlamak ihtiyacı, başka kelimelerle, tek tek olayların birbirleriyle olan görünmez bağlarını, "Neden"i arama ihtiyacı 15. Yüzyılın sonuna kadar görülemez. Bizans tarih yazıcılığı en yüksek gelişme çağına eriştiği bir zamanda Osmanlılarınki daha başlangıçtaydı. Nihayet yerleşmeğe karar veren bu tam çoban milletin basit hayatı nesilden nesile sıkı sıkıya bağlı olarak akıp gitmekteydi. Burada değişen durumları ve böylece tarihi olayları daha derinden kavramaktan daha uzun zaman bahsedilemezdi. Bu millet için insan olma bakımından yalnız, kendi aralarından çıkan Hükûmdarın, önderin olaganüstü hayatı bir değer ifade etmekteydi. Böylece, bütün tarih yazıcılığı başlangıçlarında olduğu gibi, uzun zaman Emir'in üstün şahsiyetinin ihtişamı ve ulviliği o yüzyılların tarih yazıcılığının asıl çekirdeğini teşkil eder. Osmanlı'larda

daha sonra yazılmış olan eserlerden eski tarihi geleneklerin özünü bulup çıkarmak zor değildir. Nihayet yazıyla tesbit edilinciye kadar kahramanlık şarkıları halinde ağızdan ağıza geçen eski boy destanları kolayca tanınırlar. Osmanlı Türkleri'nin de Orta Asya'daki vatanlarından Anadolu'ya epik şarkılar getirmiş oldukları şüphesizdir. 7. Yüzyılda(13) **Rum Selçuklu'ları** hakkında yazılmış farsça *el-evâmir el-alâniyye fi'l-umûr el-alâiyye* adlı tarihin müellifi **İbn Bîbî** yani **Nâsireddîn Yahyâ B. Mecdeddîn Mehmed** (Ölm. 670/1272)'den öğrendiğimize göre saraylarda şairler ve şarkıcılar *kopuz* adı verilen bir sazın refakatiyle ünlü ataların ve kahramanların yaptıklarını terennüm ederlerdi. Küçük Asya Türk'lerinin ait oldukları uluslar gurubunun ilk atası ve hükûmdarı Oğuz bu terennüm edilen kahramanların en ünlüsüydü. İranlı Tarih - yazarı **Reşîdeddîn** bile bize bu **Oğuz Han** hakkında bilgi vermekyteyse de bu bilginin efsanevi mahiyeti kolayca göze çarpmaktadır. Buna rağmen eski kahraman **Oğuz**'un, tarihi bir şahsiyet olduğundan da kimse şüphe edemez. **Oğuz Han** hakkında efsane ve geleneklerin ilk önce müslüman olmayan Türkler tarafından tesbit edilmiş olduğu kesin bilinmektedir ve XV. ve XVI. Yüzyılın gerek Türk gerek Arap tarihçileri *Oğuzname* adlı bir eserin gerçekten var olduğunu ve bunun Moğol yazısı ile yazılmış olduğunu temin etmektedirler[1]. Ne yazıkki bu eser ilk yazılış şeklinde bugüne kadar bulunamamıştır. Doğu Anadolu'da yazılmış olduğu sabit olan **Dede Korkud**'un kitabının **Oğuz Han** menkibesinin bir kısmı olduğu haklı olarak sanılmaktadır. En basit ve eski bir uslupla yazılmış olan ve **Oğuz Han**'ın danışmanı **Dede**

1 bk. *Livre d'Oghuz en turc oriental écrit en caractères ouigours ou mongols; Fragment dans lequel se trouve exposée la descendance d'Oughouz, le nom de ses fils et petits-fils et l'invention de leurs armoiries*, Ch. Schefer Kolleksiyonu (*Schefer, Dj.* 44), 21 ypr. kalınlığında. Bk. **E. Blochet**, *Catalogue de la collection de mss. orientaux..... formée par M. Ch. Schefer* (Paris, 1900), S. 151, Nu. 1001.

Korkud'a atfedilen bu eserin ancak XVI. yüzyılda yazılmış olan bir nüshası ele geçmiştir. Bunun içinde **Dede Korkud**'un ağzından her türlü rivâyetler ve irşatlarla karışık olarak mânalı sözler ve öğütler bulunmaktadır[2]. Efsanevi olduğu şüphesiz olan bu *Oğuzname* Türkiye'de pek de haklı olmayarak eski bir tarih kitabı gibi kabul edilmek istenmiş ve içindeki efsanevi bilgilerin efsanevi olduğundan da şüphe edilmiştir[3]. Bu tarz anlayışın sebebi bazı Osmanlı tarih-yazarlarının veya şairlerinin de *Oğuzname* adlı kitaplar yazmış olmalarıdır[4]. Halbuki sonradan yazılmış olan bu *Oğuzname* veya **Tevârîh-i Oğuzân** adlı epopeler **Şâhnâme** şeklinde yazılmış olup Han'dan üstün körü bahisden sonra, Rum Selçuklularını[5] anlatarak, yazıldıkları zamana kadar geçen olayları sıralayan epik tasvirlerden ibarettir. Eski *Oğuznâme*'nin parçalarının bugün hâlâ Anadolu'da söylenen halk şarkılarında yaşamakta olduğundan şüphe edilemez;

2 Bunun üzerine ilk yazıyı yazan, Babıâli yanında eski Prusya elçisi **Heinrich Friedrich v. Diez** olmuştur (bk. **F. Babinger**, *Goethe - Jahrbuch*, XXXIV (1913), 83-100; **F. Babinger**, *Germanisch - Romanische Monatsschrift*, V (1913), 577 - 592, bunun için de *Euphorien*, XXII (1920), 743 v.dd.), yazı *Denkwürdigkeiten von Asien*, I (1811), 157-205'de ve II (1815), 288-331'dedir. *Oğuznâme*'nin niteliği ve kökeni hakkındaki kavrayışı ise yanlıştır. v. Diez Dresden'deki Yazma Nu. 86 (bk. **H. O. Fleischer**, *Catalogus*, S. 12) yı kendi eliyle kopya etmiştir bu da Berlin'dedir (bk. **W. Petersch**, *Kat. Türk. Hss.*, Nu. 203, S. 227 v.dd.). Bk. *Ogusname. Das Buch des Ogus. Türkische Eklogen*, **J. v. Hammer**'in *Morgenlaendisches Kleeblatt* (Viyana 1819), 63-73'de. -Dresden'deki yazmayı **W. Barthold** kısmen yeniden basmıştır: *Zapiski vostoçnago otdeleniya imperatorskago archeologiçeskago obşçestva*, VIII (1893/94), 203-218; XI (1897/98), 175-194; XII (1899), 037-038; XV (1902/03), 139 v.dd. Bk. **'Abdülkâdir**, *Türkiyat mecmua'sı*, I (İstanbul 1925), 213 v.dd ve *KCsA*, II (1929), 124 v.dd..

Kitâb-i Dede Korkud 'alâ Lisân-i tâ'ife-i Oğuzân Berlindeki nushaya göre İstanbul'da 1332, 172 S. olarak yayınlandı.

Eseri **Orhan Şaik Gökyay**, *Dede Korkut* adıyla 1938'de İstanbul'da yeniden bastırmıştır. Arkadaş B. LXXVII+171 S.; ikinci bası. İstanbul A. Halit K., 1943. 120 S. (Çevirenin ilâvesi).

3 Bu hususta **J. H. Kramers**'in *Over de geschiedsschrijving bij de osmaansche Turken* (Leiden 1922) S. 7'ye dayanmaktayım.– *Oğuznâme*'den birkaç rusça eserde bahsedilmekde ise de bunun hakkında toplu bir eserin yoklugu anlaşılmaktadır.

4 *Oğuznâme* adlı bir eserin İstanbul'da 88 sayfası basılmıştır. bk. **M. Hartmann**, *Der İslam*, VIII (1918), 322. Tam bir yayın şimdiye kadar yapılamamıştır.

5 Msl. buraya şu kitaplar girer : *Defterdar* **Ca'fer Çelebi-zâde**'nin Sultan II. Murad zamanında bitirmiş oldugu **İbn Bibi**'nin farsça kroniğinin (bk. yukarıya) Türkçe çevrisi, bu çeviriden **Vladimir Gordlevskij**, *Drevnostij Vostoçniya*, IV, 1 (1912)'de etraflıca bahsetmektedir. Bk. *Der İslam*, IV-1913), 135, Nu. 19.

belki ilk yazılmış olan uygurca nusha da bir gün ele geçecektir.

Görüldüğü üzere bu eserler doğrudan doğruya bilimsel olarak değerlendirilebilecek tarihi kaynaklar değildirler. Kendi yazmış oldukları eserler Osmanlı Türkler'inin ilk zamanları hakkında bize hemen hemen hiç bir bilgi vermemektedirler. Yalnız hemen hiç değişmiyen yalnız bazı adların yazılışında aykırılıklar gösteren bir *Silsilenâme* vardır. Bu, efsanevî karanlıklara doğru geri giderek bir çok boy başbuğlarının adlarını bildirir ve en eski Osmanlı tarih-yazıcılığının çekirdeğini teşkil eder. Sonradan yazılmış olan bütün tarihler, Paul Wittek'in muhtelif tertiplerinden bilimsel ve ilgilendirici araştırmalar için faydalandığı[6] bu *silsilenâme*'ye dayanmaktadır. Ancak bu basit ve teferruatını tahkik etmeğe imkân olmayan bir adlar listesi tam bir *Silsilenâme*'den ibarettir. Bize yalnız adı kalmış olan en eski Osmanlı tarihi, *Yahşi*'nin *Menâkıb*'ının bu *Silsilenâme*'den çıktığı ve onu, bu eserden de sonra gelen bütün müstensihlerin kopya etmiş oldukları şüphesizdir.

6 Bk. *Der İslam*, XIV (1924), 94 - 100.

1. YAHŞİ FAKÎH

Yahşi Fakîh, şimdiye kadar tanınan en eski Osmanlı tarih yazarıdır. Hayatı hakkındaki biricik bilgi, Sultan Orhan'ın imamının oğlu olduğudur. İmamın adının **Ishâk** *Fakîh* olduğu sabittir (Bak. *M. O. G.* II. 319 öt.). **Aşık Paşâzâde** hastalanarak evinde yattığı (bk. **Tarih.** S. 84) bir tanıdık olarak **Ishâk**'dan bahseder vc **Yahşi**'nin "*Menâkıb-i âl-i Osmân ta Yıldırım Hana gelince*" eserinin sahibi bulunduğunu da açıkça anlatır. Bunun için **Yahşi Fakîh**'in tarihi bir şahsiyet olduğunu kabul etmek gerektir. Telif ettiği *Menâkib*'in 1389 tarihine kadar geçen vakaları (I. Murad'ın ölümü) içerdiği tahmin olunabilirse de, 1403 den sonraki vakalardan bahsetmediği de muhakkak sayılabilir. (Bk. *M. O. G.* I. 97.). Bu eseri şimdiye kadar bulunamamıştır. **Yahşi**'nin eserinin kendisinden sonra gelen tarih yazarları tarafından tamamiyle kopye edildiği kabul edilebilir. **Yahşi**'nin *Menâkibnâme*'sinin metin tenkidi metoduyle bu kopyalardan ayırd edilmesi belki mümkün olabilir (**Oruç**, *Tevârîh-i âl-i Osmân*).

Aşık Paşazâde mukaddimesinde *Yahşi*'nin eserinin Bayezid'in cülusuna, yani 1389'a kadar geçen vekayii içerdiğini (Bu mukaddime basılmamıştır, fakat Dresden'deki gibi iyi yazmalarda mevcuttur, bk. **P. Wittek**, *MOG*, I, 97, burada mukaddime basılmıştır) açıkça söylüyor. Aynı mukaddimeden **Yahşi**'nin 1413 yılında da henüz hayatta olduğu anlaşılıyor. Verdiği bilgileri sultan Orhan'ın imamı olan babası **Ishâk**'ın rivayetlerine dayanmaktadır[1].

1 Onun adının **Ishâk** olduğu yalnız bir yerde geçer ki, doğru olan da budur. Başka eserlerde ve **Haci Kalfa** No. 2154'e göre (Bk. *SO*, IV, 645, e bundan da **Aşık Paşazâde**, Tarih, 84 not.) ona **Ilyas** denilmektedir. Eger bir yanlış anlaşma sonucu degilse, **İdrîs Bitlisî** (Bk. Aşağıda Nu. 28) Orhan'ın **Osmân Yahşı** adlı bir imamı oldugunu söyler (Bk. *G. O .R.* I, 77) **Hüseyin Namık**, *Yeni Mecmua*, IV (1923) No. 80, S. 287, *Dergâh*, IV No., 7, S. 106 ve *MOG*, II, 320'de bir *Mülknâme*'ye dayanılarak Sultanönü'ne yakın emlâkin sabihi olan **Yahşi Fakîh** ailesinin aşağıdaki şeceresini neşretmektedir :

Sultan Orhan'ın İmamı **İshâk** *Fakîh*

Kustafa — **Yahşi Fakih** — **Mehmed**

İsa Fakih — **Ahmet Fakih**

KAYNAKLAR : **Aşık Paşazâde**, *tarih*, 84; *MOG*, I. 97; *SO*, IV, 645; **Necîb Âsım**, *TOEM*, I, (1910), 42 de; bunun için Bk. **H. K.**, No. 2154; *OM*, III, 163; *MOG*, II, 319 öt (**Hüseyin Nâmık**).

2.AHMEDÎ

Asıl adı bilinmiyen ve her halde adı **Tâceddîn İbrâhîm** de olmayan (Bazılarına göre **Tâceddîn Ahmed B. İbrâhîm B. Hızır**, bak **J. H. Mordtmann**, *Der İslam*, XV, (1926) 90) **Ahmedî**, her ne kadar dasitânî şekli seçmişse de, Osmanlı tarih yazarlarının ikincisi olarak zukredilmeğe değer. O, **Taşköprüzâde**'ye göre (*Şekâ'ik el-nu'mâniyye*, S. 70) Germiyanlı, **Latîfî**'ye (*Tezkire*. 82) ve **Âlî**'ye (*Kühn ül-ahbâr*, 128) göre, Sivaslıdır. Genç yaşında Kahire'ye giderek oradaki bazı yurtdaşları ile ve bunlar arasında meşhur hekim **Hâccî Paşa** ve **Mollâ Şemseddîn Muhammed el-Fenârî** ile sıkı temasda bulundu. Memlekete döndükten sonra hoca olarak önce Germiyanoğlu'nun sonra da Mîr Süleymân'ın hizmetine girdi ve *İskendernâme* adlı büyük eserini hazırlamağa başladı. Bunu Mîr Süleymân'ın Edirne'deki kısa saltanatı sırasında (1402-1410) bitirdiği söylenir. Yazılış tarihinin 972 (1390) olduğu yolundaki rivayet Germiyanoğlu'na sunduğu, onca pek de beğenilmiyen aynı adlı eserinin yazılış tarihinden galat Olsa gerektir (Bk. *EdÎ*, **K. Süssheim**, I, 217). 1410 yılında Süleyman kaçarken öldürülünce, **Ahmedî**, Rumeliyi bırakıp 80 yaşında bir ihtiyar olarak 815 (1413) yılında hayata gözlerini yumduğu Amasya'ya çekildi., *İskendernâme* adlı eseri parmak hesabı ile nazmedilmiş 8250 beyit içinde Büyük İskender'e ait efsaneleri tasvir ettikten sonra bir bilim ansiklopedisi halini almaktadır. Gerçekten eser ilk olarak 1. Rebi I. 792 (19. III.1390) de bitirilmiş ve **Ahmedî**'nin Bayezid'in en büyük oğlu Süleyman'a sığınmasından sonra da o zamana kadar geçen Osmanlı tarihinin eklenmesi ile tamamlanmışa benziyor (Bk. **H. K.** Nu. 684). ele geçen muhtelif nushalar bu

noktada birbirinden ayrılmaktadır. Bazılarında hikâye I. Bayezid'in ölümüne kadar devam ettirilip Süleyman'dan haklı olarak hükûm süren emir diye bahsedilmektedir. Diğer bir takımında ise **Emîr Ahmed**'in Tebriz yakınlarında, 813 yılında (6.V.1410) uğradığı mağlubiyet en son olay olarak gözükmektedir. **Ahmedî**, ömrü vefa ederse, bir *Süleymânnâme* yazmak, bunda koruyucusu **Mîr Süleymân**'ın kahramanlıklarını tasvir etmek istediğini açıkça söyler. **Hacı Kalfa**, her ne kadar No. 7248 de ondan ve tamamlanmış bir eserinden başka bir suretle bahsediyorsa da, **Ahmedî** bu fikrini tahakkuk ettirmiştir. **Ahmedî**'nin Osmanlı Tarihi alanındaki yeri S. **Assemani**'nin Venedik'deki **Bibliotheca Marciana**'da bulunan **Nani** XL (283 s. 76 res.) numaralı yazma için verdiği bilgilerden güzelce anlaşılmaktadır (Bk. S. **Assemani**, Catalog, I, 112-142, özellikle 141 öt); buna ilâveten **J. v. Hammer**'in *Wiener Jahrbücher*; LVII, cilt, *Anzeigenblatt*, s. 1 öt. deki ve *DOG*, I, 92 öt. deki bildirikleriyle karşılaştırılmalıdır. **Necîb Âsım** Bey *TOEM*, I (1910), 41 öt. index *Iskendernâme*'nin osmanlı tarihine ait mısralarını yayınlamıştır; anonim *tevârih-i Osmân*'da bazı mısraların bulunduğunu F. Giese doğru olarak tesbit etmiştir (Bk. *MOG*, I, 69).

YAZMALAR : Berlin, Dev. Kütüph., or. 8° 965 (yıl. 904/1449, çok güzel bir kopya), or. 4° 1271 (kopya, Yıl. 880/1475); Gotha, No. 184-186; Münih, Dev, Kütüph., No. 174; Paris, Millî Kütüph., No. 309-311, Kat., 332; Stokholm, Kraliyet Kütüph., No. 62 (W. Riedel, katal., 41 öt.; bunun için mukayese et, **J. H. Mordtmann**, *Der İslam*, XV, 90 da); Upsala, Univer. Kütüph., No. 188-189; S. Petersburg, Umumî Kütüph., No. 565-566; Roma, Vatikan Kütüph., No. 58 (bunun için bk. **Paul Horn**, *ZDMG*, LI, 1897, 51 (No. 60'a); Venedig, *Codex Nani*, No. XL (bk. **Assemani**, *Katal.*, I., 112 öt); Cambridge, univer. Kütüph., Add. 3542 (**E. G. Browne**, yazma listesi, S. 251); Londra, Brit. Müz., *Harl.* 3273 (**Rieu**, *CTM*, 162 öt.), Add. 7980 (**Rieu**, *CTM*, 164), or. 7234; İstanbul, Laleli, No. 1995 (?); **Abdullah Ef.**, No. 240 (?); **Umumî**, No. 5030 (?); **Mehmediye**, No. 4186 (?) *GOD*, I, 89 öt. de *İskendernâme*'den denemeler.

KAYNAKLAR : *ŞN*, 70 öt.; **Sehî**, *Tezkire*, 54 öt.; **Latîfî**, *Tezkire*, 82; *GOD*, I, 89 öt.; *GOR*, I, 350 öt.; *SO*, I, 191; **GİBB**, *HOP*, I, 260 öt.; *EDİ*, I, 217 öt. (**Süssheim**); *TOEM* I (1910), 45 öt. (Necîb Âsım); Rieu, CTM, 162 öt.; ZDMG, LXXIII (1919), 2 öt. (**C. Brockelmann**); *MOG*, I, 61, 69 öt. (**F. Giesse**); *OM*, II, 73 öt.; Millî Kütph., yıl dönümü sayısında (Viyana, 1926), S. 766 öt. de **Th. Seif**; *Glasnik Zemal. Museya*, XXXVI (Saraybosna, 1924), 95 öt. de **Safvet Bey Başagiç** (Müellifde bulunan yazmaya göre). –*SO*, IV, 645 (**Yahşi** adı altında– **Derviş Ahmed Hamdî**' nin **Yahşi**'nin *Menâkibnâme*'sinden aktardığı yolundaki bildiri güçlükle bu **Ahmedî**'ye mal edilebilir. Bu **Ahmedî** ile ekseriya karıştırılan **Ahmed Da'î** için bk. Aşağıda Nu. 4.

3. HAMZAVÎ

Hamzavî, Ahmedî'nin kardeşinin, mahlasıdır. 0, 24 cüzden oluşan *Hamzanâme* adıyla[1] kuru ve özentili bir uslupla yazılmış eserinden başka *Câmi ül-meknûnât* adlı kafiyeli bir Osmanlı tarihi yazdığı için, bu sırada zikre değer. Bu eserin içeriği, kaynakları ve değeri hakkında henüz bir şey bilinmemektedir. Eserin Bayezid'in son zamanlarına ait olayları içermesi gerektiği Âlî tarafından *Künh ül-ahbâr*, V, 94, 140, 22 (İstanbul, 1277)'de söylenmektedir.

---

1 Kitap Uhud gazvesinde şehit düşen, Peygamber'in dayısı Hamza'ya ait menkıbeyi içermektedir. Bu ad özel bir deyim hâline gelmiştir; uydurulmuş hikâyelere **Hamza** hikâyeleri denilmektedir, bk. *GOR*, I, 351, III, 332, X, 674 ve *GOD*, I, 81 öt., ve **H. K.** *Cihânnumâ*, 590, 4 aşağıdan.–

Hamza'nın bu tarihi romanıyla ne yazık ki şimdiye kadar kimse uğraşmamıştır. Tarsuslu **Ebû Tâhir Mehmed** tarafından farsçadan tercüme edilip muhtelif nushaları ele geçen, dil ve edebiyat bakımından şüphesiz çok ilgilendirici olan **Kahramânnâme** de yine bunun gibi tetkik olunmamıştır (Bk. *Grundriss der iran. Phil*", 318, **GIBB**, *HOP*, III, 149, Not 6 ve Berlin Dev. Kütüph. de 1039 numarah farsça yazma.) bu kitabın içeriğinin türlü kahramanlara ait olduğu kabul edilebilir; bunun için bu adı taşıyan diger mensur romansların da bir kerre gözden geçirilmesi gerektir.

YAZMALAR : Berlin, Devl. Kütüph., No. 476-78 (üç ayrı yazılış; bk. **Pertsch**, *Katal.*, 460, öt.); **Gotha**, No. 254-257 (parçaları; **Pertsch**, *katal.*, 205 öt.); Leipziğ. Belediye. Kütüph., No. 280 (parçalar; bk. **Fleischer**, *Catal.*, 522 öt., İçindekiler hakkında bilgi ile); Viyana, **Millî**, Kütüph., No. 799 (yalnız başlangıç; bk. **Flügel.**, *Kat.*, II, 32); Floransa, Med. – laur. Kütüph., No. 248 (Ne yazık ki çok fena bir durumda bulunan fevkalâde bir nusha, 649 çift S. büyüklüğünde yani diger bütün yazmalardan daha fazla); Roma, Casanatense Kütüph., No. 4 (*Catalogo*, 444 öt.); Paris Millî Kütüph., c.r. 321, 343, 344, (herhalde ayrı ayrı yazılışlar); *TK*. (*Tarih-i Kahramân-i Kâtil*, **Kahramân** denilen **şucâ**'ın *Gasevâs*'ını içerir; 196 çift S, her sayfada 25 satır).

YAZMALAR : Şimdiye kadar bilinen biricik yazma, *OM*, II, 74 e göre İstanbul'da **İbülemin Mahmud Kemâl**'dedir. Viyana Millî Kütüphanesinin yazma. 795'i (bk. **Flügel**, *Katal.*, II, 29) ve Oksford'da Bodley kütüphanesinin or. 41 yazması buraya mı aittir? karar vermeğe cesaret edemiyorum. Leiden'de *Câmi ül-Meknûnât* adlı 1013 tarihli yazma, 1448(1) *Testa*, **Hamzavî**'nin eserini içermemektedir. — *GOR*, I, 625 (S. 324'e) **Solakzâde**'nin sonunda (*Tarih*, 79, Son.) *Câmi ül-Meknûnât*'dan ve **Hamza**'nın *tarih*'inden ayrı ayrı eserlermiş gibi bahsedilmektedir. **Necîb Âsım**, *TOEM*, I, (1910), 46' ya da bak.

KAYNAKLAR : *GOR*, I, 350 öt.; *GOD*, I, 71 öt.; *OM*, II, 74; **Âlî** s.g.e., V, 129 öt., de bir biyografya; **Âşık Çelebi** ve **Kınalızâde Hasan Çelebi**'nin yazma *Tezkire-i Şu'arâ*'larında daha başka bilgiler; *MOG*, I, 71 (Giese), bunun için bk. *Der İslam*, XIII, 159 (**J. H. Mordtmann**) ve **OLZ**, 1925, sütun 289; **TOEM**, I, 46, öt. (**Necîb Âsım**).

4. AHMED DÂ'Î

Osmanlı tarihinin bazı dönemlerini nazım ile yazan Ahmed Dâ'î'den de burada bahsedilmeden geçilemez, Mevlânâ Ahmed, **Ahmedî**'nin çağdaşıdır ve çoğu kez adı onunla karıştırılır. **Germiyâneli**'nde doğmuştur. Sıvaslı olması daha çok muhtemel olan **Ahmedî**'ye adaşı olan bu **Ahmed** ile karıştırılıp yanlışlıkla Germiyanlı denilmiş olması tahmin edilebilir (Bk. yukarıya Nu. 2) **Âlî**'nin *Kühn ül-ahbâr*'ından (V, 130) ve **Sehî**'nin *tezkire*'sinden 56 anlaşıldığı üzre Emir Süleyman'ın hocası olmakla tanınmış olan **Ahmed Dâ'î** onun buyruğuna uyarak kendisiyle kardeşleri arasında geçen kavgalarını şairane bir şekilde tasvir ettiği *çenknâme* adlı eserini yazmıştır (Bk. **H. K.** No. 4219)[1]. Bugün bu kitabın nerede olduğu bilinmemektedir, fakat **Âlî** ve **Dervîş Rûmî** bunu görmüş, belki de bundan faydalanmışlardır (Bk. **H. K.** II, 114; *SO*, I, 239 : *çenknâme*). **Ahmed Dâ'î**'nin bir başka eseri, *çenknâme* gibi, hiç bir nushası

1 Bu bilgi hayatı hakkında verilen diger bütün bilgiler gibi şüphelidir. Çünkü **H. K.** 4219'a göre Selim ile babası (kardeşi degil) Bayezid arasında savaştan bahsedilmektedir. **J. v. Hammer** *GOD*, I, 72 de *Çenknâme*'yi *Çengnâme* olarak kabul etmektedir. *GOR*, III, 7, notda da başka türlü, bk. aşagıda Nu: 110/10. not. 1.

bulunmamış olan *Ferahnâme*'nin de, *OM*, II, 171' de iddia edildiği üzere, yine aynı konuyu nazm ile ifade etmiş olduğu şüphelidir. Çünkü henüz hiç bir nushası kimsenin eline geçmemiştir. **Ahmed Dâ'î** rivayete göre 815/1412' de ölmüştür. Fakat yukarda bahsettiğimiz birbirine karıştırma bu hususta da hatıra gelebilir.

YAZMALAR : Cambridge, Üniver. Kütüph., No. 871 (Bk. **Browne**, *yazma. listesi ilavesi*, 1431)' de ve **Hâlis Efendi** Kütüphanesinde bulunan (*OM*, II, 172) **Reşîdüddîn Muhammed Vatvât** (ölümü 573/1177)ın manzum lügatinin bir taklidi olan *ukûd el-cevâhir* adlı arapça-farsça lügatçesinden başka **Ahmed Dâ'î**'nin bütün manzumelerinin Timur savaşları sırasında kaybolduğu anlaşılıyor.

KAYNAKLAR : **Âlî**, *Künh ül-ahbâr*, V, 130; **Sehî**, *Tezkire*, 56; **Latîfî**, *Tezkire*, 85; *GOR*, I, 351; *GOD*, I, 72; **GİBB**, *HOP*, I, 257, not 1; *MOG*, I, 241 (**P. Wittek**); *SO*, I, 190; *OM*, II, 171 öt.

5. II. MURAD ZAMANINDA TARİHÇİLİK. (1421-1451)

Timurun Moğol fırtınası Küçük Asya üzerinde estikten, Osmanlı Devletini bir harabe haline soktuktan sonra tarihçiliğin bir duraklama geçirdiği kolayca anlaşılabilir. Gerçekten Ankara meydan muharebesini takip eden ve Osmanlı Devleti için çok kritik bir devre olan sürekli kardeş kavgalarının bu devletin mevcudiyetini tehlikeli bir hale koyduğu yıllardan zamanımıza tarihi nitelikte hiç bir eser kalmamıştır. Böyle eserler vücuda getirilmiş olsaydı bile içeriklerinin gayet zayıf olmuş olacağını kabul etmek doğru olur. Ancak Ankara yenilgisinin kötü sonuçlarını devletin kesin olarak yendiği II. Murad'ın şaşaalı saltanatı devrinde hiç olmazsa annalist bir yol takip etmek eğiliminin tekrar belirdiği görülüyor. II. Muradın atalarının tahtına çıktığı yıldan başlayarak (824/1421) *Tevârih-i âl-i Osmân* adı verilen eserlerde sürekli bir surette olayların günü gününe ve doğru olarak tarihleriyle kaydedilmiş olması göze çarp-

makdadır[1]. Bundan önceki devirlere ait olaylar hakkındaki bilgilerin doğruluğu şüpheli ise de, bu tarihten sonra geçen olaylar kroniklerde yılı yılına takip edilebilir. Bununla beraber, şimdilik II. Murad zamanında gerçek bir tarihçiliğin mevcut olduğu söylenemez. Halbuki onun zamanında edebiyatın diğer kollarında ayrıca incelenmeğe ve üzerinde durulmağa değer büyük bir gelişme görülmektedir. II. Muradın adına armağan edilen[2] veya varlıklarını onun isteğine veya teşvikine borçlu olan[3] eserlerin sayısı göze çarpacak kadar çoktur. Bu devre ait (1421-1451) tarihçiliğin izlerinin ortaya çıkması umudu beslenebilir[4]. Bu zamanın biricik tarihçisi olarak yalnız[5] II. Muradın Anadolu paytahtında oturan,

1 Bunun için bk. benim *MOG*, II, 311 öt. nde (Hannovar 1926) ki *Chronologische Miszellen* No. 1 de ki notlarıma.

2 *OM*, III. 183.4'de **Yazıcızâde Ali**'nin II. Murad'a ithaf ettiği *tarih-i âl-i Selçuk* adlı eserden bahsedilmektedir. **Celâleddîn Rûmî**'nin eseri ilk defa olarak *Mesnevi-i murâdi* adıyla nazmen tercüme edilmiştir. Bunun vasat Şevval 840/nisan 1437 tarihli ilk cildi Cambridğe Üniv. Kütüphanesinde No. *Mm.* 3.10 (Bk. **E. G. Browne**, *Yazmalar listesi*, 19' (No. 1000) da bulunmaktadır.

3 Yalnız tanınmış bir hekim olmayıp aynı zamanda tarihi tercümelerle de uğraşan Şirvanlı **Mahmûd b. Mehmed b. Dilşâd** II. Murad tarafından mütercim olarak vazifelendirilmişti. O, meselâ **Ibn el-Verdî**'nin *haridat el-acâ'ib ve-faridat el-garâ'ib*'ini sonra **Ebu'l-fidâ Ismâ'il**'in (Ölümü. 774/1373) büyük tarihi eseri olan *el-bidâye ve,l-nihâye* (Bk. **H. K.**, II, 25) sini tercüme etmiştir. Birinci eserin YAZMALARI aşağıdaki yerlerde bulunur : Uppsala, No. 315; Paris, Millî Kütüph., c. r. No. 151; Petersburg bk. *Bulletin scientifique*, VII, 368; İstanbul, Nuri Osmaniye, No. 3021; İkinci eserinkiler de aşağıdaki yerlerdedir : Berlin, Devl. Kütüp No. 192 (**Pertsch**, *Kat.*, 220; 4. bölüm); Belediye Kütüph. No. 274/5 (**Fleischer**, *Catal.*, 519); Paris, Millî Kütüph., c, r. No. 97 (7. Bölüm); İstanbul, Damad İbrahim, Nu. 892/6 (iki defa birinci bölüm, ikinci üçüncü ve dördüncü bölümler.). –*OM*, III, 139 öt, (Bk. 235'e de) de görüldüğü gibi **Muhammed el-Karabâğî**'nin *Câlib el-surûr ve- sâlib el-gurûr*'unu Türkçeye çevirmiş olmasına imkân yoktur; çünkü **Muhammed al-Karabâğî** 942/1535 yılında İznik'de ölmüştür. Bu eserin Viyana'da bulunan tercümesi (Bk. **Flügel**, *Kat.*, I, 400, No. 413) her halde daha sonra yaşamış olan başka bir **Mâhmud b. Mehmed** tarafından yapılmış olmalıdır. *OM*, III. 139 öt. ve 253 de zaten başka karıştırmalar da vardır.

4 İstanbul'da Beyazid Kütüphanesinde (No. 2404) *bulunan tarih-i vak'a-i Sultân Mehmed bâ-Mûsâ Çelebi* adlı eserin eskiliği ve içeriği araştırılmak gerekir. Eğer bu eserde 816/1413 yılında geçen olaylar tasvir ediliyorsa ve bu o zamana ait bir kaynak ise, o zaman bu eser Osmanlı tarihçiliğinin en eski ürünlerinden olur. Bk. *GOR* IX, 173, No.– **P. Wittek** tarafından *MOG*, I, 241 (Bk. **GOR**. VII, 550– de II. Murad'la ilgilendirdiği *Murâdnâme* daha sonra, III. Murad'a aittir; fakat belki Paris'deki **Schefer** Kolleksiyonunun No, 1138'i (Millî Kütüph., *Catal.*, 189; I. Murad.) II. Murad'a aittir.

5 Bu arada, Anadoluda yaşamış olup bazılarınca Osmanlı tarih yazarlarından sayılan bir bilginden, **Kara Ya'kûb** lakabiyle anılan **Ya'kûb b. İdris**'den bahsetmek yerinde olur : Karamanelinde Niğdelidir. 789/1387 yılında doğmuştur. Şam'da ve Kahire'de tahsil ettikten sonra

onun gözüne girmiş bulunan **Abdurrahmân el-Bistâmî** adlı bir Arap bilgininin adı ileri sürülebilir.

6. ABDURRAHMÂN B. MUHAMMED B. ALÎ B. AHMED EL-BİSTÂMÎ

Antakyalı'dır Kahire'de tahsil etti, sonra ölümü tarihine (858/1454) kadar oturduğu Bursa'ya osmanlı sarayına geldi. Mezarı orada Sa'dî tekkesindedir.

Abdurrahmân'ın bir çok lakapları vardı : **el-Bistâmî**[1] ve *el-Hurûfî*. Birinci lakabı Karamanlı Mehmet Paşanın (Bk. aşağıda Nu. 11). kayın babası *Musannifek* lakablı meşhur **Alâeddîn Alî b. Mehmed** ile müşterekti. İkincisini harflara muhtelif noktalar koymak suretiyle kelimelere muhtelif manalar vererek muammalar tertibindeki (Bk. *H. K.* Nu. 3030 ve 3041) veya harfları kabalistik tılısımlar ve vefkler tanzimindeki maharetinden kullanırdı (Bk. **Wüstenfeld**, *GdA*, 208 öt.). O, yalnız arapça olarak ve çoğu bahsedilen alanda olmak üzere bir çok eserler yazdı. Bundan başka hanefî olan **Abdurrahmân** dinî eserler ve nihayet tarihî eserler de meydana getirdi. Bu arada *dürer fi'l-ha-*

Konya çevresinde Larende'ye geldi, orada Rebı I. 833/28.XI.1429 da öldü; hanefiydi ve bir sıra dinî kitaplar yazdı. Bundan başka *işrâk el-tevârîh* adlı (Bk. **H. K.**, I, 788) arapça bir peygamber tarihi *(Tarîh-i Nebevî)* yazdı. Bunda Peygamberin, akrabalarının, sahabilerinin, en büyük mezhep imamlarının, hadis râvilerinin ve hafızların hayatlarına dair bilgi ile bunların yaşlarını ve öldükleri tarihleri yazdı (Bk. *ŞN*, 75 yukarda). Eser tarihî kaynak olarak pek kıymetli değildir. daha ziyade muhtelif arapça toplamadır. Belki de **el-İcî**'nın *İşrâk el-tevârîh*'i buna örnek olmuştur.

YAZMALAR : Gotha Memleket Kütüph., rapça yazma No. 1744 (**Pertsch**, *Kat.*, III, 329 öt.); Camridğe, Trinity College (Bk. **E. Palmer**, *Manuscripts of Trinity College* S. 88 öt., içindekileri tam olarak bildirir.); Escurial, No. 1740, 6; Paris, Millî Kütph., No. 2014; İstanbul, Ayasofya, No. 2954, 3023, 3509. Söylenildiğine göre **Sarı Ya'kûb b. Atâ'allâh el-Karamânî**'nin (820/1417 civarında, bk. *ŞN*. 73) eseri Berlin'de Prusya Devl. Kütüphanesinin arapça yazma No. 9589'unu içermektedir. (Bk. **W. Ahlwardt**, *Katal.*, IX, 157, her halde bir yanlışlık; bk. **Brockelmann**, *GAL*, II, 223).

KAYNAKLAR: *SN*, 74 öt.; **Sa'deddîn**, *Tac ül-tevârîh*, II, 432; SO, IV, 646; *OM*, I, 397; **Brockelmann**, *GAL*, II, 223.

1 **Abdurrahmân** herhalde Bistâmî tarikatine mensup olduğu için **el-Bistâmî** adını taşıyaktadır, Bk. **Flügel**, *Wiener Katal.*, I, 15, not.

vâdis ve'l-siyer (kısaca *vefayât alâ tertib el-a'vâm*) adlı eseri bahse değer. 835/1431 senesinde Bursa'da ikinci Murada sunduğu (Bk. *H. K.* Nu. 5032) bu eserde Muhammed'den 700/1300 yılına kadar yaşamış olan kimseler anılmaktadır. 840/1436 de tamamlanan ve **Taberî** ile **Cevherî**'nin Biyografyalarıyla nihayet bulan ve alimlerin biyografyalarını toplayan bir eseri daha vardır; Bu belki de daha büyük bir arapça eserden alınmıştır. Bundan başka **Abdurrahmân** bir çok kronikler de yazmıştır.

Bunlardan 839/1435 yılında tamamlanan *tavzîh menâhic el-envâr ve-tenkîh mebâhic el-ezhâr* adlı eserinde harflerin noktalarına göre muhtelif manalar alan kelimelerden bahsetmektedir. Bu eserin tarihî kıymeti[2] bununla anlaşılır. *H. K.* Nu., 13871'e göre *nazm el-sülûk* adıyla Peygamberden 806/21.VII.1403'e kadar geçen zamana ait özet bir tarihi eserle Şaban 836/3.10.1432'de biten *el-tevârîh el-latîfe ve'l-âsâr el-acîbe* (*H. K.* Nu., 3724.) adlı bir eser yazdı.

J. v. Hammer'in LXXXIII. cilt *Wiener Jahrbücher, Anz.-Blatt.*, S. 12-15'de etraflıca izah ettiği *el-fevâ'ih el-miskiyye fi'l fevâtih el-Mekkiyye* (795/844 de yazılıp II. Murad'a sunulmuş) adlı hurufilere ve mutasavvıflara göre yazılmış ve eksik kalmış tuhaf bir ilim ansiklopedisinin sahibi olan **Abdurrahmân**'ın tarihî eserleri henüz incelenmemiştir. Bundan dolayı eserlerinin zamanına ait olaylar ve kişiler hakkında bilgiyi içerip içermediği ve buna göre değerleri olup olmadığı henüz anlaşılamamıştır.

2 *H. K.*, IV, 412 ye göre 967/1559'da ölen Akhisarlı **şeyh İlyâs B. İsâ**'nın *Rumûz ül-künûz* adlı eseri de hemen aynı mahiyette olmalıdır. **J. v. Hammer**'in (*GOR*, IX, 52 numaraya 201), Nükteli bir tarzda ve pek yerinde olarak Osmanlıların Michel de Notredame'ı (Nostradamus= meşhur Fransız astroloğu, çeviren) adını verdigi **şeyh İlyâs**'ın bu kabalistik tarihî eserinde Süleyman ile ondan sonraki zamanların olaylarına isimleri terkib eden harflerin ebced ile tekâbül ettiği rakam kıymetlerine göre manalar verilmiş ve bu suretle Türk devletinin istikbaline dair kehânetler gösterilmiştir. Bk. *GOR*, IX, 200 öt., ve **Flügel.** *Katal.* Wien, II, 581 (Burada Millî Kütüphanede bulunan 1502 ve 1503 numaralı iki yazmadan bahsedilmektedir.).

YAZMALAR : A) *Dürer fi'l-havâdis :* Leiden, Üniver. Kütüph., Nu. 769. B) *Adsız biyografya eseri :* Gotha, Nu. 1738 (**Pertsch,** *Katal.*, III, 324 öt.). C) *Tavzîh menâhic el-envâr :* Londra, Brit. Müzesi, *suppl.* 481 (**Rieu,** *Supplem.*, 289). D) *Nazm el-sülûk :* Ist., Aya Sofya. Nu. 3503.

KAYNAKLAR : *ŞN*, I, 108 (Arapça baskı); *SO*, III, 309; **Wüstenfeld,** *GDA*, 208 öt., Nu. 481; **Brockelmann,** *GAL*, II, 231 öt. (Yazı listesi ile); *EDİ*, I, 764 b.

7. MEHMED EMÎN İBN HÂCCÎ HALÎL

Konyalı'dır (Bizzat kendisine **el-Konevî** demektedir) ve söylediğine göre Fatih Mehmed'in emri üzerine Osmanlı hanedanının farsça tarihini yazmıştır; buna göre Karamanî Mehmed Paşa'nın çağdaşı olmalıdır. Asıl konusu Osmanlı tarihine girişmeden önce Rum Selçuklularından kısaca bahsetmektedir.

Şimdiye kadar mevsuk olan tek yazma **CH. Schefer**'in mülkiyetinde bulunmaktaydı. Bunun İstanbul Saray Kütüphanesinden çıktığı sanılmaktadır. Kitap İranlı şair **Hâverî**'nin bir beyti ile bitmekte ve müellifin mührünü taşımaktadır. Bu eserin aynı zamanda yazılmış diğer tarihi eserlerle bir arada hemen incelenmesi uygun olur.

KAYNAKLAR : **E. Blochet,** *Catalogue de coll. de mss. or. formée par M. CH. Schefer* (Paris, 1900), S. 87; aynı yazar, *Catalogue des mss. persans* (Paris 1905), I, S, 322.

8. ŞÜKRULLÂH B. ŞIHÂBEDDÎN AHMED

Tam adı **Şükrullâh b. İmâm Şihâbeddîn Ahmed b. İmâm Zeyneddîn Zekî**'dir. Anadolu'ludur[1]. II. Murad ve II. Mehmed zamanının bilginlerindendir. Bir kere Karamanoğlu İbrahim Bey bir başka sefer de 852/7.III.1448 tarihinde Mirza Cihanşah yanına hususi vazife ile elçi gön-

1 Aslının Amasyalı ve Şeyh Yâr Ali'nin (bk. *OM*, I, 192) kardeşi oğlu olduğu söylenir. Kendi söylediğine göre (Bk. *GOR*, IX, 179) tarihi eserini, 22 sene Osmanlı hizmetinde çalıştıktan sonra 73 yaşında bitirdiğinden, 789/2, II, 1386'da doğmuş olmalıdır.

derildi. 861/1457 yılında Fatih Mehmed'in sadırazamı meşhur Mahmud Paşa-i Velî için, on üç kısma ayrılmış *Behcet ül-tevârîh* adını verdiği mücmel dünya tarihini yazdı (*H. K.* Nu. 1957). *GOR*, IX, 177 öt.'de her kısımın içindekileri gösterir geniş bilgi vardır. G. Flügel, *Wiener. Kat.*, II, 84, Nu, 828'de ise daha kısa bilgi vardır. Kaynak olarak (Bk. *GOR*, IX, 179) meşhur tarih eserlerinden faydalanmıştır. *H. K.*' nın da dediği gibi, bunların arasında artık bulunmalarına imkân olmıyan eserler de vardır. Sekizinci kısım Fatih Mehmed'in tahta çıkmasına kadar (1451) olan Osmanlı tarihinden bahseder. Osmanlı Tarihinin ilk zamanlarına ait olup başka bir yerde rastlanmıyan özellikleri içeren bu eser, Ahmed ağa adlı bir zatın teşviki üzerine 937/25.VIII. 1530 tarihinde **Fârisî** mahlası (*GOR*, IX, 177 ve I, XXXI, Nu. 17 de yanlışlıkla iddia edildiği gibi **Muhlis** değil) biri tarafından türkçeye çevrilmiştir[2]. **Mehmed Za'îm**'in tarihinde **Şükrullâh**'ın *Behcet ül-tevârîh*'inden istifade olunduğunun izleri açıkça görülür (Bk. aşağıda Nu. 84); hatta kısmen kelime kelime tercüme edildiği anlaşılıyor (Bk. **Rieu**, *CTM*, 27 b, 28 a).

Şükrullâh'ın istifade ettiği kaynaklar arasında bugün kaybolmuş coğrafî eserler de bulunduğundan, *Behcet ül-tevârîh*'in Coğrafya bakımından da değerli olduğu kabul edilebilir[3].

Şükrullâh 894/5.XII.1488 yılında İstanbul'da öldü ve Şeyh Vefâ camisinin avlusuna gömüldü.

---

2 Sehî, *Tezkire*, 130'da Babıali'de mülâzım Fârisî mahlaslı bir Mustafa'dan bahsedilmektedir. İstanbul'da Bayezid Kütüphanesinde Nu. 2343'de Mustafa adlı birinin eliyle yazılmış bir *Behcet ül-Tevârîh* tercümesi bulunduğundan, bunun Fârisî mahlaslı Mustafa olduğuna kuvvetle hükmolunmak gerektir. Kahire *TK*, 233'de de bu isimden açıkca bahsedilmektedir. 3. Şa'ban 937/23, III. 1531'de biten tercümenin adı *mahbûb-i kulûb ul-ârifîn*'dir.– Bk. *GOD*, II, 486'ya da.

3 Şükrûllah'ın başka eserleri de vardır; bunlar arasında : *Minhâc el-reşâd fî sulûk el-ibâd* (864'de telif edilmiştir). Bunda 145 ilimden bahseder (Bk. *ŞN.* 114, matlab ve *H. K.* Nu. 13233 demek ki *H. K.* Kitabı görmüştür.); Diger eserlerinin bulunanları ile bulunmıyanlarını bildiren bir liste *OM*, I, 332'de bulunmakdadır. Bunlar pek de tarihî eserler değildir.

YAZMALAR : A) Farsça olan esas eser : Viyana Millî Kütüph., Nu. 828 (Bk. **Flügel**, *Katal.*, II, 64); Londra, Britanya Müzesi, Nu. or. 1627 (Bk. **Rieu**, *CPM*, 884); Paris Millî Kütüph., Nu. 90 ve 91 (*anc. fonds*); **Schefer** 161 ve 190 (*Supplem.* 1470 veya 1500); *Supplem.* 1120 (Bk. **E. Blochet**, *Cat, des mss. pers.*, I, 210 öt.); Petersburg umumî Kütüph. Nu. 269 (**V. v. Rosen**, *cat. des. mss. pers.*, 113 öt.); İstanbul, Aya Sofya, Nu. 2990; Nuri Osmaniye Nu. 3059; Bayezid, Nu. 2342; Umumî, Nu. 4902. B) **Farisî** mahlaslı **Mustafâ**'nın tercümesi : Berlin, Devl. Kütüph., *or.* 2° 3349; Paris, Millî Kütüph., **Schefer** kolleksiyonu, Nu. 1031; İstanbul, Üniver. Kütüph., Nu. 881; Esad Efendi, Nu. 2213; Bayezid, Nu. 2343 Mehmediyye, Nu. 4202/3; Kahire, TK. 233 (4 Kopya;).

KAYNAKLAR : *H. K.*, Nu. 1957 (Burada türkçe tercümeden de bahsedilmektedir.); *ŞN.*, 114 öt.; **Âşık Paşazâde**, *Tarih*, 121, 147; **Sa'deddîn**, *Tac ül-tevârîh*, II, 452; SO, III, 154 (yanlış ölüm yılı); *OM*, I, 332; *MOG*, I, 208 öt. (**M. Fuat Köprülü**); **Rieu**, *CPM*, 884. – **Th. Seif**, *MOG*, II (1925), 63 öt. de Şükrullâh'ın eserinin Osmanlı tarihini ilgilendiren bölümünü yayınlamıştır.

9. AHMED B. MUHAMMED B. ABDULLÂH (İBN ARABŞÂH)

İbn Arabşâh hayatının bir kısmını Osmanlı ülkesinde geçirdiğinden ve Osmanlı tarihine ait bir çok eserler yazdığından Osmanlı tarih yazarı olarak anılmaya değer. 15. Zu'l-ka'de 791/6.XI.1392'de Şam'da doğmuştur. Şehrin Timur tarafından fethi sırasında esir edilip Semarkand'a götürüldü. Orada meşhur el-Curcânî ve el-Cezerî'nin yanında tahsil etti. Farsçayı olduğu gibi Moğolca ve Türkçeyi de iyice öğrendi, sonra daha iyi öğrenmek için Hârezm ve Deşt'e gitti. 815/1412 yılında Kırım üzerinden Edirne'ye I. Sultan Mehmed'in Sarayına geldi. Orada Şehzâde hocası ve sır kâtibi olarak on yıl kaldı. Bundan başka Hünkâr için bir çok eserler tercüme etti (Bk. meselâ. Aya Sofya Kütph., Nu. 3167)[1]. I. Mehmed'in 824/1421 yılında ölü-

1 Burada eski zamanlarda göze çarpacak kadar çok olan farsça ve arapça tarihlerin türkçe tercümelerinden bahsetmekten vaz geçmek mecburiyeti vardır. Zaten bunların çoğunun çevirenleri bilinmez, Bk. meselâ İstanbul'da Nuri Osmaniye Kütüphanesinde bir nüshası bulunan

münden sonra vatanı Şam'a döndü. 840/1436'da Kahire'ye göçtü. Orada **Ebu-l-mahâsin el-Tagriberdî** ile sıkı münasebette bulundu. Alçakça bir iftiradan dolayı hapsedilip serbest bırakıldıktan bir kaç gün sonra 15. Receb 854/25.VIII.1450'de öldü.

İbn Arabşâh en çok Timur'un hayat ve faaliyeti hakkında sanatkârâne bir uslûp ile arapça olarak yazdığı ve 17. Muharrem 839/12.VIII.1435'de bitirdiği *Acâ'ib el-makdûr fi nevâ'ib Tîmûr* adlı (*H. K.* Nu. 8074) eseriyle meşhurdur. Bu dünya fatihinin zamanına ait başlıca bir kaynak olan bu eserin çok yazmaları, basmaları ve tercümeleri vardır. Osmanlı Ülkesindeki ikâmetini; bu esnada zamanın meşhur alimleri ile olan temas ve münasebetlerini tasvir eden ve bir nevi otobiyografya mahiyetinde olan eserinin ne yazık ki şimdiye kadar ele geçmiyen *ukûd* (her halde bazılarının dediği gibi *unkûd* değil, bk. *Der İslâm*, XI, 20, not 2; gene aynı yer 62) *el-nasîha* adlı kitabı olduğu muhtemeldir. Bunun bulunması Osmanlı tarihi araştırmaları için pek faydalı olur. 16. Yüzyılda İstanbul'da İs-

(Nu. 428/29) **Ebûl'-Mahâsin Cemâleddin Yûsuf b. Tagriberdî**'nin (813/874=1411/1469; Bk. **Brockelmann**, *GAL*, II, 41 v.d.) tanınmış eseri *menhel el-sâfi ve'l-mustavfi ba'd el-vâfi*'sinin türkçe tercümesine. Arapça tarih eserlerinin bu bazan çok eski olan, hatta XIV. yüzyılda hazırlanmış olan türkçe tercümeleri ekseriya çok enteresan meseleler ortaya atmaktadır. meselâ Sahte-*Vâkidî*'nin *futûh el-Şâm* adlı eserinin Erzurumlu bir mevlevî olan *Zarîr Mustafâ b. Yûsuf b. Ömer* tarafından 790/1388'de tamamlanmış olan tercümesi gibi; Bk. *OM*, III, 137 v.d. ve **Necîb Âsim**, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, I, 1. cüz (İstanbul 1332/4). Daha incelenmesi gereken bu eserin nushaları aşağıdaki yerlerde bulunmakdadır : Dresden, Nu. 38 ve 40; Gotha, Nu. 154/5 (Bk. **Pertsh**, *Katal* 126 v.d.), Viyana, Kons.-Akad., Nu. 261; (Bk. **Krafft**, *Katal.*, 97 v.d.), Londra, Brit., Müze., Nu. or. 3214 (Bk. **Rieu**, *CTM*, 38 vd.); Paris, Millî Küt., Nu. 310 (Bk. *Catal.*, 56); Uppsala, Üniv. Küt., Nu. 259 (Bk. **Tornberg**, *Catal.*, 177 v.d); İstanbul, Ayasofya, Nu. 3327/8; Mehmediye, Nu. 4286; bk. *OM*, III 138, 4'e de.- *Futûh el-Şâm*'ın gene eski, 786 recebi başında Ağustos 1384'de, Mehmed *Fakîh* adlı bir hanefî tarafından tamamlanmış olan bir tercümesi hakkında da Bk. Kahire. T. K. 191 (burada, herhalde unicum olan otagraf anlatılmıştır). Kahire *TK*. 190 da eserin XI. yüzyılda yapılmış olan diger türkçe tercümeleri de bulunmaktadır. meselâ 1081/1670'de Trablus valisi Halil Paşanın emriyle Çerkes **Mehmed B. Yûsuf**'un hazırladığı tercüme (Bk. *OM*, III, 148; Viyana, Millî Küt., 903'de de vardır; Bk. **Flügel**, *katal.*, II, 34 v.d.), ve **Yûsuf es-Sagîr**'in 1024'de hazırladığı tercüme; bk. *JRAS*, 1892, 548, Nu. 7. Başka anonim yazmalar için bk. **Rieu**, *CTM*, 39'a. *Futûh el-Şâm daha* sonra **Mehmed b. İbrâhîm (Vehbî)** tarafından da türkçeye çevrilmiştir (Vehbinin ölümü 1072/1661; Bk. *HK*. Nu. 14602).

tinsah edildiği bilindiğine göre bunun bir kopyasının o zaman İstanbul'da bulunmuş olması lâzımdır. **İbn Arabşâh** nihayet bu kitabda yer alamıyacak olan Mısır Sultanı Cakmak'ın hayatına ve saltanatının ilk yıllarına (841/3 yani 1437/39) ait ayrıntılı bir tarih yazmıştır. (Britanya Müzesinde, *suppl. ar.* Nr. 559/60)[2].

YAZMALAR : *Timur Tarihi :* Gotha, ar. yazl. 1840/42 (Müellifin hayatında kopya edilmiş nusha; bk. **Pertsch**, *Kat.*, III, 398 v.d.); Berlin, Devlet Küt. Nu. 9731 ve 9732 (**Ahlwardt**, *Kat.*, IX, 244; bk. *ZDMG*, V, 279'a da); München, Devlet Küt., Nu. 422 (**Aumer**, *Cat.*, 171); Viyana, Kons. – Akad., Nu. 256 (**Krafft**, *Kat.*, v.d.); Londra, Brit. Müz. Nu. 569; **Leeuwarden** (Bk. *Cat.* Leiden, Nu. 2787, 2); Amsterdam (Bk. *Cat.* Leiden. Nu. 2790); Leiden, Nu. 846 (Burada başka yazl. da vardır); Cambridge, Üniv. – Küt. Nu. 676/9 (Bk. **E. G. Browne**, *Handlist*, 120 v.d.; Paris, Millî Küt., Nu. 1900/5; İstanbul, Esad Ef., Nu. 2366; Kahire, *AK*, V. 85.

BASIMLAR : *Ahmedis Arabisadae Vitae et rerum gestarum Timuri, qui vulgo Tamerlanes dicitur, historia* (Latince önsözle **Jac. Golius** tarafından yayınlanmıştır). **Lugduni Batav.**, ex typographia Elzeviriana. 1636, 4°, 448 s. **J. Golius.**, yayımının faksimileleri **Schultens, Reiske. Lette** ve **Schroeder**'in elyazması notları ile birlikte Utrecht'de bulunmaktadır. (Bk. *Catal.* Leiden, Nu. 2681 ve 2682.) İkinci yayım, **Jacob Meyer** tarafından, Oxonii, 1073/04 Bk. aşağıda **S. H. Manger** yayımına. *The history of Timour in the original arabic, written by Ahmud bin Moohummud of Damascus in Syria, generally known by the name of Ibno Arab Shah*, With four manuscript copies of the Work, and corrected for the press by Shykh Ahmud-oobnoo-Moohummud il Ansarey– ool Yumunee. (**A. Lockett**'in ingilizce önsözü ile) Calcutta 1812, 8°; 2. yayım. Calcutta 1818, 8°. – 1232/3 (1817), 1257 (1842); Kahire, 1285 ve 1305.–

TERCÜMELER : **Murtezâ Nazmîzâde** tarafından 1110/1698, (Bk. *H. K.*, IV, 190; VI, 544) da türkçeye çevrilmiştir. **İbn Arabşâh** hakkındaki girişte *u(n)kûd en-nasiha*'dan bahseder. Basım : İstanbul 1142, 11 + 129 yaprak. 4°. (Bk. **F. Babinger**, *Stambuler Buchwesen* (Leipzig 1919), 14 ve *GOR*, VII, 583). Yeni basımlar : İstanbul 1277, 243 S. 8°; ve 1283; yazması başkaları meyanında bir de Londra'da, Brit. Müze. *Add.* 7847 ve *Add.* 11, 524 de bulunmatadır. (Bk. **Rieu**, *CTM*, 43 vd.). Latince :

2 *H. K.* Nu. 8570'e göre **İbn A.** 851/1447 yılında Türk ve Tatar sülaleleri hakkında bir eser yazmakla meşguldü.

Ahmedis Arabisedae vitae et rerum gestarum Timuri, qui vulgo Tamerlanes dicitur, Historia. (Edidit,) Latine vertit et adnotationes adjecit **Samuel Henr. Magner,** Kl. 4°. Tom. I, II (1) 2. 3 Cilt. T. I : Franequerae 1767. T. II : Leovardiae 1772. –*L'histoire du grand Tamerlan, divisée en sept livres... traduite en François de l'Arabe d'Achamed fils de Guerapse*, par **Pierre Vattier.** Paris 1658. 4°. 2 nci cildin adı : *Portrait du grand Tamerlan..... nouvellement traduit de l'Arabe de fils de Guerapse par* **D. Vattier,** Paris 1658.

KAYNAKLAR : *ŞN*, 73 v. d.; Gotha, *arab*, *Hs.* 94, 13 (Bl. 62 b v. dd.) **İbn Arabşâh** hakkında biyografik bilgilerle (Bk. **Pertsch,** *Kat.*, 1, 171); **Nazmîzâde,** önsöz; **G. W. Freytag,** *Fructus imperatorum* (Bonnae 1832) yayımının önsözünün XXV - XXXIII sayfalarında; *Journal des Savants* 1835, 604 S. 604 (**S. de Sacy**); **Wüstenfeld,** *GdA*, Nu. 488, S. 216 v.dd.; **Brockelmann,** *GAL*, II, 28 v. dd.; *EdI*, II, 385 (**J. Pedersen**); bu önemli kişinin edebiyat tarihi bakımından etraflı bir incelemesi henüz yapılmamıştır.

10. URUC B. ÂDİL

Uruc b. Âdil şimdiye kadar bilinen en eski mensur Osmanlı tarihinin müellifidir. Hayatına ait bilgimiz, kâtip adıyla anıldığı ve **Âdil** adlı bir *Kazzâz*'ın oğlu olup Edirne de doğduğu hakkında kitabının başlangıcında verdiği bilgilerle sınırlıdır. *Tevârih-i âl-i Osmân* adını verdiği kroniği başlangıcından Fatih Mehmed'e kadar Osmanlı tarihini içerir. Kendisinin gördüğü ve içinde bulunduğu olaylardan başka tarihi hadiseleri yazarken eski kaynaklardan ve bunlar arasında en çok **Yahşi Fakîh**'in *Menâkıbnâme*'sinden istifade etmiş olduğu tahmin edilebilir. Bundan sonra yazılan anonim *tevârîh-i âl-i Osmân*'larla Uruc'un metni arasında göze çarpan uygunluk, bunların hepsinin ortak bir kaynakdan, büyük bir ihtimalle **Yahşi** *Fakih*'in eserinden yararlanmış olduklarını hatıra getirmektedir. Edirnede oturan müellif, olayları daha yakından gördüğü için II. Mehmed'in devrine ait tasvirleri daha ayrıntılıdır. Başka yerlerde aranıp bulunamayan bilgiler bunun eserinde vardır. **Uruc** Bey'in kroniğinin aslının ne zamana kadar devam

ettiği şimdilik kesin olarak söylenemez. Çünkü şimdiye kadar bu satırların yazarı tarafından Oxford'da Bodleian Library'de keşf edilen biricik asıl yazmanın sonu tamam değildir. 872/2.VIII.1467'ye kadar geçen olayları yazmaktadır (Fatih Mehmed'in Karaman seferi). Uruc'un Kroniği'nin şimdiye kadar elde edilen yazma nushaları bu tarih yazarının yaşadığı tahmin edilen zamandan daha ilerisine ait yılların olaylarını de yazmakta iseler de bu, Uruc'un eserinin bitiş tarihini bu husus için tahmin edilen zaman sınırından daha ileriye götürebilmemize hak verdiremez. (Bk. F. Giese, *OLZ*, 1926, Sp. 850-854).

YAZMALAR : Uruc'un kroniği yaz. *Rawl. or.* 5 (Bk. J. Uri, *Catalogus*, S. I, 304, Nu. XI.)'de bulunmaktadır; Yaz. Piskopos Richard Rawlinson (ölm. 1755)'un imiş; bir avrupalı trafından yazılmış olduğu açıkça belli oluyor. Cambridge Üniv. Küt. de ki Yaz. *Dd.* 11. 15'de de başka bir metni bulunmaktadır. Bk. E. G. Browne, *Hand-List of the Muhammadan MSS* (Cambridge 1900), S. 51; bu, *Die Frühosmanischen Jahrbücher des Urudsch* (Hannover 925)'da vardır. Paris Millî Küt. *suppl. turc.* 859, *trad.* 23'de de Uruc'un kroniğinin başka bir yazma şekli vardır : bu 1144 ramazanı başında (27.II.1732) tamamlanmıştır, 847 yılında II. Muradın tahttan feragatine kadar gelir. Münih'de Bavyera Devlet Küt. *cod. Turc.* 83'de de Uruc'un eserinin bir yazması vardır (Bk. J. Aumer, *Catal.*, 24), bu F. Giese tarafından işlenmiştir; bk. *MOG*, I. 58.

TERCÜMELER : Yazm. *Suppl. Turc* 859, trad.'daki yazmada 55. b yaprağında 23. satırdan 90. b. yaprağına kadar bu eserin bir tercümesi bulunmaktadır. Bu tercümeyi Jeune de Langues Sieur Rocques yapmış ve F. Petis de la Croix kontrol etmiştir : *Histoire de l'origine des Empereurs ottomans. Traduite par le* S. Rocques, *par les soins et sous la direction du* R. P. ROMAİN *de Paris, conseiller des Missions et prefet des Jeunes de Langues.* 1733.

YAYIMLAR : *Quellenwerken des İslamischen Schrifttums*, II, Cild (Hannover 1925)'de. 1926 Mayısında Hannover'da da bir *Nachtrag zu den Frühosmanischen Jahrbüchern des Urudsch : Berichtigungen und verbesserungen çıkmıştır.*

KAYNAKLAR : Uruc Bey ve kroniğinden Şehrîzâde Sa'îd Efendi (Bk. Aşağıda Nu. 270) *nevpeydâ* adlı eserinde (bk. *OM.* III. 180) ve Teyyârzâde Atâ Bey de (ölümü, I. Kânun 1877) *Tarîh-i Enderûn*'(İstan-

bul. 1294) unun 324. sayfasında bahsetmekte ve Uruc'un eski bir dille Sultan Osman ve Orhan'ın zamanlarında olup bitenleri anlattığını söylemektedirler. Necîb Âsım buna dayanarak Uruc'dan *TOEM*, 1. (1910), 42 v.d. da en eski Osmanlı tarih yazarı diye bahsetmiştir.

11. KARAMÂNÎ MEHMED PAŞA

Lakabından da anlaşıldığı üzre Karaman'da ve Ârif Çelebi adlı birinin oğlu ve meşhur Celâleddîn Rûmî'nin torunlarından biri olarak dünyaya gelen Mehmed Paşa, Uruc Beyin çağdaşıdır. Talih onu, genç yaşındayken, yeni fethedilen İstanbula gönderdi. Orada 1474 de idam edilen sadırâzam Mahmud Paşa-i Veli ile tanıştırıldı[1] ve onun sevkîyle paşanın kendi vakf ve tesis ettiği medresede tahsil gördü. Biraz sonra 869/19.XI.1464'de vezirlik payesi ve nişancı ünvanı ile devlet müşaviri olmuştur. 4. Zu'l-Ka'de (13.XI.1458) tarihli vakfiyesinde kullanılan *el-emîr el-kesîr ve'l-vezîr el-kebîr* unvanından anlaşıldığı üzere 862/19.XI.1454 yılında yani İstanbul'un fethinden hemen biraz sonra büyük mevkîler işgal etmiş olmalıdır (Vakfiyenin sureti : Berlin Prusya Devlet Küt. de Bk. W. Ahlvvardt, *Katal. der ar. Hss.*, IV, 227, Nu. 4763). Fatih Mehmed'in gittikçe teveccühünü kazandı ve devlet memuriyetlerinin düzenlenmesi ve devlet idaresine ait esaslı kanunların tertibi hususunda hükümdara müşavir oldu. Her halde meşhur kanunnâmenin (Bk. *MOG*, I, 13 v. dd) büyük kısmı onun eseri olmalıdır. 1478 yılı mayısında Gedik Ahmed Paşa'yı azleden Fatih, savaşçı olmayan fakat yüksek düşünceli Mehmed Paşa'yı Sadırâzam yaptı. Sadırâzam iken Uzun Hasan'a yazmış olduğu üslûp ve içindekilerden dolayı beğenilen siyasî mektuplar bu makamdaki şöhretinin sebebi[1]

1 Bu yüksek Devlet adamının hayatı bir halk kitabında efsanelerle süslenmiştir. *Mahmûdnâme* veya *Menâkıbnâme-i Mahmûd Paşa-i Veli* denilen ve bir çok yazmaları her tarafa dağılmış bulunan bu eserin tarihî bir kıymeti yoktur; bk. F. Babinger, *Der İslâm*, XIII, (1923), 105 ve *GOR*, IX, 238, Nu. 116.

olmuştur (Bk. **Ahmed Ferîdûn** Bey, *Münşa'ât es-selâtîn*, I, 266 v.dd.). Fatih'in ölümünden bir gün sonra 4. mayıs 1481 de **Karamânî Mehmed Paşa** Tahta Kalede İsyan eden yeniçeriler tarafından vahşicesine öldürülmüştür (Bk. **M. Guazzo**, *Histoire ove se conteneno le gverre di Maometto*, Venedig, 1454 S. 28 a; bk. **Andrea Navagero, Muratori**'nin, *Rerum italic, scriptores*, XXIII, 1167, Milano, 1733'de) İstanbul'da Kum Kapıda Yeni Nışıncı Camisinde gömülüdür (bk. Hadîkat ül-cevâmi, I, 209; *GOR*, IX, 90, Nu. 449; **Sehî**, *tezkire*, S. 23, 10'daki bilgi yanlıştır). **Mehmed Paşa** şairliği de tecrübe etmiş ve şiirleri **Nişânî** mahlasıyla yayılmıştır. Ancak son zamanlarda tanınmış olan tarih yazarlığı niteliği ile daha kıymetlidir. Osmanlı tarihi üzerine arapça olarak iki *kısım*'da iki *risâle* yazmıştır. Birinci *risâle* Osman'dan II. Mehmed'in cülusuna (1451), ikinci *risâle* 1451 den 885 hicri (13.III.1480)'ye yani hünkârın ve kendisinin ölümünden bir az evveline kadar ki zamanlara aittir.

Karamânî Mehmed Paşa'nın tarihi eserinin izleri **Rûhî**'nin (Bk. aşağıda Nu. 25) eserinde görülmektedir. Bu, her ikisinin de ortak bir kaynaktan yararlanmış olmaları ihtimali ile de açıklanabilir.

YAZMALAR : İstanbul, Aya Sofya, Nu. 3204 ve Âşir Efendi, Nu. 234 (1. Kısım). **Mükrimin Halîl** *TTEM*, XIV (1924), 85 v.dd. ve 142 v.dd. da eserin bazı kısımlarını türkçe olarak yaymışsa da müellifin kim olduğunu anlıyamamıştır.

KAYNAKLAR : **Sehî**, *Tezkire* (İstanbul, 1325) 23; **Latîfî**, *tezkire* (İstanbul, 1314) 334 (**Nişânî**); **Âşık Paşazâde**, *Tarih*, 192 (*"Nişâncı Paşa"*, yayan tarafından tanınmamıştır.); **Osmanzâde Ahmed Tâ'ib**, *hadikat ül-vuzerâ* (İstanbul, 1271), 14 v.d.; *SO*, IV, 105; *GOR.*, II, 246 v.d. ve *GOD*, I, 281 (yanlış bilgilerle); *Edİ*, II, 798 v.d. (**F. Babinger**) ve gene aynı yazar, *MOG*, II, 242, v.dd.'de.

12. TURSUN BEY

Tursun kılığına sokulan asıl adının **Tûr Sînâ** olması muhtemel imiş[1]. Soyu sopu hakkında bilgi yoktur. Ancak kendisi babasının Bursa'nın meşhur mütesellimi **Cubbe Ali**'nin (Bk. *GOR*. I. 464) amcası olduğunu söyleyor. Babasının sahip olduğu Tımardan genç yaşındayken yararlanmış olduğu tahmin edilmektedir. Tursun Bey İstanbulun zabtında bulundu. Belgrad seferine katıldı ve Sırbıstan'a karşı yapılan her seferde kendini gösterdi. 865/1460 yılında Trabzon seferinde Divan kâtibi olarak görülüyor. Sonra Anadolu ve daha sonra Rumeli Defterdarı oldu. Bayezid zamanında da bu memuriyette kalmıştır. Öldüğü tarih belli değildir. 905/1499 dan sonra ölmüş olmalıdır. Mahlası **Lebîbî**'dir.

Tursun Bey Fatih'in saltanatı zamanıyla II. Bayezid'in saltanatının ilk altı yılına ait *tarih-i ebu'l-feth sultân Mehmed hân* adlı bir kitab yazdı; eser 893/17.XII.1487 tarihine kadar geçen olayları anlatmaktadır ve 903/905/yani 1496-1500 yılları arasında yazılmıştır.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 984 (**Flügel**, *Katal.*, II, 207 v.d.); İstanbul, Aya Sofya, Nu. 3032 (359 S); Top Kapu Saray, Erivan Köşkü, iki yazma, 383 ve 387 yaprak.– Kroniği **Mehmed Ârif** Bey yayınlamıştır; *TOEM*, nin 26-38 cüzlerine (1914-16) ilâve olarak çıkmıştır.– Parçalar : **J. Thury**, *Török történetirok*, I (Budapeşte 1893), 73-95.

KAYNAKLAR : *GOR*, IX, 192, Nu. 28, ve I, XXXIX; **Flügel**, *Katal*, II, 207 v.d.; *GOD*, I, 292; **Mehmed Ârif** Bey'in *TOEM* nin 26. cüzündeki girişi (1914); *OM*, III v.d.

13. ŞEHDÎ

Bu şâhnâmeci'nin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Yalnız zengin bir tacirin oğlu olup Kastamonu'da dünyaya geldiği ve II. Mehmed'den sonra da II Bayezid zamanında

1 Bu iddia gerçeğe uymaz. TURSUN hiç de az kullanılmıyan eski bir Türk adıdır, bk. meselâ *SO*, III, 254 v.d., burada hicrî XI. yüzyıla kadar bu adı taşıyanlar tesbit edilmiştir.

defterdar olduğu bilinmektedir. Fatih Sultan Mehmed'in emriyle bir **Şâhnâme** yazmıştır. Her halde yitmiş olan bu eserin büyüklüğü hakkında çeşitli rivayetler vardır. **Sehî**'ye göre on bin beyitten, **Âlî**'ye göre de **Firdevsî** *Şâhnâmesi*'nin vezninde sadece 4000 beyitten oluşmaktadır. Beş beyitten ibaret bir gazel **Âlî**'nin *kühn ül-ahbâr*'ında günümüze kadar kalmıştır[1]. Yazar her hâlde 4000 beyiti bitirdikten sonra ölmüş olduğundan eseri tamamlayamamış ve o böylece eksik kalmıştır. Aslında eserin 10000 beyit olarak tasarlandığı yalnız 4000 beytinin yazılmış olduğu kabul edilebilir. Bk.. *HK*. Nu. 5495.

YAZMALAR : Artık bulunamadığı anlaşılmaktadır : Necîb Âsım İstanbul kolleksiyonlarında onu boşuna aramıştır; Avrupa kitaplıklarında da bulunmadığı anlaşılıyor.

KAYNAKLAR : **Âlî**, *künh ül-ahbâr* (bk. *TOEM*, 427); **Sehî**, 67; **Latifî**, *tezkire*, 213; **Kınalızâde**, *tezkire* (bk. *TOEM*, I, 428); **Âşık Çelebi**, *tezkire*, *TOEM*, I, 426 vd.; *SO*, III, 181, burada **Şehîdî Çelebi**'ye **Şermî** denilmekte ve (her hâlde Âlî'ye dayanılarak) eserinin 4000 beyit olduğu söylenmektedir; *GOR*, II, 243 v.d.; *GOD*, I, 255 v.d.; OM, II, 257.

14. TARÎH-İ KONSTANTİNİYYE VE TARÎH-İ ÂYÂ SOFIA

Bütün eski, hatta yenice Osmanlı tarihlerine İstanbul'un ilk tarihi ve Aya Sofya'nın yapılışı ile ilgili efsânevî bölümler eklenmiştir[1]. Bu eklenmiş bölümler asıl eserle zayıf bir bağlantı içindedirler (msl. **Âlî**, **Sa'deddîn**, **Solakzâde**) ve hepsinde aynı yerde, yani hemen İstanbul'un fethinden sonra yer alırlar[2]. **Âlî**, *künh-ülahbâr*, V, 260'da,

1 Bk. Yaz. Nu. 759 (**Flügel**, *Kat.*, I, 706), Viyana'da **Şehdî** adlı bir şairin gazelleri ile.

1 Bundan sonra bu hususta yazılanlarda **Mortmann**'ın (*Der İslam*, XIII, 159 v. öt.) araştırmalarını izlemekteyim.

2 J. v. **Hammer**'in, *GÖR*, I, XXXIX, not b'de işaret ettiği hususlar ayrıca incelenmeye değer : *târih-i âl-i Osmân*, İstanbul'un kuşatılması ve alınması tarihi, Tersâne kitaplığında Nu. 10, folio; bu Bayezid'in kılıcının ve Aya Sofya adının masalvâri bir tarihinin anlatılışı ile biter; II. Mehmed'in saltanatının kısa tarihi, yazarın adı yoktur. 1733'de tercüman olarak yetiştirilmekte olan **Joseph Brue** tarafından fransızcaya çevrilmiştir, aslı ve tercümesi Paris Tersane

İstanbul düştükten sonra Fatih Sultan Mehmed'in bütün genimet kitapları bir araya getirttiğini, bunların içinden İstanbul'un kuruluşu ve Aya Sofya'nın yapılışı ile ilgili kitapları seçtirdiğini ve bunları bilgin papazlara tercüme ettirdiğini, kendinin de (yani Âlî) şimdi bunu anlatacağını yazar; F. Giese tarafından yayınlanmış olan anonim *tevârîh-i âl-i Osmân*, 74, 10 v.d.'da buna benzer daha basit bir anlatım yer almaktadır. Hacı Kalfa ise İstanbul'un alınışından sonra bir *muhtasar tarîh-i Âyâ Sofya*'yı Ahmed b. Ahmed Cîlânî adlı birinin yunancadan farsçaya çevirdiğini ve Fâtih'e sunduğunu (Nu. 2170), sonradan da bunu Ni'metullâh b. Ahmed'in (ölm. 969/1561)[3] türkçeye çevirdiğini yazar[4]. Bununla birlikte *hâfız Alâeddin Ali b. Mehmed el-Kuşçi* (ölm. 879/1474)'nin aynı konuda süslü bir farsça ile yazmış olduğu (bk. *ŞN*. 180) bir eserden bahsedilmektedir[5].

10.IV.1918'de Beyoğlu Macar Bilim Enstitüsünde J. H. Mordtmann verdiği bir konferansta (bk. özeti, *Turan*, 1918, S. 231 v.d.) ilk olarak Bizans'ın metin tarihini Th. Preger'in son araştırmalarına dayanarak açıkladığı

(Arsenal) kitaplığındadır her hâlde önemli değil; Latifî'nin Paris Milli kütüphanesinde 131 Nu'daki İstanbul tarihi, bu da masal gibidir; *mahabbetnâme*, Câfer Hisârî'nin bir İstanbul tasviri, 808-1405'de (! ?) yazılmıştır. Burada işaret etmek gerekir ki, Pariste eski osmanlı dönemine ait en değerli tarih eserleri bulunmaktadır, ancak bunlar yeni bir kataloglamaya uyruk tutulmadıklarından tanınmadan ve bilinmeden öylece kalacaklardır. Arsenal kütüphanesi (şimdi Paris'te Milli kütüphane) denilen kitaplıktaki türkçe yazmalar çok önemli sonuçlara araştırıcıları ulaştırabilir.

3 SO, IV, 574'e göre Ni'metullâh b. Ahmed bir de Timur tarihini farsçadan türkçeye çevirmiştir.

4 *OM*, III, 50'de Alaşehir'de Şeyh Sinan kitaplığında yazması bulunan, Hayâlîzâde İbrâhîm b. Mehmed (ölm. Edirne 1022-1613)'in *beyân-i binâ-i Âya Sofya* adlı 36 sahifelik bir kitapçığından bahsedilmektedir; bu II. Mehmed'in emri üzerine ünlü Akşemseddin Mehmed b. Hamza (Şamlı, ölm. 880-1475) tarafından süryaniceden farsçaya (1011-1602 yılında) çevrilmiş, İbrâhîm b. Mehmed tarafından da türkçeye çevrilmiş. - Bir başka *tarîh-i Âyâ Sofya*'nın farsçadan türkçeye tercümesini Karamanlı Dervîş Şemseddîn Mehmed'in yaptığı *OM*, III, 71, 173'de bildirilmektedir; krş. H. K. VI, 338.

5 Alâeddîn Alî el-Kuşçî'nin H. K. Nu. 2209'da bahsedilen *Tarîh-i Hatâî*'si Nur-i Osmaniyye kitaplığındaki *Tarîh-i Çin*'de Es'ad Efendi kitaplığındaki *Hâkân-i Çin*'de bize kadar intikal etmişe benzemektedir; krş. bunun için E. Blochet, *Catal des mss.. pers. de la Bibl. Nationale*, I, 318 v. öt. (Paris 1905), orada bu konu üzerinde başka bilgiler de vardır.

Πάτρια Κωνσταντινσυπόλεως[6] ile türkçe *tarih-i Konstantiniyye ve âyâ Sofya* arasındaki yakın ilişkiye işaret etmiş ve Aya Sofya'nın yapılışı hakkındaki bölümün aynen *Patria*'nın Διήγησις'den aktarılmış olduğunu kanıtlamıştır. Böylece bu *tarih*'in iki ayrı tertibi olduğu ve bunlardan **Sa'deddîn** (I. 437) ve **Evliyâ Çelebi** (I, 222 v.d. = *Travels*, I, 1, S. 55)'nin benimsediğinde Aya Sofya'nın yaptırıcısı olarak Justinianus ve mimarı olarak İgnatius'un anılmakta olduğu, ötekinde ise yaptırıcı olarak Konstantin'in gösterildiği, mimarının da adının verilmediği anlaşılmaktadır. **Âlî**, *Künh ül-ahbâr*, N, 276, 28'de kendinin almamış olduğu bazı ayrıntılar hakkında "birkaç kitapla" bilgi verileceğini[7] söylerken bu tarihlerden daha geniş olanını göz önünde tutmaktadır. Aya Sofya hakkındaki hikâyelerin tersine, birinci bölüm, yani asıl *tarih-i Konstantiniyye*, J. H. **Mordtmann**'ın araştırmalarına göre değerlendirilecek olursa, Πάτρια'nin ilgili bölümleriyle ancak benzerlikler göstermektedir. O hâlde Türk yazarlar bu bölümlerde ya başka kaynakları izlemişlerdir, ya da eğer şimdiye kadar bilinmeyen Bizans'ın son döneminden bir halk kitabına dayanmıyorlarsa, kendileri özgürce uydurmuşlardır (bk. bunun için **K. Krumbacher**, GBL[2], 399 v.d.). **J. H. Mordtmann** incelemeleri sonucu şöyle demektedir : 1550'lerden sonra her iki tertibe uygun olarak iki ayrı tarih meydana gelmiştir. Bunlardan biri II. Mehmed, öteki II. Bâyezîd zamanlarında yazılmışlardır. Her ikisinin de arketipleri bilimsel kitaplardı; ancak bunlar çok geçmeden halk kitapları hâline gelmiş-

6 Bk. **K. Krumbacher**, *Gesch. der byzant. Literatur*2 (München 1897), 423 v.d.

7 **Âlî**, *Künh ül-ahbâr*, V, 261'de İstanbul'un ilk tarihi için **İbrâhîm b. Vâsıf Şâh**'ın (**Âlî**, *Künh ül-ahbâr* I, 86'da ve **J. H. Mordtmann**, *Der İslâm*, XIII, 160, not 2'de ad bu biçimde okunmaktadır) *acâib ül'-küberâ* adlı bir eserine dayanmaktadır. Bununla ya **Hacı Kalfa** Nu. 8062'de kayıtlı *acâ'ib el-dünyâ* adlı kitap veya, daha uygun düşeni, *H. K.* Nu. 10290'daki ("**el-Bûnî**") *kitâb-i acâ'ib el-kebir* (her hâlde **W. Pertsch**, *Türk. Hss. Berlin*, Nu. 470, yazarı yok? ile aynı) anlaşılmak gerekir. bk. bunun için **J. H. Mordtmann**, *Der İslâm*, XIII, 160 v.d.

lerdir[8]. Bu eski efsânelere karşı gösterilen ilgi, onların yeniden ebedî olarak ele alınmalarına neden olduysa da *meddâh* ve seyircileri için hazırlanmış olan birçok anonim *tarîh-i Konstantiniyye ve Âyâ Sofya*'lar elde dolaştı[9]. Bunu Müneccimbaşı, I, 550'deki parça da kanıtlamaktadır.

YAZMALAR : A) **Ahmed b. Ahmed Cîlânî**'nin farsça metni : Aya Sofya, Nu. 3025; B) bunun sadırâzam Ayaz Paşa'ya (ölm. 1539, bk. aş. Nu. 63) sunulduğu sanılan ve **Ni'metullâh b. Ahmed** tarafından yapılmış türkçe tercümesi de Münchener türk. Hs. Nu. 92'dedir (bk. **Aumer**, *Verzeichnis*, 27), orada ayrıntılar yazılıdır, ayrıca **J. H. Mordtmann**, *Der İslam*, XIII, 160, not 1.; **Alâeddîn Alî b. Mehmed el-Kuşçi**'nin farsça metnini hiçbir yerde bulamadım; sadırâzam Şişman Alî'nin hizmetinde *mu'allim* olan **İlyâs (Alî el-Arabî İlyâs ?)** adlı birinin yazmış olduğu *tevârih-i Konstantiniyye ve Âyâ Sofya ve ba'zi hikâyât* başlıklı bir kitapçık yazma olarak Berlin'de Nu. 232'dedir (**Pertsch**, S. 258 v.d.) ayrıca Viyana'da Nu. 1661, 5 (**Flügel**, III, 97)'de ve Aya Sofya Nu. 3024'te de vardır; bunun için *GOR*, I, XXXIX, Nu. 40'daki kısmen yanlış bilgilere bk. (bundan da **F. Giese**, *MOG*, I, 72). *JA*, 1859, I, 532'de Nu. 22 altında (bk. Nu. 24'de de) açıklanmış olan ve taş basması bende bulunan *feth-i Konstantiniyye ve ta'rih-i Âyâ Sofya*'nın bunlarla ilgisi hakkında karar verecek durumda değilim. Bunlarla yazma *Harl.* 500 British. Mus. (bk. **Rieu**, *CTM*, 104 v.d.)'dan alınan ve **W. D. Smirnov** (1846-1922) tarafından yayınlanan Bizan İstanbul'u ve Aya Sofya hakkındaki parçanın hiçbir ilgisi yoktur. Bu İstanbul'un Türkler tarafından ele geçirilmesinden önceki dönemdedir ve doğrudan doğruya veya dolayısıyla çok daha eski Abbasîler dönemine kadar geri giden ve **İbn Battûta** ve **İbn el-Verdî**'deki efsânelerle karşılaştırılabilecek haberlere dayanmaktadır. Zamanımızda **V. v. Rosen**'in *Zepiski vostoçnago otdeleniya*, XI.

8 *GOR*, I, XXXIX, Nu. 40'a göre buna benzer yazmalar birçok kez Paris'te bibliothèque Nationale, Nu. 147'de, Panteon'de ve Arsenal'de vardır.

9 Yazarı bilinmiyen başka bir tertibi (888/bşkl. 9.II.1483 yılından) Berlin'de **Rûhî**'nin kronige ek olarak yzm. Or. 4° Nu. 821'de, bir digeri de **Yûsuf b. Mûsâ** adlı Balıkesir'li bir *müneccim*'indir (yazılışı 884/1479, Berlin, Staatsb., Nu. or. 8° 1040 ve Halle, Waisenh.); bk. *OM*, III 163. İstanbul'un fethi tarihi ile ilgili ve 1210/1795'de Muhammed **Mehdî eş-Şirvânî el-Ensâr** tarafından türkçeden farsçaya çevrilmiş olan kitab hakkında henüz bir karar verilememiştir (bk. **W. H. Morley**, *Descriptive Catalogue of the hist. MSS of the Royal Asiatic Society*, London, 1854, S. 143, Nr. CLVIII). – İstanbul'da Umumî Kütüphanede 4966 numarada hakkında başka bilgi verilmeyen bir *Târih-i Konstantin* bulunmaktadır; Süleymaniye Kütüphanesinde ise 818. numarada bir tarîh-i *binâ-i Âya Sofya* bulunmaktadır; bk. ayrıca Pariste'ki yazma *c.r.* 147 (*Catal.*, 319).

cild (S. Petersburg 1898) 368-402'de kamıtladığı gibi[10] Vasiliy D. Smirnov'un *Tureckiya legendi o Sviatoy Sofii i o drugih vizantiskih drevnostyah*, St. Petersburg 1898, 2 cilt, 141, 14 S. zayıf ve yetersiz bir kitaptır. Nihayet Hacı Kalfa Nu. 6020'de sözü edilen ve Cenâbî'nin (bk. Viyana yazma, Nu. 854, Flügel, *kat.*, II, 88) arapça yazılmış *Tarih*'inin türkçe özetinde bulunan *risâle fi binâ-i Âyâ Sofya ve kal'e-i Konstantiniyye* anılmak gerekir; bk. bunun için Wüstenfeld, *GdA*, 252, Nu. 538 ve aşağıda Nu. 90.

KAYNAKLAR: *EdI*, Aya Sofya maddesi, I, 548 v.d. (K. Süssheim); *Der İslam*, XIII, 159 v.d. (J. H. Mordtmann); *MOG*, I, 73 v.d. (F. Giese).

15. BEYÂTÎ ŞEYH MAHMÛD

Türkmen asıllıdır; Beyâtî adı Kerkük dolaylarında yaşayan Beyât aşiretinden olduğunu gösterir. O, Şeyh Dede Ömer Ruşenî'nin[1] öğrencisiydi ve ünlü şehzâde Cem'in dikkatini çekti. 886/1481'de hacca gitti ve aynı yıl şehzâde Cem'in emri üzerine *Oğuznâme*'nin verdiği bilgilere dayanarak Osmanoğulları'nın bir *silsilenâme*'sini yazdı. Câm-i Cem Âyîn adını taşıyan bu eser, kronolojik bilgileri özellikle dikkate değer önemli bir eski Osmanlı tarih kaynağıdır. Onda Oğuznâme'nin önemli bölümlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Eserin bilimsel bir incelemesi çok yerinde olur.

YAZMALAR : İstanbul, Alî Emîrî Efendi, şimdi *Millet Kütüphanesi*. Alî Emiri Efendi tarafından 1314/1896'da Arnavutluk'ta Delvino'da bulunmuştur; Berlin, Staatsbibl. *or.* 8° 1943.

BASIM : 1331, İstanbul, 55 S., dar 8°, Alî Emîrî Efendi tarafından eski genealoji bölümlerinde bazı kısaltmalarla.

KAYNAKLAR : Yayındaki önsöz, *OM*, III, 29; P. Wittek, *Der İslam*, XIV (1924), 94 vd.

10 Bk. bunun için N. D. Dossios, *Legende asupra Biseriçei "Aghia Sofia" la Bizantini şi la Grecii de astazi, studiu folkloro istoric*, *Arhiva*'da (Yaş), 1898, Nu. 4-3 (7 Ss.).

1 Bk. Sehî, *tezkire*, 63 v.d.; Latifî, *tezkire*, 48.

16. SA'DULLÂH B. MUSTAFÂ (CEM SADÎSÎ)

Seres'lidir; *nişancı*'sı, kâtibi ve sırdaşı olarak şehzâde Cem'in yanındaydı. Kardeşi II. Bâyezîd'den Avrupa'ya kaçtığında da Cem'in yanından ayrılmadı. Bundan ötürü kendine Cem Sa'dîsi adı verildi. Her hâlde Cem'in ölümünden (20.II.1495) kısa zaman önce İstanbul'da yakalandı ve limanda denize atılarak boğduruldu.

Sa'dî *sâkinâme* tarzında yazılmış bir manzume ile şehzade Cem'in hayatını[1] terennüm etti, E. J. W. Gibb tarafından Sa'dî *Cem divanı'nın* yazarı olarak gösterilir; bk. *HPO* II, 78 v.d.

YAZMALAR : Şimdiye kadar Avrupa'da bulunmamıştır.

KAYNAKLAR : Sehî, *tezkire*, 68; Latîfî, *tezkire*, 188 v.dd.; *SO*, III, 25; Gibb, *HOP*, II, 71, 73, 78 v.dd.

17. İLYÂS B. HIZIR (UZUN FİRDEVSÎ)

Bursalı'dır asıl adı İlyâs b. Hızır'dır. Fakat daha çok Uzun Firdevsî ve Firdevsî-i Rûmî diye tanınmıştır. Hayatı hakkında yalnız II. Bayezid zamanında yaşadığı ve sonra İstanbul'dan veya ikâmetgahının bulunduğu Balıkesir'den[1] İran'a gittiği ve orada ölmüş olduğu sövlenebilir. Ölüm tarihi (1508'den sonra) belli değildir.

1 920/1514 yılında yazılmış olup Sa'id Paşa'nın Kütüphanesinden çıkan (fotokopisi. Ankara Türk Tarih Kurumu Küt. Yazm. Nu. 67'de vardır) *vâkı'ât-i Sultân Cem* de Cem'in hayatından bahsetmektedir. Bu eser Mehmed Ârif tarafından yazılan bir mukaddime ile *TOEM*'nin 22, 23 ve 25. sayılarına ek olarak neşredilmiştir; bir de belki Cem'in defterdar ve mahremi Haydar Çelebi (Bk. Sehi, *tezkire*, 96) tarafından yazılmış olan ve halis Efendi kolleksiyonunda bulunan *Gurbetnâme* adlı risale vardır; Ahmed Sinân Bihiştî'nin evvelce Topkapı Sarayında, Erivan köşkünde (Bk. *OM*, II, 376 v.d.) bulunan *tarihçe* adlı küçük tarihî risalenin konusu da Cem ile kardeşi (Babinger yanlışlıkla "babası" yazmıştır; çeviren) II. Bayezid'in mücadeleleri teşkil eder; bk. Viyana Yazmalar Nu. 1213 (Flügel, Kar., II, 376 v.d.).

1 Eserlerinin bazılarında bunların Balıkesir'de yazıldıkları açıkça gösterildiğinden bir zaman Balıkesir'de oturmuş olduğu anlaşılıyor; 893/1488 ve 914/1508 yıllarında orada oturmuş olmalıdır; bk. *OM*, II, 358. Bu kitabın 359. sayfasında 908/1502 yerine 980/1572 yazılmış olması bir basılış yanlışlığıdır. 904'de Manisada *Süleymânnâme*'nin 281. cüzünü yazmakla meşguldü· Bk. A. Krafft, *Katal. der Kons.-Ak.*, 151, Nu. CCCLXXXVIII.

Firdevsî II. Bayezid'in istek ve uygun bulması ile pek uzun bir eser olan *Süleymânnâme*'yi yazmıştır. kendisine Uzun lakabının verilmesi de eserinin uzunluğundan kinaye olduğu söylenegelmiştir. Eserin aslı, zamanının büyün bilgilerini içinde toplıyan 366 *cüz*'den ibaret imiş. Tarih ve Genealogya'ya da bu eserde yer verilmiştir. 366 *cüz* 499 *meclis*'e taksim edilmiştir; Sultan kendisine sunulan bütün eserden 80 cüzü beğenip ötekinin yok edilmesini emretmiş imiş. Bu, yazarın onuruna dokunduğu için hücumlarıyla öç almış ve kaçıp uzaklara gitmiştir. Başkaca ebcet hesabıyle tarih düşürmekle de tanınmış olan Firdevsî Fransızlarla Venediklilerin Midilli Adası[2] için yaptıkları mücadeleyi *Kutbnâme* adlı bir eserinde manzum olarak tasvir etmiştir. Bundan başka *Silâhşûr-nâme* ve *Santraç nâme* adlı iki eserin de yazarıdır; birincisinin Almancasını **O. M. v. Schlechta-Wssehrd**, *ZDMG*, XVI, 1.V.dd, de ve türkçesini de **M. Wickerhauser** (Viyana. senesi yok. 21 S. 8°) ve **L. Bonelli** (Roma 1892, *Rendiconti dell' Academie dei Lincei*, Seri, V, 1. cild, S. 435-454) yayınlamışlardır. İkinci eser için bk. **A. V. D. Linde**, *Quellenstudien zur Geschichte des Schachspiels* (Berlin 1881), 398 v.dd. İki türlüsü bulunan *Santranç-nâme*'nin yazmaları Berlin (or. 8° 1631), Münih (Nu. 250) ve İstanbul'da (Nur-i Osmaniyye) bulunmaktadır.

YAZMALAR: 1. *Süleymannâme*: Berlin, Devlet Küt., Nu. 470 (**Pertch**, *Kat.*, S. 457); Gotha, Nu. 11, 1 (**Pertsch**, *Katal.*, S. 18) Nu. 208 (gene orda. S. 179 d. Nu. 242 (?) (gene orda, S. 200); Roma, Vatikan Küt., Nu. 188 (Bk. **G. de Hammer**, *Bibl. İtal.*, XLVII, 16, ve **P. Horn**, *ZDMG*, LI, (1897) 49, Nu. 53 (28); Uppsala, Üniv. Küt., Nu. CXCVI (**Tornberg**, *Catal.*, 119, bildirildiğine göre eserin tamamı); *Süleyman-*

2 İstanbul'da Hâlet efendi Kütüphanesinde 643 numarada *Kıssa-i Midilli* adlı bir *Risâle-i manzûme* bulunmaktadır. Bunun aynı eser olması muhtemeldir. Cambridge'de Üniversite Kütüphanesinde de *Gazavât-i Midilli* adlı anonim bir mesnevi bulunmaktadır (Bk. Yaz. nu. 706; bk. **E. G. Browne**, *Handlist.* 127). Bu iki manzumenin ayni olması çok muhtemeldir.

nâme'nin muhtelif parçaları İstanbul Kütüphanelerinde bulunmaktadır. II. *Kutb-nâme* : Galata Mevlevî tekkesi.

KAYNAKLAR : **Latîfî**, *tezkire*, 261 v.d.; *H. K.* Nu. 7408; SO, IV, 14; GOD, I, 276; **J. v. Hammer**, *Rosenöl*, I, XV, Nu. VI; Türk Yurdu, III, yıl, 7, Cild, 75. Cüz, S. 2452 (İstanbul 1330); *OM*, II, 351 (Bibliografya ile beraber); *Edİ*, II, 116.

18. KEMÂL (SARICA KEMÂL)

Bergamalıdır ve ilk olarak Sadırâzam Mahmud Paşa-i Velî'nin iç oğlanlarını eğitmiştir. Onun ölümünden sonra Edirne yakınında Hasköy'de müderrislik yapmıştır. 895/1490 yılında Sultan II. Bayezid'in (1481-1512) emriyle üç bin beyitten oluşan *destân-i âl-i Osmân* veya *selâtinnâme* adlı türkçe bir eser yazmıştır. Bunda Osmanlı hanedanının kahramanlıklarını öğer[1]. Özellikle Osmanlıların Anadolu'ya gelmelerini ve Sulçuk Sultanı **Alâeddîn** ile karşılaşmalarını tasvir eder. Bir yıl önce (894) Sadırâzam Mahmud Paşanın emri üzerine **Fazlullâh**'ın *tarih-i mu'cem fî âsâr mulûk el-acem*' (*H. K.* Nu. 12382)[2] ini *Belâgatnâme* adı ile türkçeye çevirmiştir.

YAZMALAR : A) *Destân-i âl-i Osmân* : İstanbul, Üniv. küt., (Unicum); B) *Tercüme-i tarîh-i mu'cem* : Berlin, Devlet. Küt., Nu. 227 (**Pertsch**, *Kat.*, 254); İstanbul, Nur-i Osmaniyye.

KAYNAKLAR : **Sehî**, *tezkire*, 78. v.d., **Lâtîfî**, *Tezkire*, 284 v.d.; **Kınâlızâde**, *tezkire*.; *GOD*, I, 285 v.d.; *OM*, II, 277 ve III, 123; *MOG*, I, 209.

19. SEBÂ'Î HAYREDDÎN ÇELEBİ

Edirneli'dir, Beş bin beyitlik bir manzumede Sadırâzam **Koca Dâvûd Paşa**' (Ölm. 4. Rebi'l I. 904/20.X.1498, Bk.

---

1 Beyazid'i, **şihâbuddîn Ahmed b. al-Huseyn al-Uleyyif** (Ölm. 922/15 1516; Bk. *H. K.*, Nu. 4893), adındaki arap şairi *el-Durr el-manzûm fî menâkıb Bayezid melik el-Rûm* (İstanbul Mehmediye Küt. Nu. 4357, ve Umumî Kür. Nu. 5044; bk. **Ahlwardt**, *Arab. Hss.* Berlin, IX, 2;5, 4, burda yazmadan bahsedilmez.) adlı eserinde methetmiştir.

2 Bu farsça eser için bk. **Pertsch**, *Kat. der pers. Hss.* Berlin, 420. v.d. (Nu. 428'e) ve orada kullanılmış olan eserlere.

SO, II, 323 c.dd.; ve *Edî*, I, 968) nın Bosna seferlerini terennüm ettiği için burada anılmağa değer. Söylendiğine göre Edirne'de Eski Camiin avlusunda gömülüdür.

YAZMALAR : Bulunamamıştır.

KAYNAKLAR : **Sehî**, *tezkire*, 72; **Latîfî**, *tezkire*, 219; **Kınalızâde**, *tezkire*; *GOD*, I, 257; *OM*, II, 278; **Rif'at Osmân**, *Edirne Rehnumâsı* (Edirne. 1336), 104.

20. SUZÎ ÇELEBİ

Sûzî (Mahlas olması muhtemel) Çelebi Prizrend'lidir ve Mihaloğlu Ali ve Mehmed Beylerin kâtibi idi. II. Bayezid zamanında yaşadı ve şiir ile uğraştı. On beş bin beytinde Osmanlı Devletinin en eski ve asıl akıncı başbuğu ailelerinden olan meşhur Mihaloğlu ailesinden Ali Beyin yaptıklarını terennüm etti[1].

YAZMALAR : Bulunamamıştır.

KAYNAKLAR : **Sehî**, *Tezkire*. 112; **Latîfî**, *tezkire*. 194 v.d.; **Kınalızâde**, *tezkire*; *SO*, III, 114; *GOR*, III, 466; *GOD*, I, 246; *OM*. II, 231.

21. DERVÎŞ AHMED B. ŞEYH YAHYÂ B. ŞEYH SELMÂN[1] B. BALI (ALÎ?) ÂŞIK PAŞA B. MUHLİS BABA B. BABA İLYÂS (ÂŞIKPAŞAZÂDE)

Asıl adı **Dervîş Ahmed** (Mahlası Âşıkî) olan **Âşıkpaşazâde**'nin doğu Anadolu'da ailesinin malı mülkü bulunduğu sanılan ELVÂN ÇELEBİ[2]'de doğmuş olması muhtemeldir. Büyük babasının babası olan meşhur Âşık Paşa (Doğm. tahminen 670/1221, Ölm. 13. Safer 833/3.XI.1332) batı türkçesinin en eski manzum eseri olan (bitişi. 730/1329)

[1] Süleyman Kanunî zamanında yaşayan, Prizrend'li şair ikinci bir **Sûzî Çelebi** daha vardır; bu **Gâzî Mihâl**'in ahfadından imiş; Bk. *SO*, III, 114-. İzmit Mutasarrıfı **Nüzhet Mehmed Paşa** da *Ahvâl-i Gâzi Mihâl* adlı yine bu soyu öven bir eser yazmıştır; bk. *TOEM*, 508.

1 Bazı yazmalarda ve Basım'da herhalde yanlışlıkla Sülaymân.

2 Herhalde kaybolmuş bir divanın müellifi ve **Âşıkpaşazâde**'nin oğlu olan Elvân Çelebi'ye izafeten; bk. *ŞN*, 22.

Garibnâme[3]'nin yazarı ve Yûnân yani Karaman hükûmdarı **Muhlis Baba** ve Horasanlı meşhur Şiî isyancı Baba İlyâs'ın torunlarındandır. **Âşıkpaşazâde** 803/1400 yılında doğmuştur. 816/1413 yılında hastalanarak Sakarya boyunda Gevye'de tarih yazarı **Yahşî Fakîh** (bk. yukarda Nu. 1)'in evinde misafir kaldığını kendisi söylemektedir. Hayatının bundan sonraki zamanına ait bildiklerimiz bir süre Elvân Çelebi de bulunduğundan 841/1437'de II. Murad'ın Sırp Seferine ve 852/1448'de de Yohan Hunyadi'ye karşı yapılan sefere katıldığından, 861/1457 yılında da Şehzâde Mustafâ ve Bayezid'in Edirne'de yapılan Sünnet düğününde bulunduğundan ve yine o yıl içinde Üsküb'e gittiğinden ibarettir. Hayatının diğer zamanını dervişçe geçirdiği anlaşılmaktadır; Meşhur **Bedreddîn el-Konevî**'nin Konya'daki zaviyesinde oturan[4] **Abdullâtif** ile aralarında dostluk ve hususiyet vardır. 841/1437 yılından bir az önce Mekke'ye Hacca gitti, Evliydi. 874/1469 yılında kızı **Râbi'e**'yi *Menâkıb-i Tâc ül-ârifin* de öğülmekte olan 19. yaşındaki **Seyyid Vilâyet**[5] (Ölm. 929/1522, İstanbul) **Şeyh Ebu'l-Vefâ**[6] ile evlendirdi. **Âşıkpaşazâde**'nin öldüğü yıl bilinmiyor. Kendi söylediğine göre 889/1484 yılında tarihini yazdığı zaman 86 yaşında idi. Hemen bu tarihten sonra ölmüş olmalıdır. Onun kabrinin İstanbul'da kendisi tarafından vakfedilmiş olan küçük Aşıkpaşazâde Camiinde (Bk. *Hadîkat ül-Cevâmi*, I, 153) bulunduğu kabul edilebilir.

Aşıkpaşazâde tarihi adı ile tanınan ve çoğunlukla *Menâkıb* yahut *tevârih-i âl-i Osmân* adıyla anılan tarihin ta-

3 *Garîbnâme*'nin şimdiye kadar bilinmiyen ve ikinci babla başlıyan bir yazmasını 3.I.1926'da Roma'da Vatikan Kütüphanesinde *codici Borgiani Turchi* (Nu. 73) de buldum.

4 Bk. **Seyyid İsmâ'îl Beliğ-i Brûsevî**, *Güldeste-i riyâz-i İrfân* (Bursa. 1302) 95 v.d.

5 Bk. *ŞN*, 352 v.d., Mezarı için bk. *Hadikat ül-cevâmi*, I, 154 ve *GOR*, IX, 76, Nr. 320. Mezar Âşıkpaşa Camiinin karşısında Âşıkpaşa tekkesi mescindedir; bk. *MOG*, II, 319.

6 Şeyh **Ebu'l-Vefâ** garip *Menâkıbnâme-i Tâc el-Ârifin*'de methedilmektedir; bu eserin iki eski ve iyi yazması Avrupa kolleksiyonlarında bulunmaktadır; bk. **W. Pertsch**, *Katalog der Gothaer Türk. Hss.*, S. 137, Nu. CLXVI ve **Tornberg**, *Catalogus codd. orr.* Uppsal., S. 211, Nu. CCCVII. Girişde **Seyyid Vilâyet**'ten etraflıca bahsedilmektedir.

mamının **Aşıkpaşazâde** tarafından yazılmış olmadığı muhakkaktır. **Aşıkpaşazâde** bütün eserin ancak küçük bir kısmını bizzat yazmış olmalıdır. Geriye kalan büyük kısmı belki ondan kalan müsveddelerden istifade edilerek şüphesiz başkası, ihtimalki torun veya hısımlarından biri tarafından, yine ihtimalki Mısır'da tamamlanmıştır. Ancak **F. Giese**'nin hazırlamakta olduğu **Aşıkpaşazâde** kroniğinin yeni yayımı metin kritiği bakımından araştırmalara imkân verecektir. Şimdiye kadar ele geçen yazmalar üzerine **F. Giese**'nin görüşleri aşağıya yazılmıştır (Bk. *MOG*, 11, 146 v.d.).

"S. 188, 11'e kadarki kısımda bulunan sıra bakımından ufak tefek ayrıntılar göze alınmazsa bütün yazmalar İstanbul'da basılan nusha ile hemen hemen birdir; bundan sonra bir birlerinden ayrılırlar. Meselâ İ (İstanbul basması) önce vezirler, sultanların karakterleri, âlimler vesaire hakkında genel bilgileri yazdıktan sonra II. Mehmed ve II. Bayezid'ın zamanındaki tarihi olaylara geçtiği halde U (Uppsala), M (Mordtmann) ve N (Viyana yayını)'de tarihî tasvirler bitirildikten sonra bu genel bilgi verilmektedir. D(Dresden) nushasında gördüğümüz son kısmın tamam olup olmadığından emin değiliz. Metin bakımından U ve M'ye sıra yönünden ise daha çok İ'ye uymaktadır. D^1 (=Dietrichstein, bk. *MOG*, I, 76 v.d.) sıra bakımından bu dördünden hiç birine uymamaktadır. UM de en son tarih 890 (Alî Beyin Karaboğdan seferi= İ, 229,6)dır. Bundan sonra genel bilgi gelir M. ve D, İ'de bulunmıyan küçük bir kısımla bitmektedir; İ, 218,5 den sonra U, İ, 218,6'İ'den 219,20'ye kadar anlatmakta ve İ'de olmıyan bir mısra ile bitmektedir*. D^1 genel bilgiyi İ gibi vermekte fakat sıra itibariyle de İ ve yukarda bahsedilenlerden pek o kadar ayrılmamaktadır. Bunda bulunan en son tarih 897'dir. İ, 240,11'e kadar anlatıldıktan sonra bir kaç mısra gelmektedir. Diğer yazmalar

* Metin anlaşılamadığı için bu şekilde yorumlanarak çevrilmiştir (Çeviren).

son bakımdan burada bahse konu olamazlar, çünkü bunların sonları eksiktir. Cod. V (=Vaticanus) İ gibi biter".

Genişletildikten sonra asıl tarihin ancak 883/1478 yılına kadar olan olayları yazdığı F. Giese'nin verdiği bilgilerden sonra hemen hemen kesin olarak anlaşılmıştır.

Âşıkpaşazâde'nin *tarih-i âl-Osmân'ının* son zamanları özellikle **Neşrî** tarafından iktibas edilmiştir. Bununla birlikte vediği özgün bilgilerden dolayı eser ilk Osmanlı devirleri tarihinin en kıymetli kaynaklarındadır.

YAZMALAR : Dresden, Saksonya memleket küt., *cod, turc.* 60 (**Fleischer**, *Catal*, S. 8b); Uppsala, Üniv., Küt., Nu. CCLXXIX (**Tornberg**, *Catal*, S. 194; *MOG*, I. 95, not; *OLZ*, 1923, Sp. 290); İstanbul, Asarı Atika Müzesi (**Ali bey** tarafından kullanılmıştır); Roma, Vatikan Küt., Nu. XXX (süslü yazma, kraliçe Christine'in; bk. **P. Horn**, *ZDMG*, LI, S. 47, Nu. 49, ve *GOR*, I, XXXIII; **Ali Bey** tarafından işlenmiştir); Paris, *Cod. reg.* Nu. CI (Eksik); Oxford, (Parça, 17 yaprak.; *Ms. turk* e 1; **V. D. Smirnov** tarafından *Obrazçovya Proizvedeniya osmanskoy literatury* (St. Petersburg. 1903) de kısmen basılmıştır, 16. v.d.); **J. H. Mordtmann** (Berlin) in özel kütüphanesinde bulunan yazma, *codex Cayol* (Bk. *JA*. VI. seri, 8. cild 1866), S. 439 v.d.)' un kopyası; bugüne kadar bulunamamıştır; bu, bu eserin en güzel yazılışıdır; Bk. **J. H. Mordtmann**, *Der İslam* XIV, 370, 376; Nikolsburg (Mahren) Sarayında prens Dietrichstein Fideikommis kütüphanesindeki yazma, bk. **L. Forrer**, *MOG*, I, 76; eskiden **Ahmed Vefik** Paşa' (ölm. 1308/1891)nın ve eski Madrid elçisi **Sâmî Paşazâde Necîb** Paşa'nın malları olan diğer iki yazma kayıp olmuşa benziyor. Ankara. Türk Tarih Kurumu Küt. Yazm. Nu. 3 (çevirenin eki)

BASIMLAR : **Ali Bey** tarafından İstanbul. 1332, XX, 318 S. 8°; bk. *Milli Tetebbü*'ler, II, 171-190 (İstanbul. 1331) ve *Edebiyat Fakültesi* mecmuası 1, 114 v.d., ve **M. Hartmann**, *Der İslam*, VIII (1918). 325 v.d.

KISALTMALAR : **Âşıkpaşazâde**'nin *menâkıb-i âl-i Osmân*'ının, bildirildiğine göre **Necîb Paşa** yazmasından alınmış bazı kısımları kapanmış olan *Şûra-i Ümmet* mecmuasının I. Yılının (İstanbul 1326/1328 H), 218, 219 ve 220 numaralarında basılmıştır. *Ümmet*, I, (İstanbul, 1326/1328 H), Nu. 1'de kroniğin yalnız başları vardır. **V. D. Smirnov**. ayn. eser., S. 16 v.d.;– **F. Giese** bilinen yazmalara dayanarak eseri kritik bir şekilde bastırmaktadır.

KAYNAKLAR : **Alî Bey**, İstanbul Basımının girişi; *GOR*, I, XXXIII, Nu. 27; **J. H. Mordtmann**, *Der İslam*, X, 159; XIII, 166 v.dd., XIV, 370; aynı müellif, *OLZ*, 1923, Sp. 290 v.d.; **P. Wittek**, *Neues zu Âşyqpaşazâde*, *MOG*, II, 147 v.dd.; **F. Babinger**, aynı yerde, II, 315 v.dd.; *Wann starb Âşyqpaşazâde ?*); *OM*, III, 84.

22. MEHMED NEŞRÎ

Hayatı hakkında bilgi azdır. **Evliyâ Çelebi**'ye göre (I, 247,5. aşağıdan) Germiyan - elilidir. **Âlî**, *Kühn ül-ahbâr*, V, 225'de II. Murad zamanı ülemasından **Mevlânâ Mehmed b. Neşrî** adlı birinin hal tercümesini yazmaktadır. Buna göre bu Neşrî küçük yaşda Bursaya geldi. Orada sonraları müderrisi olduğu Sultan medresesinde tahsil gördü ve orada öldü. Neşrî adının tesadüf edilemeyecek kadar nadir bir ad olduğuna ve oturdukları yerin bir ve hal tercümelerinin birbirinin benzeri bulunduğuna bakılırsa bu **Mehmed b. Neşrî**'nin tarih yazarının büyük babası olması **J. H. Mordtmann**'ın dediği gibi muhtemel değil belki muhakkaktır. Hiç olmazsa bu iki kişi arasında bir hısımlık olduğunu kabul etmek gerektir. **Neşrî**'nin Bursa'da Müderris olduğu muhakkak ve 926/1520 de orada ölmüş olması muhtemeldir.

Neşrî *Cihânnumâ* adlı sekiz kısımlık bir dünya tarihi yazmıştır. Bunlardan yalnız Osmanlı hanedanının tarihini içeren altıncı kısım zamanımıza kadar muhafaza edilebilmiştir. Umumiyetle *Tarih-i âl-i Osmân* adı verilip *H. K.* Nu. 4356'ya göre ayrıca yayınlanmış olan bu eserin bir toplama (=Kompilasyon) mahiyetinde olduğu **Paul Wittek**'in incelemeleri sonucunda anlaşılmıştır. Yalnız burada **Neşrî**'nin bir toplayıcı (Kompilator) mı olduğu yoksa dünya tarihinin altıncı kısmı olarak, önceden toplanmış olan bir eseri kopya mı ettiği sorusuna **P. Wittek** ikinci şıkkı kabul ederek cevap vermektedir (bk. *MOG*, I, 139). Bu eserde **Âşıkpaşazâde**'nin tarihinden başka, **Bihiştî** (Bk. aşağıda Nu. 26)'nin koroniğine de benzerlikler olması şüpheyi ça-

ğırmaktadır. *Meddâh* Neşrî'nin mi yüksek bir üslupla yazılmış olan Bihiştî'nin tarihini halk diline çevirdiği, yoksa üslûpçu Bihiştî'nin mi Neşrî'nin eserini zarif bir biçimde yeniden yazdığı araştırılması uygun bir konu sayılabilir. *Cihânnumâ*'nın altıncı kısmı üç tabakaya ayrılmıştır : *evlâd-i Oğuz Hân, Rûm Selçukları, Osmanlı Hanedanı*. Osmanlı tarihi II. Bayezid'e kadar anlatılmakta, ve bu hükârın yaptığı büyük işlerden, kurdurduğu binalardan, uzak memleketlere gönderdiği elçilerden, Osmanlı hükûmdarlarının vezirlerinden, âlimlerinden, şeyhlerden, dervişlerden (Abdal) bahsedilmektedir. Paul Wittek'e göre her ne kadar eser II. Bayezid'in ölümünden sonra (1512) yazılmışsa da, yalnız 1485'e kadar olan olayları içermektedir. Kitabına aldığı eserlerden birinin 1485'e kadar geldiği muhakkaktır. Bayezid'in saltanat devrinin ortalarına doğru cereyan eden olaylarla kapanan bu eserin sonunda Beyazid'i öven bir kaside vardır.

Neşrî'nin kendinden sonra gelen tarih yazarlarına etkisi büyük olmuştur. Eseri çoğu kez kaynak olarak zikredilir. Meselâ Âlî, V, 5, 19, 25 (*Cihânnumâ*'dan bahsediliyor;), 117, 199; Sa'deddîn, Solakzâde ve Müneccimbaşı.

YAZMALAR: Viyana, Millî Küt., Nu. 986 (Flügel, II, 209 v.d.); İstanbul, Bayezid, Nu. 2351; Avrupa'da başka yazmalar olduğu tesbit edilememiştir, fakat daha başkalarının bulunduğunu kabul etmek gerekir. Bk. meselâ : Viyana Konsular –Akademie. Yazma Nu. CCLXXII, Krafft, *Kat.*, 103 (879/1491'e kadar geliyor), ve Paris Millî Küt., Schefer kolleksiyonu Nu. 1183; Ankara Türk Tarih Kurumu Küt., Yazm. Nu. 45 (Çeviren).

BASIMLAR : Mehmed Neşrî, Kitâb-i *Cihân-numâ*, *Neşri Tarihi*, I. Cilt. Ankara 1949, VIII + 419 S, II. Cilt, Ankara 1957, VIII + 420 S. F. R. Unat ve M. A. Köymen tarafından eski ve yeni harflerle karşılıklı kritik yayın (T. T. K. yayınlarından III. Seri. No. 2a + 2b) (Çeviren).

KISALTMALAR : W. Bernauer, *Quellen für serbische Geschichte aus türkischen Urkunden*, Viyana, 1857; Th. Nöldeke, *ZDMG*, XIII (1859), 176-218, XV (1861), 333-380, 811 v.d.; XVI, 269 v.d., (onun

tercümesi için bk. **P. Wittek**, *MOG*, I, 77 v.d.); **V. D. Smirnov**, *Obrazçoviya proizvedeniya osmankoy literaturi* (St. Petersburg 1903), 19-24; **J. Thury**, *Török történetirok*, I (Budapest 1893), 29-72; **P. Wittek**, *Zum Quellenproplem der aeltesten osmanischen Chroniken* (**Neşrî**'den parçalarla), *MOG*, I, 77-150 (**Neşrî** tarihinin içindekiler hakkında yetecek bilgi verir, Kaynak sorununa ait hükümlerinin çoğu eskimiştir, Bk. bunun için **J. H. Mordtmann**, *Der İslam*, XIII, 166 v.d.); **F. Babinger**, *der İslam*, XI (1921), 38 v.dd.

KAYNAKLAR : **Riyâzî**; *tezkire* (Bk. *GOR*, II, 630, not ****); *ŞN* (Bk. *GOR*, II, 630, Anlaşıldığına göre İstanbul basımında eksik); *SO*, IV, 107; **Behrnauer**, ayn., esr., S. VI; **Nöldeke**, Giriş; **J. H. Mordtmann**, *Der İslam*, X (1920), 159 v.dd; aynı müellif., ayn. eser, XIII (1923), 168 v.dd. bk; bunun için *GOR*, IX, 188, Nu. 15 ve ayn. esr., I, XXXIV, burada ilk defa olarak **Neşrî** ile **Johannes Löwenklau** (Bk. aşağıda Nu. 57)'ın *Historia Musulmana*'sında mevcut olan *Codex Hanivaldanus* arasındaki ilişki gösterilmiştir; bk. sonra **P. Wittek** ayn. esr., S. 140 v.d.; **F. Schrader**, *Osman. Lloyd*, 1916, Nu. 36 v. 5. Şubat. tarihli., buna ilâveten *Die Welt des İslams*, IV (1916), 58; *OM*. III, 150.

23. ANONİM TEVÂRÎH-İ ÂL-İ OSMÂN'LAR

I. Selim'den evvelki zamana ait olmak üzere *Tevârîh-i âl-i Osmân* gibi genel ve bundan ötürü az mâna ifade eden bir unvan altında daha bir çok kıymetli ve mühim eserlerin bulunması umulur. Genel olarak bunlar **Friedrich Giese**'nin Die *altosmanischen anonymen Chroniken in Text und Übersetzung* (1. Kısım (Breslau. kendi yayını 1922), 421+174 S. türkçe metin; II. kısım (Leipzig 1925, *Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes*, XVII, cild., Nu. 1), 170 S) adlı eseriyle ilim alemine tanıttığı *Tevârîh-i âl-i Osmân*'ın değiştirilmiş, kısaltılmış şekillerinden veya devamlarından ibaret olmalıdır; Bk. *MOG*, I, 49 v.dd.'de *Einleitung zur Textausgabe der Altosmanischen anonymen Chroniken tewârîh-i âl-i Osmân* adlı yazısına. Ancak, içinde ilk *Tevârîh-i âl-i Osmân*'ların bulunacağı bir *Corpus Scriptorum Historiae Osmanae*'nin gereken temellerinin hazırlanmasından sonradır ki, bu kroniklerin bir birlerine olan ilgilerini

ve bunların kaynak olarak değerlerini tayin etmek mümkün olabilecektir. Son zamanlarda Necîb Âsım bey bu mesele üzerinde durarak bunların kritik usul ile yayınlanmalarını özellikle istemiştir (*TTEM.* 1. mart. 1926. *Yeni seri*, Nu. 14). Yayım hususunda K. Krumbacher'in aynı nitelikteki Bizans halk kitapları için *SBABW, phil.-hist. Kl.*, Yıl 1892, S. 264 v.dd.de "*Bemerkungen über textkritische Methode*'de çizdiği yol izlenmelidir.

Haklarında bibliyografya bilgisi az olduğu için sıraya koymağa cesaret edemediğim bu ilk Osmanlı kroniklerinden bir takımı aşağıda gösterilmiştir :

I. Manzum ve mensur *Târîh-i Sultân Mehmed Hân Fâtih el-İslâmbol, adlı bir eser.*

Ch. Schefer Kolleksiyonu, Nu. 1049; bk, **Blochet.** *Catalogue de la collection.... Ch. Schefer* (Paris 1900), 165.

II. 850/29.3.1446'dan II. Sultan - Mehmed'in hükûmetine kadar (1451-1481) geçen olayları toplayan *târîh-i âl-i Osmân.* Elyazması 280 yaprak olduğundan bu kadar kısa bir zamanı tasvir etmesi hemen hemen mümkün değildir.

Schefer Kolleksiyonu. Nu. 1051; Bk. **Blochet,** ayn esr. 165.

III. II. Bayezid'e (1481-1512) ithaf edilmiş olan bir *târîh-i âl-i Osmân* Pariste Millî Kütüphanede Ch. Schefer Kolleksiyonunda Nu. 1047 de bulunmaktadır; bk. E. Blochet, ayn. esr. 164. Bu eser hakkında Sadettin Buluç tarafından geniş bir etüd almanca olarak yayınlanmıştır : *Untersuchungen über die altosmanische anonyme chronik der Bibliotheque Nationale zu Paris, Suppl. turc.* 1047, *Anc. Fonds turc* 99 Inaugural Dissertation), Breslau 1938 (Basım. A. Pries Gmbh. Leipzig), 56 S. 8°. (Çeviren).

IV. 896/14.XI.1490'a kadar geçen olayları toplayan *Tevârîh-i âl-i Osmân*. Utrecht. Üniv., Küt., *cod turc* 20 (Bk. **M. J. de Goeje**, *Catal.*, V, 267).

V. 876/1471'e kadar geçen olayları toplayan *Tevârîh-i âl-i Osmân:* Viyana Millî Küt. Nu. 983. (Bk. **Flügel**, *Katal.*, II, 207).

İstanbul kitap kolleksiyonlarında saklı bulunan ayni nitelikteki yazmaların sayısı çok daha artıktır. Basılmış fihristler genel olarak *Tevârîh-i âl-i Osmân* üslubundaki tarihi kitapların başlıklarına bakarak eksiklikleri ve içindekileri anlamağı mümkün kılmamaktadır. Bu kitabın başka yerlerinde adlarıyla yazılabilecek olan eserleri burada yazmış olmak tehlikesi varsa da bu yazmalardan bir takımı aşağıda gösterilmiştir :

1. *Tarîh-i âl-i Osmân*, Umumî küt. Nu. 5224.
2. *Tarîh-i âl-i Osmân*, Es'ad Efendi, Nu. 2080.
3. *Tarîh-i âl-i Osmân, manzum*, Es'ad Efendi., Nu. 2081.
4. *Hikâyât-i âl-i Osmân*, Husrev Efendi. Nu. 386.
5. *Tarîh-i Selâtîn*, Es'ad Efendi. Nu. 2145.
6. *Tarîh-i Kadîm*, Nur-i Osmaniyye, Nu. 3157.
7. *Tarîh-i Türkî*, Nur-i Osmaniye, Nu. 1436.
8. *Min el-Tarîh* (!) Nur-i Osmaniyye. Nu. 1458.
9. *Kıt'a min el-Tarîh*, türkçe ve arapça, Umumî Küt. Nu. 5098.

İstanbul Kolleksiyonlarında bulunan aynı nitelikteki eserlerin sayısı tabii bu kadarla kalmaz.

Fransa'da ve hele Paris kolleksiyonlarında saklı bulunup çoğu eski el yazması olan katoloğlara göre niteliklerini tayin güç olan *Tevârih-i âl-i Osmân*'ların da sayısı her halde daha az değildir. Paris'teki Millî Kütüphanenin *Codices regii*'sinde bu nitelikteki kitaplardan en önemlileri aşağıda gösterilmiştir :

1. *Cod. reg.* CXVIII (*Catal.*, 316) : *tevârîh-i âl-i Osmân*; bk. **P. Wittek**, *MOG*, II, 151 v.dd.

2. *Cod. reg* XCIX (*Cat.*, 315) : *Tevârîh-i âl-i Osmân*, I. Selim'e kadar gelir.

3. *Cod. reg.* CXVII (*Cat.*, 316) : Bayezid'e kadar Osmanlı tarihi, bunun yazarı olarak **Ebu'l-Hayr** adlı birisi gösterilmektedir [1].

4. *Cod. reg.* CXXI (*cat.*, 317) : *Tevârîh-i âl-i Osmân*, başka bilgi yok. Ertuğrul'un Babası efsanevî Hürmüz (Her halde Ôrmuzd) Ebûbekir adlı birisinin İsfahân yakınlarındaki Haman (Her halde Mâhân)'dan Konya'ya göçetmesiyle başlayan ve 908/7.VII.1502 (Malkoviç, **Malkoç oğlu Bali Bey**'in II. Bayezid zamanında Eflâk'a akını) yılı ile biten Osmanlı tarihinin belki de popüler bir tasviri Dresden Memleket Kütüphanesinde 111 numarada bulunmaktadır (Bk. **H. O. Fleischer**, *Catal.*, 16 : 54 yaprak 4°).

Haklarında fazla bilgi verilmemekle birlikte aşağıdaki tarih eserleri de vardır : *Cod. regi* LXXXII (*Cat.*, 311; II Selim zamanında Türklerin tarihi) ve XVCIII (*Cat.*, 314) 984/1541'e kadar Osmanlı tarihi (Herhalde, **Mûhyieddîn Cemâlî**, aş. bk. Nu. 57) ve sonra Gotha Memleket kütüphanesinin türkçe el yazması Nu. 149 (*Târîh-i âl-i Osmân*, 895/1490'a kadar) ve Nu. 150 (*Târîh-i âl-i Osmân*, 963/1555'e kadar); bk. **Pertsch**, *Katal.*, 121 v.dd.

24. YÛSUF (ŞEVKÎ)

Yûsuf Edirneli'dir. Mahlası **Şevkî**'dir. II. Bayezid zamanında divan kâtipliği yapmıştır. Türkçe ve farsça şiirleri vardır; bir divanı vardır. Ayrıca bir *târîh-i âl-i Osmân* yazdığına hemşerisi **Sehî** (*Tezkire*, 81) ve daha sonraki **Riyâzî** [1]

1 *GOR*, X, 694'de bahsedilen eser bunun aynı olmalıdır. Orada bu eser haksız olarak **Ahmed Taşköprüzâde (Ebû'l-Hayr)**'nin (Aş. bk. Nu. 68) sanılmaktadır. Bk. bunun için **Pétis de la Croix**, *Histoire du Grand Genghizcan* (Paris 1711) 525. Eser iyice incelenmek gerekir.

tanıklık etmektedirler. Hayatının son günlerini İstanbul'da bir hastahanede geçirdi. Orada Galata mezarlığında gömülüdür.

OM, III, 71'de *avâmil-i fârisî* adlı bir gramer eserinden bahsedilmektedir. Kâtip Yûsuf aynı zamanda ünlü bir hattattı.

YAZMALAR : *Târîh-i âl-i Osmân*, yeri belli değil; *Divân*, Berlin, Devlet. Küt., Yaz. or 8° 1630.

KAYNAKLAR : **Sehî**, *tezkire*, 80 v.d.; **Latîfî**, *Tezkire*, 212 v.d.; (Burada ondan *Abdullâhoğlu* diye bahsedilmektedir, belki de dönme çocuğu?); **Riyâzî**, *tezkire*; *GOD*, I, 253; *SO*, III, 172; *OM*. III, 71 v.d.

25. RÛHÎ ÇELEBİ

Rûhî o müellifin mahlasıdır ki yakın zamana kadar eserinin varlığı ancak **Âlî**'nin *Kühn ül-ahbâr*'ında ve Müneccimbaşı tarihindeki işaretlerden anlaşılmakta idi., **J. H. Mordtmann** son zamanlarda eline geçirdiği bir çok el yazmalarının bu müellifin eserinin kopyaları olduğunu ispat etti. Müellifin kişiliyi hakkında bunlardan hiç bir şey öğrenemiyoruz. Tarih yazarı **Rûhî**'yi **Muhyieddîn Cemâlî** (aş. bk. Nu. 57) gibi **Zenbillî Alî** Efendinin oğullarından biri ve şair olan ve söylendiğine göre 927/12.XII.1527 de ölen **Rûhî Fâzıl** Efendi ile ilgilendirmek (Bk. benim Uruç yayınıma S. XIII) bir ihtimalden başka bir şey değildir. Ona **Rûhî Edrenevî** denildiği için bu iddia doğru olabilirdi. Bununla beraber bazı eserler de **Rûhî Fâzıl** Efendinin İstanbul'da doğup gene orada öldüğü bildirilmektedir (Bk. **Sehî**, *tezkire* 127).

Rûhî'nin tarihi iki kısma ayrılmıştır; müellif birinci kısmına *mebâdi* ikinci kısmına *metâlib* adını vermektedir. Birinci kısım genel nitelikte iki babdan oluşur. İkinci kısım ise her babı bir sultanın hükûmetini anlatan sekiz babdan meydana gelir. Bu suretle bütün eser on bab teşkil etmektedir. (bk. bunun için **Leunclavius**, *Historia Muslim Turc.*,

Sp. 42) II. Bayezid zamanında (1481-1512) yazılmış olan kronik 917/31.III.1511. yılıyla bitmektedir. **Lûtfî Paşa**'nın kroniği **Rûhî**'nin etkisi altında kalmıştır (Aş. Bk. Nu. 64).

YAZMALAR: Berlin, Devlet Küt., *or.* 4° 821 (yaşlı **A. D. Mordtmann**'ın kütphanesinden), bk. *MOG*, II, 129 v.dd.; Oxford, **Boll**, Libr., *Marsh.* 313 (Uri, *Catal.*, I, 303; Rotografyası **F. Babinger**'de, Berlin); Cezayir, Müze. Küt., Nu. 650– **Fagnan**, *Catalogue*, 459); Edirne, Faik Bey Kütüphanesi (Bk. **Mehmed Cevdet**, *Dergâh*, Nu. 15 (1337), 39, not. 1); İstanbul, **M. Fuat Köprülü** Kolleksiyonu, bk. *MOG*, II, 134 ve buna ilâve olarak *MOG*, I, 217 v.d. (Müellifin kim olduğunu anlamadan parçalar alınmıştır).

KAYNAKLAR : *Der İslam*, XIII, 159 (**J.H. Mordtmann**); *MOG*, II, 129 v.dd. (**J. H. Mordtmann**); **Sehî**, *Tezkire*, 127; **Latîfî**, *Tezkire*, 172; *SO*; II, 421; OM, III, 54.

26. SİNÂN ÇELEBİ (BİHİŞTÎ)

Sinân Çelebî Karışdıran (Lüleburgaz, Trakya)'lıdır ve II. Murad zamanında (1421-1451) Vize'de valilik eden ve fethe iştirâk ederek İstanbul'un *Subaşı*'sı olan (Bk. **Âşıkpaşazâde**, *Tarîh*, 142, 15; **Kritoboulos** vsr). ve sonra Belgrad seferinde II. Mehmed'in maiyetinde bulunan[1] **Süleymân** adlı bir Rumeli Beyinin oğludur. Sinân Çelebi'nin II. Bayezid'in gazabına uğradığı, İrana kaçıp orada meşhur şair **Câmi** ve **Mîr Alî Şîr Nevâ'î**'yi tanıdığı ve bunların ricası üzerine afedilerek tekrar saraya kabul olunduğu ve Sancak Beyi nasbolunduğu rivayet olunur. O, Nizâmî'nin *hamseleri*'ni taklid eden ilk Türk'tür. Babasıyla kendisinin hayatı hakkında verilen toplu bilgiye göre 1450 ile 1520 arasında yaşadığını kabul etmek uygun olur. Hayatının sonu hakkında bilgi yoksa da 1520'de öldüğünü kabul etmek mümkündür.

Bihiştî mahlası ile tanınmış olan **Sinân Çelebi** bir Osmanlı tarihinin müellifidir. Üslup itibariyle zamanının kro-

1 Oğlu Ahmed Bihişti (Bk. Sehi, *Teskire*, 94 v.d., *OM*, II, 96) Cem ile Sultan Bayezid'in mücadelesi üzerine bir *tarihçe* yazmıştır; Bk. Yukarda Nu. 16, not 1; *SO*, III, 184, aş. 1.

niklerinden ve özellikle Mehmed Neşrî'nin eserinden tamamıyle ayrılan bu kitaba, Sanatkârane üslup ile yazılmış ilk Osmanlı tarihi denilse yeridir. Müellifin şairlik istidadına uygun olarak bu eserde ayrıntılara ait olayların tasviri geniş olmayıp buna karşı meydan savaşları şairane ve etraflı yazılmıştır.

Kitabın ele geçen ve son kısmı eksik olan tek yazma nushası Yıldırım Bayezid'in Hükûmeti ile (1389) başlamakta ve II. Mehmed'in ölümünden hemen sonra, tarih yazarı ve Sadırazâm Karamanî Mehmed Paşa'nın katline kadar gelmektedir (Bk. yukarda Nu. 11). Eser II. Beyazıd'in saltanatı sırasında bitirilmiş olmalıdır. 902'de ölen Şair Ahmed Paşa'dan kitapta merhum diye bahsedilmekle bundan *terminus post quem* çıkmaktadır. Bazı yerlerinde eksiklikler, bazı yerlerinde ilâveler bulunan ve bu kitabın kısmen bir istinsahı olan diğer bir yazma 908/7.VII.1502 senesi ile bitmektedir. Bunların birbirleriyle olan ilgisi henüz aydınlanmamıştır [2].

YAZMALAR : Londra, Brit. Müz., *Add.* 7869 (Bk. **Rieu**, *CTM*, 44. v.dd.) ve *Add.* 24, 955 (**Rieu**, *CTM*, 44, v.dd; ilk yazılan yazmanın kısaltması). Metin tecrübesi : *Der İslam*, XII (1921), 106 v.d. ve XII, 231.– Rotografyası eseri yaymayı tasarlıyan **F. Babinger**'de (Berlin).

KAYNAKLAR : **Rieu**, ayn. esr.; **Alî**, *Künh ül-Ahbâr*, basılmamış kısım; **Latîfî**. *Tezkire* (İstanbul 1314), 104 v.dd. (Şiirlerinden nümunelerle) **Kınalızâde**, *tezkire*; **Evliyâ Çelebi**, *Seyâhetnâme*, I, 341, 9 v.dd. (çok az); **F. Babinger**, *Der İslam*, XII, 105 v.dd.; bk. *GOR*, III, 755, Nu. 10 ve 760, Nu. 32 (?) ye de.

2 **Ramazân** Efendi (**Bihiştî**). Vize'de **Abdulmuhsin** adlı birisinin oğlu olarak dünyaya gelen ve **Sinan Çelebi**'nin hemşerisi ve onun gibi **Bihiştî** mahlasını taşıyan **Ramazân Efendi**'yi **Sinân Çelebi** ile karıştırmamalıdır. **Ramazân Efendi** meşhur Şeyh Merkez **Musliheddin** Efendi'nin (Ölm. 959/1552, bk. *ŞN*, 522 v.d.; **Evliyâ**, I, 372) mürididir ve 979/1571'de imam ve vaız olarak Çorlu'da ölmüştür. Orada onun zaviyesinin yanında gömülüdür (bk. **Evliyâ**, III, 298, 6 v.dd.). Trakya'lı bu iki **Bihiştî** arasında bir kan hısımlığı olup olmadığı malum değildir. **Ramazân** efendi bir *Süleymânnâme* yazdığı için burada anılmağa değer. Bu manzumenin tarihî olup olmadığı belli değildir.

KAYNAKLAR : **Atâ'î**, *zeyl-i ŞN*, 156; **Latîfî**, *Tezkire*, X 105 v.d.; *SO*, II, 34; *OM*, I, 42; **Babinger**, *Der İslam*, XII, 105 v.d.

27. KIVÂMEDDÎN YÛSUF B. EL-HASAN HÜSEYNÎ (KÂDÎ-İ BAĞDÂD)

Kıvâmeddîn Yûsuf'un hayatı hakkındaki bilgi Şirâz'lı olup itikâdından dolayı genç iken oradan hicret ederek sonraları Bağdad'a kadı olduğundan ibarettir. Daha ziyade **Kâdî-i Bağdâd** diye tanınmıştır. Şah İsmâ'ilin zuhuru ile şiiliğin güçlenmesi üzerine Bağdad'ta dahi oturamadı. Önce Mardin'e, sonra daha içerilere gitti, sonunda İstanbul'da *Sahn* müderrisi oldu; *H. K.* II, 204'e göre 922/5.II.1516 yıllarında başka kaynaklara göre de 819/19.III.1512 yılında orada öldü.

Kıvâmeddîn Yûsuf Osmanlı hanedanının bir tarihini yazmayı ve bunu II. Bayezid'de ithaf etmeyi tasarlıyordu. Her halde Bayezid ona iltifat etmiş olmalıdır. *H. K.* Nu. 149' da *Ahkâm es-selâtin* (Bk. NŞ. 327, 14 aş.) adı verilen bu kitap da asla yazılmış olmamalıdır. Buna karşı farsça yazdığı, ve içinde Sultana yapacağı etkiyi denemek için planını açıkladığı ayrıntılı *dîbâce* bulunmuştur.

YAZMALAR : *Dîbâce :* Leipzig, Şehir Kütüphanesi, yazma mecmua, Nu. CIX, 144 v yaprağından 165 r yaprağına kadar (bk. **H. O. Fleischer,** *Catalogus*, 380. V. S., 20 yaprak dolduran *dîbâce*'nin içindekileri tam olarak bildirir).

KAYNAKLAR : *ŞN*, 326 v.d. (orada ahfadından ikisi (bk. S. 327, yukarısı)nden bahsedilir ve bunlara **Bağdâdîzâdeler** denir); *SO.* III, 62; **Fleischer,** ayn. esr.

28. HAKİMEDDÎN İDRÎS B. HUSÂMEDDÎN ALÎ EL—BİTLÎSÎ (İDRÎS BİTLÎSÎ)

İdrîs Bitlisli'dir (bk. *Şerefnâme*'nin **H. A. Barb** tarafından almanca çevirisine, Kitap, IV, *SW. AW, Phil-Hist, KL*, 1859 (Viyana 1860), 153). O, Şeyh **Ömer Yesîr**'in tarikatına mensup **Husâmeddîn** adlı bir sofînin oğludur. **İdrîs** önce Akkoyunluların sarayında Uzun Hasan'ın oğlu Yakûb Bey'in maiyetinde kâtip olarak çalıştı. 890/1485 yı-

lında II. Bayezid'e yazmış olduğu bir tebriknâme ile hükümdarın dikkat ve takdirini çekti. Şah İsmail'in Safevî saltanatını kurması üzerine 907/1501 yılında İran'dan II. Bayezid'e kaçtı ve onun sarayında kaldı. Sonraları İran seferinde I. Selim'in maiyetinde bulundu ve Sultan'ın emriyle Kürdistan ona verildi. Bir Kürd ordusunun başında İranlı'ları yendi, Mardini fethetti, Urfa ve Musul'un İlhakı için görüşmelerde bulundu. Fethedilen memleketin iç düzenini güçlendirdi. Mısır seferine de katıldı. Mısır'ın İdaresi hakkında arzettiği mutalaaları kabul ettirmek için Sultan'ı tantanalı bir kaside ile övdü. İstanbul'da I. Selim ile aynı yılda Zu'l-hicce 926/12.XI.1521'de öldü (Oğlu **Ebu'l-Fazl**'ın verdiği bilgi, aş. bk. Nu. 82). Eyyüb'de karısı Zeyneb hatun tarafından vakfedilen mescide bitişik İdrîs köşkünde gömülüdür,; bk. *Hadîkat ül-Cevâmi*, I, 262 v.dd., ve *GOR*, IX, 100, Nu. 531. Oğlu babasının tarihî eserini yazmaya devam eden *Defterdar* **Ebu'l-Fazl**'dır; Aş. bk. Nu. 82.

İdrîs Bitlisî *Heşt Bihişt* adıyla farsça büyük bir Osmanlı tarihi yazmıştır[1]. Bitlisî, II. Bayezid'in 908/1502 yılında, **Atâ Melik Cuveynî, Vassâf, Mu'ineddîn Yezdî** ve **Şerefeddîn Yezdî**'nin tarihlerini örnek edinerek, kuruluşundan o günkü güne kadar Osmanlı hanedanının ayrıntılı bir tarihini yazmayı kendisine emrettiğini eserin önsözünde söyler. O iki buçuk yıl içinde Sultan'ın emrini yerine getirmiştir. Bütün eser sekiz kısma (Aslına göre *ketîbe*) ayrılmaktadır. Her hükümdarın hükûmeti devrine bir kısım tahsis edilmiştir ve her kısımdan önce manzum bir önsöz vardır. Bütün eserin bir şeması aşağıda gösterilmiştir : Giriş (*tali'a*), iki kısım : 1. Tarih ilmi, 2. Osmanlı hanedanının ve bu eserin yüksekliği. I. *Bihişt : tali'a*, iki *mukaddime*, 15 *destân* (Yazmalarda ekseriya 13-14), *Hâtime*; *tali'a* Osmanlıların

1 bk. *H. K.*, Nu. 2152 ve Nu. 14406.

kökeninden ve soykütüğünden bahseder, iki *mukaddime* Osmanlıların ilk harplerini Selçuklular'la ilişkilerini, Osman'ın tahta çıkışını ve çağdaşı hükûmdarları anlatır. 14 *Destân*'dan altısı Osmanın tahta çıkışından önceki, diğerleri daha sonraki olaylara aittir. *Hâtime:* Osman'ın ölümü. II. *Bihişt: tali'a*, iki *mukaddime*, 18 *destân*. *Tali'a* hükûmetin Orhan'a geçişini sebeplerini, *mukaddime*'ler bu hükûmdarın iyi vasıflarını ve faziletlerini, tahta çıkışını ve çağdaşı hükümdarları anlatmaktadır; Destân'lar da seferlerinden ve fetihlerinden bahsederler. III. *Bihişt:* aynı şekil, 18 *destân*, bunlar I. Murad'ın hükümetini anlatırlar. IV. *Bihişt:* iki *mukaddime* ve 16 *destân*, bunlar Yıldırım Bayezid'in hükûmetine aittirler. V. *Bihişt:* 1 mukaddime, I. Medmed'in hükûmetinden bahseden 28 *destân* bir *Hâtime*. VI. *Bhişt:* iki *mukaddime* ve 24 *destân* (II. Murad), VII. *Bihişt:* iki *tali'a* bir *kalb* ve iki *cenâh*'dan oluşan *mukaddime*, 29 *destân*. *Mukaddime*, 1. *tali'a:* II. Mehmed'in cülusu, 2. *tali'a:* Çağdaşı Kıral ve alimler hakkında bilgiler; *kalb:* II. Mehm d'in faziletlerinden rüçhanlarındaan, kudretin'den ve ordusundan, seferlerinden, yapı ve onarım işlerinden vsr. den bahseden bölümlerle; 1. *cenâh:* çocukları, 2. *Cenâh:* vezir ve komutanları; 29 *destân* II. Mehmed'in Müslümanlarla 7 ve Hristiyanlarla 22 olan harplerinden bahseder. VIII. *Bihişt:* Bir *mukaddime*'ye, bir *tali'a*'ya bir *kalb*'e ve iki *ba's*'a ayrılmıştır. *Mukaddime:* II. Bayezid'in hükûmeti, Çağdaş krallar; *Tali'a:* II. Bayezid'in faziletleri ve diğer vasıfları, yapı işleri ve dinî vakıfları; *Kalb,:* Cülus; I. ba's: harpler, fatihler, 8 *destân*, bunlardan sol *cenâh*'ın (*Meysere*) en sonuncusu Fransızların ve Venedikli'lerin 907/1501 yılında Midilli'ye yaptıkları hücumun püskürtülmesini anlatır. Sağ *Cenâh*'ın (*Meymene* sonuncusu ise Şehzade Mahmûd'un oğullarının 911/1505 yılında yapılan sünnet düğünlerinden bahseder; II. *Ba's*; iki *cenâh* dan oluşmaktadır : I. (II. Bayezid'in çocukları), vezirleri, beyleri, komu-

tanları, hâkimleri, âlimleri, 912/1506 yılında Fîrûz Bey'in Bosna Valisi olmasıyla biter. Müellifin el yazısı ile olan yazmadan Mehmed Şâh Fenârî'nin istinsah etmiş olduğu nusha (**Kalküte,** Asiatic Society)'nın da delalet edebileceği gibi eserin sonundaki *hâtime* (Bayezid'in hal'i ve Selim'in cülûsu) de bizzat **İdrîs Bitlisî** tarafından yazılmıştır.

İdrîs Bitlisî'nin *Heşt Bihişt*'i Osmanlı Tarihi için şimdiye kadar istifade edilmemiş bir hazinedir. Yakın bir zamanda, en iyi yazmalara göre yayınlanması Türk tarihi araştırmalarının çok çabukluk gerekriten bir ödevidir. **D. S. Margoliouth** bir kaç yıl önce *Gibb Memorial*'da yayımını tasarlıyordu, bu niyetinden vazgeçtiği sonradan işitilmiştir. Bunu düşünceden iş alanına çıkarmak artık bilimin bir onur ödevi sayılmalıdır.

Farsça yazılmış olan bu eser (Bk. *GOR*, I, XXXV ve IX, 188 v.d.) fazla süslü üslûbundan ötürü sonraki nesiller tarafından az anlaşılmış ve çok geçmeden **İdrîs**'in anlattığı olayları yalnızca kopya eden daha sade eserler yerini tutmuştur. Bu hal eserin tam kopyalarının nisbeten az olması sebebini açıklar. **Kemal Paşazâde** (Bk. aş. Nu. 42) tarafından yazıldığı söylenen *Heşt Bihişt* tercümesinin de öyle pek fazla yayılmadığı anlaşılmaktadır. **İdrîs Bitlîsî**'nin mukaddimesinde ne yazıkki adlarını söylemediği kaynaklar hakkında hiç bir araştırma yapılmamıştır. Ancak bir çok kayıp olan veya henüz bulunamıyan eserlerden onun istifade etmiş olduğu şüphesizdir.

İdrîs Bitlîsî, ölümünden sonra ancak bazı parçaları ele geçerek oğlu **Ebu'l-Fazl** tarafından yeniden düzenlenen (bk. aş. Nu. 82) farsça yazılmış bir *Selîmnâme*'nin de müellifidir.

YAZMALAR: 1. *Heşt Bihişt*, farsça asılının tam kopyaları: Bankipore, Oriental Public Linbrary, Nu. 532-534, kitabın sonuna bakılırsa eserin müellif tarafından yazılmış nushası (bk. **Mavlavi Abdul Muktadir**, *Catalogue of the Arabic and Persian MSS. in the Oriental public Library of Bankipore*,

VI, Cild (Patna 1918), 203 v. d.d. (Çok iyi bilgilerle); Uppsala, Üniver. Küt., Nu. 274, olağanüstü süslü nusha, bu bir yayım'a esas olabilir; bk. bunun için **Tornberg,** *Catal.*, 191 v. d.; Londra, Brit. Müz. Nu. 7646/7 (**Rieu,** *pers. Mss.*, I, 216 v. dd.); Oxford, Bodleian Library, 311 (Bk. **Ethé,** *Bodl. Libr. Cat.*, 1. 166 v. d.); Petersburg, Umumi küt., nu. Nu. 85 (Bk. *Bull. de l'Acad. İmp.*, VIII, 264); İstanbul, Umumi., Nu. 5161/62; Nur-i Osmaniyye, Nu. 3209/12, 2082.–II. Tam olmayan kopyalar: Berlin Dev., Küt., Nu. 440 (Bk. **W. Pertsch,** *Pers. Hss.*, 430 v.d.), yalnız son 3 *bihişt* vardır; Londra, Royal Asiatic Siociety, Nu. CLVII (bk. **Morley,** *Descriptive Catalogue*, 142), yalnız 6. ve 7. Bihişt vardır; Londra, India Office, Nu. 571, yalnız 7. *Bihişt* (bk. **Ethé,** Catalogue, 226 v. d.); Manchester, Üniv. Küt., Lindsay Kolleksiyonu. Nu. 395/6 (İki cild); Paris, Millî Küt., *Supplem*, 1558 (1.–6. Bihişt); *anc. fds.* 59 (**Mazarin,** *C. R.* 1507; 3, ve 4. Bihişt.) *anc. fds.* 76 (7 ve 8 bihişt); *anc. fds.* 77 (8. *Bihişt*); *anc. fds.* 78 (8. *Bihişt*); bk. bu yazmalar için **E. Blochet,** *Catal. des mss pers.*, I, 319 v.dd.; Kalküte, As. Soc. Nu. 211 (D. 346; 7., 8. *Bihişt* ve *Hâtime*; **Bitlisî**'nin el yazmasından **Mehmed Şâh Fenârî**'nin 963/4 yıllarında ettiği İstinsah; bk. bunun için **Wl. İvanov,** *concise descriptive catalogue of the persian Mss.* vsr. (Kalküte 1924), 67 v. d.) ; Ankara Türk Tarih Kurumu Küt. Yalnız 7. Bihişt (Çeviren) –III. Türkçe tercüme : 1146/1733 yılında **Sa'dî** mahlaslı **Abdul-bâkî** (Ölm. 1161/1748) tarafından tamamlanmıştır; Bk. *GOR*, I. XXXV ve IX, 188 v.d.; Viyana Milli Küt., Nu. 994, 4 cilt (bk. **Flügel,** *Kat.*, II, 216 v. dd.) içindekiler hakkında tam bilgi ile); Stockholm, Kıral. Küt., Nu. 70 (2 ce 3. *bihişt*; bk. **Riedel,** *Katalog.* 47) İstanbul, Nur-i Osmaniyye, Nu. 3078; Hamidiye Nu. 928; Aya Sofya, Nu. 3544. IV. *Selimnâme* : Londra Brit. Müz. Nu. Add. 24960 (**Rieu.** *CPM*, I, 218 v.d.); Manchester, Üniv. Küt., Lindsay, Nu. 47; Paris, Millî Küt., *anc.fds.* Nu. 236.

KAYNAKLAR : **Sa'deddîn,** *tâc ül-tevârîh*, II, 566; *ŞN*, 327 v.dd.; *Hadîkat ül-cevâmi'*, I, 262 v.dd.; *Der İslâm* XI (1921), 42 (başka kaynak işaretleri ve türkçe tercümeden numûnelerle); **Brockelmann,** *GAL*, II, 231; *EdÎ*, I, 745 (*Bidlisi* kelimesi altında (**Cl. Huart**); *OM*, III, 6. v.d.

29. SAFÂ'Î

Bu şair tarih yazarı Sinop'ludur, İstanbul'da yaşamıştır. İskender Paşa'nın sonra da Beyoğlundaki mevlevihane şeyhi'nin kâtibi idi. 927/1521 yılında ve rivayete göre 110 yaşında ölmüştür. İstanbul'da tersanenin arkasındaki konutunda gömülüdür.

II. Bayezid zamanında yaşayan meşhur **Kemâl Re'is**'in (bk. *GOR*, II, 293, 327) deniz savaşlarını (*Gazevât-i bahriyye*) 10 000 beyitlik bir mesnevide terennüm etmiştir. Bundan başka *Fetihnâme-i Âynabahti* ve *Motôn* (26.VIII.1499 ve 10.VIII.1500) adlı bir eser telif etmiştir; bk. *GOR*, II, 319 v.d.d[1].

YAZMALAR : Şimdiye kadar bulunamamıştır.

KAYNAKLAR : Âlî, *Künh-ül-Ahbâr*, basılmamış kısım; **Sehî**, *tezkire*, 72; **Latîfî**, *Tezkire*, 226; *GOD*, I, 262; *SO*, III, 227; *OM*, III, 80.

30. TÂC BEYZÂDE CA'FER ÇELEBİ

Ca'fer Çelebi, Tâc Bey'in (bk. **Latîfî**, *Tezkire*, 108) oğlu ve 922/1514'de idam edilen **Sa'dî Çelebi**'nin küçük kardeşidir; onun gibi şairdi. Amasya'da doğmuştur. Sonraları iki defa *nişancı*'lık makamına geldiği İstanbul'da yaşamıştır. 8. Receb. 921/18.VIII.1515'de Sultanın gazabına kurban olarak idam edilmiştir. (bk. **L. Forrer**, *Die Chronik des Rustem Pascha*, S. 43). I. Selim'in emriyle Şah İsmail'in karısı Taclı Hanım'la evlenmişti. Kardeşinin ve kendisinin mezarları İstanbul'da Balat'tadır (**Evliyâ**. I. 371 v.d.).

Ca'fer Çelebi *mahrûse-i İstanbol fethnâmesi* veya *Fethnâme-i İstanbol* adlı bir eser yazdığı için burada anılmaya değer.

YAZMALAR : İstanbul, Hâlis Efendi (*Millet Küt.*)

BASIMLAR : *TOEM*, IV. Cilde ilâve olarak (İstanbul 1913), 20 ve 21 nci cüzler de Halis Efendi tarafından yayınlanmıştır.

KAYNAKLAR : **Sehî**, *Tezkire*, 28, **Latîfî**, *Tezkire*, 118 **Sa'deddin**, *tâc ül-tevârih*, II, 298; *GOD*, I, 180 v.dd.; *GOR*, I, 180; **Gibb**, *HOP*, II, 263-285; *SO*, II, 68, 69; *ŞN*, 335; *OM*, I, 263 v.d.; *EdI*, I, 1036 (**C. Huart**).

1 Bk. bunun için *münşî* Seyyid Mehmed'in Mora'nın II. Bâyezid tarafından fethinin kısa tasviri; Paris, Milli Küt., Kolleksiyon Schefer Nu. 1170; *crtal.*, 198.

31. I. SELİM'in RÛZNÂMESİ

Ferîdûn Bey'in *Münşa'ât es-Selâtîn*, I2, 396 v.dd.'de nakledilen sefer' (396 v.dd. Edirne'den Çaldıran'a ve geriye Amasya'ya; 407 v.dd. de Amasya'dan Kemah'a ve geriye İstanbul'a; 450 v.dd. de; Edirneden Mısır'a ve geriye) den başka I. Selîm'in hayatı hakkında yine sefer bilgisini içeren değerli bir kaynak olan bir *ruznâme* vardır. Bu da diğerleri gibi Ferîdûn Bey'in ayn. esr. I². 458-511'de bulunur. ve 477. sayfadan anlaşıldığı üzere divan kâtibi Haydar Çelebi'nin elinden çıkmış ve 480. sayfadan anlaşıldığına göre de 922/1516 yılında yazılmıştır. Ferîdûn Bey'in ayn. esr., I², 603'e göre 945/1538 yılında *Dîvân Kâtibi* olan Haydar Çelebi'nin hayatı hakkında başka bilgimiz yoktur.

BASIMLAR : Ferîdûn, Ayn. Esr.

İŞLENMİŞ YAYIMLAR : *Tagebuch des aegyptischen Feldzuges Sultan Selims*, Halil Edhem tarafından tercüme edilmiştir, *Deutsche Orient - Bücherei*, 20. cild (Weimar. 1916) Haydar Çelebi'nin *ruznâme*' sinden parçalarla.

KAYNAKLAR : Yukarda yazılmış olanlar.

32. KEŞFÎ MEHMED ÇELEBİ

Keşfî Mehmed Çelebi *Segban Başı* ve Amasya Valisi Hızır Ağa'nın oğludur ve orada doğmuştur. Tâczâde Sa'dî ve Ca'fer Çelebi ile dostlukları vardı ve I. Selîm'in cülusunda divan kâtibi olup İran ve Mısır seferlerinde sır kâtibi olarak Sultan'ın maiyetinde bulunmuştur. 926/23.XII.1519'da Anadolu *Defterdârı* tayin edildi. istirahata çekildikten dört yıl sonra 931/29.X.1524 yılında İstanbul'da öldü.

Keşfî'nin bir çok arapça ve farsça manzumelerle karışık olarak telif etmiş olduğu *Selîmnâme*, eserin sonundaki tarihe göre Receb 927/7.VI.1521'de birmiştir. Kısımlara ayrılmamış olan bu manzum kronik'de Suriye, Mısır ve İran seferleri olayları tarih sırasıyla tasvir edilmiş ve önemli

olaylara ait tarihler ebced hesabıyla saptanmış bulunmaktadır. Tarih **Tûmân Bây**'ın ölümü ile bitmekte yani 21. Rebi I. 923/13.IV.1517'ye kadar gelmektedir.

KAYNAKLAR : **Âlî**, *Künh ül-Ahbâr* (bk. *GOR*. III, 756, Nu. 73?); *GOR*, II, VI, Nu. 9; IX, 193, Nu. 31; **Flügel**, *Katalog*, II, 211 v.d.; *OM*, III, 122.

33. ŞÜKRÎ

Hayatı hakkında bilgi azdır. **Âlî**'nin *Künh ül-Ahbâr*'da (basılmamış kısım), **Latîfî**'nin *tezkire*, 204 v.dd.'de ve **Kınalızâde**'nin verdikleri bilgiler birbirine uymamakta ve hiç biri açık bir tasviri içermemektedir. Aslının Kürt olduğu muhakkaktır; *Emîr* imiş (bk. **Latîfî**, *Tezkire* 204; *H. K.* Nu. 2158). *Selîmnâme*'sinin hâtimesinde israrla aslının Kürt olduğunu ifade eder ve müderris, kâkim ve kâtip ve şahin avına düşkün olduğunu söyler. **Âlî**'nin verdiği bilgilere göre hocası olduğu **Zu'lkadiroğlu Alî Bey b. Şehsuvâr**'ın hizmetinde idi. Manzum kroniğinin ne münasebetle nazmedildiği hakkında mukaddimede verdiği bilgi bunu teyit eder. Efendisi olup I. Selim'e seferlerinde yıllarca refaket eden Alî Bey (bk. *EdÎ*, I, I, 1001) kendisi ile olan konuşmalarında çoğu kez I. Selim'den hayranlıkla bahs ve kendi tasvirlerine göre bu Sultan'ın manzum bir tarihini yazmağa onu teşvik etmiş. Alî Bey'in hayatına ve hükûmetine mal olan Ortokâbâd muharebesinden sonra (bk. **Leunclavius**, *Hist. Mus.*, 759 v.dd.), babası[1] ve büyük babası da (Hasan Ağa) daha evvelki sultanlara hizmet etmiş olup kendisi de evvelce I. Selim'in *Kapucu Başı*'lığında bulunan **Koçi b. Halîl** adlı biri Elbistan (Zu'l-Kadriyye) sancak beyi oldu. Bu, Şükrî'yi çağırttı ve *Selîmnâme*' deki büyük yanlışlıklarını gösterdi. Bunun üzerine şair eserini imha etti ve **Koçi**

1 Bk. *GOR*, IX, 193, Nu. 33, buna göre adı **Hızır**'dır; fakat doğrusu her halde **Halîl**'dir, bk. **Rieu**, *CTM*, 174 b. ve **Fleischer**, *Cat. Dresd.*, 14, Nu. 101.

Bey'in verdiği bilgiye göre 930 yılında yeniden yazdı *Selîmnâme* yahut *Selîmînâme* (Bk. *H. K.*, II, 113, ve IV, 380 : *el-futûhât el-Selîmiyye*) Şelîm'in 895/1490 yılında Trabzon'a vali olmasıyla başlar ve Viyana'daki yazmada Süleymân'ın cülusundan hemen sonra Sefer 927/Ocak. 1521 de Canberdi Gazâlî isyanının bastırıldığı tarihe, diğer yazmalarda ise 930/10.XI.1523 yılına kadar devam eder. Bu biraz kaba ve tatsız manzumede İran seferi mühim yer almaktadır. Şükrî eserini genç Süleymân'a ve Sadırâzam İbrahim Paşa'ya sundu, ve caize olarak kendisine bir tımar ihsan olundu. Bir *Süleymânnâme* yazması kendisinden istenmiş ise de bunu yapmadığı sanılmaktadır. Şükrî'nin *Selîmnâme* si, olayları gözleriyle görenlerin nakillerine dayanılarak yazıldığından yüksek bir tarihî değeri haizdir. Sonraları bir çok defalar –Yûsuf b. Mehmed (aş. bk. Nu. 38, not 2)'in yaptığı gibi– bu eserden iktibaslarda bulunulmuştur. Kahire Çerkeslerinin kâtibi Yûsuf (aş. adına bakınız) Şükrî'nin *Selîmnâmesi*'ni genişletip mensur olarak tercüme etmiştir. Bunun bir devamını *OM*, III. 76,14'e göre (Sucûdî (Aş. bk. Nu. 35) yazmış imiş. *OM*. III. 72'ye göre Cevrî mahlaslı bir şair (Her halde *S. O.* II. 91'e göre 1065/1654'de ölen Cevrî mahlaslı divan kâtibi İbrâhîm) Şükrî'nin eserini zamanının üslubuna göre yeniden nazmetmiştir; yazması İstanbul'da Millî Küt.' de.

YAZMALAR : Viyana, Nu. 1007 (Flügel, II, 229) : eğer. Flügel'in bu yazmanın 927 yılında meydana getirilmiş olduğu yolundaki iddiası doğru ise, bu eserin ilk şeklidir; bu yazma için bk. *GOR*, II, VI, Nu. 12 ve *GOR*, IX, 193, Nu. 32 ve 33; Dresden, Nu. 101 (28. Ramazan. 971 tarihli, 930'a kadar gelmektedir; Fleischer, *Cat.*, 14) Upsalada, Nu. 206 (Tornberg *Catal*, 125, 18. Rebi. II. 965 tamamlanmış kopya); Londra, Brit. Müz., *or.* 1039 (Rieu, *CTM*, 174); İstanbul Millet Kütüphanesi.

KAYNAKLAR : Âlî, *Künh ül-Ahbâr* (bk. *GOR*, III, 755, Nu. 46); Latîfî, *Tezkire*, 204 v.dd.; *SO*, III, 155; *GOD*, II, 452; *GOR*, II, VI, Nu. 12; *GOR*. IX, 193, Nu. 33; Flügel, ayn. esr.; Rieu, ayn. Esr; *OM*, III, 72.

34. İSHAK B. İBRÂHÎM

İshak Çelebi Üsküb'lüdür. Kılıç cilacısı İbrahim'in oğludur. Kaza mesleğini takip etti ve **Taşköprüzâde**, *ŞN*, 468 v.dd.'de adları yazılı şehirlerde müderris ve kadı oldu. Sonunda Zu'l-Hicce 942/Mayıs 1536'da kadı olarak Şam'a gitti ve orada 943 (*SO*, I, 324) yahut 944/10.VI.1537'de öldü[1].

O *Selîmnâme* yahut da *İshaknâme* adı verilen (bk. *H. K.* Nu. 2158, 7244) bir eser yazdı. Bunda I. Selim'in cülusuna kadar (918/1512) ki hayatına ait olayları tasvir eder. Eser uzun, kısa bir çok menzumeyle öyle doludur ki, secili nesirle nazım durmadan bir birini takip eder (bk. **Flügel**, *Kat.*, II, 212). Selîm'in babası II. Bayezid ve kardeşi Ahmed ile mücadelesi özellikle geniş olarak tasvir edilmiştir; eser Selim'in oğlu ve veliahdi şehzade Süleyman'ın İstanbul'a gelmesiyle biter.

Viyana, Millî Küt., El yazmaları 991, yaprak 94 v. v.dd.'da görüldüğü üzre (Bk. **Flügel**, *Katal*, 216 v.d.) **İshak Çelebi** aynı zamanda mektup örnekleri müellifidir.

YAZMALAR : Viyana, Millî küt., Nu. 935, 2 (**Flügel**, *Kat.*, II, 161 : 982 tarihli : *Futûhât-i Sultân Selîm*); Nu. 989 (ayn. esr. II. 212 v.d.; 1029 tarihli; Nu. 990.– (Ayn. Esr., II, 213, 952? tarihli); Nu, 991 (Ayn. Eser., 213, 974 tarihli ve eksik); Bk. bunun için *GOR*, II, VI, Nu. 7 ve IX, 192, Nu. 29; Paris, *cod. reg.* CXLI (*Catal.*, 319); **Schefer** koleksiyonu, Nu. 1174; Kahire. *TK.* 170 v.d.

TERCÜMELER : Fransızca tercümesi, Paris, Millî Küt., *trad.* Nu. XXVIII. (bk. *catal. cod. reg.*, 355).

KAYNAKLAR : *ŞN.* 468 v.dd.; **Âlî**, *Künh ül-Ahbâr*, (bk. *GOR.* III, 755, 2); **Sehî**, *tezkire*, 45; **Latîfî** *tezkire*, 89; *SO*, I 324; *GOD*, II, 218 **Gibb**, *Ottoman Poems*, 193 **Gibb**, *HOP*, III, 40 V. dd.; **Kınalızâde**, *tezkire*; **Rieu**, *CTM*, 176 v.d. (**İshak Çelebi**'nin Divanı, biyografya bilgileri ile); *OM*, II, 76 [2].

1 Ölüm yılı hakkında ayrı rivayetler vardır. Bk. bunun için **Rieu**, *CTM*, 176 b. aşağıda, ve **Gibb**, *HOP*, III, 41, not.

2 Elyazması listeleri ekseriya anonim *Selîmnâme*'lerden bahsetmektedirler. Meselâ Berlin, Devlet Küt.,'nin yeni elde edilen bir yazma mecmuasının 56b yaprağından 61b yaprağına kadar; bir de (Paris) Schefer kolleksiyonunun 1166 numarası (57 yapr.) bk. **Blochet**, *Catalogue* 197;

35. SUCÛDÎ ÇELEBÎ

Sucûdî *(Mahlas)* Kalkandelen'li veya Latîfî, *Tezkire*, 183'e göre Priştine'lidir. I. Selim'in son zadırıazâmı Pirî paşanın himayesinde idi ve *Silâhdar Kâtipliği* yapıyordu. Başka kaynaklara göre de *Sipahi kâtibi* idi. *SO*, III, 9'a göre Süleyman'ın saltanatı sırasında ölmüştür.

Sucûdî'nin *Selîmnâme*'si İshâk Çelebi'nin aynı adlı eserinin bir devamıdır : I. Selim'in Sefer 918 (Mayıs. 1512)'de cülûsu ile başlar. I. Selim'in İran seferleriyle (Çaldıran muharebesi) ve neticesi Merci Dabig'de alınan Suriye ve

---

sonra, İstanbul, Es'ad Efendi., Nu. 2148, 2152.– Çokluk II. Selîm adına yazılan eserler bunlarla karışmaktadır. I. Selîm'e ait *Selîmnâme*'lerin bir çokları kayıb olmuş gibidirler. yahut da bu manzumelerden bazıları hakkında hiç bir bilgi yoktur. İşte bunlardan en önemlileri.

1 *Selîmnâme*, İznik'li Derûnî tarafından. Bu manzumede I. Selîm'in İran şahı İsmâ'îl ve Mısır Sultanı Kânsûh el-Gûrî ile mücadeleleri tasvir edilir. yazar için bk. Latîfî, *tezkire*, 152 v.d., bu kaynağa göre o Latîfî'nin çağdaşı imiş. ve *SO*, II, 327, burada o her halde yanlışlıkla terzi olarak gösterilir. *SO*, II, 327'de görüldüğü üzere Derûnî adı Süleymân zamanında pek rağbette idi. Eser hakkında bk. *GOR*, I, XXXIX, not., IX, 256, Nu. 62; *OM*, III, 181, 7 (içindekiler hakkında kısa bilgi ile).

2 *Selîmnâme*, Hâkî tarafından yazılmıştır. Nişde'li bir kadı'nın mahlasıdır. Yazma. İstanbulda. Erivan köşkünde; bk. *OM*, III, 186, aş. 8. (I. yahut II. Selîm ?).

3 *Selîmnâme*, Ârifî (Bk. *H. K.* IV, 13) yazmış ve I. Selîm'e sunmuştur. Belki de Ârif'in içinde II. Bâyezîd'in I. Selîmle mücadelesini tasvir ettigi *Bâyezidnâme*'nin aynıdır; bk. *OM*, III, 185, 4 (Yine orada 176, aş. 3. de Şevkî mahlası Mehmed bin Mustafâ tarafından 1013-1604 yılında yazılmış bir *Bâyezidnâme*'den bahsedilmektedir, bunun yazması her halde İstanbul'dadır). 891/1486 yılında yazılmış farsça anonim bir *Bâyezidnâme*, Cambridge Üniversite kütüphanesindedir; Bk. Nu. 1450, E. G. Browne, *Supplementary Handlist*, 243.

4 *Şâhnâme* Şuhûdî tarafından yazılmıştır. 4000 beyittir, her hâlde I. Selîm zamanından; bk. *H. K.* IV. 13 (Şehdî ile karışma mı?).

5 *Selîmnâme*, Semâ'î tarafındaan yazılmış, belki II. Selîm zamanına aittir; bk. *MO*, III, 185, 1, buna karşı gene *OM*, III, 35, buna göre Süleymâniye adlı bir manzume bahse konudur

6 *Selîmnâme* veya *Şâhnâme*, Hayâtî'nindir; bk. *GOR*, I, XXXIX, not. ayrıntılar bilinmiyor.

7 *Selîmnâme*, I. Selîm tarafından Suriye'nin ve Mısır'ın fethinin tasviri ve hükûmeti zamanında (916-22) yaptıkları. Manchester, Üniversite Küt., Lindsay Koleksiyonu Nu., 136. Bk. (M. Kerney) *Bibliotheca Lindesiana* (Aberdeen 1898), 263.

Sultanlara ithaf edilmiş olan ve çoğunun yalnız süslü bir yazması bulunan bu eserlerden bir çoğunun Saray Kütüphanesinde bulunması mümkündür. Yukarda adları yazılan kitaplar da orada aransa yeridir; bk. Kahire, *TK*, 179 (*Tarîh es-Sultân Selîm Hân*) ve 224 (bir el yazması mecmuada II. Bâyezîd'in tarihi.).

Mısır seferiyle etraflıca meşgul olur[1]. Selefi gibi **Sucûdî** de çokça, bir çok nazım ve tarih beyitleriyle karışık seci'li nesri kullanmaktadır. Bk. *H. K.* II, 112.

MO, II, 76'ya göre **Sucûdî, Şükrî'** (Bk. Yukarda Nu. 33) nin *Selîmnâmesi*'nin bir devamını yazmıştır. Bu bir yanlışlık olmalıdır.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 992 (**Flügel**, II, 215; bk, buna ilaveten, *GOR*, II, VI, Nu. 8 ve IX, 193, Nu. 30).

KAYNAKLAR : **Sehî**, *Tezkire*, 110 v.d.; **Âlî**, *Künh ül-Ahbâr*; **Âşık Çelebi**, *Tezkire*; **Kınalızâde**, *Tezkire*; **Latîfî**, *tezkire*, 183; *SO*, III, 9; *GOD*, I, 239; *Der İslam*, VI, 387 (**W. Barthold**); *OM*, III, 183, 6.

36. MUHAMMAD B. MUHAMMED B. ÖMER B. SULTÂN

Başkaca tanınmıyan bu yazar I. Selim'in Arap memleketlerindeki seferlerine göre bir biyografyasını yazdığından burada anılmaya değer. Yazarın hayatı hakkında bildiklerimiz Şam'lı (Salihiye'li) olduğu, orada 870/1465 yılında doğduğu ve 950/1543 yılında da öldüğünden ibarettir. Hanefî idi. *el-Cevâhir el-muziyye fi eyyâm el-devlet el-Usmâniyye* adlı eseri üç kısma ayrılmıştır, ve kısa çizgilerle adı geçen Sultanın hayatını anlatır. Sultana sunulmuş olduğu tahmin edilen bir tek nushası bulunmuştur bundan dolayı da fazla yayılmamıştır.

YAZMALAR : Berlin, Prusya Devlet Küt., ar. Hs. Nu. 9725 (Bk. **Ahlwardt**, *Katal.*, 240 v.d.; her halde Unicum).

KAYNAKLAR : **Ahlwardt**, ayn. esr.; **Brockelmann**, *GAL*, II, 289.

37. HASAN B. HÜSEYİN

Hasan B. Hüseyin Semerkand'lıdır. ve Süleyman'ın saltanatının ilk on yılında kadı olarak çalışmıştır. Hayatı hakkında başka bilgi edinmek mümkün olmamıştır. 936/

1 *GOD*, I, 239'a göre eser büyük zelzele ile başlar (Yani 1509, bk. *GOR*, II, 349, 622) ve Bâyezîd'in ölümüyle (Yani 26.V.1512) biter, muhakkak bir yanlışlık.

1529 yılında meşhur sadrâzam İbrahim paşa (ölm. 942/1536; bk. *GOR*, III, 162) için *Latâ'if el-efkâr ve-kâşif el-esrâr* (*H. K.* Nu. 11113) adlı beş kısımdan oluşan bir nevi siyasetnâme yazdı. Bu kısımlar şunlardır -: 1. Siyasetin esasları (*Fî Ahkâm el-siyâsât*). 2. Tarih (*Fî tarîh ekâbir el-berriyât*) 3. Edep bilgisi (*Fi'l-edebiyyât*), 4. Umumî ahlak bilgisi hakkında (*fi'l-ahlâk el-mahmûdât ve'l-mazmûmât*), 5. acaip yaratıklar (*fî acâ'ib el-mahlûkât*). Tarih hakkında olan ikinci kısım dünya tarihinin bir özetidir. Bunun Osmanlılar'a ait olan dokuzuncu kısımı yalnız I. Selim'den ve Viyana seferine kadar (936/1529) Süleyman'dan bahseder. Bu küçük Arapça risale kendi türü arasında ilk eser olmak itibariyle Osmanlı tarih edebiyatı içinde anılmağa değer.

YAZMALAR : Viyana, Milli Kütüp., Nu. 885 (**Flügel**, *Katal.*, II, 114 v.d.); Viyana, Kons. Akad., Nu. 244 (**Krafft**, *katal.*, 86; yalnız ikinci tarihsel bölümü içerir).

KAYNAKLAR : Yazma katalogları ve **Brockelmann**, *GAL*, II, 446.

38. AHMED B. ALI B. AHMED NÜREDDÎN (İBN ZÜNBÜL)

Ahmed B. Ebi'l-Hasan Alî b. Ahmed Nureddîn el-Mahallî eş-Şâfi'î b. Zünbül er-Rammâl'ın hayatı hakkında bildiklerimiz şunlardan ibarettir. Bu zat Sultanı Kansuh al-Gûrî'nin saray müneccimi olup yanından hiç ayrılmazdı ve eserinde tasvir ettiği onun bütün seferlerine istirâk etmiştir. Babasının lakabı **Alî Zünbül**'e nisbetle kendisine de **İbn Zünbül** ve *Rammâl* yani kum falcısı adı verilmiştir. 951/1544 yılında henüz hayatta imiş [1].

İbn Zünbül Sultan Selim'in Mısır'ı fethinin bir tarihini yazmıştır. Bu sultan Kansuh al-Gûrî'nin 16 Rebi II 921/

1 Kahire kataloğu' (*AK*, V, 23 ve 173)'nda başka ad ve tarihler gösterilmektedir (Bu, 15. Ramazân 1062 ve 1072 tarihleri ancak kopyaların bitiş tarihleri olabilir. Yoksa eserin yazılış tarihi değil), meselâ *tarîh el-sultân Selîm ma'Kansûh el-Gûri* veya *vak'a el-sultân Selim Hân*.

31.V.1515 tarihinde sefere çıkmasıyla başlar ve 923/1517 yılında memleketin tamamen teslim olmasıyla biter. Kitabın adı *Feth Mısr (Tarîh ahd Mısr min el-Carâkîsa)* olup bir çok defalar üzerinde yeniden çalışılmış ve devam ettirilmiştir (*H. K.* Nu. 2158).

Bundan başka *tuhfat el-mulûk ve'l-ragâ'ib limâ fi'l-barr ve'l-bahr min el-acâ'ib ve'l-garâ'ib*, adlı genel coğrafyaya ait bir eseri vardır.

El'kânûn fi'l-dunyâ adlı astronomik eseri (bk. Berlindeki yazma. 5889, Ahlwardt, *Katal.*, V, 285 v.dd,) 983/1575 yılında III. Murad'ın emri üzerine Milas kadısı Abdurrahmân tarafından *acâ'ib-i a'zamî* adıyla Türkçeye çevrilmiştir; İstanbulda Nuri Osmaniyye'de bir yazma nushası vardır; bk. *OM*, II, 85.

YAZMALAR : A) *Feth Mısr :* Münih, Bavyera, Devlet Küt., Nu. 411 ve 413 (Aumer, *Catal.*, 164 v.d.); Viyana, Millî küt., Nu. 928 ve 930 (Flügel, *Katal.*, II, 156 v.dd); Leiden 2619 (De Goeje, *Catal.*, V, 205); Paris, Millî Küt., Nu. 5818; Kahire, *AK*, V, 23, 173; diğer yazmalar için bk. Brockelmann, GAL, II, 298.– B) Kısaltılmış şekli : Münich, Bavyera Devlet Küt., Nu. 412; Viyana, Millî Küt., 929 (Flügel, *Kat.*, II, 156 v.d.); Gotha, Nu. 1669 (I. Selim'in ölümüne kadar 926/1520, devam ettirilmiş).– C) popüler şekli (iki muhtelif yazılış); Londra, Brit. Müz., *Suppl.* 565/566.

TERCÜMELER : Türkçeye : 1. Süheylî (bk. *H. K.*, Nu. 2158; Süheylî'nin tercümesi için bk. J. H. Mortdmann, *Der İslam*, XIV, 371 v.dd.) tarafından, fethinden 1030/1620 yılına kadar Mısır'a giden Osmanlı valilerinin listesi[2] ile birlikte : Münih, Nu. 69; Londra, Royal

2 Mısırın Osmanlı valileri hakkında yazılmış olan değersiz ve gelişi güzel bir çok yazıların hepsini burada kaydetmek mümkün değildir. Bunların sayısı pek çoktur. Bu eserciklerin çoğunun tarihi değeri yoktur, ya manzum veya mensur olarak Valilerin kupkuru bir listesini yapmakla yahut da bunlardan birini abartmalı bir tarzda göklere çıkarmakla yetinirler. Birinci tür için Nûreddîn (Bedreddîn de) **Muhammed b. Yûsuf el-Minhâcî** (Kânûnî Süleyman zamanında Kahire'de hatîp olarak yaşamıştır bk. Brockelmann (*GAL*, II, 295'nin *el-budûr el-sâfire fîman veliye'l-Kâhire* veya *el-nucûm el-zâhire fî vulât el-Kâhire* adlı iki yüz *reces* beytinden oluşan eseri örnek olarak gösterilebilir. Bunda Mısır'ın Amr b. el-Âs tarafından (18/639) fethi tarihinden 956/1549 kısmen 960/1553 yılına kadar gelen bütün vâliler sayılmıştır (Yazmalar : Berlin, Devlet Küt., Nu. 9828; Viyana, Millî Küt., 918, 1; Kahire, *AK*, V, 165 (966'ya kadar gelir)). İkinci tür için Ramazân v. Âmir b. Alî'nin 980/1572 yılında yazdığı ve vâli Mahmûd paşaya (Öim. 24 Cum.

Asiatic Soc.; bk. *JRAS*, 1892, 549, Nu. 17; Oxford, Bodl. Kütüp. *Sale* 67a, (1032/1623'e kadar gelmektedir); Uppsala, Üniv. Kt., Nu. 266 (1027/1618 yılına kadar gelmektedir), Nu. 267 (Tornberg, *catal.*, 187 v.d.); İstanbul, Halet ef., Nu. 621; Husrev, Nu. 351; Kahire, *TK*, 221.– 2. Yûsuf Mîlevî[3] tarafından : Londra, Brit. Müz. Nu. (bk. Rieu, *CTM*, 59 v.d.).– *Histoire de l'Academie des Inscriptions*, XXI Cild. (Paris 1754) 559 v.dd.'de eserin arapça aslının bazı parçaları J.-P. Tercier tarafından fransızcaya çevrilmiştir.

BASIMLAR : Kahire 1278, Litografya (Arapça asıl eser); *tarîh Misr el-Cedîd*, İstanbul, 1142 (Süheylî tercümesi); fransızca yaz. tercüme : Paris. Millî Küt., *bk. Cat. Cod. reg.* S. 343 (Nu. VIII) ve S. 354 (Nu. XXVI).

KAYNAKLAR : Wüstenfeld, *GdA*, 239 v.d., Nu. 523; Brockelmann, *GAL*, II, 298; J. H. Mordtmann, *Der İslam*, XIV, 371, not 1; Rieu, *CTM.*, 59 v.d.

39. ABDUSSAMED B. SEYYİDÎ ALÎ

Abdussamed b. Seyyidî Alî b. Dâvûd Diyarbakır'lıdır. Kahirenin I. Sultan Selim tarafından zabtı sırasında orda bulunmuştur. Buna göre, küçük yaşta iken Mısır'a gitmiş olduğu kabul edilebilir. Sultanın, el-Melik el-eşref Bars-Bay hakkındaki tarihî bir eseri arapçadan Türkçeye tercüme etmek vazifesini ona verdiğine bakılırsa, Sultanla sıkı temas etmiş olmalıdır.

Husrev Paşa'nın Mısır Valiliği sırasında 941/1534 den 943/1536'ya kadar Dimyat'da kadılık etmiş, halkın şikâyeti üzerine 947/8.V.1540'da azledilmiş ve sonraları her halde Vali Davud Paşa'nın iltiması ile tekrar tayin edilmiştir. Hangi tarihte öldüğü belli değildir.

II. 975/16.XII.1576) bir övgü olan *feth el-cüvûd ve-şerh el-cûd fî medh mevlânâ'l-başa Mahmûd* adlı eseri tipik bir örnektir. Bu Paris'de Millî Küt., Nu. 2165 de vardır; bk. Brockelmann, *GAL*, II, 289.

3 Bu Yusûf Mîlevî çok kez yazmaları kopya etmiş olmakla tanınır, bk. *Der Islam*, XIV, 373, not., burda Berlin'de bulunan bir yazmadan bahsedilir. Bunun için Cambridge, Univ. Küt., nin E. G. Browne, *Handlist*, 21, 22, 79, 95, 176, 190 sayfalarındaki yazmalara işaret ederim. Buradan tam adı anlaşılmaktadır; Yûsuf b. Mehmed (=İbn el-Vekîl). XII. hicrî yüzyılın başlarında yaşamıştır. Yukarda bahsedilen tercüme 28. Cumada II. 1127/Haziran 1715 de bitmiştir; o halde 1130/1718 sıralarında ölmüş olmalıdır. bk. *OM*, III, 164.

Abdussamed, Hasan b. Hüseyn B. Ahmed b. Tûlûn'un Mısır tarihinin türkçeye tercümesi ve devamı olan ve adı *Nevâdir ül-ahbâr* olması lâzım gelen eserini gözüne girmek düşüncesiyle 927/1540 yılında Dâvûd Paşa'ya ithaf etti. Hasan b. Tûlûn (doğm. 832/1428 sıralarında) *el-nüzhet el-seniyye fî zikr el-hulefâ ve'l-mulûk el-Mısriyye* (Bk. H. K., Nu. 13695) adlı bir eser yazmıştır. Bunda Peygamberden ve ilk Halifelerden başlıyarak Kâ'it Bay' (901-904 = 1495-1498) ın oğlu Melik el-Nâsir Muhammed'in saltanatı zamanına kadar, ki kendisi de o tarihte yaşamakta idi, Mısır tarihini anlatmıştır[1]. **Abdussamed** buna kendi kalemi ile o tarihten kendi zamanına kadar geçen olayları oldukça ayrıntılı olarak ilâve etmiştir; 931/1524 yılına kadar geçen olaylar daha çok ayrıntılıdır. Sonraki Valiler (Süleymân Paşa, 931/41; Husrev Paşa, 941/43; Süleymân Paşa, 943/4) kısaca anlatılmışlardır. Buna karşılık eserin adına ithaf edildiği Dâvûd Paşa'nın memuriyeti zamanı pek geniş tasvir edilmiştir. Abdussamed gördüklerini anlattığından eserinin bu devir için belli bir değerinin olması umulur[2].

YAZMALAR : Eserin arapça aslı Berlin *or.* fol. 3398 ve Kahire *AK*, V, 166 (4 Yazma) dan başka Escurial'da da bulunmaktadır, ancak bu sonuncusu **Cesiri** tarafından (II, 171, Nu. 1761) *Bactascho Altocati Cappadoci, urbis Cairi Praefecto*'ya yani Tokatlı Bektaş adlı birine maledilmektedir; bk. **G. Weil**, *Geschicte der Kalifen*, V, XV : Gotha, Nu. 156 (Bk. **Pertsch**, *Katal.* 128, v.d.); Londra, Brit Müzesi, *Add.* 7846 (**Rieu**, *CTM*, 66 v.d.); Kahire, *TK*, 238; İstanbul, Millet Kütüphanesi, (bk. *OM*, III, 187, 4.

KAYNAKLAR : **W. Pertsch** ve **Ch. Rieu**'nün kataloglarının söylenilen yerleri; **Wüstenfeld**, *GdA*, 226, Nu. 505.

---

1 **Wüstenfeld**, *GdA*, 226, Nu. 505'e göre **Malik el-Eşref, Kânsûh el-Gûrî**'nin hükûmetinin (900-909) başlangıcını da anlatmıştır.

2 *Keşf el-gumem an ahbâr el-umem* adlı eserin daha eski bir arapça tarihin türkçeye tercümesi olması muhtemeldir. Bu yaradılıştan dokuzuncu Hicrî yüzyılın (1400) başında Burcitî memlûk *el-Melik el-Mansûr*'a kadar devam eden bir tarihtir. Eserin arapça aslını bilmiyorum. Kitab adı buna benzeyen İbâdî tarihi (bk. **E. Sachau**, *MSOS*, I, 2. Kısım. (Berlin 1898), 3 v.d.) ile karıştırılmamalıdır.

YAZMALAR : İstanbul, Aya Sofya, Nu. 3155; Kahire, *TK*, 191 (buna göre eser 801/1398'e kadar gelmektedir, yani **Berkûk**'un zamanına kadar, bu halefi gibi *el-Melik el-Mansûr* adını taşımamıştır.

40. HADÎDÎ

Asıl adı bilinmez **Hadîdî** ancak mahlasıdır. Aslı hakkında yalnız Ferecik'li olup orada hatiplik ve demircilik yaptığı rivayet olunur[1]. 930/10.XI.1523'de başlangıcından 930 yılına kadar Osmanlı hanedanı tarihi *Hazac* (—/—/—) vezninde ve mesnevî şeklinde yazdı. Kitabın son kısmı İbrahim Paşa'nın 929/20.XI.1522 yılında sadırâzam nasbolunmasından bahseder. Kitabın adı hakkındaki rivayetler çeşitlidir : *H. K.* Nu. 2156'da onu (*manzûm*) *tarîh-i âl-i Osmân* genel adıyla kaydettiği halde başka yerlerde *Süleymânnâme* denmektedir. Bu manzum Kroniğin değeri hakkındaki fikirler çeşitlidir. **Sa'deddîn** eseri küçümsemektedir. (*Tâc ül-tevârîh*, I, 217, bununla *GOD*, II, 403 ve *GOR*, I, 627'yi ve *H. K.*, Nu. 2156'yı karşılaştırınız). **Hadîdî**'nin kaynakları hakkında araştırma yapılmamıştır; diğer eserlerde eserlerinin izlerine çok rastlanır, meselâ ona dayanan **İbrâhîm Peçevî** (Bk. *Der İslam*, VIII, 258).

YAZMALAR : Berlin, Dev. Küt., Nu. 206; 196 yaprak, (Bk. Pertsch, *Katal.*, 232); *Fundgruben des Orients*, IV, 122 (Doğ. Nu. 187'de bahsedilen sözde **Hadîdî**'nin yazması **Seyyid Lokmân** (bk. ona)'ın eseridir. İstanbul'da bir nüsha Esad Efend iKüt., Nu. 2081'de bulunmaktadır, bundan bazı örnekleri **Köprülü Mehmed Fu'âd** *MOG*, I, 220 v.dd. yayınlamıştır.

KAYNAKLAR : **Sehî**, *tezkire*, 101; **Latîfî**, 127; **Âşık Çelebi** ve **Kınalızâde** (bk. *MOG*, I, 220); *GOR*, I, XXXIX, Nu. 27, I, 627; *GOD*, II, 403; *SO*, II, 110; *MOG*, I, 220 (**Mehmed Fu'âd Köprülü**); *OM*, III, 45 v.d.

41. SA'DÎ B. ABDÜLMÜTE'ÂL

Rumelinde doğmuş olması muhtemel ve Hirisyitanlıktan dönme birinin oğlu olduğu muhakkak bulunan bu

1 **Hadîdî**'nin hatib ve lakabının mesleki olan demircilikten gelme olduğu yolundaki **Sehî** ile **Latîfî**'nin iddi'alarına karşı **Âşık Çelebi** ve **Kınalızâde** onun ülemâdan mülâzım ve müderris olup babasının demircilikte tanınmış bulunduğunu ileri sürerler. **Sehî** ve **Latîfî** bu manzum kroniği överler, **Âşık Çelebi** ve ona bağlı olan **Kınalızâde**'nin bu eser hakkındaki fikirleri iyi değildir. Bu son iki tezkirecinin verdiği bilgi **Sehî** ve **Latîfî**'ninkilerden daha çok inanılmağa değer, *OM*, III, 45'e göre **Hadîdî** 967/3.X.1559 yılında Tırhala kadısı iken ölmüştür.

tarih yazarının hayatı hakkında hiç bir şey bilinmemektedir. Paris'teki yazmaya göre adı *Selîmnâme* olan eseri II. Bayezid'in sonunu, I. Selim'in zamanını ve 1524 yılına kadar Kanunî Süleymân'ın saltanatını anlatmaktadır[1]. Eserde en son, Kanunî Süleymân'ın Edirne'den ve Sadrazam İbrahim Paşa'nın Mısır'dan İstanbul'a dönmelerinden bahsolunur. Eser tarih felsefesine ait genel görüşlerle başlar, geleceğin olaylarını ileride gelecek tarihçilerin yazmaları dileğiyle biter. Eserin onaltıncı yüzyılın ilk çeyreğinde yazılmış olduğu muhakkaktır.

YAZMALAR : Basel, Üniv. Küt., AN, IV, 28 (yaşlı Joh. Buxtorfs'un (ölm. 1629) kütüphanesinden, 95 yaprak., adsız (*Kitâb-i ba'si tevârîh* vsr..); Paris, Millî. Küt., *c.r.* Nu. 74 (bk. *GOR*, II, VI, not. (Buna göre adı *Selîmnâme*'dir); VI, V, not. b. (Larissa'dan[2]).

KAYNAKLAR : Prof. Dr. R. Tschudi'nin (Basel) Dr. L. Forrer'in yazılarına dayanarak (bk. onun *Osmanische Chronik des Rustem Pascha*, Leipzig, 1923, S. 125'ine verdiği yazılı bilgiler.

42. ŞEMSEDDÎN AHMED B. SULTÂN B. KEMÂL PAŞA, (KEMÂL PAŞAZÂDE)

Kemâl Paşazâde Edirne'li yüksek bir ailedendir. Süleymân Paşa adlı zengin bir adamın oğludur. Edirne'de doğmuştur; büyük babası Kemâl Paşa için bk. *SO.* IV. 78. Kemâl Paşazâde önce II. Bayezid'in ordusunda çalıştı, sonra ulema sınıfına girdi. Tokadî Lutfî (Ölm. 904/1498)nin öğrencisi oldu. Sonra kendi de Alî Bey Medresesi (Taşlık da denir)'nde ders vermeğe başladı. Müderris olarak Üsküb'e, sonra da Edirne'ye tayin edildi (Halebiyye Medresesine). Sonra fazlaca bir aylık ile tekrar Taşlık Medresesine tayin edildi. Fakat hiç bir kayda bağlı olmayıp tamayıle

1 Böylece Sa'dî'nin bu eseri Dem. Kantemir'in *Geschichte des Osman. Reiches* (Hamburg 1745) S. 54, 58'de bahsettigi "Sâdi Efendi"nin eseriyle aynı olamaz, çünkü bu Osmanlı tarihinin başlangıcı ile başlarmış (bk. ayn. esr. S. 58). Bk. J. H. Mordtmann, *Der Islam*, XIV (1924), 156.

2 Larissa her halde Lârî ile karıştırıldığı için çıkmıştır; bk. aş. Nu. 81.

serbestti. II. Bayezid'in bir Osmanlı tarihi yazmak yolundaki emrini yerine getirmek için gâh Sofya, gâh Dupniçe'ye (Bulgaristan) giderek orada kalıyordu. Bu arada da hukuk, tarih, şiir ve inşa gibi çeşitli alanlarda çalışmaktan geri kalmayordu. Edebi yaratıcılık kudreti çok büyüktü, türlü bilim alanlarında yazdığı risaleler sayısız denecek kadar çoktur. I. Selim Zamanında **Kemâl Paşazâde** Anadolu Kazıaskeri (1516) rütbesine yükseldi, ve bu sıfatla Mısır seferinde Sultana refakat etti. Sefer sırasında kendisine, Arap tarihçisi **Ebu'l- mahâsin ibn Tagriberdî**'nin hilafetin memleketleri hakkındaki iki eserini türkçeye tercüme etmek emri verildi. Döndükten sonra **Kemâl Paşazâde** tekrar Edirne'deki derslerine başladı. Durmadan kitap yazdı ve 2 Şevval 941 (=6.IV.1535)' de İstanbul'da gözlerini hayata kapadı; Edirne Kapısı dışında Mahmûd Çelebi tekkesine gömüldü. **J. v. Hammer - Purgstall** tarafından ölüm yılının 940 olarak gösterilmesinin yanlışlığı mezar taşındaki ebced hesabıyle yazılı tarihle de sabittir; bk. *Hadîkat ül-Cevâmi*, I, 180; **Evliyâ Çelebi**, I, 345, 359, bunlara karşı da **J. v. Hammer**, *SWAW*, VI (1851), 326 v.dd. ve *ZDMG*, VI, 282, a.

Burada yalnız Osmanlı tarih yazarı olması dolayısıyla bahsedilebilecek **Kemâl Paşazâde** önce II. Bayezid'in emriyle Hicretin 886. ncı yılından yani bu padişahın cülusundan 933/1526 yılında Kanunî Süleyman'ın birinci Macar seferine kadar gelen bir Osmanlı hanedanı tarihi yazmıştır. *Tevârih-i âl-i Osmân* adını taşıyan bu eserin tam yazmaları çok az olduğu halde kimi kısımlarının çeşitli kütüphanelerde çok bulunmasından eserin gelişi güzel parçalar halinde ve çeşitli zamanlarda fakat büyük bir kısmının da II. Bayezid zamanında yazıldığı kabul olunabilir. **J. H. Mortdmann**, *Der İslam*, XIII, 153 v.d.' de bu ayrı ayrı parçaları toplayıp sıraya koymayı tecrübe etmiştir. Eski Osmanlı tarihçiliğinin kaynak sorunu hakkında değerli bilgi çıkması

umulduğundan **Kemâl Paşazâde**'nin kroniğinin incelenmesi ne kadar istense yeridir. Eseri tam olarak yayınlamayı (Dresden yazmalarına dayanarak) düşünmenin de sırasıdır. **Kemâl Paşazâde**'nin hangi kaynaklardan yararlandığı da aydınlanmağa değer bir keyfiyettir. Anlaşıldığına göre **Kemâl Paşazade** Mohaç seferini (1526) başlıca bir eser mevzuu olarak almıştır (Bk. *H. K.*, Nu. 2159), fakat bu esere bütün telifin hâtimesi olarak da bakılabilir, çünkü *Tevârîh-i âl-i Osmân*'ın hemen bittiği yerden (933. Hicrî;) başlamaktadır.

Kemâl Paşazâde'nin eserleri ve hayatı hakkında geniş bilgi **Şerafettin Turan** tarafından yayınlanan *Tevârîh-i âl-i Osmân*'ın VII. defterinin tenkidli transkripsiyonu'nun IX-XC. sayfalarında vardır. T. T. K. yayınlarından III. Seri No. 5. Ankara 1957 ve I. Defteri XVIII. seri-sayı 2. Ankara, 1970, (çevirenin ilâvesi).

YAZMALAR[1] : A) *Tevârih-i âl-i Osmân* : Dresden, Saksonya memleket küt. bk. **H. O. Fleischer**, *Catalogus*, Nu. 2, Hicretin 927 ve 928. yıllarına ait; Nu. 70, a) I. Selîm'in Saltanatı ve Ferhad Paşa'nın 928 hicrî yılında Şehsuvâroğlu Alî Bey'e karşı seferine kadar Kanunî Süleymân'ın Saltanatından, b) Rodos seferinden (928), c) Canberdi Gazâlî'nin isyanından (927) bahseder; Nu. 103 : a) = *Mohaçnâme*, b) = 70 c, c) = 70 b; Nu. 391, 886 yılından (II. Bayezid'in cülusu) 927 yılına kadar bahseder (Sonu eksiktir) bk. **J. H. Mortdmann**, *Der İslam*, XIII, 153 v.d.; Hamburg, Şehir Küt., Nu. 268 (**Brockelmann**, *Katal.*, 140 ve *Der İslam* XIV, 363, Nu. 14), 926/1520'den 933/1526'ya kadar; Viyana, Millî Küt., Nu. 996, 927 hicrî yılından 933 yılına kadar; gene orda Nu. 997 (bk. **G. Flügel**, *Katalog*, II, 220 v.d.); Paris; Arsenal Küt., Nu. 9 (Bk. **J. v. Hammar**, *AFGH*, XIII (1822), 306, Nu. 5; İstanbul, Aya Sofya, Nu. 4221; Es'ad Efendi, Nu. 2087 (*Tarih*), Nu. 2336 (*Fethnâme*); Mehmediyye, Nu. 4421; Kahire, *TK*, 166-927 den 933'e kadar) – *Mohaçnâme* :

1 Edebî çalışmaları bu kadar yüksek ve sürekli olan **Kemâl Paşazâde**'nin kendi elinden çıkma yazmalara hemen hiç bir yerde tesadüf edilmemesi çok gariptir. Bu belki, büyük bir kütüphane sahibi olan İstanbullu Kadı **Hasan Bey**'in (Doğuştan Almandır, 19. Muharrem 984/18.IV.1576'da İstanbulda ölmüştür) **Kemâl Paşazâde**'nin el yazmalarını toplamış ve sonra da bu emsalsiz kütüphanenin her hangi bir şekilde mahvolmuş olmasıyla izah edilebilir. Hasan Bey için bk. *SO*, 11, 12.

Dresden, Nu. 95 ve Nu. 103 b; Gotha, Nu. 152; Paris, *Ecole* Nationale des langues orientales vivantes (bk. **Pavet de Courteille**, I. cild. S. V; sonra S. VI, Viyanadaki iki yazma da mohaçnâme yazmasıdır.); Ankara Türk Tarih K. Küt., Nu. 66 (*Mohaçnâme* olmayıp Kahire nushasının fotokopisidir, (Çeviren). – Londra, Brit. Müzesi *or.* yazma. 7506, 203 Yaprak, *tevârîh-i âl-i Osmân ve gazevât-i işân* (yani Rouen umûmî kütüphanesindeki Nu. 1493 (*or.* 19) yazmayla aynı adlı, bk. **J. Deny**, *Grammaire de la langue turque*, XXI, Paris 1921) adlı 894 yılına kadar gelen yazma başka yerde bulunmayan biricik mukaddimesine rağmen bir *Anonymus Giese*'dir yani yazma fihristinde bunun **Kemâl Paşazâde**'nin eseri olduğu yolundaki bilgi yanlıştır.

BASIMLAR : *Histoire de la campagne de Mohacz par Kemal Pacha Zadeh, Publiée pour la première fois, avec la traduction française et des notes par* M. **Pavet de Courteille** iki cild, Paris, 1859.

KISALTMALAR : **J. Thury**, *Török törtenetirok*, I, (Budapeşte 1893) 185-275.

KAYNAKLAR : *ŞN*, 381-385; **Sehî**, *tezkire*, 43; *Latîfî*, *Tezkire*, 79; **Th. v. Chabert**, *Latîfî* (Zürih 1800), 79; *GOD*, II, 205; aynı müellif, *GOR*, III, 635, IX, 197, Nu. 46; **Brockelmann**, *GAL*, II, 449-453 (Yazı listesi ile); *OM*, I, 223; *İlmiyye Salnâmesi* (İstanbul 1334), 346 v.d.; **Mehmed Ârif Bey**, *TOEM*, S. 1411; *Journal Asiat.*, V, Seri, 15 Cild., 438 v.dd.; *Edİ*, II, 912 v.d. (**Fr. Babinger**).

43. HARÎRÎ ABDÜLCELÎL ÇELEBİ

Harîrî Kastamonu'ludur ve çağdaşı **Hadîdî**'den (bk. yukarda Nu. 40) iyice ayırd edilir. Sadırâzam İbrahîm Paşa'nın ve Defterdâr İskender Çelebi'nin pek gözünde idi. 940/23.VII.1533'de ölmüş imiş.

Harîrî *Futûhât-i Süleymâniyye* adı verilen (Bk. *H. K.* Nu. 8906) seciler ve kinâyelerle dolu musanna bir nesirde Kanunî Süleyman'ın fütuhatını terennüm etmiştir. Eseri, İbrahim Paşa vasıtasıyla Sultan'a sunulduğu zaman takdire mazhar olmuş ve şahâna ihsan ile ödüllendirilmiştir.

YAZMALAR : Bulunamamıştır.

KAYNAKLAR : **Latîfî**, *tezkire*, 129; *SO*, II, 110; *GOD*, II, 404.

44. EYYUBÎ

Bu yazarın hayatı hakkında hemen hiç birşey rivayet edilmemiştir; hatta gerçek adı da bilinmemektedir. Her halde İstanbul'un Eyyüb mahallesindendir; bunun için de Eyyübî denilmiştir. I. Süleymân zamanında yaşamış olan bu zat bu hükûmdarın icraatını ancak bazı parçaları ele geçen bir manzum tarihinde terennüm etmiştir. Firdevsî'nin *Şâhnâme*'sini de Türkçeye tercüme etmiştir; bk. bunun için *MO*, III, 10.

YAZMALAR : Bulunamamıştır.
KAYNAKLAR : *OM*, III, 9 v.d.

45. MAHREMÎ

Mahremî rivayete göre İstanbul'un dış mahallelerinden tatavlalıdır. 20 yıl kadar Galata'da kadı naibliğinde bulunmuştur. Sonra aynı sıfatla Selânik'e gitmiş; İstanbul'a dönerken Frank korsanları tarafından esir edilmiştir. Bu sırada (Yani 1534 sularında) Barbaros Hayreddîn Tunus Filosuna Kumanda ediyordu. Amiral onu fidyesini vererek kurtardı. Fakat Mahremî, sonradan Nakkâş Haydar[1]'ın, rivayete göre bin yedi yüz duka vererek kurtardığı ailesini göremeden öldü. *H. K.*. 13'e göre Mahremî (Her halde Mahlas) 943/1536 tarihinde bu fâni aleme veda etti.

Mahremî, her halde kayıp olan, bir *Şâhnâme*'de cülusundan Bağdad'ın zabtına (941/birinci Kân. 1534) kadar Kanunî Süleymân'ın icraatını terennüm etmiştir. Bundan bazı örnekler osmanlı antolojilerinde bulunmaktadır (bk. *GOD*, II, 521 v.d.).

YAZMALAR : Bulunamamıştır.

KAYNAKLAR : Latîfî, *tezkire* 306; Âlî, *Künh ül-ahbâr* (Bk. *GOR*, III, 756, Nu. 82); *GOD*, II, 521 v.d.; *GOR*, I, XXXIX, not.; SO, IV, 98 (Buna göre o III. Murad'ın saltanatının başında ölmüştür).

1 Nakkaş Haydar lakabı Haydar Re'îs için bk. aş. Nu. 48.

46. HÜSREV

Hüsrev'in hayatı hakkında bilgi yoktur; Sultan Süleymân devrinde yaşamış ve *Zafernâme-i Sultân Süleymân Hân* adlı bir eserde bu hükûmdarın 932/1526 yılındaki Macar seferlerini tasvir etmiştir.

YAZMALAR : İstanbul Aya Sofya, Nu. 3382.
KAYNAKLAR : Sehi, *Tezkire*, 30 v.d.(?); *OM*, III, 50.

47. ZEKERİYYÂZÂDE ÇELEBİ

Kanunî Süleymân devrinde yaşamış olan bu zat İstanbul'ludur ve tersane kâtipliği etmiştir. *Ferâh* adlı ve beş *makâle*'den oluşan bir tarihî eserde Piyâle Paşa'nın deniz savaşlarını tasvir etmiştir.

48. HAYDAR (NİGÂRÎ)

Şiirde mahlası Nigârî olan Haydar Galatalı'dır ve Sultan'ın filosunda gemi kaptanı olarak hizmet etmiştir. Nakış ve şiir ile de uğraşırdı. II. Selîm'in mahremlerinden idi. Otuz yıldan çok denizcilikte çalıştıktan sonra 980/1572'de yahut *GOR*, IV, 233'e göre 984/1576'da ölmüştür.

Haydar, Sinân Paşa'nın deniz kahramanlıklarını, özellikle Trablusgarb'ı fethini ve 960/961 yıllarında İspanyol filosuna karşı kazandığı zaferi paşanın ölümünden (961) biraz önce 999 beytlik bir manzumede terennüm etmiştir. Paşanın ölümünden bir az önce 961 yılında yazılmış olan bu eser Turgud Reis'in İspanyol filosuna yenilişi ve İspanyollar'ın Mehdiyye'yi fethi (957) ile başlar, sonra Sinân'ın kâfirlere karşı denize açılmasını tasvir eder ve İspanyollar'ı yendikten sonra bu muzaffer amiral'in sultan sarayına kabul edilmesiyle biter.

YAZMALAR : Londra, Brit. Müzesi, *Add.* 7921 (Rieu, *CTM*, 177 v.d.).
KAYNAKLAR : Kınalızâde, *Tezkire*; *GOD*, II, 349; *GOR*, IV, 233; Rieu, *CTM*, 177 v.d.; Âlî, *Menâkib-i hünerverân*, 69.

49. NİDÂ'Î

Nidâ'î'nin hayatı hakkında hiç bir şey bilinmiyor; çünkü aynı zamanda yaşamış olan **Derviş Nidâ'î** ile (bk. **Rieu**, *CTM*, 125b ve *GOD*, II, 541, burada karıştırılır) aynı kişi olması muhtemel değildir. **Nidâ'î** 967/1559 yılında yazdığı *fethnâme-i kal'e-i Cerbe* adlı manzumesinde 1560 yılı mayısında Cerbe'nin (Receb, Şa'ban 967; bk. *GOR*, III, 420 v.d.) Kapdan-ı Derya Piyâle Paşa tarafından zabtını ve Afrika kıyısında hıristiyan filosunun mağlubiyetini tasvir eder.

YAZMALAR : Londra, Brit. Müz., *Add.* 23984 (**Rieu**, *CTM*, 178), belki avtografya; Milano, Ambros. Küt., Nu. 244 (Her halde bu eser).

KAYNAKLAR : **Rieu**, *CTM*, 125b ve 178b.

50. NASUH MATRAKÇI

Kanunî Süleyman zamanında yaşayan **Nasûh B. Abdullâh** bu hükûmdarın cülusundan (926/1520) 954/21.II.1547 yılına kadar devam eden bir ciltlik bir tarih yazmıştır. Bundan başka *Fethnâme-i Kara Buğdan*[1] adlı bir eseri vardır. Kanunî Süleymân'ın emri üzerine 926/1520 yılında **Taberî'nin** tarihini **Maema'ül-tevârîh**[2] adıyla türkçeye çe-

1 Kahire *TK.*, 159'da bulunan *Hoca-i Cihân* lakablı **Ebû İshak'ın** *Münşa'ât-i Fethnâme-i Kara Boğdan* adlı eseri ile ilgisini bilmiyorum.

2 **Taberî'nin** türkçe tercümeleri bir defa eyice araştırılmalıdır; bunlar kısmen çok eskidirler. Çoğu **Bel'amî** tarafından yazılan farsça özetinden çevrilmiştir. En eskisi on beşinci yüzyılın başlarında yazılmıştır. Mevcut Basımlar (İstanbul, 1260, 1288 ve Bulak 1275) çoğunlukla yazmalara uymamaktadırlar. (Bk. *ZDMG*, 11, 285 v.d. da., IX, 850 v.d., *JAOS*, 1, 435 v.ddd., 11, 270 v.dd. (**J.P. Browne**)'daki kısımlardan başka genellikle **G. ROSEN** ve **A.D. Mordtmann**, *ZDMG*, II, 159-187; 285-314, sonra **J. v. Hammer**, *Journal Asiat.*, IV. Seri, 8. cilt, S. 258; **G. Flügel**, *Wiener Jahrücher*, 47. cilt., *Anz.-Bl.*. S. 20; Ancak Batı Türkçesine yapılan tercümelerin (bir de Doğu türkçesine yapılan tercüme vardır, bk. **B. Dorn** *Catal. des mss. et xylogr.*, Petersburg 1852, Nu. DXIX ve **B. Dorn**, *Das asiatische Museum*, Petersburg, 1846, S. 347) bir karşılaştırılması sonucunda kaç tercümenin mevcut olduğu ve bunların kimler tarafından yapıldığı anlaşılabilecektir.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. 191; Gotha, Nu. 145; Jena, Üniv. Küt., Kassel, memleket Küt.; Leipzig, şehir küt., Nu. 218; Londra, Brit Müzesi., *Add.* 7862 (Tam); *add.* 7845 (Parçalar); *Add* 18, 888 (Parçalar.; bk. *Rieu*, CTM, 22 v.d.) Cambridge, üniv. Küt., Nu. 191-197 (bk. **E. G. Browne**, *Handlist* 33 v.d.); Milano, Ambros. küt., Nu. 121. *Bibl. ital.* XIII, 31'de);

virmiştir. Kaleminden çıkan diğer bir eserin adı da *tuhfet ül-guzât*[3]'dır. Nasûh idman görmüş bir matrakçı ve mahir bir hattattı.

Nasûh Matrakçı'nın hayatı hakkında geniş bilgi **H. G. Yurdaydın Nasûhü's-Silâhî (Matrâkçi)**, *Beyân-i Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn* adlı eleştirmeli yayınında vardır. Bk. S. 1-25; T. T. K. yayınları I. Dizi–Say. 3, Ankara 1976 (çevirenin ilâvesi).

YAZMALAR : a) *Tarîh* : bilinmiyor. b) *Fethnâme-i Kara Buğdan* : İstanbul, Erivan köşkü; c) *Mecma' ül-Tevârîh* : Londra, Brit. Müzesi., *Add.* 7862 (**Rieu**, *CTM*, 22 v.d.); Paris, Millî Küt., *anc. fds. turc* Nu. 50 ("safi Nasouh el-Mitraki", **E. Blochet**, *Cat. des mss. persans*, 1, 192); d) *Tuhfet ül-guzât* : İstanbul, Esad Efendi., Nu. 2206 (?).

KAYNAKLAR : *OM*, III, 150 v.d.; 350 v.d. (Burada 940/1533 yılında öldüğü yolunda verilen bilgi yanlış olmalıdır).

51. MERÂHÎ

Merâhî pek tanınmamış ve mesnevi tarzında yazılmış *fethnâme-i Zigetvâr* adlı eseri nazmeden şairin mahlasıdır. tarihî bir niteliği olmayan bu eserde sadece Süleymân'ın Macaristan'a seferi ve 974/1566 yılında Zigetvar'a hücumu tasvir edilir.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1002 (**Flügel**, *Katal.*, II, 226).

KAYNAKLAR : *GOR*, III, 466; 752; IX, 197, Nu. 48.

Münih, Devlet. küt., Nu. 63; Paris, Millî Küt., Nu. 51, 52, 53; Petersburg, Asya müzesi., Nu. 582 ve 582b; gene orda Rumanzov Müzesi, Nu. 6 (bk. *Bull.* scient., I, 159); gene orda üniv., Küt., 6 tane yazma (Bk. **C. Saleman – V. v. Rosen**, *Indic. alphab.*, 21); Uppsala, Üniv., –Küt., Nu. 233; Viyana, Millî küt., Nu. 872; İstanbul'da bulunan Osmanlı türkçesine tercümelerden bazıları : Aya Sofya, Nu. 3150; Nur-i Osmaniyye, Nu. 3139/42; Selim Ağa, Nu. 766 (Çeviren rivayete göre **Hüseyn b. Sultân Ahmed**) Feyzullah, Nu. 107; Abdullah, Nu. 246; Laleli, Nu. 2018/19; Mehmediyye Nu. 4277/79; Selimiyye Nu. 467.–**Ch. M..v. Fraehn**, *Bull. scient.*, I, 158'de 175/28 yıllarında Ahmed Paşa için hazırlanmış olan bir tercümeden bahsetmektedir, bu da bir çok tercümelerin mevcut olduğunu ispat eder.

3 *OM*, III, 172, 3'e göre *Husrev* adlı bir *re'is-i silâhşûrân* da bir *silâhşûrnâme* ve bir de *tuhfet ül-guzât* yazmıştır. Nu eserlerin İstanbul'da yazmaları bulunması muhtemel görünüyor; Belki burada *Nasûh*'la bir karıştırma mevcuttur. Diğer taraftan Cambridge Üniversite Kütüphanesinde bizim **Nasûh el-Salâhî** (=silâhû ?) **el-Mitrâki'** (Bk. *H. K.*, Nu. 8312)'nin *umdet ül-hisâb (hussâb?)* veya *tuhfet ül-cedîd* (Ebcedle tarih=940) adlı bir eseri vardır.

52. SEHÎ ÇELEBİ

Sehî Çelebi Edirne'lidir. Sonradan kayınbabası olan ünlü şair Necâtî Nûh (Ölm. 17.III.1509)'un ülfetinde bulunmuş ve ondan ders almıştır. Sonra II. Bayezid'in en küçük oğlu Şahzade Mehmed'e Kâtip olmuş ve şehzade valilikle Kefe'ye giderken onu da birlikte götürmüştür. Şehzade 911/1504 yılında ölünce Sehî İstanbul'a giderek orada Divan Kâtibi olmuştur. daha sonra Edirne'ye dönmüş bir *Dâr ül-Hadis*'e Mütevelli olmuş ve orada 955/11.II. 1548'de ölmüştür.

Sehî içinde 216 şair'in ve nâzımın biyografyaları ile seçme parçaları bulunan *heşt bihişt* adlı bir *tezkire*'nin yazarıdır. Eser açıkça fars örneklerine (Câmî, Devletşâh, Mîr Alî Şîr Nevâ'î) göre tertip edilmiş ve sekiz kısma ayrılmıştır. Şimdiye kadar ancak bir yazma nushası ele geçen, Şeyhoğlu'nun (XV. Asır)[1] *Kenz ül-küberâ*'sı bir yana bırakılırsa Sehî'nin şair biyografilerini toplayan bu kitabı, Osmanlı dilinde bu yolda yazılan ilk eserdir. Yazarın bu eserde gençliğinden beri veya sonradan tanıdığı ve çağdaşı olan Osmanlı şairleri hakkında verdiği bilgiler özellikle değerlidir.

YAZMALAR : Halle (Saale), Waisenhaus, Nu. 48; Viyana, Millî Küt., Nu. 1216 (Flügel, *Katal.*, II, 377); Londra, Brit. Müzesi. (E. J. W. Gibb'in terekesinden), bk. *HOP*, II, XVIII; İstanbul, Aya Sofya, Nu. 3547.

Tercümeler : V. v. Rosenzweig-Schwanau tarafından kısmen, Viyana, Konsular Akademie; Bk. *ZDMG*, XX (1866), 439, Nu. 1 ("14 sık yazılmış büyük formada fakat yarı yarıya bozulmuş yaprak).

BASIMLAR : İstanbul, 1325, 144 S. 8°, Fâik Reşâd'ın sonsözü ile Mehmed Şükrî tarafından yayınlanmıştır.

KAYNAKLAR : Latîfî, *Tezkire*, 196; *SO*, III, 115; *OM*, II, 225; *GOD*, II, 255 v.dd. *GOR*, III, 467, 756 (Nu. 138, Âlî'ye göre); Gibb, *HOP*, passim, bk. III, 7; *EdÎ*, IV, 219 (F. Babinger); Evliyâ, I, 347.

1 Bu biricik yazma (Avtografya) M. Fu'ad Köprülü'nün özel kütüphanesindedir. Köprülü *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (İstanbul. 1921) S. 410'da Bibliyografyanın 124. numarasında bu eserin dil ve edebiyat tarihi bakımından çok değerli olduğunu söylemektedir.

53. ÂŞIK MEHMED ÇELEBİ B. ALÎ

924/1518 yılında doğmuş olan **Seyyid Mehmed Âşık Çelebi b. Alî** bir kaynağa göre Bursa'lı daha doğru olan bir kaynağa göre de Prizrend'lidir 979 yılı Şa'ban'ın sonunda (Ocak 1572) Üsküb de ölmüş ve orada gömülmüştür (bk. **Evliyâ**, V, 560 : Lokmân tekkesi) **Âşık Çelebi, Taşköprüzâde**'nin *Şakâ'ik el-Nu'mâniyye* (*ŞN*)'sinin zeylinden başka Süleymân'ın seferini ve Zigetvar'a hücumunu tasvir eden bir *Zigetvârnâme* yazdığı için burada anılmağa değer. **Âşık Çelebi** en çok *Tezkiret eş-şu'arâ ve meşâ'ir ez-zurefa fi kavâ'id edeb el-küttâb min el-fuzelâ* (Bk. *H. K.*, Nu. 2815) adlı eseriyle ünlüdür. Bunda Osmanlı şairlerinden iki yüz ellisinin hayatları ve şiirlerinden örnekler alfabetik bir sıra ile yazılmıştır. Bu önemli kaynak bugüne kadar yayınlanmamıştır.

H. K., Nu. 6558'e göre **Âşık Çelebi, Hatîbzâde** adıyla tanınan (ölm. 940/1533, İstanbul'da, bk. **Brockelmann**, *GAL*, II, 429) **Muhyieddîn Mehmed B. Kâsım B. Ya'kûb**'un *ravz el-ahyâr* adlı eserini de türkçeye çevirmiştir.

YAZMALAR : A) *ŞN. Zeyli :* Berlin, Devlet. Küt., Nu. or. 8° 2135; Paris, Millî Küt., *cr.* 137 (*Catal.*, 318).– B) *Tezkire : Münih*, Devlet Küt., Nu. 149 (**Aumer**, *Cat.*, 41; 988 tarihli); Viyana, Millî Küt., Nu 1218 (**Flügel**, *Katal.*, II, 380; 994 tarihli); Paris. Millî Küt., **Schefer** Koleksiyonu, Nu. 1077; Kahire, *TK*, 182; İstanbul, Aşir Efendi., Nu. 268.– C) *Zigetvârnâme :* belli değil.

KAYNAKLAR : *'Atâ'i, ŞN. Zeyli*, 161 v.dd. (**Âşık Çelebi**'nin ataları hakkında doğru bilgilerle etraflı biyografyası vsr.); **Latîfî**, *Tezkire*, 237; **Kınalızâde**, *Tezkire*; **İsmâ'il Belîğ Brûsevî**, *Güldeste-i Riyâz-i İrfân* (Bursa 1302), 488 v.d.; *OM*, II, 307 (orada başka eserlerden de bahsedilir; *GOR*, I, 499, 662; II, 499; III, 467, 756, Nu. 138; *GOD*, II, 335 v.dd; **Gibb**, *HOP*, III, 7 v.dd., 162 v.d.

54. ÂGEHÎ MANSÛR ÇELEBİ

Vardar Yenice'lidir ve kadılıkla İstanbul'da bulunurken 986/1577 yılında ölmüştür. Tarihe ait olarak Süleymân'ın

Ziget seferini tasvir eden *Tarîh-i gazât-i Zigetvâr*[1] adlı (Bk. *H. K.*, Nu. 2159) değersiz bir eser ortaya koymuştur. Bundan başka denizciler dili üzerine uzun bir manzume yazmıştır.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

KAYNAKLAR : *GOR*, III, 466, 756, Nu. 113. (Âlî); *GOD*, III, 12 v.d.; *SO*, IV, 516; *OM*, III, 4.

55. DERVÎŞ MEHMED B. ŞEYH RAMAZÂN

Kanunî Süleymân zamanında yaşamıştır ve Osmanlı hanedanının Adem'den zamanına kadar genealojik tablolar şeklinde bir şeceresini tertip etmiştir. Aynı zamanda yaşamış olan Şerîf Şafî'î adlı birisinin eseri örnek alınarak yazıldığı sanılan bu eseri *H. K.*, Nu. 7006'da *Subhat el-ahbâr ve-tuhfet el-ahyâr*[1] adıyla kaydeder; bu şecere son zamanlara kadar devam ettirilmiştir. Bu şecerelere tarihi bakımdan büyük bir değer vermek güçtür.

Bu eser kâğıt bir tomar üzerine yazılır, fakat çoğu kez de adi yazmalar şeklinde bulunur. Bu takdirde şecerenin devamı bir sahifeden atlıyan kırmızı çizgilerle gösterilir.

1 Sonucu önemli olan Zigetvar olayı sonraları da mensur ve manzum bir çok eserlere konu olmuştur. Meselâ *Defterdâr* Seyfullâh Seyfî Çelebî (Ölm. 1006/1597'den sonra; bk. (*O*), II, 440 ve *SO*, III, 123 aşağıda) yazması bulunmamış bir *Zigetvarnâme* kaleme almıştır (bk. fakat, *OM*, III, 169, 6). Bu Seyfî daha önce yaşamış ve rivayete göre 990/' 582de ölmüş olan diğer *Defterdâr* Seyfî ile karıştırılmamalıdır. Bu Seyfî *Kitâb-i tevârîh-i Pâdişâhân-i vilâyet-i Hind ve Hatâ'î ve Kişmir ve vilâyet-i acem ve Kâşger ve Kalmuk ve Çin ve sa'ir pâdişahân-i pîşîn ez evlâd-i Cingiz Hân* vsr. vsr. *der zemân-i sultân Murâd Han B. sultân Selîm Hân* gibi uzun bir ad taşıyan ve Leiden Üniver., Küt.,'nde *Warner* 9171 (bk. *Cat.*, IV, 33) ve Paris. Millî küt.,'nin Schefer Kolleksiyonu nu. 1136 da bulunan küçük bir eserin yazarıdır. Ch. Schefer'in *Melanges Orientaux* (Paris 1883)'de etraflıca anlattığı ve başkalarının (Norberg, Fleischer, Zenker, O. v. Schlechta-Wssehrd; bk. W. Pertsch'in *Katal, der türk. Hss. zu Berlin*, S. 200 v.dd'de Prusya Devlet, Küt.'-deki 183 numaralı yazma için hazırladığı liste) inceledikleri hemen aynı zamana ait eserle yine aynı isimli taş basmalarının bu eserle ilişkilerinin olup olmadığı henüz hal edilememiştir. Bu eserler pek de tarihî değildir. Bu Seyfî, yeni ele geçirilip Berlin'e gönderilen ve 980/1572 yılında yazılmış olan bir yazma *mecmuanın* 53a ila 56a yapraklarında bulunan bir kronolojik risalenin yazarı sayılabilir.

1 Başlıklarda *ahyâr* çok kere *ahbâr* ile karıştırılmaktadır (bk. Flügel, *Katal.*, II, 75, Not.).

Eserin birinci vazifesi gerek Peygamber'in, gerek Osmanlı Sultanlarının doğrudan doğruya Adem'den geldiğini ispat etmekdir. Bu Nûh'a kadar gider ve kırmızı çizgilerle birbirine bağlı isim tablolarından oluşmaktadır.

Bu şecerelerin mucidi olan Şafî'î'nin farsça eserinin aslı (Yazması, Viyana, Millî Küt., Nu. 867 (**Flügel**, *Katal.*, II, 97 v.d.) yine Kanunî Süleymân zamanında yaşayan **Yûsuf b. Abdullatîf**'e (Bk. *OM*, III, 163) de örnek olmuştur; eserin yazıldığı yıl 952/1545[2]'dir.

YAZMALAR : A) **Mehmed b. Ramazân** : Viyana, Millî Küt., Nu. 868 ve Nu. 869 (**Flügel**, *Kat.*, II, 99 v.d.); Manchester, Üniversite Küt., Lindsay Kolleksiyonu, Nu. 140; İstanbul Nuri Osmaniyye Nu. 3335. B) **Yûsuf b. Abdullatîf** : Berlin, Devlet Küt., Nu. 248 (Bk. **Pertsch**, *Katal.* 274); *Ms. or add.* 2° 2063; Nu. 277 (**Pertsch**, *Katal.*, 272 v.dd); Göttingen, Üniversite Küt., *cod. turc.* 23; Petersburg, Asya Müzesi, Nu. 522 ve 523; Paris, Millî Küt., Nu. 6, Nu. 89 (II. Selîm zamanına kadar); Leipzig, Üniv. Küt., Nu. 1022; Münih, Devlet Küt., Nu. 66. Sofya Nu. 3259; Wolfenbüttel, Memleket Küt., Nu. 31[3]; Oxford, Bodl. Küt., *Marsh* 196 (**Uri**, *Catal.*, Nu. 6); Londra, Brit. Müzesi. *Add.* 7881; *Landsdowne roll* 38 (Bk. **Rieu**, *CTM*, 32 v.d.); Amsterdam, Bilimler Akademisi; bk. **de Jong**, *Catal, bibl. reg. acad.*, 255); İstanbul, Aya Sofya. Nu. 3259; Nur-i Osmaniyye, Nu. 3334; Husrev Paşa, Nu. 406. 409 (**Yûsuf b. Abdul-Latîf**'in el yazması); Cezayir Nu. 1654 (Bk. Nu. 1652/3'e de); Kahire, *TK*, 206-1106'ya kadar gelir.

BASIMLAR : İstanbul, 1270, Taş Basması, (Bk. *ZDMG*, IX, 627, 20 ve *SBWAW*, XVII, 173).

KAYNAKLAR : *GOR*, IX, 186, Nu. 11; **Flügel**, *Kat.*, II, 75, 89 v.d.; **Pertsch**, *Katal. Berlin*, 272 v.dd.; *OM*, III, 52.

2 *Silsilenâme* adı altında İstanbul kütüphaneleri fihristlerinde burada kaydedilmesi gerekebilecek olan şecereler vardır, Aşağıdakileri anıyorum : Husrev, Nu. 406; Esmahan., Nu. 300; Şehzade, Nu. 118; Aksaray, Nu. 727; Abdullah, Nu. 262/63; Kemankeş, Nu. 399 (II. Mehmede kadar gelir).

3 Bu esere ve Wolfenbüttel'deki yazmaya (Bk. **G. E. Lessing**, *Zur Gesch. und Literartur*, I. Beitr. (Lachmann yayını, IX, 65) göre **Wilhelm Schikard** *Tarih, h. e. Series regum Persiae* (Tubingae 1628; tam adı için bk. **J. Th. Zenker**, *Bibl. or.*, 1, 102, Nu. 856)'sini hazırlamıştır.

56. GAZÂLÎ MEHMED (DELİ BİRÂDER)

Durmuş Çelebi adlı birinin oğlu olup Bursa'da doğmuştur. Öğrenimini bitirdikten sonra önce müdrris oldu, sonra tatlı sohbetli olduğu ve çabuk nükteler bulup söylediği için II. Beyazıd'ın oğlu Şehzade Korkut'un Manisa'da ve Mısır'da *daimî kâtibi* ve arkadaşı olmuştur. Korkut'un idamından sonra (Kasım 1512; Korkut 13 Mart 1513'de boğdurulmuştur. Bk. İs. Ans. Korkut md. çeviren.). Bursa'da Geyikli Baba (Bk. Evliyâ, II, 46) tekkesine çekildi. Ancak kısa bir zaman bu hayata dayanabildi. Tekrar Anadolu'nun çeşitli medreselerine (Sivrihisar, Akşehir. Amasya) müderris oldu. Sonunda kendisine Kanunî Süleymân zamanında ayda bin akçe maaş bağlandı. Bunun üzerine İstanbul'da Beşiktaş'da yerleşti ve orada hâla mevcut olan (bk. *Hadîkat ül-Cevâmi* II, 115) bir cami bir medrese ve bir mermer hamam yaptırdı ve hamam Sultan'ın emriyle yaktırılıncaya kadar kafadarlarıyla birlikte sefihçe bir hayat yaşadı. Gazâlî bunun üzerine (938/15. VIII. 1531) Mekke'ye gitti, orada da bir cami yaptırdı ve yetmişini geçkin bir ihtiyar olduğu halde 942/2. VII. 1535 yılında orada öldü.

Deli Birâder bir divanla farsça bir *Latâif* kitabından başka rivayete göre *Mir'ât ül-kâ'inât* adlı bir tarih de yazmıştır (Bk. *H.K.* Nu. 11740) bunda Adem'den başlayarak Kanunî Süleymân'a kadar dünya tarihini yazmış imiş. Eser gaip olmuş olmalıdır. **Deli Birâder** ebced hisabıyla tarih düşürmekteki yeteneği ile ünlüdür.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

KAYNAKLAR : *ŞN*, 471; Sehî, *Tezkire*, 86; **Latîfî**, *Tezkire*, 254; **Âlî**, *Künh ül-ahbâr* (Bk. *GOR*, III, 755, Nu. 59); **Âşık Çelebi**; **Kınalızâde**; **İsma'il Beliğ**, *güldeste-i riyâz-i irfân*, Bursa. 1287, 496 v.dd.; *SO*, III, 619; *GOD*, II, 198; *OM*, II. 348 v.d.; **Gibb**, *HOP*, III, 36; *Journal d'Antoine Galland* (Paris. 1881) I, 416; *EdÎ*, II, 157; *Jeni Mecmû'a*, I. Yıl., Nu. 15, S. 285 v.dd. (İstanbul 1917).

57. MUHYÎEDDÎN B. ALÂEDDÎN ALÎ EL-CEMÂLÎ

Muhyîeddîn Mehmed, Fahreddîn el-Râzî'nin ardgelen lerindendir. Aksaray'lı **Cemâleddîn Mehmed**'in (Bk. *SO.* II, 82, **Cemâlî** lakabi bundan gelir) torunu olan meşhur Şeyhülislâm **Zenbilli Alî** (Bk. *GOR*, II, 536. v.dd., buna ilaveten *ŞN*, 302 v.ff. ve *SO*, III, 488)'nin oğludur[1]. Babası ve akrabasından olan Husâmzâde ve Mu'ayyedzâde gibi değerli hocalardan ders aldıktan sonra **Muhyîeddîn Mehmed** fakihler zümresine girdi. İstanbulda Murad Paşa medresesinde müderris ve daha sonra *sahn* oldu. Nihayet Edirne'ye kadı tayin edildi; fakat tekrar *sahn* oldu. Günde yüz akça emeklilik ile dinlenmeye çekilinceye kadar vazifesindeki bu değişmeler devam etti. 957/25.X.1550 yılında öldü[2]. Edirne'de öldüğü sanılmaktadır.

Muhyîeddîn eski anonim *tevârîh-i âl-i Osmân* adlı kronikler üzerinde çalıştı ve onaltıncı yüzyılın ortasına kadar devam ettirdi. *Tarîh-i âl-i Osmân* (*H. K.* 2157'de böyle) adlı eserinin ancak 1490'dan sonraki olaylara ait kısmı **Muhyîeddîn**'in eseridir. Kroniği ölümünden hemen biraz öncesine kadar devam ettirdiği görülüyor; Eserini içeren yazmaların bir çoğu tam 956/25.X.1557 yılı ile bitmektedirler. Bu kroniğin iki ayrı nushası vardır ki, *MOG*, I, 68'de izah edilen sebeblere bakılarak her ikisinin de **Muhyîeddîn**'in eseri olduğuna hükmetmet icap eder. *Veranzische Chronik* adıyla tanınmış olan (Piskopos Anton Wrançic'e izafetle bu ad verilmiştir, ölm. 15.VI.1573) **J. v. Hammer**'in

1 Bu ilişkiler çok basittir. *MOG*, I, 65 aşağıda başka bir Muhyîeddin'den bahsedilir. Hakikisi ise önce S. 389 v.d.'da etraflıca anlatılmıştır. Babasının adının bazı yerlerde Alî bazı yerlerde de Alâeddîn diye geçmesi (bk. *MOG*, I, 66, yukarda) şaşılacak bir şey değildir. Çünkü her Alâeddîn, Alî'dir, daha çok Alâeddîn *'alem* Alî için bir lakabdır; bk. ayrıca *Der Islam*, XI, 20, not. **L. Bonelli,** *Rendiconti della* R. *Acc. dei Lincei*, V. Seri, ph.-hist. kl. IX. Cild. Rom 1900) 424 not'a ek olarak.

2 Bu ölüm yılı *ŞN*, 490'da ve buna göre de *H. K.* Nu. 2157'de bulunmaktadır; Cemâleddîn *Aynâ-i Zürefâ*, 25 de 956 diye gösterilmektedir.

de farkına vardığı gibi (Bk. *Der İslam*, X, (1920), 159 v.dd.) Muhyîeddîn'in eserinin tam bir nushasıdır. Spiegel adı verilen Hans Caudir (Ölm. 30.VIII.1579, Glatz) tarafından almancaya tercüme edilen küçük bir nushası 1567 yılında Frankfurt an der Oder'de Marcus Brosian tarafından *Chronica/oder/Acta von der Türkischen Tyrannen Herkommen/ und geführten Kriegen, aus Türkischer Sprachen verdeutschet/Vorhin nie in Druckaus/gangen. Anno* MDLXVII (Bk. C. Ausserer, *Der İslam*, XIII, 226 v.dd.) adıyla yayınlanmıştır. Amelsbüren'li Hans Löwenklau'ın *Annales Sultanorum Othmanidarum* (Francof., 1588)'ındaki latince tercüme ise Caudir - Spiegel'in almanca tercümesine dayanmaktadır. Codex Verantianus adı verilen kronik de Hans Löwenklau tarafından *Historiae Musulmanae Turcorum de Monumentis ipsorum exscriptae libri XVIII* (Francof., 1591, Andreas Wechel)'inde latinceye ve tamamlanmamış olarak *Newer Musulmanischer Histori Türkischer Nation* (Frankfurt am main. 1595)'unda almancaya çevrilmiştir. Bu sorunla ilgili sorulara F. Giese'nin *MOG*, I. 49 v.dd.' daki makalesinden başka J. H. Mordtmann'ın, *Der İslam*, XIII, 152 v.dd.'deki geniş araştırmasında karşıklıklar bulunmaktadır.

YAZMALAR : (Şimdiye kadar elde edilen veya zahmetsizce böyle oldukları kabul edilebilecek olanlar) : Berlin, Nu. 207 (Pertsch 233; 956'ya kadar gelir); *or.* 2° 3365 (Herhalde birinci şekil) Viyana Nu. 1000 (Flügel, II, 223; 956'ya kadar gelir); bk. ilâveten Paris, Schefer kolleksiyonu (Millî Küt.,) Nu. 1046 (Blochet, *cat.*, S. 164; 953/1546'ya kadar gelir).

BASIM : *Die Altosmanischen anonymen Chroniken*'de. yayınlıyan F. Giese (Breslau 1922, kendi basımevinde).

KAYNAKLAR : Âlî, *Künh ül-ahbâr* (bk. *GOR*, III, 756, Nu. 121, ilâveten III, 758, Nu. 4); *ŞN*, 389 v.d.; Sa'deddin, *tâc ül-tevârîh* (bk. *MOG*, I, 65, basımda eksikdir); Cemâleddîn, *aynâ-i zurefâ*, 10, 25 (Bk. *MOG*, I, 66, orada aynen basılmıştır); *OM*, III, 63; *GOR*, III, 758, Nu. 4.

58. KANUNÎ SÜLEYMAN'IN HAYATI VE SEFERLERİ

Kanunî Süleyman'ın uzun hükûmeti günlerinde (1520-1566)[1] bu sultanın sefer ve fetihlerini mensur veya manzum olarak öven yazarlarla büyük küçük şairlerin sayılamıyacak kadar çok olduğunu kolayca söyliyebiliriz. Bu konu üzerine yazılmış olup yazarları bilinen değerli ve büyük eserlerden sırası geldikçe bu kitapta bahsedilmiştir. Fakat bunlardan başka yazarlarının adları bilinmeyen veya kimlikleri belirlenemeyen bir çok eserler de vardır ki incelenmeleri gerektir. İstanbul Kütüphanelerinde bulunan bu gibi yazıların sayısı hiç de az değildir. Bu önemlileri aşağıya sıralanmıştır.

I. *Kenz el-cevâhir el-seniyye fî futûhât el-Süleymâniyye*, Aya Sofya Nu. 3392.

II. *Menâkib-i sultân Süleymân Hân* (Manzum), Es'ad Efendi., Nu. 2422.

III. *Gazevât-i sultân Süleymân Hân* (Fihristin yazdığına göre bir kaç yazar tarafından), Aya Sofya, Nu. 3317/9.

IV. *Heft Dâsitân*, Laleli, Nu. 2114; Üniversite.– Küt., Nu. 1700 : *H.K.*, Nu. 14417'e göre Sokullu Mehmed Paşa'ya ithaf edilmiş olup Süleymân'ın 970/1562 yılından ölümüne kadar (974/1566) yaptıklarını tasvir eden bu eserin yazarı bir divan kâtibi imiş; *GOR*, III, not ve IX, 256, Nu. 75, yanlışlıkla Âlî'ye atfedilmiştir; her halde onun *Heft meclis*'i ile karıştırılmış olacak.– J. v. Hammer, *AFGH*, XIII (1822), 308, Nu. 35'e göre eser Paris'de Arsenal Küt.,'de ve St. Germain– en - Laye'de Belediye Küt.,nde Nu. 118 de bulunmaktadır[2].

V. *Risâle-i Süleymâniyye*, Selimiyye, Nu. 483.

IV. *Risâle-i Guzât* (*Gazât?*) Aya Sofya, Nu. 3202.

---

1 Bk. F. Babinger, *sulejman*, E. MARCKS ve K. A. v. MÜLLER'in *Meister der politik* 2. Basım, Stuttgard 1923, II, Cild., s. 39-64.

2 Paris Milli Kütüphanesinin *cod. regii* Nu. C (*Catal.*, 315) : *I. Süleyman'ın tarihi*; Nu. CLVIII, (*Cat.*, 316) : I. *Süleyman'ın tarihi* de incelenmek ister; bk. bunun için Nu. CXVI (*Cat.*, 316) : *Süleyman'a kadar Osmanlı Hanedânı tarihi*. (Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde yaz. Nu. 18'de de *Tarîh-i Sultân Süleymân* adlı bir eser ve gene orda Nu. 36'da *Şâhnâme-i Sultân Süleymân ve feth-i kal'eyi Zigetvâr* adlı diğer bir eser bulunmaktadır. Çeviren).

VII. *Tarîh-i Sultân Süleymân Hân*, Umumî, Nu. 5004.

VIII. *Tarîh-i Sultân Süleymân Hân*, Kemankeş. Nu. 384.

IX. *Tarîh-i Sultân Süleymân Hân*, Es'ad Efendi, Nu. 2151.

X. *Tarîh-i Sultân Süleymân*. Nur'i Osmaniyye, Nu. 3134 ve Nu. 3135.

XI. *Defter-i havâdis der zemân-i Sultân Süleymân Hân*, Nur-i Osmaniyye, Nu. 2259.

Bunlardan başka Süleymân'ın zamanına ait olayları tasvir eden aşağıdaki küçük eserler de vardır :

A. *Cevâhir el-beyân fî devlet el-Osmân* (Arapça) 930/1523 sıralarında **Ahmed b. Kara Kemâl** tarafından yazılmıştır. Roma, Vatican küt., *n.f.*, 87 de vardır (Bk. **Brockelmann**, *GAL*, II, 425).

B. *El-risâle el-fethiyye el-Râdûssiyye* (arapça). Kanunî Süleymân'ın hekim başısı **Ramazân** (lakabı *el-tabîb*) tarafından telif edilmiştir, Paris, Millî Küt., Nu. 1622'de vardır; **J. P. Tercier** tarafından fransızcaya çevrilmiştir : *Memoires sur la prise de la ville et de l'île de Rhodes, Memoires de litterature de l'Académie des Inscriptions*, XXVI, Cild. (Paris 1759) 728 v.dd. da (Bk. *GOR*, V, Nu. 6; **Brockelmann**, *GAL*, II, 424 ve *OM*, III, 171).

C. *Tarîh-i Feth-i Rodos*, Bilinmeyen bir yazar tarafından, aynı olayı yani 929/1 Ocak 1522'de Rodos adasının Kanunî Süleymân tarafından fethini tasvir eder; Viyana, Millî, Küt., Nu. 1067, 26v yaprağından 50 r. yaprağına; bk. **Flügel**, *Katal.*, II, 270 ve Kahire, *TK*, 173. (*Tarîh-i feth-i kal'e-i Rodos*) belki de Üsküdar'da Selîm Ağa, Nu. 757 (Fethnâme-i Rodos) ve Paris **Schefer** Kolleksiyonu Nu. 1153 (*Feth-i Rodos*).

D. *Süleymânnâme*, Kanunî Süleymân'ın tarihi, Londra, Brit. Müz. Yaz. *or.* 7476.

E. *Süleymânnâme*, Roma, Vatikan, Barberini kolleksiyonu, *cod. or.* 39.

F. *Zafernâme*, **Hâtifî** mahlası Edirneli **Abdurrahmân** tarafından; bk. *OM*, III, 170, 4 (Buraya mı ait?).

G. *Süleymânnâme*, Bursalı **Şemsî** tarafından (Aşağıda Nu. 88'de bahsedilen Sıvaslı **Şemsî** ile karıştırmamalı?); bk. *OM*, III, 120 not. 2 ve 169, 10 aşağıdan.

H. *Tevârîh-i Sultân Süleymân Hân*, 966/974'e kadar Süleymân'ın tarihi, Londra Royal Asiatic Society; bk. *JARS*, 1892, S. 549, Nu. 16.

İ. *Süleymânnâme*, Nev'î mahlaslı Yahya b. Pîr Alî b. Nasûh (bk. Gibb, *HOP*, III, 172; *SO*, IV, 634; doğm. 940/1533, ölm. 1007/1599) tarafından III. Murad'a ithaf edilmiş; Paris Milli Küt., *c.r.* 44 (*Catalogus*, 308), Nev'î efendinin eserleri arasında kayd edilen ve başka yerde bahsedilmeyen bir eser.

K. *Süleymânnâme*, Hâletî mahlaslı Azmîzâde Mustafâ (Bk. *GOR*, IV, 629; Gibb, *HOP*, 221. v.dd.; doğm. 15 Sa'ban 977 Ocak 1570, ölm 5'ban 1031/6.VII.1622). tarafından İstanbul Es'ad Efendi. Nu. 2284.

L. Kanunî Süleymân'ın tarihi, Glasgow, Hunterian Müzesi; bk. *JRAS*, 1906, S. 603.

M. *Tarîh-i âl-i Osmân*, 926'dan 962/1554'e kadar Kanunî Süleymân zamanında Osmanlı Devleti tarihi; Paris, Millî Küt., Schefer Koleksiyonu, Nu. 1176; Bk. Blochet. *Catal.*, 200.

Malkoçoğlu (Yani Malkoviç) adlı biri tarafından *muhtasar el-tarîh* adıyla telif edilmiş olup Osmanlı hanedanının başından Süleymân'a kadar olan tarihini hikâye eden kitabla (bk. *OM*, III, 180, 2. aşağıdan) Alâeddîn Alî b. *Kâdî* Sa'dî (Bk. H. K., Nu. 8513) adlı biri tarafından *gâyet el-beyân ve nihayet el-tibyân fî tarîh el-Osmân* adıyla yazılmış olan kısa Osmanlı Devleti tarihi de bu sırada anılmak gerekir; bk. *OM*, III, 172, 1[3].

Bir de Viyana, Millî Küt., Nu. 1006 da bulunan masallar için yazılmış olduğu anlaşılan popüler bir Süleyman tarihi de vardır ki tarihi değerden yoksundur. Bunu J. v. Hammar pek yerinde olarak taktir etmiş (*GOR*, IX, 197, Nu. 49. Fena bir halk destanı tarzında) ve TH. Nöldeke, *ZDMG*, XII, 220 v.dd. (bk. ilâveten H. L. Fleischer, *Nachtraege*, S. 229, 225, değil ve gene orda 237, 333 v.dd.)'de genişçe anlatmıştır. Fevrî mahlaslı şair Mollâ Ahmed b. Abdullâh (ölm. 987/1570; bk. Atâ'î, *zeyl-i ŞN*, 124 v.dd., sonra *GOR.*, III, 754 ve *GOD*, II, 499 v.dd., geniş biyografya ile)'ın *ahlâk-i Süleymân*'da tarih araştırmaları için değerli değildir. Bunun bir nushası Viyana Millî Küt., Nu 665 de'dir; bk. İlâveten, *GOR*, IX, 200, Nu. 51 ve Flügel, *Katal.*, I, 627, İlâveten *H. K.*, Nu. 5654, buna göre Fevrî, Süleymân'ın divanını düzenlemişmiş.

3 Anton Muhlinski (Rusça. Muhlinskiy, ölm. 25.X.1877. Varşova) tarafından şerh ve neşredilen *Risâle-i Tatarlar. Zdanie sprawy o Tatarah Litewskih przez Yednego z tych Tatarov zlozone Sultanovi Suleymanovi v roku* 1558. (Varşova ?), 1858. adlı ve her halde anonim olan bir eser Süleymân zamanında 1558 yılına kadar Litvanya Tatarlarının durumundan bahseder.

59. KANUNI SÜLEYMÂN'IN RÛZNÂMELERİ

J. v. Hammer tarafından yapılan istinsahlar ve daha sonra bu yoldaki çalışmalar sonucunda Süleymân'ın rûznâme'leri adıyla tanınmış olan resmi kayıtlar bu hükümdarın seferlerini incelemek için bir ana kaynak oluşturmaktadırlar. Bunlar sekiz tanedir, ve Süleymân'ın sekiz seferinde izlediği yolları günü gününe ve konak konak tasvir ederler. Kısalıklarına rağmen bu kayıtların tarihî büyük değeri vardır ve bilimsel bir biçimde toplanıp yayınlanmaya değer.

YAZMALAR : Viyana. Millî Küt., Nu. 327 (Flügel, *Kat.*, 293 v.d.; süslü yazma, içinde rûznâmelerin sekizi de vardır). Bunlar şu seferleri anlatırlar : Belgrad; Rodos; Mohaç; Viyana; V. Karl'a karşı; ilk İran seferi; Avlonya; Buğdan seferi.

BASIMLAR : Feridûn, *Münşa'ât es-selâtîn*2 (İstanbul 1274/75), II. Cild, S. 507-515 (İstanbul'dan Belgrad'a), S. 529 v.dd. (Rodos, Muhasara ruznâmesi); S. 54 v.dd. (Mohaç savaşı); S. 556 v.dd. (İbrahîm Paşa'nın Viyana seferi); S. 577 v.dd (Süleymân'ın 938 yılında Macar seferi); S. 584 (940. Yılında İran Seferi); S. 598 v.dd. (943. yılında Avlonya seferi); S. 602 v.dd. (Buğdan Seferi).

TERCÜMELER : W. F. A. Behrnauer, *Sulaiman des Gesetzgebers (Kanûni) Tagebuch auf seinem Feldzuge nach Wien im Jahre* 953/6 *d.H.* = *J.* 1529 *n. Ch. zum ersten Male im türk. Originaltexte Herausgegeben, mit einer deutschen Übersetzung und mit Anmerkungen versehen.* Viyana, 1858, 32 + 28 S.

İÇİNDEKİLER HAKKINDA BİLGİ : *GOR*, III, 621-632; 639-644, 647-652, 665-671; 678-689; 696-700; IX, 197 v.dd., Nu. 50.

KISALTMALAR : Macarca tercümesiyle : J. Thury, *Török történetirok*, I, (Budapeşte 1893), 277-362.

60. SİNÂN ÇAVUŞ

Kanunî Süleyman zamanında yaşayan ve hünkârın iltifatına mazhar olan Sinân Çavuş, Sultanın emriyle meşhur deniz kahramanı Hayreddîn Paşa'nın (Barbaros adıyla tanınmış; ölm. 1546) hayatını bu amiralin dikte ettiği biçimde halk diliyle pek uzun olarak yazmıştır. Cesur denizcinin

Gazevât-i Hayreddîn Paşa adı verilen bu anıları sonradan bir çok defalar ilavelerle yeniden yazılmıştır; sonraları bunlar masal söyleyenler (=Kıssa - hand) tarafından kahvelerde anlatılan halk kitapları sırasına geçmiştir; Bazı nushaların *Meclis*'lere taksim edilmiş olması bunun sonucu olabilir (Bk. msl. Viyana Yaz. 1005,39 *Meclis*'den ibarettir, Flügel, *Katal*, II, 228). Bundan başka **Sinân Çavuş**, Barbaros'un özendirmesiyle Kanunî Süleymân'ın Siklos, Gran ve Stuhlweissenburg (=Feyer) gibi Macar şehirlerine karşı yaptığı (1542/44) seferleri en küçük ayrıntılarına kadar tasvir eden bir tarih yazmıştır (bk. *GOR*, IX, 197, Nu. 47)[1].

Hacı Kalfa Osmanlı deniz harplerinin tarihini yazarken Sinân **Çavuş**'un **Hayreddîn Paşa**'nın[2] deniz seferleri hakkındaki eserlerinden yararlanmıştır; bk. *GOR*, III, 690.

YAZMALAR : A) *Gazevât-i Hayreddîn Paşa :* Viyana, Millî Küt., Nu. 1004 (15 meclis); Nu. 1005 (39 meclis, daha temiz ve yüksek türkçe; bk. **Flügel.** *Katal.*, II, 227 v.d.). B) *Süleymân'ın Siklos, Gran ve Stuhlweissenburg'a karşı seferleri :* Viyana, Millî Küt., Nu. 1003 (**Flügel,** *Katal.*, II, 226 v.d.); Paris; Millî Küt., *cod. reg.* 75 (*Catal.*, 311).

KISALTMALAR : **J. Thury,** *Török Történetirok*, II (Budapeşte 1896), 279-363.

KAYNAKLAR : **Flügel,** ayn. esr., II. 226 v.dd.; *GOR*, III, 164, 711 v.d.; IX, 197, Nu. 47.

---

1 **Sinân Çavuş** *Metris*'lere nezâret vazifesi ile sefere kalkmıştı. (Viyana yaz. 56. Yaprak). Bu sefer hakkında Sultan *rûznâmesi* bulunmadığından (Bk. yk. Nu. 59) bu eser özellikle değerlidir. Bu eserin bir de arapçası vardır; bunu **M. Pelaez,** *La vita e la storia di Ariadino Barbarossa* (Palermo 1886) adlı eserinde **G. L. Alçamora'** (1578) nın eski bir ispanyolca nushasına dayanarak ve **Sonder Rang** ile **F. J. Denis** de *Fondation de la régence d'Alger* (Paris 1837) adlı eserlerinde yaymışlarddır. **E. Fagnan**'ın cezayir *Catalogue*'una (S. 451, Nu. 1622/3 için) göre Arapça tercüme Cezâyir'in Hanefî müftüsü **Muhammed B. Alî Kuloğlu Cezâ'irî** tarafından yapılmıştır, *Gazevât*'ın doğruluğu için bk. **H. de Grammont**'un *Lé R'azaouat est-il l'oeuvre de Kheir ed Dine Barberousse* (Villeneuve 1873) ve bunun için de *Comtes - rendus de l'Académie des Inscriptions*, 1873, S. 429 ve **St. Guyard,** Revue *Critique*, 1874, S. 228.

2 Hayreddîn Paşa'nın cesurane seferleri halk kitapları için iyi bir konu olmuştur. Bunun için bu yolda yazılmış birçok kitaplar tesbit edilebilmiştir; bk. **J. v. Hammer**'in *GOR*, III, 690' (ve başka yerlerde) da anlattığı yazmaya, **Bibliotheca Barberina** (Şimdi Vatikan'da) *or.* 127; ve Kahire *HK*, 169. *OM*. III. 180, 14'e göre Kastamonulu **Hüseyn b. Alî** adında birisi *Tarîh'i Cezâ'ir* adlı bir eserinde Barbaros'un yaptıklarını terennüm etmiştir. -Bk. Paris Millî Küt. Schefer Kolleksiyonu. Yaz. Nu. 1186.

61. MURÂDÎ

Hayreddîn'in çağdaşı olup şimdiye kadar hayatı hakkında açık bilgi elde edilemeyen **Murâdî** mahlaslı bir şair de bu amiral'in deniz seferlerini ve savaşlarını övmüştür[1] **Necîb Âsım Bey**'in *TOEM*, I, 234'de yazdığına göre **Muradî**'den (**Seyyid Murâdî**, *OM*, III, 183,8) başka hiç bir yerde bahsedilmemektedir.

Fethnâme veya *Gazevât-i Hayreddîn Paşa* adı verilen bu manzumenin şimdiye değin ele geçen tek yazması da ancak 946/19.V.1539 yılına kadar gelmektedir. (Castelnuovo'nun zabtı, bk. *GOR*, III,215 v.d.) bu çok süslü yazmanın son yaprakları eksiktir. Fakat 950/1543'da ölen Şehzade Mehmed'in mülkü olduğundan Barbaros'un ölümüne kadar (6. Cumada I. 953/4.VII.1546) geçen olayları tasvir etmediği kabul edilebilir.

YAZMALAR : (Unicum) : İstanbul, Erivan Köşkü, *TOEM*, I, 233-238' de metin örnekleri ile birlikte **Necîb Âsım Bey** tarafından incelenmiştir; Belki de Kahire, *TK*, 213'de bulunan manzum *fethnâme-i Hayreddîn Paşa* da buraya aittir.

KAYNAKLAR : **Necîb Âsım**, ayn. eser; *OM*, III, 63 (Aş.) 183, 8.

62. SADIRÂZAM AYÂS, LUTFÎ VE RÜSTEM PAŞALARIN TARİHLERİ

Kanunî Süleymân'ın zamanında bir biri ardından sadırâzam olan bu üç kişi yanlış bir anlayışla tarîhi eserlerin yazarı olarak tanınmışlardır. Bu vezirlerin adlarını taşıyan *tevârîh-i âl-i Osmân*'lar daha ziyade onların emriyle yazılmış eserlere benzer. Bu üç eserden hiç birinin başlı başına bir eser olmak niteliği olmayıp daha çok önce yazılmış eserlere sıkı bağlılıkları vardır.

1 **Hayreddîn**'in kardeşi ve onun gibi ünlü bir denizci olan **Oruç** (Avrupalıların Uluçali'si, ölm. 1518) da şimdiye kadar tetkik edilmeyen ve bir nüshası Halis Efendi Kütüphanesinde (Bugün Millî Kütüphane) bulunan bir dâsitanda retennüm edilmiştir; bk. *OM*, III, 63 aş. Amiral **Piyâle Paşa**'nın övgücüleri olarak yukarda **Zekeriyyâzâde Çelebi** ve **Nidâ'î** den bahsetmiştik (bk. *OM*, III, 63).

63. AYÂS PAŞA

Ekseriya **Ayâs Mehmed Paşa** denilen bu zat Avlonya'lıdır. I. Selim zamanında sarayda eğitim görmüş. 923/24.I.1517'de Yeniçeri Ağası, bundan iki yıl sonra da Kastamonu Beylerbeyi ve sonra da Anadolu, Suriye ve Rumeli Beylerbeyi olmuştur; 929/20.IX.1522' de üçüncü Vezir sonra ikinci ve en son Ramazan 943/Şubat. 1536' da Sadırâzam olmuştur. 17. Sefer 946/4.VII.1539'da İstanbul'da vebadan öldü, ve Eyyüb'e gömüldü (Bk. *GOR*, III, 211 ve 702, sonra *Hadîkat ül-Cevâmi'*, I, 256, burada bambaşka tarihler verilebilir!) [1].

Ayâs Paşa'nın *Tarîh-i âl-i Selçuk ve âl-i Osmân* adlı tarihi eseri Selçuk ve Karamanoğlu tarihlerini kısaca anlattıktan snra onuncu hicrî yüzyılın ortasına kadar (böyle mi?) Osmanlı hükûmdarlarının tarihini anlatmaktadır.

YAZMALAR : Paris, Millî Küt., Schefer Kolleksiyonu, Nu. 1021 (**Blochet**, 157, açık olmayan bilgilerle) 204 yapraktır.

KAYNAKLAR : *Hadîkat ül-vüzerâ*, 26 v.d.; *SO*, I, 446 v.d. (Her halde **Peçevî**, *tarîh*, I, 20 v.d.; yukardaki biyografya da buna göre); *Hadîkat ül-Cevâmi*, I, 256; *GOR*, III, 211 ve özellikle 702 (önemli).

64. LUTFÎ PAŞA

Ayâs Paşa'nın halefi ve onun gibi Arnavud aslındandır. Padişahın hareminde terbiye gördükten sonra bir çok saray memurluklarında bulundu. Sonra Kastamonu Sancakbeyi, Karaman ve 936/1529'da da Suriye Valisi oldu. Kısa bir ayrılmadan sonra tekrar bu işe geçti. 941/1534'de Rumeli valisi oldu ve kendisine üçüncü vezirlik rütbesi tevcih olundu. Ve böylece Belgrad, Rodos, Mohaç, Tebriz ve Bağdad seferlerine katıldı. Muharrem 948 Mayıs 1541'de azledildi ve Dimetoka'ya sütüldü. Mühr-i Humâyûn Rüstem

1 26 Safer (=12.VII) her halde **Lutfî Paşa**'nın sadırâzam oluşuna aittir; yoksa **Ayâs Paşa**. nın ölümüne değil. *Bk. Türk. Bibl.*, XXI. C. (1923), 103.

Paşa'ya verildi. *SO*'ya göre **Lutfî Paşa** 13 Şa'ban 971/28.III.1564'de sürgün yeri Dimetoka'da öldü. Yılı bakımından bu tarih doğru olabilir.

Lutfî Paşa *Tevârîh-i âl-i Osmân* adlı ve Avrupa'da bulunan biricik yazmada 961/7.XII.1553 yılına kadar olan olayları anlatan bir tarih yazmıştır. Eserin girişindeki ondokuz yazısını gösteren listenin sonunda eserin kendi tarafından yazıldığını söylemişse de ancak kendi zamanına ait olan kısmına başlı başına bir kaynak olarak bakılabilir. Geri kalan kısımlarda kendinden öncekilerin yazdıklarını kopya etmekle kalmış, kendi memuriyet ve icraatını ise etraflıca anlatmıştır. **Lutfî Paşa** bundan başka *Âsâfnâme* adı verilen sadırazamlık kitabının yazarıdır. Bunda Yüksek devlet memuru olmanın vazife ve vecibelerini kuru ve acemice bir üslupla anlatmıştır. Burada nihayet **Lutfî** Paşa'nın kanunnâmesini de anmak gerektir (bk. *H. K.*, Nu. 1095) yukarıda bahsettiğimiz ve *Türk. Bibl.* XXII. c. (Berlin, 910), XV. v.dd. basılmış olan listede kendisi bunu anmamaktadır. Belki de bu *Asâfnâme* ile ayni şeydir.

YAZMALAR : A) *Tevârîh-i âl-i Osmân* : Viyana Millî Küt., Nu. 1001 (**Flügel**, II, 224; bk. *GOR*, I, XXXVI; IX, 189); İstanbul, Husrev Paşa, Nu. 333; Bursa, Tekke, Ankara, Türk Tarih Kurumu Küt., Yazm. Nu. 28. (Çeviren). BASIM : **Âlî Bey** tarafından yayınlanmıştır, İstanbul (1925'de 450 S. 8°) 2000 nusha olarak yayınlanan bu eser kitap pazarından kaybolmuştur. (Bütün yayımı Bekteşiler almışlarmış.). – B) *Âsâfnâme*, (*Türk. Bibl.*, XII. c. S. xvm'de yazılmış olanlardan başka) : Berlin, Devlet Küt., *or.* 8° 985; Leiden Nu. 1971 ve 1972; Uppsala, Nu. 468; Paris Millî küt., *c.r.* Nu. 129; **Schefer** Nu. 1092 ve Nu. 1134; Berlin. Nu. 36, 2 ve *or.* 8° 985, 11v yaprağından 18v yaprağına kadar; İstanbul, Husrev Paşa, Nu. 348; Köprülü Mehmed, Nu. 202/3. – C) *Kanunnâme* : İstanbul, Aya Sofya.

YAYIMLAR : *Das Âsâfnâme des Lutfi Pascha nach den Handschriften zu Wien, Dresden und Konstantinopel zum ersten Male Herausgegeben und ins Deutsche Übertragen* Von Dr. **R. Tschudi**, *Türk. Bibl.*, XII. c. (Berlin 1910), XXI, 38 + 45 S. (Bk. bunun için **J. H. Mordtmann**, *ZDMG*, LXV (1911), 599 v.dd. ve **C. F. Seybold**, *DLZ*, 1911, Eylül 1823, İlâveten **W. Barthold**, *Der İslam*, VI, 387 v.d.); **Alî Emîrî**'nin girişi ile

Şükrî Bey'in türkçe yayımı, İstanbul, 1326, 26 S. (Bu yayım, bir çok yerlerinde onunkinden (= Tschudi) daha iyi ve daha tam bir metin ortaya koymuştur", **J. H. Mordtmann**, *ZDMG*, LXV, 602). **P. L. Cheikho** eseri *Loutfi Pacha. Code du Grand Vizirat.* adı altında Beyrut'da 1911'de (*Machriq*'den ayrı basım) Arapça olarak yayınlamıştır.

KISALTMALAR : **J. Thury**, *Török Történetirok*, II (Budapeşte 1896), 1-38.

KAYNAKLAR : **Tschudi**, ayn. esr., bunun için, **Peçevî**, *Tarih*, I, 21; *OM*, III, 132 v.dd.; *Türkiyyât Mecmûası*, I (İstanbul 1925), 199 v.dd. (**M. Fuad Köprülü**); **F. Wüstenfeld**, *Chroniken der Stadt Mekka*, III, 299 v.d.

65. RÜSTEM PAŞA

Rüstem Paşa 1500 tarihi sıralarında Bosna'da doğmuştur; Hırvatça asıl adı **Opukoviç**'dir. İstanbul'a geldi, Enderun'a ve saray hizmetine alındı. Orada *Rikâbdâr* oldu. sonra Diyarbakır ve Anadolu Valisi oldu. 1539'da üçüncü, 1541'de ikinci vezir oldu. I. XII. 1544'de de Mühr-i Humayun kendisine verildi. 1553'de kendisi avfini istedi ve Üsküdar'a çekildi; 1555'de tekrar Sadrâzam tayin edildi ve bu makamda 28 Şevval 968/11. VII. 1561'de öldü. İstanbul'da Şehzade camiinin yanında hususi bir türbede gömülüdür (Bk. *Hadîkat ül-vüzerâ*, 28 v.dd., ve *Hadîkat ül-Cevâmi*, I, 16; *SO*, II, 378 yanlıştır). Karısı Kanunî Süleymân'ın Kızı Mihrimâh Sultandı (Bk. *GOR*, III, 213).

Rüstem Paşa'nın adını taşıyan *Tarîh-i âl-i Osmân*'ın en iyi saklanmış olan nushası 968/22. IX. 1560 yılına kadar gelmektedir. Cambridge'de bulunan bir yazma ise 955/11. II. 1548 yılı ile bitmektedir. Eserin daha önceki olaylara ait olan kısmı anonim *Tevârîh-i âl-i Osmân*'ı ra **Muhyîeddîn** ve **Neşrî**'ye dayanmaktadır. II. Mehmed'in saltanatından sonra eser oldukça bağımsızdır, fakat belki bu kısım için de bir kaynak bulmak mümkündür[1].

1 Rüstem Paşa'nın tarihî araştırmaları himaye ettiğini **Mustafâ b. Hasan Şâh**'a 957/1550 yılında **Mîrhvând**'ın *Ravzat el-safâ* adlı tarihini türkçeye çevirttirmiş olması ispat eder. *Hadîkat ül-Ulyâ* adı verilen bu tercüme için bk. *OM*, III, 140, 180, aş.. Bir kaç yıl sonra da Zu'l-hicce

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1012 (**Flügel**, *Katal.*, II, 233); Cambridge, Üniv. Küt., Nu. 167 (955/1548'e kadar gelmektedir; bk. **E. G. Browne**, *Handlist*, 26); gene orda, Nu. 168 (yalnız baş kısmın parçaları; bk. **Browne**, ayn. esr., 26); Paris, Millî Küt., *anc. fds. turc.* Nu. 94 (baş ve son kısımları tam değil).

KISMEN TERCÜMELER : *Die Osmanische Chronik des Rustem Pascha* von. Dr. **Ludwig Forrer**, Türk. Bibl., XXI. c. (Leipzig, 1923), VIII, 207 S. Bk. *OLZ.* XXVIII (1925), 246 v.d. (**F. Giese**) ve *Der İslam*, XIV (1925), 154 v.dd. (**J. H. Mordtmann**).

KAYNAKLAR : *Hadîkat ül-vüzerâ*, 28 v.dd.; *SO*, II, 377 v.d.; **Mehmed Bey Kapetanoviç**, *Wiessenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien* vsr., III, c. (Viyana 1895) 524 v.d.

66. FERDÎ

J. v. Hammer tarafından (*GOR*, IV, 241, not, *e*) söylenmiş olup ayrıca **J. v. Karabecek** tarafından iddia edildiğine göre **Ferdî**, Kanunî Süleymân'ın 921/1515'de doğan ve Konya Ereğlisi civarında konakladığı sırada, 6. X.1553'de boğdurulan oğlu Şehzade **Mustafa**'nın mahlasıdır. Bu iddiaya ortak olunmazsa **Ferdî** Efendinin hayatı karanlıklara gömülü kalır[1]. **Ferdî**'nin hanedandan olduğuna inanılabileceği gibi kanunî Süleymân'ın oğullarından birinin böyle bir mahlasa sahip bulunduğu da doğru olabilir. Ancak buna karşı bk. *GOR*, III, 755, Nu. 61.

Ferdî *Süleymânnâme* adlı ve Süleymân'ın cülusun (926/1520)'dan 949/17.IV.1542 (Valiliklerin değişmesi)ye kadar geçen zamanı anlatan bir tarihî eserin yazarıdır. Esere bu devrin baş kaynaklarından birî diye bakılsa yeridir.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 998 (**Flügel**, *Kat.*, II, 222; çok süslü nusha, **Şehzade Mustafâ** adlı birinin elinden çıkma, belki de

962/Ekim. 1555'de **Balâtzâde Mehmed Kemâl** *Tercümân düstûr fî havâdis el-ezmân ve'l-duhûr* adıyla yeni bir tercümesini bitirdi, bunun yazmaları, İstanbul, Laleli, Nu. 2025; Nur-i Osmaniyye, Nu. 3238/50 (?) ve Kahire, *TK*, 783 (Avtograf)' de vardır; Basım : (I. Kasım) : İstanbul, 1258 (1848), 359 S. fol. Çeviren için bk. *OM*, III, 122.

1 944/1537 yılında yani hemen aynı zamanda **Ferdî** adlı bir *kâtip* bir *Mârdin Mülûk-i Artikıyye tarihi* yazmıştır. Bu **Ali Emîrî** tarafından 1331'de İstanbul'da (72 S., dar 8°) *Mârdin Mülûk-i Artikiyye Tarihi* adıyla yayınlanmıştır.

yazarın 364 Yaprak. 8°); gene orda. Nu. 999 (**Flügel**, *Katal.*, II, 222 v.d.; yalnız 936/1529 yılına kadar gelir, yani ilk yazmanın 163b yaprağına kadar); Torino Millî Küt., Nu. 103, 3v-72r yaprağı (**C. A. Nallino**, *Manoscritti*, 84); İstanbul, Aya Sofya, Nu. 3317.

KISALTMALAR : **J. Thury**, *Török történetirok*, II, (Budapeşte 1896), 39-111.– **F. v. Kraelitz - Greifenhorst** (Viyana) eseri yaymayı tasarlamaktadır.

KAYNAKLAR : *GOR*, III, v, 710; IV, 241 not. e IX, 196, Nu. 42; *GOD*, III, 87 v.d.; Buna karşı, *GOR*, III, 755, Nu. 61; **J. v. Karabecek**, *Zur oriental. Altertumskunde*, VII : *Geschichte Suleimans des Grossen, verfasst und eigenhaendig geschrieben von seinem Sohne Mustafa*, Viyana, 1917 (Sitzungsber. der Wiener Ak., Phil Hist.– Kl, 185. c. 1. Abh.).

67. AHMED PARE PAREZÂDE (HEZÂR PARE)

Bursa civarındaki Gökdere'lidir. Kazıasker Fenârîzâde Mehmed Şah'ın hizmetine girmiş, mülâzım sonra Silivri kadısı nihayet yüz elli akça aylıkla Tırhala kadısı olmuştur. Orada 968/22.IX.1560'da ölmüş ve Ömer b. Turhan Bey [1]'in cami'ine gömülmüştür. Silivri Kadısı iken (932/18.X.1525) manzum bir Osmanlı tarihi yazmıştır (*Tevârîh-i âl-i Osmân*), *H. K.* Nu. 2156'ya göre bunda *şâhnâme* vezniyle Süleymân'ın fetihlerini terennüm eder.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

KAYNAKLAR : **Âşık Çelebi**, *meşâ'ir ül-şu'arâ*; **'Atâ'î**, *zeyl-i ŞN*, 20 v.d.; **İsmâ'îl Beliğ-i Brusevî**, *Güldeste-i riyâz-i irfân*, 449 v.dd.; *SO*, I, 199; *GOD*, II, 284; *GOR*, III, 466; **J. v. Hammer**'in Para Parazâde (onun dediği gibi **Hezârpare**) nin aylıklı *şâhnâmeci* olduğu yolunda verdiği bilgi belgelenmek gerekir; bk. bunun için *TOEM*, I, 425 v.dd. orada adı yoktur; **Âşık Çelebi**'de ondan daha etraflı bahsettiği halde bunu söylemiyor.

1 **Turhan Beyler** Rumeli asılzâdelerinin en kibarlarındandı; Turhan Bey'e ait bir *menâkıbnâme* (?)' den **J. Ph. Fallmerayer**, *Fragmente aus dem Orient*, 2*A*. (Leipzig, 1877), 381'de bahseder; bu onun zamanında Yenişehir (Larissa)'da büyük camide mevcuttu (1842); bunun için bk. *ZDMG*, LXXVI (1922), 151, not, 2.

68. AHMED TAŞKÖPRÜZÂDE

Kendi kayıtlarına göre 14. Reb'i I. 901/3.XII.1495'de Bursa'da doğmuştur. Taşköprülü Mollâ Musliheddîn Mustafâ (bk. *ŞN*, 391 v.d., doğm. 857, ölm. 935)'nın oğludur. Babasının yanında Ankara'da[1] ve Bursa'da, sonra İstanbul ve Amasya'da okumuş, Recep, 931/Mayıs 1525 sonunda Dimetoka Medresesine müderris olmuştur. 933 başında (Ekim. 1526) İstanbul'a, Zu'l'hicce 936/Temmuz 1531 başında ise Üsküb'e müderris oldu. 17. Şevval 942/10.IV. 1536'de tekrar İstanbul'a müderris oldu; 4. Zu'l'kade'de 945/25.III.1539'da Edirne'ye tayin edildi ve 23 Rebi'i I. 946/1539'da *sahn* olarak tekrar İstanbul'a tayin edilinciye kadar orada kaldı. 10. Şevval 951/26.XII.1544'de Edirne'de Bayezidiyye'ye tayin edildi. 26 Ramazan 952/2.XII.1545'de istemeyerek Bursaya kadı oldu. Fakat 18 Receb 954/4.XI.1547'de tekrar Edirne'ye müderrislik vazifesine döndü. 27 Şevval 958/20.X.1551'de İstanbul kadısı oldu. Üç yıl sonra bir göz hastalığına tutularak tamamiyle kör oldu. İstanbul'da 968 Receb'inin sonuncu günü (16.IV. 1561) öldü. Âşıkpaşazâde mahallesinde Âşıkpaşa tekkesinin mescidinde gömülüdür (bk. Hâfız Hüseyn *Hadîkat ül-cevâmi'*, I. 155; *GOR*, IX, 76, Nu. 320). Oğlu tarih yazarı **Taşköprüzâde Kemâleddîn Mehmed** (Ölm. 1030/1621, bk. aş. Nu. 124)'dir.

Ahmed Taşköprüzâde ansiklopedik eğilimliydi. Arapça bir san'at ve bilimler ansiklopedisi yazdı (Bk. Flügel, *Katal., Wien*, I, 25 v. dd). Bu eser yukarda adı geçen oğlu tarafından türkçeye tercüme edilmiş ve bu şekliyle basılmıştır (*Mevzû'ât ül-'Ulûm*, İstanbul, 1313, 844+712 S. İkdam Matbaası). Eserlerinin sayısı çoktur. Burada ancak tarihî eserleri anılabilir. Başlıca eseri arapça yazılmış olan meşhur *Şakâ'ik el-nu'mâniyye fî 'ulemâ el'devlet el-Osmâniyye*'dir.

1 Orada babası kendisine **Ebu'l-hayr** *Isâmeddîn* adını takmıştır.

Bunda 10 Osmanlı hükûmdarından sonra (Osman'dan Kanunî'ye kadar) on *tabaka*da beş yüz yirmi iki bilgin, ve tarikat şeyhinin biyografyalarını yazmıştır. kitabın sonunda kendi biyografyası vardır. 30. Ramazan 965/16.VII.1558'de yazdırılması biten eser, o zamanki Osmanlı düşün tarihinin baş kaynağıdır; bir çok kez türkçeye çevrilmiş ve başkaları tarafından devam ettirilmiştir.

Bir de *Nevâdir el-ahbâr ve-menâkıb el-ahyâr* (Bk. H. K., Nu. 2247) adında alfabetik sıraya göre tertip edilmiş, her harfinde kendi üç kaynağına (Bk. **Flügel**, II. 347 v.d.) göre ayrılmış olup 30 Cumada II. 938/9.I.1532'de Üsküb'de tamamlanmış olan bir biyografya mecmuası yazmıştır.

GOR, X, 694'de **Ahmed Taşköprüzâde**'nin bir de Osmanlı Devleti tarihi yazdığı iddia edilmektedir. Bunun yerinde olup olmadığı ancak Paris'de bulunan buna ait yazmanın incelenmesinden sonra anlaşılabilecektir; Bk. yk. Nu. 21 ve Not. 1.

YAZMALAR : A) *Şakâ'ik el-numâniyye* (Arapça aslı) : Berlin, Devlet Küt., Nu. 9881/2 (Avtografdan ikinci kopya, bk. **Ahlwardt**, IX, 354); Göttingen, Üniv. Küt., Nu. 100; Gotha, memleket Küt., Nu. 1765/6; Leipzig, Üniv. Küt., Nu. 716, 1; Münih Devlet Küt., Nu. 315, 441; Viyana, Millî Küt., Nu. 1182; Viyana, Kons.– Akad., Nu. 311; Petersburg, Umumî Küt., Nu. 117/8; gene orada, Asya Müzesi, Nu. 204/6; Kazan, Nu. 110; Londra. Brit. Müz., *Suppl.* 678 (**Rieu.** *cat.*, 462); OXFORD, Bodl. Libr., Nu. 818, 846, 1; Cambridge, Üniv.– Küt., Nu. 632/34; *Şuppl.* 810; Paris, Millî Küt., Nu. 2157/62, 5945, 5981, 5991, 6644; Manchester, Üniv. Küt., Lindsay Koleksiyonu Nu. 538; Leiden, Üniv.– Küt., 874/5; İstanbul, Umumiyye, Nu. 5205/6; 5052/3; Laleli, Nu. 2022; Damatzâde Mehmed, Nu. 1460; Hâlet ef., Nu. 603; Bayezidiyye Nu. 2434; Mihri Mâh, Nu. 314; Abdullâh Ef., Nu. 264; Kahire, *EK*, V, 74 Ankara, Türk Tarih Kurumu Küt., Yazm. Nu. 26. (Çeviren).– B) *Nevâdir el-ahbâr ve menâkib el-ahyâr* : Viyana, Millî Küt., Nu. 1181; İstanbul, Bayezidiyye, Nu. 2458.

TÜRKÇE TERCÜMELER : – 1. **Mehmed (Edirneli Mecdî)** tarafından (Bitişi 995/1586, Ölm. 999/1590; bk. 'Atâ'i *Zeyl-i ŞN*, 334 v.dd.; *OM*, III, 139); Viyana, Millî Küt., Nu. 1225; **Paris, Millî Küt.**, *c.r.* Nu. 138

(2. Kısım); Petersburg, Asya Müzesi, Bk. Dorn, *Catal.*, 100; İstanbul, Es'ad ef., Nu. 2220; Aya Sofya, Nu. 3152; Nuri Osmaniyye, Nu. 3379/82; Aksaray, Nu. 758/9; Hamidiyye, Nu. 924; Ragıb Paşa, Nu. 1000.– 2. Amasya Kadısı **İbrâhîm b. Ahmed** tarafından (*Bitişi*.. Cüm. II. 998 sonu / Mayıs 1590) : Londra, Brit. Müz. Add., 5966 (**Rieu,** *CTM*, 72 v.d.); Kahire, *TK*, 188 v.d. 3.– **Mehmed Âşık B. Alî** tarafından (Bk. Yk. Nu. 53).– 4. Belgradlı **Şeyh Mehmed Hâkî b. el-Mühtesib** tarafından. Receb 968 / Mart 1561'de bitmiştir. (Bk. *H. K.*, IV, 65 v.d., Buna göre eserin adı *Hadâ'ik er-reyhân*'dır) : Berlin, Devlet Küt., Nu. *or.* 8° 2092; Paris, Millî Küt., e.r. Nu. 137 (2. kısım). İstanbul, Aya Sofya, Nu. 3153; Köprülü Mehmed, Nu. 230, Ankara Türk Tarih Kurumu Küt., Yazm. Nu. 506 (Çeviren).– 5. **Dervîş Ahmed** tarafından, bitişi 972/1564 : Kahire, *TK*, 202 (buna göre eserin adı *davhet ül-İrfâniyye fî ravzet ül-ulemâ el-Osmâniyye*, dir.).

EKLEMELER : 1. **Mehmed Aşık** (Bk. yk. Nu. 53).– 2 *Munuk* lakablı **Alî b. Bali** (aş. bk. Nu. 94).– 3. **Yılancık Abdulkâdir** ef. (ölm. 1000/1591) : Paris, Millî Küt., Nu. 2164, 1.– 4. **Nev'îzâde Atâî** (bk. aş. adına), basılmıştır.– 5. **Seyyid İbrâhîm b. Abdulbâkî, Uşakîzâde** (Yani Uşaklı, Uşşakî; değil). ölm. 1136/1723 (ona bakınız).– 6. **Şeyh Mehmed b. Hasan el-Feyzî** (Şeyhî), ölm. 1145/1732 : (ona bakınız). bunun bir de oğlu tarafından yazılmış *Zeyl*'i vardır.– 7. Anonim : Berlin, Devlet Küt., Nu. 9885 (Bk. **Ahlwardt,** *Katal.*, IX, 356 v.d.)[2]. Bk. *GOR*, IX, 239 v.d. ve *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, I. yıl., 2. cüz (İstanbul 1332/4), 137 not.

BASIMLAR *Şakâ'ik el-nu'mâniyye* (Arapça aslı) : **İbn Hallikân**'ın *vefayât*'ının kenarında Bulak 1299; **Mehmed Mecdî**'nin türkçe tercümesi : Muharrem 1269 / Ekim 1852'de basılmıştır; 5. yaprak ve 522 S. fol. (Bk. **O. M. v. Schlechta - Wssehrd,** *SWAW*, *phil. - hist. KL.*, XIV. c.,

2 *ŞN*'yi tamamlayan ve devam ettiren bir çok kimseler vardır. Bunların adları *H. K.* IV, 66 v.dd.'de kaydedilmiştir. Burada da toplu olarak yazıyoruz : **İ. Ştipli Hüseyn,** Ölm. 993/1585; bk. **Atâ'î,** *zeyl-i ŞN*, 284; *H. K.*, IV, 66'ya göre mahlası **Sadrî**'dir. – **Lutfî Beyzâde Mehmed b. Mustafâ,** ölm. 996/1588; bk. *babası için* **Atâ'î,** ayn. esr. 300 v.d. – 3. **Abdülkâdir b. Emir Kîsûdâr,** ölm. 1000/1591; bk. **Atâ'î** ayn. esr., 320; Yaz. Paris, bk. yk. Nu. 3.-4. **Emrullâh Mehmed b. Sirek Muhyîeddîn,** doğm. 5. Du'l-kade 945/25.III.1539. ölm, 15. Ş**a'bân** 1008 (Berat gecesi) 1. III. 1600. bk. **Atâ'î,** ayn. esr., 432 v.d. - 5. **Hamd'li Karaca Ahmed,** ölm. 1024/1615. bk. **Atâ'î** ayn. esr. 573. - 6. **Abdulkerîm b. Sinân Akhisârî,** doğm. 977/1569, ölm. Recep 1038/Şubat. 1629. Bk. **Atâ'î,** ayn. esr., 718 v.d. - Bu zeyilcilerin eserleri **Atâ'î** ve kesmen de *ŞN*.'nin mütercimi olan **Mehmed Mecdî** (Bk. **Ata'i,** ayn. esr. 334 v.dd.) tarafından eserin aslına eklenmiştir. Bunun için de bunların yazmaları ele geçmemiştir. –Kahire'de *ŞN*'nin türkçe yazılmış bir öncüsü varmış : 896/1490'a kadar gelen *tezkiret'ül-ulemâ* - (bk. *TK*, 138) adlı bu eseri ben işlemeyi düşünüyorum. *Anlaşıldığına göre aynı eser* Paris, Millî Küt.. Schefer Kolleksiyonu Nu. 1107 (*Catal.*, 180) ve İstanbul, Es'ad Ef., Nu. 2142'de de vardır.

4). O. Rescher arapça asıl eserin almanca tercümesini İstanbul'da basturmaktadır.

KAYNAKLAR : *ŞN*, 524. v.dd. (Avtobiyografya); Atâ'î *ŞN zeyl*'i, 8 v.dd.; Âlî, *Künh ül-ahbâr*; Wüstenfeld, *GDA*, 241 v.dd., Nu. 527, (Avtobiyografyanın tercümesiyle); Brockelmann, *GAL*, II, 425 v.d. Bibliyografya ile); *GOR*, III. 757, IX, 239.

69. FETHULLÂH ÂRİF

Kâtip Dervîş Şirâzî adlı biriyle ünlü Şeyh İbrâhîm Gülşenî'nin kızlarından birinin oğludur. Genç iken babası ile birlikte Mısır'a gitti sonra tekrar vatanı olan İran'a döndü. Sonraları da talîh onu İstanbul'a yolladı; orada yerleşti ve Ârifî mahlasıyla türkçe şiir söylemeğe başladı. Kanunî Süleymân'ın ilgisini kazandı ve kendisine ödenek verildi. Sonunda manzum bir Osmanlı tarihi yazmak emrini aldı; bunun için kendisine önceleri altmış sonra da yetmiş akça gündelik verildi. Zaten İran'da *Şâhnâmeci* olarak şehzâde Elkâs Mîrzâ'nın hizmetinde bulunmuştur. Fethullâh hattatlığı ile de ünlüdür (Bk. *GOR*, III, 755, Nu. 51). 969/11.IX.1562'de Mısır'da öldü. Bundan başka bugün yitmiş olan ve içinde Osmanlı hanedanının, özellikle I. Selîm'in [1] kahramanlıklarını terennüm ettiği 8000 (Bazılarına göre 6000) beyitlik farsça bir *şâhnâme* yazmıştır. Âlî'nin verdiği bilgiye göre, içinde ihtiyar sadrâzam Hâdim Süleyman Paşa'nın 1538'de (Bk. *GOR*, III, 210) Hindistan'a yaptığı seferi övdüğü iki bin beyitlik *reml* vezninde yazılmış bir de *destân*'ı vardır. Bu eserin de bu gün bir izi bulunamamıştır. Bk. *H. K.*, Nu. 2156.

YAZMALAR : Her iki eserinkiler de daha Nev'izâde Atâ'î zamanında (Bk. *Zeyl-i ŞN*, 31) kaybolmuştu, bk. Necîb Âsim, *TOEM*, I, 429; *GOR*, III, 466, not *t*'ye göre Roma'da Biblioteca del Palazzo Barberini'de yazması vrmış [2].

---

1 Cemâleddîn, *Aynâ-i zürefâ*, 40'a göre Şâhnâme yalnız I. Selîm'in "Gazevât"ından bahsetmektedir.

2 Her halde Bibliotheca Barberina'da bulunan yazma, *or.* 39 olmalıdır : *poema - turcicum historicum ab initio Fundationis imperii iusque ad principium regni sultani Sulimani.* Bu yazma Osmanlı tarihini 641/1243 yılından 945/1538 yılına kadar tasvir etmektedir ve ne yazıkki orta kısmı tam değildir (Bazı yapraklar eksiktir).

KAYNAKLAR : Âlî, *Künh ül-ahbâr* (Bk. *GOR*, III, 755, Nu. 51 ve TOEM, I, 429); Atâ'î, *Zeyl-i ŞN*, 31; *SO*, IV, 8; *OM*, III, 116 v.d.; 137, Not; 137, not; *TOEM*, I, 107, 428 v.d. (Necîb Âsim); *Âşık Çelebi*, *Tezkire*, Kınalızâde, *tezkire*; bk; GOR, III, 466. not. *u*

70. EFLÂTÛN ŞÎRVÂNÎ

Eflâtûn' un aslı Türkmen'dir ve Şirvanlı'dır. Önceleri, Şah İsmâîl'in oğlu olup 987/1579'da ölmüş olan Şehzade Elkâss Mîrza'nın kâtipliğini, saray şairliğini ve Kütüphaneciliğini yapmış, sonra bu Şehzade kaçıp İstanbul'a gelirken (954/1547) birlikte gelerek İstanbul'a yerleşmiştir. Bir çok entrikalara baş vurarak Fethullâh Ârif'in yerine *şâhnâmeci* olmak istedi, fakat bundan dolayı hünkarın gazabına uğradı ve az kalsın idam edilecekti. Fethullâh Ârif'in ölümünden sonra (969/1562) yerine *Şâhnâmesi* oldu. Farsça şiirlerinde Esîrî, türkçelerinde ise Hizânî mahlasını kullanmıştır. 977/ Bş. 16.VI.1569'a doğru ölmüş olmalıdır[1].

YAZMALAR : *Şâhnâme*'sinin yazması bulunamamıştır, bk. Necîb Âsim, *TOEM*, 430.

KAYNAKLAR : Âlî, *Künh ül-ahbâr* (Bk. *GOR*, III, 755, Nu. 3); Ahdî, *Tezkire* (Bk. *TOEM*, 108, not. (Örnek 430); *GOD*, II, 384 v.d.; *TOEM*, 108 (Ahmed Tevhîd), 429 v.d. (Necîb Âsim).

71. KÂDÎ HÜSEYN

Hüseyn b. Mehmed b. el-Hasan Diyarbakır'lıdır. Sonradan Mekke'ye yerleşti ve orada Kadı olarak, söylendiğine göre 966/1558 yılında öldü.

Hüseyn özellikle İbn Hişâm'a dayanarak *el-tarîh el-hamîs*[1] *fî ahvâl nefs nefîs* adı altında, bir *mukaddime* üç *rükn* ve bir *hâtime* den oluşan bir kitapta Peygamberin hayatını tasvir etmiştir. Bunda Kanunî Süleymân'a kadar

1 Eflâtûn bir meşhur nesta'lik hattatı ve zamanının tezhip ve tasvir üstadı idi.

1 el-hamîs (ha ile) veya el-hamîs (hı ile) yazılışı hakkında bk. *Journal Asiat.*, 1854, II, 434 ve Flügel, *Kat.* Wien, II, 343, Nu. 1177 için.

Hilâfet tarihi hakkında kısa ve faydalı bilgi vermiştir. Bk. *H. K.* Nu. 4644 ve Nu. 4807.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. 9467/8 (**Ahlwardt**, *Kat.*, IX, 71 v.dd.) Gotha, Nu. 1798/1800; Viyana, Millî Küt., Nu. 1177/8; Kopenhang, Nu. 130/2; Petersburg, Umumî Küt., Nu. 48/9; Brit. Müz., Nu. 922/3; Nu. 1279; *Suppl.* Nu. 517/8; Cmridge, Kings Coll., Nu. 78; Paris Millî Küt., Nu. 1980/3; 5377, 5435, 5505; Leiden, Üniv. Küt., Nu. 1888/9 (*Catal*, V. 196 v.dd.); İstanbul, Damadzâde Mehmed, Nu. 1432; Selîmiyye, Nu. 466; Şehzâde, Nu. 112; Yeni Cami, Nu. 847; Hamidiyye, Nu. 938: Damad İbrahîm Paşa, Nu. 897/8; Köprülü Mehmed, Nu. 1035/6; Üsküdar, Selîm Ağa, Nu. 760/1 : Cezayir. 1585/6.

BASIMLAR : Kahire 1283 ve 1302 (İki c. 8°; 1. c.: 8, 565 S., 2., c.: 8, 437 S.); **J. Petermann**, *Linguae arab. Grammatica*'sında 2. A., S. 43 (1867) de kısmen.

TERCÜMELER : *Geschichte der Tötung des Chalifen Omar aus der Chronik des Dijarbekri* arab. und deutsch mitgetheilt von **O. v. Platen** (Berlin 1837), XXII, 24, 32 S. 8°.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 118 v.d.; **Wüstenfeld**, *GDA*, 241, Nu. 526; **Brockelmann**, *GAL*, II, 381 ve yazma katalogları.

72. KUTBEDDÎN

Asıl adı **Muh. b. Alâeddîn Alî b. Muh. b. Kâdî Hân Mahmûd Kutbeddîn el-Mekkî** olan **Kutbeddîn** Nahravâla (Gücerât)'dan Mekke'ye göç etmiş olan birinin oğludur ve 917/1511 yılında orada doğmuştur. Öğrenim için iki defa Kahire ve İstanbul'a (943/1536, 965/1557) gitmiş, sonra baba şehrinde Hanefî fıkhı müderrisi olarak çalışmış ve orada 988/1580 yahut 990/1582 yılında müfti iken ölmüştür.

Kutbeddîn III. Sultan Murad'a ithaf ve içinde Mekke'nin Osmanlılar zamanındaki durumunu tasvir ettiği ve **F. Wüstenfeld** tarafından *Chroniken von Mekka* (Leipzig 1857; Kahire'de 1303'de aynen yeniden basılmıştır)'nın I. cildinde yayınlanmış olan[1] ***el-i'lâm bi-a'lâm beyt allâh el-harâm***

1 Yazar eserini 8. Şa'ban 940 (22.II.1534)'de Kanunî Süleyman'ın hükûmetiyle bitirmiştir; çoğu yazmalar ve basımlar III. Murad'ın cülusu ile (982/1574 yılında) bittiğine göre eser başkaları tarafından devam ettirilmiş olmalıdır;.

adlı bir eser yazmıştır. Bundan başka Sadırâzam Sinân Paşa'ya ithaf ettiği Yemen'in Osmanlı'lar tarafından fethini anlatan *el-bark el-Yemânî fi'l-feth el-Osmânî* veya *el-futûhât el-Osmâniyye li'l-aktâr el-Yemâniyye*, (Bk. Viyana, Nu. 977, Flügel, *Kat*, II, 200, buna karşı *H. K.* Nu. 1785) adlı bir eser de yazmıştır. Bunda kendi gördüklerini anlatır. Sözü kısa keser ve vezir Süleymân Paşa zamanındaki birinci fetihle (945/1538) söze başlar, Zeydî'lerin dönüşünü tasvir eder, sonra bu kıt'anın Sadırâzam Sinân Paşa tarafından ikinci defa fethini anlatır. Sadırâzamın Tunus ve Goletta [2] seferlerinden de kısaca bahseder. 1. Ramazan 981 (3.3.1573)'de tamamlanmış olan eser bablara ayrılmış dört kısımdan oluşmaktadır; eser 978/1570 yılı ile biter. Wüstenfeld, *GdA*, 251'e göre sonraları eser Vezir Mehmed Paşa için yeniden yazılmıştır. Yeğeni Abdulkerîm (Ölm. 1014/1606; Bk. Wüstenfeld, *GdA*, 255 v.d.) eseri sonradan kısaltmış ve bazı yerlerine eklemeler de yapmıştır.

YAZMALAR : A) *El-i'lâm bi a'lâm beyt allâh el-harâm*, Arapça asıl eser : Berlin, Devlet Küt., Nu. 6065/6; Gotha, Nu. 1708/9; Leiden, Üniv. Küt., Nu. 798/801; Londra, Brit. Müz., Nu. 326/7; Cambridge, Üniv. Küt., Nu. 42/44; Paris, Millî Küt., Nu. 4924, 5932, 5999; İstanbul Yeni Cami, Nu. 817/8; İbrahim Paşa, Nu. 551(?) ve başka yerlerde.; Cezayir, Nu. 1610; Kahire, *AK*, V, 10.– Kısaltmalar : Leiden, Üniv. Küt., Nu. 802.– B) Sokullu Mehmed Paşa'nın isteği üzerine şair Bakî tarafından türkçe çevirisi (Bk. *H. K.*, Nu. 949 ve *GOD*, III, 115; IV, 72) : Gotha, Nu. 158; Viyana, Millî Küt., Nu. 895; Viyana, Kons.– Akad., Nu. 260 (Bk. Krafft, *Katal.*, 97); Roma, Vatikan Küt., Nu. 136; bk. J. v. Hammar, *Bibl.* İtaly., XLVI, 3); Cambridge, Üniv. Küt., Nu. *or.* 672(12); İstanbul Aya Sofya, Nu. 3091(?); Nuri Osmaniye, Nu. 3170(?); Kahire *TK*, 184 (Rivayete göre Bakî'nin avtografı, ancak tamamlanma tarihi olarak gösterilmiş olan 1. Rebi' II. 1033/22.I.1624 pazartesi bir yanlışlıksa, doğru olabilir çünkü bugün bir pazartesi değil salıydı.).– C) *el-bark el-Yemânî fi'l-feth el-Osmânî*, arabça asıl eser : Berlin, Devlet Küt., Nu. 9742; Gotha, Nu. 1616; Viyana, Millî Küt., Nu. 977 (Biraz değişik adla, Avtografya'dan kopya); Petersburg, Asya. Müz., Nu. 182;

2 Goletta'nın fethi için bk. *cod. reg.*, Nu. 121, Paris Millî küt., (*Catal.*, 317).

Paris, Millî Küt., Nu. 1644/50; Londra, Brit. Mz., Nu. 1646; *suppl.* 588; Oxford, Bodl. Libr., Nu. 839; Kopenhang, Nu. 140; Escurial, Nu. 1715/6; İstanbul, Nuri Osmaniyye, Nu. 3085; Köprülü Mehmed, Nu. 1013/4, ve başka yerlerde.– Türkçe çevriler, 987/1579 da Husrevzâde Mustafâ ef. (Ölm. 1000/1591 : bk. *H. K.*, *Fezlike*, 1, 5; *OM*, I, 294 v.d.) tarafından tamamlanmıştır : Paris, Millî Küt., *c.r.* 142; İstanbul, Hamidiyye Nu. 921.

BASIMLAR : A) *el-i'lâm bi a'lâm* vsr.: F. Wüstenfeld tarafından *Chroniken von Mekka* I. cild de yayınlanmıştır; Kahire'de 1303'de ve Ahmed b. Zeynî Dahlân'ın *hulâsat el-kelâm*'ının kenarında aynen yeniden basılmıştır. Bakî'nin türkçe tercümesi J. M. E. Gottwaldt tarafından Kazan'da 1286 Muharremi ortasında 1896 Nisanı sonunda yayınlanmıştır.– B) *al-bark el-Yemânî* vsr. bk. TERCÜMELER'e.

TERCÜMELER VE KISALTMALAR : *Extractos da historia da conquista do Yaman pelos Othmanos. Por* David Lopes (Lizbon 1892), 102 S.; Silv. de Sacy, *Notices et extraits*'nin IV. Cildinde her iki eserden de çok geniş bahsetmiştir : bk. S. 538 v.dd. (*El-i'lâm* vsr.) ve S. 412 v.dd. (*El-bark* vsr.). Bk. ilâveten Paris Millî Küt., Yazma Nu. 5190/1'e (S. de Sacy'nin Fransızca bir tercümesi bu yazmanın içindedir.).

KAYNAKLAR : F. Wüsetnfeld, *GdA*, 249 v.dd. (Geniş biyografya ile); Brockelmann, *GAL*, II, 381 v.d.; *GOR*, IX, 203, Nu. 61; S. de Sacy, *Notices et extraits*, IV 412 v.dd. ve 538 v.dd.,

73. OSMANLI TARİHÇİLİĞİNDE YEMEN'İN İKİNCİ DEFA FETHİ

977/1570 yılında Yemen'in Sinan Paşa tarafından fethi tabiî olarak manzum ve mensur birçok eserler yazılmasına neden olmuştur. Bir ikisi ayrık bu eserlerin yitmiş olduğu sanılır; bunun için burada yazarların adlarının, kısaca bilgi verilerek, kaydedilmesiyle yetineceğiz[1] :

74. AHMED

Hünkâr Kâtibidir. Manzum bir yemen tarihi yazmış ve Sinan Paşa'nın fetihlerini terennüm etmiştir; Yazılış tarihi olarak 977/1570 yılı gösterilir.

1 Bk. bunun için F. Wüstenfeld, *Jemen im XI (XVII.) Jahrhundert. Die Kriege der Türken, die Arabischen Imâ'me und die Gelehrten* (Göttingen 1885), 3-56.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 101.

75. MUSTAFÂ (RUMÛZÎ)

Lakabı **Rumûzî** olan **Mustafâ** bey *H. K.*, II, 14 vd,ye göre Yemen'de *emîr el-livâ* ve *Defterdâr*'dı. **Âlî**, *Künh ül-ahbâr*'a göre (Bk. *GOR*, III, 560, not'a) **Rumûzî** manzum olarak, Sinan Paşa'nın Yemen'i fethini terennüm etmiştir. **Kutbeddîn** (Bk. yk. Nu. 72) *bark el-Yemânî*'sinin mukaddimesinde bu esere dayandığını açıkça söylemektedir. *OM*, III, 101'e göre bu manzum eser birincisi Yemen'in eski tarihinden, ikincisi Osmanlılar tarafından fethedilişinden bahseden iki kısma ayrılmıştır.

YAZMALAR : İstanbul, bk. *OM*, III, 176 v.d.

KAYNAKLAR : *H.K.*, II, Cild, S. 44 v.d.; *GOR*, III, 560, not *a*; *OM*, III, 101, 176 v.d. (Metin örneği; bk. 171, aş. 1. ve 183, 2'ye de.).

76. ŞİHÂBÎ

Âlî'nin *Künh ül-ahbâr*'ında (Bk. *GOR*, 1, XXXIX, not, III, 560, not *a*.) **Şihâbî, Mu'ammâ**'î adlı bir kadı ile beraber aynı konuyla ilgili manzumelerin yazarı olarak gösterilmiştir; eserlerinin izleri bulunamamıştır. *GOR*, III, VII, not *a* ve *OM*, III, 72'ye göre **Mollâ Şihâbî** *Selîmnâme* yazarı **Şükrî** (Bk. yk. Nu. 33)'nin oğludur.

77. NİHÂLÎ

Şahsı hakkında bilgi edinilemiyen **Nihâlî** mahlaslı (*GOD*'de bu adı taşıyan diğer beş kimse burada bahis Konusu olamaz); biri 982/1574 yılında *fethiyye-i Yemen* yahut *fethnâme-i Yemen* adlı mukayyed kafiyeli bir manzume yazmıştır. Bunda 974/82 yıllarında Yemen'de geçip bizzat görmüş olduğu olayları, özellikle Yemen Valisi Behrâm Paşanın yaptıklarını tasvir eder. **Nihâlî** (**Flügel**, *Katal.*, I, 641'e

göre) "İstanbul'un bir çok anıtlarına kitâbe" yazmış olmakla da tanınmıştır[1].

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 684 (**Flügel**, *Kat.*, I., 640. v.d.) Herhalde yazarın avtografyası.

KAYNAKLAR : **Âlî**, *Künh ül-ahbâr* (Bk. *GOR*, III, 756, Nu. 104, 105, 156?); *GOR*, III, 560 (k. 1, XXXIX, not.); **Ahdî**, *Tezkire*; *Flügel*, ayn. esr., I. 640 v.d.

78. NÛREDDÎN ALÎ

Nûreddîn Alî b. el-Cezzâr (Yani kasapoğlu) Mısır'lıdır. Hayatı hakkında verilecek bilgi yoktur. Büyüklüğü ve değeri hakkında hiç bir şey söylenemeyecek olan dört babdan oluşan II. Selîm zamanını anlatan arapça bir eser yazmıştır. *Tahkîk el-ferah ve'l-amân ve'l-farac li-ahl el-imân bi-devlet el-sultân Selîm b. Suleymân* (*H .K.*, Nu. 2709) hiç bir yerde kaynak olarak gösterilmez, her halde pek değerli değildir.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

KAYNAKLAR : *H. K.*, Nu. 2709; **J. v. Hammar**, *AFGH*, XIII, (Viyana 1822), 422, Nu. 143 (yalnız adından bahsedilir).

79. ABDURRAHMÂN B. ABDULLÂH (GUBÂRÎ)

Akşehir'lidir. İlk öğrenimini orada bitirdikten sonra İstanbul'a gitmiş ve orada Nakşîbendî tarikatine intisap ederek ünlü Şeyh **Abdullatîf**'in müridi olmuştur. Sonra

---

1 **Behrâm Paşa**'nın 978/82 yıllarındaki seferlerini 990/1582'de Zebîd' (Güney Arabistan) de yaşamış olan **Muhammed. b. Yayhâ el-Mutayyib** *Bulug el-merâm fi tarîh devlet mevlânâ Behrâm* adlı eserinde anlatmıştır. Bu eserin iki nushası Cambridge Üniv. Küt.'sinde (Nu. 142 ve 217; bk. **E. G. Browne** *Handlist*, 23, 36, v.d.), bir nushası da Paris, Millî Küt., (Nu. 1651, 3)'ndedir; Bk. bir de **Brockelmann**, *GAL*, II, 401. *Tarîh el-Yemen* adlı Cambridge'deki ikinci nushanın bu eser olup olmadığı kesin olarak bilinmiyor.

Ancak bunun ikinci kısmı manzum olarak **Rıdvân Paşa**'nın fetihlerinden bahsetmektedir; tarih olarak 972/1654 gösterilmiştir. - Yemen'in X. Hicrî yüzyıldaki tarihinden Paris Millî Kütüphanesinde Nu. 1651, 1'de bulunan **Ahmed b. Yûsuf b. Muhammed Fîrûz**'un *metâli el-nirân* adlı eseri bahsetmektedir; bk. *GOR*, V, VII, Nu. 13 ve **Brockelmann**, *GAL*, II, 402, *Notices et extraits*'de **S. de Sacy** bunu incelemiştir, IV. Cild, 505 v.dd. nihayet anonim *el-ticân el-vâfirat el-semen fi tarîh el-Yemen* adlı küçük eser, Paris, Millî küt., Nu. 1651, 2; bk. *GOR*, V, VII, Nu. 12; **S. de Sacy**, *Notices et extraits*, IV. c. S. 510.

Mekke'ye seyehat etmiş, dönünce II. Bayezid tarafından oğlu Orhan'a öğretmen tayin edilmiştir. Kanunî Süleymân zamanında Irak seferinde kâtip olarak bulunmuş İstanbul'a dönünce *Surre-i Humâyun Emîni* tayin olunmuştur. Söylendiğine göre 974/Bş. 19.VII.1566 yılında Mekke'de ölmüştür. Tabiî pek ihtiyardı. Zamanının ünlü hattatlarından idi (**Sülüs** ve **nes'hî** yazardı).

Gubârî *Süleymânnâme* adıyla farsça yazdığı tarihî eserinde Kanunî Süleyman zamanında geçen olayları anlatmıştır.

Bundan başka iki manzumede Mekkede'ki Kâbe'nin büyüklüğünü ve şerefeni tasvir etmiştir; birinci manzumenin adı *Mesâhâtnâme*, ikincininki ise *Ka'benâme*'dir.

YAZMALAR : A) *Süleymânnâme* : Manisa, Muradiye camii Kütüphanesi.– B) *Mesâhâtnâme* : İstanbul, Aya Sofya.– C) *Ka'benâme* : Manisa Çeşnegîr Kütüphanesi.

KAYNAKLAR : **Âlî**, *Künh ül-ahbâr* (Bk. *GOR*, III, 755, Nu. 58); **Kınalızâde**; *GOR*, II, 328 v.dd.; *Bursalı Mehmed Tâhir*, *Türk Yurdu*, III, yıl., 2. cüz, 930 v.dd., İstanbul 1329; *OM*, III, 112 v.d.; *SO*, III, 311.

80. DÜLGERZÂDE (DÜLEKZÂDE) MEHMET B. ALÎ

H. K., *Keşf el-zunûn*'un avtografyasında[1] **Dülgerzâde**, başka yerlerde doğruluğu şüpheli olarak **Dülekzâde** denilen **Mehmed b. Alî** Samsun'ludur. *Zubdet ül-tevârîh* (Bk. *H. K.*, Nu. 6808) adlı on sekiz bablık bir tarih yazmıştır. Eğer bununla, *SO*, IV, 119'da adı geçen **Dülekzâde** Mehmed Efendi aynı adam ise[2] birçok müderrisliklerde son olarak *sahn* müderrisliğinde bulunduktan sonra Rebi' I. 699/Kasım.

1 İstanbul'da Genel Müdür Dr. **Halil Edhem Bey**'in lûtfettiği bilgi.

2 Bilgiler H. K.'nınkilere hemen hemen uymaktadır, yalnız *SO*'da **Dülgerzâde**'nin babası Mehmed [Üsküb'de bir cami yaptırmış, büyük babası Konyalı, bu da İstanbul'da Saraçhane'de bir mesçit yaptırmıştır bk. *Hadikat ül-cevâmi* I, 107 (**Dülekzâde**), ve *GOR*, IX, 66, Nu. 207] dir Alî değildir; her ikisinin de ölüm yılı olarak 977 gösterilir.

1561'de Bağdad kadısı olarak kadılık mesleğine geçmiş ve muharrem 974/Temmuz 1566'da vazifeden ayrılmıştır. 977/ Bş. 16.VI.1569'da ölmüş ve Eyyüb'e gömülmüştür.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

KAYNAKLAR : *SO*, IV, 119 (Burda adı Dülekzâde'dir); *OM*, III, 51 (Dülekzâde).

81. MUSLİHEDDÎN (EL-LÂRÎ)

Atâ'î ayn. esr., 170, yuk. 22'ye göre tam adı **Mollâ Mehmed B. Salâh B. Celâl B. Kemâl el-Nâsirî el-Sa'dî el-İbâdî el-Şâfi'î**'dir. Fakat genellikle **Musilheddîn Mehmed el-Lârî** diye anılır. Fars ülkesinde Laristan'lıdır, genç iken Hindistan'a gitmiş ve Hind imparatoru Humâyûn Şah'ın hocası olmuştur. Onun ölümünden (27.I.1556) sonra hacca gitmiş sonra İstanbul'a gelmiş ve meşhur Şeyhülislâm **Ebu'ssu'ûd** ile buluşmuştur. Maaşının azlığından dolayı (50 akçe) kızmış ve Diyarbakır'a gitmiştir. 967/1559 yılında çocuklarını okuttuğu İskender Paşa kendisine oradaki Husrev Paşa Medresesini tevcih etmiştir. Zu'l-hicce 979 (Bş. 15.IV.1572)'da, başka kaynaklara göre (Bk. *SO*, IV, 494) ramazanda (Bş. 17.I.1572) Diyarbakır'da altmışını geçmiş olarak ölmüştür.

El-Lârî bir önsöz ile on baba ayrılmış, tarihi'ne (Ebced) göre 974/bş. 19.VII.1566'da bitirilmiş olan ve girişinde adlarını yazdığı birçok kaynaklardan toplanmış farsça bir dünya tarihinin müellifidir. *Mir'ât el-edvâr ve-mirkât el-ahbâr* (*H. K.*, Nu. 11718) adlı bu eserin son babında Kanunî Süleymân'ın ölümüne kadar (974/1566) bir Osmanlı tarihi ve her devirde ölmüş olan devlet adamlarının bilginlerin, ve yazarların bir listesi bulunmaktadır. Kitap bağımsız olmamakla birlikte Sadrâzam Sokullu Mehmed Paşa'nın işaretiyle meşhur tarih yazarı **Sa'deddîn** (bk. aş. Nu. 109) tarafından doğrudan doğruya değil düzeltilip genişletilerek Türkçeye çevrilmiş ve bir çok nushaları etrafa yayılarak

rağbet kazanmıştır. Mütercim kendi eseri *Tâc ül-tevârih*'de Osmanlı Tarihini ayrıca yazmış olduğundan eserin onuncu babını bırakmış fakat ötekilerini bir çok eklemelerle tamamlamıştır.

YAZMALAR : A) Farsça asıl eser : Paris, Millî Küt., *suppl.* 169 (Bk. Blochet, *Catal, des mss. pers.*, I. 231 v.dd., Nu. 344 Lârî'nin adını verdiği bütün kaynakları bildirir); Londra, Brit. Müzesi, *Add.* 7650 (Rieu, *CPM*, 115 v.dd.); Petersburg, Umumî Küt., ve Asya Müzesi (Bk. Melanges Asistiques, III, 728, IV, 498); İstanbul Aya Sofya, Nu. 2085; Husrev Paşa, Nu. 345/7.– B) Kısaltma (*Muhtasar*), belki de müellif tarafından, her halde Flügel, *Kat.*, 74 (*GOR*, I, XXXII. Nu. 18 ve IX, 186, Nu. 12'den alınarak)'de iddia ettiği gibi *Muslihed-dîn* diye *tanınmış olan Muhammed es-Sa'di el-Ubâdî* tarafından değil : Viyana, Millî Küt., Nu. 838.

TÜRKÇE TERCÜMELER : Sa'deddîn'in : Viyana, Millî Küt., Nu. 845 (Flügel, II, 80 v.d.); Manchseter, Üniv. Küt., Lindsay Kolleksiyonu, Nu, 74; Paris, Millî Küt., *c.r.* Nu. 139; Schefer Kolleksiyonu, Nu. 1117; İstanbul, Beşir Ağa, Nu. 470; Aşir Efendi.? Nu. 245; Nur-i Osmaniyye, Nu. 3229/30; Yeni Cami, Nu. 836; Abdullah ef., Nu. 255; Hamiddiyye, Nu. 922; Es'ad Ef., Nu. 2409/10; Kahire, *TK*, 192.

KAYNAKLAR : Atâ'î, *zeyl-i ŞN*, 169 v.dd; *GOR*, III, 468, 757 (Başkaca eserler de yazmış olan Lârî'nin bibliyografyası); *SO*, IV, 494; *Fundgruben des Orients*, III, 330; *Wiener Jahrbücher*, LXX. c. (*Anz.–Bl.*), -72 (J. v. Hammer : Türkçe tercümenin içindekiler); J. v. Hammer, *Geschichte der schönen Redekünste Persiens* (Viyana 1818), 350.

82. EBULFAZL MEHMED

Ebulfazl Mehmed, ünlü İdrîs Bitlîsî ile (Bk. yk. Nu. 28) Zeyneb hatunun oğludur. Manisa'da müderris, sonra Trablus kadısı daha sonra Anadolu Defterdarı, Nihayet baş Defterdar olmuştur. İstanbul'da Tophane'de büyük bahçeli çok güzel manzaralı bir mülkü vardı; orada hâla onu hatırlatan medreseli *Defterdâr câmii* vardır; 987/Bş. 26.II.1579' de[1] ölmüş ve bu camiin avlusuna gömülmüştür (Bk. *Ha-*

1 Ölüm yılı hakkında ayrı ayrı rivâyetler vardır. *Hadîkat ül-Cevâmi* I, 263 ve II, 65'de 971'dir (Bu ise kroniğin yazıldığı yıla uymamaktadır); *H. K.*, Nu. 2125 ve 2152'de buna karşılık 987/Bş. 26.II.1579'dir. *SO*, I, 171'de ise 982/Bş. 23.IV.1574'dir. - Cemâleddîn, *Aynâ-i Zürefâ*

dîkat ül-cevâmi', I, 263, II, 65, sonra *GOR*, IX, 100 Nu. 531 ve IX, 115, Nu. 666 ve IX, 156, Nu. 161).

Ebulfazl babasının *Heşt Bihişt* adlı kroniğini devam ettirmiş (Bitişi Ramazan 974/Mart. 1576) ve I. Selîm'in hükûmeti zamanındaki olayları (918/926/1512-1520) fars dilinde yazmıştır. Girişinde babasının kroniğinin I. Selîm zamanına ait kısmının planını II. Selîm'in görmek istemesi üzerine bundan ancak bir iki sahife bulduğunu ve bu sebeple *Heşt Bihişt*'in Dördüncü cildi ve zeyli olan eserini yazdığını anlatır. Kitap yıllara göre ayrılmıştır; güzel ve süslü bir uslupla yazılmış olan bu mensur kitap sık sık manzumelerle kesilmekte ve dasitan ve hikâyelere ayrılmaktadır (Bk. **Flügel**, *Katal*, II, 219 v.d.).

Ebu'lfazl babasının eserine doğrudan doğruya bağlı olarak ayrı bir Osmanlı kroniği daha yazmıştır. Dokuz kitaba ayrılan bu eserde Osmanlı tarihini Osman'dan I. Selim'e kadar anlatmıştır. Müsveddesi Berlin'de (Esas Nu. *or.* 8° 2035) ve temizi Viyana'da Konsular Akdemie'de (Nu. CCXLIX; **Krafft**, *Katal.*, 91 v.d.) bulunduğu anlaşılan eserin aslı 975/1567 yılında yazılmıştır[2]. Aynı cildin başında değiştirilmiş bir kılıkta Kadı el-Beyzâvî'nin (Ölm. 1290 sıralarında) *Nizâm el-tevârîh* adlı dünya tarihi bulunmaktadır. Farsça eser yaradılıştan 674/1275 yılına kadar olan olayları yazmaktadır. Eğer *H. K.*, Nu. 2125 ve 2152' de bahsedilen on iki bölümlü, yaradılıştan müellifin yaşadığı zamana kadar gelen tarihî eser (Bk. *SO*, I, 172, yukarda, **Ebulfazl** tarafından yazılmış olan türkçe *Tarîh-i Osmânî* adlı bir eserden bahsedilmektedir) bu eserden farklı ise, **Ebulfazl**'ın kaleminden çıkmış bağımsız bir tarihî eser daha

---

25'e göre **Ebulfazl** Semendire ve "Rûdîn" (Herhâlde Budin, Ofen olacak?) kadılıklarında ve Karaman kayıt memurluğunda bulunmuştur. Demek ki, *SO*, I, 171'dekinden bambaşka memuriyetler. **Ebulfazl**'ın biyografyasının hemen her noktasının aydınlatılması gerekir. **Mehmed Zeki**'nin *TOEM* Nu. 63/77 (1923), 169-180'deki biyografya makalesi bu yolda bir denemedir Ölm. yılı için bk. orada S. 171, not. **Mehmed Zeki** kaynakları özetlemiştir.

2 Kahire *TK*, 196'ya göre eserin başka adı vardır, bk. YAZMALAR.

var demektir; Bu ihtimali Paris'deki on iki bölüme ayrılmış olan yazma kuvvetlendirmektedir[3].

Nihayet **Ebulfazl** babasının *Selîmnâme*'sini toplamış ve düzenlemiş olmakla da anılmağa değer. Bu eser (Bk. yk. Nu. 28) **Ebulfazl**'ın önsözünde söylediği üzre babasının ölümünde dağılmış ve kısmen gaip olmuştu. Kanunî Süleymân bu parçaları toplayıp birbirine eklemesini emretmiş; fakat ancak II. Selîm zamanında bu emir yerine getirilmiştir. Bu Sultan'a ithaf edilmiş olan bu kitab biri mensur biri manzum olmak üzere iki kısma ayrılır. Manzum kısım mensur kısmın tekrarıdır[4].

YAZMALAR : A) *Heşt Bihişt*'in devamı : Gotha, pers. Hs. Nu. 32 (**Pertsch**, 54 v.d.; Cümada I. 977/II. Ekim 569; tarihli kopya); Viyana, Millî Küt., Nu. 994, IV (**Flügel**, II, 219 v.d.; 153 yaprak), bk. bunun için *GOR*, IX, 189.– B) **Beyzâvî**'nin *Nizâm el-tevârîh*'inin tercümesi ve Osmanlı tarihi : Berlin, Devlet Küt., *or.* 8° 2035 (Müsvedde?); Viyana, Konsular - Akademie, Nu. CCXLVIII ve CCXLIX, bk. **Krafft**, *Katal.*, 91 v.d. (Herhalde müellifin ilk yazısı, kendi ekleme ve değişiklikleri ile); Paris, Millî Küt., c.r. Nu. 91.– C) *Selîmnâme :* Paris, Millî Küt., *c.r.* 235 (Sokullu Mehmed Paşa için hazırlanmış çok süslü yazma; bk. **Blochet**, *Catal. des mss. pers.*, I, 321 v.d.; Nu. 527); Londra, Brit. Müzesi, Nu. Add. 24960 (**Rieu**, *CPM*, 218 v.d.); Manchester, Ünivr. Küt., Lindsay Kolleksiyonu, Nu. 47; Kahire, *TK*, 196 (Buna göre, yaradılıştan Kanunî Süleymân'ın Şevval 926 / Eylül 1520'de tahta çıkışına kadar gelen ve on iki baba ayrılmış olan eser *cerîdet ül-âsâr ve harîdet ül-ahbâr* adını taşımaktadır.).

KAYNAKLAR : *SO*, I, 171 v.d.; **Sa'deddîn**, *Tâc ül-tevârîh*, II, 566 v.d. *Hadikât ül-cevâmi*, I, 263, II, 65; **Cemâleddîn**, *aynâ-i zurefâ*, 24 v.d.; **Atâ'î**, *Zeyl-i ŞN*, 188 v.d.; **Sehî**, *Tezkire*, 32; **Âşık Çelebi**, *meşâ'ir eş-şuerâ*; *OM*; III, 8.

3 Bu eser için bk. **Rieu**, *CPM*, 832-834; **E. G. Browne**, *Persian Literature under Tatar Dominion* (Cambridge 1920), 100, ve **Slivestre de Sacy**'nin *Notices et extraits*, IV, 672 v.dd.daki özetlere.– Keffe müfettişi **Abdurrahmân b. Mustafâ** 983/1755'de yazmış olduğu *Enis ül-mülûk fî tercümet nizâm el-tevârîh* adlı eserinde bu eserle uğraşmıştır. Yazması İstanbulda Hamidiyye Nu. 890'da vardır. Mütercimi için bk. *SO*, III, 312.

4 **Rieu**, *CPM*, 219a (Bk. **Blochet**, *Catalogue des mss. persans*, I, 321)'ya göre bu eserin girişinde **Abdürrahîm Abbâsî**'nin arapça manzum ve mensur kadı **Abdülkebîr Latîfî**'nin farsça mensur ve nihayet **Şîrâz**'lı **Mollâ Muhammed Adâ'î**'nin *şâhnâme* vezninde ve manzum olarak I. Selîm'i övdükleri yazılı imiş. Fakat bu Selîmnâme'lerden hiç bir iz bulunamamıştır. **Adâ'î** için bk. aş. Nu. 83.

83. MUHAMMED (ADÂ'Î)

Ada ı Şirazlı Mollâ Mehmed adlı birinin mahlasıdır. I. Selîm yahut Süleymân zamanında Türkiye'ye gelmiş olduğu sanılmaktadır. Âlî'den başka (Bk. *Künh ül-ahbâr*, ve *GOR*, III, 755, Nu. 1.) hiç bir tezkirecinin ondan bahsetmemesi göze çarpmaktadır. Süleymân'ın oğlu Şehzâde Mustafâ'nın ve Sadırâzam Sokullu Mehmed Paşanın korumasında olduğunu Âlî'den anlıyoruz. *H. K.*, Nu. 7243[1]'de farsça 7517 beyitlik bir *Selîmnâme* nazm etmiş olduğunu bildiriyor[2].

YAZMALAR : Bilinmiyor.

KAYNAKLAR : *H. K.*, Nu. 7243. *GOR*, III, 755 (Âlî'ye göre); *GOD*,

84. MEHMED ZA'ÎM

Mehmed Za'îm zeamet sahibi idi (Bunun için **Za'îm** lakabını almıştır), ve III. Murad'ın cülusunda (8. Ramazan 982/22.XII.1574)[1] kırk üç yaşında idi. Buna göre 952/1545 yılında doğmuş olmalıdır. Sokullu Mehmed Paşanın sedareti sırasında (972-987) divan kâtibi arkadaşları onu bir Osmanlı tarihi yazmağa özendirdiler. Muharrem 985/21 Mart. 1577'de çalışmağa başladı ve aynı senenin Zul'-hicce'-

1 **İdris Bitlisî**'nin *Selimnâme*'sinin ön sözünden (DK. yk Nu. 28) eserin Süleyman'ın değil, I. Selim'in hükûmetini anlattığı anlaşılıyor. (*H. K.*, Nu. 7243'deki *Süleymânnâme* adının hatırlattığı gibi değil).

2 II. Selim'in hükûmet ve hayatı henüz incelenmemiş olan muhtelif *Selîmnâme*'lerle övülmüştür. Yukarda (Nu. 34. not. 2) I. Selim'in II. Selim ile karıştırılması muhtemel olduğuna işaret edilmiştir. Aşağıdaki anonim yazmalar II. Selim'e aittir.

1. *Selimnâme*, bilinmeyen bir yazar tarafından; gömülmenin tasviri ile biter; II. Selim'e ait YAZMA : Paris, Arsenal Küt., Nu. 73 (Folio); bk. **J. V. Hammer**, *AfGH*, XIII (1922), Nu. 50.

2. *Dâsitân-i Sultân Selîm* (II), bilinmeyen yazar tarafından. Lenç Dilci **Jean Herauf** tarafından fransızcaya çevrilmiştir (1732).
YAZMA : (Orijinal tercumesiyle beraber), Paris Arsenal Küt., Nu. 49; Bk. J v. Hammer, *AfGH*. XIII (L 822), 235, Nu. 49 aynı eser herhalde Kahire'de de var, *TK*, 224 *(Dâsitân-i hazret-i sultân Selîm hân)*.

1 *H. K.*, 3889 ve bundan **Flügel**, II, 84. ve *GOR*, I, XXXII ve IX. 180, Nu. 2'de bu yıl yanlışlıkla eserin yazılması yılı olarak gösterilmiştir.

sinde (Bş. 9.II.1578) eseri bitirdi. Kendi verdiği bilgiye göre *Humâ-i câmi' ül-tevârîh* adlı bu[2] eser için aşağıdaki kaynaklardan yararlanmıştır : Taberî, Firdevsî'nin *Şâhnâme*'si; *Kût el-ervâh subhat el-ahbâr* (*Ahyâr*; bk. yk. Nu. 55. Not. 1); *Nizâm el-tevârîh*; *Mir'ât el-zamân*, *Şecere-i mulûk u'selâtîn*; Şükrullâh'ın *Behcet ül-tevârîh'i*; *Câmi' ül-hikâyât*; *Kitâb-i mesâlik ve memâlik*; *Tevârîh-i selâtîn-i âl-i Osmân*. Özellikle Şükrullâh'ın tarihinden yararlanmıştır. Bazı sahifeleri olduğu gibi kitabına almıştır. Sokullu Mehmed Paşa[3], ya sunulmuş olan bu eser beş kısma, kısımlar gürûh'lara, bunlar da *makâle*'lere ayrılmıştır. Her makale bir hükûmetten bahseder. Beşinci kısmın dördüncü *gürûh*'unda Osmanlı tarihi başlar. Eserin içindekiler hakkında Rieu, *CTM*, 27'de tam bilgi vermektedir. Eser Zu'l-Hicce 985/ Şubat 1578 (Ordu Başkomutanlığına tayin edilmiş olan Mustafâ Paşa'nın İran üzerine yürüyüşü, bk. *GOR*, IV, 60)'daki olayların tasviri ile biter. Ancak, şahit olduğu olayların tasvirine ait kısımların özel bir değeri vardır. Çünkü gördüklerini doğru olarak anlatmakta olduğuna inanılabilir.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. 194 (Bk. **Pertsch**, *Katal.*, 221 v.d.); Viyana, Millî Küt. Nu. 852 (Bk. **Flügel**, II, 84 v.d.; bk. ilâveten *GOR*, I, XXXII, Nu. 19; IX, 180 v.dd. içindekiler hakkında bilgi ile); Londra, *or.* 3295 (**Rieu**, *CTM*, 26 v.d.; içindekiler hakkında tam bilgi ile); Petersburg, Asya Müzesi (Bk. **B. v. Dorn**, *As. Mus.*, 78); İstanbul, Nuri Osmaniyye, Nu. 3270; Mehmediyye, Nu. 4306; Kahire, *TK*, 193.

KISALTMALAR : **H. F. v. Diez**, *Denkwürdigkeiten von Asien* I. (Berlin 1811), 212 v.dd.; **J. v. Hammer**, *Sur les origines Russes* (Petersburg 1827), 61 ve 120; **J. Thury**, *Török történetirok*, II (Budapeşte 1896), 364-370.

KAYNAKLAR : *GOR*, IX, 180, Nu. 2; **Rieu**, *CTM*, 26 v.d.; *OM*, III, 64.

2 Hacı Kalfa Nu. 3889 ve onu kopya edenlere göre eserin adı sadece *Câmi'ül-tevârîh*'dir.

3 Bu sadrâzamın yeğeni olup 1578'de idam edilmiş olan Ofen Valisi (1566'dan beri) Sokullu Mustafa Paşa'nın hayatı da bilinmeyen bir yazar tarafından yazılmış olan *Genc̈ine-i ahlâk* adlı bir eserin konusunu oluşturur. Bunun 179 oktav yapraklı bir kopyası Viyana Millî Kütüphanesindedir (Nu. 1220, bk. *GOR*, IX, 201, Nu. 53; **Flügel** *Katal.*, II, 381 v.d.).

85. SÂLİH B. CELÂL

Sâlih *Koca Nişancı* Mustafâ'nın (Bk. aş. Nu. 86) küçük kardeşidir. Uzun müddet İstanbul'da ve Edirne'de (Bayezidiyye'de) müderrislik yaptıktan sonra 951/Bş. 24.III.1544' de kadı olarak Haleb'e bir yıl sonra da oradan Kahire'ye gönderilmiştir. Buradan 953 yılında İstanbul'a dönmüştür. Sonraları tekrar kadı olmuş ve bu sefer de önce Şam'a, sonra da yine Kahire'ye gitmiştir. 957/bk. 20.I.1550'de azledilmiştir[1]. Bunun üzerine İstanbul'a çekilmiş ve kardeşi tarafından kurulan Eyüb medresesinde çalışmıştır. Nihayet Rebi' I. 973/Bş. 26.IX.1565'de çok ihtiyar, söylendiğine göre seksen yaşında olarak ölmüştür. Eyüb'de gömülüdür; bk. Aş. Nu. 86.

Mollâ Sâlih'in kaleminden çıkma eserler arasında tarihî mahiyette olanlardan şunlar anılmağa değer :

1. *Tarîh-i Mısr-i Cedîd*, Kanunî Süleymân'ın emriyle 953/bş. 5.III.1546'da yazmış olduğu bu eserde **Ebul-fidâ'** nın *Muhatasar tarîh el-beşer*, **Suyûtî**'nin *kevkeb el-Ravza* ve *Husn el-Muhâzara fî ahbâr Misr ve'l-Kâhire* ve bir de **Markîzî**'nin *el-mavâ'iz ve'l-i'tibâr fî zikr el-hitat ve'l-âsâr*'ından çok faydalanmıştır. Eser Adem'den beri Mısır'ın halini tasvir eder, eski hükûmdarları ve Peygamberleri, şehirleri ve binaları sayar ve memleketin Arablar tarafından zabtından sonraki tarihine geçer, Memlûklar'a kadar Halife süllalelerini takip eder, yeni şehirlerden, kanal ve başka binalardan, nihayet memleketin Osmanlıların egemenliği altındaki durumundan bahseder. Kitabta, içine hürafe ve efsane karışmış tarihî ve coğrafî bir çok bilgi vardır (bk. *GOR*, IX, 253, Nu. 197 ve **Flügel** *Katal.* II. 160).

YAZMALAR : Münih, Nu. 70 (**Aumer**, *Cat.*, 21); Viyana, Nu. 934 (**Flügel**, *Kat.*, II, 160 : Müellifin avtografyası (ilk yazılış), 953'de Kahire ve İstanbul'a geldiği zaman bitirmiştir); Nu. 937 (**Flügel**, *Kat.*, II, 160

1 Biyografyası hakkında etraflı ve doğru bilgi için bk. **Atâ'î**, *Zeyl-i ŞN.* 47 v.dd.

v.d., 982 Sefer Haziran 1574 tarihli kopya); Londra, *Add.* 7849 (Rieu, 67b); Oxford, Bodl, Libr., *Arch. A. Seld.*, 16; Paris, Millî Küt., *c.r.* 61 (*Catal.*, 310); Kahire, *TK*, 193 (Burada eser **Makrîzî**'nin tercümesi zannedilmiş ve bir yazma avtografya olarak gösterilmiştir); İstanbul, Top Kapı, Erivan Köşkü (*bk. OM*, II, 279); Esad Ef., Nu. 2175/7; Abdullâh, Nu. 248; rivayete göre 980/1572'de yazılmış olan bir *muhtasar* İstanbul'da Damat İbrahîm Paşa Küt., Nu. 920'dedir.

TERCÜMELER : *Salih Gelil, Anales de Egipto en que se trata las cosas mas principales que han sucedido desde el principio del mundo hasta de sien anos a esta parte ..... traducidos de lingua turca en castellano por* V. Bratutti Ragusco, 8. 358 S + 2., 8° (Madrid 1678).

2. *Kitâb el-muhtasar fî ahvâl el-beşer*, *OM*, II, 279'a göre bu eserde **Suyûtî**'nin *Husn el-muhâzara fî ahbâr Misr ve'l-Kâhire*'sinin bir devamı varmış.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

3. *Tarih-i Budûn*. Buda(Peşte) tarihi.

İLK YAZMA : İstanbul, Topkapı Erivan Köşkü; *OM*, II, 279, Nu. 4.

4. *Fethnâme-i Rodos*, Yazarın *Münşa'ât*'ından alınmış olan bu yazı Rodos adasının 929 yılında fethini bildirir ve bu yılda yazılmıştır.

YAZMALAR · Viyana. Millî Küt., Nu. 993. 19r yaprağına kadar (Flügel, *Katal.*, II, 216) [2].

5. *Mohaçnâme*, Ağustos 1526'da Mohaç'ın Süleymân tarafından zaptını tasvir eder.

YAZMALAR : Bk. *OM*, II, 279 v.d., Nu. 14.

6. *Tarîh-i Sultân Süleymân*, girişinde Süleyman'ı ve Sadırâzam İbrahîm Paşa'yı över, yani eser Süleymân'ın saltanatı sırasında ve açıkça söylendiği üzere Muharrem 935)Eylül 1528'de Hünkâr Vize'den dönerken yazılmıştır. Elli beş bölüme ayrılmış olan kitap süleyman'ın cülusundan (926) 935 yılına kadar geçen 9 yıl içindeki olayları anlatır [3].

---

2 2v-18r yaprak büyüklüğündeki ve aynı yazmanın içinde bulunan *Fethnâme-i İstanbul*'u G. Flügel'in yaptığı gibi **Sâlih b. Celâl**'e atfetmek zaman sebeplerinden dolayı mümkün değildir.

3 **Felix Tauer** tarafından *Histoire de la campagne du sultan Suleyman Ier contre Belgrade en* 1521. *Texte persan publié d'après deux manuscrits de Constantinople avec une traduction abrégée* (Prag 192;) 81+121 S, 8s'de incelenmiş olan İstanbul kütüphanelerindeki yazmalar, yani Ayasofya Nu. 3392, Hekimoglu,Nu. 764 (Şimdi Millet küt.) ve Üsküdar Selim Ağa nu.769, belki de

YAZMALAR : Leipzig, Blediye Küt., Nu. 278 (Fleischer, *Cat.*, 522 : 197 yaprak kalınlığında); *OM*, II, 278 v.d.'da bahsedilmez belki Unicum.

KAYNAKLAR : Âlî, *Künh ül-ahbâr*; *Hadikât-ül Cevâmi*, I, 295 v.d.; *SO*, III, 200; *OM*, II, 278 v.dd.; Atâ'î, *Zeyl-i ŞN*, 47 v.dd.; *GOD*, II, 327; *Rieu*, *CTM*, 67.

86. MUSTAFÂ B. CELÂL (KOCA NİŞÂNCI)

Ramazânzâde Mehmed Paşa'dan (Bk. aş. Nu. 87) ayırabilmek için çoğu kez **Koca Nişâncı** denilen **Celâlzâde Mustafâ Çelebi** 935/1583'de ölmüş olan Celâleddîn'in oğludur. Kastamonu yakınındaki Tosya'da doğmuştur. Önceleri Firenk İbrâhîm Paşa"nın yanında *serkâtib*, 930/bş. 10.XI. 1523'de *tezkireci*, 931/1524'de *re'isülküttâb* 941/1534'de *nişâncı* olmuş. 964/bş. 4.XI.1556'da memuriyetinden alınarak *müteferrika başı* tayin edilmiştir. 974/19.VII.1566'da ikinci defa *nişâncı* olmuştur Rebi' I. 975/Eylül. 1567'de[1] ölmüş ve Eyyüb'de yaptırmış olduğu cami hamam ve tekke yakınında (bk. *Hadîkat ül-cevâmi'*, I, 295 v.d.; *GOR*, IX, 104, Nu. 570). Kardaşı Sâlih efendi (bk. yk. Nu. 85)'nin yanına gömülmüştür.

Diğer bir kaç eserden başka[2] **Celâlzâde Mustafâ** otuz *Tabaka* ve 365 *derece*'ye (bk. *H. K.*, Nu. 2159) bölünmüş olan *Tabakât el-memâlik ve derecât el-mesâlik* adlı geniş bir tarih yazmıştır. Bu eser ne yazıkki tamamlanamamıştır. Eserin yalnız otuzuncu ve sonuncu tabakası yazılmıştır. Girişde açıkça söylediği üzere fazla büyümesinden korkarak yazar yalnız olayları hikâye ile yetinmiştir. Bu eser zaman silsilesine çok dikkat edilerek Kanuni Süleymân zamanının

Halet Ef., Nu. 623 (*Tarîh-i Ungurus*), Celâl oğlu Sâlih'in bu eserinin bir birine bağlı muhtelif tertıpleri olması muhtemeldir. Dresden'deki yazma ile mukayese etmek gerektir.

1 *Aynâ-i zürefâ* 26.19. yk.'da Reb'i, II'de yani Ekim 1567'dedir.

2 yani *mevâhib el-halîlâk fî merâtib el-ahlâk* (*H. K.*, Nu. 7927), *Ma'ârîç el'-nubuvve fî medârîc el-futuvve* tercümesi (bk. *H. K.*, Nu. 12295, buna göre tercümenin adı *dalâ'il el-nübuvvet el-Muhammedî ve-şemâ'il el-futuvvet el-Ahmedî*'dir; *OM*, III, 38 v.d.), *Münşâ'at*.

olayları hikâye edilir. 963/bş. 16.XI.1555 yılına kadar geçenleri hikâye eden eser Osmanlı Devleti tarihinin en parlak devrine ait kaynakların en değerlilerindendir. Bir başka cildin mevzuu olmak üzere geriye bırakılmış olan coğrafyal ve istatistik bilgiler ile memleket tasvirleri ve vali listeleri ve buna benzer bilgiler bu cild yazılamadığı için ne yazıkki eksik kalmıştır.

Bundan başka **Celâlzâde Mustafâ** çok nadir bulunduğu anlaşılan ve *H. K.*, tarafından kaydedilmeyen *Selîmnâme* veya *me'âsir-i Selîm hânî* adlı I. Selîm'in saltanatı zamanına ait bir tarih yazmıştır. 23 *fasl*'a ayrılmış olan bu kitabın girişinde yazar kendi hayatından bahsetmektedir; Bundan *Selîmnâme*'nin *Tabakât el-memâlik*'den sonra bitirildiği ve Selîm'i baba katilliği ithamından kurtarmak için yazılmış olduğu anlaşılıyor. Çok ayrıntılı olan bu eser zaman silsilesine riayet ederek ölümüne kadar I. Selîm'in hayatını anlatmaktadır. Bundan başka *Tarîh-i kal'e-i İstanbul ve ma'bed-i Âyâ Sofya* adıyla farsçadan tercüme edilmiş bir eser bırakmıştır. (Bk. *OM*, III, 39, burada **Celâlpaşazâde**'nin diğer eserleri hakkında da bilgi vardır).

YAZMALAR : A) *Tabakât el-memâlik ve-derecât el-mesâlik :* Londra ADD. 7855 (**Rieu**, 49. v.d.; tarihçi **Karaçelebizâde Abdul'azîz** Efendi'nin (Bk. ona) Kütüphanesinden; *or.* 1590 (**Rieu**, 50a); *Add*, 24 595 (**Rieu**, 50); Viyana Millî Küt., Nu. 1010 (olağanüstü süslü ve resimli 983/1575 tarihli bir yazma; bk. **Flügel**, II, 231 v.d.; *GOR*, III, I, Nu. 39; IX, 196, Nu. 41); Uppsala, Nu. 291 (**Tornberg**, 200); Kopenhag, *Cod. turc.* Nu. XI (**van Mehren**, 55 v.d.); Manchester, Üniv. Küt., Lindsay Kolleksiyonu, Nu. 158/9; İstanbul, Aya Sofya, Nu. 3296; Mehmediyye, Nu. 4422/3; Esad Ef., Nu. 2315; Kahire, *TK*, 211 (l.c.).– B) *Selîmnâme* (*Me'âsir-i Selîm Hânî*) : Dresden, Nu. 350 (Çok süslü yazma; **Fleischer**, 53); Londra, *Add.* 7848 (**Rieu**, 50. v.d.); İstanbul, Arkeoloji Müzesi.

KISALTMALAR : **J. v. Hammer** *Fundgruben des Orients*, II, 143-154'de *Tabakât*'dan parçalar yayınladı; **J. Thury**, *Török Történetirok*, II (Budapeşte 1896), 112-278, **H. F. v. Diez**, *Denkwürdigkeiten von Asien*, (Berlin 1815), 355 v.d.'de *Selîmnâme*'den parçalar tercümeler etmiş ve yayınlamıştır.

KAYNAKLAR : **Âlî**, *Künh ül-ahbâr* (bk. *GOR*, III, 756, Nu. 94); *ŞN*, II, 105; **Latîfî**, *Tezkire* 335 v.d.; **H. F. v. Diez**, *Denkwürdigkeiten von Asien*, II. 368 v.d; **Peçevî**, *tarih*, I, 43; *SO*, IV, 375 v.d.; *GOD*, II, 330 v.d.; **Celâleddîn**, *aynâ-i zurefâ*, 25 v.d.; **Resmî**, *sefinet er-rüesâ*, 5 v.d.; *Hadîkat ül-cevâmi*, I, 295 v.d.; *Edİ*, I, 1050 (**J. H. Mordtmann**) orada başka kaynaklar da gösterilir; *OM*, III, 37 v.d.

87. MEHMED PAŞA (KÜÇÜK NİŞANCI)

Mehmed Paşa Merzifon'ludur ve **Ramazân Çelebi** adlı birinin oğludur; *SO*, IV, 120'ye göre lakabı *Yeşilce* dir. Divan Kâtibi idi. 960/Bş. 18.XII.1552'de *Başdefterdâr*, 961'de *Re'isülküttâb* ve 965/bş. 24.X.1557'de *Nişâncı* unvanı ile *Re'isülkküttâb* oldu. Sonraları Halep Defterdârı daha sonra Mısır Valisi olmuş nihayet arazi tahriri için Mora'ya gönderilmiştir; 970/bş. 31.VIII.1562'de emekli olmuştur; Cumada I. 979/bş. 21.IX.1571'de ölmüştür. **Koca Nişancı**, Celâlzâde Mustafâ'dan ayırdedilebilmek için (yk. bk. Nu. 86) buna *Küçük Nişâncı* denir.

Kanunî Süleymân'ın özendirmesiyle ve *Siyer-i enbiyâ-i izâm ve ahvâl-i hulefâ-i kirâm ve menâkib-i selâtin-i Osmân* (bk. **Krafft**, 90. v.d.) adıyla yazmış olup *tarîh-i Ramazânzâde* (*H. K.*, Nu. 2232) yahut *Tarîh-i nişâncı* (*H. K.*, 2329) diye tanınmış olan tarihi eseri bugün bile sevilen, Osmanlı tarihine ait el kitaplarındandır. Bu eser dörtte birini dolduran kısa bir dünya tarihinden sonra (Patrikler, islâm süllaleleri vsr.) Osman'dan Süleymân'a kadar (969/1561'e kadar) ve ayrıntılı olarak Osmanlı tarihinden bahseder[1]. Çoğu yazma nushalarda en son olay olarak şahzâde Bayezid'in 15 Muharrem 969/25.XI.1561'deki idamı yazılmıştır. tarihi bilgiler arasında Evliyalar, ünlü şairler bilginler, yazarlar, binalar ve sultanlar hakkında bilgiler vardır.

1 Bu kitabın nushaları bir çok yazma koleksiyonlarında bulunmaktadır; her nushada kaydedilen son tarih başkadır. Ancak yazarın 969 nihayet 973 yılına kadar olan olayları yazdığı muhakkaktır. Bk. bunun için **W. Petersch**, *Türk Hss. Gotha*, 118 not.

YAZMALAR : Berlin, Nu. 13 (**Pertsch**, 220 v.d, *or.* 4° 1482; **J. H. Mordtmann** Kolleksiyonu (Berlin); Breslau, M. 1528 (**Brockelmann**, 33 v.d.) Dresden, Nu. 25 (973'e kadar; Nu. 45 (982 tarihli); Nu. 67 (Şah İsmâ'ilin Şeceresi ile); Nu. 91 (982'ye kadar?); (bk. **Fleischer**, 4, 6, 9, 13); Gotha, Nu. 146 (**Pertsch**, 117 v.d.; 988'e kadar); Halle, Yetimevi, Nu. 50; Leipzig şehir Küt., Nu. 277 (**Fleischer**, *Catal.*, 521; 969'a kadar) Viyana, Nu. 846 (**Flügel**, II, 81 v.d. burada 'müellif yanlış olarak **Zâtî Mustafâ** diye adlandırılmaktadır, 969 yılına kadar gelir); Nu. 847 (**Flügel**, *kat.*, II, 82 v.d.; 974'e kadar); Nu. 848 (**Flügel**, II, 83; 12 Şevval 985/23. XII. 1577'ye kadar gelir); Nu. 849 (**Flügel**, II, 83 v.d.; 985'e kadar?) Viyana Konsular - Akademie, Nu. 247, üç muhtelif nusha (**Krafft**, 90 v.d.); Leiden Nu. 934, *Warn.* 672; *Cat.* III, 20, 974'e kadar gelir) ve Nu. 935 (*Warn.* 838; 977 tarihli kopya); *Cat*, III, 20); Londra, *Add.* 7871 (**Rieu**, 25 v.d.) : Royal As. Soc.; bk. *JRAS*, 1892, 548, Nu. 5; Oxford, Bodl. Küt., *caps. or.* C. 11 (982'ye kadar gelir); Cambridge, Üniv. Küt., Nu. *or.* 6619; Manchester, Üniv. Küt., Lindsay kolleksiyonu, Nu. 163; Oxford, Bodl. Libr. *Marsh.* 542 ve *Pococke* 63; Paris Nu. 54, 90 ve 100, **Schefer**, Nu. 1061; Petersburg, Asya Müz., Nu. 586, 590; şark enstitüsü. Nu. 356; Roma Vatikan Küt., Nu. 61 (**Horn**, 48; Rebi' I. 984 sonu (1576) tarihli kopya, 966'ya kadar gelir); Uppsala Nu. 254 (**Tornberg**, 174 v.d.); İstanbul, Nuri Osmanniyye Nu. 3131, Damadzade Mehmed Nu. 1447; Halet ef., Nu. 615 ve 618; Aya Sofya, Nu. 3021, 3027; 3100/01; Aşir Ef., Nu. 23; Mehmediyye, Nu. 4234; Laleli, Nu. 2012; Beşir Ağa, Nu. 459; Esad ef., Nu. 2184/6; Husrev Paşa, Nu. 356; Kahire, *TK*, 229 (Rivayete göre 929'a kadar gelir); Ankara, Türk Tarih Kurumu Küt., Yazm. Nu. 20 (Çeviren).

BASIMLAR : *Tarih-i nişâncı Mehmed Paşa*, İstanbul Devlet Matbaası 15. Muharrem 1279 (13. VII. 1862), 2 + 348 S. 8° (adı yazılmamış olan yayıcı **Ahmed Vefik** Paşadır.). Bu Basım 969 yılına kadar gelmektedir. Sonunda eski zamanlar sülalelelerinin kısa bir tarihi vadı.

KAYNAKLAR : **Âli**, *Künh ül-ahbâr* (**Peçevî**, *Tarih*, *I*, 44'de tekrar edilmiştir); *SO*, IV, 120; *Aynâ-i zurefâ*, 10; *GOR*, IX, 182, Nu. 5; bk. *GOR*, IV, *Der İslam*, XIV (1925), (**J. H. Mordtmann**).

88. ŞEMSÎ AHMED PAŞA

Şemsî Ahmed Paşa Kızıl Ahmedli (İsfendiyâroğlu, bk. *EdI*, II, 567 v.d.) ailesindendir. Adı Mehmed lakabı Mîrzâ olan babası II. Bayezid'in kızlarından biri ile evlenmişti[1].

1 **Şemsî Ahmed Paşa bu soydan olduğu için çok mağrurdu : Hâlid b. Velîd'e kadar çıkan bir İsfendiyâroğlu şeceresi tertip etmiş ve bu nesil için Kızıl Ahmedli (bk. *EdI*, II, 567 (J. Mordtmann)) adını kullanmıştır.**

Şemsî, I, Selim zamanında *avcı başı*, sonra *bölük ağası*, sonra da *müteferrika* ve *sipahiler ağası* olmuştu. 957/Bş. 20.I. 1550'de Şam Valisi ve sonra Sivas Valisi, 962/bş. 26.XI.1554-de Anadolu ve nihayet Rumeli beylerbeyi olmuştur. Süleymân zamanında vezir ve sultan *musâhib*'i oldu. III. Murad zamanında da nüfuzu eksilmeden devam etmiştir. Şemsî Ahmed Paşa 6 Mart 1580'de ölmüş ve Üsküdar'da vakfetmiş olduğu cami ve medresenin yanma gömülmüştür (bk. *Hadîkat ül-cevâmi*, II, 191 v.dd., bundan da *GOR*, IX, 129, Nu. 755).

Şemsî Ahmed Paşa ölümünden bir az önce *Şâhnâme-i Sultân Murâd* adlı bir eser yazmıştır. (bk. *H. K.*, Nu. 5488 ve Nu. 8388), bunda 1160 çifte kafiyeli Mısra'da Saman-oğullarını ve Selçukluları terennüm ettikten sonra Osmân' dan III. Murâd'a kadar bütün Osmanlı sultanlarını şairane övmüştür. Kitap 19. Şa'ban 987/11.X.1579'da sadırâzam Sokullu Mehmed Paşa'nın caniyane katlinden bahs ile ve bir *hâtime* ile biter.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1020 (Flügel, II, 239 ve *GOR*, IX, 190); Paris, Millî Küt., Schefer koleksiyonu, Nu. 1144. Roma'da Vatikan Kütüphanesinde eski Biblioteca Barberina'dan gelmiş olan ve III. Murâd zamanında Sivaslı Şemseddîn Ahmed b. Mehmed tarafından yazılmış olup Süleyman'ın hükümetinin sonuna kadar gelen (bk. *GOR*, IV, VI, Nu. 5) *Süleymânnâme* adlı bir kitap bulunmaktadır, *cod. Turc. Vat. XXVIII* (*Barb. or.* 112); bk. A. Mai, *Catal., codd. bibl. Vat. Arab., pers Vsr.* (*Romae*, 1831), 667; 183 yaprak 4°, bu eser J. V. Hammer'in bile gözüne çarpmış ve o bunu ayırd etmiştir, bk. *GOR*, III, 730; IV; VI, Nu. 5. Gerek öz adının gerek baba adının aynı olmasına (Şemsedîn çok kere *alem Ahmed*'in *lakabıdır*, bk. *Der. İslam*, XI (1921) 20, not. 3) ve aynı zamanda yaşamış olmalarına rağmen, burada iki ayrı müellifin bahis konusu olduğu anlaşılıyor : Gerçekten mahlası *Şemsî* olan ve *Gülşenâbâd* adlı mistik bir manzumenin (996, bk. *H. K.* ., Nu. 10833; Flügel, III 307; Fleischer, *Cat. Dersd.*, Nu. 177, VII) ve *menâzil ül-ârifin* adlı (933) (Bk. Rieu. *CTM*, 18 v. d.) dinî bir risalenin müellifi bulunan Sivaslı Şemseddîn Ahmed b. Mehmed adlı birisi yaşamıştır. O Sivas'da Halvetî şeyhi idi çok yaşlı olduğu halde III, Murad'a Erlav seferinde refaket etti ve 1005/1596'dan biraz sonra öldü. (*H. K.*, VI, 131, Nu. 12921'deki rakamlar

yanlıştır. bk. bunun için *GOD*, IV, 206. eğer katalogdaki bilgiler doğru ise ancak bu Şemsî *Süleymânnâme*'nin müellifi olabilir[2].

KAYNAKLAR : Âlî, *Künh ül-ahbâr*, basılmamış kısım; Âlî, *Mehâsin el-edeb* (bk. *Hadîkat ül-cevâmi'*, II, 191; Kınalızâde, geniş bilgi, *GOR*, III, 314, 730, IV, 3 v.d., 232, 609; *GOD*, SO, III, 23 v.dd. III, 170; Peçevî, *tarîh*, II, 10 ve dd. (bk. *GOR*, IV, 619); Selânikî, kısmen (bk. *GOR*, III, 750); St. Gerlach, Tage - Buch (Frankf., 1674), 331 (*"alter, verstaendiger Mann und guter Poet in türkischer und persischer Sprache"*).

89. FERÎDÛN AHMED

Aslı ve doğduğu yer bilinmiyor. *Defterdâr* Çivizâde Abdullâh Çelebi'nin evinde eğitim görmüş, 960/1552'de kâtîp olarak Sokullu Mehmed Paşanın hizmetine girmiştir. Sonraları divan kâtibi olmuş ve sultan Süleymân'in bir çok seferlerine katılmıştır (Msl. Nahiçevan 1554, Ziget 1566). 8. Muharrem 978/12.VI.1570'de *Re'isülküttâb* olmuş ve 3 ramazan 981/27.XII.1573'de *nişâncı* payesini almıştır. 9 Şevval 982/21.XII.1574'de *Munşa'ât el-selâtîn* adlı eserini III. Murâd'a sunmuştur. Bir yıl sonra gazaba uğramış ve 10.VI.1576'da azledilmiştir (bk. St. Gerlach, *Tage-Buch*, S. 175).

1577 Ağustosunda Semenderiye Sancakbeyi olmuş, 1580'de oradan Köstendil'e tayin edilmiştir. Muharrem 986/Şubat 1581'de İstanbul'a geriye çağrılmış ve yeniden *nişâncı* olmuştur. 12. Rebi' I. 990/6.IV.1582'de Sadırâzam Rüstem Paşa'nın (bk. yk. Nu. 65) kızı Ayşe Sultanla evlenmiş ve 21. Sefer 991/16.III.1583'de İstanbul'da kan kaybettiği için ölmüştür. Bk. *GOR*, IV, 104, Nor. b.). Mezarı için bk. Evliyâ. I, 405.

Ferîdûn'un baş eseri olan *Munşe-ât el-selâtîn* (Bu terkib aynı zamanda Ebced hesabiyle eserin bitiş tarihini

2 İlâve : Berlin, Prusya Devlet Küt., son zamanlarda Sıvaslı Şemsî'nin iki eserini elde etmiştir, bunlar *Süleymânnâme* (Esas nu. *or.* 8° 1817) ve *Menâzil ül-ârifîn* (Esas nu.: *or.* 8° 1998)' dir. Bununla muhtelif iki Şemsî'nin birer *Süleymannâme* yazdıkları ispat edilmiş oluyor.

gösterir 982). Selânikî'nin tanıklığına göre (*Tarîh*, 137) 11 cild içinde Osmanlı Devletinin kuruluşundan III. Murâd'ın cülusuna kadar geçen zamana ait 1880 vesikayı toplamakta imiş. Her iki baskıda da eserin aslındakinden çok daha az belge bulunmaktadır. Bundan başka her halde zeyl yazanlar tarafından daha sonraki zamanlara ait bir çok belgeler eklenmiştir. Eserin başında *Miftâh-i cennet* (Bu terkib de eserin yazılış tarihini gösterir : 982) adlı etik bir risale bulunmaktadır. Bundan başka esere Mısır topraklarının durumu hakkında bir makale eklenmiştir. Önsözünde Ferîdûn Ziget'in fethinden (974/1566) sonra geçen iki yıla ait olarak yazdığı *Nüzhet el-ahbâr* adlı tarihî risalesinden bahseder. Son zamana kadar kıymetli bir tarih kaynağı diye görülen *Münşe'ât*'ın doğruluğundan şüphe etmek pek yerinde olur. Eser özellikle tahrif edilmiş bir takım eski belgelerle dolu olduğundan yararlanmak istenirken çok incelenmelidir. *TTEM*, cüz 63 : 77, 78, 79, 81 (İstanbul 1921 v.dd.)'da Mükrimîn Halîl Bey'in yaptığı etraflı araştırmalar Ferîdûn'un mecmuasındaki belgelerin büyük kısmının tahrif edilmiş olduğunu ispat etmiştir. Ferîdûn'un asıllarını kendi görmüş gibi bir anlatım ile kitabına aldığı bu belgelerden hiç biri, bu güne kadar ele geçmemiştir. Özellikle eski Osmanlı dönemine ait belgeler eski kroniklerden fazla bilgi vermekte ve çok defa sikkelerin, kitabelerin ve diğer anıtların teyid ettiği olaylara ve tarihlere aykırı düşmektedir (bk. J. H. Mordtmann, *Der İslâm*, XIV (1925), 362 v.d., Not).

Ferîdûn Bey efsanevî Fransa kıralı Faramund'dan IX. Şarl'a kadar (1563) Fransa kıralları tarihini anlatan bir tarihin tercüman Hasan b. Hamza ve *Kâtip Alî b.* Sinân tarafından türkçeye çevrilmesine sebep olmuştur. Fransızcadan tercüme edilmiş olması muhtemel olan bu eserin çevrilmesi 980/1572'de bitmiştir. Ve bir nüshası Dresden'de Saksonya memleket Küt.'nde bulunmaktadır (*cod. turc.* 120; bk. H. O. Fleischer, *Catal.*, 17).

YAZMALAR : A) *Munşa'ât al-salâtîn* : Berlin, Devlet Küt., *or* 8° 2201 ve *or. fol.* 3323 (parçalar); Londra, Brit. Müz., cod. *or.* 61 (Rieu, *CTM*, S. 80 v. dd.); Viyana, Millî küt., Nu. 312 (Flügel, *kat.*, I, 282 v.d.); Viyana, Konsular- Akademie. Nu. 83 ve Nu. 189 (Krafft, *Katal.*, 28 ve 187); Paris, Millî küt., *c. r.* Nu. 79 (Catal., 312); Kahire, *TK*, 158 v.d.; İstanbul Kütüphanelerinde bir çok nushaları vardır. –B) *Nuzhet el-ahbâr* : Leiden Üniv. Küt., *cod. Warn.* 277 (*Catal.*, I, 176).

BASIMLAR : *Munşe'ât* : İlkbasım, *Mecmû'a-i munşe'ât-i selâtîn* adı altında I. c., 22 + 7 + 535 S. fol., İstanbul, Cum. II. 1264; 16 + 14 + 519 S., fol İstanbul, Rebi II. 1265, 300 parçadan oluşur; bk. *ZDMG* VII, 460; ikinci basım : I. c., 26 + 626 S., fol., İstanbul, Cum. II. 1274; II. c., 17 + 600 S., İstanbul Rebi II. 1275, 600 parçadan oluşur.

KISALTMALAR : **L. M. Langlès** *Notices et extraits*'de toplıyanın kim olduğunu anlamadan 465 yapraklı bir Paris yazmasından 88 belgeyi yayınlamıştır, V. C, S. 668-688; **M. Wickerhauser,** *Chrestomathie* (Viyana 1853), S. 201-250 (Türkçe) ve S. 211 v.dd. (Almanca). *Munşe'ât*'da bulunan belgelerin özelliklerini **J. v. Hammer,** *GOR*, IX, 246 v.dd.'de ve sonra IX, 355 v.dd.'de yazmıştır.

KAYNAKLAR : *Munşe'ât'ın* önsözü; bundan **Atâ'î** *Zeyl'i ŞN*, 336 v.d.; **Ahmed Resmî,** *sefinet er-rü'esâ*, 12 v.d.; *GOR*, IV, *passim*, IX, 246; aynı kişi, *GOR*, II, 491; **Krafft,** *Kat. der Kons.–Ak.*, 28; **J. H. Mordtmann,** *EdI*, II, 100 (önceki bundan almıştır); *OM*, II, 363; *Munşe'ât* için bk. **L. M. Langlès** *ayn. esr.*, V, 688 v.dd. (orada başka yazmalardan da bahsedilir) ve **Rieu,** *CTM*, 80 v.dd.– **Mükrimîn Halîl** beyin bahsedilen incelenmesi tercüme edilmek ve daha başka kaynak araştırmaları ile derinleştirilmeğe değer. *Munşe'ât*'dan yararlanırken çok dikkat etmek gerekir.

90. MUSTAFÂ CENÂBÎ

Seyyid Ebû Muhammed Mustafâ B. Hasan B. Sinân B. Ahmed, Anadolu'lu bir bilgin ailesindendir. Sonraları Edirne kadısı olan Emîr Hasan (Ölm. 975/1567; bk. **Atâ'î,** *zeyl-i ŞN*, 118; *SO*, II, 121; bu Niksarlı **Seyyid Sinân**'ın oğlu idi)'ın oğlu olup Amasya'da doğmuştur; küçük kardeşi Şevval 999/temmuz 1591'de ölmüş olan şair **Su'ûdî**'dir (Bk *GOD*, III, 75 v.d.). **Seyyid Mustafâ** şiirlerinde **Cenâbî**[1] mah-

1 **Cenâbî**'ye **Flügel**'den beri niçin daima el-Cennâbî (Acem Körfezindeki Cennâbe'den olduğu sanılarak!) denildiği anlaşılamıyor.

lasını kullanmıştır. Fıkıh öğrenimi görmüş ünlü **Ebu's-su'ûd**'un mülâzimliğinde bulunmuş muhtelif medreselere müderris olmuştur (sefer 981'de **Dâvûd Paşa**, Cumada I. 984'de Kahriyye, Rebi' II. 985'de Bursa'da Sultaniyye, Rebi' I. 988'de İstanbul'da *sahn*, Şaban 990 da Süleymaniyye, Şevval 994'de Edirne'de Selimiyye medresesilerine). Sonraları kadılık mesleğine geçmiş ve Receb 996/Haziran 1587'de Halep kadısı olmuştur. Receb 997/Mayıs 1589'da azledildikten sonra 999/bş. 30.X.1590 yılında ölünceye kadar orada kalmıştır.

İçinde Muhammed'den zamanına kadar gelip geçen bütün hükûmdar hanedanlarını sıkışık bir tarzda tasvir ettiği başka başka adlarla anılan (Msl. *el-'ailem el-zâhir fî ahvâl el-avâ'il ve'l-avâhir*, bazan *el-bahr* yahut çoğu kez olduğu gibi *Tarîh-i Cenâbî*, bk. *H. K.*, II, 124, Nu. 2198) arapça bir tarih yazmıştır. Bu kitapta her biri bir hükûmdar ailesine ayrılmış kısa fakat bilgi dolu sekseniki bölüm vardır. Bunların sonuncusu Osmanlı ailesine ayrılmıştır. 997/1588 yılına yani III. Murâd'ın hükûmet zamanına kadar gelmektedir. Bu eserini yine kendi Türkçeye çevirmiş ve bundan da bir kısaltma (= *Muhtasar*) yapmıştır. **Cenâbî**'nin tarihi kendisinden sonra gelenler tarafından çok kullanılmış ve nushaları çıkartılmıştır; msl. *H. K.*, *Fezlike* adıyla, bu gün gaip olmuş olan, Arapça bir kısaltmasını (bk. *Edİ*, II, 217, Nu. 1.) ve Türkçe bir tercümesini bitirmiştir. Sonra **Müneccimbaşı** ve diğerleri bundan aynen aktarmışlardır. (bk. **Rieu**, *CTM*, 31a). Son zamanlara kadar bu eser Türkiye'de İslâm tarihlerinin en gözdelerinden olmuştur. Kısaltmadaki Osmanlı tarihi asıl eserdekinden daha fazla yer almaktadır; Bunda İstanbul'un ve Aya Sofya'nın efsanevî bir tasviri de vardır. *H. K.*'nın Nu. 6020'de Cenâbî'nin ayrı bir eseri diye kaydettiği her halde bu eser olsa gerektir. Türkçe tertipleri aslı olan arapçasının hemen de yerine geçmiştir denilebilir.

YAZMALAR : A) *Ta'rîh*, arapça asıl eser : Oxford, Bodl. Libr., Nu. 657/785/6; Petersburg, Asya Müzesi, Nu. 183; gene orda, şark Enstitüsü, Nu. 50 (tam değil); İstanbul Aya Sofya, Nu. 3033; Nuri Osmaniyye 3098; Yeni Cami, Nu. 831; Köprülü Mehmed, Nu. 1031/2; Ragıb Paşa, Nu. 823/4.– B) arapça kısaltma, **Ahmed b. Mehmed b. Alî** (ölm. 1003/1594, bk. **Ahlwardt**, *Katal.*, IX, 241 v.d.) tarafından, Osmanlı tarihinden bahseder; Berlin, Nu. 9726; bk. Londra Brit Müz., *Suppl.* 489/90.– C) Türkçe tercüme : a) **Cenâbî'nin** : Viyana, Millî Küt., Nu. 853 (bk. **Flügel**, *Katal.*, II, 85); İstanbul, Damadzâde Mehmed, Nu. 1429/30; Hamidiyye, Nu. 896; Nuri Osmaniyye, Nu. 3099/3102; b) **Hacı Kalfa'nın** (ona bk.) : İstanbul, Es'ad Ef., 2167/8; c) **Mehmed Gubârî'nin** Dresden, Nu. 80, (*Cat.*, 11). Türkçe kısaltma (*Muhtasar*) : Viyana, Millî Küt., Nu. 854 (**Flügel**, *Katal.*, II, 87 v.d.); İstanbul, Nuri Osmaniyye, Nu. 307 [2].

TERCÜMELER : *Kısaltılmış : Mustaphae Filii Husein Algenabii de gestis Timurlenkii seu Tamerlanis opusculum Turc.–Arab.–Persicum. Latine redditum* a Jo. Bapt. Podestà (Vienna 1680); **B. v. Dorn**, *Muh. Quellen*, IV, 468 v.dd.

KAYNAKLAR : **Atâ'î** *zeyl-i ŞN*, 308 v.d.; *SO*, II, 88; *GOD*, II, 74; *GOR*, I, XXXII, IV, 235; **Wüstenfeld**, *GdA*, 252, Nu. 538; **Brockelmann**, *GAL*, II, 300; *Edİ*, I, 1060 (**Brockelmann**); *OM*, III, 39 v.dd.

91. 990/1582. YILINDA III. MEHMED'İN SÜNNET OLMASI

1582 yılı baharında III. Murad'ın oğlu III. Mehmed için tertip ettiği sünnet döğünü (*sûr-i humâyûn*) gerek parlaklığı ve zenginliği gerek uzun sürmesi bakımlarından Osmanlı tarihinde eşi görülmemiş olarak kalmıştır. 14. Cumada I. 990/6.VII.1582'de başlayan ve 24 Cumada II.'ye kadar devam eden düğün kırk günü bile geçmişti. Adı bilinmeyen ve *GOR*, IX, 204, Nu. 69'da **Rah(î)mîzâde** olduğu yanlış olarak ileri sürülen bir divan kâtibi bu düğünü en küçük ayrıntısına varıncaya kadar doğru olarak tasvir etmiştir. O zamanın Batı edebiyatında buna dair yazılan

2 Ahmed b. Yûsuf'un arapça kısaltması için bk. Nu. 118.

kitaplar ve risalelerle bu düğün Avrupa'da[1] şöhret bulmuştur. *Sûrnâme-i Hûmayun*'un kültür tarihi bakımından değeri büyüktür. Ne yazıkki J. v. Hammer'den beri (bk. *GOR*, IV, 118-134) kimse bu eserle uğraşmamıştır. Bu, bu tasvir türünün en eskisidir. Her nekadar bu derece tantanalı bir düğün bir daha yapılmamış ise de sonra edebiyat sahasında böyle tasvirler büyük rol oynamıştır[2].

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1019 (Flügel, *Katal.*, 239).
KAYNAKLAR : *GOR*, IV, VI, Nu. 9; IX. 204, Nu. 70.

92. ABDULLATÎF (LATÎFÎ)

Latîfî mahlası ile tanınmış olan Abdullatîf Kastamonu'ludur. Hayatının sonuna doğru *İmâret Kâtipliği* yapmış ve 990/bş. 26.I.1582'de Mısır'a giderken fırtına neticesi batmıştır; çok yaşlı olmuş olmalı.

Latîfî *Tezkiret eş-şu'arâ ve-tebsiret el-nuzemâ* adlı (Bk. *H. K.*, Nu. 2814) bir biyografya mecmuasının müellifidir. Bu eser üç *fasl*'a ayrılmıştır, önce Rum (Anadolu) mistik şeyhlerini sonra Osmanlı sultanları arasında şair olanlarınki bu iki kısmın toplamı 20 eder; giderek II. Murâd'dan (1421-1452) eserin yazıldığı yıla kadar, diğer sınıflardan iki yüz seksen iki şairin hayatını anlatır.

Bu arada hemşerilerini, Kastamonu'dan yetişenleri, göze çarpacak biçimde yükseltir. Harf sırasına göre düzen-

1 Bk. msl. *Türkische Beschneidung. Warhaffte kurtze Beschreibung, wie Amurath, der Jetzt regierende Türkische Kaiser, seinen Son Mahometen..... beschneiden lassen M. D. L. XXXII* (Nürnberg'de basılmıştır, Leonhard Heussler'de; Berlin : Devlet Küt., *Ms. Germ.* 4° 576, Nu. 41), sonra *particular Beschreibung der Ordnung und Herrlichkeyt, so indem Fest der Beschneydung des Sultan Machmet, yetzigen Türkischen Kaysers Sultan Amuraths Son, zu Constantinopel im* 1582. *Jahr ist gehalten... Getruckt zu Augsburg bey Michael Manger*, 1583. 4° 24 yaprak (bk. *GOR*, X, 145, Nu. 1074 ve 146, Nu. 179, 1079 ve 1090) ve Joh. Lewenklau, *Newe Chronika Türckischer Nation* ver. Francfurt am Mayn, 1590, Fol., S. 468-514 (S. 105'e göre Niklas Haunold tarafından Lewenklau'a bildirilmiş). Ne münasebetle ve ne zaman yazıldıkları belli olmayan bir çok *Sûrnâme*'ler muhtelif kolleksiyonlarda bulunmaktadır; msl. Londra Brit. Müz. Nu. *or.* 7218.

lenmiş olan esere, cahillerden, kıskançlardan, tariz edenlerden, taklitçilerden ve zamanında ilme değer verilmemesinden bahs eden garip bir girişle başlar. Bunu ölümünden çok önce 953/1546 yılında bitirmiştir. Yukarıda da söylendiği gibi hısımlarına ve hemşerilerine fazla yer vermesi dolayısı ile her noktasına tamamiyle inanmak doğru olmayan bu eser edebiyat tarihi bakımından daima önemli bir kaynak olmak değerini korur. Bundan başka Latîfî bir düzineye yakın eser yazmıştır, bk. *OM*, III, 135.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. 294 (**Pertsch**, *Katal.*, 307 v.dd.; içindekiler hakkında tam bilgi ile); Dresden, Nu. 83; Münih Devlet Kt., Nu. 150; Viyana, Millî Küt., Nu. 879, 2; 1221, 1222, 1223; Londra, Brit. Müz., *Add.* 17339 (**Rieu**, *CTM*, 75 v.d.); Milano, Ambros. Küt., Nu. 183; Floransa, Med.- Laur. Küt., Nu. 506; Uppsala, Üniv. Küt., Nu. 302; Petersburg, Asya Müz., (*Katal.*, 208); Şark Enstitüsü, Nu. 401 (**Smirnov**, *Catal.*, 48); Manchester, Üniv, Küt., Lindsay Kolleksiyonu Nu. 72 ve Nu. 118; Paris, Millî Küt., *c.r.* 297, 318; Londra, R.As. Sos.; bk. *JRAS*, 1892, S. 549, Nu. 20; Cambridge, Üniv. Küt., Nu. *or.* 5977 ve *Add.* 3654 (9) Paris, Millî Küt., Schefer Kolleksiyonu, Nu. 1122 ve 1147; İstanbul, Kemankeş Nu. 388; Mehmediyye, Nu. 4254/6; Aya Sofya, Nu. 3142/3; Kahire, *TK*, 183.

BASIMLAR : *Latîfî, Tezkire*, İstanbul, 1314, 382 S. 8°, İkdam basımevi tarafından yayınlanmıştır.

TERCÜMELER (Kısaltılmış) : **Th. v. Chabert**, *Latifi oder biographische Nachrichten von vorzüglichen türkischen Dichtern, nebst einer Blumenlese aus ihren Werken* (Zürich 1800); **H. F. v. Diez**, *Denkwürdigkeiten von Asien*, I (Berlin 1811), 244 v.dd. (I. Selim hakkındaki fasıl türkçe ve tercüme).

KAYNAKLAR : Kendi eserinde ki avtobiyografya, *tezkire*, 297 v. dd.; **Âlî**, *Künh ül-ahbâr* (Bk. *GOR*, III, 756, Nu. 77); **Kınalızâde** (onu tanırdı ve onu ihtiyar ve halsiz bir adam olarak tasvir eder); *GOR*, III, 467; **GOD**, III, 28 v.dd.; **H. F. v. Diez**, *Denkwürdigkeiten von Asien*, I (Berlin 1811), 244; **Gibb**, *HOP*, II, 7; SO, IV, 92; *OM*, III, 134 v.d.

93. AHMED B. ŞEMSÎ (AHDÎ)

Ahmed b. Şemsî aslen İranlı'dır. Bağdad'da doğmuştur. Talih onu İstanbul'a göndermiştir. Orada türkçeyi öğrenerek fikri hayatın bir çok şahsiyetleri ile tanışmıştır. İstanbul'da

uzun bir ikâmetten sonra tekrar baba şehrine dönmüş ve orada III. Murâd'ın hükûmetinin sonunda ölmüştür (Söylendiğine göre 1002/bş. 27.IX.1593'de).

Mahlası Ahdî olan Ahmed *Gülşen-i şu'arâ* (Ebcedle bitiş tarihi : 971/1563) adlı (bk. *H. K.*, Nu. 2816) fakat ekseriya *Tezkiret eş-şu'arâ* diye anılan bir biyografya mecmuası yazmıştır. Üç *ravza*'ya ayrılmış olan bu eserde çağdaşı olan üç yüz kişi hakkında bilgi verir. Birinci *eravza*'da Padişahlar, şehzadeler ve vezirlerden, ikincide alimlerden mollalardan ve müderrislerden, üçüncü de de harf sırasına göre dizilmiş iki yüzden fazla şairden bahseder. Sonra padişah olan şahzede Selîm'e sunulmuş olan eser hakkındaki fikirler daima lehte olmamıştır ve tarafgirâne yazıldığı ileri sürülmüştür. Şairler biyografı Riyâzî eserin şöhretinin kısa olacağı kehanetinde bulunmuştur.

YAZMALAR : Viyana, Nu. 1217 (bk. Flügel, *Katal.*, II, 379 v.d., burada 1. ve 2 *ravza*'nın içindekiler tam olarak bildirilir); Londra, Brit. Müz., Nu. *Add.* 7876 (Rieu, *CTM*, 76, 1001'e kadar gelen daha sonra yazılmış bir nusha); Kahire, *TK*, 216; İstanbul, Bayezidiyye, Nu 323.

TERCÜMELER : Kısaltılmış olarak V. v. Rosenzweig - Schwanau tarafından, Viyana'da Kons. Ak.'de; bk. *ZDMG*, XX (1866), 439, Nu. 2 ("15 parçalanmış fakat sık yazılı büyük varak").

KAYNAKLAR : *GOR*, III, 467; *GOD*, II, 475 v.dd.; *SO*, III, 609; Gibb, *HOP*, III, 8; *TOEM*, I, 430.

94. ALÎ B. BALİ (MUNUK ALÎ)

Alî b. Bali Budin kadısı iken ölen Alanya'lı Bali Efendi (bk. *SO*, II, 5)'nin oğludur. 934/1527'de doğmuştur. Bir çok medreselerde müderrislik yapmıştır. (Bu arada Haseki Camii medresesinde). Sonunda Kadılık mesleğine geçmiş ve Rebi' II. 991/Nisan. 1583'de Maraş kadısı olmuştur. Receb 992/Ekim 1574'de orada ölmüştür ve Alauddevle camisinin avlusuna gömülmüştür. Arkadaşları arasında

Munuk Alî (*Munuk* = hadım, gerekçe Mouvouxos'dan[1]) diye anılırmış. *El-İkd el-manzûm fî zikr efâzil el-Rûm* (bk. *H. K.*, Nu. 7630, 8908) adıyla **Taşköprüzâde**'nin *Şakâ'ik el-numâniyye*'sine arapça bir *zeyl* yazmıştır. Görmüş veya tanımış olduğu seksen bir değerli çağdaşından her birini bir bendde anlatır. Bu *zeyl* 968-981 yılları içinde ölmüş olanları alır ve zaman itibariyle asıl eserin bıraktığı yerden başlar. Bundan başka her halde yine arapça olarak *Nâdiret el-zaman fî tarîh el-Yemen* (bk. *H. K.* 13509) adlı bir Yemen tarihi yazmıştır.

YAZMALAR : A) *el-ikd el-manzûm fî zikr efâzil el-Rûm* : Berlin, Devlet, Küt., Nu. 9883/4; Leipzig, Üniv. Küt., Nu. 717 (**Vollers**, *Katal*, 230); Viyana Millî Küt., Nu. 1183; Paris, Millî Küt., Nu. 2163, 5944, Schefer Kolleksiyonu, Nu. 5944, Londra, Brit. Müz., Nu. 960; Cambridge, Üniv.– Küt., 686; Pertersburg, Asya Müz., Nu. 555; İstanbul, Nuri Osmaniyye Nu. 3316; Bayezidiyye, Nu. 2421, 2435/7; Hamidiyye, Nu. 972; Kahire, *AK*, V, 89 v.d.; B) *Nâdiret el-zaman fî tarîh el-Yemen* : bilinmiyor.

TERCÜMELER : 998/1590 yılında *ŞN.*'yi de türkçeye çevirmiş olan Amasya kadısı **Ahmed b. İbrâhîm** eseri türkçeye çevirmiştir (bk. yk. 68). Paris, Millî Küt., Schefer kolleksiyonu Nu. 1121 (**Blochet**, *Catal.*, 184).

BASIMLAR : *el-ikd el-manzûm*, **İbn Hallikân**'in *Vefeyât*'ının ikinci cildinin kenarında, Bulak, 1299.

KAYNAKLAR : **Atâ'î**, *Zeyl-i ŞN*, 279 v.d.; *OM*, III, 85; **Wüstenfeld**, *GdA*, Nu. 537, S. 251; **Brockelmann**, *GAL*, II, 426 v.d.; *SO*, III, 502.

95. ZÎREK

Flügel (*Katal*, II, 236) gibi **Zîrek**'in *H. K.*, Nu. 11865'de bahsettiği **Mehmed Emrullâh Zîrek el-Huseynî** olduğunu kabul etmezsek hayatı hakkında verebileceğimiz bilgi ancak II. Selim devrinde yaşamış olduğunu söylemekten ibaret kalır.

1 εὐνοῦχος dan χοναχὸς'a benzer; İsim için bk. **Ki Vollers**, *Katalog der İslam Hss. der univ. - Bibl. zu Leipzig*. 1906), 230 Numara 717'ye

Zîrek *Tarîh-i Kıbrıs* yahut *Fethnâme-i Kıbrıs* adlı küçük bir eserin yazarıdır. Bunda Kıbrıs adasının II. Selîm tarafında 1570 yazında zabtını[1] tasvir eder. Fakat bu hükûmdarın zamamna ait başka olayları da hikâyesine ilâve eder (Msl. İskender Paşa'nın ölümü, Yemen Fâtihi Sinân Paşa hakkında bilgi, bk. yk. Nu. 75). Eser Ebced'li tarihine göre 982/bş. 23.IV.1574'de yazılmıştır.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1015 (**Flügel**, *Katal.*, II, 236).

KAYNAKLAR : **Flügel**, *ayn. esr.*, II, 236; *GOR*, IX, 203, Nu. 62 (Bk. III, 786).

96. USÛLÎ (VUSÛLÎ)

Aynı adı taşıyan daha eski bir şairle (Bk. *GOD*, II, 241 ve *H. K.*, Nu. 5290) karıştırılmaması lâzım gelen Usûlî hüviyeti tamamiyle bilinmeyen bir kişinin mahlasıdır. Viyana yazmasının (bk. **Flügel**, *Katal.*, II, 234) kirli bir sahifesinde bulunan bilgi eğer doğru ise **Vusûlî** mahlaslı bir şairin bahis mevzuu olduğuna ihtimal verilebilir. *GOD*, III, 80 (**Âşık Çelebi** ve **Kınalızâde**'den)'de bu ad altında **Mollâ Çelebi**, yani **Sâlih Abdülkerîm b. Mehmed** (bk. *SO*, III, 20 ve *H. K.*, *Takvim*, 188, 11; kayınbabası ve Selim'in hocası hekim **Şamseddîn** için bk. *SO*, III, 164) kaydedilmektedir ki, verilen bilgi az çok buna uymaktadır. Fakat Mehmed Vusûlî'nin bahis konusu olduğu daha yakındır. İmamlık yaptığı hakkındaki bilgiden başka bütün diğer nitelikleri, yazmanın bu kirli sahifesindeki niteliklere uymaktadır. Abdullâh Ağa adlı bir *Kapucu başı*'nın oğlu olan **Mehmed Vusûlî** II. Selim'in şehzadeliği sırasında Konya

1 Aynı olay **J. v. Hammer**'in yanlışlıkla **İmâm Ahmed**'e atfettiği *Tarîh-i feth-i Kıbrıs* adlı (Bk. *GOR*. IX. 203, Nu, 63) 81 yapraklı küç. 8° büyüklüğündeki bir eserde tasvir edilmiştir (Viyana, Millî Küt., Nu. 1111 bk. **Flügel**, *Kat.*, 295 v.d.). Bundan başka belki de Mevlevî Şeyh **Ârîf Dede** tarafından *Kıbrıs Tarihçesi*'nde de tasvir edilmiştir; bk; *OM*, III, 186, 6 aş.. Kahire, *TK*, 228'de dört makaleye ayrılmış *Risâle fi fezâ'il-i gazevât ve- feth-i cezire-i Kıbrıs* adlı burava ait olması gereken küçük anonim bir eser vardır.

ve Kütahya kadısı idi ve onun mahremi olmuştu. Selim'in cülusunda Bursa Kadısı iken aynı yıl içinde (974) İstanbul kadısı olmuştur. Receb 976/Ocak. 1568'de Anadolu kazıaskerliğine yükseldi. Cumada II. 978/Kasım. 1570'de azledildi. Muharrem 979/Mayıs 1571'de tekrar İstanbul Kadısı tayin edilmiş ve Zulka'de 982/Şubat. 1575'de azledildikten sonra Cumada I. 988/Haziran 1580'de yeniden bu mevkie gelmiştir. Ölümü tarihi olan 16 Receb 998/21.V.1590 dan biraz önce dördüncü defa olarak İstanbul kadısı olmuştu. Eyyüb'de özel türbesinde gömülüdür. Bir çok binalar yaptırmıştır : Fındıklı'da bir cami ve bir hamam (*bk. Hadîkat ül-cevâmi* II, 82 v.d., ve *GOR*, IX, 118, Nu. 964) ve Parmak Kapı'da bir cami ile bir okul bu yaptırdığı binalardandır. Bu Mehmed Vusûlî'nin II. Selîm'in hükûmetini tasvir edip III. Murad'ın cülusu ile biten kısaca *Selîmnâme* denilen *Tevârîh'i Sultân Selîm Hân* adlı bir eserin yazarı olması muhtemeldir.

YAZMALAR : (Unicum ?) : Viyana, Millî Küt., Nu. 1013 (Bk. Flügel, *Katal.*, II, 234).

KAYNAKLAR : *ÇOR*, III, 756, Nu. 159 (Âlî'nin *Künh ül-ahbâr*'ından); IX, 203, Nu. 60 (Buna göre Usûlî, Selîm Manisa Valisi iken bile onun hizmetinde imiş); *SO*, IV, 127 v.d. (*Hadîkat ül-cevâmi*, II, 82 v.d.; ından); bk. *OM*, II, 475 v.d.'ye de (burada bu Vusûlî'nin bir *Cihâdnâme*'sinden bahsedilir (Yazması İstanbul'da, Arkeoloji Müzesinde) belki bu *Selîmnâme*'nin aynıdır. Her halde bahis konusu olan bu iki kişi aslında bir kişidir.).

97. ÂMİR B. MUHAMMED EDDU'ÂMÎ

Âmir b. Muhammed Eddu'âmî[1] Türkler'in Yemen'i fethi sırasında San'a yakınlarındaki Kevkebân kalesinin

1 Kendisinin nispet edildigi "*Du'âm*" adlı bir yer ve ya kabile bilinmiyor, fakat J. H. Mordtmann'ın lütfen verdiği bilgiye göre bir *Benû Du'âm* varmış (Bk. A. Sprenger, *Die Post- und Reiserouten des Orients* (Leipzig 1864), 154, ve *Alte Geographie Arabiens*, S 308) ve İmâm Muhtar'ın kardeşleri olan İzzeddîn ve Şemseddîn'in ellerinde 953/1546 yılında bir *Sûk el-Du'âm* bulunduğundan bahsedilir; bk. Hacî *Ahmed Râşid*, *Tarîh-i Yemen ve-San'â* (İstanbul 1291), I, 84. O halde A. Rurtgers'den beri Du'âmî yanlışlıkla Ru'âmî okunmuştur.

hakimleri Şemseddîn ve İzzeddîn'in Kâtibi idi. Osmanlı fâtihleriyle arap hâkimleri arasındaki görüşmeleri, bir kısmı yazılı olmak üzere, yönetmiş ve bunlar arasında İzzeddîn'in kendisiyle bir anlaşma yaptığı, 988/1580'de Yemen Valisi atanan Hasan Paşa ile görüşmelerde bulunmuştur Âmir Eddu'âmî birisinin adı *el-ravz el-hasan fî ahbâr siyer mevlânâ sâhib el-sa'âde el-bâşâ Hasan fî eyyâm vilâyetehi bi-iklîm el-Yemen* olan iki eserde anılarını yazmıştır. Bunda Âmir (988/993 yani 1580-1585[2] yıllarının olaylarını tasvir etmiştir. *El-ravz el-nâdir* (*nâzir*) *fî ahbâr el-emîr İzzeddîn* adlı olan ikincisinde ise İzzeddîn'in başına gelenleri hikâye etmiştir.

YAZMALAR : A) *el-razv el-hasan :* Leiden, Üniv. Küt., Nu. 806.– B) *Al-ravz el-nâdir* (*Nâzir*) *:* bilinmiyor (Bk. A. Rutgers, *ayn. esr.*, IX).

TERCÜMELER : *Historiae Jemanae sub Hasano Pascha, quam e codice MS arabico bibliothecae academiae Lugduno-Batavae edidit atque annotatione et indice geographico instruxit* Antonius Rutgers. Lugduni Batav., 1838, XII + 219 S. 4°.

KAYNAKLAR : A. Rutgers, *Historiae*, Giriş; Wüstenfeld, *GdA*, 252, Nu. 540; Brockelmann, *GdA*, II, 401 v.d.

98. MEHMED VEFÂ'Î

Şeyh Mehmed Vefâ'î yahut Vefâ *Tevârîh-i gazevât-i sultân Murâd sâlis* adlı bir eserin yazarıymış. Girişinde sadrâzam Osmân Paşa' (Ölm. 5. Zu'l-kade 993/29.X.1585)yı övmüş olmasına ve ilâve ettiği Ebced tarihinin verdiği sonuca göre eser 992/Bş. 14.I.1584 yılında bitirilmiştir. J. v. Hammer (*GOR*, VI IV, Nu. 6) ve ondan G. Flügel (*Wiener Katal.*, II, 247) yukardaki eserin yazarı olduğu rivayet olunan bu adamı hala kullanılmakta olan *Rûznâme*'yi düzenlediği söylenilen Konyalı Zeynî Şeyh Muslihed-

2 Herhalde Kutbeddîn (bk. yk. Nu. 72)'in oğlu olan Muhammed. b. Kutbeddîn b. Alâeddîn Rebi' I. 1005/Ekim. 1596'da yazmış olduğu *İbtihâc el-insân ve'l zamân fi'l-ihsân el-vâsil li'l-haremeyn min el-Yemen bimavlânâ'l-âdil el-bâşâ Hasan* adlı arapça eserinde aynı olayları anlatmıştır, Kahire, *AK*, V, 2; bk. Brockelmann, *GAL*, II, 383.

dîn Mustafâ b. Ahmed [Ölm. 2. Ramazan 896/9.VII.1491, İstanbul, orada bir cami (bk. *Hadîkât ül-cevâmi'*, I, 130 v.d., ve *GOR*, IX, 71 Nu. 272) ve bir meydan hala onun adını taşımaktadır[1]] ile hiç de hakları olmadan karıştırmaktadırlar. Bu tarihî eseri yazanın kişiliği şimdilik meçhul kalacaktır[2]. Eser 3. Rebi' II 93 4.IV.1585'den Şevval 994/Eylül 1586'ya kadar geçen olayları genişçe hikâye etmektedir.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1031 (**Flügel**, *Katal.*, II, 1031).

KAYNAKLAR : **Flügel**, *ayn. esr.*

99. MEHMED PAŞA (ÂSAFÎ)

Âsafî uzun süren memurluk mesleği sırasında divân kâtipliği, Anadolu Defterdarlığı (986), *Reisülküttâb*'lık (989), baş Defterdarlık (990) hizmetlerinde bulunduktan sonra azledilip sonra da Kıbrıs Beylerbeyi ve 993'den itibaren Halep Beylerbeyi olan *Defterdâr* **Okçuzâde**[1] **Mehmed Paşa**'nın mahlasıdır. 995/bş. 12.XII.1586'da ölmüştür.

Mehmed Paşa, bu mahlası ile, 29. Ekim. 1585 (Zu'l-kade 993) tarihinde sadrâzam iken ölmüş olan **Özdemir Osmân** Paşa'nın menkîbelerle dolu hayatını (bk. *GOR*, IV, 174, ilaveten **Abdurrâhmân Şeref**'in *TOEM*'in 21.25.

1 Sadreddîn Konevî' (**Sadrî**)nin haleflerinden **Şeyh Vefâ** için bk. *ŞN*, 251 v.dd.; **Sa'deddîn**, *tâc ül-tevârîh* II, 527 c.dd.; *H. K.*, *Takvîm*, III; *GOD*, I, 316; **Rieu**, *CTM.* 123 a.-bir çok koleksiyonlarda bulunan (bk. en son **C. F. Seybold**, *Der Islam*, X (1920), 157, yerlerini gösterir) ve hâla kullanılan *Rûznâme* için bk. **Hieronymus Velschius** *Commentarius in Ruzname Naurus* (Augsburg 1766: *Rûznâme*'nin tıkpıbasımıyla ve **J. B. Naveni**, *Fundgruben des Orients*, IV (Viyana 1814), 38 v.dd.; **Müezzinzâde Ayn-i Alî** (Bk. aş. Nu. 117) bunun bir şerhini yazmıştır. **Zeynî Şeyh Vefâ**'nın yazmış olması pek de muhtemel olmayan *Rûznâme*'nin kimin tarafından yazıldığı aydınlatılmak gerektir.

2 İstanbul'da Esad Ef. Küt.'nde bulunan (Nu. 2149) *Tarîh-i Sultân Murâd Hân* adlı rivayete göre anonim yazmanın da III. Murad zamanını anlatması muhtemeldir. Es'ad Efendi Nu. 2435 ve Londra Birt. Müz. *or.* 7703'de bulunan *Vak'a-i Tiflis* adlı eserin III. Murad zamanında ve 987/1579 yılındaki Tiflis kalesi muhasarasını mı anlattığını bilmiyorum, bk. *GOR*, IV, 75 v.dd..

1 *TOEM.* 21. sayı S. 1292 notda **Âsafî, Defterdâr Mehmed Paşa**'nın mahlası olarak gösterilmiştir ki, orada da her halde Bu Mehmed Paşa anlatılmak istenilmiştir.

cüzlerindeki ve **Mehmet Ârif**'ın 26. cüz S. 110 v.dd[2]'daki makalelerine) anlatan manzum bir tarih yazmıştır. Eserin adı *Şecâ'etnâme*'dir, 994 en son 995 yılında bitmiş olmalıdır.

YAZMALAR : İstanbul, Yıldız Küt., (çok süslü nusha, 304 yaprak, 86 minyatür; bunların *TOEM*, 26. sayı. S. 110-117'de resimleri vardır); Top Kapı Sarayı, Erivan Köşkü; Umimiyye, bk. *TOEM*, S. 1292, Not.

KAYNAKLAR : **Resmî** *sefinet er-rü'esâ*, 23 v.dd.; *SO*, IV, 125 v.d.; *TOEM*, 21. Sayı, S. 1292 v.dd. (**Abdurrahmân Şeref**); 26. Sayı, S. 110 v.dd. (**Mehmed Ârif**); *OM*, III, 183, 3 ve not.

100. NİYÂZÎ

Süleymân zamanında çok tesadüf edilmekte olan Niyâzî mahlaslı şairlerden biri *Hünernâme* yahut da *Zafernâme* (*H. K.*, Nu. 14428) adlı bir eserde Bağdad valisi Alî Paşa[1]'nın 992/1584 yılında Sincar ve Muşa'şa'a (İrak) karşı yaptığı seferi övmüştür. Osmanlı tarihinde ayrıca yer tutmamış olan bu tenkil hareketi hakkında bu eserde geniş bilgi bulunmaktadır ve belki de Sincar dağı yakın-

2 **Özdemir Osmân Paşa**'nın seferleri ekserisi anonim olan yahut yetecek kadar araştırılmamış bulunan daha bir çok eserlere de konu olmuştur. Bunlar aşağıda yazılacaktır; **Âlî** *Nusretnâme*'sinde (aş. bk. Nu. 110/5) Gürcüstan seferini çok ayrıntılı olarak tasvir ettiği için bunların değeri büyük değildir.

1. *Tarih-i Osmân Paşa*, bilinmeyen yazar tarafından 986/8 yılları Gürcüstan seferinin tarihi. **J. v. Hammer**'in bu eseri Çavuş **Rah(î)mîzâde**'ye mal edişi yanlış olmalıdır (bk. *GOR*, IX, 204, Nu. 69).
   YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1016, 1v yapragından 35v yaprağına kadar (**Flügel**, *Kat.*, II, 237).
2. *Şifâ el-kulûb ve-likâ el-mahbûb* (=*H. K.*, Nu. 7618 ?) yahut *Natr al-nâzirîn ve-makbûl el-hâtirîn*, yazan bilinmiyor, 986/1578 yılında Şîrvân'ın Osmân Paşa tarafından fethini anlatır. Eser yedi *Kıt'a*ya ayrılır ve Leiden'deki yazmada 88 yaprak kalınlığını bulur. YAZMALAR : (Unicum?) Leiden, Üniv. Küt., *cod. Warn.* 801 (1); bk. *Catal.*, V, 233.
3. *Beyân-i Çıldır* (*GOR*, LX, 204 nu. 69'a göre, bk. IV. vı, Nu. 10), 993/1585 yılında Çıldır'a yapılan seferin Çavuş **Rah(î)mîzâde** tarafından tasviri. Bu yazar hakkında bildiğimiz *Dergâh-i âlî*'de çavuş olduğundan ibarettir; bk. bunun için *GOR*, IV, 170 v.d.'de. YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1018, 6v yaprağından 12v yaprağına kadar (**Flügel**, *kat.*, II, 239).

1 Adı geçen **Nazmîzâde**'ye göre 984/den 995'e kadar Bağdad Valisi olan **Elvendzâde Alî Paşa**'dır; o Kerbelâ'da Hüseyn'in türbesini tamir etmiştir ve Abdelkâdir el-Gîlânî için bir türbe yaptırmıştır; bk. *SO*, III, 504.

larındaki kabileler hakkında da bu eserde aydınlatıcı bilgi bulunabilir.

YAZMALAR : İstanbul, Es'ad Ef., Nu. 2367.

KAYNAKLAR : *H.K.*, Nu. 14428.

101. ABDULGANÎ

Abdulganî Bolu civarında Gerede'lidir ve **Emîr Şâh** adlı birinin oğludur. Müderris sonra da arka arkaya Şam ve Kahire Kadısı olmuştur. Zu'l-kade 987/Aralık. 1579'da İstanbul kadısı olmuş, Rebi' II. 988/Mayıs 1580'de azledilip Rebi' I. 991/Mart. 1583'de tekrar aynı vazifeye gelmiştir. Bundan kırk gün sonra Anadolu Kazaskeri olmuş fakat Zu'l-hicce (Aralık)'de ayrılıp Rebi. I. 994/Şubat 1586'da Şam, Ramazan/Ağustos'da Kahire Kadısı olmuş Rebi' I. 995/Şubat 1587'de azledilmiştir. Bursa'da Nakşidendî tarikatine girmişti. ve oraya gitti 995 yılında öldü ve Zeynîler tekkesinin yakınına gömüldü. *Şâhnâmeci* **Mehmed Nâdirî** (bk. aş. Nu. 144) bunun oğludur.

Abdulgânî *Fezâ'il el-Şâm*[1]'i türkçeye çevirdiği için (*H. K.* Nu. 9126) burada anılmağa değer. Bu tercümeyi Şam'da ilk kadılığı sırasında Sefer 984/Mayıs 1576'da bitirmiştir.

YAZMALAR : Berlin Devlet Küt., Nu. *or.* 2° 3127, 9 b yaprağından 22a yaprağına kadar (*Tarîh-i Şâm*); Viyana, Millî Küt., Nu. 1286(?) (**Flügel**, *Katal.*, II, 437 v.d.); Esad Ef., Nu. 2338.

KAYNAKLAR : *SO*, III, 341; *OM*, I, 358.

---

1 bk. bunun için **W. Ahlwardt**, *Katal. Berlin*, Nu. 6081 v.dd (V, 395 v.dd.). - *Fazâ'il-i Şâm, Tarih'i Şâm cennet - meşâm(m)*. veya *Tarîh-i Şâm-i şerîf* adlı türkçe eserlerin arapçadan tercüme edilmiş oldukları sanılır. Bunların sayısı çoktur; *H. K.* Nu. 9126 ve 9127'de bir çok yazarlar kaydedilmiştir. Burada yalnız bu addaki bir kaç yazma kaydedilebilir. İstisnasız bunların hepsi Suriye'yi, özellikle Şam şehrini övmeye, oradaki Emevî Camiini tasvire, Suriye'de bulunup orada gömülen bazı Peygamberleri ve bunların havvari veya sahabilerini, haleflerini, bilginleri, sûfileri saymaya, sonra Şam şehrindeki zikre değer yerleri anmaya hizmet ederler (çoğu 6 *fasıl* veya *bâb*'a ayrılmıştır).

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. 225 ve 226 (**Pertsch**, *Katal.*, 252 v.d.); Uppsala, Nu 255, 2; Paris, Millî Küt., Schefer Kolleksiyonu, Nu. 1091 (on fasıl, arapçadan tercüme,; bk. **Blochet**, *Catal.*, 176); Cambridge, Üniv. Küt., Nu. Add. 3236. (**Browne**, *Handlist*, 134 v.d.); Kahire, *TK*. 228 (6 *bâb*).

102. ALÎ DEDE B. MUSTAFÂ

Alî Dede, Mustafâ Alâeddîn adlı birinin oğludur ve Mostar'(Bosna) lıdır. Halvetî tarikatine girmiş ve Macaristan seferinde Sultan Süleymân'ın maiyetinde bulunmuştur. Sultan Zigetvar kuşatması sırasında 7.IX.1566'da ölüp İstihkâmın yanında hususi bir türbeye gömülünce * **Alî Dede** türbedar olmuş ve bundan ötürü *Şeyh et-Türbe* ünvanını kazanmıştır. Hayatının sonuna kadar orada kalmıştır. Yalnız bir defa, III. Murâd 1001/1592 yılında kendisini Mekke Camiindeki *Makam-ı İbrâhîm*'i onarmaya memur etmesi üzerine kısa bir müddet için oradan ayrılmış Mekke'de iki arapça eser yazmış ve Macaristan'a döndükten sonra Rebi I. 1007/bş. 2.X.1598'de Szolnok kalesinde ölmüştür.

Alî Dede yalnız, **Subûtî'nin** tarihî eserini *Muhâderet el-evâ'il ve-musâmeret el-evâhir* (bk. *H. K.*, Nu. 1467, 11508) adıyla özetleyip buna bazı ilavelerde bulunmak suretiyle bir eser yazmış olduğundan burada anılmağa değer. Receb 997/Mayıs 1589'da bitirilmiş olan eser İslâm örf ve âdet ve müesseselerinden ve muhtelif hükûmdar sülalelerinin son hükûmdarlarından ve son olaylardan bahseder (bk. **Ahlwardt**, *Katal.*, IX. 8 v.dd.) Bu eserin tarihî değeri yoktur.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. 9371/2; Viyana, Millî Küt., Nu. 822 (bk. **Flügel**, II, 55 v.d.); Petersburg, Asya Müzesi., Nu. 194/5; Leiden, Üniv., Nu. 852; Paris, Millî Küt., Nu. 2079/80 5996, 5933 (Bursa'daki Avtografya'dan); İstanbul Köprülü Mehmed, Nu. 1381; Nuri Osmaniyye, Nu. 4132/7 ve başka yerlerde.

BASIMLAR : Bulak, 1300, Kahire, 1311.

KAYNAKLAR : **Atâ'î**, *zeyl-i ŞN*, 466; **Rizâ**, *Tezkiret eş-şu'arâ*, 67 v.d.; *H.K.*, *Fezlike*, I, 122 v.d.; **Peçevî**, *Tarîh*, II, 219 v.d.; **Wüstenfeld**, *GdA*, Nu. 545, S. 254; **Brockelmann**, *GAL*, II, 427; **Safvet Beg Başagiç**, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj knjizevnosti* (Saraybosna, 1912), 33 v.dd; *SO*, III, 504 (Buna göre 1006'da ölmüştür.).

* Süleyman'ın cesedi değil ancak kalbi ve bağırsakları oraya gömülmüştür; bk. *GOR*, III, 546, 2. basılış (Çeviren).

103. DERVÎŞ ALÎ

III. Murâd zamanında Halep müftiliğinde bulunmuş olan **Dervîş Alî** yalnız isim ve tarihleri alan ve III. Murâd'a kadar gelen bir genel dünya tarihi el kitabı yazmıştır. III. Murâd'ın cülüsundan ve saltanatının başında Hudâbende ile yapmış olduğu mücadeleden de bahsettiğine göre **Devrîş Alî**'nin 1000/1591 yılına doğru ölmüş olduğu söylenebilir. *Hulasat el-tevârîh* adını taşıyan bu küçük eserin tarihi değeri yoktur.

YAZMALAR : Berlin, Devlet. Küt., Nu. 9469 ve 9470 (**Ahlwardt**, *Kat.*, IX, 74 v.d.); Viyana Millî Küt., Nu. 925, 2 (**Flügel**, *Katal.*, II, 154).

KAYNAKLAR : **Ahlvvardt**'ın ve **Flügel**'in *Katalog*'ları; **Brockelmann**, *GAL*, II, 300. *OM*, III, 51...

104. ALÂEDDÎN ALÎ

Seyyid Alâeddîn Alî Mekke'de Süleymaniyye medresesinde müderrislik etmiştir. Orda ölmüş olması muhtemeldir. *Cevâmi el-fezâ'il fî mesâcid el-kabâ'il* adıyla çok nadir olduğu anlaşılan ve az tanınmış türkçe bir eser yazmıştır. Bunda kutsal yerleri (Mekke, Medine, Kudüs) camilerini tasvir eder. Eserini 1 (Gurre) Muharrem 1000/19.X.1591'de yazmağa başlamış ve 12. Rebi I.'de (28.XII.1591) bitirmiştir [1].

YAZMALAR : Kahire, *TK*, 196 (Müellifin Avtografyası, 234 yaprak, sahifede 13 satır); İstanbul, Aya Sofya, Nu. 3174.

---

1 Bu tarihlerde zaten kutsal belde (Mekke, Medine, Kudüs) Osmanlı topografya ve tarih eserlerinde geniş yer tutmuşlardır. Bunda bu kutsal beldeleri ziyaret eden hacıların sayılarının gittikçe çoğalmasının etkisi olsa gerektir. Ekseriya *Fezâ'il* vsr. adı verilen bu eserler bir çok yazma kolleksiyonlarında vardır. Ancak bu eserlerin hepsinin yazarlarının kimler olduğu söylenemez. Yalnız **Mehmet Yemenî** Efendi adında birinin (oraları tanıyan biri olsa gerek) 1010/1601 sıralarında bu türden üç eser yazdığı ve bunların kopyalarının sonradan yayıldığı bilinmektedir. Eserlerin adları şunlardır : *Fezâ'il i Mekke-i mükerreme*, *Fezâ'il-i Medîne-i Münevvere*, ve *Fezâ'il-i Kuds-i şerif yahut Tuhfet ül-âşıkîn* (bk. Paris. Millî küt., *c.r.* 133/4).

YAZMALAR : Cambridge, Üniv. Küt., Nu. 1376 (**Browne**, *Handlist*, 303; üç eser bir arada); Roma, Vatikan Küt., *cod. Borg turc.* 29 (*Fezâ'il-i (Kuds-i) şerif*; bitişi Cumada II. 1017/Eylül, 1608; herhâlde **Mehmed**'in eseri); İstanbul, Aya Sofya, Nu. 33422. Bu arada benzer adlar altında Gotha, Nu. 160 (12 fasıl; bunun özetleri **J. v. Hammer**, *Fundgruben des Orients*, II. –V. cilt (Viyana. 1811/16)'de vardır, bk. **Pertsch**, *Katal*, 131 v.dd.) ve Nu. 161; Viyana, Millî Küt., Nu. 897

105. YÛSUF B. Nİ'METULLÂH

Hayatı hakkında bilgimiz olmayan **Yûsuf B. Ni'metullâh, İbrâhîm B. Vasîf Şâh**'ın Mısır'ın ilk efsanevî zamanlarından 688/1289 yılına kadarki tarihini hikâye eden *Cevâhir el-buhûr ve-vakâ'i' el-umûr* (*H. K.*, Nu. 4272 ve II, 150, bk. **Wüstenfeld**, *GdA*, 151, v.d., Nu. 373a; *OLZ*, I (1898), 147; **Brockelmann**, *GAL*, I, 335 v.d.) adlı eserini türkçeye çevirmiş ve eseri zamanına kadar devam ettirmiştir. 1001/1592 yılında bitirilmiş olan bu *tarîh-i Mısır* adlı eser 17 Ramazan 999/7.VII.1591'de Mısır Valiliğine tayin edilmiş olan Hafız Ahmed Paşa'nın memuriyeti zamanını hikâye ile biter[1].

YAZMALAR: Torino Millî Küt., Nu. 104 (**Nallino**, *Manoscritti*, 85).
KAYNAKLAR : **Nallino**, *ayn. esr.*.

106. ABDÎ ÇELEBİ

Hayatı hakkında hiç bir şey söyleyemeyeceğimiz **Abdî Çelebi**[1] Yanık (Györ, Jaurinum, Raab) kalesinin fethine

(**Flügel**, *Katal.*, II, 125 v.d.: *Fezâ'il-i Mekke-i mu'azzama*, bir seçme); Bologna, Nu. 371 (Bk. *Bibl. İtal.*, LVI (1829, 34); Paris, Millî küt., *e.r.* 132 (*Catal.*, 318 : *Fezâ'il Mekke ve'l-Medîne ve'l-Kuds*); İstanbul, Husrev Paşa, Nu. 443' (*Fezâ'il ül-Harameyn*)'de bulunan eserlerin nereye ait olduğu araştırılmak gerektir. Bk. başkaca *OM*, III, 172, 2 ve 1. aş. ve 173, 1. yk. - Bu türden bazı eserler basılmaktadır da msl. *Tarîh ve -fezâ'il-i Kuds-i Şerif* (İstanbul 1265/1849, 8°).– Bir çoğunun tarihî değeri olmadığı için kutsal beldeler üzerine yazılmış zengin türkçe edebiyat burada toplanamaz. Yalnız 954/1547'de Erzincanlı **Abdullâh, b. Hüseyn** tarafından yazılmış olan *Futûh el-harameyn* adlı I. Selım'in Mekke ve Medine'yi fethi tarihi, İstanbul'da Aya Sofya Nu. 3322'dedir (bk. *OM*, III, 169, 1), sonra *Hicrî* (bk. *OM*, III, 173, 2. yk.) adlı birinin bu ik şehir için yazdığı *Sifât ül-harameyn* adlı manzum övgüsü, nihayet üç *fasıl* ve bir *hâtime*'den oluşan **Mehmed Ebulfazl Sincârî'nin** *Fezâ'il-i Mekke*'si (Kopyası, Berlin Devlet Küt., yazma. nu. *or.* 8° 1602, 1r yaprakdan 14r yaprağa kadar).

1 1000/1591 yılından sonra, Mısır'ın Osmanlı idaresi altındaki tarihini anlatan eserler çoğalmaktadır. Bu eserlerden pek azının özel bir değeri vardır. Çoğu bir takım ilâvelerle arapçadan tercüme edilmiş eserleridir. Meselâ Berlin Devlet Küt., *or.* 8° 1943'deki yazma mecmuada hayatı hakkında bilgimiz olmayan **Mollâzâde İbrâhîm b. Yahyâ**'nın *Tevârîh-i Mısr* adlı bir eseri bulunmaktadır. Bu adamın *Tarîh-i muhtasar-i Mısr-i mu'izziyye* adlı küçük bir eserin yazarı olan **Yahyâ Efendizâde İbrâhîm** olması kuvvetle muhtemeldir; bk, *OM*, III, 181, 2. aş., buna göre eserin yazarı veya mütercimi *Dar ül-hadis*'de *muhaddis* imiş.

1 Bu adamın 1002'de *Nişâncı* sonra da (1009 da *Defter emîni* olan ve 1014/1605'de ölen ve kâtip ve şair olarak gösterilen *serhoş* **Abdî** olması mutemeldir, bk. *SO*, III, 407, burada bir başka **Abdî Çelebi** daha kaydedilmiştir ki, (Ölm. 1008/1599) bunun da bu eserin yazarı olabileceği hatıra gelir.

ait *Yânık kal'esi fethnâmesi* adlı bir eser yazmıştır. Eser kal'enin yirmi günlük kuşatılmasını ve bundan sonra 17. Temmuz 1594/10 Zu'l-kade 1003'de zabtını tasvir etmiş olmalıdır (bk. *GOR*, IV, 223 v.dd.).

YAZMALAR : İstanbul; bk. *OM*, III, 186, 11.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 186, 11.

Aynı olayı.

107. MEHMED NECÂTÎ

De *Tarîh-i feth-i Yânık* adlı eserinde tasvir etmiştir. Bu yazar hakkında ayrıca bilgi yoktur.

YAZMALAR : İstanbul, *Millet Kütüphanesi*; bk. *OM*, III, 184, 2 aş.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 184, 2. aş.

108. CA'FER (İYÂNÎ)

Lakabı **İyânî** (Ayânî) olan **Ca'fer** söylendiğine göre Peçs' (Fünfkirchen, Macaristan) lidir. OM, III, 41'de hiç bir asla dayanmadan bunun **İbrâhîm Peçevî**'nin büyük babası olduğu ileri sürülür. Her ne kadar o da aynı adı taşımış ise de asla Peçs'e XXXXX gitmemiştir ve daha evvel yaşamıştır (bk. *Der İslam*, VIII, 253 v.d.). Halbuki bu **Ca'fer** Bey'in Temeşvar'da Hazine Defterdarı olduğu sabittir; *OM*, III, 41'e göre de *Tezkireci* imiş. 1000/1591 sıralarında yaşamıştır.

Aynı yıl içinde **Ca'fer** Bey *Gazevât-i tiryâkî gâzi Hasan Paşa* (bk. aş. Nu. 131. not. 4, orada bu cinsten yazılar üzerine durulmuştur) adlı bir eser sonra, 1003/1595 yılında *Zubdet ül-nesâ'ih ve umdet ül-tevârîh* adlı dört babdan oluşan bir başka eser yazmış sonra 1012/1603'de de **Gazâlî**'nin *Mişkât el-envâr* (bk. *H. K.*, V, 558 v.d.)'ını *Nûrnâme* adıyla türkçeye çevirmiş sonra *Tarîh-i cedîd-i Ungurûs* ve en son *Nesâ'ih-i mülûk* adlı bir eser yazmıştır.

Ca'fer Bey'e Sultan Ahmed camii mimarı Mehmed Ağa'dan bahseden *Risâle-i mi'mâriyye* adlı eserin yazarı

diye de bakılmaktadır; bk. Turan 1918, S. 238 ve *OM*, III, 192, 1. aş

YAZMALAR : A) *Gazevât-i Tiryâkî Hasan Paşa :* bk. aş. Nu. 131. not. 4).– B) *Zubdet ül-nesâ'ih :* Manisa, Muradiye Küt.,– C) *Tarîh-i cedîd-i Ungurûs :* bilinmiyor.– D) *Risâle-i mi'mâriyye :* İstanbul, bk. Turan, 1918, S. 328. E) *Nûrnâme :* Ankara Türk Tarih Kurumu Küt., Yazm., geç. Nu. 1548. (Çeviren).

KAYNAKLAR : *OM*, III, 41 v.d. (Fakat ne yazıkki orada başka kaynak gösterilmemiştir).

109. SA'DEDDÎN (HOCA EFENDİ)

Sa'deddîn Mehmed b. Cân b. *Hâfız* **Mehmed b.** *Hâfız* **Cemâleddîn** aslen İsfahan'lı bir fars ailesindendir. Ancak *Hâfız* **Mehmed** Çaldıran seferi (920/1514) dolayısı ile oğlu **Hasan Cân** ile birlikte İstanbul'a gelmiştir. Oğlu saraya girmiş ve I. Selim'in son altı yılında nedimi olmuştur. Sonraları **Sa'deddîn** babasından I. Selîm hakkında ayrıntılı hikâyeler ve fıkralar dinlemiş ve bunlardan yararlanarak *Selîmnâme*'sini yazmıştır. **Hasan Cân**'ın 1000/1591 yılında hayatta olduğu yolundaki rivayetler her ne kadar abartmalı ise de her halde çok yaşamış olduğu anlaşılıyor. **Sa'deddîn** 943/1536'da İstanbul'da doğmuştur. Hemen bütün ömrü de orada geçmiştir. 963/1555'de mülâzimi olduğu ünlü Ebussu'ûd efendiden ders görmüştür. 979/1571 yılında *sahn* olmuştur. Muharrem 981/Nisan 1574'de Manisa'ya orada vali bulunan Şehzâde Murâd'a öğretmen olarak gönderilmiştir. O zamandan itibaren Hoca labakını almıştır ve bu gün de genellikle halk arasında bu adla tanınmaktadır (**Hoca Efendi**). Aralık 1574'de III. Murâd'ın tahta geçmesinden sonra da onun sadık danışmanı olmakta devam etmiş ve *Hoca-i sultânî* unvanını almıştır. Bu sıfatla devletin siyasetine de karışmıştır. Dış siyaset alanında İngiltere ile iyi ilişkilerin gönülden yandaşıydı (Bk. *GOR*, IV, 114, 159); önce Fransızları tutmuş iken, sonradan ingilizler yanını tutmak için kıraliçe Elizabet'ten beş bin duka almış imiş.

Erlav'a (Macaristan) karşı açılan sefere III. Mehmed'i bizzat katılmaya teşvik eden **Sa'deddîn**'dir (bk. *GOR*, IV, 257, 266; Erlav'ın düşmesi üzerine yazdığı kaside). Düşmanlarının bütün entrikalarına rağmen III. Murâd'ın halefi III. Mehmed zamanında da saraydaki mevkiini korumuş ve Şa'ban 1006/Mart 1598'de Seyhülislâm olmuştur. Bundan iki yıl sonra 12. Rebi' I. 1008/2.X.1599'da Mevlûd-i nebevi günü Aya Sofya da dua etmek üzre iken ölmüştür. İstisnasız hepsi en yüksek şeref payelerine ermiş olan oğulları[1] tabutunu Eyyüb'e götürüp Yahya Efendi Tekkesinin avlusuna gömdüler.

Sa'deddîn *Tâc ül-tevârîh* adlı çok meşhur bir Osmanlı tarihinin yazarıdır. Yazılması Sultanın emriyle olmasa bile –**Sa'deddîn** hiç bir zaman *GOR*, I, 252'de yazıldığı üzere (bk. *MOG*, I, 241) vakanüvis olmamıştır– bu eser bu gün hala eski osmanlı tarihi için önemli ve daima baş vurulan bir kaynak değerini korumaktadır. Eser, *Tevârîh-i âl-i Osmân* adıyla tanınmış olan eski kronikleri yalnız unutturmaya değil küçümsemeye de sebeb olmuştur (bk. *H. K.*, Nu. 2045 ve 2158 ve *Der İslam*, X, 160). Kuruluşundan I. Selîm'in ölümüne kadar Osmanlı Hükûmdarlarının zamanlarında geçen olayları, daha çok süslü ve ağdalı bir üslupla anlatan kitabta eski eserlerden bir çok alıntılar da vardır. **Sa'deddîn** *Tâc ül-tevârîh*'i Lârî (yk. bk. Nu. 81)'nin yukarda adı geçen dünya tarihine *zeyl* olarak yazmayı düşünmüş ve bunun için de bu eserin Osmanlılara ait kısmını bırakarak diğer kısımlarını türkçeye çevirmiştir. Eserin sonradan bir çok kopyaları her tarafa yayılmış ve daima

1 Oğulları şunlardır : **Mehmed**, şeyhülislâm olmuştur; bk. *SO*, IV, 144; **Mehmed Es'ad**, sonradan o da şeyhülislâm olmuştur, bk. *SO*, I, 330; **Abdülaziz**, kazıasker olmuştur, bk. *SO*, III, 338; **Sâlih**, sonradan kazıasker olmuştur, bk. *SO*, III, 200 v.d.; **Mes'ud**, *Sahn* iken genç yaşında ölmüştür, bk. *SO*, IV, 365 v.d. - **Sa'deddîn**'in halefleri oldukça zengin idiler. Üç batın içinde toplanan ve değerli eşyadan oluşan aile hazinesi bir isyan sırasında yeniçeriler tarafından 4. Receb 1065/10.v.1655'de yağma edilmiştir; bk. Nâ'îmâ, *tarih* (Birinci Basım), II, 524 ve *GOR*, V, 630. O zaman **Sa'deddîn**'in **Ebu'ssu'ûd** adlı bir torunu şeyhülislamdı.

bir örnek diye methedilmiştir. Şeyhülislâm olan oğlu Mehmed babasının eserine bir zeyl yazmak istemişse de bitirmeyi başaramamıştır (bk. **Atâ'î**, *Zeyl-i ŞN.* 575 v.d.; *H. K.*, *Fezlike*, I, 372)[2]. Buna karşı **Mustafâ Sâfî!** (aş. bk. Nu. 122) bir *Zeyl* yazmıştır[3].

Babası **Hasan Cân'm** verdiği bilgilerden yararlanarak Sa'deddîn bir de *Selîmnâme* yazmıştır; bu I. Selîm'in saltanat ve hayatı hakkında bir takım fıkralardan oluşur. Bir tarih eseri olmaktan çok bir halk kitabıdır, ve çok beğenilmiştir.

YAZMALAR : A) **Lârî'nin** dünya tarihinin türkçe tercümesi, bk. yk. Nu. 81.– B) *Tâc ül-tevârîh* : Berlin, Devlet Küt., Nu. 213 (**Pertsch,** *Kat.*, 242 v.d.). *or.* 4° 1163 (sulu boya 9 sultan resmi ile), *or*, 2° 3387; Dresden, Nu. 386; Münih, Devlet Küt., 76-81 (**Auer,** *Catal.*, 23) Viyana, Millî Küt., Nu. 1026/9 (**Flügel,** *Kat.*, II, 244 v.dd.); Konsular Ak., Nu. 263 (**Kraff,** *Katal.*, 100); Leiden. Üniv. Küt., Nu. 519 *Warner* ve 1183(1) *Warner* (*Catal.*, IV, 27 v.d.); Londra Brit. Müz., Nu. Add. 19628 ve *or.* 856 (**Rieu,** *CTM*, 51 v.dd.), *or.* 7285/7 ve *or.* 8764; Royal as. Soc., Nu. 14 ve 15, bk. *JRAS*, 1892, 548 v.d.; Cambridge, Üniv. Küt., Nu. *or.* 472(10) (**Browne,** *Suppl*, *Handlist*, 38; 1024/1615 tarihli süslü yazma); Oxford, Bodl. Libr., *Marsh.* 409, *Sale* Nu. 66, *Rawl. or.* 32, ve *caps. or* A. 7; Paris, Millî Küt., *c.r.* Nu. 64-70; Petersburg, Üniv. Küt., Nu. 1 ve 2 (**v. Rosen - Saleman,** *Cat.*, 21); Bologna, Üniv. Küt., Nu. 361 (bk. *Bibl. İtal.*, LVI (1829), 33); Milano, Ambros. Küt., Nu. 243; Roma, Vatikan Küt., Kıraliçe Kristine'ye ait olmuş bulunan süslü yazma; bk. **J. v. Hammer,** *Bibl. İtal.* XLVI (1827), 35, 115 ve **P. Horn,** *ZDMG*, LI (1897), 45 v.d.); Venedig, Bibl. Marc., Nu. 30, 85, 3 ve 134; Stokholm, Kıralî Küt., Nu. 73; Turing, Üniv. Küt., Nu. 104; Uppsala, Üniv. Küt., Nu. 245; İstanbul, Aya Sofya, Nu. 3042/3; Hamidiyye, Nu. 898; Laleli, Nu. 2006; Husrev, Nu. 332/5; Yeni Cami, 826; Nuri Osmaniyye, Nu. 3107/13; Ragıb Paşa, Nu. 977; Beşir Ağa, Nu. 447; Bayezidiyye, Nu. 2344 (tam değil), Nu. 2345; Kahire, *TK*, 166 (Üç yazma), 225 Ankara, Türk Tarih Kurumu Küt., Yazm. geç. Nu. 3994 (çeviren).– C) *Selîmnâme* : Berlin, Devlet Küt., Nu. 212 (**Pertsch,** *Katal.*, 241 v.d.), or. 8° 963; Dresden,

2 **Mehmed** için bk. bir de *İlmiyye Sâlnâmesi*, s. 426 d.v (İstanbul 1334); *OM*, *II*, 22 v.d.; *GOR*, IV, 600. İstanbul'da 5. Cumada II. 1204/2. VII. 1615'de ölmüştür.

3 *OM*, II, 22 v.d.'da kardeşi **Mehmed Es'ad** (Ölm. 14. Şa'ban 1034 22.V.1625.) yanlışlıkla bu zeylin yazarı olarak gösterilir.

Memleket Küt., Nu. 381 (**Fleischer,** *Catal.*, 60); Viyana, Millî Küt., Nu. 987 (**Flügel,** *Katal.*, II, 210); Milano, Ambros. Küt., Nu. 243 (**Bk. J. v. Hammer,** *Bibl. Ital.* XLII (1826), 31 v.dd; Paris, Millî Küt., *c.r.* 63 (*Catal.*, 310).

BASIMLAR : A) *Tâc ül-tevârih*, İstanbul, Devlet Matb. I. c.: 4 ypr + 2 ypr. 582 S.; II. C : 2 ypr + 619 S. 8°. 600. S.ya göre basım 1280/1863 yılında tamamlanmıştır. Bk. *Journ. As.* 1863, II, 262.– B) *Selîmnâme*, *Tâc ültevârîh*, II, S. 221-401'de basılmıştır.

TERCÜMELER : **W. Seaman,** *the Reign of sultan Orchan, second king of the Turks. Translated out of Hojah Effendi, an eminent Turkish Historian.* Londra. 1652, 8° (Sultan Orhandan bahseden kısım); **Vinc. Bratutti,** *Chronica dell'origine e progressione della casa ottomana composta da Saidino Turco.* I. Kısım : Viyana 1649, II. Kısmı : Madrid, 1652. 4° (Bk. *Die Welt des İslams*, VII, 110 ve *Der İslam*, XII, 228 v.d.); *Sad ed-Dîni Annales turcici usque ad Muram I. Turcice et Latine cura* **Fr. Kollar,** Viyana, 1755 (tamamlanmamıştır, 64 S. dir, kapak sayfası yoktur; bk. *Die Welt des İslams*, VII, 125 v.d.); *Suite de l'Historie Ottomane écrite par Saadud-din Mehemed Hassan, plus connu chez les Turcs sous le nom de Cogia Efendi, mise an francois par* **Antoine Galland,** *profeseur et lecteur royal en langue arabe*, 1710; Paris Millî Küt., yaz. *fds. franc.* Nu. 6074 (yalnız ikinci cild, birincisi kaybolmuştur); **E. J. W. Gibb,** *the Capture of Constantinople.* Londra 1879 (1453 de İstanbul'un fethi hakkındaki kısım, ve Biyografya); bazı kısımlar da **J. H. Garcin de Tassy** tarafından tercüme edilmiştir : *Journ. Asiat.*, IV. 347 v.dd.; VIII, 306 v.dd., 340 v.dd.; IX, 153 v.dd.; **H. A. Hamaker,** Leiden Üniv. Küt., 1433 Nu.lı yazmada (yalnız parçalar); **V. D. Smirnov,** *Obrazçovya proizvedeniye osmanskoy literatury* (Petersburg 1903), 33-37. **J. Thurry,** *Török törtenetirok* I (Budapeşte 1893). 96-184.– Bk. bir de *The History of the turkish War with the Rhodians, Egyptians, Persians and other Nations, written by* **Will. Caoursin** and **Khodja Afendy,** a Turk (Londra, 1683, 8°).– *Selîmnâme :* **H. F. v. Diez,** *Denkwürdigkeiten von Asien*, I (Berlin 1811) 256-302 (Mukaddime hariç hepsi).

KAYNAKLAR : **Atâ'î,** *zeyl-i ŞN*, 429 v.dd.; **Kınalızâde,** *tezkire*, **Sa'deddîn'e** ithaf edilmiş olan eserin başında geniş biyografya; **Rizâ,** *tezkire*, 46 v.dd.; *H.K.*, *fezlike*, I, 130 v.d. **Peçevî,** *tarîh*, II, 288 v.d.; **Na'îmâ,** *tarîh* (birinci kısım), I, 191; *SO*, III, 18 v.d.; *İlmiyye Salnâmesi*, 416 v.dd. (İstanbul, 1334; elyazısı numunesiyle); *Tâc ül-tevârîh* basımının önsözü; *GOD*, LıI, 98 v.d.; *GOR*, I, XXXVII, IV, 262 v.dd., 306; IX, 189 ve başka yerlerde; *Journ. Asiat.*, VI, R., 2. C., 262 v.dd., **Gibb,** *HOP*, I, 164, 205 v.dd.; *Edİ*, Khodja Efendi maddesi (**F. Babinger**); *Yeni Mecmu'a*, II (İstanbul 1918), 62 v.d. (**Ahmed Refik**); **Ahmed Refik,**

Âlimler ve san'atkârlar (İstanbul 1924), 95-128; **Rif'at**, *davhetül- meşâ'ih* 36 v.dd.; *O*, III, 66 v.d.

110. MUSTAFÂ B. AHMED (ÂLÎ)

Mustafâ b. Ahmed b. Abdullâh (bazen yanlışlıkla **Abdulmevlâ** denir) Gelibolu'ludur. Orada 2. Muharrem. 948/ 28.IV.1541'de[1] doğmuştur. Bir hocanın oğludur. Yedi yaşında iken farsçayı pek iyi bilmekle ünlü hemşesiri Hâfiz şârihi **Surûrî** (= Mustafâ b. Şa'ban. ölm. 969/ 1561; bk. *GOD*, II, 287)'den ders almıştır; **Âlî**'yi 968/1560'da ise şehzâde Selîm'in hizmetinde *mülâzim* olarak görüyoruz. Biraz sonra *kâtip* olmuş ve **Lala Mustafâ Paşa**'nın daveti üzerine 970/1562'de Suriye'ye giderek altı yıl **Mustafâ Paşa**'nın divan kâtipliğinde bulunmuş sonra Mısır'a gitmiştir. Burada az kalmış olmalıdır. Receb 977/Aralık. 1569'da İstanbul'u yakıp kavuran büyük yangını görmüştür. Bundan üç yıl sonra Bosna hududunda Klis'deydi. Bosna Valisi Ferhad Paşa'nın Kâtibi olarak 24. Ramazan 982/ 7.I.1575'de Graf v. Auersperg'e karşı kazanılan zaferin haberini Babiâliye yazmıştır. Bir yıl sonra onu sınır komutanı **Malkoçoğlu Bali bey** ve Pozsega valisinin yanında görüyoruz. Bosna'da sekiz yıl kalmıştır. 985/1577 yılında Lala Mustafâ başkomutan olarak Iran'a karşı sefere giderken **Âlî** de kâtibi olarak birlikte gitmiş ve sonradan *Nusretnâme*'sine aldığı bir çok zafer haberlerini ve davetiyeleri yazmıştır. Bu değerli hizmetlerine karşılık olarak kendisine Halep Tımarlarının Defterdarlığı verildi. 986/1578-1583 yıllarında bu vazifede kalmıştır. Koruyucusu Lala Paşa bu sırada öldü (989/1580) ve **Âlî** yavaş yavaş unutuldu. Karşılaştığı ihmal üzerine şikâyetnâmeler yazması bu yıllara rastlar. *Câmi'ul-buhûr* adlı eserinde Şahzâde Mehmed'in Sünnet düğününü (bk. yk. Nu. 91) tasvir etmesi üzerine

1 Muharrem'in ikisine rastlayan bir pazartesi gecesi doğduğunu açıkca söylediği için 2. Muharrem 948 (Perşembe idi) pek uymuyor.

yeniden hatırlanmış ve 993/1585 yılında Erzurum Defterdarı olmuştur. Burada altı ay çalıştıktan sonra ertesi yıl ayni vazife ile Bağdad'a gitmiştir. Rivayete göre Rebi' I. 996 sonunda /Şubat. 1588'de Rumeli Defterdarı olmuştur (bk. **Selânikî**, *tarîh*, 238). Şevval 1000/Temmuz 1592'de Yeniçeri Kâtibi olmuş fakat bir kaç ay sonra azledilmiştir (**Selânikî**, *tarîh*, 327, 340). ertesi yıl Gelibolu'ya gitmiş ve kendisine *defter emini* vazifesi de verilmiştir (bk. **Selânikî**, *ayn. esr.*, basılmamış kısım). Rebi' I. 1003/Kasım 1594'de tekrar Yeniçeri kâtibi olmuştur (**Selânikî**, *ayn. esr.* basılmamış kısım). Mısır Defterdarlığını isterken düşmanlarının entrikaları sonucu olarak Sancakbeyi payesi ve Merkezi Amasya olmak üzere (Muharrem 1004/Eylül 1595) Anadolu Defterdarı olmuştur. Hayatının bundan sonra nasıl geçmiş olduğu bilinmiyor. 1008/bş. 24.VII.1599 yılında Cidde'de (Arabistan) ölmüştür; öldüğü ay ve gün ile gömüldüğü yer bilinmiyor. Henüz altmış yaşını bitirmişti.

Mahlası **Âlî** olan (önceleri **Çeşmî** mahlası kullanmıştır) Mustafâ Osmanlı fikir hayatının en dikkate değer şahıslalarından biridir. Çoğu tarihî olan eserlerinin sayısı otuzu geçer. Mutlak doğruluk severliği ve inanılabilirliği eserlerini çağdaşı olan bir çok yazarların eserlerinden ayırd ettirir ve onları zamanının olayları için gerçekten değerli kaynaklar haline sokar. Özellikle önemli kısmı henüz yayınlanmamış olan (ki bunu akıl almıyor) geniş Osmanlı tarihi araştırmalar için bir definedir. Kılıç adamlarıyla çok vakitler arası açık olan **Âlî** zamanının bir çok yazarları ve şairleri ile şahsen dosttu, ve onların hayat ve eserleri hakkında verdiği bilgiler fikir tarihi bakımından Süleymân devrine ait elde ettiğimiz en değerli bilgilerdir. Burada **Âlî**'nin ancak tarihî eserleri kaydedilebilir. Ötekileri için **İnbülemîn Mahmûd Kemâl Bey**'in edebî çalışmaları hakkında yazdığı mükemmel makaleye bakılmalıdır.

1. *Künh ül-ahbâr*, Âlî'nin genel dünya tarihi. 1002-7 yani 1593-9 yıllarında yazılmıştır. Dört *Rükn*'e ayrılır (H. K., Nu. 10950; 10872 ile karıştırılmamalı), bunlardan birincisi dünyanın yaradılışından, Peygamber menkîbelerinden, etnografik ve coğrafî bilgilerden, ikincisi Arap tarihinden, Muhammed'den, üç Halife sülalesinden ve o zamanın yazar, şeyh tabib ve hakîmlerinden, üçüncüsü Türk'lerden ve Tatar'lardan ve daha çok küçük beyliklerden (Adları için bk. K. Süssheim, *EdÎ*, I, 296, ortada), dördüncüsü Osmanlı hanedanı tarihinden ve Rum memleketlerinden bahseder. İslamdan önce ve ilk İslam tarihine ait olarak bu eserde toplanmış olan bilgilerin maddî değerinin tabiatıyla yüksek olmamasına karşı son iki *rükn* pek değerli ve yüksektir. Çünkü Âlî'nin bu gün yitmiş olan kaynaklardan toplayarak yazdığı Osmanlı tarihi geniş ve doğrudur; kendi zamanına ait kısmı tabiatıyle daha geniş ve daha dikkate değer bir kılıkta yazılmıştır. Karl Süssheim eserde üslubun değiştiğine işaret etmiştir. Birinci ciltlerin üslubu şairane ve tumtraklı ve haşiv ile dolu olduğu halde son kısımlarında sadelik ve teklifsizlik göze çarpmaktadır. Osmanlı devletinin kuruluşundan başlayıp III. Mehmed'in hükûmeti zamanına kadar gelmektedir. Eser için bk. *GOR*, I, XXXVIII ve IX, Nu. 20.

Elde bulunan yazmalara dayanarak hiç olmazsa dördüncü cildin bilimsel bir biçimde yayınlanması çok arzu edilir.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., yeni elde edilmiş (eserin tamı); Halle, Yetimevi, Nu. LI (2. Kısım); Münih, Devlet Küt., Nu. 73 (4. Kısım), Viyana, Millî Küt., Nu. 1022 (4. Kısım; **Flügel**, *Kat.*, 241), Nu. 1023/4 (4. kısımdan parçalar); Leiden, Üniver. Küt., Nu. 288 *Warner* (*Catal.*, III, 28; 4. Kısımdan parçalar); Uppsala, Üniv. Küt., Nu. 280/2 (4 Kısımdan parçalar); Paris, Millî Küt., *c.r.* 94 (*Catal.*, 314; tam eser); Schefer kolleksiyonu, Nu. 1028 (*Catal.*, 159); Arsenal Küt., St. Germain-en-Laye, şehir Küt., Nu. 118 (bk. *GOR*, III, VII, not); Londra, Brit. Müz., *Add.* 10004 (4. Kısmın parçası), *or.* 32 (4. Kısmın parçası), *or.* 7832;

Stokholm, Kıralî Küt., Nu. 71/2: Kahire, *TK*, 217 v.d. (4. kısmın 5 yazması); İstanbul, Mehmediyye, Nu. 4225, Selimiyye, Nu. 368; Nuri Osmaniyye, Nu. 3406/9; Hamidiyye, Nu. 911/4; Es'ad Ef., Nu. 2161; Üsküdar, Selîm Ağa, Nu. 675.

BASIMLAR : İstanbul, 1277/85, 8°. I. C.: 5 + 328 S. Zul-kade 1277; II. C.: 4 + 245 S., Yılı yok.; III. C.: 440 + 8 S. (1248); IV. C., 1. Kısım : 218 + 58 + 78 + 2. S., yılı yok.; IV. C. 2. Kısım : 280 S., 1285; bk. *Journ. Asiat.*, V. R., 14. c. 76.

KISALTMALAR : V. D. Smirnov, *Obrazçovya proizvedeniya osmanskoy literatury* (Petersburg 1930), 25-31.

2. *Kenz ül-ahbâr ve lakh ül-efkâr*, 1000)1591 yılında, *H. K.*, Nu. 10872'ye göre ise altı yıl içinde yazılmış olan bu eser hükûmdar sülalelerinin çöküp batmalarından bahseder. Bu eserinden, sonra *Fusûl-i hall* (bk. nu. 7) adlı yazısını çıkarmıştır.

YAZMALAR : Kaybolmuş, Nuri Osmaniyedeki 3406 numaralı yazma *Künh ül-ahbâr*'dır.

3. *Menâkib-i hünerverân*, 995/1587'de yazılmış olmalıdır. Bir *Mukaddeme* ve beş *fasl*'dan ve bir *hâtime*'den ibarettir. Âlî bunda bir çok arkadaşlarının ve büyük Sa' deddîn, Kutbeddîn Mehmet Yezdî, Kırımlı Abdullâh gibi hattatların yardımı ile hepsi iki yüz seksen beşi bulan tesbihçi, cildçi, nakışçı, basma kalıpçısı ve diğer san'atkârlardan bahsetmiştir. Her ne kadar bu üstatlar hakkında verilen bilgiler çok kere pek az ve mübhem ise de eser on altıncı yüzyıl Osmanlı sanatkârlar tarihi için önemli bir kaynaktır.

YAZMALAR : Leipzig, Üniv. Küt., Nu. 1039 (Viyana'daki 1227 numaralı yazmadan G. Flügel'in el yazısı ile kopya); Viyana, Millî Küt., Nu. 1227 (Flügel, *Katal*, II, 387 v.d. ve *GOR*, IX, 241, Nu. 131); Paris Millî Küt., Schefer Kolleksiyonu, Nu. 1162 (*Catal.*, 196); Petersburg, Asya Müz.,? Kahire, *TK.*, 220 (2 nusha); İstanbul, Esad Ef., Nu. 2211; Umumiyye Nu. 4987; Millî Küt., Nu. 1093 (2154); Üniv. Küt., Nu. 687; Yıldız Küt., (Şimdi Üniv. Küt.,) Nu. 26122; Arkeoloji Müzesi (Yep yeni bir kopya); Mahmûd Kemâl Bey'in ve Mehmed Zekî Bey'in özel Küt., Üsküdar, Selim Ağa, Nu. 757.

BASIMLAR : İstanbul, 133 + 92 S., **Mahmûd Kemâl** Bey tarafından yayınlamıştır (ilk kısımda Âlî'nin mükemmel ve ayrıntılı bir Biyobibliyografyası vardır).

KISALTMALAR : **Bernh. v. Dorn**, *Die berühmtesten muhammedanischen Schönschreiber*, *Bulletin de la classe des sciènces historiques et politiques de l'Académie Impériale des sciences de Saint-Petersbourg*, X. C. (1853) Nu. 5, Sp. 65-75'de bu **Mélanges Asiatiques**, II, 38-52'de aynen basılmıştır. Âlî'nin verdiği bilgiler **Habîb** tarafından *hatt u-hattâtân* (İstanbul 1305) 4. Ypr + 285 S. 8° adlı eserde işlenmiştir. Bu eser **Clément Huart** tarafından *Les calligraphes et les miniaturistes de l'orient musulman* (Paris 908), 388 S. adıyla fransızcaya çevrilmiştir.

4. *Heft meclis*, Sokullu Mehmed Paşa'nın görevlendirmesiyle yazılmış olan bu eser Zigetvar seferinden (974/1566) bahseder. Pek de tarihî değeri yoktur. Bk. *H.K.*, Nu. 14416 [2]).

YAZMALAR : Bilinmiyor.

BASIMLAR : İstanbul, 1316. 55 S. 8°.

5. *Nusretnâme*, Lala Mustafa Paşa'nın Gürcistan seferinin ayrıntılı tasviri. Âlî bu seferde Paşa'nın maiyetinde bulunmuştur. Eser Mustafa Paşa'nın 22. Şevval 985/Ocak. 1578'de baş komutanlığa tayini ile başlar ve 19 Zu'l-kade 987/11. Ocak 1580'de geri çağrılması ve yerine Sinân Paşa'nın geçmesi ile biter. Eserde Âlî tarafından kaleme alınan sefer hakkındaki hemen bütün haber ve bildiriler vardır. Bk. *H.K.*, Nu. 13820.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1017 (**Flügel**, *Katal.*, II, 238; bk. *GOR*, IV, VI, Nu. 7, IX, 204, Nu. 67); Londra, Brit. Müz., Nu. *Add.* 22011 (Süslü nusha; bk. *CTM*, 61 v.d.); Paris, Millî Küt., Schefer

2 **G. B. Donado**'nun *Della Letterature de' Turchi* (Venedig 1688) adlı küçük eserinin 83. sayfasında sözü geçen ve **Vincenzo Lio**'nun türkçeden tercüme edip rivayete göre 1682'de Venedig'te basılmış olan *Historia dell'acquisto di Segedin, fatto da Mahometto, Autore Emir Hali* adlı eserin Markgraf **Ludwig von Baden**'in 1686 güzünde (bk. **Râşid**, *tarîh*, I (İstanbul 1153), 124 v.d.; *GOR*, VI, 476) Segedin'i 24 gün kuşatmadan sonra zaptetmesinden bahsetmiş olduğu sanılamaz. **J. v. Hammer**'in (bk. *GOR*, VI, 637) bu eserle ilgili gördüğü 1697 yılı olayı ile bir ilgisinden söz açmak bile yerinde değildir. (**Donado**'nun eseri 1688 de basılmış!). Eser her halde IV. Mehmed'den çok önce olan Zigetvar'ın ele geçirilmesinden bahseder, yani **Âlî**'nin *Heft Meclis*'idir, o basmayı ele geçirmek **J. v. Hammer** gibi bana nasil olmamıştır; Mütercimin bir tanınmış Venedikli *Famiglia segretaresca*'dan olması muhtemeldir. –*Heft Meclis*'in **Âlî**'nin olmayan *Heft dâsitân* adlı bir eserle çok kere karıştırıldığı anlaşılıyor. Bk. **Mahmûd Kemâl Bey**, ayn. esr. 99 ve yk. S. 74 v.d.

Kolleksiyonu, Nu. 1134; İstanbul, Esad Ef., Nu. 2433; Nuri Osmaniyye, Nu. 4350; Kahire, *TK*, 237 v.d..

6. *Mirkât ül-cihâd fî tarîh melik Dânişmend Ahmed ve-evlâdihi*, 997/1586 yılında Ârif'in 762/1360 yılında yazmış olduğu eski bir esere dayanılarak kırk günde yazılmıştır. Bunda Dânişmend Oğullarının efsanevî tarihi bahis mevzuu olmaktadır. Bk. *H.K.*, Nu. 11813 ve yk. S. 4.

YAZMALAR : İstanbul, Millî, Küt., Râşid Efendi kısmı, Nu. 678; bk. bunun için Dresden'deki 123 numaralı yazmaya (Fleischer, *Katal.*, 18).

7. *Fusûl-i hall u-akd usûl-i harc u-nakd*, (*H.K.*, Nu. 9086). Nu. 2'nin kısa bir özetidir. Sefer 1007)Eylül 1598'de yazılmıştır, otuz iki hükûmdar hanedanının kuruluşunu ve yıkılışının sebeplerini ortaya koyar, bu tarih o zaman, düzeni göze çarpacak kadar bozuk olan Osmanlı devletine ve çağdaşlarına bir uyarı olarak yazılmıştır.

YAZMALAR : Berlin Devlet Küt., *or.* yaz. Nu. 8° 985. J. H. Mordtmann kolleksiyonu; Viyana, Millî Küt., Nu. 855/6 (Flügel, *Katal.*, II, 88 v.dd.; bk. *GOR*, IX, 181 v.d., Nu. 4); Londra, Brit. Müz., Nu. *Add.* 7871, 127-204 ypr (Rieu, *CTM*, 26); *Add.* 7870, 170v-237 ypr. (Rieu, *CTM*, 251); Leiden, Üniv. Küt., Nu. 923 *Warner* (*Catal.*, IV, 21); Oxford, Bodl. Libr., *Clarke* 36 ve *Rawl, or.* 16; Paris, Millî Küt., Schefer Kolleksiyonu, Nu. 1104 ve 1152; İstanbul, Esad Ef., Nu. 2335, 2389; Bayezidiyye, Nu. 2441; Hamidiyye, Nu. 974; Nuri Osmaniyye, Nu. 3399 Umumiyye., Nu. 5027/5195.

BASIMLAR : Bsl. y.y (= İstanbul) ve yıl y., 30 S. 8°.

8. *Mir'ât ül-'evâlim*, 995'de Sokullu Mehmed Paşa'nın özendirmesiyle yazılmıştır. *H.K.*,'nın Nu. 11736'da pek yerinde olarak küçümsediği bu eser yaradılışı, Peygamber mucizelerini oldukça kısa ve safça anlatır. Bk. F. Taeschner, *ZDMG*, 76 (1923) 38, Not. 2; burada haksız olarak bu eseri Âlî'nin yazdığından şüphe edilir.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. 5, 58; 36, 1 (Plagiat, her halde Maraşlı Hüsâmî tarafından, *or.* 8° 985, 30-44. ypr.; Münih, Devlet Küt., Nu. 105, 262; Viyana, Millî Küt., Nu. 863 (Flügel, *Kat.*, II, 94); İstanbul, Esad Ef., Nu. 2407.

BASMALAR : İstanbul, 1287, 40 S. 8°.

9. *Zubdet ül-tevârîh*, el'Îcî'nin patriklerden, Peygamber'den ve eshabından bahseden *İşrâk el-tevârîh*'inin türkçe tercümesi. Eser III. Murâd'a ithaf edilmiştir.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 857 (Flügel, *Katal.*, II, 90); İstanbul, Arkeoloji Müzesi, Nu. (1046 tarihli kopya).

10. *Nâdiret ül-mehârib*, II. Selim ile kardeşi Bayezid arasındaki kardeş savaşını (bk. *GOR*, III, 369, V.d.) anlatan bir eserdir; bk. *H.K.*, Nu. 13510, anlaşıldığına göre manzum [3].

YAZMALAR : Bilinmiyor.

11. *Hâlât el-Kâhire min el-âdât el-zâhire*, Mısır üzerine yazılmış bir önsöz iki *fasl* ve bir son sözden oluşan bir eser; Muharrem 1008'de yani Âlî'nin ölümünden bir az önce yazılmıştır.

YAZMALAR : İstanbul, Mehmediye, Nu. 5427; Üsküdar, Selîm Ağa, Nu. 757 (*Mecmû'a*); Kahire, *TK*, 197.

12. *Câmi ül-buhûr der mecâlis-i sûr*, Şehzâde Mehmed'in meşhur sünnet düğününün tasviri (bk. yk. Nu. 91); eser bir önsöz sekiz *bâb* ve bir son sözden oluşur; bir kısmı manzum olup yarım yıl içinde yazılmıştır.

YAZMALAR : İstanbul, Nuri Osmaniyye, Nu. 4318; Kahire, *TK*, 222 (*Mecmû'a*).

13. *Fursâtname*, Lala Mustafâ Paşa'nın halefi ve düşmanı olup Âlî'yi sevmeyen (Bk. *EdÎ*, 296b;. **Mahmûd Kelâm**, *Mukaddeme*, S. 57). Sinân Paşa'nın emri üzerine yazılmıştır.

YAZMALAR : Leiden, Üniv. Küt., Nu. 1043 (*Cat.*, V, 57).

14. *Nasihât es-selâtin*, 989/1581'de Halep'de yazılmış olan bu siyasî - ahlakî eser bir önsöz dört *bâb* ve bir önsözden oluşur. Bk. *H.K.*, Nu. 13833, bir tür *Fürstenspiegel*. Naîmâ *tarih*'inde I, 43 (İstanbul 1280) bundan bahseder.

YAZMALAR : Leiden, Üniv. Küt., Nu. 1043 *Warner* (*Cat.*, V, 57); Kahire, *TK*, 252 (İki Yaz.: *Nasihât ül-mülûk*).

3 H. K.,nın Nu. 2160 (II, 113 v.d.) ve Nu. 4219'da II. Bâyezid'in, oğlu I. Selim ile ve II. Selim'in, kardeşi Şehzade Bayezid ile ilişkilerinin bir birine karıştırılmış olduğu yolundaki şüphemi söylemeden geçemeyeceğim, Germiyânlı Ahmed'in ve on altıncı yüzyılın başında yaşamış olduğu sanılan **Derviş Rûmî**'nin **Âlî**'nin bahsettigi II. Selim ile kardeşi arasındaki anlaşamamazlığı terennüm etmiş olmalarına imkân olmadığı açıktır. (Bk. Nu. 4 not. 1).

15. *Mehâsin ül-edeb*, arkadaşı ve koruyucusu çok zengin Gazanfer Ağa[4]'nın tavsiyesiyle 1004/1595 yılında Kayseri'de yazılmış olan bu eser hükûmdarların vazifelerinden bahseder. Bir önsöz on beş *fasl* ve bir sonsözden oluşur. İçindekiler hakkında bilgi **Flügel**, *Wiener Katal.* III, 312 v.d.'da vardır, ancak burada **Âlî**'nin eseri arapça yazdığı ve bunun **Osmanzâde Ahmet Tâ'ib** tarafından türkçeye çevrildiği yolunda verilen bilgi yanlış olmalıdır. Daha çok **Âlî, Ebû Osmân Amr b. Câhiz**'in *minhâc el-sulûk* adlı arapça eserinden yararlanmış ve **Ahmet Tâ'ib** de Âlî'nin eserini özetlemiştir; bk. *H.K.*, Nu. 14944, ve **Mahmûd Kemâl**, *ayn. esr.*, 86 not.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1886 (**Flügel**, *Kat.*, III, 312); İstanbul, Nuri Osmaniyye, Nu. 4224 (*Mecâlis ül-âdâb!*).

16. *Münşâ ül-inşâ*, yazarın hayatı ve zamanının tarihi için de çok değerli olan her türlü mektuplar mecmuasıdır. Beş *fasl* dan ibarettir. **J. v. Hammer** içinde bulunan yuvarlak hesap seksen yazıdan **Âlî**'nin ilk biyografyasını yazmak için *GOR*, IV, 651 v.d.'da yararlanmıştır.

YAZMALAR : Viyana, Nu. 290 (**Flügel**, *Katal.*, I, 267 v.d.); İstanbul, Bayezidiyye, Nu. 1916.

Âlî'nin diğer eserlerinin çoğu, etik, mistik yahut da hikâye türündendir. Yani burada bunlardan bahs edilemez. Aynı adı taşıyan daha tanınmamış yazarların eserlerinin **Mustafâ Âlî**'ye mal edilişi az değildir; bk. bunun için **Mahmûd Kemâl**, *ayn. esr.* 98 v.d.[5].

KAYNAKLAR : **Rizâ**, *Tezkire*, 66 v.d.; *GOR*, IV, 308, 651 v.dd.; *GOD*, III, 115 v.dd.; *SO*, III, 290; **Bursalı Mehmed Tâhir**, *Müverrihîni Osmâniyyeden Âlî ve Kâtip Çelebinin tercüme-i hâlleri*, (Selanik 1322/1906); *OM*, III, 85 v.dd.; *Journ. Asiat.*, VI, R., 14. C., 76, 90 v.d.; *Edİ*, I, 295 v.d. (**K. Süssheim**); **Emînzâde Mahmûd Kemâl** *Menâkib-i hünerverân* yayımı, İstanbul 1926, S. 1-133'de (çok esaslı).

4 *Dârüssâade ağası* **Gazanfer Ağa** aslen Macar'dır; bk. *GOR*, IV, 7. v.d., 609; *SO*, III, 619. Bitmek tükenmek bilmeyen terekesinin 1011/1602 yılında yapılmış olan listesinin yazma nüshası Leiden, Üniv. Küt., Nu. 333 *Warner* (bk. *Catal.*, IV, 26 v.d.)'dedir.

5 *OM*, III, 91'de Meselâ bir *Selîmnâme* (Nu. 29) ve bir *Tarih-i Ungurûs*'un **Âlî**'nin eseri diye kaydedilmesi yerinde değildir.

111. ABDULLÂH B. SELÂHEDDÎN

Hayatına dair bir şey bilinmiyen **Şeyh Abdullâh b. Selâh (eddîn) b. Dâvûd b. Alî b. Dâ'î** 1010/1602 yılında Sultan III. Murâd için "Hatipçe bir uslup" ile arapça bir tür dünya tarihi yazmıştır. Yaradılışla başlar, 1004/1495 yılı ile biter ve Sultan Murâd zamanında Yemen'in fethi tarihine özellikle büyük yer ayırır. Eserin adı *Futûh el-sultân Murâd fî bilâd el-Yemen* yahut *H. K.*, Nu. 8912'ye göre kısaca *el-Futûhât el-Murâdiyye* (*fi'l-cihât el-Yemeniyye*)'dir.

Şeyh Abdullâh bundan başka *esnâ el-metâlib fi'l-coğrâfiyye* adlı (Yaz. İstanbul, Nuri Osmaniyye, u. 2986) coğrafî bir eser yazmıştır.

YAZMALAR : Londra, Brit. Müz., Suppl. 589 (**Rieu**, *Suppl, Cat.*, 380 v. d.); İstanbul, Ragıb Paşa, Nu. 979.

KAYNAKLAR : *H.K.*, Nu. 8912, bundan da **Wüstenfeld**, *GdA*, 254, Nu. 546; **Brockelmann**, *GAL*, II, 427; **Rieu**, *Suppl. Cat.*, 380 v.d..

112. ÖMER DERYÂ BEY

Mahlası Deryâ'î olan Ömer Deryâ önceleri *Levend* sonra *Ağa* sonra *Bey* olan ve kendi dediğine göre bütün hayatını karısız, çocuksuz sınırlarda geçirip yedi defa yaralanan bir savaş eri idi. Askerlik hayatını sade bir nesir ile anlatacak yerde Ömer şairliği denemiş ve İmparatorun Macaristan baş komutanı Fürst Karl von Mansfeld tarafından Grans'ın zabtını (1003/1595) ve on yıl sonra Türkler tarafından geri alınmasını *vâfir* vezninde bir nazm ile kaleme almıştır. İlk kuşatmada *Ağa* olarak bulunup oradaki durumu iyi bilen Ömer, kendi şahsiyetini mübalağalı bir şekilde yükselterek muharebeleri, Grans şehrini ve saireyi tasvir etmektedir, pek tarihi değeri olmayan bir eser[1].

1 III. Mehmed'in 1005/1596/7 yılındaki Macaristan seferlerini anlatan ve türkçeden çevrilmiş olan *Fethnâme-i hünkâr-i Rûm* adlı farsça bir eser Oxford, Bodl. Library, Nu. 572'de bulunmaktadır; **Bk. Ethe**, *Catalogue*, I, 227.

YAZMALAR : Leipzig, Şehir küt., Nu. 326 (Fleischer, *Catalog.*, 545 v.d.).

KAYNAKLAR : Fleischer, *ayn. esr.*; Ömer Deryâ (Deryâ'î) den başkaca bahsedilmez.

113. MUSTAFÂ (SELÂNÎKÎ)

Doğduğu şehir olan Selanik'e nisbetle çoğu Selânîkî adıyla anılan Mustafâ, tarihî eserinde hayatının sonları hakkında ayrıntılı bilgi vermiş ancak soyuna ilişkin bilgi vermeği ihmal etmiştir. Zu'l-kade 972/Haziran 1565'de Rumeli Beylerbeyi Ahmed Şemsî Paşa (yk. bk. Nu. 88) maiyetinde Kuran okuyucusu olarak bulunurken babasını Selanik'de gaip ettiği (*Tarîh*, 11) biliniyor. Daha sonraki hayatına dair bildiklerimiz ise çoktur. Bir çok seferlere (Msl. Belgrad, bk. *Tarîh*, 62 v.d.) ve muhaberelere (Msl. Navarin, bk. *Tarîh*, 110), katılmıştır. Uzun zaman Nişâncı Mehmed Paşa'nın (Bk. *Tarîh*, 163) kâtipliğinde ve divitdarlığında bulunduktan sonra Silihdâr Kâtibi (bk. *Tarîh*, 235 : 22. Zu'l-hicse 995/23.XI.1586), *Sipâhi Kâtibi*, ve 13. Şevval 999/4.VIII.1591'de de *Rûznâmeci* olmuştur. Sonra *Harameyn. muhâsebecisi* ve *müteferrika* olmuştur. Şa'ban 1003/Nisan 1595'de *Ulûfe Emîni* (*GOR*, IV, 244) bulunduğunu görüyoruz. Son olarak *Anadolu Muhasebeciliği*'nde bulunmuştur ve 1008/1599 yılından bir az sonra ölmüş olmalıdır. Mezarı, *OM*, III, 68'e göre Larissa (Yenişehir)'da Gelenbevî'nin mezarının kuzeyindedir; fakat mezar taşı sonradan parçalanmıştır.

Çok kez *Tarîh-i Selânîkî* denilen tarihî eseri asıl yazmada Sefer 971/Eylül 1563'den 1008/1599 yılına kadar gelmekte yani Kanunî Süleymân'ın son yıllarını, II. Selîm ve III. Murâd'ın zamanını ve III. Mehmed'in Hükûmetinin ilk beş yılını almaktadır. *Rûznâme* biçiminde yazılıp yalnız olayları kaydeden bu eser yazarın yaşadığı ve gördüğü olayları sadakatle anlatmaktadır. Muhasebe işlerinde çalışmış

olması kendisine ayrıca emin istatistiklere dayanmak olanağını vermiştir (bk. *GOR*, IV, 435; IV, 181, 185, A.d.). Böylece Selânikî'nin tarihi 1563-1599 yılları için yüksek değerde bir kaynaktır. Ne yazıkki sonundaki bir notun söylediği üzre (S. 351) basım yalnız 1001/bş. 8.X.1592 yılına kadar gelmektedir, Çünkü Na'îmâ (Ona bk.) bu yıldan başlamıştır.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1030 (Flügel, *Katal.*, II, 246 v.d. 7; Uppsala, Nu. 284 (Tornberg, *Catal.*, 196 v.d.–; İstanbul, Nuri Osmaniyye, Nu. 3132/3; Es'ad Ef., Nu. 2144; Bayezidiyye, Nu. 2368; Hamidiyye, Nu. 901/3. Ankara. T. T. K. Küt., Yaz. Nu. 59 (çeviren).

BASIM : *Tarîh-i Selânikî Mustafâ*, İstanbul, Receb 1281 / Aralık, 1863, 14 yap + 351 S.

KAYNAKLAR : *GOR*, III, 750; IV, 180, 185, 243, 435; IX, 202, Nu. 57; Cemâleddîn, *Aynâ-i zurafâ*, 36 *Yeni Mecmû'a*, I. Yıl (İstanbul 1917), Nu. 5.6 (Ahmed Refîk); Ahmed Refîk, *Âlimler ve San'atkârlar* (İstanbul 1924), 34 v.dd.; *EdÎ*, IV, 222 (F. Babinger); *OM*, III, 68.

114. MUSTAFÂ (SÂ'Î)

Sâ'î Mahlaslı olan **Mustafâ**'nın ünü yalnız şair olup Ebced hesabiyle tarih yazmasından gelmez. **Mustafâ** aynı zamanda nakkaşlık, taş üzerine ince işçilik, resim gibi alanlardaki becerisiyle de ün almıştı. 1004/1595 yılında İstanbul'da ölmüş ve Silivri Kapı'da gömülmüştür.

Mustafâ Sâ'î ünlü **Mi'mâr Sinân**'la arkadaştı ve onun şerefine yazmış olduğu *Tezkiret ül-bünyân* adlı eserini sadırâzam **Siyâvuş Paşa** (bk. *EdÎ*, bu maddeye')ya ithaf etmiştir. Bunda manzum ve mensur olarak büyük mimarın hayatı ile eserlerini tasvir etmiş ve bunların bir listesini kitabına ilâve etmiştir. İçinde pek de biyografik bilgi bulunmayan eser her halde Sinân b. Abdulmennân'ın *tezkiret ül-ebniyye* eserine dayanılarak yazılmış olmalıdır. İki inşa listesi kısmen birbirinden ayrılmaktadır, kısmen de birbirini tamamlamaktadır. Bu listeler kritik edilerek

araştırılırsa bu iki eserin nasıl yazıldığı hakkında sonuçlara varılabilir.

YAZMALAR : A) *Tezkiret ül-ebniyye*, **Sinân b. Abdulmennân** tarafından : Kahire, *TK*, 231 (*Mecmû'a*).– B) *Tezkiret ül-Bünyân*, **Mustafâ Sâ'î** tarafından : İstanbul'da Hafız Efendide; Kahire, *TK*, 231 (*Mecmû'a*, yukardaki gibi).

BASIMLAR : *Tezkiret ül-ebniyye* : İstanbul, bsl. yıl. y., 16 S. küç. 8° (çok nadir, bir nushası yazarda vardır).– *Tezkiret ül-Bunyân* : İstanbul, 1315, 72 S. 8°, **Ahmet Cevdet** Bey tarafından yayınlanmış ve önsözü yazılmıştır.

KAYNAKLAR : *H.K.*, Nu. 5490; **Rizâ**, *tezkire*, 51; *SO*, III, 2; **Ahmed Cevdet** Bey'in önsözü.

115. MEHMED ÂŞIK B. ÖMER B. BÂYEZÎD

Aynı adı taşıyan çağdaşı ile (Bk. aş Nu. 130) karıştırılmamak gereken **Mehmed Âşık b. Ömer Bâyezîd** Trabzon'da 964/1555 yılında doğmuştur ve orada Hatuniyye müderrisi bulunan birinin oğludur. Baba şehrinde özellikle eski tarihî edebiyatı okumuş ve yirmi yaşında iken geziye çıkmıştır. 983/1675 yılından başlayarak hemen hemen yirmi beş yıllık hayatını tamamiyle izlemek mümkündür. Bir çok seferlere katılmış, bir çok şehirlerde ve en çoğu mahkemelerde kâtiplik etmiş en sonu 1005/1596 yılında Şam'a yerleşmiştir. Çok geçmeden ve ihtimal bu şehirde ölmüştür. **G. Flügel**, *Wiener Katal.*, II, 431'de ölüm yılı olarak 1009/1600 gösterilmektedir ki, bu da az çok doğru olabilir[1].

Mehmed Âşık, Kazvînî, Dimişkî ve **Hamdullâh Mustavfî**'nin yazdıkları kitaplar üslubunda yazılmış *Menâzir ül-'evâlim* (*H. K.* Nu. 12982 ve *Cihânnumâ*, 14, 13 v.dd) adlı bir kozmografya kitabının yazarıdır. **Hacı Kalfa**'nın iddiasına göre eserin temizini değil müsveddesini Ramazan

1 Edirne'de Selimiyye Kütüphanesinde bulunan yazma *Şemâ'il-i Tirmizî* şerhinin 1022/1613 yılında **Mehmed Âşık b. Ömer** tarafından yazılmış olduğu yolunda *OM*, III, 95'de verilen bilgi doğru ise, Trabzonlu olduğu gösterilmiş ve adı tam olarak yazılmış olduğuna göre **Mehmed Âşık** daha uzun süre yaşamış olmalıdır.

1006/Mayıs 1598'de bitirmiştir. Bu geniş eserde **Mehmed Âşık** doğunun ortaçağa ait bütün coğrafya materiyelini kolayca görülüp kavranacak biçimde toplamıştır. Her ne kadar uzak memleketler için verdiği bilgiler orijinal değilse de –Baş kaynağı **Ebu'l-fidâ**'nın *Takvim el-buldân*'ıdır, bunu **Mehmed Âşık** hemen hemen tercüme etmiştir denilebilir– yazarın gezdiği ve araştırıp incelediği Osmanlı İmparatorluğu bölgeleri hakkında, kitabından çok değerli topografik ve tarihî bilgiler edinilebilir. Bunun için eserin gereken kısaltmalar yapıldıktan sonra yakın bir zamanda yayınlanması pek yerinde olur. **F. Taeschener**, *ZDMG*, N. F. 2. C. (1923), 48-56'da daha derin bir tahlil yapmış ve **Mehmed Âşık**'ın kaynaklarını birer birer kaydetmiştir. *Menâzir ül-evâlim'in* **Hacı Kalfa**'yı *Cihânnumâ*'sını yazmaya yöneltmiş olması muhtemeldir. Gerçekten **Hacı Kalfa** bu eserin çok kez adını vermeksizin bu kaynaktan yararlanır.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., *or.* 4° 1344 (1036 tarihli); Viyana Millî Küt., Nu. 1279 (bk. **Flügel**, *Katal.*, II, 431 v.d.); Manchester, Üniv. Küt., Lindsay kolleksiyonu (bk. **M. Kerney**), *Bibliotheca Lindesiana*, (Aberdeen), 1898, S. 244, Nu. 78, bildirildiğine göre **Mehmed Âşık'ın** avtografyası; İstanbul, Galata, Mevlevî Tekkesi (bk. *TOEM*, 48. Sayı, S. 322); Es'ad Ef., Nu. 2421; Nuri Osmaniyye, Nu. 3426; Hamidiyye, Nu. 991; Halet Ef., Nu. 616 (bildirildiğine göre avtografya, *bihattihi*); Aya Sofya, Nu. 3466.

KISALTMALAR : *MOG*, I, 163 v.dd. (**F. Babinger**); *TOEM*, 48. Sayı, İstanbul 1334, S. 322 v.dd.– **F. Taeschner** (Münster) bir YAYIM hazırlamaktadır.

KAYNAKLAR : *Der İslam*, XII, 104 v.d. (**F. Babinger**); *MOG*, I, 163 v.d. (**F. BABİNGER**); *ZDMG*, *NF*, 1. C. (76. C.), 282 v.dd. (**F. Taeschner**); gene orda *NF.*, 2. C., 48 v.dd. (**F. Taeschner**); *OM*, III, 94 v.d. (orda adaşı ile karıştırılır).

116. HASAN ÇELEBİ (KINALIZADE)

Kınalızâde lakablı olan (bu ad için bk. *ZDMG*, XIV, 544 ve **Gibb**, *HOP*, III, 199, not) **Hasan Çelebi** bilgin yetiş-

tiren ünlü bir Osmanlı ailesindendir (bk. *GOR*, III, 736). Babası özellikle *Ahlâk-i Alâ'î* kitabının yazarı olarak ün alan Alâeddîn Alî b. Emrullâh (bk. *EdÎ*, bu ada (F. Babinger)) dır. Hasan Çelebi 953/1546'da babasının müderris olarak bulunduğu Bursa'da doğmuştur. Yirmi yaşında Ebussu'ûd *mülâzim*'i 975/1567'de müderris, 990/1582'de İstanbul Fatih camiinde *sahn* olmuştur. Beş yıl sonra eskiden babasının da müderris olduğu Süleymâniye'de müderris olmuştur (*GOR*, III, 349). 999/1590 yılında Haleb'e sonra Kahire'ye, Edirne'ye ve tekrar Kahire'ye kadı olmuş, 1007-1598'de de kadı olarak Bursa'ya, sonra Gelibolu'ya en son Eyyüb'e Sefer 1011/Temmuz 1602'de de Eski Zağra'ya kadı olmuştur. 12. Şevvâl 1012/15, III, 1604'de *Arpalık* olarak kendisine tahsis edilmiş olan Reşîd'de (Mısır) ölmüştür[1].

Hasan Çelebi, *H. K.*, Nu. 2817'ye göre dolgunluğu ve üslubunun süslülüğü ile daha önce yazılmış aynı türdeki eserleri geçmiş olup üç bölüme (*Fasl*) ayrılmış olan geniş *Tezkiret eş-şu'arâ*'sı ile ün almıştır. Büyük Sa'deddîn (yk. bk. Nu. 109)'e ithaf edilmiş olan bu eserde altı yüze yakın şairin biyografyası ve şiirlerinden örnekler bulunmaktadır. Şimdiye kadar basılmamış olması gariptir. Bk. G. Flügel, *Wiener Jahrbücher*, C. cild. *Anz. -Bl.*, 489 ve *ZDMG*, XIV 544 v.dd.. *OM*, II, 98 v.d'ye göre 1006/1597'de İstanbul'da ölmüş olan Sûfîler Tekkesi (Ok Meydanında) şeyhi Cârullâhzâde Beyânî Mustafâ bu eseri özetle alıntılıyarak bir de *zeyl* (?) yazmıştır.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., *or.* 8° 2203 ve *or.* 2° 3116; Gotha, Nu. 167 (Pertsch, *Kat.*, 138 v.d.); Hamburg, Şehir Küt., Nu. 281 (bildirildiğine göre avtografyası; bk. *Der İslam*, XIV, 363); Erlangen, Üniv. Küt., Viyana, Millî Küt., Nu. 1228 (Flügel, *Katal.*, II, 387 v.d.); Stokholm, Kıraliyet Küt., Nu. 51; Petersburg, Umumî Küt., Nu. IV, 3, 79 (Bk. V. D. Smirnov'un, *Catal. des mss. turcs*, 49'daki işaretlerine); Şark Enst., 402 (Smirnov, *Catal.*, 48 v.d.); Londra, Brit. Müz., *Add.* 24957 ve *or.* 35 (Rieu, *CTM.* v.d.) ve Nu. 7062; Royal as. Soc.; bk. *JRAS*.

1 Kabriiçin bk. Evliyâ, I, 368

1892, S. 549, Nu. 21; Manchester, Üniv. Küt., Lindsay Kolleksiyonu, Nu. 150; Paris, Millî Küt., Schefer Kolleksiyonu, Nu. 1145 ve 1167; Kahire, *TK*, 181 v.d. (3. Yazma); İstanbul, Aya Sofya, Nu. 3140; Mehmediyye, Nu. 4250/3; Umumiyye, Nu. 4988; Yeni Cami, Nu. 835.

BASIMLAR : **Kınalızâde Hasan Çelebi**, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, I. cilt, eleştirmeli baskıyı hazırlayan **İbrâhîm Kutluk**, Ankara, T. T. K. Basımevi, 1978, V + 576 + 73 S. 8°; II. C. 578 — 1094. s. Ankara 1981 (Çevirenin ilâvesi).

TERCÜMELER : **V. v. Rosenzweig - Schwanau** tarafından kısaltılarak yapılan bir almanca tercümesinin yazması Viyana'da Konsular-Akademie' de bulunmaktadır, 58 yapraktır; bk. *ZDMG*, XX (1886), 349 Nu. 5.

KAYNAKLAR : **Atâ'î**, *zeyl-i ŞN*, 491 v.d.; *H.K.*, *Fezlike*, I, 240; **Rizâ**, *Tezkire*, 30 v.d.; *GOD*, I, 44, II, 341, III, 131 *GOR*, III, 736, IX, 243, Nu. 137; **Gibb**, *HOP*, her tarafında, III, 199 v.d.; **Muhibbî**, *Hulâsa*, II, 27 (Kahire 1284); **Wüstenfeld**, *GdA*, 254, Nu. 547; *OM*, II, 385; *EdI*, II, bu ad altında (**F. Babinger**).

117. AYN-İ ALÎ

Müezzinzâde Ayn-i Alî Manisa'lıdır. On yedinci yüzyılın ilk üçde birinde yaşamış ve çeşitli memuriyetlerde bulunmuştur. *Defter-i hâkânî eminî*, sonra saray memurlarının muhasebe kaleminde denetçi daha sonra *Divân kâtibi* ve nihayet *süvâri mukâbelecisi* olmuştur. 1016-21'den başlayarak izi güdülebilir. O zaman çok ihtiyarmış ve biraz sonra ölmüş.

Ayn (bazen de **Ayn-i Alî**) **Alî**, I. Ahmed zamanında *hazine kâhyası* iken 1016/1607 yılında Sadırâzam Murâd Paşa'nın emriyle Tımar ve Zaamet müessesesine ait kanunları toplamış ve bunları kritik ederek fenalıkların ortadan kalkması çarelerini ileri sürmüş olmak suretiyle o zamanın hal ve durumunu bize iyice göstermiş olduğundan burada anılmağa değer. **J. v. Hammer** haklı olarak bu risaleden "Zamanının diğer düşünsel ürünleri arasında daha büyük ve daha geniş değeriyle yükselen, I. Ahmed devrinin bir anıtı" diye bahsetmektedir. bk. *GOR*, IV, 493 ve *GOR2*,

II, 767. Çoğunlukla *Kavânin-i âl-i Osmân ve hulâse-i mezâmîn-i defter-i divân* adıyla anılan bu eser (bk. *H. K.*, Nu. 9361; burada içindekiler hakkında tam bilgi vardır) yedi bölüm ve bir sonsözden ibarettir; bk. *GOR*, IV, 493 ve J. v. Hammer, *Des Osmanischen Reiches Staatsverfassung*, I, (Viyana. 1815) 370 v.dd..

İki yıl sonra yine sadırâzam Murâd Paşa'nın özendirmesiyle yılın (1018/1609) Receb, Şa'ban Ramazan aylarında dağıtılmış olan Ülufeler hakkında bir risale yazmıştır[1]. Bu yazı dört *mertebe* (*Merâtib*)'ye ayrılır : Ordu Ulufesi (Piyade ve Süvari), Bahriyeliler ve tersane amelesi, Saray hademesi ulufesi, saray memurları ulusefi. Bundan sonra iki son söz (*hâtime*) gelmektedir. Birincisi en yüksek dinî ve dünyevî rütbe sahiplerinin ödeneklerini, ikincisi de adı *Risâle-i vazifehorân-i merâtib-i bendegân-i âl-i Osmân* olan bu eserin yazılması sebebini bildirmektedir.

Nihayet Alî, Osmanlı devletinin diğer esas kanunları üzerine başka risale ve mecmu'alar yazmıştır, Bunların bir listesi *OM*, III, 286'da bulunmaktadır. Ancak orada bazı karıştırmalar olmuş olmalıdır.

Ayn-i Alî'nin Mısır defterdârlığında bir müddet çalışmış olması muhtemeldir. Böylece bu memleketin de Malî kanunlarını toplıyabilmiştir. Nihayet Kahire defterdarı Mehmed Paşa'nın üzerine Şeyh Vefâ'nın (bk. yk. Nu. 98 not. 2.) ünlü ve hâlâ kullanılan *Rûznâme*'sine 10(1/1612 yılına kadar gelen bir *şerh* yazmıştır.

YAZMALAR : A) *Kavânin-i âl-i'Osmân* : Berlin, Devlet Küt.. Nu. 264/5 (Pertsch, *Katal.*, 288 v.d.); Dresden, memleket Küt., Nu. 233, 1 (Fleischer, *Catal.*, 34 v.d.); Gotha, Nu. 133, 1 (Pertsch, *Katal.* 111); Leipzig, Belediye Küt., Nu. 233 (Fleischer, *Catal.*, 498 v.d.); Münih Devlet Küt., Nu. 116, 1 (Aumer, *Catal.*, 36); Viyana, Millî Küt., Nu. 1818, 1819, 1820, 1821 (Flügel, *Katal.*, III, 252 v.dd.); Paris, Millî Küt., *c.r.* 128 (*Catal.*, 3177; Schefer kolleksiyonu, Nu. 1092 (belki yalnız *risâle-i vazife-*

1 bk. bunun için. F. v. Kraelitz - Greifenhorst, *Der İslam*, VIII (1918), 139 v.d..

horân); Roma, Casanatense Küt., Nu. 3 (*Catal.*, 444 v.d.); İstanbul, Esad Ef., Nu. 2361; Stockholm, Kıral. Küt., Nu. 78/9; Ankara, T.T.K. Küt., Nu. 31 (1145 tarihli, çeviren).– B) *Risâle-i vazifehorân* : yukarıda yazılan yazmaların hepsinde vardır yalnız Viyana, Nu. 1818 ve Esad Ef., Nu. 2271'de yoktur.– Bk. bunun için Viyana, Kons.– Akd. Nu. 470 (**Krafft**, *Katal.*, 178 v.d.).

BASIMLAR : *Kavânîn-i âl-i Osmân der hulâse-i mezâmîn-i defter-i divân*. İstanbul Rebi I. 1280/Şubat 1864, **Ahmed Vefik Paşa**'nın özendirmesiyle Bk. **F. Belin**, *Journ. Asiat.*, VI. Seri 4, C., 243.

TERCÜMELER : *Descrittione totale di tutta la potenza ottomana et delle ferze militari di tutto il suo Imperio, provincie et regni con li nomi d'esse et delle Passalti, Beglerbeiati, Sanzachati, rendite commende et, governi con loro contributioni distintamente espressi. Presentata al Gran Turco S. Ahmet - Can dal Primo Vesir, cioè Presidente maggior, tredotta parola per parola pontualmente senza alterazioni nel essentiale dal Turco in Italiano.* Viyana Millî Küt., cod. 8570 (bk. *Tabulae cod. mss.*, V. 286, Vindob. 1864).– Paris Millî Küt., *Trad.* L (Bk. *Catal. cod. reg.*, 360 v.d.), 360 v.d.) de bir genç dilcinin fransızca tercümesi.– *Sammlung der Lehensgesetze im osmanischen Reiche unter Sultan Ahmed I.*. **P. A. v. Tischendorf**'un *Das Lehenswesen in den moslemischen Staten insbesondere im osmanischen Reiche* (Leipzig, 1872) adlı kitabında S. 57-103. **Fr. Belin** tarafından kısaltılarak yapılan bir tercüme de *Journ. Asiat.*, VI. Seri., 15. C., S. 239 v.dd. (Özü).

KAYNAKLAR : **Jv. Hammer, P. A. v. Tischendorf, F. Belin**'in yazma katalogları ve risaleleri; *OM*, III, 286.

118. AHMED B. YÛSUF EL-KARAMÂNÎ

El-Karamânî lakabını taşıyan **Ebul'abbâs b. Sinân Yûsuf b. Ahmed** Şam'da doğmuştur, ve Nûreddîn hastanesi ve Emevî camii mütevellisi olup ağır suiistimalinden dolayı (bk. **Wüsrenfeld**, *GdA*, 257) 14. Şevval 966/20.VII.1599'da boğdurulan birinin oğludur. **Ahmed Çelebi** önceleri *kâtip* sonra da Şam'da bulunan iki Mısır kadın hastanesi vakfının yönetim kurulu başkanı olmuş ve doğruluğu ve yansızlığı dolayısiyla büyük itibar kazanmıştır. 29 Şevval 1019/13.I.1611'de baba şehrinde zengin bir kişi olarak ölmüştür.

Muharrem 1008/1599'da **Cenâbî** (bk. yk. Nu. 90)'nin tarihinin pek de yanlışsız olmayan arapça bir özetini yapmış

ve kitaba bir takım ilâvelerde bulunmuştur. Bütün eser bir islâm dünya tarihinden ibarettir, adı *ahbâr el-düvel ve-âsâr el-uvel*'dir. Ayrıca küçük bölümlere ayrılan 55 büyük bölüm üzerine yazılmıştır. Bunların içindekiler hakkında bilgi **J. L. Rasmussen**, *Annales Islamismi* (Havniae 1825) ve **Ahlwardt**, *Katal der ar. Hss.*, XI, 75 v.dd.'de vardır. Bu özet alıntının doğruluğundan *H. K.*, bile (Nu. 195) şüphe etmiştir. Buna rağmen bir çok kopya ve basımların ispat ettiği üzere çok tutulmuştur. Eser sonraları tekrar kısaltılmış ve Hoca Hüseyn (Bk. aş. Nu. 164) tarafından türkçeye çevrilmiştir[1].

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. 6052; Nu. 9471 (yazarın torununun kopyası), Nu. 9472 (Bk. **Ahlwardt**, *Katal.*, IX, 75 v.dd.); Gotha, Nu. 1579; Londra, Brit., Müz., Nu. 284 (*Cat.* 147), Nu. 936 (*Cat.*, 728) ve Nu. 491 *suppl.*; Cambridge, Üniv. Küt., Nu. Qq. 154, *cr.* 654 (12) 759 (8) Oxford, Bodl. Libr., Nu. 771 (Kısaltmalar Nu. 123, 4 ve 126, 6) Leiden Üniv. Küt., *Or*, Nu. 2005; Kopenhagen, Nu. 128 (Kısaltma); Paris, Millî Küt., 1556/9; Roma, Vatikan Küt., Nu. 138 (Kısaltma; bk. *Bibl. İtal.*, Petersburg, Şark Enst., Nu. 52/7; Asya Müz., Nu. 85; Şark Enst., 52/4; İstanbul, Nuri Osmaniyye, Nu. 3042/3; Halet ef., Nu. 620; Köprülü Mehmed, Nu. 1002; Kahire, AK, V, 6.

BASIMLAR : (Bağdad) 1282 / 1865, bibliyografya, 499 S. 4°; Bulak 1290, İbn el-Esîr'in 11 ve 12. ciltlerinin kenarında basılmıştır.

KISALTMALAR : **J. L. Rasmussen**, *Annales İslamismi* (Havniae 1825), 61-134 (Latince, 48-53. Bölümlerin tercümesi).

KAYNAKLAR : **Muhibbî**, *hulâsa*, I. 209; **Wüstenfeld**, *GdA*, 257, Nu. 550 **Brockelmann**, *GAL*, II, 301; *OM*, III, 11.

119. MEHMED B. ABDUL'AZÎZ (VUCÛDÎ)

Vucûdî mahlaslı **Mehmed b. Abdulazîz** Larende'lidir (Konya civarında). Sırasıyla müderris ve müftî olmuş

1 **Ahmed Çelebi, Derviş Hasan-i Rûmî**'nin 963/1556'da yazmış olduğu ve "*Kibâr-i mutasavafiyyeden*" **İbrâhim b Edhem**'in hayatını anlatan *et-tirâz ül-mu'allem (fi kıssat) es-sultân İbrâhîm b. Edhem* adlı bir eseri de türkçeye çevirmiştir; Bu eserin *el-ravz el-nesim ve'l-durr el-yetîm fi menâkıb el-sultân İbrâhîm* adlı özetinin yazması Berlin Devlet küt., Nu. 9055/6'dadır; bk. **Ahlwardt**, *katal.*, VIII, 47 v.dd...

ve 1016/1607 yılında Mollâ olmuştur. 1021/bş. 4.III.1612 yılında Larende kadısı iken ölmüştür.

Vucûdî bir çok manzumelerden başka (Bk. *OM*, III, 158 v.d., orada onların adları yazılıdır) el-Cevzî'nin *Mir'ât el-zamân fî tarih el-a'yân* (bk. Brockellmann, *GAL*, I, 347) adlı tarihini türkçeye çevirmiştir. Bu tercümenin el-Cevzî' nin bütün eserini ve böylece bu gün artık arapça aslının gaip olan kısımlarını da içine alıp almadığı tesbit edilememiştir. Bundan başka Vucûdî, Özdemir Osman Paşa'nın (bk. yk. Nu. 99, Not. 2,) ve Kıbrıs Fatihi Lalâ Mustafâ Paşa (Ölm. 25. Cumada II. 988/7.VIII.1580; bk. *GOR*, IV, 79 v.d.)'nın *gazevât*'ını tasvir eden tarihi yazmıştır.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

KAYNAKLAR : Atâ'î, *zeyl-i ŞN*, 559 v.d.; buna göre *SO*, IV, 603; *OM*, III, 158 v.d..

120. HASAN (KÂFÎ)

Kâfî mahlaslı olan Mollâ Hasan Bosna'da Travnik yakınlarında Akhisar (Prusak)'lıdır. Bunun için de çoğunlukla Akhisarî diye anılır. Hayatı hakkında bildiklerimiz önce Saray Bosna kadısı Bali efendinin Naibi olduğu (986/1578) sonra baba şehrine kadı tayin edildiği ve yirmi yıl çalıştıktan sonra orada 15 Şa'ban 1025 (Berat gecesi)/28.VIII.1616'da ölmüş olduğudur. Orada gömülüdür ve kabri uzun zaman ziyaretgâh olarak bulinmiştir; bk. Evliyâ, *Seyâhetnâme*, V, 446 v.d.. Evliyâ Çelebi'nin V, 445'de geniş olarak bahsettiği ve onun adını taşıyan tekke (Halvetî tarikatindendi)'nin bugün artık mevcut olmadığı anlaşılıyor; bk. Saçir Sikiriç, *Tûrân* (Budapeşte 1918), 574 v.dd., orada işaret yoktur. Erlav seferi sırasında Hasan *Usul el-hikem fî nizâm el-âlem* (*H. K.*, Nu. 853) adlı (Bitişi, Zu'l-hicce 1004/ağus. 1595) devlet yönetiminin şekil esasları hakkında bir muhtıra yazmıştır. Bir yıl sonra Receb ayında (Şubat 1597) münzevi Akhisar'da bu risaleyi, devlet memurlarının yararlanması

için, adeta şerh yazar gibi cümle cümle türkçeye çevirmiştir. Bu eser bir siyasî ahlak yazısıdır. Dünya düzeninin temellerini gösteren bir girişten her birine *asl* adı verdiği dört bölümden mürekkeptir : 1. Hükûmet düzeninin sebeplerinden, 2. danışmadan, sonuç çıkarmadan, dikkatten ve önceden hazırlanmadan, 3. Harp silahlarını kullanmayı öğrenmekten ve herşeyden önce Allahın yardımını sağlamanın gerekliliğinden, 4. sonuncu bölüm ise barış ve andlaşmalarından bahseder.

Bu Muhtıra daha sonraları **Koçi Bey**'in ve *H. K.*' nın bu neviden olarak yazmış oldukları eserlerin bir öncüsü ve bir feylesof ve devlet adamı kafasının örünüdür.

YAZMALAR : 2) *Arapça asıl eser :* Dresden, Nu. 177 (bk. **Fleischer,** *Catal.*, 26; türkçe tercümesiyle); Leipzig, Nu. 231 (**Fleischer,** *Catal.*, 429 v.d.; türkçe tercümesiyle).– B) *Türkçe tercüme :* Viyana, Kons.–Ak., Nu. 475 (**Krafft,** *Kat.*, 181); Londra, Brit. Müz., Harl. 5490, ypr. 343v yaprağından 373 b yaprağına kadar (**Rieu,** *CTM*, 237 v.d.); Paris, Millî Küt., Schefer kolleksiyonu, Nu. 1133; İstanbul, Umumiyye Nu. 5172. (*Tarîh-i Sefer-i Egri*). Ankara T. T. K. Küt., Nu. 11 (Çeviren).

BASIMLAR : İstanbul, 1278/1861; İstanbul 1285/1868; (**Akhisârî**) *Nizâm* el-âlem, İstanbul, 1287/1870, 40 S. 8°.

TERCÜMELER : *Fransızca : Principes de sagesse, touchant l'art de gouverner par Rizwan-ben abd'oul-mennan*[1] *Ac-hissari*, Parisdeki yazma VIII (bir genç dilci'nin fena bir tercümesi de bununla beraber ciltlenmiştir)'e dayanılarak **J. H. Garcin de Tassy** tarafından *Journ. asiat.*, IV (1824), 213-226, 283-290'da; Macarca : *Az Egri Török emlekirat a kormanyzas modjarol.. Eger vara elfoglalasa alkalmaval az* 1596. *evben irta Molla Haszan elkjafi*, **Emerich** (İmre) **v. Karacson** tarafından yayınlanmıştır (Budapeşte 1909), 25 S.; Almanca : *Eine Denkschrift des bosnischen Mohammedaners Molla Hassan eljkafi, über die art und Weise des Regierens*", **L. v. Thalloczy** tarafından (**v. Karacson**'un tercümesine dayanılarak) *Archiv für slav. Philologie*, XXXII (Leipzig 1911), 139-158.

1 **Garcin de Tassy** ve Genç Dilcinin bu adı nasıl buldukları anlaşılamıyor; gene de bk. *Catal. cod. reg.*, 362, buna göre Rıdvân bir **mütercim** adı olsa gerektir, bir de **A. Krafft,** *ayn. eser.*, 181'e bk.

KAYNAKLAR : Atâ'î, *zeyl-i ŞN*, 304; *HK.*, *Fezlike*, I, 380 v.d.; *Başagiç, Boşnyaci i Hercegovci i islamskoy knyizevnosti* (Saray Bosna 1912), 52 v.dd.; Brockelmann, *GAL*, II, 443; *OM*, I, 277 (burada Hasan'ın *Eğri melhamesi tarihçesi* adlı bir eserinden de bahs edilmekdeyse de bu bir yanlışlık olmalı, çünkü Hasan'ın siyasî eseri bazen *Tarîh-i Sefer-i Eğri* adıyla da anılmaktadır; bk. E. v. Karacson'un makalesine); *Bosna Salnâmesi*, 1302.

121. MEHMED (CERRÂHZÂDE)

İstanbul'da bir cerrahın oğlu olduğu için **Cerrâhzâde** diye şöhret bulan **Mollâ Mehmed** uzun zaman Şeyhülislam **Çivizâde Mehmed** Efendi (Ölm. 995/1596)nin *mülâzim*'liğinde bulunmuştur. Sonra Sinân Paşa medresesine müderris olmuş ve 1007/1598 yılında Erzurum'a ve 1011/1602 yılında Nehcivân'a kadı olmuş ve bir yıl sonra İranlıların eline esir düşmüştür. Istanbul'a döndükten sonra sultana sunduğu bir eserde Erivan'ın Muharrem 1013/Haziran 1604'de Şah Abbas tarafından zabtı sırasında gördüklerini anlatmıştır (Bk. *H. K.*, *Fezlike*, 1, 238 ortada ve 239,9. aş.) Gerek *H. K.*, (bk. *Fezlike*, I, 210-219; 226 v.dd.) gerek ondan alıntıda bulunan Na'îmâ (*Tarîh*, birinci basılış, I, 200) **Mollâ Mehmed**'in kitabından çok yararlanmışlardır; Eserin kendisi her halde yitmiştir.

Cerrâhzâde'nin daha sonraki hayatı hakkında bilinen, 1013 yılında Tire'ye 1017/1608 yılında Saray Bosna'ya 1020/1611'de de Diyarbakır'a (Amid) kadı tayin edilmiş ve Ramazan 1025/Eylül 1616 da bu şehirde ölmüş olduğudur.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

KAYNAKLAR : *H.K.*, *Fezlike*, I, 381 v.d.; *SO*, IV, 145; *GOR*, IV, 356 not, 601.

122. MUSTAFÂ B. İBRÂHÎM (SÂFÎ)

Sâfî mahlasını kullanan **Mustafâ b. İbrâhîm** Makedonya'da Krupişta' (Kastori yakınında) da doğmiştur. Nakşibendî tarikatine girmiş ve Bursa'da imamlık ettikten sonra

1010/1601 yılında ozaman İstanbul'da yeni yapılmış olan Cerrâh Mehmed Paşa Camiine imam olmuştur (bk. *Hadîkat ül-cevâmi'*, I, 71 ve *GOR*, IX, 60, Nu. 120) 1015/1606 yılında Sultan imamı olmuştur. Receb 1024/Temmuz 1615'de kendisine 250 akçe aylıkla Anadolu kadılığı rütbesi verilmiştir. Zu'l-hicce 1025/ Aralık 1616'da ölmüştür.

Sâfî[1] mahlasıyla I. Ahmed (1603-1617)'in emri üzerine **Sa'deddîn**'in *Tâc ül-tevârîh*'ine *Zubdet ül-tevârîh* (*H. K.*, Nu. 6806) adlı bir zeyil yazmıştır. Bunda I. Ahmed devri olaylarını 1024/bş. 21.I.1615 yılına kadar anlatmaktadır[2]. *GOR*, IV, 600 (bk. VIII, 592)'e göre bu tarihî eser iki cilttir. Kısmen mensur kısmen de manzum olarak yazılmıştır. Bundan başka *OM*, III, 80'e göre Adem'den zamanına kadar gelen özet bir tarih yazmıştır; bu belki de *zubde*'nin birinci cildidir.

YAZMALAR : İstanbul, Bayezidiyye, Nu. 2428/9; Nuri Osmaniyye, Nu. 3304; Hamidiyye, Nu. 938; *GOR*, IX, 174, Aya Sofya Nu. 10'a göre Aya Sofya Kütüphanesinde de Sâfî'nin *Zubdet ül-tevârîh*'i vardır; Kahire, *TK*, 177 (*tarîh*).

KAYNAKLAR : *H.K.*, *Fezlike*, I, 382; *SO*, IV, 383; *GOD*, III, 160; *GOR*, IV, 454, 457, 600, VIII, 592; *OM*, III, 80.

123. MUHAMMED B. EBİSSURÛR

Muhammed b. Ebissurûr el-Bekrî el-Sıddîkî[1], yani Halfie Ebu Bekir'in torunlarından, anlaşıldığına göre bütün ömrünü Kahire'de geçirmiş ve rivayete göre 20 Cumada I. 1028/6.V.1619'da orada ölmüştür.

1 Bununla aynı şahıs olması imkânı olmayan bir başka **Sâfî, Barbaros**'un yaptıklarını öven *Cihâdnâme* adlı yarısı mensur yarısı manzum bir eserin yazarıdır. III. Murad'a (1574-1595) ithaf edilen bu eserin *Feth-i Cezâ'iristân* adlı bir kitabın tercümesi olduğu anlaşılıyor. *Cihâdnâme*'nin bir nushası Londra'da Brit. Müz., *Add*, 24958'de bulunmaktadır (Bk. **Rieu**, *CTM*, 61, orada başka işaretler de vardır).

2 **Na'îmâ** *Zubdet ül-tevârîh*'den yararlanmıştır (Bk. *Tarîh*, Birinci basım, I, 287, 293).

1 Lakabı bazen **Zeyneddîn**, bazen de **Şemseddîn** olarak gösterilir. Zaten adı ve yaşadığı zaman hakkında büyük karışıklık vardır. Buna sebeb genç **Ibn Ebi's-surûr** (bk. aş. Nu. 167) ile karıştırılmış olmasıdır.

Uyûn el-ahbâr ve-nuzhet el-absâr (*H. K.*, Nu. 8458) adıyla on altı *Maksad*'a ayrılmış orta büyüklükte bir dünya tarihi yazmıştır. Bunun sonuncu ve ayrıntılı bölümü Osmanlı egemenliğini (Mısır Valileri hakkında bilgi ile birlikte) anlatır. Ayrı iki biçimde düzenlenmiş olduğu anlaşılan bu eserin sonradan, on iki *maksad*'a ayrılan ve sultan İbrahim'in saltanatı zamanına kadar (1049/1640'dan sonra) geldiği için de başkaları tarafından[2] devam ettirilmiş olması gereken *Nuzhat el-ebsâr ve-cuhaynat el-ahbâr* adlı bir diğer biçimini düzenlemiştir. *El-minah el-rahmâniyye fi'l-devlet el-Osmâniyye* (*H. K.*, Nu. 13152) adıyla ayrıca bir Osmanlı tarihi yazmıştır. Kibar bir adamın ricası üzerine yukarıda adı geçen eserinden özetleyerek yaptığı alıntılar ve bir Mısır Osmanlı valileri tarihi ile bu eserini genişletmiştir. Eser on beş bölüme ayrılmıştır. Bunlardan her biri, I. Mustafâ'ya kadar, bir Osmanlı sultanını anlatır. Buna ayrıca *el-letâ'if el-rabbâniyye alâ'l-minnah el-rahmâniyye* adlı bir zeyil (*H. K.*, Nu. 13152) yazmıştır. Buna sebep olarak *el-minnah*'ın yazılmasındaan sonra hükûmetin değiştiğini, bunun için de II. Osmân'ın tarihini ilâve etmeyi arzu ettiğini söyler; yani bu zeyil 1027/1618 yılı ile bitmektedir. Bunlardan başka Osmanlı tarihi hakkında iki eser daha yazmıştır, *Faiz el-mennân fî zikr devlet âl-Osmân* (*H. K.*, Nu. 9325) adındaki birincisi 1027 yılına kadar gelir ve Mısır valilerini de işler; *Dürer el-asmân fî asl menba' âl-Osmân* adlı ikincisi de çok süslü bir dil ile Osmanlı hanedanının aslını anlatır. *H. K.* Nu. 2619 ve Nu. 2829'da ilk bahsedilen eserlerin özetleri olan *Tuhfet el-zurefâ* (bu *Uyûn el-ahbâr* ile *el-Minah* arasında bir eserdir ve *Tezkiret el-zurefâ* (aynı eser olmalı) adlı iki eserden bahseder (Bk. *H. K.*, II, S. 164); nihayet rastgele yazılmış olan *Tefric el-kurbe* (*H. K.*, Nu. 3147'ya) işaret etmek gerekir. Bunda 1047 yılının bir olayı işlenmiştir (Bk. **Wüstenfeld**, *GdA*, 259).

2 Belki aşağıda Nu. 167'de kaydedilmiş olan oğlu tarafından.

YAZMALAR : I. *Uyûn el-ahbâr :* Berlin, Devlet Küt., Nu. 9473/4 (Her halde iki ayrı tertip; bk. **Ahlwardt**, *Katal.*, IV, 78 v.dd); Paris, Millî Küt., Nu. 1560; Kahire, Kıral vekili Küt., *Kat.*, V, 92.– II. *Nuzhet el-absâr :* Berlin, Devlet Küt., Nu. 9475 (bk. **Ahlwardt**, *Kat.*, IX, 80 v.d.); Cambridge, Univ. Küt., Nu. 1169 (Bk. **E. G. Browne**, *Handlist*, 234; burada yazarın Şeyh Şemseddîn **Muhammed b. şeyh Ebi's-surûr b. Muhammed b. Ebû'l-Hasan** olduğu açıkça yazılıdır ve tarih olarak 14. Receb 1042 gösterilir); Paris; Millî Küt., Nu. 1561.– III. *El-minah el-rahmâniyye :* Viyana, Millî Küt., Nu. 978 (**Flügel**, *Kat.*, II, 202); Paris, Millî Küt., Nu. 1623; Cezayir, Nu. 1651.– IV. *El-Latâ'if el-rabbâniyye :* Viyana, Millî Küt., Nu. 978, 95r-105v yaprak.– V. *Faiz el-mennân:* Kahire, *AK*, V, 103.– VI. *Durer el-asmân :* Gotha, memleket Küt., Nu. 1614 (Bk. **Pertsch**, *Katal.*, 233).– **Muhammed b. Abi's-surûr**'un diğer eserlerinin yazmalarına işaret edemiyeceğim.

KAYNAKLAR : Bk. **S. de Sacy**, *Notices et extraits*, I, 165 v.dd. (burada bir karıştırma vardır); *GOR*, IX, 193, Nu. 23; **Wüstenfeld**, *GdA*, 258; v.d.; Nu. 552; **Brockelmann**, *GAL*, II, 301.– Bk. *H.K.*, VII, C., S. 1163, Nu. 6170'e de.

124. TAŞKÖPRÜZÂDE KEMÂLEDDÎN MEHMED

Ahmed Taşköprüzâde (Bk. Yk. Nu. 68)'nin oğludur ve 959/1552 yılında İstanbul'da doğmuştur. Önceleri müderris idi. Sonra sıra ile Selânik, Üsküdar, Haleb, Şam, Bursa, Kahire ve Galata'ya kadı olmuştur. Zu'l-hicce 1011/Mayıs 1603'de İstanbul kadısı Cumada I. 1012 Ekim. 1603'de Anadolu kazıaskeri olmuş Cumada I. 1013/Ekim. 1604'de azledilmiş fakat yine bu yılın Zu'l-hicce ayında (Mayıs 1605) yeniden işine geçirilmiş sonra tekrar azledilmiştir. 1018 yılı başında (1609 İlkbaharında) ikinci defa Anadolu Kazıaskeri olmuş. Zu'l-kade'de (Şubat 1610) azledilmiş, Sefer 1021/Nisan 1612'de Rumeli Kazıaskeri olmuş sonraları tekrar tekrar azledilerek sıra ile Anadolu ve Rumeli kazıaskerliklerinde bulunmuştur. Rumeli Kazıaskeri iken Ulah seferine iştirâk etmiş; İstanbul'a dönerken hastalanarak 4. Şevval 1030/33.VIII.1621'de İshakçı'da (Romanya, Bk. *GOR*, IV, 525) ölmüştür. Cenazesi başkente getirilmiş ve babasının yanına gömülmüştür. **Kemâleddîn Mehmed** şiirde

Kemalî mahlasını kullanmış ve mütercimlikten başka[1] tarih yazarlığı da yapmıştır. *Tarîh-i sâf* (*Tuhfet ül-ahbâb* da denir, bk. I. 6) adı altında ve eseri ithaf etmiş olduğu I. Ahmed'e kadar (1602-1617) gelen bir Osmanlı tarihi yazmıştır. Yine bu ad altında Abbasî hanedanı ile öteki hükûmdar ailelerinin tarihini toplayan bir eser yazmıştır. Bunun ancak Osmanlı tarihini anlatan birinci babının özel bir değeri olduğu söylenebilir. Bundan başka Kemâleddîn Sultan II. Osmân'ın emri üzerine yazılmış bir *Şâhnâme*'nin nâzımı olmakla da tanınır. Ancak bu *Şâhnâme*'nin hiç bir izi bulunamamıştır.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

BASIMLAR : *Tarih-i sâf*, İstanbul 1287, bir cild içinde üç cüz. (1. cüz : 88, 2. cüz : 40 S., 3. Cüz : 127 S.); bk. *Journ. Asiat.*, VII. Seri., I. cild. (1873), S. 550, Nu. 51.

KAYNAKLAR : Atâ'î, *zeyl-i ŞN.*, 641 v.d.; Riyâzî, *Tezkire*; *H.K.*, *fezlike*, II, 6; *SO*, IV, 80; *GOD*, III, 170; *GOR*, III, 602, 693 v.d.; *MOG*, I, 164 not. (F. Babinger); *OM*, I, 347; Evliyâ, I, 360 ve 375.

125. MEHMED B. AHMED (NİŞÂNCIZÂDE)

968/bş. 22.IX.1560[1]'da doğmuştur. Sonraları Mekke kadısı olan **Mollâ Nişâncızâde Ahmed Efendi'** (Ölm. 986/1578, bk. biyografyası *SO*, I, 201 v.d., Nakşibendî şeyhi **Abdullatîf'in** bir kızı ile evliydi : bk. **Rieu** *CTM*, 30a)'nin oğlu ve böylece yukarda bahsedilen (Nu. 87) tarih yazarı **Mehmed Ramazânzâde**'nin torunudur. Önce ünlü hoca **Sadeddîn**'in (bk. yk. Nu. 109) *mülâzim'i* idi. 990/1582'de müderris, 1002/bş. 27.IX.1593'de *sahn* olmuş, Cumada I. 1004/Aralık 1596'da kadı olarak Bağdad'a gönderilmiş bundan sonra Rebi' I. 1008/Eylül 1588'de Yenişehir'e sonra Sefer 1012/Temmuz 1603'de Üsküdar'a Şa'bân 1020/Ekim. 1611'de Mekke'ye kadı olmuştur. Başka yerlerde de kadılığı

1 **Kemâleddîn** babasının büyük Ansiklopedisini de türkçeye çevirmiştir. Bu *Mevzû'ât ül-ulûm* adıyla yayınlanmıştır, İstanbul 1313, 844+712 S.

2 Atâ'î 649 ve *Aynâ-i Zürefâ* 28, 5. aş. 'a göre 962'de ve Merzifon'da doğmuştur. Bu bilgiye inanılmaz Bk. Rieu, 30a.

vardır, (bütün bu memuriyetleri ve işe başladığı tarihleri gösterir tam bir liste Atâ'î 648 v.dd.'de vardır.). Sefer 1031/Bş. 16.XII.1631'de Edirne kadılığına tayin edilmiş fakat yolda ölmüş ve İstanbul'da Şeyh Emir Buhârî tekkesine gömülmüştür.

Mehmed diğer eserlerinden başka *Mir'ât ül-kâinât* (bk. *H. K.*, Nu. 2223) adlı sekiz *kısm*'a ayrılmış bir dünya tarihinin yazarıdır. Bunun içindekiler **Rieu**, *CTM*, 29b v.d.'da etraflıca bildirilmektedir. Osmanlı tarihi bu eserin on babını tutar. Ancak Kanunî Süleyman'ın ölümü ile (1566) yazar bahsi kapamakta, bundan sonra olayların henüz kaydedilmemiş olduğunu ve kendisinin de o zaman vekayii zabt edemiyecek kadar küçük bulunduğunu söylemektedir. Bir çok eski ve yeni tarihî eserlerden derlenmiş olan bu eserin özel bir değeri yoktur; Bir çok efsanevî hikâyelerle doludur. *H. K.*, bile (*Fezlike*, II, 29) bunun inanılamıyacak bir eser olduğuna işaret etmiştir (bk. *GOR*, IV, 600, not'a da).

YAZMALAR : Londra, Or. 1129 (**Rieu**, 29 v.d.; yalnız VI, VII, ve VIII. kısımlar); *Add*, 7858 (**Rieu**, 30 yalnız V. Kısım); Cambridge, Üniv. Küt., or. 5998; Oxford, Bodl. Libr., *Sale* 59; Manchester, Üniv. Küt., Lindsay Kolleksiyonu, Nu. 132 (5-8. Kısım); İstanbul, Mehmediyye, Nu. 4478/9; Selimiyye, Nu. 501; Es'ad af., Nu. 2408; Husrev Ef., Nu. 327 448/50; Hamidiyye, Nu. 989; Nuri Osmaniyye, Nu. 3417/8; Aya Sofya, Nu. 3413; Damâdzâde Mehmed, Nu. 1466/7; Köprülü Mehmed, Nu. 251/2; 1158; Beşîr Ağa, Nu. 458; Kılıç Alî Paşa, Nu. 763; Kahire, *TK*, 234.

BASIMLAR : Bulak, 1257, 10 + 399 + 20 S; Bulak, Zu'l-kade 1269 sonu I. C.: 10 + 400 S.; II. C.: 20 + 204 + 28 S. fol.; İstanbul, 1290, I. C.: 9 + 706 S.; II. C. 24 + 688 S. 8°.

KAYNAKLAR : *H.K. Fezlike*, II, 29; **Atâ'î**, *Zeyl-i ŞN*, 648 v.dd; **Cemâleddîn**, *aynâ-i zurefâ*, 28 v.d.; *OM*, III, 141.

126. ŞEMSEDDÎN ABDUSSAMED

Kadı Şemseddîn Abdussamed Hayiz-Ta'izz (Güney Arabistan) yolu üzerinde bulunan Mavza'lıdır, ve on yedinci

yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Türk egemenliğine ve Türk'lerin Yemen'i fethine dair *el-İhsân fî duhûl memleket el-Yemen taht zill adâlet âl-Osmân* adlı arapça bir tarih yazmıştır. Bu eserini oğlu bitirmiştir. Yazılışı II. Osmân (1618-1622) zamanındadır.

YAZMALAR : Paris, Millî Küt., Nu. 5973 (Schefer), 119 yaprak.

KAYNAKLAR : E. Blochet. *Catalogue des mss. arabes des nouvelles acquisitions* (1884-1924), Paris, 1925; Ne eserden ne de yazardan Wüstenfeld, *GdA'* da bahis edilmemiştir.

127. MEHMED (HELVACIZÂDE)

Helvacızâde (Arapça *el-halvâni*) **Mehmed** müderrislikte bulunmuş sonra sıra ile İzmir'e Kudüs'e ve Eyüb'e kadı olmuştur. 1032/1623 yılında Eyyüb'de ölmüştür. Söylendiğine göre (bk. *SO*, IV, 149) Ârifî mahlasını kullanmıştır[1].

Ebu Bekr'den I. Ahmed'in hükûmeti zamamna kadar gelip geçen iki yüz kadar ünlü Şeyh'in biyografyalarını *limzât el-halaviyye* adlı bir eserde yazmıştır. *H. K.*, bile Eseri kaydetmediğinden bunun gerçekden çok nadir olduğu anlaşılıyor. Öte yandan A. Krafft'in *Handschriftenverzeichnis* (Viyana Konsular Akademie), 127 v.dd.'de yazdığına göre bu eserde başka yerlerde haklarında yeter bilgi olmayan kişiler hakkında yeter bilgi bulunduğu anlaşılıyor[2].

YAZMALAR : Kahire, *TK*, 218 v.d. (235 yaprak, veya 327 yaprak; iki kopya).– Viyana da Konsular Akademie'deki 315 numaralı yazmanın 15. yaprağında bir fihrist vardır; *bk.* A. Krafft, *Katal.*, 126-130.

KAYNAKLAR : Kahire, *TK*, 218 v.d. ve A. Krafft. *ayn. esr.*

1 Belki de Ramazân 1031/Temmuz 1622'de ölmüş olan Ârifî mahlaslı Hocazâde Mehmed Ârifî ile bir karıştırma (bk. *SO*, III, 264).

2 A. Krafft, yeter sebeb olmaksızın bu eseri ünlü Üsküdar'lı Şeyh Hüdâ'î'(asıl adı Sivrihisarlı Mahmûd, ölm. 1038 ortası/1629; bk. *H. K.*, *Fezlike*, II, 113 v.d ve *GOR*, V, 99 v.d.) ye mal etmiştir.

128. UVEYS B. MEHMED, VEYSÎ

Veysî mahlasını kullanan Uveys b. Mehmed 969/1561 yılında Alaşehir'de doğmuştur, ve bir kadı'nın oğludur. Babasının mesleğine girerek, Akhisar, Tire, Alaşehir, Serez, Rusçuk ve daha başka yerlerde kadılık etmiş ve 1013-1604'-de yedinci defa Üsküb kadısı olduktan sonra, Tırhaala'da geçirdiği kısa bir zamana bakılmazsa, ömrünün sonuna kadar orada kalmıştır. Azlinden sonra 14. Zu'l-hicce 1037/15, VIII, 1628'de orada ölmüş ve Kumanova'ya giden yol üzerindeki mezarlığa gömülmüştür.

Bugün bile yaşlı Türkler arasında değeri olan Veysî, Bâkî'den sonra Osmanlı nesir yazarlarının en parlağıdır, yazılarının sayısı oldukça çoktur. Daha çok *Siyer-i Veysî* adı verilen ve Nâbî (bk. ona) ve Nazmîzâde (bk. ona) tarafından devam ettirilmiş olan *Siyer-i nebî* adlı kitabından başka *Hâbnâme*'si de ünlüdür ki, bunda rüyasında görmüş gibi İskender'in ağzından yirmi beş büyük Peygamberi ve hükûmdarı anlatır ve İskender'in ağzından bir çok siyasal öğretiler söyler. 1017/1608 yılında ve I. Ahmed'e ithaf edilmiş olan bu eser Âlî (bk. yk. Nu. 110/14)'nin buna benzer bir eserinin şairâne taklididir. Bu eser Osmanlı İmparatorluğunun çökme belirtileri göstermesi üzerine yazılmış olan ve devletlerin çökmesinden bahseden (bk. *GOR*, V, 100 ve 663 v.d.) risaleler serisine girer[1]. Çok defa *Vak'a-nâme* veya *Hâbnâme* adı verilen bu eserin birçok nüshaları her tarafa yayılmıştır. Veysî'nin burada kaydedilebilecek eserleri arasında bir de Filistin'in Amr b. el-Âs (18/21=639/41) tarafından zabtına ait *Futûh eş-Şâm* adlı, tarihî kaynak değerini haiz olmayan eksik bir kitabı vardır.

Nihayet *Münşa'ât veya Mekâtib*'i burada kaydedilmeğe değer. J. v. Hammer'in ona mal ettiği ve belki de *H. K.*,

1 Bu tür yazılar on yedinci yüzyılda ve on sekizinci yüzyılın başında Osmanlı Edebiyatında yer tutmuştur. Bunlardan bir takımının yazarları bilinmiyor. Msl :

Nu. 11439'da bahsedilen eserin aynı olan (*Mecma ül-tevârîh*) *Mecmû'a-i tevârîh ve- nevâdir* adlı eserin ("*Şair Veysî'nin tarihi ve istatistik bilgileri havi beğenilen bir eseri*"; bk. J. v. Hormayr's *Archiv*, XIII (Viyana 1822), 422b) Veysî'nin kaleminden çıkmış olduğu pek muhtemel değildir[2]. Zaten *OM*, II, 477 v.d.'da açıkça görüldüğü üzere Veysî Bibliyografyasında karışıklık vardır.

YAZMALAR : A) *Vak'a-nâme* (*Hâbnâme*) : Berlin, Devlet Küt., Nu. 5; 68; Nu. 28; *or.* 8° 348; Gotha, Nu. 3, 2 ve Nu. 140; Münih, Nu. 68, ypr. 61 v.dd.; Viyana, Millî Küt., Nu. 643, 2 (Flügel, *Kat.*, II. 77); Nu. 1039/42 (gene orda, II, 252); Viyana, Kons.– AK. Nu. 250; Londra, Brit. Müz., *Add.* 19, 508 (Rieu, *CTM*, 28 v.d.); *Add.* 5964, Ypr. 307 v.d. (tam değil), ve Nu. 5998, ypr. 66v v.dd.; Petersburg, Asya Müz.; İstanbul, hemen her kütüphanede bir çok nusha bulunduğundan burda ayrı ayrı yazılmadı; Kahire, *TK*, 225 – B) *Futûh* eş-*Şâm* : bilinmiyor.– C) *Münşa'ât* (Mekâtib) : Berlin, Devlet Küt., *or.* 8° 1613; Viyana, Millî Küt., Nu. 1067, ypr. 8v. v.dd.; (bk. *GOR*, IX. 248 v.d. ve Flügel, *Kat.*, II, 270); Londra, Brit. Müz., *Add.* 19804 (Rieu, *CTM*, 99).

BASIMLAR : *Hâbnâme*, Bulak, 1252, 37 S. (bk. *JA*, 1843, II, 47., Nu. 132); İstanbul. 1263, 8°, 33 S. (Litografya); İstanbul, 1293, 8°, 46. S. 46 S.; *Külliyât*'da da vardır, İstanbul, 1286, 8°, 2 + 350 S. (Bunda şu eserler vardır : *Hâbnâme*; *Münşa'ât* (kısmen); *Şehâdetnâme*; bu ayrıca da basılmıştır : İstanbul, 1283, küç 8°, 3 + 108 S); TERCÜMELER'e de bk.

---

a) *Nasihatnâme*, bir nevi siyasetname, bunu Sultan I. İbrahim'in (1640-48) ihtiyar ve doğruluk sever bir veziri onun hükûmetinin ilk yılında (1050/1640) Dervîş Mehmed Paşa Bağdad valisi iken yazmıştır. Bu, devletin kudreti ve malî vaziyeti hakkında öğretici kılıklı yazılmış iyi bir öğüt gibidir.
YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1823 – Flügel, *Kat.*, III, 256).
TERCÜMELER : *ZDMG*, XVIII (1864), 699 v.dd. (W. F. A. Behrnauer); bk. *GOR*, V, 325 v.d. ve özellikle 684-687 (Kısaltma).

b) *Güldeste fi beyân-i ahvâl-i devlet-i osmâniyye*, dokuz *bâb* dan ibaret bir siyasî risâle. On sekizinci yüzyılın başında yazılmış olmalıdır. Önsözde benzeri eserlerden bahsedilir ve Lutfî Paşa'nın *Âsâfnâme*'si de kaydedilir.
YAZMALAR : Berlin, Devlet küt., *acc.* 1913 Nu. 153; İstanbul, Nuri Osmanniyye, nu. 3129 (*Tarih fi ahvâl-i devlet-i osmaniyye*; aynı eser mi?).

2 *Mecma ül-tevârîh* adlı bir eserin iki yazmasını gördüm. Bunlardan biri İstanbul'da Damatzade Mehmed, Nu. 1465'de öteki de Kahire, *TK*, 219'dadır. İkinci yaradılışla başlayıp Muhammed zamanında Kâbe'nin inşaası ile biten bir tür dünya tarihidir, yani J. v. Hammer'in düşündüğünden tam başka bir şeydir. Kahire, *TK*, 219'dan, eserin 1040/1630 yılından önce yazılmış olduğu anlaşılıyor; bk. *H. K.*, Nu. 11439.

TERCÜMELER : *Ermahnung an İslambol oder Strafgericht des türkischen Dichters Uweissi über die Ausartung der Osmanen, Übersetzt und erlautert und mit dem türkischen Text herausgegeben von* **H. F. v. Diez,** Berlin, 1811, 8°., *Fundgruben des Orients*, I (Viyana 1811), 249-274'den alınarak aynen basılmıştır.

KAYNAKLAR : **Atâ'î,** *zeyl-i ŞN*, 713 v.dd.; *H.K.*, *Fezlike* II, 107 v.d.; **Rizâ,** *tezkire*, 101 v.d.; *GOD*, III, 203.; *GOR*, V, 100, 663; IX, 206, Nu. 80; *OM*, II, 477 v.dd.– Viyana, Millî Küt.'de bulunan 1916 numaralı yazmanın 56v-61r yapraklarında (**Flügel,** *Kat.*, III, 375) **Mollâ Veysî'ye** bir övgü bulunmaktadır (*Menkabe-i acîbe-i Veysî Efendi*).

129. AHMED B. SA'DEDDİN

El-Gumrî el-Osmânî denilen ve hayatı hakkında bir bilgi olmayan **Ahmed b. Sa'deddîn** 1040/1630 yılında yuvarlak hesap 9000 beyitlik, Müslümanlar tarafından fethinden zamanına kadar Mısır'ın tarihini, hükûmdarlarını, vali ve başkadılarını anlatan *Zahîret el-i'lâm bi tarîh ümerâ el-Misr fi'l-İslâm* adlı bir *recez* manzumesi yazmıştır. IV. Murâd zamanında 1040 yılında yazıldığı açıkça gösterilmektedir. Manzume bir önsöz iki bölüm ve bir sonsöze ayrılır.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. 9831 (**Ahlwardt,** *Kat.*, IX, 317 v.d.); Gotha, Nu. 1639 ve 1640 (**Pertsch,** *Katal.*, III, 254 v.d.); Paris Millî Küt., Nu. 1850/1; Kahire, *AK*, V, 57.

KAYNAKLAR : Yazma katalogları ve **Brockelmann,** *GAL*, II, 297.

130. MEHMED ÂŞIK B. ÖMER

Mehmed Âşık B. Ömer el-Hâfiz el-Rûmî el-Hanefî ünlü adaşı ile (Bk. yk. Nu. 115) karıştırılmamalıdır. **Bu Mehmed Âşık** 950/1543 yılında Mekke'de doğmuştur. Amasyalı olup ticaretle Herat'a gelerek yerleşen ve Nakşibendî tarikatine giren babası Mekke'ye göçmüş ve 956/1549 yılında orada ölmüştür. **Mehmed Âşık** ancak yirmi iki yaşına girdikten sonra türkçeyi öğrenmiştir. Söylendiğine göre 1032/1622'de ölmüştür. Kendisi, genellikle *Tarîh-i Medîne-i münevvere* denilen ancak gerçekte *Hulâse fi tarîh el-Medîne* adını taşıyan ve metinde ise *İhtisâr ül-hülâse*

diye anılan on bölümlü bir Medine Tarihinin[1] yazarı olarak tanınır.

Fakat kendi verdiği bilgilerden ve *H. K.*, Nu. 4772'den anlaşıldığı üzere **Samhûdî**'nin *Hulâsat el-vefâ* adlı arapça eserinin babası tarafından farsçaya[2] ve bundan da kendisi tarafından türkçeye çevrisi olduğu anlaşılmaktadır. Eser avtografyaya göre 17. Zu'l-hicce 1012/17.V.1604'de bitmiştir.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. 1043, 8° (yazarın avtografyası); Paris, Millî Küt., Schefer kolleksiyonu Nu. 1081 (**Blochet**, *Catal.*, 173, adı başkadır); İstanbul, Mehmediyye, Nu. 4333; Abdullah Ef., Nu. 249; Beşir Ağa, Nu. 465; Bayezidiyye, Nu. 2450; Aya Sofya, Nu. 3289; Nuri Osmaniyye, Nu. 3395; Aksaray, Nu. 767; Esad Ef., Nu. 2278 (İstanbul yazmalarının adları başka başkadır, msl. *Hulâset ül-ahbâr fî fezâ'il Mekke ve Medîne* veya *fî futûhât* veya *fî tarîh Mekke ve Medîne*).

KAYNAKLAR : Berlin Prusya Devlet Küt., deki avtografya; *OM*, III, 94 v.d. (Burada adaşı ile karıştırılmaktadır.

131. ABDULLHEYY (KÂFZÂDE)

Abdulheyy Kâfzâde[1] 1010 Cumada I. nin sonunda (10.VIII.1611) İstanbul'da vebadan ölmüş olan (bk. *H. K.*, *Fezlike*, I, 341 v.d.) Rumeli Kazıaskeri Feyzullâh'ın oğludur[2], 998/1590 yılında İstanbul'da doğmuş orada okumuş, Sultan Hocası Aydınlı **Mustafâ**'nın *mülâzim*'i olmuş, sonra da bir çok medreselerde müderrişlikte bulunmuştur. 1027/1618 yılında Selânik'e, iki yıl sonra da Şam'a kadı olmuştur. 1030/1621 yılında kendisine Midilli arpalığı verilmiş, Receb

1 Kilisli **Derviş Işkî** (Mahlas?) **Mustafâ B. Ömer** adlı biri, arapça yazılmış ayrıntılı bir Mekke Medine tarihini Türkçeye çevirmiştir; bunun oldukça yeni bir yazması Paris Millî Küt., Schefer Kolleksiyonu Nu. 1037/9'dadır (Üç cilt., 286, 460 ve 259 ypr. büyüklüğünde; bk. **Blochet**, *Catal.*, 162). 1093/1682'de ölmüş olan aynı adlı *Mülteka* şârihi (bk. *H. K.*, Nu. 14673 ve 14859) ile aynı şahıs olması pek mümkün olmayan bu mütercimin şahsiyeti ve yaşadığı zaman hakkında bir şey bilinmiyor.

2 Bu farsça tercümenin yazması belki de Berlin Devlet Küt., Yaz. Nu. 532a (**Pertsch**, *Katal.*, 510 v.d.)'da bulunan 959/1552 tarihli yazmadır.

1 **Kâfzâde** adı **Abdülheyy**'in dedesi **Kâf Ahmed** (Ölm. 965/1558; *H. K.*, *Fezlike*, I, 341) den gelmektedir.

2 Baba ile oğul çok defa karıştırılır. Msl. *GOD*, III, 151 v.d' ' -

1031/Mayıs 1622 de ancak otuz üç yaşında iken İstanbul'da Yeniçeri isyanında öldürülmüştür (Bk. *GOR*, IV, 543).

Şairlik –II. Osman adına ithaf edilmiş *Sâkinâme*'li bir *Leyla ve Mecnûn* mesnevîsi yazmış ise de bunu tamamlıyamamıştır (Londra, Brit. Müz., *or.* 1155 de vardır; bk. Rieu, *CTM*, 190)– Üslupçuluk ve münşilikle ünlü olan (bk. Flügel, *Katal, Wien*, I, 248, Nu. 257) Abdulheyy özellikle *Zubdet ül-eş'âr* (*H. K.*, Nu. 6799) yahut da *Zubdet erbâb ül-me'ârif* (Bk. Viyana da yaz.) adı verilen ve 1023 Sefer'inin başı 1614 martının ortasında bitirilmiş olan ve içinde beş yüz on dört Osmanlı şairinin seçme yazıları bulunan bir eseri ile tanınmıştır. *Tezkire*'lerde olduğu gibi isimlerin alfabe sırasına göre dizildiği bu eserde her ne kadar biyografik bilgiler az ise de her şairin ölüm tarihi ve şiirinden örnekler bulunur[3]. Nihayet bir kaç defa Budin Valisi olan, Kanişa'nın çok zeki ve tedbirli savunucusu (Eylül 1601; bk. *GOR*, IV, 315 v.dd.) Tiryâkî Hasan Paşa'nın (ölm. Budin. 1020/1611) *gazevât*'ını *Hasanât-i Hasan* adlı bir eserinde yazmıştır. Nâmık Kemâl *Kânişâ* piyesini (İstanbul 1303; Küç. 8°, 128 S.) yazarken bu eserden çok yararlanmıştır[4].

---

3 Kâfzâde'nin *Zubdet ül-eş'âr*'ına 1086/1675 yılında ölmüş olan Sirekzâde Mehmed Âsım Ef. (*H. K.*, Nu. 14711) ve sonra, Beliğ-i Brûsevî adıyla anılan Seyyid İsmâ'îl (1138, *H. K.* Nu. 14712; bk. *GOR*, VI, 327 ve aş). zeyiller yazmışlardır. Şair Âzim ise *Leyla ve Mecnûn*'u tamamlamıştır; bk. *GOR*, VI, 327.

4 Tiryâkî Hasan Paşa için bk. A. v. Gévay, *Versuch eines chronologischen Verzeichnisses der türkischen Statthalter von Ofen* J. v. Chemel'in *Österreichischer Geschichtsforscher*'inde, II. C., Viyana 1841 (S. 56-90, yazma olarak basılmış olan *A'budai pasak*, Viyana 1841 eserinin almanca sı; bk. F. Babinger, *Der Islam*, XII, 233).

Tiryâkî Hasan Paşa'nın seferleri *Gazevât-i Tiryâki gâzi Hasan Paşa* adlı ve her tarafta bir çok yazma nushaları bulunan bir halk kitabına konu olmuştur. Bunda tarihî gerçekler abartmalarla anlatılmıştır. O zamanın Osmanlı tarih yazarları tarafından oldukça çok tasvir edilen Kanişa'nın hileli savunması (bk. Na'îmâ, *tarîh*, 1. basım, I, 134-150 (Folio); *H. K.*, *Fezlike*, I, 158-173) bu eserde sade bir hikâye üslûbu ile ve roman gibi tasvir edilir kahraman Hasan Paşa özellikle yüceltilir. *Mahmûdnâme* gibi (bk. yk. Nu. 11. not. 1) meddahların okuduğu bir kitap mahiyeti alan bu eserin birbirinden çok farklı muhtelif yazma nushaları vardır; bk. *GOR* IV, 317 not, ve IX, 304, Nu. 71 v.d..

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. 28, 1; Viyana, Millî küt., Nu. 1032–Flügel, *Katal.*, II, 248); 1033, Nu. 1034; nu. 1035 (Tam değil), Nu. 1036, 22v. ypr. v.dd.; Kons.–Ak., Nu. 508 (Tam değil); Münih, Devlet Küt., Nu. 89 (Aumer, *Catal.*, 26); Londra, Brit. Müz., *or.* 33 (Rieu

YAZMALAR : A) *Zubdet ül-eş'âr* : Viyana, Millî Küt., Nu. 699 (Flügel, *Katal.*, I, 651 v.d.); İstanbul, Üniv. Küt., Nu. 301.– B) *Hasanât-i Hasan* : İstanbul, bulunduğu yer bilinmiyor.

KAYNAKLAR : *H.K.*, *Fezlike*, II, 29 v.d.; *GOR*, IV, 234, 365 (Karıştırılmış); *GOD*, III, 151 v.d. (Babası ile karıştırılmıştır); Gibb, *HOP*, III, 204; *SO*, III, 307; *OM*, II, 386 v.d.

132. HÜSEYN TUĞÎ ÇELEBİ

H. K., Nu. 2160'a göre II. Mustafâ zamanı *ecnâd*' (=askerler)'ındandır. *SO*, II, 53'e göre ise divanda kâtipti. Dresden'deki yazmaya göre (Nu. 178) *Solak*'dır. Bu *H. K.*'nın verdiği bilgiye uyar. IV. Murâd devrinde ölmüş imiş.

Hüseyn Tûğî *Vak'a-i sultân Osmân Hân* (*H. K.*, Nu. 2160) adlı bir yazısında Sultan II. Osmân'ın hal ve şehadetini ve I. Mustafa'nın ikinci defa cülusuyla hükûmeti devrindeki olayları anlatır. Hikâye 7. Receb 1031/18.V.1622 ile başlar. Sultan I. Mustafâ'nın İkinci defa hal'ini tasvir eder ve IV. Murâd'ın cülusundan bir ay sonra biter. Sonunda yazarın bir dilekçesi vardır. Eser 1032/bş. 5.XI.1622'de yanı IV. Murâd'ın cülusundan hemen biraz sonra yazılmıştır[1].

YAZMALAR : Dresden, memleket Küt., Nu. 178, 27r-52r. (Fleischer, 27); Viyana, Millî Küt., Nu. 1044 (daha uzun bir adı vardır, ve daha büyükçedir; Flügel, *Katal.*, II, 254); Bk. *GOR*, IX, 205, Nu. 74.

CTM, 62) ve *or.* 6442 (?); Cambridge, Üniv. Küt., *Add.* 3711, 109b. Ypr. v.dd.; Paris, Arsenal Küt., Nu., 34 (Baptiste Defienne'in Fransızca tercümesiyle, bk. J. v. Hammer, *AfGH*, XIII, 389, Nu. 79)*); Bologna, 3459 (Marsigli Kolleksiyonu; bk. Rosen, *Catal.*, 17); Kahire, *TK*, 231; Avrupa Kolleksiyonlarında bulunan bu eserin yazmalarının çoğu en son Türk savaşlarında elde edilmiştir, eserin ne kadar çok tutunmuş olduğunu bu da ispat eder.

TERCÜMELER : Paris, Arsenal Küt., (Bugün Millî küt.), Nu. 34; Baptiste Defienne'in yazma fransızca tercümesi (bk. J. v. Hammer, *AfGH*, XIII (Viyana 1822), 389. Nu. 79).

* J. v. Hammer'in Mehmed b. Süleymân adlı birini bu eserin yazarı olarak gösterirken neye dayandığını anlayamıyoruz. Tıpkı bunun gibi bu 77 ve 78'de geçen" Surûrî" Hasan Paşa adı da yanlışlık olmalıdır; çünkü Berlindeki Yazma. *Diez A.* 8° 34 (bugün Nu. 28)'de Tiryâkî Hasan Paşa'dan bahsetmektedir.

---

1 Cambridge Üniversite küt., Nu. *Dd.* 11. 18'de *Menâkib-i sultân Osmân* adlı bir eser vardır. E. G. Browne'in fikrine göre bu sultan II. Osmân'ın biyografyasını ve Mayıs 1622'deki Yeniçeri isyanını anlatan bir kitaptır. Hüseyn b. Safer b. Abdullâh adlı birinin yazmış olduğu bu kitabın içeriği, büyüklüğü ve yazarının adı Hüseyn Tûğî'ninkine uyduğundan bunun ayn ieser olduğuna meylediyorum. Bk. R. G. Browne' *Handlist*, 219, Nu. 1109.

TERCÜMELER : *La Mort du Sultan Osman, ou le retablissement de Mustapha sur le throsne, traduit d'un manuscrit turc par Antoine Galland.* (Antoine de Barre'in *Etat present de l'Archipel*'inin üçüncü kısmına ek olarak çıkmıştır, Kolonya 1678, 12° (S. 93'e kadar metin, S. 94'den sonra 123'e kadar *Remarques*, bunlardan Tûgî'nin eserinin asıl adının *Musâbetnâme* olduğu anlaşılıyor).

KAYNAKLAR : *SO*, II, 53.

133. OSMÂN B. DERVÎŞ

Hayatı hakkında bilgi edinilmiyen **Osmân B. Dervîş**'de Sultan II. Osmân'ın hal'i ve şehâdeti (bk. *GOR*, IV, 528 v.dd.) hakkında oldukça ayrıntılı bir eser yazmıştır; bk. *SO*, III, 418. burada **Osmân b. Dervîş** ile ilgili görünen aynı adlı birçok şahıs kaydedilmiştir.

YAZMALAR : Leiden, Üniv. Küt., Nu. 917 (2) *Warner*, 40 ypr., Hüseyn b. Sa'dî tarafından 1031/1622 yılında yazılmıştır; bk. *Catal., cod orient.*, IV, 20.

KAYNAKLAR : *Catal, Codic. Orient, Lugd.*, IV, 20.

134. YAHYÂ B. ZEKERİYYÂ

Yahyâ b. Zekeriyyâ 960/1553 yılında İstanbul'da doğmuştur. Şeyhülislâm Zekeriyyâ (Ölm. 1001/1592)'nın oğludur. Genç yaşında birçok şehirlere müderris ve kadı olmuş 1012/1603'de İstanbul şehri kadılığına tayin edilmiş bir yıl sonra da Sadrı Anadolu ve daha sonra da Sadrı Rumeli olmuştur. Receb 1031/Mayıs 1622'de Şeyhülislâm tayin edilmiş, kısa aralarla bu makama üç defa gelmiştir. 18. Zu'l-hicce 1053/23.II.1644'de İstanbul'da ölmüş ve kendisi tarafından vakfedilmiş olan medresedeki (*GOR*, IX, 151, Nu. 78) türbede babasının yanına gömülmüştür.

Zamanının ünlü bir şairi olan **Yahyâ** (Bk. **Gibb**, *HOP*, III, 273 v.dd.), tarih ile de uğraşmış ve II. Osmân'ın kötü akıbeti hakkında bir eser yazmıştır[1].

1) Aynı olayı anlatan ve rivayete göre anonim olan bir eser Paris'de Millî Küt., Schefer Kolleksiyonunda 1165 numaralı yazmanın 1v-49v yapraklarında bulunmaktadır. **E. Blochet**, *Catalogue*, 196'ya göre eserin adı *Kitâb-i mevârıd eş-şuhedâ* (*Vak'a-i Sultân Osmân*)'dır.

YAZMALAR : Paris, Millî Küt., Schefer Kolleksiyonu, Nu. 1142 (59 Ypr.); İstanbul, Top Kapı Sarayı, Erivan Köşkü.

KAYNAKLAR : *H.K.*, *Fezlike*, II, 231 v.d.; **Kınalızâde**, *tezkire*; **Na'îmâ**, *Tarîh* II, 33; **Uşakîzâde**, *zeyl-i zeyl*; *GOR*, IV, 365; V, 5, 35, 310, 332; *GOD*, III, 378 v.d.; **Cibb**, *HOP*, III, 273 v.dd.; *SO*, IV, 636; *OM*, II, 498 v.d.; **Mahmûd Kemâl** bey tarafından yayınlanmış olan **Yahyâ** *Divân*'ının (İstanbul, 1334/1916, 334 S. 8°) girişinde çok geniş bir biyografya vardır; **Rif'at**, *Ravzet ül-meşâ'ih* 46 v.dd.· *İlmiyye sâlnâmesi*, 441 v.dd. (İstanbul 1334).

135. MEHMED HALÎFE. I.

Sultan kilerinde vazife sahibi olan **Mehmed Halîfe**[1] *Tarîh-i Sultân Mustafâ* adlı küçük bir eserinde gördüklerine dayanarak, aklı hafif I. Sultan Mustafa'nın (*GOR*, X, 692 de olduğu gibi II. değil) Hükûmetini anlatmıştır. Bunun Mustafâ'nın ikinci saltanatı (1622/23) devrine ait olması muhtemeldir.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1052, 153v-194r. yaprak (**Flügel**, *Kat.*, II, 260); *GOR*, X, 692.

KAYNAKLAR : bk. yk.

136. MER'Î B. YUSUF

Zeyneddîn Mer'î b. Yûsuf b. Ebî Bekr b. Ahmed el-Keremî el-Makdisî el-Hanbelî, Tul-Kerem' (Nablus yakınlarında) lidir. Kudüs ve Kahire'de akaid ve fıkıh okumuş ve önce Kahire'de Ezher camisine kıraat hocası, sonra da İbn Tulun camisine Hanbelî fıkhı müderrisi olmuştur. Rebi' I. 1033/ Ocak 1624'de Kahire'de ölmüştür.

Çok verimli bir yazar olan **Şeyh Mer'î**, arapça bir çok tarihî eserler yazmıştır. Kahire Kadısı **Azmîzâde Mustafâ Hâletî**'nin (bk. Gibb, *HOP*, III, 221 v.d.T)[1] özendirmesi ile *Nüzhet el-nâzirîn fî tarîh men veliye Misr min el-hulefâ*

1 Aşağıda kaydedilecek diğer iki adaşından ayırediebilmesi için bu Mehmed Halîfe'ye. I. denmiştir.

1 bk. yk. Nu. 58.

ve'l-selâtin (*H. K.*, Nu. 13742) adlı Mısır'ın İslâm hükûmdarları hakkında çok işe yarar bir risale yazmıştır. 1031/1621 yılında tamamlanmış olan eser Sultan I. Mustafâ ve aynı yıl içinde Kahire'ye gelen Mısır Valisi *Silihdâr* İbrahim Paşa ile biter. Bundan başka 1. Muharrem 1031/16.XI. 1621'de tamamlanmış olan *Kalâ'id el-ikyân fî fezâ'il el Osmân* (*H. K.*, Nu. 14605) adlı bir eserde Osmanlı sultanlarını diğer sultanlar arasında seçkin kılan yirmibeş fazileti sayar. Bu kitap kısmen garip sebeplere dayanılarak Osmanlı hükûmdarlarının meziyetlerini anlatan ve öğen bir kasideden ibarettir. Msl. Emevîlerin başaramadıkları İstanbul'un fethi Osmanlılar'ın özellikle büyük bir başarısı olarak gösterilmiştir. Bir arap yazarının ağzından iki anlamlı bir ikrar. Bu yazının tarihî araştırmalar için hemen hiç bir değeri olmaması doğaldır.

YAZMALAR : A) *Nüzhet el-nâzirîn :* Berlin, Devlet Küt., Nu. 9829/30 (bk. **Ahlwardt**, *Katal.*, IX, 316 v.d.), or. 4° 1390; Gotha, Nu. 1642 (Bk. **Pertsch**, *Katal.*, III, 2567; Münih, Devlet Küt., Nu. 395, Nu. 889, 197-210 ypr.; Viyana, Millî Küt., Nu. 920/2 (bk. **Flügel**, *Katal.*, II, 149 v.dd.; Nu. 920, Avtografyanın kopyası; Nu. 922, yazarın ailesinden); Kopenhag, Nu. 151/2 (Nu. 152. **Reiseke**'nin kopyası); Londra, Brit. Müz., Nu. 1233; Cambridge, Üniv. Küt., Nu. *or.* 5238; Oxford, Bodl. Libr., Nu. 153, 3 (**Mer'î**'nin kardeşinin 1035/1625 yılına kadar gelen *zeyl*'i ile; **Reiseke**'nin çektiği nusha); Paris, Millî Küt., Nu. 1826/31, 5920 (Schefer Kolleksiyonu; 1099/1687'ye kadar gelen vali listesi ile); Petersburg, Şark Enst., Nu. 55; İstanbul, Husret Paşa, Nu. 456 Ragıp Paşa, Nu. 1051.– B) *Kalâ'id el-ikyân :* Viyana, Millî Küt., Nu. 979 (Bk. **Flügel**, *Katal.*, II, 203 v.d.); Paris, Millî Küt., Nu. 1624; İstanbul, Esad Ef., Nu. 2340.

TERCÜMELER : A) *Nüzhet el-nâzirîn :* **J. J. Reiske** tarafından almancaya, Büsching's *Magazin*, V. C., 371, v.dd. (parça parça); Fransızcaya, Sieur **Philibert Deval** tarafından, secretaire interprète du Roy et premier drogman de France a Constantinople : *Histoire des Khalifs et des sultans qui ont regné en Egypte suivi d'un petit Recueil de conseils aux Princes, par Mar'y ibn youssef alhanbely*, bu Münih de Devlet Küt., ar. Yaz. Nu. 295 (**Quatremere** Kütüphanesinden; bk. **Aumer**, *Catal.*, 152 v.d.)'de vardır; **Venture**, *Revue d'Egypte*, I, 321-348; 385-399; III, 99-112; 143-183; bk. aynı şey. **Volney**, *Voyage*, 3. A., I. 244.– B) *Kalâ'id*

el-ikyân : Türkçeye, arapça aslına birçok ilâvelerle hekim Şa'bân b. Ahmed Şifâ'î tarafından (bk. *OM*, III, 220 v.d. ölm. Zül-kade 1116/Şubat. 1705); Yazması, Viyana, Millî Küt., Nu. 980 (Bk. Flügel, *Katal.*, II, 204; yazarın avtografyası); İstanbul, Nuri Osmaniyye, Nu. 3404.– Bk. *H.K* Nu. 14605.

KAYNAKLAR : *GOR*, IX, 191 v.d.; Wüstenfeld, *GdA*, Nu. 555, S. 261 v.d.; Brockelmann, *GAL*, II, 369 (Mer'î'nin bibliyografyası ile); Muhibbî, *Hulâset el-âsâr* (Kahire 1284), IV, 385 v.dd.; bk. bir de *Fundgruben des Orients*, II, 298; J. B. Köhler, Eichhorn' un *Repertorium*, III, 275'inde; J. J. Marcel, *Histoire de l'Egypte* (Paris 1834), XXII, buna göre Şeyh Mer'î 1029 yılında Sultan II. Osmân'ın emriyle ve Mustafâ'nın yandaşı olduğundan dolayı öldürülmüştür; bu imkânsız bir şeydir.

137. MUHAMMED B. ABDÜLMU'TÎ

Muhammed b. Abdülmu'tî b. Ebi'l-feth b. Ahmed b. Andulganî (–mugnî) b. Alî El-Ishâkî, Manûf'ludur ve 1032/1623 sıralarında Sultan I. Mustafâ'ya ithaf etmiş olduğu nükteli yani tarihi kıymeti olmayan *Letâ'if ahbâr el-üvel fîmen tasarrafa fî Misr min erbâb el-düvel* (*H. K.* Nu. 11103) yahut *Davhet el-ezhâr fîmen veliyye el-ddiyâr el-Misriyye* adlı bir eser yazmıştır. 1033 Zu'l-hicce'sinin sonunda (Ekim. 1624) bitirilmiş olan bu arapça eserde İslâmlar tarafından fethinden Sultan I. Mustafâ'nın Hükûmeti zamanına (1032/1623) kadar Mısır tarihini anlatmıştır. Kitap bir giriş ile on bölümden ve hükûmdarlar için tavsiyeler, telkinler yol göstermeleri içeren bir sonsözden oluşur. Dokuzuncu bölüm Mısır'ın Osmanlılar tarafından zabtından bahseder. Onuncu bölümde de yukarıda yazılan tarihe kadar gelen Osmanlı Valileri sıra ile kaydedilir. Bundan başka *El-Ravz el-bâsim fî ahbâr men mezâ min el-avâlim* adlı bir eserde Peygamber'in Hülefayı Râşidînin, Emevilerle Abbasîlerin ve Eyyubîlerin ve 1032/1620 yılına kadar Mısır'ın tarihini anlatmıştır. Bu eserin de ayrıca bir değeri yoktur[1].

1 1038/1628 yılına kadar Osmanlı egemenliği göz önünde tutularak Mısır tarihini anlatan *Letâ'if el-münîfe fî zikr el-devlet el-Osmâniyye* adlı anonim bir risaleden *GOR*, II, vu, Nu. 17'de bahsedilmektedir. Yazma gaip olmuşa benziyor.

YAZMALAR : A) *Latâ'if ahbâr* : Gotha, Nu. 1633/7 (**Pertsch**, *Katal.*, III, 249 v.dd.; Nu. 1634 yabancı bir el tarafından III. Osmân'a kadar (1168/1754'den beri) ve Nu. 1637 de I. Mahmûd'a kadar (1143/1730'dan beri) devam ettirilmiştir); Münih, Devlet Küt., Nu. 396/7 (**Aumer**, *Catal.*, 153 v.d.); Viyana, Millî Küt., Nu. 924 (**Flügel**, *Kat.*, II, 152 v.d.); Kons.– Ak., Nu. 257 (**Krafft**, *Katal.*, 96); Kopenhag, Nu. 153; Uppsala, Univ. Küt., Nu. 265; Cambridge, Üniv. Küt., Nu. 976/7 (**Browne**, *Handlsit*, *Catal.*, 357, 827); Oxford, Nu. 851; Paris, Millî Küt., 1839/49; Petersburg, şark Enst., Nu. 56 (**V. v. Rosen**, *Cat.*, 28 v.d.); Roma, Vatikan Küt., Nu. 733 (Bk. *Bibl. İtal.*, XLVI, 37, 131); Kahire, *AK*, V, 121; VII, 23; İstanbul, Esad Ef., Nu. 2367 ve bazı hususî kütüphanelerde (bk. msl. *Journ. Asiat.*, 1854, II, 487, not.– B) *El-Ravz el-bâsim* : Paris, Millî Küt., Nu. 1562; Londra, Brit. Müz., Nu. 1251.

BASIMLAR : Kahire, 1276, 9 + 391 S. 8°; Kahire, 1286, Litografya,, 392 S. 8°; Kahire, 1296, Şa'bân sonu, 2 + 278 S., geniş 8°; Kahire, 1300, 2 + 263 S. 8°; Kahire, 1303 ve 1304.

KISALTMALAR : *Extrait du manuscrit arabe intitulé Lethaifahbar el ewel fi man tessaréfé fi masr men erbabil duvel, ou Historie des Dynasties qui ont regné en Egypte, composé par İshakı* **D. D. Cardonne** tarafından tercüme edilmiştir, **C. P. Petitot**'nun *Collection complète des mémoires relatifs à l'histoire de France*, I. Seri, 3. Cild (Paris 1819)'inde; Bk. **J. G. Eichhorn**'un *Repertorium für biblische und morgenlaendische Literatur*, XV. Cild (Göttirgen 1780), 290 v.dd. (**J. G. Chr. Adler**) ve **Jean Sire de Joinville**, *Histoire de Saint Louis* (Paris 1761, 553 v.dd.

KAYNAKLAR : **Wüstenfeld**, *GdA*, 272, Nu. 568 (burada o, benzer adlı bir şairle karıştırılmıştır); **Brockelmann**, *GAL*, II, 296; **J. L. Rasmussen**, *Annales İslamismi*, VI v.d.

138. SÜHEYLÎ

Kişiliği hakkında başkaca bilgi olmıyan Süheylî mahlaslı zat ya Şam'lı ve yahut Suriye'lidir (*Eş-Şâmî*). Yalnız *Divân Kâtibi* olup IV. Murad zamanında yaşadığı bilinmektedir. **İbn Zünbül**'ün tarihini (yk. bk. Nu. 38) türkçeye çevirdikten başka[1] *Tarîh-i Mekke-i mükerreme* adlı bir

1 **J. H. Mordtmann**'a (Berlin) ait olup (Bk. *Der İslam*, XIV, 365) Süheylî'nin elinden çıkmış bir yazmanın sonunda yazar epeyi zaman önce Mısır Valisi Mustafa Paşa'nın özendirmesiyle *Durret el-yetîme fi zikr evsâf Misr el-kadîme* adlı bir eserde 1040/1630 yılına kadar bu memleketin tarihini tasvir ettiğini söyler. Bu yazma her halde *OM*, III, 68'de bahsedilen, Süheylî'nin yaradılıştan 1038/1628 yılına kadar geçen zamana ait olarak yazmış olduğu *Tarîh-i Şâhî* adlı tarihi içerir bir başka yazma nusha her halde Manchester'de Ünic. küt., Lindsay kolleksiyonu Nu. 32'de.

Mekke kroniği yazmıştır. Bu kitabta, 19 Şa'bân 1039/3. IV.1630'da bir fırtına etkisiyle yılkmış olan Kâbe'nın (Bk. *GOR*, V, 123) IV. Murad zamanında yeniden yapılması sırasında gördüklerini[2] bir *rûzname* biçiminde yazar[3].

YAZMALAR : İbn Zünbül'ün türkçe tercümesi yk. Nu. 38 de yazılmıştır.– *Tarîh-i Mekke* : Viyana, Millî Küt., Nu. 896 (Flügel, *Katal.*, II, 125).

KAYNAKLAR : *GOR*, V, 665; *Der İslam*, XIV, 371 v.dd.; (J. H. Mordtmann); *SO*, III, 115; *OM*, III, 68 (Karışıklıklarla)[4].

139. TULÛ-Î ÇELEBİ

Kişiliği hakkında başkaca bilgi olmayan Tulû'î Çelebi mahlaslı zat (*SO*, III, 253'e göre III. Murad zamanında ölmüş olan Kalkandelen'li Kadı Tulû'î İbrâhîm ile aynı şahıs olmasını kabul etmek pek güçtür; bk. *GOD*, III, 322) bir *paşanâme* yazmıştır. Anlaşılan mensur bir örneğe dayanarak bunda Ken'ân Paşa'nın (bk. F. Babinger, *Edİ*, II, 915 v.d.) yaptığı işleri anlatır[1]. IV. Murâd'a bağışlanmış olan bu bu şairane eser Ken'ân Paşa'nın Rumeli'deki âsilere karşı hareket etme emirini aldığı Receb 1036/Mart 1627 tari-

2 Kâbe'nin yeniden yapılışı hakkında diğer bir türkçe eser Gotha, Memleket Küt., Nu. 159 (Pertsch, *Katal.*, 131)'dadır ve *Tevârîh-i beytullâh* adını taşımaktadır.–Bu olay hakkında arapça yazılmış olan eserlerin başlıcası Meymûnî diye anılan Şeyh İbrâhîm b. Muhammed b. İsâ' (Ölm. 1079/- 1668)nın *Tahniyet ehl el-islâm bi-tecdîd beyt allâh el-harâm* (*H. K.*, Nu. 3398) adlı eseri olmalıdır.

3 Hemen de aynı zamanda Mısır tarihine ait arapça eserler türkçeye çevrilmiştir. Meselâ bu arada 1012/1603'dan önce, İbn el-Nâtık diye anılan Bursalı Ârif Efendi adlı birisi *Tarîh-i Misr* adlı bir eser (Tercüme) yazmıştır. Bu Kahire, *TK*, 187'de vardır.–Sadece arapçadan tercüme olmayıp zeyilli veya ilâveli olmak itibariyle az çok bağımsız olan eserlerden mütercim lerinin adları altında bahsedilecektir.

4 1610'da ölmüş olması muhtemel olan Süheylî mahlaslı *Kethüdâ* Ahmed b. Hemdem ile karıştırılmamalıdır. Bu arapçadan tercümeler, nükteler ve saireyi içeren *Acâ'ib el-ma'âsir ve garâ'ib el-nevâdir* (*H. K.*, Nu. 8069) adlı bir eserini Sultan I. Ahmed'e sunmuştur. (Basım : İstanbul 1256, 6, 362 S. 8°; Kazan 1882, 374 S. Küç. 8°; Yaz. Berlin, Devlet Küt., *or. fol.* 3130; Paris, Millî Küt., *c. r.* 153; Manschester, Ünivr. Küt., Lindsay kolleksiyonu, Nu. 133; İstanbul, Mehmediyye, Nu. 4431). Tarihî değeri olmayan eserlerinden *Durre-i tâc ül-mülûk* adlı bir yazma yine aynı İstanbul kütüphanesinde Nu. 3456'dadır.

1 Ken'ân Paşa'nın da kitap yazdığı sanılmaktadır. Evliyâ *Seyâhetnâme*, III, 366'ya göre Sarı Saltuk Dede (Bk. F. Babinger, *Edİ*, IV, 184 v.d.)'den bahseyleyen *Saltuknâme* adlı bir eser yazmıştır; bk. F. Babinger, *Edİ*, II, 916a.

hiyle başlar. Ele geçmiş olan bir kısmı eksik yazmanın sonunda **Ken'an Paşa**'nın Karadeniz korsanlarına karşı kazandığı zaferden (Sefer 1039 sonu/Ekim. 1629 ortası; bk. **Na'îmâ**, *Tarîh*, I, 489) bahsedilir. Bu yıl içinde Kâbe'nin yeniden yapılışından bahsettiğinden (Bk. yk. Nu. 138 not 2; ve **Na'îmâ**, I, 490) eserin en erken 1040/1630 yılında yazılmış olduğu anlaşılır.

YAZMALAR : Londra, Brit. Müz., *Sloane* 3584 (Rieu, *CTM*, 191 v.d.).

KAYNAKLAR : Rieu, *CTM*, 191 v.d.

140. ŞÂHNÂMECİ'LER

On beşinci ve onaltıncı yüzyıllarda Fars dil ve edebiyatının Osmanlı Ülkesindeki geniş nüfuzu sonucu olarak **Firdevsî**'nin *Şâhnâme*'sinin de, Osmanlı hanedanının kuruluşunu ve güçlenmesini tasvir yollu yazılan bu gibi eserlere örnek olmuş olduğu kolayca anlaşılabilir.

Gerçek, daha II. Bâyezîd zamanında **Kemâl**'in eseriyle de sabit olduğu üzere, Osmanlı Hükûmdarlarının icraatını *Şâhnâme* tarzında terennüm etmek denemesinin saray tarafından özendirilmiş olduğu anlaşılıyor. Bundan hemen yüzyıl sonra, **Sadeddîn**'in *Tâc-ül-tevârîh*'inin ondan evvel yazılmış mensur tarihlerin artık yerini tuttuğu bir sırada, Osmanlı sarayında *Şahnâmeci*'liğin özel bir memuriyet niteliğini kazandığı görülüyor. **Kemâl**'i bir yana bıraksak, Fâtih Mehmed zamanında yaşayan ve özel olarak memur edilmediği halde bu yolda çalışmış olan **Şehdî** (bk. yk. Nu. 13) bir bakıma bu sınıfın bir öncüsü olmuştur. Önceleri Fars'ların yahut'da hiç olmazsa Fars dilini iyi bilen ediplerin, sultanların yaptıklarını farsça övmüş olmaları bir tesadüf neticesi olmadığı muhakkaktır. Böylece **Fethullâh**'ı ve **Şirvânlı Eflâtûn**' (bk. yk. Nu. 70) u hizmete almış olan Kanunî Süleyman'dan, **İbrâhîm Mülhemî**'yi çalıştırmış olan IV. Murad'a kadar (1623-1640) bu tür *Şâhnâmeci*'lerin

hemen kesilmemiş bir sırası vardır. Resmî vakanüvis'lerin ortaya çıkmasıyla eserleri çağdaş yazar ve şairlerin haklı eleştirilerine çok uğramış olan bu tür Şâhnâmeci'lere artık yer kalmamıştır. Bazı kısımlarına bakılmazsa eserlerinin değeri pek büyük değildir. Zamanlarının en büyük üstadları tarafından süslenmiş (Tezhip) olan bu *Şâhnâme* yazmaları ancak güzel sanatlar bakımından toplu olarak incelenmeğe değer. Çok kere yalnız bir nüsha olarak yazılmış olan bu *Şâhnâme* veya *Zafernâme*'lerin[1] olağanüstü süslü nüshaları daima sultanlara sunulmuş olduğundan hemen hepsi Saray Kütüphanesinde saklı bulunmaktadır. Ancak bir kaçının kopyası yayılmıştır.

KAYNAKLAR : *GOR*, I, XXXIX (Burada resmen vazifelendirilmemiş olan *Şahnâmeci*'ler de kaydedilmiştir); *TOEM*, 425 v.dd.; *Yeni Mecmû'a*, Nu. 9, İstanbul 1917 (Ahmed Refik); J. H. Kramers, *Over de geschiedschrijving biy de osmaansche Turken* (Leiden 1922), 15 v.d.; *MOG*, I, 243 (P. Wittek).

141. SEYYİD LOKMÂN

Seyyid Lokmân b. Seyyid Hüseyn el-Âşûrî el-Hüseynî Urmiya'lıdır. Kendisinin bildirdiğine göre Şevvâl 976/Mart 1569'da (Bk. *TOEM*, 430, buna göre Muharrem 977/Haziran 1569'da tayin edilmiş olduğu yolundaki bilgi yanlıştır) Eflâtun'a (Bk. yk. Nu. 70) halef olarak *Şâhnâmeci* olmuştur. 1005/1596'da bu vazifeden azl ile Defterdar tayin edilmiştir. 1010/1601'de hâla yaşamakta imiş.

Lokmân'ın saray şairi iken göze çarpacak bir yazma kudreti gösterdiği anlaşılıyor, Çünkü o sırada yazılmış olan bir sıra eser varlıklarını onun kalemine borçludurlar. Her çeşitten bir çok şiirler ile kozmografya ilmine ait bir eserden başka (*TOEM*, 107) 992/1584 yılına kadar gelen *Mücmil ül-tûmâr* adlı bir Osmanlı hanedanı tarihi yazmıştır. Yine bu yıl içinde bitirilmiş olan bu eser üç bağa (*Râbite*) ayrılır :

1 *Zafernâme* genel adı altında İstanbul kütüphanelerinde bir çok yazmalar vardır. Fakat bunların içinde ne olduğu bir bakışta hemen anlaşılamamaktadır.

1 — Giriş (*Mukaddeme*), 2 — on iki ayrım (*Fasl*), bir sonsöz (*Hâtime*). Giriş Adem'le başlayıp Mısır Hükûmdarlarını (Türk valisi **Mesîh Paşa**'ya kadar) Karamanoğullarını ve Osmanlı hanedanının zuhurunu anlatır. İkinci bağ *(Râbite)* da Osmanlı tarihinden bahseder. İlk dokuz hünkâr hakkında verilen bilgiler kısa olup tarihî değerleri yoktur. Buna karşı Kanunî Süleymân, II. Selim ve III. Murad'ın hükûmetleri ayrıntılı olarak ve anlaşılan arşiv kaynaklarına dayanılarak kaleme alınmıştır. II. Selim'in ve halefinin zamanı annalitik yazılmıştır, olaylar yıl yıl kaydedilmiştir. Kronik, Receb 992/Temmuz 1583 tarihi ile birden bire bitmektedir. En son tasvir edilen olay **Mahmûd Bey**'in Karaman Defterdarı olmasıdır. Sonsözde **Alâeddîn Paşa**'dan Receb 992'de azledilmiş olan **Siyâvuş Paşa**'ya kadar sadırâzamların bir listesi bulunmaktadır. Girişe İstanbul'un efsanevî tarihi ("Yunan bilgelerinin verdiği bilgiye göre" diye söylüyor) ilâve edilmiştir; bk. yk. Nu. 14.

996 en geç 997/bş. 20.XI.1588 yılında *Kıyâfet ül-insâniyye fî şemâ'il el-Osmâniyye* adıyla Osmanlı hükûmdarlarının kıyafet ve şekil ve şemaillerini anlatan bir eser yazmıştır. Başında ünlü **Sa'deddîn**'in bir *takrîz*'i bulunan (*Takrîz*'in metni *GOR*, IX, 191, Nu. 25'de vardır) Eser bir Önsöz *(mukaddeme)* on iki bölüm ve bir sonsöze ayrılır. Girişte ressam *üstad* Osmân'ın ve sadırâzamın yardımı ile çoğu firenk üstadları tarafından yapılmış olan sultan resimlerini topladığını ve bunların her biri için birer metin yazdığını bildirir. Fizyonomyaya inanan birisi olmak dolayısıyla dış kılıktan iç yetenek ve kudretler hakkında hüküm vermek istediğini göstermek için *Kıyâfe* kelimesini kullanmış imiş. On iki bölümde de III. Murad'a kadar Osmanlı hükûmdarlarının zamanlarında geçmiş olayları kısaca tasvir (Koruyucusu **Sa'deddîn**'in eserinden yararlanır) ve bu sultanların şekil ve şemâil ve sairesinden bahseder. Genellikle *Şemâ'il-i Osmâniyye* adı verilen bu eseri, gerek **Lokmân**'ı koruyan

Sa'deddîn gerek *Künh ül-ahbâr*' (V, 38) da kaynak olarak kaydeden Âlî beğenmişlerdir. Ancak Lokmân'ın kabiliyet ve ehliyetini taktir umumî değildir; bk. *GOR*, IV, 232 *GOD*, III, 1. Bu kitapta Sultanların resimleri bulunmaktadır; bu kitabın yazma nüshalarının değeri tabiî her nushanın niteliğine göre değişir.

Lokmân *Şâhnâme-i âl-i Osmân* adıyla bir de manzum Osmanlı hanedanı kroniği yazmıştır. 999/Bş. 30.I.1590 yılında bitirilmiş olan eser süllâlenin kuruluşu ile başlar ve yazarın zamanına yaklaştıkça ayrıntılaşır. 997/1688 yılından sonraki olaylar büsbütün geniş yazılmıştır. Manzumede sadırâzam Sinân Paşa'ya büyük bir yer ayrılmıştır.

Lokmân'ın diğer eserleri II. Selim'in hükûmetini anlatan *Selîmnâme* ve III. Murad'ın hükûmetini anlatan *Şâhinşâhnâme*'dir. Bu eseri 15. Ramazân 985'de Sultana sunmuş, Sultan da bunun üzerine kendisine *Hünernâme*'sini yazmayı emretmiştir.

Bu büyük eserin kısmen tamamlandığı anlaşılıyor (Bunun için Ahmed Tevhîd Bey'in *TOEM*, 103-111'deki makalesini tavsiye etmek yerinde olur); çünkü yalnız ikinci cild mevcuttur. Bu, Kanunî Sultân Süleymân devri tarihine ayrılmıştır. Bundan dolayı birinci cildin I. Selim için yazılmasının düşünüldüğünü kabul etmek yerinde olur. Münih İslâm eserleri sergisinde (1910) heyecan uyandıran çok resimli olağanüstü nusha III. Murad'ın kütüphanesinden çıkmadır. Cild on *fasıl* bir *tezyil* ve bir *hâtime* den oluşur. 300 yaprak (29 x 34 santim.) ve Üstâd Osmân'ın 65 minyatürünü içermektedir. İçeriği için bk. *TOEM*, 105 v.dd.. Lokmân kaynak olarak Sa'deddîn'in *Tâc ül-tevârîh*'ini gösterir, fakat bugün yitmiş olan bir çok başka belgelerden yararlandığı muhakkaktır.

YAZMALAR : A) *Mucmil ül-tûmâr :* Londra, Brit. Müz., *OR.* 1135 (Rieu, *CTMss*, 54 v.d.).– B) *Kıyâfet ül insâniyye fî şemâ'il el-Osmâniyye :* Dresden, Nu. 373 (Fleischer, *Catal.* 58); Münih, Devlet Küt.,

Nu. 87 (Aumer, *Catal.*, 25 v.d.;) Viyana Millî Küt., Nu. 1211 ve 1212 (Flügel, *Katal.*, II, 375 v.d.; bk. *GOR*, IX, 191, Nu. 25 [1]; Londra, Brit. Müz., *Add.* 7880 (Rieu, *CTM*, 53 v.d.); İstanbul Topkapı, Sarık odası (Bk. *TOEM*, 111, not).– C) *Selîmnâme* : İstanbul, Topkapı, Erivan köşkü; bk. *TOEM*, 432.– D) *Hünernâme* : İstanbul, eskiden Yıldız Sarayında, şimdi bilinmiyor; bk. F. Sarre ve R. F. Martin, *Meisterwerke muhammedanischer Kunst* (Münih 1912), Kat.– Nu. 866; 39 ve 40 tablolar ve Ahmed Tevhîd, *TOEM*, 103 v.dd.

KAYNAKLAR : *TOEM*, 103 v.d.; 430 v.dd. (Necîb Âsım); *Yeni mecmû'a*, Nu. 9. (İstanbul 1917 : Ahmed Refîk); Ahmed Refîk : *Âlimler ve San'atkârlar* (İstanbul 1924), 81 v.dd.; *OM*, III, 135 v.d.; *SO*, IV, 93; Ahdî, *tezkire*, *GOR*, IV. 232, not; IX, 191 Nu. 25; *GOD*, III, 1 (bk. II, 259, not 2 ye de).

142. TA'LÎKÎZÂDE MEHMED

Genellikle *Kâtip* Mehmed diye anılan Mehmed rivâyete göre ünlü Mollâ Fenârî ailesindendir. Babası Mehmed el-Fenârî'dir [1]. On iki yıl, III. Murad adıyla tahta geçen Şehzâde Murad'ın hizmetinde bulunmuş. 982/bş. 23.IV.1574' de *Divân kâtibi* olmuştur. Muhtelif seferlerinde III. Murad'ın maiyetinde bulunmuş ve nihayet 1005/1596 yılında defterdar tayin edilen Seyyid Lokmân'ın halefi olarak *Şâhnâmeci* olmuştur. 1008/Bş. 29.7.1599 yılında ölmüş imiş.

Şâhnâmeci sıfatıyla üç eser yazmıştır. *Revâniyye* adlı olan birincisinde o zamana kadar Rumeli Beylerbeyi olan Ferhâd Paşa tarafından Erivan'ın tahkimini (1583 sonu, bx. *GOR*, IV, 85 v. d..) övmüş, *Tebriziyye* adlı olan ikincisinde ise 1595 sonbaharında (993; *GOR*, IV, 170 v.dd.) sadrâzam Osmân Paşa tarafından Tebriz'in zabtını tasvir et-

1 Flügel, *Katalog Wien*, II, 225'de Seyyid Lokmân'nın Dobruca'da sakin Tatar'ların tarihinden ve Sarı Saltuk Dede'nin (Bk. Babinger, *EdI*, IV, 184 v.d.) zuhurundan bahseden bir başka yazının yazarı olduğu yolundaki iddia bana kahrsa doğru değildir; bu yazı J. J. W. Lagus tarafından 1854 yılında Viyana'daki yazmaya göre (Nu. 1001, 109v-117r ypr) *Seid Locmani ex libro Turcico qui inscribitur excerpta* adıyla latince ve türkçe olarak yayınlanmıştır.

1 Rizâ, *Tezkiresi*'nde 89'da babasının Lâzikiyyeli Ta'lîkîzâde Mehmed Çelebi olduğu yazılmıştır. Buna karşı bk. Necîb Âsım, *TOEM*, 423, not., ve *OM*, III, 34, buna göre ise Denizli'lidir (Yani Lâdikiyyeli; bk. *EdI*, I, 979.

miştir. Nihayet, III. Murad'a ithaf etmeği tasarladığı *Şâhnâme-i humâyûn*'da Bosna Valisi Hasan Paşa'nın ölümünde (5. Ramazan 981/bş. 29.XII.1573) III. Mehmed'in cülüsuna kadar (16 Cumada I. 1003/27.I.1595) geçen olayları ve kısaca Yanık ve Ulah seferlerini (1003/1595) anlatmıştır.

YAZMALAR : A) *Revâniyye :* İstanbul, Topkapı Sarayı, Erivan Köşkü, III. Murâd'a sunulmuş olan olağanüstü süslü nusha.– B) *Tebriziyye :* İstanbul, aynı şek.– C) *Şâhnâme-i humâyûn :* Viyana, Millî Küt., Nu. 1014, 1v-99r Ypr. (Bk. **Flügel**, *Katal.*, II, 234 v.d.; burada *Tarîh-i âl-i Osmân* diye adlandırılmıştır, G. Flügel'e göre kötü bir eser); İstanbul, Hamidiyye, Nu. 352 (III. Mehmed'e sunulmuş olan nusha); Evkaf Müzesi, Nu. 1774 (Çok süslü nusha).

KAYNAKLAR : **Rizâ**, *Tezkire*, 89 (buna göre o *şehiden* ölmüştür); *TOEM*, 432 v.d. (Necîb Âsim); *GOR*, IV, 233 (Orada **Mecdî** diye anılan **Mehmed**'le karıştırılır); *OM*, III, 34 (Orada **Talîkîzâde Mehmed Subhî** diye anılır).

143. HASAN HÜKMÎ

Hükmî mahlasını taşıyan **Hasan** *Dîvân Kâtibi* idi ve bu sıfatla İran seferinde serâsker Çiğalazâde'nin maiyetinde bulunmuştur. Cumada II, 1010/Kasım. 1601'de Sultan'ın bir fermanıyla (Bk. *GOR*, IX, 421, Nu. 1121, burada **Hükmî** yerine **Hakim** yazılmıştır; **Sarı Abdullâh**'ın *İnşâ*'sında bulunan ferman Cemâleddîn'in *Aynâ-i zürefâ*, 41-43 de basılmıştır) **Ta'lîkîzâde Mehmed**'e halef olarak *Şâhnâmeci* tayin edilmiştir. Kendisini 1012/bş. 11.VI.1603'de mevcut bulunan kırk divan kâtibi arasında on üçüncü olarak görmekteyiz. 1023/bş. 11.II.1614'de *Reis ül-küttâb* 1027/bş. 29.XII.1617-de **Nişâncı**, 1030/bş. 26.XI.1620'de tekrar *Reis ül-küttâb* olmuştur. Sonra *Sipâhi mükâbelecisi* ve nihayet IV. Murad Bağdad seferinden (1048/1638) döndükten sonra tekrar *reis ül-Küttâb* olmuştur. Hayatının sonu hakkında bir şey bilinmiyor; bundan hemen biraz sonra ölmüş olmalıdır.

Hükmî'nin *Şâhnâmeci*'liği zamanından kalma toplu bir eseri olmadığı anlaşılıyor. Yalnız bazı *mecmû*'alarda

yahut *İnşâ* kitaplarında ona ait bazı parçalar bulunmaktadır. Bunlar her halde şimdiye kadar yayınlanmamıştır.

YAZMALAR : Bk. **Necîb Âsim**, *TOEM* 435, buna göre eserin bir parçasının yazması *Düstûr ül-inşâ* (**Flügel**, I, 286, Nu. 316?) adlı bir kitapta, ikinci bir parçası **Velieddîn** (Yani Bayezidiyye) Kütüphanesinde bir yazma mecmuasında bulunmaktadır.

KAYNAKLAR : **Resmî**, *Sefînet er-rü'esâ*, 28; **Necîb Âsim**, *TOEM*, 434 v.d.; *GOR*, IV, 601.

144. MEHMED (NÂDİRÎ)

Nâdirî 980/bş. 14.V.1572 yılında İstanbul'da doğmuştur. O zaman şehir kadısı olup adı yk. Nu. 101'de geçmiş olan **Abdulganî**'nin oğludur. Hoca **Sa'deddîn**'e (bk. yk. Nu. 109) şakirdlik etmiş 1000/1591'de müderris, 1005/1596'da *sahn* 1010/1601'de Selânik, 1013/1604'de Kahire, biraz sonra da Edirne, *Şevvâl* 1015/Şubat 1608'de İstanbul Kadısı olmuş, Cumada II, 1017/Eylül 1608'de azledilmiş, Şevvâl 1018/Ocak 1610'da Galata kadısı, Şâ'ban 1021/Ekim 1612'de Anadolu kazıaskeri olmuş Cumada I. 1023/Haziran 1614'de azledilmiş, Şevvâl 1028/Eylül 1619'da Rumeli kazıaskeri olmuş, Cumada II. 1029/Mayıs 1620'de azledilmiş 1031/bş. 16.XI.1621'de tekrar Rumeli kazıaskeri olmuş, Şevvâl 1034/Temmuz 1625'de hizmetten affolunarak emekli olmuştur. Cumada II.1036/17.II.1627' de İstanbul'da ölmüş ve **Âbid Çelebi** camisinin yanına gömülmüştür (Bk. *Hadîkat ül-cevâmi'*, I, 152, 4. aş.).

Mehmed Nâdirî bir divandan (*H. K.*, Nu. 5707.) başka II. Osman'ın (1027/1031) emriyle yazmış olduğu bir *Şâhnâme* bırakmıştır. Bunda hemen iki bine yakın iki kafiyeli beyitle (1948, bk. *GOR*, IV, VII, Nu. 15) talihsiz II. Osman'ın kısa süren saltanatını ve özellikle onun leh seferini –Hotin için yapılan mücadele ile taçlanmıştır. (1621)[1]– terennüm

1 *H. K.*, Nu. 2160'a göre hünkâr hademesinden Mehmed el-Kilârî (bk. *GOR*, V, 462) adlı biri *Tarîh-i sefer-i Hotin* (Basımda Hûyîn diye yazılmıştır; bk. bunun için **Fleischer**, *Cat. Dresd.*, 47, Nu. 320, 4.) adlı bir eser yazmıştır.

etmiştir. Manzume II. Osmân'ın cülusuyla başlar ve Sultanın İstanbul'a dönüşü ve bir şehzâdenin doğumu ile biter (Bk. *GOD.* III, 183 v.d.). Zamanında Nâdirî *münşî* olarak da ün almıştır. Yaşadığı devrin tarihî bakımından çok dikkate değer içerikli *münşa'ât* mecmuası da bunu ispat eder. (Bk. *GOR*, IX, 249, Nu. 174).

YAZMALAR : A) *Şâhnâme :* Viyana, Nu. 1050 (Flügel, II, 258 v.d.; meşhur hattat Dervîş Ali'nin elyazısı bk. *GOR*, IV, VII, Nu. 15); İstanbul, Yahya Efendi Ktüphanesi, Bk. *OM*, II, 349.– B) *Münşe'ât :* Berlin, Devlet Küt., or. 8° 2122; Viyana Millî Küt., Nu. 291 (Flügel, *Katal.*, I, 268 v.d.), Nu. 293(?). Flügel, *Kat.*, II, 269 v.d.).

KAYNAK : Atâ'î, *zeyl-i ŞN*, II, Rizâ, *tezkire*, 93 v.dd.; 702 v.dd.; *H.K.*, *Fezlike*, II, 99; *SO*, IV, 152; *TOEM*, 498 (Necîb Âsim; çok kısa); *OM*, II, 349; *GOD*, III, 178 v.dd. (*şahnâme* den parçalarla, bk. *GOR* XXXIX, IV, 601, 694).

145. İBRÂHÎM MÜLHEMÎ

Mülhemî mahlasını kullanan İbrâhîm Erzurumludur. Canbulatzâde[1]'ye hoca olmuş –*Canbuladzâde Hocası* lakabı bundan gelir– sonra çeşitli İstanbul medreselerinde müderrislik etmiştir : 1039/1629'da Aşçı İbrâhîm medresesine, 1040/1630'da Husrev Kâhya medresesine, 1049/1639'da Dâvûd Paşa medresesine, 1051/1641'de Rum Mehmed Paşa medresesine, iki yıl sonra da Kılıç Alî Paşa Medresesine, 1055/1645'de Kadırga'da Mehmed Paşa Medresesine, 1056/1646'da Müfti Zekeriyya Medresesine bir yıl sonra *Sahn*, 1058/1648 de Zâl Mahmûd Paşa medresesine; ölümü tarihi olmak üzere gösterilen 1065/bş. 25.XII.1650 yılında Mustafa Paşa Medresesine müderris olmuştur. İbrâhîm Mülhemî'nin matematikçi olarak büyük ünü vardır.

Mülhemî *Şâhinşâhnâme* adlı farsça bir eserin (Yalnız önsözü türkçedir) yazarıdır. Hiç olmazsa birinci kısmı IV. Murad'ın emriyle yazılmış olan bu eserde bu Sultan'ın

1 Bu herhalde 14.VI.1636'da Erzurum'da idam edilmiş olan Canbulad-zâde Mustafâ Paşadır, bk. *GOR* V. 218.

devrindeki olayları terennüm eder. Doğumundan (1610) Bağdad Seferine kadar (Kasım 1638) bu hükûmdarın hayatının tarihini anlatır ve dolayısıyle I. Mustafa devri durumlarından da bahseder. Bu birinci cildin içeriğidir. İkinci cild Bağdad Seferinden dönüşten (1638 sonu) IV. Murad'ın ölümüne kadar (16. Şevvâl 1049/9.II.1640) geçen zamanı anlatır.

Na'îmâ, *Tarîh*, II, 257 (I. Basım)'ye göre *Mülhemî* bir dünya tarihi, bir Yunan ve Firenk tarihi yazmıştır. Gerçekten, Müneccimbaşı'da, *Şâhnâme fî hakk sultân Murâd râbi'*, kısaca *Murâdnâme* adı verilen[2] birinci eserin izleri bulunmaktadır. Halbuki *Tarîh-i mülûk-i Rûm ve Efrenc* adlı ikinci eserden başka yerde bahsedilmemektedir. Bunun yitmiş olması muhtemeldir.

Nihayet Mülhemî *Fethnâme-i Kara Boğdan*[3] adlı bir eser daha yazmıştır.

Mülhemî resmî sultan *Şâhnâmeci*'leri silsilesinin sonuncusudur.

YAZMALAR : *Şâhinşahnâme* : İstanbul, Topkapı Sarayı, Erivan Köşkü (Bk. *TOEM*, 499). Mülhemî'nin diğer eserlerini hiçbir yerde bulamadım.

KAYNAKLAR : Şeyhî, *Zeyl-i ŞN*, Uşakîzâde, gene orda, *TOEM*, I, 498 v.d. (Necîb Âsim); *GOR*, V, 524 (Na'îmâ, II, 257'den) bk. *GOR*, V, 594 (Naîmâ, II, 421'den); J. v. Hammar, Melhemî diye yazar, *GOD*, III, 400'de de öyledir; *OM*, III, 12 v.d.

146. NEV'İZÂDE ATÂULLÂH (ATÂ'Î)

Mahlası Atâ'î olan Atâullâh seçkin şair Nev'î'nin, tam adıyla Yahyâ b. Pîr Alî b. Nasûh'(Doğm. Malkara 940/1533, Ölm. İstanbul, Zu'l-ka'de 1007/Haziran 1599; Atâ'î *zeyl-i ŞN.*,

2 Bk. Sahâ'if el-ahbâr, I, 7, 9, aş. ve *GOR*, VII, 550.. *MOG*, I, 241'de bu eserin I. Murad veya II. Murad zamanına ait olduğu yolundaki tereddüt bununla giderilir. – Kahire, *TK*, 171'de bulunmakta olup beş bâb bir *hâtime*'den i baret olan *Tarîh-i Sultân Murâd Hân* adlı eser de IV. Murad zamanına ait olmalıdır.

3 Bk. yk. Nu. 50. not. 3'deki belki de burada kaydedilmesi gereken Kahire yazmasına.

68 v.dd. ve 418 dd., sonra Gibb, *HOP*, III, 172 v.dd.)[1] un oğludur. 991/1583'de İstanbul'da doğmuştur. Nev'î'nin oğlu olmaktan gurur duyardı. ve Nev'îzâde lakabını kullanırdı. **Kâfzâde Feyzullâh** (ölm. 1020/1611; bk. yk. Nu. 131) ve **Ahizâde Abdulhalîm**'den ders almış, ve sonra Lofçe, Silistre, Rusçuk, Tırnova, Manastır, Tırhala ve Üsküb gibi değişik yerlere kadı olmuştur. Adı en son geçen yerdeki memuriyetinden azledilir edilmez 1044/bş. 27. VII. 1634[2]'de ölmüştür. İstanbul'da Şeyh Vefâ camisinin avlusunda babasının kabri yanında gömülüdür (bk. Hadîkat ül-cevâmi', I, 130 v.d.; *GOR*, IX, 71, Nu. 272, fakat orada **Atâ'î**'den bahsedilmez).

Atâ'î Taşköprüzâde'nin (bk. yk. Nu. 68) *Şakâ'ik el-nu'mâniyye*'sine türkçe bir zeyil yazdığı için burada anılmağa değer. *Hadâ'ik ül-hakâ'ik fî tekmilet eş-şekâ'ik* adındaki bu eser kanunî Süleymân ve II. Selîm zamanlarında yaşadıkları halde **Taşköprüzâde**'nin kaydetmeği unuttuğu bilginleri içine alan bir *Şakâ'ik el-numâniyye Zeyli*'nden başka IV. Murad'ın saltanatına kadar gelmiş olan Osmanlı bilginleriyle şeyhlerinin biyografyalarını içermektedir. Bu Biyografyaları, **Taşköprüzâde**'nin biyografyasını başa getirmek suretiyle, onun bıraktığı noktadan yürütür ve böylece sultanların sırasına göre onuncu *tabaka*'yı yani Kanunî Süleymân zamanında yaşamış olan diğer fakih ve şeyhlerin biyografyalarını yazar. sonuncu onyedinci *tabaka* IV. Murad devrinde (1032/1623-1640) yaşamış olan bilginleri içine alır. Ölüm yazarın eserine devam etmesine engel olmuştur. Bunu sonradan **Uşakîzâde Seyyid İbrâhîm b. Abdulbâkî** (bk. ona) ve **Şeyhî** (Bk. ona) devam ettirmişlerdir. **Atâ'î**'nin eserinde 999 biyografya vardır; bk. *H. K.*, IV, 67 v.d.. Şairlikte

1 *SO*, III, 475'de ölüm tarihi olarak Cumada I. 1045/Ekim. 1635 gösterilmektedir; *H. K.*, *Fezlike*, II, 128'den anlaşıldığı üzere yılı muhakkak yanlış yazılmıştır.

2 Eğer *Catalogus cod. reg.*, 308'deki bilgi doğru ise bu Nev'i efendi III. Murad'a ithaf edilmiş olan *Kânûni Süleymân tarihi*'nin yazarıdır. Bu eserin bir yazması Paris'de Millî Kütüphane *c.r.* XLIV'de bulunmaktadır. *SO*. IV. 634'deki listede bu eser yoktur. İstanbul'da Esad efendi Nu. 2158'de bulunan **Atâzâde** *tarihi* ile bu eserin ilgisinin aydınlatılması gerektir.

de büyük bir ünü olan Atâ'î'(Bir *Hamse* yazmıştır; bk. Gibb, *HOP*, III, 234 b.dd.) nin farsça sözlerle dolu ve çok tasannu'lu bir uslûpta yazılmış olan bu eseri, zamanında örnek tutulacak kadar ün kazanmıştır.

YAZMALAR : *Hadâ'ik ül-hakâ'ik :* Münih, Devlet Küt., Nu. 102; Viyana, Millî Küt., Nu. 1234 (Flügel, *Katal.*, II, 393 v.d.); Oxford, Bodl Libr. *Sale* 65; Paris, Millî Küt., Nu. *c.r.* 88 (*Catal.*, 314), Schefer koleksiyonu, Nu. 1050 ve 1059; Petersburg, Şark Enstütisü, Nu. 480 (Smirnov, *Catal.*, 49 v.d.); İstanbul, Aya Sofya, Nu. 3181/2; Nuri Osmaniyye, Nu. 3311, 3314/5; Mehmediyye, Nu. 4318/9; Halet Ef., Nu. 604, 631; Husrev Paşa, Nu. 395; Esad Ef., Nu. 2341, 2309/10; 2342/4; Ragıb Paşa, Nu. 1009/13; Bayezidiyye, Nu. 2422/3; Beşir Ağa, Nu. 477/8; Selim Ağa, Nu. 818; Hamidiyye, Nu. 934; Kahire, TK, 202, 228. Ankara T. T. K. Küt., Nu. 65 (Çeviren).

BASIMLAR : *Hadâ'ik ül-hakâ'ik fî tekmilet eş-şekâ'ik.* İstanbul, 1268, Fol., 15 + 771 S.

KAYNAKLAR : Uşâkîzâde, *Zeyl-i zeyl*, birinci madde; Rizâ, *Tezkire*, 70 v.d.; *H.K.*, *Fezlike*, II, 168; Muhibbî, *Hulâsa*, IV, 263 (Kahire 1284 [3].; *GOR*, IX, 240, Nu. 124; *GOD*, III, 244 v.dd.; *SO*, III, 475; Gibb, *HOP*, III, 232 v.dd.; *OM*, III, 95 v.d.; Wüstenfeld, *GdA*, 268, Nu. 562; Brockelmann, *GAL*, II, 427 (orada GdA'ya göre Muhammed diye adlandırılır.).

147. MEHMED B. AHMED NERKESÎ

Nerkesî mahlaslı olan Mehmed 1000/1592 sıralarında Saray Bosna'da doğmuştur. Kadı Nerkes Ahmed'in oğludur. Babasının Nerkes lakabına bağlı olarak çoğunlukla Nerkeszâde diye anılmıştır. Daha genç yaşta iken İstanbul'a gelmiş olmalıdır. Burada Fıkıh tahsil ettikten sonra tekrar Bosna'ya memleketine dönüp bir çok yerlerde müderrislik ettikten sonra Gabela, Mostar (1030/1620), Yenipazar, Banyaluka (1038/1628), Manastır gibi yerlere kadı olmuştur. Receb 1044/bş. 21.XII.1634'de Erivan kanlı seferine çıkan IV. Murâd'ın maiyetinde vakanüvis olarak bulunmuş

3 Wüstenfeld, *GdA*, Nu. 562'ye göre Muhibbî, Atâ'î'nin biyografyalarından" çok yararlanılmıştır".

fakat daha 1045/1635 baharında Gebze civarında attan düşerek ölmüştür; Cesedi İstanbul'da (Eyyüb'de?) gömülmüş olsa gerektir.

Nerkesî çok teklifli ve tasannulu üslubu ile ün almıştı. Çok gariptir ki, o zamanlar bu yolda yazı yazmak hevesi bir moda hastalığı olarak Avrupa'da da hüküm sürmekteydi (bk. *MOG*, I, 153). *Nerkesî Lisânı* bugün bile lâfz yönünden pek yüklü ve tumturaklı üsluplar için bir vasıf olarak kullanılır. En ünlü eseri bir *Hamse*'dir; bk. *MOG*, I, 153, orada içindekiler ve basım hakkında daha geniş bilgi vardır. Yalnız sefer sırası için *vakanüvîs* tayin edilmiş olduğundan Nerkesî tabii bir şey yazamamıştır. Buna karşı mensur eserlerinden ikisi tarih edebiyatı arasında anılmaya değer. İlk olarak, Sultanın kayın biraderi ve sadırâzam Sâlih Paşa'nın kardeşi savaşçı Boşnak Murtezâ Paşa'nın (Ölm. Mart 1636 sonu; bk. A. v. Gevay, J, v. Chmel's *Oesterr. Geschichtsforscher*, II, (Viyana 1841), 73) valiliği zamanına ait olarak 1038/1628 yılında yazılmış olan *vasl el-kâmil fî ahvâl el-vezîr el-âdil* adında tarihten, sonra da, tarih kaynağı olarak değerli ve her parçası yalnız o zamanın Osmanlı üslûbunun bir örneği olmakla kalmayıp aynı zamanda tarihî belge olarak da kıymetlendirilebilecek olan *inşâ*'sından bahsetmek gerekir. *İnşâ* kitabında değişik konulu elli yazı vardır.

YAZMALAR : A) *Vasl el-kâmil :* Viyana, Küt., Nu. 1059. ypr. 298r v.dd. (Flügel, *Kat.*, II, 265; Bk. *MOG*, I, 154); gene orda, Kons.– Akad., Nu. 308 (Krafft, *Katal.*, 114; içindekiler hakkında tam bilgi); İstanbul, Topkapı Sarayı, Erivan Köşkü (Nerkesî'nin ilk yazması.).– B) *İnşâ* : Berlin, Devlet Küt., *or.* 8° 1613 ve or. 2° 3375; Münih, Devlet Küt., Nu. 235 (Aumer, *Cat.*, 63); Viyana, Millî Küt., Nu. 257 (Flügel, *Kat.*, I, 248; seçme parçalar); Nu. 1059, Ypr. 258r-297r (Flügel, *Kat.*, II, 265 ve *GOR*, IX, 249, Nu. 172); gene orda Kons.– Ak., Nu. 87 (Krafft, *Katal.*, 41 parça).

KAYNAKLAR : Uşâkîzâde, *zeyl-i zeyl*; Şeyhî, *zeyl-i zeyl*; Rizâ, *Tezkire*, 97; *GOD*, III, 229 v.d.; *GOR*, IV, 603; *SO*, IV, 158; *MOG*, I, 152 v.dd. (F. Babinger); Safvet Beg Başagiç, *Bosnyaçi i Hercegovci u islamskoy knyizevnosti* (Sarayevo 1912); 59-72; *Yeni Mecmû'a* I. (İstanbul 1917), 15-18 sayı; *OM*, II, 440. v.d.

148. AHMED HASAN BEYZÂDE

Asıl adı Ahmed'dir ve 1585'de *reisülküttâb* olan küçük Hasan Bey'in oğludur. Babasının mesleğine girmiş, 1598/1603 yılları Macar seferlerine, Serdar Satırcı Mehmed Paşa'nın *kâtibi* sonra *tezkireci* ve 1601'den sonra *reisülküttâb* olarak katılmıştır. 1018/1599'da Anadolu Defterdarı idi; *H. K.*, Nu. 2160'a güre 1046/5.VI.1636'da ölmüştür[1]. Sultan IV. Murâd'a ithaf edilmiş olan *Tarîh-i âl-i Osmân*'ının birinci kısmı Sadeddîn'in *Tâc ül-tevârîh*'inden (Bk. Yk. Nu. 109) özetlenerek alıntılanmıştır; Kanunî Süleyman'ın cülusundan I. Mustafa'nın ikinci defa tahta çıkışına (1032) kadar gelen ikinci kısmın son bölümleri yazarın gördüğü olayları tasvir eder ve bunun için de *H. K.*, (*Fezlike*, I, 11, 71) Peçevî (II, 210, 238, *GOR*, IX, 294 yanlıştır), Solakzâde ve Na'îmâ (I, 112, 113, 122, 127) gibi tarihçiler değerli bir kaynak olarak bundan yararlanmışlardır. Eserin yazılması 7. Receb 1031'den 19 Cumada I. 1032'ye (=18, V, 1622 - 21.III.1623) kadar sürmüştür. *GOR*, IX, 204, Nu. 65'e göre belki bir yanlışlık sonucu olarak, tarih Osmanlı devletinin kuruluşu ile başlar denilmektedir. Ahmed bir de *Kanişâ Fethnâmesi* yazmıştır.

YAZMALAR : A) *Tarîh-i âl-i Osmân :* Viyana, Millî Küt., Nu. 1046, Ypr. 209v. v.dd., 1032'ye kadar gelir; Nu. 1047, 926 dan 1032'ye kadar gelir; Nu. 1049, 1003'den 1045'e kadar gelir, yani 1032'den 1045'e kadar devam ettirilmiştir (Hasan Beyzâde tarafından mı?); bk. Flügel, II, 255 v.dd., ve *GOR*, IX, Nu. 65 ve IX, 205, Nu. 75 ("Köprülüzâde Âkil Bey"; bunun için Flügel, II, 257, Nu. 1049); İstanbul, Ragıb Nu. 987, Nuri Osmaniyye, Nu. 3105/6; Esad., Nu. 2136; Kahire, *TK*, 169., Ankara. T. T. K. Küt., Nu. 517 (Çeviren.),– B) *Kanîşa Fethnâmesi :* bilinmiyor.

KAYNAKLAR : Ahmed Resmî, *Sefinet er-rü'esâ*, 26 v.d. (bundan aynen, *aynâ-i zurefâ*, 21 v.d.); *EdÎ*, II, 196 v.d. (J. H. Mordtmann, ben burda bunu izledim); *OM*, III, 46.

1 *OM*, III, 46'ya göre 1035/1625'de ölmüş ve Gümüşsuyu mezarlığına gömülmüştür.

149. ÎSÂ B. LUTFULLÂH

San'a kalelerinden biri olan Zu Marmar'da 986/1588'de doğmuş olan **Îsâ b. Lutfullâh b. el-Mutahhar**[1] **b. Şerefeddîn Yahyâ el-Yemenî b. Resûlullâh** Yemen'deki muzaffer Türk' lere katılmıştır. Babası 994/1586'da Türk'ler tarafından İstanbul'a götürülmüştür. Kendisi 3. Rebi' I. 1048/15.VII. 1638'de ölmüştür.

901/1495 yılından 1039/1629[2] yılına kadar Yemen'-deki Fetihleri, isyanları ve olayları anlatan *Ravh el-rûh fîmâ hadata ba'd el-mi'a el-tâsi'a min el-fitan ve'l-futûh* adıyla kronik biçiminde bir eser yazmıştır.

YAZMALAR : Berlin Devlet, Küt., Nu. 9743 (Ahlwardt, *Katal.*, IX, 251); Londra, Brit. Müz., *suppl.* 590 (bk. Rieu, *AM*, *suppl.*, 381 v.d.). Kahire, *AK*, V, 60 v.d. ve 139.

KAYNAKLAR : Brockelmann, *GAL*, II, 402 ve Yazma Katalog-ları; Muhibbî, *Hulâsa*, II, 472, III, 293 : RİEU, *Suppl. Cat.*, 381 v.d.

150. ŞEREFEDDÎN (MÎR ŞEREF)

Mîr Şeref diye anılan Seyyid Şerefeddîn Hüseyn aslen Kürd'tür; Tebriz civarında doğmuştur. Sonradan Osmanlı devletinde kadılık etmiş ve Üsküdar kadılığından emekli olduktan sonra 1050/1640 tarihinde ölmüştür.

Şerefeddîn altı bâba ayrılan *Enfâs el-ahbâr* (*H. K.*, Nu. 1375 ve 2323) adlı farsça bir tarih yazmıştır. Her *bâb*'ın içindekiler şunlardır : 1. Yaradılış, 2. Fars kıralları, 3. Siyer (Peygamber tarihi), 4. Halifeler, 5. Abbasîler. 5. Moğol Hükûmdarları, 7. Timur, 8. Osmanlı hanedanı. Kitap 1026-1032/1617-1622 yıllarında yazılmıştır.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

KAYNAKLAR : *H.K.*, I. 463, v.d. ve II, 154 (onu tanımışa benzer); Bundan da *OM*, III, 73.

---

1 Büyük babası el-Mutahhar ve onun iki oğlu ve bunlar arasında baba Lutfullâh için bk. F. Wüstenfeld, *Jemen im XI. (XVIII). Jhdt.* (Göttingen 1885), 20, 58.

2 Ahlwardt ve Rieu'ye göre böyle; Kahire, *Ak*, V, 60 ve 139'a göre ise eser ancak 1029/ 1620 yılına kadar gelmektedir.

151. ABDULLÂH ÇELEBİ, (RIDVÂN PAŞAZÂDE)

Vaktiyle Kefe valisi olan (1019/1610) **Rıdvân Paşa**'nın oğlu olup bir süre müteferrika'lıkta bulunan bu yazarın hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. 1049/1639 yılında Sultan I. İbrahim zamanında yazılmış olan *Tarîh-i Rıdvân Paşazâde* adlı Dünya tarihine ait eseri yuvarlak hesap altı yüz bölümde bütün eski ve yeni tarihi anlatır. Bu kitabın dokuz faslını tutan Mısır tarihî aynı zamanda başlama ve karşılaştırma temeli olarak alınmıştır. Yazar öteki gözlemlerini de bu dokuz fasla bağlamaktadır[1]. Eski ve yeni tarihin olayları, tarihî incelemeler, istatistik bilgiler hiç bir düzen gözetilmeden karmakarışık yazılmıştır. Bahsedilen dokuz fasıl şöyle yazılmıştır: 1. İnsanın yaradılışından kitabın yazıldığı zamana kadar (Dünya tarihi bakımından bir giriş), 2. Tufandan sonra Mısır Kıralları, 3. Mısırın tılısımları, 4. Mısır'ın diğer memleketler yanındaki öncelliği, 5. Mısır'ın bölgeleri, 6. Mısır'ın Halifeler zamanındaki valileri, 7. Mısır hükûmdarlarının yıkılışlarının nedenleri, 8. I. Selim ile Kânsûh el-Gûrî arasındaki muhabere, 9. I. Selim'in Tûmânbây'la beş savaşı. Sadırâzam Kara Mustafâ Paşa'ya (Ölm. 1053) ithaf edilmiş olan eser dikkati pek çekici olarak Deccâl'a ait hikâye ve Yûnus'un balığın karnındaki duasıyla biter.

Bundan başka Rıdvân Paşazâde yazdığı *Tarîh-i hânân-i Tatar ve-deşt-i Kıpçak* adlı kısa bir tarihi eseri de Kapdan Hüseyn Paşa'ya sunmuştur. Bunda IV. Murad zamanına kadar Kırım hanlarının tarihi anlatılmaktadır.

YAZMALAR: A) *Tarîh*: Berlin, r. 8° 962 (1090 tarihli kopya); Viyana, Millî Küt., Nu. 858 (**Flügel**, *Katal.*, II, 90 v.d.; bk. *GOR*, IX, 183); Gotha 157 (**Pertsch**, *Kat.*, 129, 9 yerine 12 fasıl içermektedir ve Mısır tarihi sultan I. İbrahim'e kadar anlatılmaktadır); Londra, Brit. Müz.,

1 Ekseri yazma nushalarda Mısır'ın Osmanlı Valilerinin türlü büyüklükte listeleri bulunmaktadır; 1050 sıralarında yazılmış olan eser başkaları tarafından devam ettirilmişe benzemektedir.

or. ve *Add* 24956 (Rieu, *CTM*, 68 v.d.; Berlin ve Viyana'dakiler gibi 9 fasıl içermektedir); Leiden, Nu. 941 (*Catalogus*, III, 23; 1056'ya kadar gelir); Paris, Millî Küt., Schefer kolleksiyonu, Nu. 1041 ve 1043 (Blochet, 162, 163; 1050 ve 1065(?) yıllarına kadar gelirler); İstanbul, Bayezidiyye, Nu. 2467; Hamidiyye, Nu. 900; Mehmediyye, Nu. 4302 (*Risâle fî tarih Misr*); Kahire, *TK*, 175 [2].– B) *Tarîh-i Hânân-i Tatar* : Paris, Millî Küt., ve Arsenal Küt., Nu. 39; bk. *AFGH*, XIII (1822), 421, Nu. 124.

TERCÜMELER : *Tarîh-i Hânân-i Tatar* : Paris, Millî Küt., *Trad.* Nu. 39 (*Catal. cod. reg.*, 358), Yazm. Fransızca tercüme, bir Genç Dilci tarafından.

KAYNAKLAR : Adı geçen yazma katalogları, özellikle *GOR*, IX, 183 ve Rieu, *CTM*, 68; *OM*, III, 103 v.d.

152. MEHMED B. MUSTAFÂ (RİYÂZÎ)

Mollâ Mehmed 980/1872'de doğmuştur ve Birge'li (İzmir'e bağlı) Mustafa efendi adlı birisinin oğludur. Önceleri müderris sonra Halep Kadısı olmuş ve Sefer 1054/17.IV. 1644'de ölmüştür (*GOR*, VI, 44'e göre Kahire'de). *El-asamm* lakabını kullanırdı. Şairlik'de **Riyâzî** mahlasını taşırdı.

Başlıca eseri, içinde 384 şairden bahsedilen *Riyâz el-şu'arâ* (*H. K.*, 2818 ve 6724) adlı şairler tezkiresidir. Bu eser 1018/1609'da bitirilmiştir (*H. K.*, Nu. 6734 tamamiyle yanlıştır). **Riyâzî** bundan başka **İbn Hallikân**'ın *Vefeyât el-a'yân* adlı eserini kısaltarak türkçeye çevirmiştir [1].

2 Yazar *Taşa'el-ezhâr fî acâ'ib el-aktâr* adlı olup yazarı bilinmeyen arapça kitabın sırası düştükçe başka eserlerden aktarmalarla genişletilmiş bir tercemesini yazdığını söylemektedir (Bk. Pertsch, *Gotha*, 129 ve Rieu, 68b).

1 **İbn Hallikân**'ın *Vefeyât*'ı çok önceleri farsça'ya çevrilmiş olup Osmanlı ülkesinde bundan istifade edilmiştir. 895/1490'da **Yûsuf B. Ahmed B. Mehmed b. Osmân** bir Farsça tercümeyi bitirmiştir (Londra, Brit. Müz., Nu. *Add.* 1674; bk. Rieu, *SPM*, I, 334). I. Selim zamanında ve onun emriyle (**Abd ül-) Kebîr b. Uveys b. Mehmed Latifî** yahut **Kâdîzâde** (Ölm. Kahire 930/1523; bk. H. K., VI, 455) bunu izlemiştir. Eser Oxford'da Bodl. Küt., Nu. 361'de vardır; bk. Ethé, *Catal.*, 193; Cambridge, King's College Nu. 110 (bk. E. G. Browne, *Syppl. Handlist*, 223, buna göre 5. Zu'l-kade 926/17.X.1520'de İstanbul'da bitmiş olan birinci kısım avtografya, 928/1522'de bitmiş olan kısım ise avtografyanın kopyasıdır). **Riyâzî**, eseri kısaltarak türkçeye tercüme eden ilk şişidir. Fakat bu tercümesi pek yayılmamışa benzer. Çünkü **Mollâ Mehmed b. Mehmed Rodosizâde**'nin [Ayasoluklu, 23. Muharrem 1113/30.IV.1701 de İstanbul'da *müderris* iken ölmüş ve Eyyüb'de İdris Köşkü (bk. yk. Nu. 28)'nde gömülmüştür; bk. *SO*, IV, 200] tercümesi (*İbn*

YAZMALAR : *Riyâz eş-su'arâ :* Berlin, Devlet Küt., *or.* 8°. 1051 *or.* 8° 1042; Viyana, Millî Kü , Nu. 1237 (Flügel., *Katal.*, II, 268), Kons. Ak., Nu. 314 (Krafft, *Katal.*, 126); Hamburg, şehir Küt., Nu. 282 (Bk. *Der İslam*, XIV, 364); *Uppsala*, Nu. 303; Paris Millî Küt., *c.r.* Nu. 248; İstanbul, Üniv. Küt., 20, 678, 3384; Mahmûd Kemâl Bey Kolleksiyonu.

TERCÜMELER : V. v. Rosenzweig - Schwanau tarafından kısmen, Kons. Ak.,'de Viyana'da; bk. *ZDMG*, XX (1866), 439, Nu. 3 (20 varak).

KAYNAKLAR : Rizâ, *Tezkire*, 38 v.d.; *SO*, II, 425; *GOD*, III, 367; *GOR*, VI, 44; *OM*, II, 183 v.d

153. SİNÂSÎ MEHMED AĞA

Şinâsî Mehmed Ağa Yeniçeri ocaklarından birine mensup olan Baykuş Hasan Ağazâde'nin oğludur. Kendisi Yeniçeri *çorbacısı* olmuştur. Yaşadığı zaman hakkındaki bilgi Sultan İbrahim devrinde (1640-1648) çalışmış olduğundan ibarettir. *Tezkiret es-selâtîn ve-mecâlis el-kavânîn* adıyla dört ciltlik bir tarih yazmıştır. Yalnız birinci cildinin hilkatten Muhammed'in peygamberliğine kadar olan zamana ait bilgiyi içerdiğinden başka bu kitabın bölümleri hakkında bilinen bir şey yoktur. Bundan başka Kanunî Süleymân'ın Zigetvar seferi hakkında Ferîdûn Bey'in (bk. yk. Nu. 89) *Nüzhet el-ahbâr* adlı kitabını özetleyerek 1058/27.I.1648 yılında *Nüzhet el-ahbâr fî icmâl sefer Zigetvâr* adıyla bir eser yazmıştır.

YAZMALAR : *Tezkiret es-selâtîn*'in birinci cildi İstanbul'da Topkapı Sarayında Erivan köşkünde bulunmaktadır.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 30.

Hallikân Tarihi adı ile İstanbul'da basılmıştır) bunun yerini tutmuştur. Sadırâzam Kara Mustafa Paşa için (bk. *EdI*, II, 80; v.d.) 1087/1676 yılında meydana getirilen bu tercüme' (*H. K.*, Nu. 14580) nin yazmaları bir çok kolleksiyonlarda vardır : Msl. Viyana, Millî küt., Nu. 1239 (*Flügel, Katal.*, II, 399 v.d.); İstanbul, Aya Sofya, Nu. 2231; Hamidiyye, Nu. 926; Selim Ağa Nu. 778; Mehmediyye, Nu. 4297/8; Nuri Osmaniyye, Nu. 3223/4; Bayezidiyye, Nu. 2406; Beşir Ağa, Nu, 466.

154. HACI ÂLÎ

Hâcî Âlî'nin ancak divan Kâtibi olduğunu ve XI. yüzyılın ortalarında yaşadığını bilmekteyiz. Kendisini Âlî adıyla adlandırdığı anlaşılıyor.

Âlî 1060/1650 yılında **Kutbeddîn** (bk. yk. Nu. 12)'nin *el-bark el-Yemânî fi'l-feth el-Osmânî* adlı eserini *Telhis el-Yamânî* adıyla türkçeye çevirmiştir; adından da anlaşılacağı üzere bu bir özet olsa gerektir. Bundan başka **Nâbî** gibi Kamınça seferi hakkında bir yazı yazmıştır. Nihayet 1074/1663 yılında ünlü velilerle bilginlerin biyografyalarına dair *Tuhfet ül-mücâhidîn* adlı bir kitap yazmıştır.

A) *Telhîs el-Yemânî:* İst. Millet Müt. Nu. 801 (1862). – B) *Tarîh-i Kâmınça:* Bilinmiyor. – C) *Tuhfet ül-mûcâhidîn*: Bilinmiyor.

KAYNAKLAR: *OM*, III, 47 ve 101 (Alî Âlî)[1].

155. VASFÎ

Vasfî kimliği iyice anlaşılmayan bir yazarın mahlasıdır. Önceleri Kapdan Paşa olup bir çok defalar Sadırâzamlığa yükselen **Halîl Paşa**' (Kayserili, aslı Ermeni, Ölm. 1040/1630, bk. *H. K.*, *fezlike*, II, 137 v.d., ve **J. H. Kramers**, *Edİ*, II, 942 v.d.) nın I. Ahmed ve IV. Murad zamanındaki seferlerini *Tarîh-i Halîl Paşa* veya *Gazâtnâme-i Halîl Paşa* adı verilen bir eserde tasvir ettiği için on yedinci yüzyılda yaşamış olmalıdır. Oldukça ayrıntılı olan bu yazıda, yalnız Osmanlı tarih yazarlarının değil Avrupa tarih yazarlarının da ılımlı ve âdil diye övdükleri (Bk. *GOR*, V, 77) Halîl Paşa'nın karada ve denizde geçen bütün seferleri anlatılmaktadır.

YAZMALAR: Viyana, Millî Küt., Nu. 1043 (Bk. **Flügel**, *Katal.*, II, 253 v.d.); İstanbul, Esad Ef., 2139 (Orada fihrist de yazarın adı yazılıdır).

KAYNAKLAR: Yukardakiler gibi.

1 Yani *OM*, III'de Alî iki defa kaydedilmiştir : **Mahmûd Kemâl** Bey'in *Menâkib-i hünerverân* mukaddimisinde S. 100'de (İstanbul 1926) söylediği gibi zaten bu Alî, Mustafâ Âlî ile (bk. yk. Nu. 110) çokluk karıştırılmaktadır.

156. YÛSUF AĞA

1030/bş. 20.XI.1620'de Kahire'de Çerkeslerin kâtibi olduğundan başka hayatı hakkında bilgi olmayan **Yûsuf Ağa**, Şükrî'nin manzum *Selîmnâme*'sini Vali **Koçi Bey**'in özendirmesi üzerine düzeltilmiş olan yeni nushasından nesir olarak türkçeye çevirmiş ve bu sırada başka tarihçilerin yazılarından da –Meselâ **İbn Zünbül** (bk. yk. Nu. 38)'ü kaydediyor– yararlanmıştır.

Yûsuf Ağa'nın *Selimnâme*'sinin Viyana'daki yazma nüshasına Mısır'ın I. Selim tarafından fethinden Receb 1052/Eylül 1642'de **Maksûd Paşa**'nın tayinine kadar Mısır'a gelen Osmanlı valilerinin bir listesi ilâve edilmiştir; bk. bunun için *GOR*, IX, 103 v.d..

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., *or.* 8° 1045; Viyana, Millî Küt., Nu. 1008 (bk. **Flügel**, *Katal.*, II, 229 v.d.).

KAYNAKLAR : *GOR*, II, VI, Nu. 13; IX, 193 v.d., Nu. 33; *OM*, III, 193, 5 aş.

157. ZİYÂEDDÎN İBRÂHÎM (NURÎ)

Nûrî Mahlaslı Ziyâeddîn İbrâhîm'in hayatı hakkında fazla bilgi olmadığı anlaşılıyor. *GOR*, V, 15 ve 601'e göre Bağdad'da kadılık etmiştir. O, Bağdad'ın Şa'bân 1048 (Aralık. 1638)'de kuşatılma ve fethini ayrıntılı olarak tasvir etmiştir. Bu eser Osmanlı tarafından çok fars tarafına ait geniş bilgi verdiği için bu olayı tasvir eden diğer eserlerden[1] ayrılır (*GOR*, V, 671). **J. v. Hammer**, *Fethnâme-i*

1 Bu kuşatmanın en dikkate değer tasviri meşhur fransız seyyahı **Sieur du Loir** (Kasım 1639'dan Haziran 1641'e kadar Doğuda seyahet etmiştir)'ın önemli seyahatnamesi *Les Voyages*' (Paris 1654, 4°)da bulunmaktadır, bunda o *la domination du Grand Seigneur, la religion et les moeurs de ses sujets ensemble ce qui se passa à la mort du feu S. Mourat dans le sérail, les cérémonies de ses funérailles.... avec la relation du siège de Babylone fait en* 1639 (Yani Bağdad'ın 1638 yılında)'dan bahsetmiş ve bu kuşatmaya ait yazıyı latince transkripsiyonla türkçe olarak ve fransızca tercümesiyle basmıştır. Türkçe metin 224 S. - 254. S. ları doldurmaktadır fakat bunun yazarının kim olduğu anlaşılamıyor. Ancak bu türkçe kısım dil tarihi bakımından da araştırılmağa değer. Bk. *GOR*, V, 248 not.–Londra Brit. Müz., Nu. *Add.* 18071, 235-237 ypr. larda (**Rieu**, *CTM*, 36a) ki kısa *Bağdâd Fethnâmesi* ile St. Germain-en-Laye'de şehir küt., Nu. 379'da bulunan *Tarîh-i Feth-i Bağdâd*'ın kime ait olduğunun ortaya çıkarılması gerektir; bk. **J. v. Hammer**, *AfGH*, XIII, 389, Nu, 83.

Bağdâd adlı bu eseri eleştiriyorsa da, Nûrî'nin yazdıklarının doğruluğundan şüphe etmesi doğru değildir. Zira Nûrî Bağdad'ın kuşatılma ve fethi sırasındaki olaylar hakkında çok iyi bilgisi olduğunu gösteriyor. Bunun için de eserinin değeri vardır. Eser IV. Murad'ın ölümü ile (1049) sona ermektedir.

YAZMALAR : Viyana Millî Küt., Nu. 1054 (Flügel, *Kat.*, II, 261, v.d.; *GOR*, V, 671; IX, 205, Nu. 78), 231 ypr. Büyüklüğünde.

KAYNAKLAR : *GOR*, V, 15, 601, 671; Flügel, *Katal.*, II, 261.

158. MUHAMMED B. ALLÂN

Muhammed b. Allân b. Abdullâh el-Melik b. Alî b. Mubârekşâh el-Sıddîkî el-Alevî, Mekke'lidir. Orada yaşamış ve ölmüş bir şeyh olması muhtemeldir. Çok eser yazmış olan Şeyh **Cemâleddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Allân** bunun akrabalarından biri olmalıdır; bk. *H. K.*, VII, 1115, Nu. 4313, burada altmış kadar eserinden birkaçının adı yazılmıştır; ve Wüstenfeld, *GdA*, 270 v.d., Nu. 567.

Muhammed b. Allân Bağdad'ın kuşatılmasını ve fethini tasvir eden *El-feth el-mustecâd fî feth Bağdâd* (*H. K.*, Nu. 8885) adlı kitabını 1048/1838 yılında yazmıştır. Bu biricik tarihî eseridir. Çünkü diğer yazıları tütün içmeğe (*H. K.*, 3619) ve hacca gitmenin kutsallığına (*H. K.*, Nu. 11371) ilişkindir.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

KAYNAKLAR : *H.K.*, Nu. 8885; J. v. Hammer, *AFGH*, XIII (Viyana 1822), 423, Nu. 146 (Yalnız kitabın adından bahsedilir).

159. MUSTAFÂ B. RIDVÂN

Hâcî Mustafâ b. Mollâ Rıdvân Bağdad'lıdır, ve 1048 yılında (Kasım 1638) bu şehrin düştüğünü görmüştür. *Fethnâme-i Bağdâd* adlı eserinde tasvir edilen olayların 1030/1621 yılından sonrakilerini gözüyle gördüğünü açıkça

söyler[1]. Bu fetihname Kanunî Süleyman zamanında 941/1534 yılında Bağdad'ın fethiyle başlar. IV. Murad zamanına kadar geçen olayları kronik biçiminde anlatır. Buradan itibaren asıl eser başlamakta ve 1049/1640 yılında IV. Murad'ın ölümü ve I. İbrahim'in cülüsu ile bitmektedir. Eser Umumî yerlerde okunmak üzre yazılmış olmalıdır.

YAZMALAR : Oxford, Bodl. Library, Nu. *or.* 276 (Her halde Unicum).

KAYNAKLAR : Yazmanın incelenmesi.

160. AHMED (HAMDÎ)

Hayatına dair bir şey bilinmiyen **Ahmed Hamdî**, IV. Murad'ın hükûmeti sırasında (1623-1640) bu sultana ithaf ettiği *Tarîh-i Misr* adlı küçük bir eser yazmıştır. Bu yazının konusu I. Selim'in Nil diyarını fethine aittir. İki bölüme ayrılır. Bunların birincisi önceki ve savaşa sebeb olan olayları, ikincisi ise seferi ve Suriye ile Mısır'ın fethini anlatır.

YAZMALAR : Viyana, Kons. Ak., Nu. 258, 41 4° yaprak doldurur.

KAYNAKLAR : Krafft, *Katal.*, 96.

161. MEHMED B. MEHMED

Edirne'li olup divan kâtipliğinde bulunduktan sonra İstanbul'da Beylerbeyi Emir ül-ümerâ medresesinde müderris olduğundan, 10. Rebi' I. 1050/30. Haziran 1640'da orada öldüğünden başka hayatına dair bilgi yoktur.

Nuhbet ül-tevârîh ve'l-ahbâr adlı tarihî eserinin birinci kısmının ayrı iki şekli vardır[1]. Mehmed birincisini

1 1018 (!) yılında Bağdâd'da doğmuş biri tarafından yazılmış olup *Kitâb-i Tarih* gibi basit bir ad taşıyan küçük bir yazma (47. ypr) 1028/1619'da Bağdad'da geçen olaylarla başlar ve Sultan İbrahim (1049-1058/1640-1648) ve II. Şâh Abbâs'a (1052-1077/1642-1666) kadar devam eder; eser Leiden, Üniv. Küt., *cod. Schultens* 1278 (1), bk. *Catal.*, IV, 29'da bulunmaktadır. İstanbul'da Umumî küt., Nu. 4935'de hakkında fazla bilgi verilmeyen *Tarih-i Bağdâd* adlı Türkçe bir eser vardır.

1 J. v. Hammer ve Ch. Rieu'nün eserin iki ayrı tertibi hakkında verdikleri bilgiler açıkça anlaşıldığı üzere eserin hükûmdar sülâlelerinden bahseden birinci kısmına aittir.

1030/bş. 26.XI.1620 yılında Sultan II. Osman'a (1026-1031), çok genişletilmiş olan ikincisini ise Sultan IV. Murad'a (1032-1049) ithaf etmiştir. Birincisi iki cilddir. *H. K.*, Nu. 13631'e göre bunun birinci cildi 87 hükûmdar sülalesinden, ikincisi Osmanlı tarihinden bahseder.

Her iki kısmın içindekiler hakkında **Rieu**, *CTM*, 31 v.d.'da tam bilgi vardır. Eser I. Ahmed'in 23 Zu'l-kade 1026-22. Kasım. 1617'deki ölümüyle biter. Eserin birinci kısmı *H. K.*'nında kınayarak gösterdiği üzre (VI, 315) Cenâbî'nin (Bk. yk. Nu. 90) dünya tarihinin bir özetinden ibarettir.

Eserin yalnız birinci kısmı daha ayrıntılı olan ikinci tertibi de iki bölüme ayrılır. Bunun ikinci bölümü birincinin eşidir ve yine I. Ahmed'in ölümüne kadar[2] (1026/1617) Osmanlı tarihini anlatır.

YAZMALAR : Birinci tertip : Viyana, Millî Küt., Nu. 859 (yalnız birinci kısım, bk. **Flügel**, *Katal.*, II, 91 v.d.); Nu. 860 (Birinci kısmın özetleri); Paris, Millî Küt., Schefer Kolleksiyonu, Nu. 1022 (**Blochet**, *Catal.*, 157; 1028'e kadar gelir); Londra, Brit. Müz., *or.* 31 (**Rieu**, *CTM*, 30 v.dd.).– İkinci tertip : Berlin, Devlet Küt., or. Nu. 1039, 8°; Viyana Nu. 861 (**Flügel.**, *Kat.*, II, 93, iki kısım; Osmanlı tarihine ait ikinci kısmın parçası Nu. 862 de); Manchester, Üniv. Küt., Lindsay Kolleksiyonu, Nu. 123; Uppsala, Üniv. Küt., Nu. 253 (Bk. **Tornberg**, *Catal.*, 171 v.dd., içindekiler hakkında tam bilgi ile; yalnız 1. kısım); Oxford, Bodl. Libr., *Sale*, 64; Petersburg, Umumî Küt., Nu. 521 (**B. v. Dorn**, *Catal.*, 467); Asya Müz., bk. **B. v. Dorn**, *Asiat. Museum*, 382 ve *Mélanges Asiatiques*, V, 460. İstanbul kütüphanelerinde aşağıdaki yazmalar varsa da bunların hangi tertipten oldukları fihristlerden anlaşılmaktadır : Nuri Osmaniyye, Nu. 3443/7; Hamidiyye, Nu. 995/7; Hamidiyye, Nu. 995/7; Laleli, Nu. 2108/9; Mehmediyye, Nu. 4202/3; Halet Ef., Nu. 589; Bayezidiyye, Nu. 2456; Damad İbrahim, Nu. 925; Kahire, *TK*, 2372. Yazma.). Ankara T. T. K. Küt., Nu. 518 (Birinci tertip. (çeviren).

BASIMLAR : *Nuhbet ül-tevârîh ve'l-ahbâr*, İstabul, Amire, 5. Receb 1276/28. I. 1860, 2 ypr + 24 S + 75 S. (Şecereler ve Sülâleler) + 251

2 Bir çok yazmalarda Mısır'ın Osmanlı valilerinin bir listesi vardır; bk. msl. **Flügel**, *Katal*, II, 93 ve basım.

S. Mısır Valileri listesi bu kısımın yazılışı sırasında vali olan Mustafa Paşa'ya kadar gelmektedir (7. Şa'ban 1026).

KAYNAKLAR : *GOR*, IX, 181, Nu. 3 (Birinci tertibin içindekiler hakkında bilgi); **Rieu**, *CTM*, 30 v.dd.; **Flügel**, *Katal.*, II, 91 v.dd.; *OM*, 11 (burada Mehmed b. Mehmed'in *Tuhfet es-sukûk* adlı bir eser daha yazmış olduğu iddia edilmekteyse de bu her halde Edirne'li **Mehmed b. Derviş Mehmed** (Senâ'î) ile bir karıştırma sonucudur, halbuki bu iki yazarın birbirine karıştırılmaması gerekir bk. *H.K.*, Nu. 7773 (IV, 106). *H.K.*, da iki kişiyi birbirine karıştırıyor. Bk. Nu. 5344, buna göre **Mehmed Senâ'î** Balıkesirli'dir, her halde **Senâ'î** mahlaslı başka bir şair.

162. ŞEMSEDDÎN MEHMED B. MEHMED (ŞER'Î)

IV. Murad zamanında (1623-1640) yaşamış olduğu anlaşılan **Şemseddîn Mehmed b. Mehmed eş-Şer'î, Emîr Yahyâ b. Abdullâtif Kazvînî'** (doğm. 885/1480, ölm. 23. Receb 962/Haziran 1555, İsfahan)'nin *Lubb ül-tevârîh* (Bk. *H. K.*, Bu. 11076) adlı farsça yazılmış dünya tarihini türkçeye çevirmiş ve üzerinde ayrıca çalışmıştır. Eserin tertibi aslının tertibi gibi olup[1] yalnız aslı dört kısım olduğu halde tercümesi altı *kısm*'a ayrılmıştır. Birinci kısmından sonra Adem ve haleflerini anlatan bir kısım eserin sonuna da IV. Murad'ın 1049/1639 yılındaki ölümüne kadar Osmanlı tarihini anlatan bir kısım ilâve edilmiştir.

YAZMALAR : Yazarın yazdığı ilk nusha : Viyana, Kons.-Ak., Nu. 251 (Bk. **Krafft**, *Katal.*, 92) : Büyük 8°, 159 ypr., yazarın elyazısı notları ile 1055/1645 yılında yazılmıştır; 1051/1641 yılına kadar geçen olayları anlatır; *) Kitabın başında yazarın mühürü vardır : *Şemseddîn hâdim-i şer'i mübîn.*

KAYNAKLAR : **Krafft**, ayn. esr.; *MOG*, I, 85 (**P. Wittek**).

1 20. Zu'l-Hicce 948/Nisan. 1542'de bitmiş olan, Emîr Yahyâ'nın eseri için bk. **B. v. Dorn**, *Asiatisches Museum* 670 ve *Mélanges Asiatiques*, I, 3; eserin latince bir tercümesi *Medulla Historiarum* adı altında **A. F. Büsching**'in *Magazin für die neue Historie und Geographie*'sinde XVII. C.'de çıkmıştır (Halle 1783, **Gilbert Gaulmin**'in el yazısı tercümesinin basımı; bk. onun *In Hamedallae Casbinensis, Persae sapientiam universi*, Paris, 1641, 12° adlı yazısına).

* Kitapta "1051/1631 (41 olacak) yılında yazılmıştır; 1055/1645 yılına kadar geçen olayları anlatır" şeklinde yazılı ise de bunun bir tertip hatası olduğu açıkça görüldüğünden yukardaki şekilde rakamların yerini değiştirdim (Çeviren).

163. MUSTAFÂ, KOÇİ BEY

Koçî Bey diye anılan **Mustafâ** Görice'li ve Arnavut'tur (bk. **H. Gelzer**, *Vom Hl. Berg und aus Mazedonien* (Leipzig, 1904), 201 v.dd.). **Koçî** yahut *koç* (Yani kırmızı) adı *OM*, III, 119, not'a göre arnavudça imiş. Küçükken İstanbul'a gelmiş sarayda eğitilmiş, Sultan I. Ahmed devrinden Sultan IV. Murad zamanına kadar hükûmdarların hizmetinde bulunmuştur. Özellikle bu sonuncu hünkârın gözüne girip onun müşaviri ve mahremi olmuştur. Bu sıfatla, içinde Osmanlı devletinin çökmesi sebeplerini apaçık tahlil edip gösterdiği genellikle *Risâle-i Koçi Bey* adı verilen ünlü risalesini Sultan için yazmıştır. Eski devlet düzenine aykırı hareketleri, bu düzenin ihmal edilmesini, yaklaşmakta olan yıkılışın başlıca sebebi olarak göstermektedir. **Osman'lı'ların Monteskiyö'sü Koçî Bey** bu siyasi yazısı ile Osmanlı Devleti'nin güçten düşmesini politik ve istatistik bir şekilde isabetli olarak anlatmış ve III. Murad'dan IV. Murad'a kadarki düzensizliklerin sebeplerini aydınlatmıştır. 1040/1630'da yazılmış olan eser[1] muhtelif baskılardan da anlaşılacağı üzere ancak son zamanlarda büyük bir önem kazanmıştır. *SO*, IV, 63'de bulunup **Na'îmâ**'dan alındığı sanılan bilgiye göre **Koçî Bey** aynı konu üzerine ve Sultan İbrahim için (1640-1648) bir başka risale daha yazmış imiş. **Koçî Bey** zaten **Na'îmâ'nın** (bk. ona) üstadı idi. IV. Mehmed'in hükûmetinin başlarında, yani (1650)'ye doğru ölmüştür. Baba şehrinde *Mirahor* İlyas Bey camisinin avlusunda oğlu **Sefer Şâh**'ın yanında gömülüdür. Kardeşi **Hurrem** Rusya'ya kaçmış ve Hristiyan olmuş imiş.

1 Aynı türden olup *Koçi Bey risâlesi* gibi 1040/1630 yılında ve yine Sultan IV. Murâd için **Aziz Efendi** adlı biri tarafından yazılmış olan Kânûnnâme-i *Sultâni* adlı bir eser Berlinde Devlet Küt., Yazma Mecmualar, Nu. *Or.* 4° 1209, 129r. ypr. v.dd'dadır. Yazar III. Murad'dan beri Osmanlı devletinin çöküş sebeplerini açıklamakta ve bu arada özellikle Kürd beyleriyle ilgilenmektedir.

YAZMALAR : *Risâle-i Koçi bey :* Berlin, Nu. 215 (Pertsch., 244 v.d.); Leipzig, Üniv. Küt., Nu. 1027, I; Viyana Millî Küt., 1045 (Flügel, *Katal.*, II. 255); Münih, Devlet Küt., Nu. 96; Petersburg, Umumî Küt., Nu. 534; İstanbul, Esad Ef., Nu. 2237/8; Kahire, *TK.*, 250 ve 247 v.d. (*el-telhisât el-muta'allike bi-tedbîr umûr saltanat el-devle el-aliyye el-Osmâniyye* adı ile).

BASIMLAR : İstanbul, 1277/1860 (Bk. *Journ. Asiat.*, 1863, II, 31, Nu. 134); basıldığı yer yazılmaksızın (= Londra, Britanya İncil Cemiyeti Basımevi) 1279, Ahmed Vefik Paşa tarafından yayınlanmıştır. (Fakat adını yazdırmamıştır), 32 S. 8°; İstanbul, 1303, 124 S. 8°.

KISALTMALAR : Ebûzziyâ Tevfik, *numûne-i edebiyât-i Osmâniyye* 2 (İstanbul 1302), 31-36.

TERCÜMELER : Almanca : W. F. A. Behrnauer, *ZDMG*, XV (1861) 272-332, bk. XVI, 271 v.d.; Fransızca : *Canon du Sultan Suleiman II, representé à Sultan Mourad IV pour son instruction. Traduit du turc en françois, par M* (= Pétis de la Croix), Paris 1725, 12°; Macarca : J. Thury, *Török történetirok*, II (Buadapeşte 1896), 406-415; Rusça : Vassiliy Dmitrieviç Smirnov, *Koçibeg Gümücinskiy*[2] *i drugie osmanskie pisateli XVII v.* (Petersburg 1973) türkçe metinle birlikte.

KAYNAKLAR : *GOR*, IV, 344 v.dd. (İçindekiler hakkında kısa bilgi ile); *ZDMG*, XI, 111; XV, 272 v.dd.; XVI, 271; *SO*, IV, 63; *OM*, III, 119 v.d. (Ailesi hakkında bilgilerle); *EdI*, II, bu addaki madde (Fr. Babinger).

164. KOCA HÜSEYN

Müverrih diye anılan Koca Hüseyn Saraybosna'lıdır. Babası orada Gâzî Husrev (bk. *EdI*, II, Husrev Gâzî maddesi ve *Turan*, Budapeşte 1918, 583 v.dd.) camisi kütüphanesinde hafızı kütüp idi. Hüseyn Bağdad seferinde (1048/1638) IV. Murad'ın maiyetinde bulunmuş ve onun buyruğuyla, Cenâbî'nin eserinin bir özeti olan Ahmed b. Yûsuf Karamânî'(bk. yk. Nu. 118) nin *ahbâr el-düvel* adlı arapça dünya tarihini türkçeye çevirmiştir. Sonradan *SO*, IV, 797'deki listeye göre bir çok defalar *Reisülküttâb* olmuştur. Rivayete göre seksenlik bir ihtiyar olarak 1054/1644 yılında ölmüştür.

2 Smirnov, Behrnauer'in bir yanlışına uyarak Koçi Bey'in Gümülcineli olduğunu söylemiştir.

Hüseyn öldüğü yıl *Bedâ'i ül-vekâ*'i (Suyûtî'nin dünya tarihine benzetmek üzre her halde böyle adlandırılmıştır) adındaki dünya tarihini yazmakla uğraşmaktaydı. Bu eserin bitirilmediği anlaşılıyor. Her ne kadar" uzmanca görüşleri yazarın pragmatik bir düşünür olduğunu ispat ediyor" ise de (*GOR*, IV, 601) eserin insicamı yoktur. Eserde üç bablı bir önsöz ve dört bölüm *(fasl)* vardır. Önsözün birinci babı bütün Arap tarihini, ikincisi Peygamber'in doğumundan Hicret'e kadar geçen zamanı, üçüncüsü Mekke ve Medine'yi sonra da ölümüne değin Peygamber'in tarihini anlatmaktadır. Eserin dördüncü bölümü ise Cengiz Han'a kadar Emevî'lerin, Abbasî'lerin ve sairenin tarihini anlatmaktadır. Viyana'da Nu. 864'deki yazmanın, iki cild olduğu söylenilen eserin tamamı olduğu kabul edilirse bu eserin bitirilememiş olduğuna inanmak gerekir. Zamanının tarihine ait bir takım işaretlere (bk. *GOR*, VII, Nu. 2) bakılmazsa kitabın Osmanlı tarihi için başlı başına bir değeri yoktur. Eserin tertibi *Ahbâr el-düvel*'e ve **Cenâbî**'nin tarihine çok benzemekle bunun bağımsız bir eser olup olmadığını araştırmak yerinde olur. Belki de yukarda adları geçen eserlerden tercüme edilmiştir. Ancak Koca Hüseyin'in biri tercüme diğeri telif olmak üzere birbirinden ayrı, tarihe ait iki eseri olduğu anlaşılıyor. Sonuncuyu yetmiş ile seksen yaşları arasında yazmağa çalıştığından bunun bitmemiş olması ihtimali kuvvetlidir.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., 864 (Flügel, *Katal.*, II, 94 v.d.).

KAYNAKLAR : Ahmed Resmî, *Sefinet er-rü'esâ*, 34 v.d.; *GOR*, IV, 601; *OM*, III, 46 v.d.

165. ABDULKÂDİR (KÂDİRÎ)

Kâdirî mahlaslı **Abdulkâdir**'in hayatı hakkında pek fazla bilgi yoktur. Kendi verdiği bilgilerden 1004/1595'de *topçular kâtibi* bulunduğunu ve otuz yıl sonra II. Osman'ın Leh seferi sırasında *Divitdâr* ve *Nişâncı* olduğunu öğreni-

niyoruz. G. Flügel hiç de haklı olmayarak, sadece bir savaşçı olan bu Abdulkâdir'in, *H. K.*, Nu. 1586'ya göre musiki dinlemenin helâl olduğuna dair bir risalesi olan ve 1034/1624 yılında ölen **Seyyid Abdulkâdir b. Mehmet b. Mehmed Kâdirî** ile karşıtırmıştır. Nişancılar listesine göre (Bk. *SO*, IV, 792 v. dd.)**Abdulkâdir**'in yalnız orduda Nişancı olduğu, yani o yüksek memuriyette bulunmadığı anlaşılıyor. 1055/1645 sıralarında ölmüş olmalıdır.

Abdülkâdir bir rivayete göre yalnız *Tarîh-i âl-i Osmân* diye anılan kendisine değer biçilebilir açık üslüplu bir tarih yazmıştır. Bunda 1000/bş. 19.X.1591 yılından 1054/bş. 10.III. 1644 yılının başına kadar, yani III. Murad'ın hükümetinin son üç yılından İbrahim'in hükûmetinin ortasına kadar Osmanlı ülkesinde geçen olayları anlatır. Üslubunun kaba olduğundan ve güzel yazmağı bilemediğinden, sanâtkârca yazmaktan vazgeçtiğini eserin bir çok yerlerinde söyler. Tanıdığı harp aletlerinden (toplar, bunların türlü adlarını yazar, çadırlar, arabalar vesr; bk. *GOR*, X, 690 v. d.) çok geniş bahsetmesinden asker olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bir çoklarına katılmış olduğu Macar seferleri tasvirlerinin başlı başına değeri vardır.

Na'îmâ tarihini yazarken **Abdulkâdir**'in eserinden çok yararlanmıştır.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1053 (**Flügel**, *Katal.*, 260 v.d. ve *GOR*, X, 689 v.dd.).

KAYNAKLAR : *GOR*, X, 689 v.dd.; **Flügel**, *Katal.*, II, 206 v.d.

166. ABDULKÂDİR

Yukarda anlatılan **Abdulkâdir Kâdirî**'yi çağdaşı ve adaşı olup 1012/1603'den 1053/1643'e kadar geçen zamanı anlatan arapça bir kroniğin[1] müellifi **Abdülkâdir** ile karıştırmama-

1 Bildirildiğine göre anonim olup daha büyük bir eserin bir parçası olması ihtimali bulunan ve III. Murad'ın (Ölm. 1033/1595) hükûmetinin son yıllarını, III. Mehmed'in bütün hükûmeti zamanını ve 1014/1605 yılına kadar I. Ahmed'in hükûmetini anlatan bir eser Kopenhag'da Kıraliyet Küt., *cod. turc.* XII (73 ypr. Folio; bk. A. F. Mehren, *Catal.*, 56)'dedir.

lıdır. Tam adı bilinmeyen bu eser oldukça ayrıntılı olarak kimi başka alanlara kaçmak, kimi de fıkralar karıştırmak suretiyle o zamanın Osmanlı tarihini başka bir görüşle anlatmaktadır. Biyografyası ile ilgilli bilgi elde edemediğimiz yazar, kimsenin kötü tarafını anlatmamak yolunu tutmuştur. Kaynaklarından yalnız **Kutbeddîn**' (bk. Yk. Nu. 70)nin yeğeni **Abdulkerîm b. Muhibbeddîn Alâeddîn el-Kutbî** (Ölm. 1014/1606)'nın bir eserini zikretmektedir; bk. **Ahlwardt**, *Katal.*, IX, 243. Şimdiye kadar ele geçen biricik nushasına bakılırsa **Abdulkâdir**'in kroniğinin bitmemiş olduğu anlaşılıyor.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. 9729 (151 ypr. 4°; bk. **Ahlwardt**, *Kat.*, IX, 242 v.d.).

KAYNAKLAR : **Ahlwardt**, *Katal.*, IX, 242 v.d.; **Brockelmann**, *GAL*, II, 299.

167. MUHAMMED B. MUHAMMED B. MUHAMMED B. EBİSSURÛR

Ebû Abdullâh Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ebissurûr Şemseddîn Kahire'lidir. yukarıda adı geçen (bk. Nu. 123) ve çok kere kendisiyle karıştırılan tarih yazarının oğludur. 1005/1596'da doğduğu sanılmakta olup 1055/1645 yahut da 1060/1650 sıralarında doğduğu şehirde ölmüştür. Ailesi için bk. **Muhibbî** ,*Hulâsa*, II, 439 ve **Wüstenfeld**, *GdA*, 269, Not).

Babası gibi Mısır olaylarına ait arapça bir çok tarihî eserler yazmıştır.

Bunlardan en büyüğünün adı *el-tuhfet el-behhiyye fî temellük el-Osmân el-diyâr el-Misriyye*'dir. Bunda üç bölümde a) I. Selim tarafından ülkesinin alınması, b) 923/1517 yılında fethinden 1038/1625 yılına kadar valiler, c) aynı zaman içindeki kadılar anlatılmaktadır. *El-ravzat el-zehiyye fî vulât Misr ve'l-Kâhire el-mu'izziyye* adlı diğer bir eseri

en eski çağlardan 1035/1625 yılına kadar[1] Nil ülkesinin tarihini anlatır. **Muhammed b. Muhammed** bu eserini özetleyerek yirmi bablı ve 1053/1643 yılına kadar gelen *el-kevâkib el-sâ'ire fî ahbâr Misr ve'l-Kâhire* adlı bir eser daha yazmıştır; Bk. **S.de Sacy**, *Ntoices et extraits*, I, 165 v.dd.. Eser başkaları tarafından devam ettirilmiştir[2].

YAZMALAR : A) *El-tuhfet el-behiyye :* Viyana, Millî Küt., Nu. 925/6 (**Flügel**, *Kat.*, II, 153 v.dd., yanlışlıkla babasına izafe edilmiştir; 1042/1632'ye kadar gelirler); Kopenhang, kıraliyet Küt., Nu. 158 (**Bk. A. F. Mehren**, *Catal.*, 101; 1045/1636'ya kadar gelir). B) *El-ravzat el-zehiyye :* Gotha, Nu. 1638 (**Pertsch**, *Katal.*, III, 252 v.d.; 1035/1625' kadar gelir); Ooford, Bodl. Küt., bk. Uri, *Cat.*, 832; Pusey, *Catal.*, 597 (1041/1631'e kadar gelir); Roma, Vatikan Küt., bk. *Bibl. İtal.*, XLVI, 37, 129 (1061/1651'e kadar).- C) *Al-Kevâkib el-sâ'ire :* Münih, Devlet Küt., Nu. 298 (**Bk. Aumer**, *Catal.*, 155; 1055/1646 yılına kadar gelir); Gotha, Nu. 1646 (**Petersch**, *Katal.*, III, 260; **Brockelmann**, *GAL*, II, 298'e göre bu eserin bir parçası); Londra Brit, Müz., Nu. 324 (1060/1650'ye kadar gelir); Paris, Millî Küt., Nu. 1852 1063/1653'e kadar gelir).

İÇİNDEKİLER HAKKINDA BİLGİ : *El-kevâkib el-sâ'ire : Notices et extraits*, I, 165 (**S. de Sacy** tarafından etraflıca).

KAYNAKLAR : **Wüstenfeld**, *GdA*, 269 v.d., Nu. 565; **Brockelmann**, *GAL*, II, 297 v.d.; **F. Wüstenfeld**, *Zeitschrift Für vergelich. Erdkunde*, I, 66; **Silv. de Sacy**, *Notices et extraits*, I, 165 v.dd.; **J. Marcel**, *Histoire de l'Egypte* (Paris 1834), XXV

168. ÂLÎ HÜSYÎN

Âlî (elif ile) Hüsyn Edirneli'dir (Kimi kere ileriye sürüldüğü gibi Adana'lı değil) ve 1058/1648'de *Müteferrika* iken İstanbul'da ölmüştür; ünlü hicivci şair Nef'î'nin öğrencisiydi.

1 Yazmalarının uzunluğu kopya edenler değiştikçe değiştiğinden bu eseri yazarın hangi yıla kadar kendinin yazmış olduğu anlaşılamıyor.

2 **Muhammed b. Muhammed, Makrîzî**'nin *Hitat*'ından otuz bâba ayrılan ve *Katf el-ezhâr* adlı bir özet yazmıştır. Leiden'de üniv. Küt., Nu. 929'da; Petersburg'da, Asya Müz., Nu. 237/8' de vardır; bk. **C. Vollers**, *Note sur un ms. arabe abrégé de Maqrizi, Bull, de la Soc. Khédiv. géorg.* III. seri, Nu. 2, S. 131-139.

Şair **Alî Hüseyn** içlerinde çok kere Arap atasözlerini konu olarak aldığı bir sıra yazıdan başka Ademden zamanına kadar gelen bir *Tarîh-i umûmî* yazmıştır[1].

YAZMALAR : **Rizâ**, *Tezkire*, II, v.d.; **Sefâ'î**, *Tezkire*; *GOD*, III, 294; *OM*, III, 4 v.d.

169. ALÎ B. MEHMED

Alî B. Mehmed Mihalıç civarında Karacabey'lidir (bk. *ZDMG*, LXV, 1911, S. 101). Bursa'da ve İstanbul'da eğitim gördükten sonra memleketi olan Karacabey'de Karaca Ahmed Paşa Camisine kâtip olmuştur. 1061/1651'de orada ölmüştür.

İçindekiler hakkında hiç bir bilgi olmıyan *Misbâh ül-kulûb* adlı tarihî bir eser yazmıştır.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

KAYNAKLAR *OM*, III, 97.

170. AHMED B. ABDULHALÎM (ŞÂRİH UL-MENÂRZÂDE)

Mollâ Ahmed 17. Ramazan 1051/21.XII..1641'de ölen ve Nesefî'nin *Menâr*'ına yazdığı şerhden dolayı *Şârih el-menâr* diye ün alan Kadı **Abdulhalîm**'in oğludur, ve kendisi de bundan dolayı **Şârih ül-Menârzâde** denmekle daha çok ün almıştır. Fıkıh öğretimi görmüş, yaşlandıktan sonra birçok yerlere müderris olmuş ve İstanbul'da Davud Paşa Medresesi müderrisi iken 1067 Şa'banında/Mayıs 1657'de ölmüştür.

Mollâ Ahmed *Şâmil ve Kâmil* adlı bir dünya tarihinin yazarıdır. Şeyhî'nin bildirdiğine göre[1] eser 1060/bş. 4.

1 Kahire'de *TK*, 235'de iki *bâb* ve bir sonsözden (*Hâtime*) oluşan Musa Peygamber hakkında Âlî (elif ile)'nin yazdığı *Miftâh er-rahmet* adlı 23 ypr. büyüklüğünde bir eser vardır, bu her halde aynı Âlî'nindir.

1 Bu kısmın bir kopyasını dostluğu hiç eksilmiyen genel Müdür Dr. Halil Edhem Bey'e borçluyum.

1650 yılına kadar gelmekte fakat Osmanlı Ülkesi olaylarını 1066/b.ş. 31.X.1655 yılına kadar almaktadır.

Bugün yitmiş olup boşuna aranan bu eserden, tarihini yazarken Na'îmâ çok yararlanmıştır.

YAZMALAR : Bulunamamıştır.

KAYNAKLAR : Babası **Abdulhalîm** için bk. Şeyhî'den başka : *SO*, III, 202; *GOR*, V, 310, 399 v.dd.– **Mollâ Ahmed** için bk. Şeyhî, *vakâ'i el-fuzelâ* (basılmamıştır), bu ada; *GOR*, yer yer; sonra Na'îmâ, eserini bir çok yerlerde anar; *OM*, III, 13 v.d.

171. MEHMED B. MUSTAFÂ (BALDIRZÂDE)

Selîsî mahlaslı ve **Baldırzâde** lakablı **Mehmed** Bursa'da doğmuştur. *Müderris* Mustafâ'nın oğlu ve Tokat'lı Şeyh **Alî Dede**'nin torunudur. İlmiye mesleğine girmiş ve **İsmâ'îl Belîg-i Brûsevî**'nin *Güldeste-i riyâz-i irfân* (Bursa 1302) S. 346 v.dd.da kaydedilmiş olan bir çok yerlere müderris sonra da Mekke'ye kadı olmuştur. Memleketine döndükten sonra Yenişehir arpalığını almakta iken Receb 1060/Temmuz 1650'de Bursa'da ölmüştür. Orada Abdâl Mehmed camisinin avlusuna gömüllüdür.

Baldırzâde *Ravzet-i evliyâ* (ebced'le yazılış tarihi = 1059/1649) adlı daha çok *Tarîh-i vefeyât* yahut yalnızca *Vefeyât* diye anılan biyografik bir eserin yazarıdır. Bunda Bursa'da gömülü ikiyüzellialtı velinin hayatını anlatır. Zu'l-hicce 1059/Ocak. 1649'da yani ölümünden hemen bir az önce bitirilmiş olan eserde biyografyaları alfebe sırasıyla yazmıştır ve eski Osmanlı başkentinin fikir hayatını biyograya krokileriyle tasvir etmekte olup kendisinden sonrakiler tarafından bu yolda tekrar edilen deneyimlerin ilkidir[1].

1 Gerçekten de Bursa'da gömülü olan velilerin biyografyalarını yazmış olan Bursalı bir **Selîsî Mehmed Çelebi**'den (Ölm. 1055/1645, Bursa, mezarı Hünkâr Köşküne yakın Temenna mezarlığındadır) bahsedilmektedir, bk. *OM*, II, 103, not (Buna göre eserin artık mevcudu bulunmadığı anlaşılıyor) ve II, 229.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1238 (Flügel, *Katal.*, II, 398 v.d.); Manchester, Üniv. Küt., Lindsay Kolleksiyonu, Nu. 73; Paris, Millî Küt., Schefer Kolleksiyonu, Nu. 1164; Kahire, *TK*, 176; İstanbul, Aşir Ef., Nu. 265; Nuri Osmaniyye.

KAYNAKLAR : **İsmâ'îl Belîg-i Brûsevî**, *Güldeste-i Riyâz-i İrfân*, 346 v.dd. (S. 349'da halefleri); *SO*, IV, 164; *OM*, I, 257 v.d., II, 103, not. (Buna göre *Fezâ'il-i harameyn-i şerifeyn, cevâmi'ül-meşâ'ihîn, tarîh-i Mekke* gibi başka eserler ve Kâbe'nin yeniden inşası hakkında (bk. yk. Nu. 138. not.2) bir eser, ayrıca mahkeme belgeleriyle ilgili bir eser yazmıştır; *GOR*, IV, 328'de yanlışlıkla bu eser Selîsî'ye ("*Selisi, dem Schüler Baldürsades*") maledilmiştir); GOR, X. 241, Nu. 128; Bâldırzâde'nin eserinin sonundaki avtobiyografya.

172. İBRÂHÎM PEÇEVÎ

İbrâhîm 982/1574'de Macaristan'da Fünfkirchen'de (Macarcası *Pecs*, türkçesi *Peçevi*, aslında İbrâhîm'e *Peçevili* demek gerekir) doğmuştur (Bk. Peçevî, *Tarîh*, I, 286 ve II, 433; *GOR*, IV, 5 ,not'taki bilgiler de doğrudur). Ataları hakkında kendi verdiği bilgiler vardır : bildiği en eski atası II. Mehmed zamanında Bosna'da bir zeamet sahibi olan *silihdâr* **Kara Dâvûd**'dur. Bunun, **İbrâhîm**'in dedesi olan oğlu **Ca'fer Bey** de gene Bosna'da (Tergrişte'de) *alaybeyi*'dir. Bu **Ca'fer Bey**'in oğullarından biri **İbrâhîm**'in babasıdır. **İbrâhîm**'in onun adını anmamış olması oldukça gariptir (bk. *Tarîh*, I, 87) Babası da artık Peçevi'de oturmakta idi. **Peçevî**'nin anası **Sokoloviç** (= Sokullu) ailesindedir. Eserinden İbrâhîm'in 14 yaşında bir öksüz olarak Budin valisi olan dayısı Ferhâd Paşa'nın konağına gittiğini sonra da başka bir akrabası, Lala Mehmed Paşa'nın yanına sığındığını öğreniyoruz (Tarîh, II, 323); 15 yıl bu sonuncunun yanında kalmıştır. 1002/1593 yılında askerî hizmete girdi; Sinân Paşa'nın Macaristan seferlerine katıldı; Gran kuşatmasında (bk. *tarîh*, II, 136, 180), Eğri seferinde ve Petrovaradin kuşatmasında bulundu. Bundan sonra 1013/1604'den beri sadrâzamlığa yükselmiş olan Lala Mehmed Paşa'nın maiyetinde yıllarının bir kısmını geçirdi. *Tarîh*'inde atanmış

olduğu türlü görevlerdeki yaşantılarını çoğu kez ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Koruyucusu Lala Mehmed Paşa'nın ölümünden (1024/1615) sonra onun ardgeleni tarafından birçok sancakların defterlerini yazmak üzere Anadolu'ya yollandı. Sonradan orada Tokat'ta, uzun süre, *defterdâr* olarak görev yaptı. Sonradan gene aynı görevle Tuna illerine yollandı; bu görevi bırakınca ona Anadolu defterdâr'lığı unvan olarak verildi. Hayatının geri kalan kısmını asıl memleketinde geçirdi. Önce Feyer (= Stuhlweissenburg), sonra Temeşvar *defterdâr*'ı oldu. 1051/1641 yılında bu görevi bıraktı ve Budin'e gitti; orada ve Peçevi' (= Fünfkirchen)de tarih kitabını yazarak hayatının son yıllarını geçirdi. Ölüm yılı kesin olarak bilinmiyor; HK. Nu. 14536'ya göre 1061/ bşl. 25.XII.1650'de ölmüştür. ancak birkaç yıl önce ölmüş olması gerekmektedir; çünkü Gotha'daki yazma Nu. 151'de daha 1059'de ondan *merhûm* diye bahsedilmekttedir (bk. Pertsch, *Kat. Berlin*, 234 b v. d.)

Daha gençliğinden beri tarih incelemelerine aşırı bir eğilim gösteren **İbrâhîm Paçevî** 926-1049 = 1520-1639 yılları için en değerli kaynaklardan sayılan bir tarih kitabının yazarıdır. Kanunî Sultan Süleyman zamanı için Celâlzâde Mustafâ ve Sâlih, *Nişancı* Mehmed Paşa, Âlî, Hasan Beyzâde, Hadîdî, *kâtip* Mehmed Za'îm, Sa'deddîn gibi yazarların ve babasının ve eski savaşanların (hepsinden önce yukarda Nu. 102'de sözünü ettiğimiz Şeyh Alî Dede arkadaşıydı) verdikleri bilgilere dayanan Peçevî, N. v. İstvanffy (1622) ve K. Heltai (Klausenburg 1575) gibi Macar tarihçilerinin eserlerine de bakmış ve böylece her halde yabancı kaynaklara da bakan ilk Osmanlı tarih yazarı olmuştur. Daha sonraki yıllarında ise olayların tanığı olarak yazmıştır. Eseri basit ve açık bir dille yazılmıştır. kafiyelerden, seciğlerden, Doğu'nun tumturaklı ifadesinden kaçınılmıştır. Ancak arada sırada macarca sözcük ve deyimlere rastlanmaktadır. İbrâhîm Peçevî'nin bu dili bildiği şüphesizdir.

Peçevî'nin eserinin kopyalarının çoğu 1049/1639 yılına kadar gelmektedir; bunda son anlatılan olay IV. Murad'ın İran seferinden İstanbul'a dönüşüdür (Bk. bunun için F. v Kraelitz, *Der İslam*, VIII, 260)[1].

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. 208 (1049'a kadar gelir; bk. Pertsch, *Kat.*, 234 v.d.); Nu. 2698 fol.; Dresden, Memleket Küt., Nu. 381 (IV. Muradın ölümüne kadar gelir; bk. Fleischer, *Catal.*, 60); Viyana, Millî Küt., Nu. 1057 (1047'ye kadar gelir; bk. Flügel, *Katal.*, II, 261 v.d.), Nu. 1058 (1045'e kadar gelir; bk. Flügel, *Katal.*, II, 264); Viyana, Konsul.– Akad., Nu. 266 (1045'e kadar gelir; bk. Krafft, *Katal.*, 111); Londra, Brit. Müz., *Add.* 1871 (IV. Murad'm ölümüne kadar gelir, 1049; bk. Rieu, *CTM*, 55 v.d.) ayrıca *or.* 7353; Paris, Millî Küt., c.r. Nu. 72 (bk. *catal.*, 311 ve *Fundgruben des Orients*, III, 262); gene orada Schefer Koll., Nu. 1034 (Blochet, Cat., 161); Manchester, Üniv. Küt., Lindsay koll., Nu. 161/2; Petersburg, Genel Küt., Nu. 530; gene orada, Asya Müz., Nu. 28 (her ikisi de 1049'a kadar gelirler); Leiden, Üniv. Küt., Nu. 1311 (962-1049 yıllarını kapsar, bk. *Catal.*, III, 30 v.d.); Uppsala, Üniv. Küt., Nu. 283 (1049'a kadar gelir); İstanbul, Nuri Osmaniyye, Nu. 3026 (1049'a kadar gelir, Nu. 3090/92); Es'ad Efendi, Nu. 1094; Bayezidiyye, Nu. 2353; Hamidiyye, Nu. 895; Damadzade Mehmed Nu. 1428; Kahire, *TK*, 220 (Mehmed b. Fahrülislâm Paşa'nın zeyli ile).– J. v. Hammar, J. v. Hormayr'ın *Archiv für* Geographie, Histoire Staats- und Kriegskunst, XIII yıl (Viyana 1822) S. 47 v.d.'da Kremsier (Moravya)'de Stiftsbiblicthek'de (şimdiki Başpiskoposluk Saray Kütüphanesi) bulunan ve Cumada II. 1079 sonu tarihini taşıyan bir Peçevî yazmasından sözetmektedir. Bunda şu sözler varmış : "Osmanlı Devletinin– Allah onu mahşer gününe kadar korusun!– parlak zaferlerini ve üstün fetihlerini kapsayan bu kitabın yazılışı Bâb-i Âli'nin sadık hâdimi, hakîrlerin en hakîri, zayıfların en zayıfı, yoksulların hizmetkârı Gülşenâbâd denilen Peçevi şehrinde– Allah onu mahşer gününe kadar her türlü kaza ve belâdan korusun – Mevlevî tekkesi şeyhi Mehmed Mevlevî

1 Eserin birinci tertibinin 1041/1631, nihayet 1045/1635 yılına kadar geldiği (Viyana'daki her iki yazma bu zamana kadar gelmektedir; bk. *GOR*, IX, 196; Pertsch, *Katal. Gotha*, 123 v.d.) sanılır. Bursalı Mehmed Tâhir Bey'in Temeşvar *Defterdârı* Belgradlı Mustafâ b. Ahmed'in esere 1045 yılından 1061 yılına kadar geçen zamanı anlatan bir zeyil yazmış olduğu yolunda verdiği bilgi buna uymaktadır. Bu zeylin bir nushası İstanbul'da Bağdad köşkünde imiş; bk. *OM*, III, 333, bunun için de Peçevî, *Tarih*, I, 8'e bakmalı (buraya göre 1050 sıralarındayazmıştır), Kahire *T. K.* 220 (Mecmua)'ye göre Vezir Mehmed Paşa b. Fahr el-İslâm Paşa, Peçevî'nin tarihine I. İbrahim'in hükûmeti zamanına ait bir başka *zeyil* yazmıştır. Demek ki bu *zeyil* yalnız 1640-1648 yıllarını içine almaktadır; Yazarı hakkında bilgi edinilememiştir.

tarafından 1079 yılı Cumâda II sonunda bitirildi ve bu yazma aslı ile başından sonuna kadar karşılaştırılarak doğru bulundu..." Bundan anlaşılmaktadır ki, Peçevî'nin avtografyası doğduğu yer olan Peçevî'de vardı, ney azık ki, Kremsier'de bulunan ve 1049 yılına kadar geçen olayları kapsayan bu yazma ile birlikte o da yitip gitmiştir. Kremsier'de onun izini bulmak için boşuna uğraştım.– *Gülşenâbâd* için bk. **P. de Lagarde**, *Symmicta* I (Göttingen 1877), 164 yuk., orada el hâcc **Ahmed b. Murâd** adlı bir yazıcıdan sözedilmektedir, ayrıca **Peçevî**, *Tarîh*, I, 205, 1. satır. (*gülistân*).

BASIMLAR : *Tarîh-i Peçevî*, (Kânûnî Süleyman'ın tahta çıkışından 1049 yılında IV. Murad'ın ölümüne kadar gelmektedir) : I. C.: 10 + 504 S. 8°, İstanbul 1281 (982'ye kadar); I. C.: 7 + 487 S. 8°, İstanbul 1283 (1049'a kadar); bk. *Journal Asiat.*, 1868, I, 471 ve 484 (" eldeki bir yazmanın hiçbir eleştiriye uğramamış baskısı", **F. v. Kraelitz**, *Der İslam*, VIII, 259).

TERCÜMELER VE ÖZETLER : *Fundgruben des Morgenlandes*, III, 261; **J.v. Hammer**, *Wiens erste aufgehobene türkische Belagerung* (Peşte 1829), 98, 139; **E. v. Karacson**, *Török történetirok*, III (Budapeşte 1916), 11 v.d.

KAYNAKLAR : *GOR*, IV, 5, 600, V, 666, IX, 196, Nu. 44; **J. v. Hammer**, *Archiv für Geographie, Historie, Staats-und Kriegskunst*, XIII. yıl, Nu. 87 ve 88 (Viyana 1822); **J. v. Hammer**, *Wiener Jahrbücher*, cild. C. *Anz. Bl.*, S. 25, Nu. 458; J. Thury, *Szazadik*, 1892, S. 395 v.D.; **G. Gömery**, *Hadtörtenelmi közlemenyek*, 1890, 417; **E. v. Karacson**, *Türk Derneği*, İstanbul 1327, Nu. 3 ve *Török történetirok*, III, 67 v.d., **Ahmed Refik**, 14 ve 17. IV. 1914; **F. v. Kraelitz**, *Der İslam*, VIII (1918), 252 v.d. (burada kitabın modern bilimsel kritik bir yayını istenmektedir); **Safvet Beg Başagiç**, *Boşnyaci i Hercegovci i islamskoj knjizevnosti* (Sarajevo 1912), 80 v.d.; OM, III, 32 v.d. **Ahmed Refik**, *âlimler ve san'atkârlar* (İstanbul 1924), 129 v.d.

173. MUSTAFÂ b. ABDULLÂH, HACI KALFA (HALÎFE)

Daha çok **Kâtib Çelebi** diye anılan **Mustafâ b. Abdullâh** 1017/Şubat 1609'da İstanbul'da ciheti askeriye'de memur bir kimsenin oğlu olarak doğdu. 14 yaşında iken *silihdâr* birliklerine girdi ve aynı zamandaa *Anadolu muhâsebe kalemi*'nde çalıştı. İki kısa aralık bir yana bırakılırsa 1033-45 (= 1624-35) yılları boyunca doğu Anadolu'da ordu ile birlik-

te seferde bulundu. Böylece ayaklanmış olan Abâza Paşa'ya karşı üç sefere, Bağdad'ın sonuçsuz kuşatılmasına ve Erzurum'un iki kere kuşatılmasına katıldı. Bağdad'dan geri çekilirken babası Zulkade 1035/Ağustos 1628'de Musul'da öldü. Ona *süvârî baş mukâbele kalemi*'inde bir görev verildi. 1038 Şevvâl'i başında/1629 Mayıs'ı sonunda sadırâzam Husrev Paşa'nın ordusuyla yeniden İran'a karşı sefere katıldı ve ancak 1041 ortalarında/1630 sonunda İstanbul'a geri çekildi. Nihayet IV. Murâd'ın büyük İran seferine katıldı (1043-5/Eylül 1633-1635 sonu). Ordu Halep'te kışı geçirirken hacca gitti (1633/4). 1045 Receb'i başında/1635 Aralık'ında İstanbul'a geri dönünce kendini bilimsel çalışmalara adamaya karar verdi; buna birçok miraslara konduğu için olanak bulmuştu. Terfi ettirilmediği için İstanbul'daki görevini 1055/1645 yılında bırakmış fakat üç yıl sonra yine aynı kaleme ikinci *halîfe* (J. v. Hammer bir kelime oyunu yaparak "*Gehilfen*" diyor) olmuş ve bundan böyle de kendisine Hâcî Halîfe denmiştir[1]. Daha elli yaşına gelmeden bir kaza sonucu İstanbul'da 15. Zu'l-hicce 1067/4. Ekim.1657'de ((Edİ, II, 217'ye göre iki gün sonra) ölmüştür; Vefa'da kendi adını taşıyan bir mektebin yanına gömülmüştür.

Hacı Kalfa bilgisi akla gelebilecek bütün sahalara yayılmış olan en büyük Osmanlı tarihçisidir (*Ployhistor*). Eserlerinin çoğu tamamiyle veya kısmen tarihîdir. Bunun için onları müellifin kendisi tarafından işaret edilen zaman sırasına göre kaydetmek yerinde olur :

1. *Fezleket akvâl el-ahyâr fî ilm el-tarîh ve'l-ahbâr*, yaradılıştan yazarın yaşadığı zamana kadar gelen arapça bir dünya tarihidir. Bunda, Cenâbî'nin eserinden özetle alınan seksen iki hükümdar sülalesi yüz elliye çıkarılmıştır. Eser 1051/1641 yılında yazılmıştır; bk, *H. K.*, Nu. 2198 ve Nu. 3496 ve aşağıda Nu. 10. ve Nu. 13.

1 Halîfe bu anlamda daima kalfa olarak telaffuz edildiğinden Hacı Halîfe'ye de daha çok Hacı Kalfa denir. Vatanında daha çok Kâtip Çelebi adıyla tanınmıştır.

YAZMALAR : Her halde kaybolmuş.

2. *Takvîm ül-tevârîh* : 1058/1648'de yazılmıştır. Girişiyle bir takım eklemeleri türkçedir. Yaradılıştan 1058 yılı sonuna kadar (Aralık 1648) geçen olayları gösteren cetveller ise farsça yazılmıştır; bk. *H. K.*, Nu. 3496. Eserin bir çok tertipleri vardır. Bunlardan üçü birbirinden tamamiyle ayırdedilebilir. Eser sonradan yetişenler tarafından devam ettirilmiştir[2]. Meselâ **Mehmed Şeyhî** (Bk. Aş. Nu. 236) 1059-1144 yılına, Matbâacı **İbrâhîm Müteferrika** 1146 yılına ve nihayet **Alî Su'âvî** (bk. **A. D. Mordtmann**, *Stambul und das moderne Türkentum*, I (1877), 224 v. dd.) 1147-1227 yılına kadar birer zeyil yazmışlardır. **Alî Su'âvî** yazdığı eklemeyi asıl eserle birlikte 128. sahifeye kadar 1291 yılında Paris'de bastırmış ancak bunu tamamlıyamamıştır.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. 195 (**Pertsch**, *Kat.*, 22 v.d.), Nu. 196/8 (tam değil) *or.* 2° 3062, *or.* 4° 1463; Gotha, Nu. 147 (tam değil; bk. **Pertsch**, *Kat.*, Hamburg, şehir Küt., Nu. 266; Leipzig, şehir Küt., Nu. 273 (**Fleischer**, *Catal.*, 518); Münih, Devlet Küt., Nu. 60 ve 61; (Cetveller şeklinde ve adı *uyûn ül-tevârîh*, 1070'e kadar gelir; bk. **Aumer**, Catal., 18); Viyana, Millî Küt., Nu 866 (**Flügel**, *Kat.*, II, 97); gene orda, Kons.– Akd., Nu. 252 (**Krafft**, *Kat.*, 92 v.d.); Leiden Üniv. Küt., Nu. 937 (*Cat.*, III, 21); Paris, Millî Küt., *c. r.* 45, Schefer kolleksiyonu, Nu. 1149; Venedik, Bibl. Marc., 79; Londra, Brit. Müz., *Add.* 7872/3 (**Rieu**, *CTM*, 33 v. d .; bk. farsça Yaz. *Add.* 23886 *CPM*, I, 137 ve arapça Yaz. Nu. 1253); Manschester, Üniv. Küt., Lindsay Kolleksiyonu, Nu. 146; Stockholm, Kıralî Küt., Nu. 77; Uppsala, Nu. 251/2; İstanbul, Aya Sofya, Nu. 3162 (Muhtelif, Aslına uygun değil); Esad Ef. Nu. 2234; Laleli, Nu. 2032; Hamidiyye, Nu. 929; Bayezidiyye, Nu. 2409/11; Köprülü Mehmed, Nu. 1064; Umumiyye, Nu 4990; Damadzade Mehmed, Nu. 1451; Aksaray, Nu. 735; Yeni Cami, Nu. 839; Husrev Paşa, Nu. 379/80; Abdullah, Nu. 257; Kahire, *TK*, 194; Kalkutta, Buhar Küt., Nu. 10 (bk. *Catal.*, I, 8 v. d., rivayete göre yazarın avtografyası[3]. Ankara T.T.K. Küt., Yaz. Nu 62 (Çeviren).

2 Bu tür *zeyil*'lere misâl olarak Londra'da Brit. Müz. *or.* 1133'de bulunan *Tevârîh-i kadîme ve tevârîh-i cedîde* adıyla, başka biri tarafından 1127 kısmen de 1130 yılına kadar devam ettirilmiş olan yazma gösterilebilir; bk. **Rieu**, *CTM*, 34 v.d.

3 *Takvîm*'in bir avtografyası **Henri Cayol** (ölm. Ağ. 1865 İstanbul'da) un kolleksiyonunda imiş; bk. *J. As.*, VI. Seri, 8, C., S. 440.

BASIMLAR : İstanbul, 1. Muharrem 1146/19. VI. 1733, 12 + 247 S. Büyük 8°, **İbrâhîm Müteferrika**'nın **Hacı Kalfa**'nın hayatı hakkında giriş ve 1146/1733'e kadar eklemesiyle; bk, **G. B. Toderini**, *Letteratura turchesca*, III, 131-178; **Sim Assemani**, *Catalogo dei codici mss. della Biblioteca Naniana*, II (Padova 1792), 71-192; ve **F. Babinger**, *Stabmbuler Buchwesen* (Leipzig 1919), 16; Şam'dânîzâde **Fmdıklılı Süleymân**, *Merî ül-tevârîh* (İstanbul 1338); **Alî Su'âvi**, basımı tam değildir.

TERCÜMELER : **Giovanni Rinaldo Conte Carli**, *Chronologia historica, scritta in lingua Turca, Persiana e Araba da Hazi Halife Mustafe e tradotta nell'idiomi Italiono da gia* **Rinaldo Carli**, *nobile Justinopolitano e dragomano della serenissima repubblica di Venezia.* Venedig 1697 4° (Sadık olmıyan bir tercüme). –**J. J. Reiske**'nin latince tercümesi Kopenhag'da Kıraliyet Küt. (bk. *Additions à la Bibliothèque Orientale*, IV (La Haye) 760.'dadır. **Antoine Galland** da eseri *Tables chronologiques de Hadjy Khalfa* adıyla Fıransızcaya çevrilmiştir, bu tercümenin bulunduğu yer bilinmiyor.

KISALTMALAR : **G. B.Toderini**, *Letteratura Turchesca*, III (Venedig 1787), 143 v.dd. (**G. Hausleutner**'in almanca yayımı, 246 v.d.); **H. F. v. Diez**, *Denkwürdigkeiten von Asien*, II (Berlin 1815), 375 v.dd., II (Berlin 1815), 375 v.dd. **G. B. Donado**, *Della letteratura de' Turchi* (Venedik 1688), 102 v.dd.

3. *Cihânnumâ* : **Hacı Kalfa**'nın ilk ve biricik dünya coğrafyası (Kozmografya); yazar bunu Nu. 4355'de kaydettmiştir. 1058/1648 yılında yazmaya başladığı bu eseri IV. Mehmed'e ithaf etmiştir. Ancak, ele geçen yazmalardan da anlaşıldığı üzere eser bitmemiştir.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1282 (**Flügel**, *Katal.*, *II*, 434, en tam olan yazma budur; eserin yazılmamış olan diğer bölümleri hakkında *H.K.*, nın el yazması planlarını ve meselâ ikinci tertip için (bk. aş. Nu.7) hazırlıkları içerir, bundan başka diğer bir kimse tarafından yazılmış matlapları içermektedir, bunların Ebû Bekir b. Behrâm (bk. aş. Nu. 197) tarafından yazılmış olması muhtemeldir; bk. **F. Taeschner**, *MOG*, II, 308 v. dd.); Nu. 1278, 2 (**Flügel**, *Katal.*, II, 430); *Mxt.* Nu. 762 ve 826 (her ikisi de henüz kataloga girmemiştir; Oxford, Bodleian Libr., Yazm. *Sale* 67,2.

TERCÜMELER : **J. v. Hammer**, *Rumeli und Bosna, geographisch beschrieben von Mustafa Ben Abdalla Hadschi Chalfa* (Viyana 1812), 1282 numaralı Viyana yazmasından tercüme edilmiştir (bk. *MOG*, II, 308 v.dd.)[4].

4 **F. Taeschner**' (Münster)in verdiği lutufkâr bilgi; bk. onun *Zur Geschichte des Djihânnumâ* adlı incelemesine, *MSOS*, XXIX, 2. Kısım. (Berlin 1926), S. 99. v.dd.

4. *Sullam el-vusûl ilâ tabakât el-fuhûl* : Meşhur adamların biyografyaları hakkında arapça bir eser. Bunun birinci cildi 1061-2/1650-1'de temize çekilmiştir.

İLK YAZMA : Şehid Ali Paşa Küt., İstanbul.

5. *Keşf el-zünûn an esâmi 'l-kütüb vel'-fünûn* : Büyük bibliuyografya kamusu. **Hacı Kalfa** en büyük eseri olan bu kitap için yirmi yıl materiel toplamıştır. Eser Arapçadır. Birinci cildi 1064/1653 yılında bitirilmiştir. Yazar mukaddime'de bilimlerin tanım ve bölümlerinden ve nitelikleri ile tarihlerinden bahseder. Asıl eserde bütün bilimlerin adları, konuları ve yazarın görmüş olduğu kitaplar alfabe sırasıyle dizilmiştir (Yuvarlak hesap 14500 eser adı). eserin bir de sonsözü (*Hâtime*) vardır. Bu esere bir çok zeyiller yazılmıştır. Şeyh **Vişnezâde Mehmed İzzetî'nin** (Doğm. 1039/1629; Ölm. Şabân 1092/Ağustos 1681 bk. *SO*, III, 455) bir zeyli olduğu gibi **Hanîfzâde Ahmed Tâhir** (Ölm. 1217/1802, İstanbul) içinde 506 kitap adı bulunan *Âsâr-i nev* isimli bir zeyil, Şeyhülislam **Ârif Hikmet** de (Ölm. 1275/1858, İstanbul) başka bir zeyil ve en son olarak **Bağdâdî İsmâ'îl Paşa** (Süleymaniyeli, Ölm. Bakrıköy 1339/1920; bk. *OM*, III, 28) da içinde yuvarlak hesap on sekiz bin kitap adı bulunan *İzâh el-meknûn fi'l zeyl alâ keşf el-zünûn* adlı bir zeyl yazmıştır. **Hanîfzâde**'ninkinden başkaları bu güne kadar basılmamıştır.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. 21 (**Ahlwart**, *Kat.*, I, 12 v.dd.). Nu. 22 (Tam değil), Nu. 23 (tam değil); Dresden, bugün kaybolmuş; bk. **Fleischer**, *Catal.*, IV; Viyana, Millî Küt., Nu. 35 (Flügel., I. 49 v.d.; Nu. 36'da **Hanîfzâde**'nin *âsâr-i nev*'i de bulunmaktadır); Viyana, Kons. Ak., Nu. 1 (**Krafft**, *Katal*, 1. v.d.; iki nusha); Kopenhag, Nu. 172; Paris, Arsenal Küt., **Bk. S. de Sacy**, *Notices et extraits*, VII, 25 ve VIII, 200 v.dd.; Leiden, Üniv. Küt., Nu. 1370/1 (Cat., I, 19); Bologna, Üniv. Küt., Marsigli Kolleksiyonu, Nu. 428; Roma, Vatikan Küt., bk **J. S. Assemani**, *Bibl. Orient. Clem. –Vaticana*, I (Romae 1719) 663; Manchester, Üniv. Küt., Lindsay Kolleksiyonu, Nu 640/59; Petersburg, Rumenzof Müz. ; İstanbul, Saray, Sultan III. Ahmed'in Kolleksiyonu (Yazar'ın avtografyası); Nuri Osmaniyye, Nu. 3724; Mehmeddiyye, Nu. 1039 (2100); Hamidiyye, Nu. 984/5; Üniv. Küt., Nu. 2221; Kahire, *AK*, V, 117 (3 Nusha);. –Bk. bunun için İstanbul'da Yeni Cami'de 815 Nu.lu yazmaya.

BASIMLAR : *Leixcon bibliographicum et encyclopedicum*, G. Flügel, tarafından yayınlanmıştır, Leipzig 1835-1858, *Oriental Tanslation* hesabına basılmıştır, 7 cild, 4° (Arapça ve latince); Budak, 1274, 516 ve 438 S. Folio; İstanbul, 1310/11, İki cild, 4, 591 ve 4, 662 S. 4°.

TERCÜMELER : Fr. Pétis de la Croix tarafından 1698/1705 yıllarında fransızcaya çevrilmiştir, Paris, Millî Küt., *fonds arabe* Nu. 4462/4'de bulunmaktadır; G. Flügel tarafından *Lexicon bibliographicum*'da latinceye çevrilmiştir; V. v. Rosenzweig - Schwannau tarafından Almancaya çevrilmiştir, Viyana, Kons. –Ak; Bk.; *ZDMG*, XX (1866), 439, Nu. 4. (67 yaprak doldurur).

KISALTMALAR : Barthol. d'Herbelot (Paris 1697, Maastricht 1776, 1780, Haag 1777/9, Paris 1781/3; Almancaya Halle 1789/90 4, cild)' nun *Bibliotheque orientale*'inin bibliyografik kısmının esasını *H.K.*'nın eseri teşkil eder. J. v. Hammer *Encyclopaedische Übersichtt der Wissenschaften des Orients* (Leipzig 1804, iki kısım)'de hem önsözü hem de bütün bilim tariflerini tercüme etmiştir.

6. *Levâmi' el-nûr fi zulmet atlas mînûr* : G. Mercator'un ve Lud. Hondius 'un (Yayımı Arnheim 1621) *Atlas minor*'unun Türkçeye tercümesi. İhlâsî muhlaslı mühtedî Şeyh Mehmed' in yardımı ile 1064/5 yıllarında bitmiştir.

YAZMALAR : İstanbul, Merhum Bağdadî İsma'il Paşa'nın kolleksiyonu (*H.K.*'nın avtografyası); Hamiddiyye, Nu. 988; Esad Ef., Nu. 2042/3; köprülü Mehmed Paşa, Nu. 178; Nuri Osmaniyye, Nu .2998; Üniversi. Küt., Nu. 4654.

7. *Cihânnumâ* (bk. Nu. 3) : aynı eserin G. Mercator, A. Ortelius ve Ph. Cluverius gibi batı yazarlarının eserlerinden yararlanılarak başka bir plana göre ikinci tertibi. Bu ikinci tertip de birincisi gibi bitmemiştir. Hacı Kalfa'nın ölümünden sonra Ebû Bekir B. Behrâm (bk. aş. Nu. 197) bu eseri devam ettirmiştir.

YAZMALAR : Leiden, Üniv. –Küt., Yazm. *Warner or.* 1109; Oxford, Bodl. Libr. Yazm. *Sale* 67, Ebû Bekir'in eklemesi : Londra, Brit. Müz., Nu. *or.* 1030'(Rieu, *CTM*, 111) un içinde; İstanbul, Saray küt., (Burada yazarın ,eserin hemen yarısını içeren avtografyası bulunmaktaymış; bk. *OM*, III, 128); F. Taeschner (Münster)'in lutfettiği bilgiye göre İstan-

5 Yazarın Avtografyası Henri Cayol (Ölm. Ağ. 1865 İstanbul'da) un kolleksiyonunda imiş; bk. *Journ. Asiat.*, VI. Seri 8. C., S. 440.

bul'daki diğer yazmalar aşağıdaki yerlerde bulunmaktadır : I. bir arada (1. ikinci tertip, 2. Birinci tertip) : Millet Küt., **Alî Emirî** Kollekisiyonu, Nu. 120!(2266); Nu. 267 (1326); Ragıb Paşa, Nu. 1061. –II. yalnız birinci tertip : Bayezidiyye, Nu. 2336; Halet Ef., Nu. 640; Umiumiyye, Nu. 4966. –III. yalnız ikinci tertip : Umumiyye, Nu. 4672. –IV. ikinci tertibin işlenmiş şekli : Halet Ef., Nu. 641. –V. Henüz incelenmemiş ve hangi tertip olduğu bir incelemeye ihtiyaç gösteren yazmalar: Aya Sofya, Nu. 2604, Mihrişah, Nu. 308 ; Nuri Osmaniyye, Nu. 3006 ve Nu. 3275; **Kara Çelebizâde Husâmeddîn**, Nu. 111 (*Tarîh-i Cihânnumâ*); Köprülü Mehmed Paşa, Nu. 171/2 (*Cihânnumâ-i Bahriyye* ve *Cihânnumâ-i berriyye*); Esad Ef., Nu. 2046; Ankara, Türk Tarih Kürumu Küt., Yazm. Geç. Nu. 848 (çeviren).

BASIMLAR : *Cihânnumâ, İstanbul, bitişi* 10. Muharrenm 1145/3. VII. 1732, 698 S. Folio, 41 (çok kere 40) harta (bazıları elle renklendiri-dirilmiş), **Ebû bekir b. Behrâm**' (422. sayfadan itibaren)'ın eklemesi ve yayan **İbrâhîm** *Müteferrika*'nın ilâveleri ve girişi ile; bk. **F. Babinger**, Stam-*buler Buchwesen im* 18. *Jhdt.* (Leipzig 1919), 16.

TERCÜMELER : Fransızcaya : **Aramain** tarafından, Paris, Millî küt., *fds. franç., nouv. acqu.* Nu. 888/9 (bk. **N. Lenglet**, *Méthode pour étudier la geographie* [1], Paris 1742, Önsöze de); **L. Viven de St. Martin**, *Histoire des découvertes geographiques*, III (Paris 1846), 637 v.dd. (Küçük Asya hakkındaki bölüm **Armain** tarafından tercüme edilmiştir); **Fr. Charmoy**, *Chèref-namèh* (Petersburg 1868), *Einleitung* (= giriş, *Cihânnumâ*'dan parçalar); Latince tercümesi : *Cihânnumâ i. e. Liber mundum ostendens, autore Kiâtib Celebi, vulgo Hagi Chalfe.* in *Latinum idioma translatus.* I ve II. cild biri 76 yaprak 1798. *cra et stadio* Franc. Libr. Bar. **Ottenfels –Gschwind**; III. Cild, 85 varak, *cura et studio* **D. Stürmer** et **Val. Hussard**; IV. ve V. Cildler, 68 ve 155 varak, *transt.* **Val. Hussard**, Viyana'da Mechitaristen manastırında vardır; **Matth. Norberg**, *Cihân Numâh, Geographia orientalis ex Turcico in Latinum versa*, Londini Gothorm 1818, 4° (tam değil ve fena); Anadolu'ya ait bölümün almanca kısmen bir tercümesini de **J. v. Hammer**, *Jahrbücher der Literatur*, XIII (Viyana 1821), 213-265, XIV (Viana 1822), 21-88.

8. Bizans tarihçisi **Laonikos Chalkondyles**'in "*Frenk Kroniği*" nin türkçe tercümesi. Her hâlde yitmiş.

9. *Ravnak el-saltana*, bir İstanbul tarihi, bildirildiğine göre **Hacı Kalfa**'nın aslını arapça olarak yazmış olduğu bir eserin tercümesi, her hâlde yitmiş.

10. 1. Numarada kaydedilmiş olan *Fezlike*'nin türkçeye tercümesi.

YAZMALAR : İstanbul, Esad Ef., Nu. 2399 (?)

11. *Düstûr el-amel li-islâh el-halel*, Osmanlı maliyesindeki bozuklukları islâh için düstur. 1063/1653 yılında yazılmış ise de ancak üç yıl sonra kamunun yararına sunulmuştur. Eser Devletin durumundan bahseden bir önsözden ve birincisi tab'adan, ikincisi ordudan, üçüncüsü de devlet hazinesinden bahseden üç bölümden, nihayet devlet bütçesinin dengesini sağlama çareleri hakkında bir sonuçtan ibarettir.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt. ,Nu. or. 2° 3375'in içinde; Leipzig, *Kat., II*, 269 v.d. ve *GOR*, IX, 206, A Nu. 81).

BASIMLAR : İstanbul, 1280/1863, Ayn-i Ali'nin *Kavânin-i âl-i Osmân* yayınının 119-140. sayfalarında.

TERCÜMELER : Almancaya : W. F. A. Behrnauer, *ZDMG*, XI (1857), 111-132, bk. XI, 330

12. *Câmi' el-mutûn* : İçinde tarihî veya edebî fıkralar bulunan üçyüz *Mecmû'a*' dan yapılmış bir toplma,.

YAZMALAR : İstanbul, Esad Ef., Nu. 2399(?).

13. *Fezleke-i Tarîh* : *Fezleke* (Nu. 1 veya 10)'nin türkçe bir zeyli. Bu 1000/1592 yılından 1065/1654 yılına kadar olan Osmanlı tarihini içine alır .Bu zaman için çok geniş ve değerli bir kaynaktır. Olaylar yılları sırasıyla bildiren bir kroniktir. Her yılın olaylarını anlattıktan sonra o yıl içinde ölen büyük devlet adamları ile alimleri yazar. Fındıklılı Mehmed Ağa (bk. aş. Nu. 223) buna 1065'den 1115'e (kitaptaki 1045-1107, yanlış olacak, çeviren) kadar gelen bir zeyil yazmıştır.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1064 (Flügel, *Katal.*, II, 268 v.d. ve *GOR*, IX, 203; İlk yazmanın kopyası); Bologna, Üniv. Küt., Nu. 363 (bk. J. v. Hammer, *Bibl. İtal.*, LVI (1829), 33); Oxford, Bodl, Libr., Nu. *or.* 20 ve *Sale* 60 c. 1; Petersburg, Asya Müz., Nu. 520; Paris, Millî Küt., *c.r.* Nu. 76 (*Catal.*, 311); İstanbul, Esad Ef., Nu. 2167/8; Nuri Osmaniye, Nu. 3152/3 (biraz başkaca); Hamidiyye, Nu. 910; Husrev Paşa, Nu. 440/2; Mehmediyye, Nu. 4433; Kahire, *TK*, 213 (üç nusha).

BASIMLAR : İstanbul 1268/7 ,iki cild büyük 8°. I.C. : 412 S., II. C. 398 S. (Viyana'daki 1065 ve 1066 numaralı yazmalarda bulunan giriş basımda yoktur.)

14. *Tuhfet ül-kibâr fî esfâr ül-bihâr* : Osmanlı deniz gücünün tarihi. Sefer 1067 /Kasım. 1656'da Osmanlı filosunun yenilmesinden sonra yazılmıştır.

YAZMALAR : Leiden, Üniv. Küt., Nu. 825 *Warner* (*Cat., IV*, 31); Paris Millî Küt., *c.r.* Nu. 120 (*Catal.*, 317), Schefer Koolleksiyonu, Nu. 1132, 51r yaprak v.dd.; İstanbul, Saray Küt., (*H.K.*'nın avtografyası); Nuri Osmaniyye, Nu. 3219/21; Aya Sofya, Nu. 3126; Beşir Ağa, Nu. 463; Damad İbrahim, Nu. 908.

BASIMLAR : İstanbul, 1141, İbrâhîm *Müteferrika* Basımevi, 7 + 75 + 2 çift sayfa küçük folio, beş tane renkli harta; bk. **G. B. Toderini**, *Letteratura turchesca*, *III*, 25-34 ve **F. Babinger**, *Stambuler Buchwesen* (Leipzig 1919), 12. –Yeni basım : İstanbul, Mayıs 1329, 12 + 166 + 2 S. büyük 8°, bir çok renkli, kara resim ve hartalarla.

TERCÜMELER : Fransızcaya, **Fr. Pétis de la Croix** tarafından, *Estat de la marine turque*'de, . Paris, Mazarine küt., Nu. 1939' (*Catalogue*, II, 288) da; bk. bunun için 4146 numaralı yazmanın 1-97. yapraklarına (*Estat de la marine de l'empire othoman*) ve Nu. 4898 (*Estat de la marine othomane, divisé en trois traittés*) Arsenal Küt., Paris; **Sieur La Rocque**'un Leiden Üniv., Küt., Nu. 1599 (*Catal*)., IV, 31)'da bulunan *Histoire des conquêtes des Ottomans sur Les Chretiens tant dans dans la mer mediterranée que dans la mer noire avec les noms des places et les circinstances des victoires* : adlı tercümesi; İngilizceye, **James Mitchell** tarafından, *The History of the maritim wars of the Turks, translated from the Turkish of Haji Khalifeh*, Londra 1831,4 (yalnız ilk dört bölümün tercümesidir) ve *History of the maritim wars of the Turks of Haji Khalfa, translated by* **J. C.** *From an original persian* (!) *manuscript*, Londra, yıl yok; **Julien Dumoret**'nin kısaltma tercümeleri, *Journ. Asiat.*, X. .C. (1827) 264 v.dd.

15. *Mizân el-hak fî ihtiyâr el-ahak*, Safer 1067 /Kasım 1656'ınm dinî tartışmalarını anlatır. Hayatının son çağlarında ihtiyar hocası **Kâdîzâde**' (bk. *GOR*, V, 163) den fikren ayrıldığını anlatmak için yazılmıştır. O günlerin dinsel kanılarını göstermek bakımından büyük önemi vardır; bk. **Rieu**, *CTM*, 254'de içindekiler hakkında verilen bilgiye.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. *Or.* 8° 1906; *or.* 8° 2174 or. 2° 3375.; Münih, Devlet Küt., Nu. 23; Viyana, Millî Küt., Nu. 1063

(Flügel, *Katal.*, II, 267 v.d.); Bologna, Üniv. -Küt., Marsigli Kolleksiyonu, Nu. 3318; Cambridge, Üniv. -Küt., Nu. 1156; Londra, Brit. Müz., *Add.* 7904, 41v. yaprağı v.dd. (Rieu, *CTM*, 254); Paris Millî Küt., Schefer kolleksiyonu, Nu. 1132 ve 1149; Petersburg, Üniv. Küt.; İstanbul, Hamidiyye, Nu. 993.

BASIMLAR : İstanbul : 1280, 148 S. 8°; 1286, 147 S. 8°; 1306, 155 S. Küçük 8°.

KAYNAKLAR : Nu. 15'in sonunda *H. K.*'nın avtobiyografyası.; almanca **J. v. Hammer** *Encyclopaedische Übersicht der Wissenschaften des Orients*, I. Teil (Leipzig 1804), 3-15 ve **M. Wickerhauser**, *Wegweiser* (Viyana 1853), 159-167 (Türkçesi de var); Nu. 4'ün sonunda avtobiyografya bilgileri; **Uşakîzâde**, *zeyl-i zeyl*; *GOR*, *VI*, 46 v.d.; *SO*, IV, 395; **Bursalı Mehmed Tâhir**, *Müverrihîn-i Osmâniyeden Âlî ve Kâtib Çelebinin tercüme-i hâlleri* (Selânik 1322) *OM*, III, 124 v.dd.; **Bursalı Mehmed Tâhir**, Kâtip Çelebi (İstanbul 1331), 30 S. 8°; **Wüstenfeld**, *GdA*, 274 v.dd. Nu. 570; **Brockelmann**, *GAL*, II, 428; *EdI*, II, 217 v.d. (**J. H. Mordtmann**, ben onu burada bir çok yerlerde kelime kelime takip ettim); *H. K.* Hakkında daha eski Avrupa kaynakları **G. Flügel**'in *Lexicon bibliogr.*, I. C., S. X v.d. (Not)'da ve *Viener Katalog*, I, 49; *Kâtip Çelebi, hayatı ve eserleri hakkında incelemeler* T T K. Basımevi, Ankara 1957, 2255. 8° (çevien).

174. MEHMED HEMDEMÎ, SOLAKZÂDE

Adı **Mehmed** mahlası **Hemdemî**'dir. İstanbul'ludur. Herhâlde memur olmalıdır. 1068/bş. 9.X.1657'de orada ölmüştür. Musikîdeki yatenekleriyle tanınmıştır. Her halde bunun için kendisine **Solazâde**'den başka *Miskâli*[1] *Çelebi* de denmiştir (bk. **Evliyâ**, I, 509; bk. fakat 446 ve 636'ya da.).

Mehmed Solakzâde kısa bir Osmanlı ülkesi tarihinin yazarıdır. Eserini IV. Mehmed'in hükümeti sırasında (1058-1099) yazmıştır. Bilinen yazmaların uzunluğu başka başkadır. Fakat çoğu 1053 ve 1054 yılına kadar gelmektedir[2]. Eserin adı aslında *Fihrist-i şâhân ise* de genellikle *Solakzâde tarîhi*

1 *Miskâl* (Meninski *miskâl* (peltek s ile) yazıyor) bir tür çoban flütüdür, bk. **Ahmed Vefîk**, *Lehçe-i osmâni* 1, 1138.

2 bk. Peçevî'de söylenenlere; ayrı ayrı yazma nushaların yazıldıkları yıllara kadar başkaları tarafından tamamlanmış olmaları imkânsız değildir. Bu halde **Solâkzâde**'nin eserinin nereye kadar geldiği anlaşılamaz.

adıyla tanınmıştır. İçindekiler çeşitli tarih eserlerinden toplama ise de eser çok yayılmış ve beğenilmiş ve beğenilmekte bulunmuştur. Buna rağmen yazmalarına çok az rastlanır. IV. Murad zamanına ait kısmı bir yana bırakılırsa Solakzâde'nin bu *fihrist*'i başlı başına bir tarih kaynağı sayılamaz. Bu popüler esere Sırrî Efendi (Ölm. 1142/1729) ve Münif Paşa zeyiller yazmışlardır.

YAZMALAR: Münih, Devlet Küt., Nu. 74, 75 (Aumer, *Catal.*, 22 v.d.); Viyana, Millî Küt., Nu. 1061 ve Nu. 1062 (İsmâ'îl Belig-i Brûsevî'nin avtografyası, aş. Nu. 232; Flügel, *Kat.*, II, 266 v.d.; *GOR*, I, XXXVIII; IX, 190, Nu. 21); Paris, Millî Küt., *c.r.* 66 (Bk. *Catal.*, 311); Londra Roayal As. Soc.; bk. *JRAS*, 1892, 548, Nu. 13; Kahire, *TK*, 171 v.d.; İstanbul, Nuri Osmaniyye, Nu. 3137/8; Halet Ef., Nu. 614; Hamidiyye, Nu. 906; Mihrşah, Nu. 302.

BASIMLAR: *Tarîh-i âl-i Osmân li-Solakzâde* adıyla 1271/1854 yılında İstanbul'da bir taş basması çıkmaya başlamışsa da ancak 1. Cüze kadar (83 S. Folio) çıkmıştır; bu Yıldırım Bayezıd'in ölümünü bildiren bir beyitle biter, bu beyit basım'ın 88. sayfasının aş. 39 satırındadır. 1068/bş. 3.X.1657 yılına kadar geçen olayları anlatan tam bir basım 1297'de İstanbul'da çıkmıştır 6 + 12 + 773 S. dir.

KISALTMALAR: V. D. Smirnov, *Obrazçovyja* vsr. (Petersburg 1903), 38-59.

KAYNAKLAR: *SO*, IV, 171; *GOD*, III, 424 (Hemdemî); *Aynâ-i zurefâ*, 35 v.d.; Evliyâ, I, 509, 636; *OM*, III, 80; Sefâ'î, *tezkire* (Bk. Flügel, *Kat.*, Wien, II, 400 v.d.); Şeyhî, zeyl-i zeyl-i Atâ'î.

175. ABDULAZÎZ, KARA ÇELEBİZÂDE

Abdulazîz bir çok bilginler yetiştirmiş olan Karaçelebi ailesindendir. Babası Rumeli kazıaskeri Hüsâmeddîn b. Hüseyn b. Mehmed b. Hüsâmeddîn' (Ölm. Muharrem 1007/Ağ. 1598, Bursa civarında Cevzabad'daki çiftliğinde, bk. İsmâ'îl Belîğ-i Brûsevî, *güldeste-i riyâz-i irfân*, 314 v. dd.) dir .Kazıasker Mahmûd (Ölm. 6. Zu'l-çhicce 1042/14. VI. 1633, İstanbul'da; bk. *H. K.*, *Fezlike*, II, 152; *SO*, IV, 155'de yanlışlıkla Mehmed diye adlandırılmıştır) kardeşidir. kendisi 1000/1591 yılında İstanbul'da doğmuştur. Önceleri kardeşinden sonra da *Mütfî* San'ullâh'dan ders görmüştür.

Ondan sonra ilmiye mesleğine girmiş ve muharrenm 1021/ Mart 1612 de Hayreddîn Paşa camisine müderris olarak yerleştikten sonra daha bir çok mevkilere geçmiştir. Bunların tam bir listesi tarihleriyle birlikte **İsmâ'îl Beliğ-i Brûsevî**'nin aynı eserinin 317. v.dd. da vardır. Talihin sevkiyle Bursa, Edirne ,İstanbul, Mekke, Yenişehir gibi yerlere gidip geldikten sonra Receb 1043/Ocak 1634'de İstanbul kadısı olmuş ve bu sıfatla güvenliği sağlamakla görevli bulunduğu başkentte (bk. *GO*, V. 178) İran Seferi hazırlıkları sırasında baş gösteren yağ buhranından dolayı halkın kırgınlığını ve IV. Murad'ın kızgınlığını üzerine çekmiştir; çünkü o zaman kadılar fiatları tayin ile de yükümlü idiler (bk. *ZDMG*, XVIII, 722). Bunun üzerine azledilmiş ve suda bağulmasına ferman çıkmıştır. Hayrete şayan bir tesadüf neticesi hayatta kalmıştır (bk. Na'îmâ, *Tarih*, I, 577, ve bundan da GOR, V, 183 v. d.) **Abdulazîz** biraz sonra afedilerek Rumeli kazıaskeri tayin edilmiştir. Bu egoist ve entrikacı adamın asıl amacı şeyhülislâm olmaktı. Osmanlı tarihinde işitilmemiş bir olay olarak önce sadece bir unvan olarak Şeyhulislâm adını almış sonra da Cumada I. 1061/Nusan 1651'de gerçekden şeyhülislâm olmuştur. (*Bâlios müftîsi* için bk. *GOR*, V, 531 v. dd.). Fakat bundan birkaç ay sonra Sakız'a nefyedilmiş, ancak iki yıl sonra Bursa'ya gitmesine müsaade olunmuştur. En son Mudanya ve Gelibolu kadılıklarında bulunmuştur. 6. Rebi' II. 1068/11.I.1658 akşamı ölümü bu karışık hayatına son vermiştir. Cesedi Bursaya götürülmüş ve Şeyh Mehmed Deveci mezarlığına gömülmüştür.

Abdî mahlasını kullanan **Abdulazîz** hemen her alanda verimli yazılar yazmış olan bir yazardır. Şiirler yazmış, farsça ve arapçadan eserler tercüme etmiş, ancak daha çok tarihçi olarak tanınmıştır. Bu alandaki başlıca eseri **İbrahim**'e ithaf edilmiş olan ve yaradılışdan 1056/bş. 17.II.1646'ya kadar gelen *ravzet ül-ebrâr* (*H. K.*, Nu. 2158, 2276, 6613) adlı dört bölümlük tarihî eseridir. Yalnız dördüncü bölüm (Faslı)

Osmanlı tarihinden bahseder (bk. *GOR*, IX, 187, Nu. 13) Sonraları eseri 1056/1646'dan sefer 1068/Kasım 1657'ye kadar gelen bir *zeyil* ile tamamlanmıştır (bk. *GOR*, *IX*, 205, Nu. 76). Abdulazîz'in diğer tarihî eserlerinden *Süleymânnâme* anılmahdır. Bunda süslü ve tumturaklı bir üslüpla Kanunî Süleymân'ın hayat ve hükûmetini anlatır. nihayet *Zafernâme* adlı bir eserinde Erivan'ın (1635) ve Bağdad'ın kuşatma ve fetihlerini tasvir etmiştir. Bu esere türlü adlar verilir. Meselâ *Tarîh-i feth-i Revân ve Bağdâd*. İçinde Peygamberlerden bahsettiği *mir'ât es-safâ* adlı (*H. K.*, Nu. 1173) eseri de tanınmıştır.

YAZMALAR : A) *Ravzet ül-ebrâr :* Viyana, Millî Küt., Nu. 865 (Flügel, *Katal.*, II, 96); Uppsala, Üniv. Küt., Nu. 277 ve 286 (*Catal.*, 192, 197; Nu. 286 yalnız 1034-1041 yıllarından bahseder); Oxford, Bodl., Sale 62; Paris, Millî Küt., *s.t.* 48, I ve 48, 2 ve Nu. 1085; Kahire *TK*, 173, 177, 205; İstanbul Aya Sofya, Nu. 3047 ve 3206; Esad Ef., Nu. 2163/2267(?); Nuri Osmaniyye, Nu. 3149/51; Bayezidiyye, Nu. 2424; Beşir Ağa, Nu. 453; Damadzade Mehmed, Nu. 1440; Köprülü Mehmed, Nu. 213; Ragıp Paşa, Nu. 993; Üsküdar, Selim Ağa, 762.– B) *Zeyl-i ravzet ül-ebrâr :* Berlin, J. H. Mordtmann kolleksiyonu (Karaçelebizâde'nin avtobiyografyası); Graz, Johanneum, *or.* Yazm. Nu. 18 (Çok güzel bir kopya, büyük 8°, 256 yapr.); Viyana, Millî Küt., Nu. 1056 (Flügel, *Katal.*, II, 262 v.d.); Gene orda, Kons. AK.–, Nu. 265 (Krafft, *Katal.*, 100 v.d.); Oxford, Bodl. Libr., *Sale*, Nu. 63; Paris, Millî Küt., Schefer kolleksiyonu, Nu. 1043(?); İstanbul, Halet Ef., Nu. 682; Husrev Paşa, Nu. 396; Ankara, T. T. K. Küt., Nu. 503 (Çeviren).– C) *Süleymânnâme :* Viyana, Millî Küt., Nu. 1009 (Flügel, *Kat.*, II 230 v.d.) gene orda Kons.–Ak., Nu. 264 (Krafft, *Katal.*, 100); Paris, Millî Küt., Schefer Kolleksiyonu Nu. 1143(?) İstanbul, Bayezidiyye, Nu. 2430; Hamidiyye Nu. 951; Aşir Ef., Nu. 257.– D) *Zafernâme :* Viyana, Millî Küt., Nu. 1055 (Flügel, *Kat.*, II, 262, Erivan'ın fethi tarihi ile); Paris Millî Küt., *c.r.* 135 (*Catal.*, 318; Schefer kolleksiyonu, Nu. 1140; Kahire, *TK*, 205; İstanbul, Esad Ef., Nu. 2086.– E) *Mir-ât es-safâ :* Berlin, Devlet Küt., Nu. *or.* 8° 1970; Paris, Millî Küt., Schefer Kolleksiyonu, Nu. 1115; Kahire, *TK*, 234; İstanbul, Esad Ef., Nu. 2405/6; Bayezidiyye, Nu. 2451; Aşir Ef., Nu. 269; Beşir Ağa, Nu. 484(?); Ankara, Türk Tarih K.,yazm. Geç. Nu. 845. (Çeviren).

BASIMLAR : A) *Ravzet ül-ebrâr*, Bulak, Muharrem 1248, 3 ypr + 637 S. fol.; (637. sayfaya göre eserin tam adı *Ravzet ül-ebrâr el-mübîn bihakâ'ik ül-ahbâr'dır*).– B) *Süleymânnâme*, Bulak 1248, 1. Yapr + 230 S. fol.,

TERCÜMELER : 1044/7 yıllarına ait kısmın fransızca tercümesi Yazm, trad. XXXI (*Catal. cod. reg.*, 356)'de bulunmaktadır. Yazm. *Trad.* XXXIII (*Catal. cod. reg.*, 357) hakkında verilen bilgi açık değildir, bunun da Karaçelebizâde'nin bir eserinden tercüme edilmiş olduğu anlaşılıyor. Çevirenler Genç dilcilerdir (= Jeunes de Langue).

KAYNAKLAR : **Na'îmâ**, *tarîh*, 1068 yılında ve muhtelif basımlarda; **Evliyâ**, I, 407; **İsmâ'îl Belîğ-i Brûsevî**, *güldeste-i riyâz-i İrfân* (Bursa 1302), 317 v.dd.; **Rif'at Ef.**, *davhet ül-meşâyih*, 58 v.dd.; *İlmiyye sâlnâmesi* (İstanbul 1334), 461 v.dd.; (**Karaçelbizâde'**nin imzası ile aynı basım); **Ahmed Refîk**, *Âlimler ve san'atkârlar* (İstanbul 1924), 151 v.d.; *SO*, III, 339; *GOD*, III, 426 v.dd.; *GOR*, V, 164, 178, 184; **F. Wüstenfeld**, Die *Gelehrtenfamilie Muhibbî*, 48; *EdI*, II, 779 v.d.; (**F. Babinger**) :– İstanbul'da Şehzade camisinde bulunan yazma kolleksiyonu **Karaçelebizâde'**nin babası **Husâmeddîn'**in bir hediyesidir. *GOR*, III, 760, Nu. 25'e göre bu da tarih yazmakla uğraşmış imiş.

176. SARI ABDULLÂH, ABDÎ

Sarı Abdullâh, I. Ahmed zamanında İstanbul'a göç etmiş olup beylerbeyi Mehmed Paşa'nın kızlarından biriyle evlenen Magribî Seyyid **Muhammed'**in oğludur.

Abdullâh Üsküdar'daki meşhur Şeyh Mehmûd Hudâ'î'nin müridi idi. Önce *tezkireci*, 1037/bş. 12.IX.1627'de *reisülküttâb* olmuştur. Ramazân (Mayıs)' da azledilince dayısı **Halil Paşa** (bk. *GOR*, IV, 519, V, 72) ile birlikte bir süre Üsküdar'daki Şeyh Mahmûd Hudâ'î tekkesine sığınmıştı. Sonradan **Sarı Abdullâh** daha bir hayli memuriyetlerde bulunmuş ve Bağdad seferlerine IV. Murad'nın maiyetinde katıldıktan sonra ikici defa reisülküttâb olmuştur. En son *mefsuh mukata'acısı* olmuş ve azledildikten sonra Receb 1071/2. III. 1661'de ölmüştür. Topkapı yakınlarında Maltepe mezarlığına gömülmüştür (bk. **Gibb**, *HOP*, IV, 7).

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin *mesnevî*'sine türkçe güzel bir şerh yazan ve tassavvuf ve ahlaka ait bir çok kitaplar

(bk. *H. K.*, Nu. 3844, 12244; IV, 429) telif eden, özellikle *tûtînâme*' (Basım : Bulak, 1253, İstanbul 1256; Bulak 1267; Yeri belli olmıyan 1287 tarihli; yeri belli olmıyan 1307 tarihli; almancaya Georg Rosen tarafmdan çevrilmiştir, Leipzig, 1858; bk. *ZDMG*, XXI, 505 v. dd.)nin mükemmel bir türkçesini meydana getirmekle ün almış olan Sarı Abdullâh büyük değerde bir *inşâ* mecmuası toplamış olmakla burada anılmağa hak kazanır. *Düstûr ül-inşâ* adını taşıyan bu esere Ahmed Ferîdûn Bey'in *münşeât*'ının bir devamı diye bakılabilir. Bunda türkçe, farsça ve arapça hemen yüz elli kadar ferman ve berat vardır. Ve bu yönden bu eser o zamana ait belgelerin değerli bir hazinesi sayılır. Jos. v. Hammer, *GOR*'nin IX. cildinin 359. S. v. dd.da (Nu. 287'den itibaren) bunların büyük bir kısmını kaydetmiş ve incelemelerinde bunlardan yararlanmıştır. Sarı Abdullâh'ın 4. Receb 1049/1. XI. 1639'da bitirmiş olduğu *Cevheret ül-bedâyet ve durret ül-nihâyet* adlı eseri de tarihîdir. Bunda IV. Murad zamanındaki olayları ve Özellikle Bağdad'ın zabtını anlatmıştır[1].

YAZMALAR : A) *Düstûr ül-İnşâ :* Viyana Millî Küt., Nu. 316 (Flügel, *Katal.*, I, 286; Sarı Abdullâh'ın elinden, ilk tertibi); Paris Millî Küt., s.t., Nu. 1179.– B) *Cevheret ül-bedâyet :* Kahire, *TK*, 196 v.d.; *Hadîkat ül-cevâmi*, I, 202 v.dd.

KAYNAKLAR : Resmî, *sefinet er-rü'esâ*, 32 v.dd.; *SO*, III, 367; *GOR*, IV, 602, VI, 328; *GOD*, III. 482; *Edİ*, IV, 183 (Cl. Huart); *Journ. As.*, 1873, I, 526; *Sabâh* gazetesi (İstanbul, 8.X.1327 (1909); *Hadîkat ül-cevâmi*, II, 202 v.dd.

1 Sarı Abdullâh'ın edebî çalışmalarını yakından inceleme gönül çekicidir. 1069/1649'da bir de *Nasihat ül-mülûk targîbân li-hüsni'l sülûk* (iki yazması, Kahire, *TK*, 252'de) adıyla devlet yönetimi siyasetine ait bir eseri vardır. Osmânzâde Ahmed Tâ'îb (bk. ona) *telhîs ül-nesâ'ih* adıyla bunun bir özetini meydana getirmiştir (Basılışı, İstanbul 1283/1871, 2 ypr. + 75 S.) Bundan başka 1288/1871'de İstanbul'da Abdullâh'ın *Semerât ül-fevâ'id* adlı tasavvufî bir eseri çıkmıştır (311 S. 8°) bunun bir yazması Viyana'da Millî Küt., de Nu. 1979' (Flügel, *Kat.*, III, 470 v.d.) da bulunmaktadır.

177. HÜSEYN VECİHÎ

Hüseyn Vecîhî Bahçesaray' (Kırım)lıdır. İstanbul'a göçmüş ve o zaman Kaptan Paşa olup Sadırazâmlığa yükselen Kara Mustafa Paşa'ya *mühürdâr* olmuştur. 1071/ bş. 6. IX. 1660'da İstanbul'da ölmüştür. Edirne Kapısında gömülüdür. Vecîhî şairdi bir divanı vardır.

Vecîhî'nin tarihi 1047 yılı ile başlar önce IV. Murad zamanında 1048/1638 yılında efendisi Kara Mustafa Paşa'nın katıldığı Bağdad seferini anlatır. Sonra I. İbrahim Hükûmeti devrinin tamamını ve IV. Mehmed'in hükümetinin ilk on iki yılını hikâye eder. 1070/18.IX.1656 yılında biter. Bu eserin özellikle 1070 yılını anlatan son kısmı çok değerlidir. Çünkü bununla Na'îmâ'nın (bk. ona) ve Râşid'in (bk. ona) eserleri arasındaki boşluk pek iyi kapanmaktadır. Bu iki tarihiçi ayrıca çoğunlukla Vecîhî'nin verdiği bilgilere dayanırlar [1].

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1069 (Flügel, *Kat.*, II, 271; Bk. *GOR*, IX, 206); Leiden, Üniv. Küt., *cod. Warn.* 894 (bk. *Catalogus*, IV, 32; burda ve *SO*, IV, 603'de Vecîhî her halde bir yanlışlık sonucu olarak *Hasan* diye adlandırılmaktadır); İstanbul, Nuri Osmaniyye, Nu. 3198; Hamidiyye, Nu. 917; Köprülü Mehmed Paşa, Nu. 225.

KAYNAKLAR : *GOR*, IX, 206; *GOD*, III, 441; *SO*, IV. 603 (Hasan V.); Safâ'i, *Tezkire* : Şeyhî, *zeyl-i ŞN*, *OM*, III, 159; Mehmed Tâhir, *Kırım müellifleri* (İstanbul 1335), 32.

178. İBRÂHÎM B. EBÎ BEKR.

İbrâhîm b. Ebî Bekr el-Sâlihî (el-Sevâlihî) el-Avfî'nin biyografyası bilinmiyor. *Terâcim el-savâ'ik fî vâki'ât el-sanâcik* adlı arapça bir tarih yazmıştır. Bunda 17. Muharrem 1071/13.IX.1661'den 17. Rebi II. 1071/21. XII.1661'e kadar Mısır Ağalarını ve sancaklarını ve

1 Leiden Üniversitesinde bulunan ve anonim olduğu anlaşılan bir yazma (*ced. Warn.* 1110, yalnız 36 S. kalınlığında)'da IV. Murad, I. İbrahim, ve IV. Mehmed zamanlarında 1032-1060 yıllarındaki olaylara ve o zaman yaşamış olan ünlü adamlara ait hikâyeler bulunmaktadır. Bu yazma 1062/1652 yılında Ahmed b. Ya'kûb adlı biri tarafından bitirilmiştir. Bk. *Catalogus*, IV, 30.

Circe (Guerga - Mısır) Beyi Mehmed'in 1069/1658 yılında Mısır Valisi Şehsüvâr Mehmed Paşa'ya karşı isyanını (bk. *GOR*, VI, 59 v.d.) genişçe anlatır. Zaten bu olay ayrıca çağdaş diğer vakanüvisler tarafından da tasvir edilmiştir (bk. *GOR*, VI, 60, Not. *i*).

YAZMALAR : Münih, Devlet Küt., (Aumer, *Catal.*, I, 2 S. 166); Paris, Millî Küt., Nu. 1853.

KAYNAKLAR : J. J. Marcel, *Histoire de l'Egypte* (Paris 1834), XXIV (burada Münih'deki yanlışlıkla avtografya zannedilen yazma hakkında bilgi vardır); Aumer, *Catalogus*, I, 2, S. 166; Brockelmann, *GAL*, II, 299.

179. MEHMED HALÎFE II.

Hüseyn adlı bir Bosna'lının oğludur. Sultan'ın divanında *Kahvecibaşı* (bk. *GOR*, V, 464) idi. IV. Murad ve I. İbrahim ve IV. Mehmed'in hükûmetlerini görmüştür. Kısaca *Tarîh-i Mehmed Halîfe* adını taşıyan tarihinde yazar 1043/8.VIII. 1633'den 1070/bş. 18.XI.1659'a kadar geçen olayları yani IV. Murad'ın saltanatının son altı yılını sultan İbrahim'in hükûmeti ile IV. Mehmed'in hükûmetinin ilk on iki yılını anlatır. Bunda özellikle IV. Mehmed'in cülusundan hemen sonra 1648 (1058) Ekimindeki İçoğlanları ile Acemi Oğlanlarının isyanı uzun uzadıya tasvir edilmiştir (bk. *GOR*, V, 466 v.dd.). Fakat eser en çok I. İbrahim zamanındaki (1640-1648) devletin gelir ve gideri hakkında verdiği işe yarar bilgi yönünden çok değerlidir.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., 1068 (Flügel, *Katal.*, II, 271, 109 ypr kalınlığında bk. ilâveten *GOR*, V, IX, Nu. 11).

KAYNAKLAR : Yalnız J. v. Hammer ve G. Flügel; bk. hemen aşağıdaki esere.

180. MEHMED HALÎFE III.

Yukarda adı geçen Mehmed Halîfe'nin çağdaşı ve adaşı olup padişah sarayında *seferli* hizmetinde (bk. *GOR*, V. 462) bulunan Mehmed Halîfe de IV. Murad'ın, I. İbrahim'in

ve IV. Mehmed'in hükûmetleri zamanını görmüştür. Gençliğinde **Koca Ken'ân Paşa**'nın *İçoğlan*'ı idi ve bütün seferlerinde onun maiyetinde bulunmuştu. Böylece **Ken'ân Paşa** 1046/1636 yılında Erdil'e Rakoczi isyanını bastırmaya giderken beraberinde gitmiş ve Budin'e uzanmıştır. Ondan sonra **Süleymân Paşa, Köprülü Mehmed** Paşa vsr. gibi Osmanlı ricalinin maiyetinde bulunmuş ve nihayet *İbrikdâr* olmuştur. Hangi tarihte öldüğü bilinmemektedir.

Mehmed Halîfe şair olup **Ülfetî** mahlasını taşırdı.

Dört *bâb* on beş bölüm (*Fasl*) ve bir sonsöz (*hâtime*)'den ibaret *Tarîh-i Gılmânî* adıyla kronik tarzında bir tarih yazmıştır. Buna 10. Şevvâl 1060/6.X.1650'de başlamış ve 24 şa'bân 1075/12.III.1665'de bitirmiştir.

TOEM, 78. sayı (1924)'nın ilâvesi S. 2'de **Ahmed Refîk**'in incelemelerinden anlaşıldığı üzere **Na'îmâ** kaynağının adını bildirmeden bu **Mehmed Halîfe**'nin bilgilerinden yararlanmıştır.

Yukarıdaki **Mehmed Halîfe** ile bu kroniğin yazarının aynı şahıs olmaları pek muhtemeldir; Ancak anlatılan zamanda 1043/1070 birisinde, 1060/1075 ötekinde– birbirine uymamazlıklar görülmektedir[1].

YAZMALAR : İstanbul, Ahmed Refîk Bey'in Kolleksiyonundan; Saray Küt., (Her iki yazmada *TOEM*'nin 78. sayısının ilâvesinde S. 6. da); Ankara, T. T. K. Küt., Nu. 509 (Çeviren).

YAYIMLAR : *Tarîh-i Gılmânî TOEM*, 78-83. sayıların (İstanbul 1924) ilâvesi olarak çıkmıştır, bu **Ahmed Refîk** bey tarafından yayınlanmıştır.

KAYNAKLAR : **Ahmed Refîk**'in girişi, orada **Mehmed Halîfe**'nin hayatı hakkında başka bilgiler de vardır; *OM*, III, 142.

1 Çok dikkate değer bir benzerliği kaydetmeliyiz : bu iki yazarın her ikisi de Venedik'e karşı yapılacak sefer hazırlıklarına ve 1650'deki Çanakkale savaşına katılmışlardır; bk. *GOR*, VI, 16 ve **Ahmed Refîk** (bunun Viyana'daki yazmadan haberi yoktur) ayn. esr. 4.– İçoğlanları arasında o zaman 92 **Mehmed** varmış, bk. *GOR*, VI, 16.

181. MEHMED B. HÜSEYN B. NASÛH (NASÛHPAŞAZÂDE)

Vali Hüseyn Paşa'nın (bk. *H. K.*, *Fezlike*, II, 226; *GOR*, V. 260 Ölm. 1053/1643) oğlu ve meşhur Sadırazam Nasûh Paşa'nın (Ölm. 23. Ramazân 1023, İstanbul Okmeydanında gömülüdür, bk. *SO*, IV, 556)[1] torunudur. Hayatına dair bir şey bilinmemektedir.

Zeyl-i tevârîh-i âl-i Osmân adını taşıyan tarihî eserinde IV. Murad'ın ölümünden (1048/1639) 1081/bş. 21.V.1670 yılına kadar geçen zamanı anlatır. Joseph v. Hammer 191 ypr. Folio büyüklüğünde olup ne yazıkki cildi bozulmuş olan Dresden memleket kütüphanesindeki yazarın elyazmasından ilk faydalanan (*GOR*, için) ve kültür tarihine ait bu kitapta bulunan bilgilere bu güne kadar ilk işaret eden tarihçidir.

YAZMALAR : Dresden, memleket Küt., Nu. 13 (Fleischer, *Catal.*, 2; yazarın avtografyası, her halde Unicum).

KAYNAKLAR : *GOR*, V, VIII, Nu. 6.

182. HÜSEYN ÇELEBİ (NİSÂRÎ)

Nisarî mahlasını kullanan Hüseyn Çelebi İstanbul' ludur. *Divân* Kâtibi olmuş ve 1075/bş. 25.VII.1664 yılında doğduğu şehirde ölmüştür. Emir Buharî tekkesinde gömülüdür.

Ebced hesabiyle tarih düşürmekdeki becerisiyle ün alan Nisârî *Tevârîh-i nisâri* adlı kısa bir Osmanlı tarihi yazmıştır. Eseri 1065/1654 yılında bitirmiştir. Yani IV. Mehmed'e kadar gelmektedir. Kendini tanıtmak emeliyle yazılmış olduğu anlaşılan bu özet eseri bu Sultana ithaf etmiştir. Tarih kaynağı olarak hiç bir değeri yoktur.

1 1030/1621'den hemen sonra ölmüş olması ihtimali bulunan Halep'li Burhâneddîn İbrâhîm b. Ahmed b. Mehmed adh biri *İn'âş el-rûh bi-mu'âsir Nasûh* adh (*H. K.*, Nu. 1372) kitabında sonraları sadrâzam olan Nasûh Paşa'nın Halep Valiliğinden bahsetmiştir. Yazması bulunamamış olan eser *H. K.*'ya göre 1020/1611 yılında yazılmışmış.

YAZMALAR : Leipzig, Şehir Küt., *cod. or.* 329, ypr. 14 v.dd.

KAYNAKLAR : *GOD*, III, 453 v.d.; **H. L. Fleischer**, *Catal. Libr. mss. Lips.*, 548; *SO*, IV, 541.

183. HALÎL PAŞAZÂDE EBÛ BEKİR (TAB'Î BEY)

Öz geçmişi olarak yalnız sarayda eğitim görüp sonradan *kapıcı* olduğu bilinmektedir. **Tab'î** Bey diye anılırdı. Tarihi de bu adla tanınmıştır.

1. Muharrem 1076/14.VII.1665'de (Kaymakam Süleymân'ın Çanakkaleyi teftişden sonra İstanbul'a girdiği gün) başlanmış olup 1081/bş. 21.V.1670'de bitirildiği sanılan ve konusu tarih felsefesi olan bu esere **İbn Haldûn**'un ünlü *Mukaddime*[1]'si örnek olmuş ise de tabiî bu eser o örneğe erişememiştir. **Jos. v. Hammer**'in fikrine göre yazarın düşüncelerinde berraklık, düzen ve derinlik yoktur. Girişte idam edilmiş olan Sultan İbrahim'in oğlu Selim'den, sonra da kısaca Peygamberlerle din ulularından bahseder. Bundan sonra İsmâ'îl'in ölümüne İsrâ'il oğullarının on iki boyuna *(Sayt)* geçer. Nihayet asıl konusu olan, Osmanlı Devletinin kuruluşuna kadar gelip geçen İslâm hükûmdar sülâlelerinin genel tarihini anlatır. Osmanlı tarihinin tasviri kitabın ikinci yarısını doldurmaktadır; Osmanlı tarihi 16. Şa'bân 1056/28.IX.1646'ya kadar anlatılmaktadır.

Hemen her yerinde göze çarpan tarihî bilgi eksikliklerine bakılmasa bile eser acemice imiş; ancak yazarın kendi yaşadığı zamana ait kısmın bir değeri olsa gerektir.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 871 (**Flügel**, *Kat.*, II, 102; 302 ypr, folio; bk. **GOR**, IX, 183 v.d.).

KAYNAKLAR : *GOR*, IX, 182 v.d.; **Flügel**, *Kat.*, II, 102; *OM*, III, 12.

1 Bu eserin türkçe tercümeleri için bk. aş. Nu. 255.

184. ABDURRAHMÂN (HİBRÎ)

Edirne'lidir. Ulema'dan Hüseyin adlı birinin oğludur[1]. İstanbul'da eğitim görmüş yargı mesleğine girmiştir. Önce Alî Bey'in (Taşlık) Edirne'deki medresesine müderris olmuş sonra da öldüğü tarih olan 1087/bş. 16.III.1675'ya kadar Serez'de kadılık etmiştir. Serez'de Hisarardı'nda gömülüdür.

Daha çok **Hibrî**[2] adıyla tanınmış olan **Abdurrâhman** bir çok tarihî eser yazmıştır. Bunların en tanınmışı *Enîs ül-Müsâmirîn* (*H. K.*, Nu. 1457 ve **Flügel**, II, 259'da yazılmış olduğu gibi *Enîs ül-müsâfirîn* değil)dir. Bunda 760'dan 1043'e kadar (1359-1633) baba şehri olan Edirne'nin tarihini anlatır. Kitap on dört bâba ayrılmıştır.

Bunların içindekiler *GOR*, X, 691 v.d.'da daha tam olarak bildirilmiştir. 1. Edirne'nin zaptı, 2. Saray, sokaklar, meydanlar, 3. Camiler, imaretler, 4. Medreseler, tekkeler, darülfukara'lar, zaviyeler, 5. Kervansaraylar ve hanlar, 6 ve 7. Irmaklar, bahçeler, köprüler, kaynaklar, şadırvanlar, 8. Edirne'nin çevresi ve yakındaki köyler, 9. Edirne'de gömülmüş olan büyük bilginler. 10. Edirne'de saltanat sürmüş olan sultanlar; 1018/bş. 6.IV..1609 yılına kadar gelen ve sonradan basılmış olan kısa bir Osmanlı tarihi, 11. Edirne kadıları, 12. Edirne şairleri, 13. Edirne şehri tarihindeki garip olaylar; meselâ Süleyman ile Musa Çelebi ve II. Bayezid ile I. Selim arasındaki anlaşmazlıklar vsr., 14. Edirne'ye övgüler ve Babaeski'de gömülü olan II. Mehmed'in av arkadaşı Veli **Gül Baba** hakkında bilgiler. *H. K.*, tarafından bir çok yerleri alıntılanmış olan (bk. *Rumeli und Bosna*!) Eserin Edirne yerel tarihi için esaslı

1 Oğlu hayatı hakkında kısa bilgi vermektedir : 1029/1620'de **Alî Bey** (Taşlık) medresesinde müderris, sonradan İstanbul'da **Mehmediye** medresesine *sahn* olmuş ve 1039/1629 yılında orada ölmüştür.

2 Bu ad en tuhaf ve acaip değişikliklere uğramıştır : **Flügel**, II, 259'da **Pervârî Abdurrahmân b. Hasan**; *H. K.*, Nu. 1457'de **Abdurrahmân b. el-Hüseyn el-Hayr** (*Lex. Bibl.* yanlış okunmuş ?) denilmektedir; ancak bu karıştırmalar çabuk anlaşılmıştır, bk. **Ch. Schefer**, ve **A. D. Mordtmann**, ayn. esr..

değeri vardır. **Hibrî** Edirne'de müderris iken 1046/bş. 5.VI.1636'da bunu yazmıştır.

Bundan başka **Hibrî** *Defter-i ahbâr* adlı altı *defter* ve bir *hâtime*'den oluşan tarihî bir eser yazmıştır. Bunun muhtemel içeriği hakkında da aşağıda daha geniş bilgi vardır.

Nihayet **Hibrî**'nin Bağdad'ın ve Erivan'ın fethi hakkında 1067/bş. 20.X.1656 yılında iki eser *(Tarîh-i feth-i Bağdâd* ve *tarîh-i feth-i Revân)* daha yazmış olduğu anlaşılıyor; bk. *OM*, III, 98, Nu. 7. ve 8.

YAZMALAR : ve BASIM : A) *Enîs ül-müsâmirîn* : Viyana, Millî Küt., Nu. 1052 (**Flügel**, II, 259 v.d.; bk. *GOR*, I, 592 ve X, 691 v.d.); Serres Kütüphanesi; **J. H. Mordtmann**, (Berlin) Özel Küt., Kahire, *TK*, 164 ve 231; İstanbul, bulunduğu yer bilinmiyor; Edirne, Mevlevî Şeyhi **Selâheddîn** Efendinin özel kolleksiyonu; Belediye Başkanı **Şevket** Bey'in Kütüphanesi; Kahire, *TK*, 164 (*Enîs ül-müsâfirîn*). **Rif'at Osmân**'ın *Edirne rehnumâsı*, (Edirne 1335/1920) 5-7'de eserin girişi ayen basılmıştır. Bu serin 3 cild kalınlığında ve *Riyâz-i belde-i Edirne* adlı bir zeylini **Bâdî Ahmed** Efendi (Doğm. 1255/1839 Edirne, Ölm. 1326/1908 İstanbul) yazmıştır; bu eserin aslı Edirne'de Selimiye Camisi Kütüphanesindedir (bk. *OM*, II, 45, III, 31 v.d. ve aş. Nu. 355).– B) *Defter-i ahbâr* : İstanbul, Velieddin Efendi (Bayezidiyye), Nu. 2418.– *Tarîh-i Cevrî Çelebi* yanlış adı altında İstanbul'da iki cüz yayınlanmıştır (I. Cüz, 1291, 121 S.; II. Cüz, 1292, 92 S.). Tarihî makaleleri içeren bu cüzlerin hiç olmazsa bir kısmının **Hibrî** trafından yazılmış olduğu anlaşılıyor; galiba bu *Defter-i ahbâr*'ın *Enîs ül-m.* ile karıştırılmış özet bir basımıdır. Birinci kısmın içindekiler aşağıdaki gibi ayrılmaktadır : 1. Edirne'nin tasviri, S. 10-23; 2. III. Ahmed'e kadar Osmanlı sultanlarının sırası, S. 23-39; 3. 986 (1578) yılında İran'a karşı sefer, S. 39-49; 4. Demir Kapı kalesinin tasviri, S. 49-53; 5. 1002 (1691) yılında Daltaban Mustafa Paşa'nın Basra'ya seferi (Bu kısım **Ch.Schefer** tarafından yayınlanmıştır), S. 53-77; 6. 1103/1701 yılında Habur Irmağına sefer, S. 77-85; 7. Şehzâde Bayezid ve Selim arasında 966 (1559) yılındaki mücadele, S. 85-99; 8. 969 (1568) yılında Malta'ya karşı başarısız sefer, S. 99-100; 9. 973 (1566) de Ziget ve Vilagos'a karşı sefer, S. 100-105; 10. Kanunî Süleyman'ın ölümü, 974 (1566); S. 105-109; 11. II. Selim'in hükûmeti (1566-1575), s. 109-127; III. Murad'ın cülusu, s. 127-128. İkinci cüzde o zamanlarda geçen olaylara ait bilgiler vardır (İran seferleri, Sünnet düğünleri, kale fetihleri, Edirne olayları), 16 bölümden oluşur; Kitabın

66. sayfasından sonuna kadar olan yeri kaplıyan Edirne kadı, müderris ve şairleri hakkında liste özellikle çok değerlidir. Bu kitapta *Defter*'in ve *Enis ül-m.*'in ne kadarının basılmış olduğunu tesbit etmek her şeyden önce gerekir. Girişteki işaretlerden yazarın kendi yaşadığı olayları ve atalarının ve arkadaşlarının yazdıklarını anlattığı anlaşılıyor.

C) *Tarîh-i feth-i Bağdâd* ve *tarîh-i Revân* : Edirne, Selimiye Küt., Merhum Bâdî **Ahmed** Bey'in (bk. onun için *OM*, III, 31 f.d.) kolleksiyonu.

Edirne rehnumâsı (Edirne 1336/1920) yazarı Dr. **Rif'at Osmân**'a göre **Hibrî** daha bşka bir çok eserler de yazmış imiş. Bu eserlerden bazılarının *Defter-i ahbâr* adlı eserin içinde olup olmadığı ilerde araştırılmak gerekir; zaten bu eserin kimin tarafından yazıldığı da tam olarak anlaşılamamıştır; Dr. **Rif'at Osmân**, **Urfî Mahmûd Ağa** (bş. aş. Nu. 283)'nın bu eseri yazdığını iddia etmektedir.

KISALTMALAR : I. Kısmın 53-77. sayfaları **Ch. Schefer**'in yılız birinci ve biricik sayısı çıkmış olan *Journal Asistique de Constantinople, dririgé et publié* par **Henri Cayol** (Constantinople 1852)'daki makalesinde aynen basılmıştır. Schefer burada **Hayrî** ile **Cevrî**'nin aynı şahıs olduğunu anlamıştır. **A. D. Mordtmann**, *Beilage zur allgemeinen Zeitung*, Nu. 180 (29.VI.1875 tarihli) S. 2830'da İstanbul basımının birinci kısmı hakkında etraflı bilgi vermiştir.

KAYNAKLAR : **Bursalı Mehmed Tâhir**, *Türk Yurdu*, III, yıl., 6. Cild, 27. sayı, S. 225; bk. *ZDMG*, LXXI (1923) 45 v.d.; (**F. Taeschner**) ve *Jahrbuch der Asiat. Kunst*, 1924 (Leipzig), 33 (**F. Babinger**); **Rif'at Osmân**, *Edirne rehnûması*, 105 v.d. *OM*, III, 97 v.d., *GOR*, X, 692.

185. SEFÂEDDÎN ÎSÂ

Sefâeddîn İsâ el-Kâdirî el-Nakşbendî el-Bendenîcî (yani **Mendelî**'li)'nin bir tarikat şeyhi olduğu anlaşılıyor. Kendisi Bağdad'da yaşamıştır ve *Câmi'ül-envâr fî menâkib ül-ahyâr* adlı türkçe bir eserin yazarı olmakla tanınmıştır. Eser 1077/1666 yılında Bağdad Valisi **İbrâhîm Paşa** (1665-1667)'ya ithaf edilmiş olup Bağdad ve çevresinde gömülmüş olan aziz ve velilerin menkîbelerini toplamaktadır. Cumada II 1092'nin sonunda/Temmuz 1681'in ortasında bir başka vali İbrahim Paşa (1681-1864) için tashih edilmiştir. Hemen hemen yalnız **İbn Hallikân**'ın **Câmî**'nin ve **Mîrhvând**'ın (=Mîrhônd) vsr. verdiği bilgilere dayanan bu eserin ancak son zamanlar için özel değeri vardır ve **Murtezâ Nazmî**-

zâde'nin *Gülşen-i hülefâ'* (bk. Nu. 222) sının baş kaynağıdır. **Hanîfzâde**, *H. K.*, Nu. 14628'de eserden *Tezkire-i evliyâ* diye bahsetmekte, ancak yazar hakkında bir şiî bilgini olduğu ve Bağdad'da oturduğundan başka bir şey söylememektedir.

YAZMALAR : Londra, Brit. Müz., Nu. 7877 (**Rieu**, *CTM*, 74 v.d.); Paris, Milî Küt., *suppl. turc* 522 (656 dan 1088'e kadar gelir); İstanbul, Halet Ef., Nu. 241; Merhum **İsmâ'îl Paşa**'nın Bakırköydeki ve merhum **Bursalı Mehmed Tâhir**'in Çengelköydeki Kolleksiyonlarında.

TERCÜMELER : *Nakîb* **Mahmûd el-Kâdirî**'nin isteği üzerine eseri **Muhammed İbn Alevî Mollâ Ahmed, Mahmûd el-Âlûsî** (bk. **Brockelmann** *GAL*, II, 498)'nin ve oğlu Nu'mân ve **Abdulvahhâb el-Hanefî**'nin yardımlarıyla arapçaya çevirmiştir. Bu tercüme 19. yüzyılda yapılmıştır (1286/1869'dan önce); bunun yazmaları Bağdad'da bulunmaktadır.

KAYNAKLAR : **L. Massignon**, *Mission en Mésopotamie* (1907-1908), II (Kahire(912), 56 v.dd. (Tahlil); **Rieu**, *CTM*, 74 v.d. (ancak burada eser Nazmîzâde'ye (bk. Nu. 22) maledilmiştir); **Cl. Huart**, *Histoire de Baghdad* (Paris 1901) parçalarla.

186. MEHMED RİZÂ.

Zehirmârzâde[1] diye anılan **Mehmed Rizâ b. Mehmed** Edirne'lidir. Hayatı hakkında, uzun süre Uzunköprü'de müftîlik edip 1082/1671 baba şehrinde öldüğünden başka bir şey bilinmiyor.

Rizâ bir divandan başka bir de *Tezkiret eş-şu'arâ* yazmıştır. Bunda alfabetik sıra ile hicri XI. yüzyılın ilk yarısında yani aşağı yukarı 1591-1640 yıllarında yaşamış olan şairlerden kısa bir şekilde bahseder. Girişde 11 şair sultan anlatılmıştır. Ebcedli tarihinden anlaşıldığına göre kitap 1060/1640 yılında yazılmıştır.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1233 (III. Sultan Mustafa'nın kütüphanesinden; bk. **Flügel**, *Katal.*, II, 392 v.d.); İstanbul, Ragıb Paşa, Nu. 1016; Aşir Ef., Nu. 243.

1 *Zehir mâr* Edirne'nin bir camii ve herhâlde bir mahallesidir; **Flügel**'in bunu almancaya tercüme etmesi o hâlde doğru değildir.

BASIM : *Tezkire-i Rizâ*, Ahmed Cevdet tarafından yayınlanmıştır, İstanbul, 1316, 109 S. 8°.

KAYNAKLAR : *GOD*, III, 486; Flügel, ayn. esr.; *SO*, II, 397; *OM*, II, 185; Rif'at Osmân, *Edirne rehnumâsı* (Edirne 1336), 103.

187. HASAN AĞA

Hasan Ağa uzun süre sadırâzam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın (1072-87=1661-76)[1] *Mühürdârlığında* bulunduğu ve onun dikte ettiği resmi devlet yazılarını temize çektiği için bu sadırâzamın zamanındaki hükûmet işlerinde tam bir bilgi elde etmişti. Bundan dolayı beş bâba ayrılmış olup içinde Fazıl Ahmed Paşa'nın Erzurum ve Şam valilikleri ve nihayet on beş yıl süren sadırâzamlığı sırasındaki olayları ve bu arada Macaristan'a[2] Venedig'e ve Kandiye'nin 27. IX.1669'da zabtına kadar Girid'e karşı yapılan seferleri etraflıca anlatmış olduğu *Cevâhir ül-tevârîh* adlı eseri, o olaylarla dolu devri tasvir eden çağdaş eserlerin en inanılabileceklerindendir. *OM*, III, 30 yk'da genellikle *Tarîh-i mühürdâr* diye anılan bu eserin Hasan Ağa'nın olmayıp onun rivayetlerini tesbit etmiş olan Erzurumlu Osmân Dede adlı birinin olduğu iddia edilmektedir. J. v. Hammer'in Hasan Ağa'nın kişiliği hakkında verdiği bilgiler karşısında Mehmed Tâhir Bey'in iddiasının doğruluğundan şüphe etmek ve sorunun aydınlanmasını bundan sonra yapılacak

1 Rivayete göre, 1136 yılında (yani ölm. yılı) Osmânzâde Ahmed Tâ'ib (bk. aş.) *Tarih-i Fâzıl Ahmed Paşa* adlı bir eser yazmıştır; İstanbul'da Hamidiyye, Nu. 909'da vardır; acaba Osmân Dede ile bir karıştırma mı? – Torino'da Millî Küt., Nu. 106'da (bk. C. A. Nallino, *Manoscritti*, 87 v.d.) Ahmed Sipâsizâde (böyle mi?=Sipâhizâde)'nin içinde özellikle Kandiya'nın zabtını etraflıca anlattığı *Vekâ'i-i gazevât-i seyyidî Ahmed Paşa* adlı ve 97 ypr. büyüklüğünde bir eseri vardır, bu yazarın adına ve bu esere başka hiçbir yerde rastlanmamıştır.

2 Uyvar'ın Sefer 1074/Eylül 1663'de Fâzıl Ahmed Paşa tarafından zabtı (bk. *GOR*, VII, 112 v.d.) başka bir çok eserlerin konusu olmuştur. Ömer Efendi adlı birisi *Fethiyye-i Uyvar* adlı bir eserde bu kalenin zabtını tasvir etmiştir (bk. *OM*, III, 116, 13), bundan başka Zühdî diye anılan Kâtib Mustafâ da *Tarih-i Uyvar* adlı bir eser yazmıştır (bk. *OM*, III, 180, 16); Bu iki eserin yazmalarının İstanbul'da olduğu anlaşılıyor.– Sefâ'î'nin *Tezkire*'sinde tanınmış olan şair Heyli, Uyvar'ın Fethi üzerine tarihler düşürmüştür; bk. *GOR*, VI, 326 ve *SO*, II, 321.

araştırmalara bırakmak gerektir; bk. Behcetî Hüseyn Ef., aş. Nu. 190[3].

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. *or.* 8° 1613 (Tam değil); Viyana, Millî Küt., Nu. 1070 ve 1071 (*GOR*, IX, 206; Flügel, *Kat.*, II, 272), Viyana, Kons.- AK., Nu. 267 (Krafft, *Katal.*, 101; bk. *Wiener Jahrbücher*, 100. C.; *Anz.-Bl.*, 23 v.dd.); Bologna, Üniv. Küt., Marsigli Koleksiyonu, Nu. 3619; Paris Millî Küt., *Suppl. turc.* Nu. 1506 ve Nu. 1089 (Schefer Kolleksiyonu); İstanbul, Esad Ef., Nu. 2242; Bayezidiyye, Nu. 2401 (*Tarîh-i mühürdâr*), Köprülü Mehmed Paşa, Nu. 214 (1069 yılından Fazıl Ahmed Paşa'nın ölümüne kadar), Nu. 231(?).

TERCÜMELER : *Annalium Gemma auctore Hasan Aga Sigilli Custode Kupurli seu Cypry Ahmed Bassae, Supremi Vizirii Mehmed Quatri Turcarum Tyranni, ... ex turcico Idiomate in latinum translata et diversis notis ac reminiscentiis illustrata a* Joanne Podesta, *S. C. R. Majestatis a secretis* 1680, 106 ypr, 4°, Viyana Millî Küt., Nu. 8485'de (Eskiden *Hist. prof.* 504; bk. *tabulae Cod.*, V (1871), 257) ve Nu. 13385 (Suppl. 697) (Bk. *Tabulae Cod.*, VII (1875), 211 ve *GOR*, VI, vı, Nu. 4; buna göre eserin ilk üçte birini içermektedir); Geri kalan üçte ikisi Bevyeralı Barthol. Huber, Viyanalı Christoph Esajas Pezel ve Franken'li Hch. Christian Schwegler adlı üç Genç Dilci tarafından çevrilmiştir; Viyana Millî Küt., Nu. 8745'de (Eskiden *Hist. prof.* 505; bk. *Tabulae cod.*, V (1871), 291). Bk. Bunun için J. v. Chmel, *Die Hss. der K.K. Hofbibliothek*, II (Viyana 1841), 502-506.

KAYNAKLAR : *GOR*, VI, v, v.dd.; 330; Flügel, *Katal.*, 272 v.d.; *OM*, III, 30, 116;

188. ABDÎ

1082'den 1098'e (=1671-1686; bk. *SO*, IV, 658) kadar *Dâr es-se'âdet ağası* olan Yûsuf Ağa'nın kâtipliğinde bulunan Abdî, IV. Mehmed'in oğlu ve veliahdı Şehzâde Mustafa'nın pek tantanalı sünnet düğününü, Vezir Mustafâ Paşa ile Hadice Sultan'ın Rebi'i I ve II 1086/Haziran ve Temmuz 1675'de Edirne'de yapılan düğünlerini (bk. *GOR*, VI, 307 v.dd ve 313 v.dd) -ki Efendisi Yusuf Ağa bu düğünlerde

3 *GOD*, III, 512 v.dd.'a göre, Menâkıb mahlaslı, Hersek'li şair Süleymân (ölm. 1088/1677) Kandiye'nin fethini terennüm etmiştir; bk. bunun için Ali Emiri, *semâ -hâne-i edeb*, 220 v.dd., ve Saffet Beg Başagić, *Bošnyaci i Hercegocvi u islamkoy knyisevnosti* (Saray Bosna, 1912), 94-98; *OM*, III, 60, not., yanlış ad ve yanlışlıklar.

üzerine büyük roller almıştı (bk. *GOR*, VI, 310, yani Kızlarağası)– görmüştür. Birlikte yapılan bu düğünleri *Vekâ'i-nâme-i sûr-i humâyûn* veya *Mecma'-i sûr-i humâyûn*[1] adını taşıyan[2] bir eserde tasvir etmiştir.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt. Nu. 1072 (?, bk. **Flügel**, *Katal.*, II, 273); Paris, Millî Küt., *suppl. turc.* Nu. 501 ve Nu. 1045 (Schefer Kolleksiyonu) İstanbul, Millet Küt., Nu. 277 (414), Alî Emîrî Kolleksiyonu; Hekimoğlu, Nu. 642.

TERCÜMELER : Paris, Millî küt., Nu. XLV (*Catal.*, 36), **Roboly**'nin el yazması fransızca tercümesi.

KAYNAKLAR : *GOR*, ve yazma katalogları; *der İslam*, XIV (1925) 364[3].

189. KANDİYA'NIN FETHİ

Kandiya'nın fethi[1] ve bunun Köprülülzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın Zu'l-kade 1077 sonunda/Mayıs 1667'de Kandiya önüne gelmesiyle başlayıp 1. Cumada I. 1080/27.IX.1669'da kalenin zaptı ile biten ön tarihi ayrıntılı ve anonim bir eserin konusunu oluşturur. II. Ahmed'in hükûmeti sırasında 1104/1692 yılına doğru yazılmış olan bu eserde tarihî kaynaklardan yararlanılmıştır; bk. **Rieu**, *CTM*, 62 v.d. daha etraflı bilgi ile.

YAZMALAR : Münih, Devlet Küt., Nu. 93 (**Aumer**, *Catal.*, 27 v.d.; 1074'den 1080'e kadar gelip adının da *Mir'ât ül-zemân* olduğu anlaşılıyor); Londra, Brit. Müz., *or.*, 1137 (**Rieu**, *CTM*, 62 v.d.); Manchester, Üniv. Küt., Lindsay Kolleksiyonu, Nu. 141 (*Mekâle-i tevârîh-i müherrike(!)-i Kandiya*, 1667'den 1669 yılına kadar gelir); Paris, Millî Küt., *suppl. turc* Nu. 166 (bunun içinde *Fethnâme-i Bağdâd* da vardır.) ve Nu. 1127 (buna göre Fâzıl Ahmed Paşa'nın yazmış sanıldığı anlaşılmaktadır).

1 Bu ad **J. v. Hammer**'den alınmıştır; bk. **Flügel**, *Kat.*, II, 273 not.

2 *Mémoires du Sieur de La Croix, contenans diverses relations très curieuses de l'Empire Othoman* (Paris 1684, 12°), II, 91 v.dd.'da o zaman İstanbul'da sefaret kâtibi olan yazar da bu olayları etraflıca tasvir etmiştir.

3 Bk. **J. H. Mordtmann**, *Der islam*, XIV (1925), 364, Nu. 17, buna göre **W. F. A. Behrnauer** (1827-1890) bu küçük yazmayı yayınlamayı tasarlıyordu. Hamburg'da Şehir küt., Nu. 265'de vezirlerin ve valilerin sünnet düğünü için padişaha sundukları armağanların bir listesini bulunmaktadır; bk. bunun için **Hüseyn Hezârfenn**'in *Telhîs* vsr., 13. ayrım.

1 bk. bunun için **Hanya'lı Hüseyn Kâmî**, *Siyâsî Girid Tarihi* (İstanbul 1328), 204 v.dd., ve gene onun *Girîd Tarihi* I (İstanbul 1288); bk. *Journ. as.*, VII, 1 (1873), 534 v.d., Nu. 41.

BASIMLAR : *Relation du siège et de la prise de Candie par l'armée ottomane* 1669, *en turc.* Paris 1835.– A. Kazimirski de Biberstein, *Histoire du siège de Candie par Kuprulu Zadèh Ahmed Pacha*, Paris (Basıldığı yıl yok, Avtografya, 94 4° S.).

190. BEHCETÎ HÜSEYN

Behcetî Hüseyn Hezargrad'lıdır (Bulgaristan). Önceleri Köprülüzâde ailesine imam olarak hizmet etmiş ve rivayete göre *Divân Kâtibi* olarak Viyana kuşatmasından ricatda 1094/1683 yılında Belgrad'da ölmüştür[1].

Behcetî Hüseyn bir divandan başka adını Köprülü Mehmed Paşa'nın büyük babası olan bir Arnavud'un göç ettiği Orta Anadolu'daki Köprü kasabasından alan **Köprülü** ailesi üzerine bir eser yazmıştır (bk. *GOR*, VI, 2. v.d.)[2] *Tarîh-i sülâle-i köprülü* adını taşıyan bu eser anlaşılan aile rivayetlerine dayanmakta ve bundan dolayı bu tanınmış vezir ailesi tarihine kaynak olarak büyük değer kazanmış bulunmaktadır.

YAZMA : İstanbul, Köprülü Mehmed Paşa, Nu. 212.

KAYNAKLAR : *SO*, II, 32 (buna göre İstanbul'ludur); *GOD*, III, 529; *OM*, III, 29 v.d.; **Sefâ'î**, *tezkire*.

191. EVLİYÂ ÇELEBİ

Daha çok **Evliyâ Çelebi** diye anılan **Mehmed Zillî b. Dervîş Mehmed** 1020/1611 yılında İstanbul'da doğmuştur. Bir çok defalar Kanunî Süleyman ile birlikte sefere çıkmış ve (bk. *Seyâhatnâme*, I, 106; III, 442 v.dd.) Erlav seferine de katılmış olan (bk. III. 444) Dervîş Mehmed adlı birisinin oğludur. Babası *Zerker-i dergâh-i âlî* yahut *Kuyumcubaşı* imiş ve on sultana hizmet etmiş (I, 258; III, 442). 1058/1649

1 *OM*, III, 29'a göre Behcetî, Mısır Valisi iken 1183/1769'da ölmüş olan (bk. *SO*, I, 262) *Hâfız* **Ahmed Paşa**'nın imamıdır, tabii zaman itibariyie buna imkân yoktur.

2 Bunun böyle olması doğrudur. **Leopold v. Ranke** Köprülü Mehmed Paşa'yı bir Sırp veya Yunan papazının oğlu diye gösterirken yanlış kaynaklara dayanmış olmalıdır; bk. *GOR*, VI, 2, Not; bk. **Köprülü** maddesine, *EdI*. (F. Babinger).

tarihinde rivayete göre (II, 458) yüz on yedi yaşında iken (III, 444) ölmüştür. Annesi Sadrâzam Melek Ahmed Paşa (Ölm. 1073/1662)nın kız kardeşidir. Daha büyük ataları için bk. VI, 227. Genç Evliyâ okuyup öğrenmeğe koyuldu ve Ramazân 1045/Şubat 1636'da Aya sofya camisine hafız oldu. Bu sırada IV. Murad'ın dikkat nazarını kendi üzerine çekti ve Saraya *Müsâhib* oldu. Ancak iki yıl sonra aylıklı *sipâhi* olarak sarayı terketti (II, 244/58). Bu andan başlıyarak kendini sönmek bilmeyen bir gezme isteğine kaptırdı. *Seyyâh-i âlem* olarak kısmen kendi kendine kısmen de dayısı Melek Ahmed Paşa ile birlikte dünyayı gezip dolaştı. Nihayet 1083/1672 yılında dinlenmeğe çekildi. Hangi yılda öldüğü bilinmemektedir. *Seyâhetnâme*'sinde en son bahsedilen tarih 1089/1678'dir (I, 301). Mezarı (*OM*, III, 15'e göre) Beyoğlunda belediye dairesinin önündeki mezarlıkda imiş, fakat mezar taşı bugün yitmiştir.

Osmanlıların **İbn Battûta'sı Evliyâ Çelebi**, bir çok abartmaları ve gerçekten cesurca uydurmaları olmakla birlikte kültür tarihine, efsanelere ve coğrafyaya ait bilgilerle dolu bir hazine olan 10 ciltlik bir *seyâhetnâme*'nin sahibidir. Tasnifsiz bir uslup ile kaleme aldığı canlı tasvirler eserinin değerini bir kat daha arttırmıştır. Daha çok *seyâhetnâme* diye anılan bu kitabın kaynakları hakkında kitabın metninde tek tük işaretler vardır; bk. *Edİ*, II. 35 ve *OM*, III, 15. Bu on cildin içindekiler aşağıdaki gibi ayrılmıştır.

I. Kısım : 1041/1631'den başlayarak dolaşıp gezdiği İstanbul ve çevresinin tasviri.

II. Kısım : Muharrem 1050-Nisan 1640'da Bursa'ya seyahet; İznik'e gidiş geliş; Batum, Trabzon ve Abhazya'ya (Cumada I, 1050-Şaban 1054=Ağustos 1640-Ekim. 1644) seyahet; Girid'e sefer (1055)1645/; Erzurum, Azerbaycan. Gürcistan vsr.'e seyahet (Receb 1056-Cumada II. 1058 sonu=Ağustos 1646-Mayıs 1648 sonu).

III. Kısım : Şam, Suriye, Filistin, Urmiya, Sivas, Kürdistan, Ermenistan vsr seyahet (Şa'ban 1058-Receb 1060 ortası=Eylül 1648-Temmuz 1650); 1059/1649 yılında Evliya hacca gitmiştir (bk. I, 288), bunu ayrı bir cildde anlatmıştır.– Rumeli'ye sayahet (Bulgaristan, Dobruca vsr.; 1601/ 2=1651/2).

IV. Kısım : Van, Tebriz Bağdad, Basra vsr.'ye seyahat, 1065-6=1655-6 yıllarında.

V. Kısım : Van - Basra seyahatının sonu; Oçakov (=Karakerman)'a seyahet; Rakoçi'ye karşı sefer; Rusya'ya bir akın (1066/8=1656-8); Anadolu asilerine karşı sefer; Bursa'dan Çanakkale üzerinden Edirne'ye dönüş (Receb 1069 sefer 1070 başı=Mart/Ekim. 1659). Aynı yıl içinde Buğdan'a gönderilmiş; Erdil'e sefer; Bosna'ya gönderilmiş; Delmaçya'ya sefer; Sofyaya dönüş (Şa'bân 1070 ortasından Rebi I 1071'e kadar=Nisan-Kasım 1660).

VI. Kısım : Erdil'e sefer; Arnavutluk'a gönderiliş; İstanbul'a dönüş (Zu'l-ka'de 1071-Receb 1071=Temmuz 1661-Şubat 1662); Macaristan'a sefer; Uyvar kuşatması; yazarın 4000 Tatarla birlikte, Avusturya, Almanya, Hollanda üzerinden Şimal denizine kadar akını (!) Uyvar'ın ve diğer Macar Kalelerinin zabtı; Belgrad kışlağma dönüş (Şa'ban 1073-Ramazân 1074 sonu : Mart 1663-Mart 1664); Hersek'e gönderiliş; Raguza (Dubrovnik)'ya seyahet, Karadağ'a sefer; Kanişa; Hırvatistan.

VII. Kısım : Avusturya. Kırım, Dağıstan ve diğer Kafkas illeri; Deşt-i Kıpçak; Astragan (Basılmamış).

VIII. Kısım : Kırım, Girid, Selânik ve Rumeli (Basılmamış).

IX. Kısım : Mekke ve Medine'yi ziyaret (Hac), 'Basılmamış).

X. Kısım : Mısır (Basılmamış).

Yedinci kitabda Evliya'nın macera dolu Viyana ve Orta Avrupa seyahatini ve bu seyehatte Dönkerk'e kadar

gittiğini anlatmış olması muhtemeldir (bk. *Travels*, I, 1, S. 42 v.d.). Elçi **Kara Mehmed Paşa**'ya refakat etmekte iken (1075 yılında/1664 sonunda; bk. *Gok*, VI, 149) rivayete göre Viyana'dan sonra seyahetine yalnız devam etmiş ve üç buçuk yıl gezdikten sonra, Polonya, Rusya üzerinden 1079/1668 yılında Kırım'a dönmüştür (I, 300). 1080/1669 yılında Girid seferine ve sonra da Maynot'lara (veya Mniyatlar, Mora'nın güneyindeki Yunanlılar) karşı yapılan seferlere katılmıştır (Her halde VIII. Kitabın konusu).

Evliyâ bir de *Sikkenâme* adlı bir kitabından da bahsediyorsa da (I, 385) bundan artık hiç bir iz bile kalmadığı anlaşılıyor.

Bütün eserin tam olarak yayınlanması bilimin en ivedi vazifelerindendir. Basıldığı devrin sansür sınırlamasından dolayı ilk altı ciltte bir çok yerlerin kırpıldığı anlaşılıyor. Bunun için bunların da yeniden yayınlanması gerektir. **Evliyâ**'nın *seyâhatnâme*'sini Avrupalılar'a tanıtan **J. v. Hammer** bu eserin değerine işaret edenlerin en önünde gelir.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1281 (*Tarih-i seyyâh*; bk. **Flügel**, *Kat.*, II, 433, IV. kısmı içerir); Londra, Royal Asiatic Society, Nu. 22 ve 23 (I. ilâ IV. cild); Basel, **Tschudi** Kolleksiyonu (I. ilâ III. cild); Manchester Üniv. Küt., Lindsay Kolleksiyonu, Nu. 142 (III. ve IV. cild); İstanbul : Saray, Bağdat Köşkü, Nu. 300/303 (II. ilâ V. cild); Nu. 304/308 (I. ilâ VIII. cild, VI. Cild eksik); Erivan Köşkü, Nu. 366/369 (1457/60) (VI. ilâ IX. Cild); Halil Edhem beyin lutuf ettiği bilgilere göre Saray Kütüphanesinde şimdi eserin tam iki kopyası bulunmaktadır; Hamidiyye, Nu. 963 (X. cild), Beşir Ağa, Nu. 448/52 (I. ilâ X. cild.); Üsküdar, Pertev Paşa, Nu. 458-462 (I. X. cild); bk. bunun için **F. Taeschner**, ZDM, LXXVI (1923), 64 v.d.

BASIMLAR : *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* : **Necîb Âsım** Bey tarafından Üsküdar'daki Pertev Paşa Kütüphanesindeki yazmaya dayanılarak yayınlanmıştır : İstanbul 1314/5 (I. ilâ V. cildleri) ve 131 (VI. cild).– *Müntehabât-i Evliyâ Çelebi* (I. Cildin başı. (Basımın hemen hemen 138. sayfasına kadar), gerisi fena kısaltmalarla). İstanbul 1258, 150 S.; İstanbul, 1262, 143 S.; Bulak 1264, 140 S.; İstanbul, 1890'a doğru, 104 S. 4°.

KISALTMALAR : **V. D. Smirnov**, *Obrazçovuya* Vsr. (Petersburg. 1903), 79-101.

TERCÜMELER : *Fundgruben des Orientas*, IV. Cild (Viyana 1814), 246 (Kürtçe dil örnekleri[1], Cild III, den); V. cild (Viyana 1815), 84 (Dobruca tatarcasından dil örnekleri, *Evliyâ*, III. Cildden); gene aynı eserde, 204 (Macarların kökeni, *Evliyâ*, II. Cildden); **J. v. Hammer**, *Narrative of travels in Europe, Asia and Africa..... by Evliya Efendi*, Londra, 1834, 1846, 1850 (Oriental Translation Fund; ilk iki cildin tercümesi); *Zapiski İmparatorik, Odesskago Obşçesva istorii i drevnosti*, VIII (Odesa 1973), 161 v.dd. (**Ph. Brun**); IX (1875), 161 v.dd. (**Ph. Brun**); X (1877), 501 v.dd. (**A. Wwedjenski**); *Keleti Szemle* III, 72 v.dd. (**A. Vambéry**); gene orda, VIII, 306 v.dd.; IX, 95 v.dd. (**J. Germanus**; *Seyahatnâme*'nin I. cildinde **Evliyâ**'nın İstanbul esnaf teşekkülleri hakkında verdiği bilgi); *Kavkas* (Tiflis) 1870 Nu. 64, 65, 68 İmre **Karacson** : *Evliya Cselebi török vilagutazo magyarorszagi utazasai* 1660/1664, iki cild, Budapeşte 1904 ve 1908 (Macaristan'dan bahseden VI. Cildin tam tercümesi).

KAYNAKLAR : *Wiener Allgemeine Literaturzeitung, İntelligenzblatt* (2, I. 1814 tarihli, **J. v. Hammer**); **J. v. Hammer**, *Des Osmanischen Reiches Staatsverfassung und Staatsverwaltung*, II, 456-469; *GOR*, V, v-vii; *EdI*, II, 34 v.d. (**J. H. Mordtmann**; yukarda **Evliyâ Çelebi** hakkında verilen bilgi burdan alınmıştır.); **H. Grothe**, *Meine Vorderasienexpedition* 1906-1907, I, CLXXXXVI (Leipzig 1911); **A. H. Lybyer**, *The Travels of Evliya Effendi*, *JAOS*, XXXVI (1917), 224 v.dd.; **Carra de Vaux**, *Les penseurs de l'İslam*, I (Paris 1921), 249 v.dd.; *Der İslam*, IX (1919), 184 v.dd. (**R. Hartmann**); **F. Taeschner**, *ZDMG*, LXXVII (1923), 64, v.dd.; *OM*, III, 151 v.d.

192. ÂŞIK ALÎ

Âşık Alî Edirneli'dir, ve orada *bostancıbaşı*'lık yapmıştır. 1088/1667 yılında ölmüştür. orada Tekkekapı mezarlığında gömülüdür. Mezar taşı bugüne kadar kalmıştır. Âşık Alî Ağa, Sultan IV. Mehmed'e sunulmuş olan, Edirne'deki Saray ve kasırlar üzerine yazılmış bir risalenin yazarıdır. Eser yitmiş olmalıdır.

1 Seyehatnamede yer yer rastlanan ve J. v. Hammer'la Rus bilginlerinden başka kimsenin ilgisini çekmemiş olan dil örneklerini bilimsel bir yöntemle araştırıp incelemek şüphesiz verimli olur.

YAZMA : Yazarın kendisine ait olan (*"bi'llâh Âşık Ali* 1065") (Yani 1655) mühürünü taşırmış) bir yazma Eski Edirne Belediye Başkanı Dilâver Bey'in elindeymiş ve burdan da Dr. Rif'at Osmân, Bey'in 1339/1919'da tahrib edilmiş olan kütüphanesine gelmişmiş; bk. onun *Edirne Rehnumâsı*, 106 v.d.

KAYNAKLAR : Rif'at Osmân, *Edirne Rehnumâsı*, (Edirne 1336), 106 v.d.

193. MEHMED ABDURRAHMÂN (ŞEYHZÂDE)

Mehmed Abdurrahmân Serez'lidir. Şeyh Habîbullâh'ın oğludur. Sadırâzam Kara Mustafâ Paşa'nın (bk. *Edİ*, II, 807 v.d; Ölm. 26.XII.1683) çağdaşıdır ve onun buyruğuyla, dört *bâb*'a ayrılmış olan *Nahlistân tarab fî mahâsin arz el-arab* adlı türkçe bir Mısır Tarihi yazmıştır. Birinci bâbda Mısır'ın eski tarihi, ikincisinde Tufan'dan beri gelen Mısır hükûmdarları, Üçüncüsünde İslâm fetihleri, dördüncüsünde Nil hakkındaki efsaneler bulunmaktadır.

YAZMALAR : Berlin, J. H. Mordtmann, kolleksiyonu; Viyana, Millî Küt., Nu. 938 (Flügel, *Kat.*, II, 162 v.d.); İstanbul, Bayezidiyye, Nu. 2457; Hamidiyye, Nu. 998; Tire (Anadolu); Kahire, *TK*, 227, 228 ve 237.

KAYNAK : *OM*, III, 74 v.d.

194. ŞEREFNÂME

Bitlisli Emîr Şeref B. Şemseddîn'in 1005/1596'da farsça yazmış olduğu şerefnâme adlı ünlü Kürt tarihi birçok kez türkçeye çevrilmiştir.

Abdâl Hân'ın oğlu Emîr Şeref Hân'ın isteği üzerine Mehmed b. Ahmed Mîrzâ 1078/1667 yılında eseri ilk defa olarak türkçeye çevirmiştir. Tercüme farsça aslına tamamiyle uymaktadır[1]. Aslındaki bilinen boşluk (2. *furka*, 3. *sahife*; bk. Charmey, II, 2, C. 128) bunda da bulunmaktadır.

1 Eserin Farsça aslı tercümesiyle birlikte yayınlanmıştır : *Scheref-Nameh ou Histoire des Kourdes par Scheref, prince de Bidlis, publiée... traduite et annotée* par V. Véliaminof - Zernof. İki Cild. Petersburg, 1860/2. - *Chèref - Nâmeh ou Fastes de la Nation kourde par Chéref-ou'ddine, Prince de Bidlis, dans l'Italèt d'Arzeroume. Traduits du Persan et commentés par* François Bernard Charmoy. I. Cild., 1 ve 2. kısım; II. Cild, 1 ve 2. Kısım. St. Petersburg, 1868/75. Bk. Bunun için Heinrich Alfred Barb, *Über die unter dem Namen Tarich el Akrad bekannte Kurdenchronik von Scheref*, *SWAW*, 10. cild., 25 v.dd. ve başka etraflı makalelerine, *SWAW*, 22., 28., 30. ve 32. cildlerde.

YAZMALAR : Londra, Brit., *or.* 1127 ve *Add.* 7860 (Rieu, *CTM*, 70 v.d.); İstanbul Esad Efendi, Nu. 2303.

KAYNAKLAR : Rieu, *CTM*, 70; *OM*, III, 72.

Eğilbeyi Emîr Mustafâ' (bk. Charmoy, I, 1, S. 481)nın sarayında bulunan Şem'î mahlaslı bir yazıcı bu beyin isteği üzerine 1092/1681 yılında Şerefnâme'yi ikinci defa olarak türkçeye çevirmiştir (Rieu, *CTM*, 72'ye göre 1095/1684 sıralarında). Bu tercüme ilk bahsedilenden kısadır. Tercümesine de Farsçasındaki tantanalı havayı vermemiştir, seciler bırakılmış ve son kısımlarda da kısaltmalar yapılmıştır. Buna karşı çeviren iki önemli ilâvede bulunmuştur : 1. Eğil tarihinin ve beylerinin zamanımıza kadar sürdürülmesi, 2. Palu beylerinin tarihinin zamanımıza kadar sürdürülmesi.

YAZMALAR : Londra, Brit. Müz., *Add.* 18547 (Rieu., *CTM*, 71 v.d.).

KAYNAKLAR : Rieu, *CTM*, 71 v.d.; *OM*, III, 72.

195. AHMED B. MUHAMMED

Ahmed b. Muhammed el-Hamavî (Hamâ'lı) II. Süleyman'ın (1687-1691) Kahire'de kurmuş olduğu Süleyman medresesinde *müderris*'lik de bulunmuştur ve 1100/1688 sıralarında ölmüş olmalıdır; Brockelmann, *GAL*, II, 197 ve 310'daki ölüm tarihinin doğruluğu güç kabul olunabilir.

Birçok Şerhlerden başka (bk. *GAL*, II. 197, 312) Ahmed adsız arapça özet bir Osmanlı tarihi yazmış ve bunu yukarda adı geçen Sultana sunmuştur. 1099/1687'de bitirilmiş olan kitap Osmanlı devletinin kuruluşundan II. Süleyman'a kadar gelir; girişte sülâlesinin soyluluğundan ve asıl kısımda da Tanrının diğer hükûmdar sülâleleri arasında bu hanedanı yeğleyip ayrık kıldığından bahseder. Özel bir amaçla yazılmış olan bu eserin değeri yüksek olamaz.

YAZMA : Viyana, Kons.– Akad., Nu. 2754.

KAYNAK : Krafft, *Katal.*, 104.

196. ALÎ VUSLETÎ

Alî Bey Paşiç Uziçe' (Sırbistan)'lidir. Daha çok **Vusletî** mahlası ile tanınmıştır. hal tercümesine ait bilgi yalnız şudur : 1089/1678 yılında Polonya'da Çehrin'e karşı açılan sefere (bk. *GOR*, VI, 350 v.dd) katılmış ve bu kalenin düşüşünü, **Kara Mustafa** Paşa'nın emriyle yazdığı, beş bin beyitlik bir hamasî manzumede terennüm etmiştir. Bu dâsitan daha çok *Gazâtnâme-i Çehrin* diye anılır. Yazar Sadırazâm tarafından bolca ödüllendirilmiş ve biraz sonra da Beşiktaş'daki yazlık sarayın bitmesine bir tarih düşürünce IV. Mehmed kendisini Semendriye'ye *Alaybeyi* tayin etmiştir. Ölünceye kadar bu mevkîde kalmıştır. Muharrem 1110/Kasım 1688'deki Belgrad savunmasında ölmüştür. Vusletî özellikle tarih düşürmekdeki becerisi ile tanınmıştır. Bunlardan ikisi en çok anılmağa değer : birisi Kamaniçe'nin fethi (1083/1672), öteki de Budin'in yeniden tahkimi (1091/1680).

YAZMALAR : *Gazâtnâme-i Çehrin* : Paris, Millî Küt., Schefer Kolleksiyonu, Yazm. 1124 (Blochet, *Catal.*, 185); Pressburg, Üniver. Küt..

KAYNAKLAR : Şeyhî, *zeyl-i zeyl-i ŞN*; Sefâ'î, *tezkire*; Sâlim, *tezkire* 707; *GOD*, III, 556; *GOR*, VI 526; Safvet Beg Başagiç, *Boşnyaçi i Hercegovciu islamskoy knyizevnosti* (Saray Bosna 1912), 105 v.dd. (Ebced tarihlerinden nümunelerle).

197. EBU BEKR B. BEHRÂM

Ebû Bekr b. Behrâm Şam'lıdır ve orada okumuştur. Sonraları İstanbul'a gitmiş ve köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa'nın (Bk. yk. Nu. 189) teveccühünü kazanmıştır. Sonradan tayin edilmiş olduğu Halep kadılığından ayrıldıktan sonra Cumada II. 1102/Mart 1691'de ölmüştür.

Ebû Bekr b. Behrâm'ın gerçekten büyük bilgi sahibi bir kişi olduğu anlaşılıyor. Adının şimdiye kadar hemen hemen tanınmamış olması şaşılacak bir hâldir. Birçok tarihi

ve coğrafî eserler yazmıştır. Bunlar arasında IV. Mehmed'in buyruğuyla 1086/1675 yılında altı cildlik *Coğrâfiya-i kebir* adlı türkçe eserini yazmış ve sonradan bunu kısaltarak iki ciltlik bir eser meydana getirmiştir. Bu eserin kaynakları henüz yakından incelenmemiştir. *OM*, III, 315'e göre bu latinceden tercümedir. Her hâlde 1662'de Amsterdam'da çıkmış olan **Willem Janszoon Blaeu** (1571-1638)'un meşhur *Atlas major*'undan tercüme olmalıdır. Bunun bir nushası 1668'de Hollanda elçisi Justin **Collier** (*GOR*, VI, 202) tarafından Sultana sunulmuştur (bk. *Journal de Mr. Colier, résident à la Porte, pour Messieurs les Etats Généraux des Provinces Vnies, traduit du Flamand* 1672, S. 87)[1].

Yine **Behrâm**'ın kaleminden çıkmış olan *Nusret el-İslâm ve's-surûr fî tahrîr atlas mâyûr* adlı eserin *Coğrâfyâ-i kebîr* ile aynı eser olması muhtemeldir.

Bundan başka **Ebû Bekr b. Behrâm**, Hacı Kalfa'nın bitiremeden bıraktığı **Cihânnumâ** (bk. Nu. 173/7)'yı devam ettirmiştir. Bu eserin basılmış olan nushasıyla **Behrâm**'ın yazdığı kısım S. 422'den başlar; bk. Nu. 173/7.

Nihayet **Ebû Bekr** tarihî bir eser yazmış imiş. Bunun ancak adı bildirilebilir; *El-feth er-rahmânî fî tarz-i devlet-i Osmânî*, her hâlde Osmanlı devletinin şeklinden bir eserdir.

Ebu Bekr'in eserleri yakın bir gelecekte iyice incelenmelidir. Her ne kadar yazar **Hacı Kalfa**'nın halefi olup onun aydınlığında çalışmış ise de İslâm Coğrafya tarihinde kendine bir değer aramaya hak kazanır.

---

1 Bu fransızca tercümeler 1668 yılında Lahey'de çıkan *Dagh - register van't genede heere J. Coljer, Resident wegens de Staten Generael der vereenigde Nederlanden,..... is gherenneentreert op de Reyse van Constantinopolen, tot Adrianopolen usw.* (4°, gene aynı yıl içinde *Oprecht Journal, van't geene de Heere J. Coljer usw.* adıyla ve gene 4°, yayınlanmış olan; Cenevre 1671, 12° ve 8° iki muhtelif Yayım; Paris, 1672) adlı eserlere dayanmaktadırlar. Eserin Almanca bir tercümesi *Auffrichtiges ..... Tag - Register ..... vas dem Herrn J. Coljer* (1668) ..... *bey seinem Einzug zu Constantinopel wiederfahren, wie auch was ihm ..... nebenst dem Herrn J. van Dâm.... begegnet* vsr. adıyla **Ph. J. Elisii** (= **Martin Meyer**) *Diarium Europaeum*, 19. Kısım. (Frankfurt am Main, 1659/81)'da yayınlanmıştır.

YAZMALAR : A) *Terceme-i Coğrâfyâ-i kebîr :* Dresden, Nu. 370 (**Fleischer**, *Catal.*, 57 v.d.; Macaristan ve Almanya'ya ait kısmın yayımı); Viyana Millî Küt., Nu. 1282 (**Flügel**, *Kat.*, II, 434; **Ebû Bekr**'in matlapları ile); Londra, Brit. Müz., Nu. or. 1030 (**Rieu**, *CTM*, 111); İstanbul Köprülü Ahmed Paşa, Nu. 173, 174 ve 176 (*OM*, III, 315'e göre aşağıdaki büyüklükte : I. cild : 554 ypr.; II. Cild : 559 ypr.; (III. Cild : 231 ypr.; IV. cild.: 67 ypr.; V. Cild : 269 ypr.); Hamidiyye, Nu. 920; Hekimoğlu Nu. 735; Atıf Bey., Nu. 1686; Nur-i Osmaniyye, Nu. 2995/6; Evkaf Müz., Sergi salonu, Nu. 1506, çok süslü nusha, her halde IV. Mehmed için, iki cildlik kısaltma; Üsküdar, Selim Ağa, Nu. 725 *b*; Kahire, *TK*, 240 (**Ebû Bekr**'in müsveddesi, 5 cild, bunların yaprak sayıları *OM*, III, 315' dekilere tamamen uymaktadır yalnız II. cildinki 559 yerine 599'dur, bu ya burda veya oradaki bir basım yanlışlığı da olabilir.).– B) *Nusret el-İslâm :* İstanbul, Nuri Osmaniyye, Nu. 2994.– C) *Feth er-rahmânî :* İstanbul, bulunduğu yer belli değil.

KAYNAKLAR : *SO*, I, 174 v.d.; *OM*, III, 315; **F. Taeschner**. *MSOS*, 29. Cild, II. Kısım (1926), S. 104 v.dd..

198. ABDURRAHMÂN ABDÎ PAŞA

Abdurrahmân Abdî Paşa Anadoluhisarlı'dır. Sarayda terbiye edilmiş ve Sultanın *Peşgir gulâmı* ve *sır kâtibi* olmuştur. Muharrem 1080/Haziran 1669'da vezir rütbesiyle *Nişâncı*'lığa[1] çıkarılmış 1089/1678'de İstanbul'a *Ka'immakâm* (bk. *Edİ*, II, 687) olmuştur (bk. *GOR*, VI, 347). Rebi' I. 1090/Nis. 1679'da Bosna valisi idi. Bir yıl sonra yeniden *Nişancı*, Rebi, I, 1092/Mart 1681'de *Kubbe veziri*, Ramazân 1095/Ağustos 1684'de Basra Valisi olmuştur. (bk. *GOR*, VI, 379). 1098/1686 yılında azledilmiş bir yıl sonra Mısır Valisi olmuştur. 1100/1688'de Rumeli, 1101/1689'da Girid valisi olup Receb 1103/Mart 1692'de orada ölmüştür[2].

1 *Milli Tetebbü'ler mecmû'ası*, I, (İstanbul 1331) 497-544'de yayınlanmış olup bir nevi teşrifat kitabı olan *Tevki-i* (yani *Nişâncı*) Abdurrahman Paşa'nın 1087/1676 tarihli *Kanunnâme* adlı eseri bu **Abdurrahmân Paşa**'nın olmalıdır. Bu önemli eserin eskidenberi Hüseyn Riza Paşa'nın mülkü olup adı geçen yayıma esas tutulmuş olan tek yazma nushası olduğu anlaşılıyor. Bk. **M. Hartmann**, *Der İslam*, VIII (1918), 317 v.d.

2 **Abdî Paşa** çok kere, kendine benzer bir hayat geçirmiş olan adaşı ve çağdaşı ile karıştırılır; bk. Aş. Nu. 214 Not. 1.

Abdurrâhman Paşa'dan genellikle ilk resmî vakanüvis (=*Vekâ'i nüvîs*) diye bahsedilir. Bunun neye dayandığı bilinmiyor[3]. O, bir Osmanlı ülkesi tarihinin yazarıdır. Bu eser IV. Mehmed'in 1058/1648'de hükûmete geçmesiyle başlar ve 3. Ramazân 1093/5.IX.1682'de biter; **Hacı Kalfa** Nu. 14523'de **Hanîfzâde'nin** verdiği bilgiye göre eser 1097/1685'e kadar gelmektedir. Bu yanlış olmalıdır. Daha çok *Tarîh-i vekâ'i* (*H. K.*, 14523) diye anılan ve *vak'a-nâme-i Abdî paşa* diye de adlandırılan bu eser IV. Mehmed'e sunulmuştur[4].

YAZMALAR : Münih 'Devlet, Küt., Nu. 88 (**Aumer**, *Cat.*, 26; 1058-1093 yıllarını anlatır); Viyana, Millî Küt., Nu. 1073, 137v ypr. v.dd. (*GOR*, IX, 202, Nu. 58'de bu eserin 974-1058 yıllarını anlatan ilk kısmının da **Abdî Paşa** tarafından yazıldığı yolundaki iddia doğrulanamamıştır; bk. **Flügel**, *Kat.*, II, 274 v.d.), Nu. 1074, Nu. 1075 (tam değil); Paris, Millî Küt., *c.r.* 72 (Cat., 317); Schefer Kollaksiyonu, Nu. 1023 (1051-1093 yıllarını anlatır); Kahire, *TK*, 231; İstanbul, Esad Ef., Nu. 2153/4; Köprülü Mehmed, Nu. 216; Damadzâde Mehmet, Nu. 1439(?); Umumiyye, Nu. 5154; Ankara T. T. K. Küt., 44. (Çeviren).

TERCÜMELER : Paris, Millî Küt., *trad.* Nu. XXXII (*Catal. cod. reg.*, 357)'de 1052(?) 1062 yıllarını anlatan kısmın bir Genç Dilci tarafından tercümesi bulunmaktadır.

KAYNAKLAR : **Sâlim** *Tezkire*, 468 v.d.; *SO*, III, 408 (yanlışlıklarla); *OM*, III, 98 v.d.; **Cemâleddîn**, *aynâ-i zürefâ*, 51 v.d.; *EdÎ*, I, 72 (**Cl. Huart**); *GOR*, VI, *Passim* (Bk. fihriste).

199. HÜSEYN HEZÂRFENN

Ca'fer adlı birinin oğlu olup İstanköy'lüdür. İlk öğrenimini memleketinde görmüş İstanbul'a giderek ömrünün sonuna kadar orada kalmış çok büyük bilgi edinmiş, geniş bir Kütüphane kurmuş ve 1103/24.IX.1691'de ölmüştür.

3 İlk resmî *vakanüvis*'in kim olduğu sorunu (bk. *GOR*, VII, 465) aydınlatılmak gerektir. *GOR*, VIII, 591 v.d.'daki liste muhakkak doğru değildir. Bk. bunun için *MOG*, I, 152 ve 243 v.d. (**P. Wittek**). Her ne ise, **Abdî Paşa** Türkiye'de ilk *vakanüvis* diye tanınır; bk. Msl. **Aynâ-i zürefâ**, 51 ve *TDEM*, I, 57.

4 **Abdî Paşa** ayrıca birçok eserler ve özellikle şerhler yazmıştır; bk. *H. K.*, Nu. 14776 (**Attâr**'ın *Pendnâme*'sinin şerhi), Nu. 14838 (Ka'b b. Zuheyr'in *Kaside-i lâmiyye*'sinin şerhi.).

Avrupalı seyyahlarla görüşmüştür; Bunlar seyehatnâmelerinde kendisinden yüksek bilgili, her kesi istekle hazinelerinden faydalandıran bir kimse diye bahsederler[1]. **Hezârfenn** (Bin fen bilen)'in önemli dil bilgilerine sahip olsduğu ve ibranice ve grekçe bildiği anlaşılıyor. Tıb bilimi ile de çok uğraşmıştır (bk. *H. K.*, Nu. 14926). Bu büyük adamın mezarının ve hal tercümesinin hemen hemen hiç bilinmemesi gariptir.

Mehmed Tahir Bey tarafından *Türk Yurdu*'nda tam bir listesi yayınlanmış olan eserlerden başka **Hüseyn Hezârfenn** *Tenkîh-i tevârîh-i mülûk* (*H. K.*, Nu. 367614550, 14653) adlı her biri bir çok ayrımlara ayrılan dokuz kısımdan ve bir sonsözden (*Hâtime*) oluşup IV. Mehmed'e sunulmuş bulunan bir dünya tarihi yazmıştır. **Mîrhvând**'ın, **Cenâbî**' nin (bk. yk. Nu. 90) ve **Âlî**'nin *(Künh ül-ahbâr* ve *fusûl-i hall u-akd)* eserlerinden bilgileri toplamış ve batı eserlerinden (latince ve grekçe) faydalanmıştır. Kendisi Batı eserlerinden yararlanarak Helas, Roma ve Bizans'dan bahseden ilk Osmanlı tarihçisidir. Beşinci *bâb* Osmanlı Sultanlarının tarihinden bahseder ve 1083/1672 yılında IV. Mehmed'in Kameniçe Podolsk'u zabtı ile biter. **Hezârfenn** eseri Muharrem 1081' (1670 mayısı sonu) de yazmağa başlamış ve 24 Şevvâl 1083/12.II.1673'de bitirmiştir. Eserin son sözünde

1 Baron **Victor Rosen**'in *Remarques sur les mss. orientaux de la collection Marsigli à Bologne* (Roma 1885), 8. yk.'da basılmış olan **Kont Ferdinand Marsigli**'nin Mayıs 1671 tarihli mektubuna bk.: *Adfuit tandem Hoseinus quidam dignitata efendius cognomento, vir sexcentarum virtutum. Cum eo familiariter diuque versatus sum. Agebat ille septuagesimum jam aetatis annum, indolis amicitia proborum honestorumque hominum minime indignae, locupletisimae praeterea Bibliothecae dominus, quique libros e suo Museo gratis et liberaliter mihi comodabax ab interprete meo legendos et, si ita libuisset, etiam describendos. Ea viri eruditi consuetudine ac plures menses potitus memorati interpretis opera vertendum curavi codicem ab illo sene itidem commodatum, quem Canon Name, hoc est canonum librum appellant. In ea cantinebantur* vsr.– **Conte Marsigli**'den başka seçkin fransız orientalisti **Antoine Galland** (eserlerinin çok küçük bir kısmı basılmıştır, fakat diğerleri de nerdeyse basılmak üzredir, bk. **Michaud**, *Biographie Universelle, nouv, edt.*, XV, 441, Paris)' da İstanbul'da oturduğu sırada **Hüseyn Hezârfenn**'i tanımıştır; bk. **Ch. Schefer**, *Journal d'Antoine Galland pendant son séjour à l'Ambassade de France à Constantinople* (1672-1673), II (Paris 1881), 150.–Bk. **J. H, Mordtmann**, *Der Islam* XIV (1925), 366.

bir yerin arz ve tul derecesinin tam olarak tayini usulünden bahsedilmektedir. Eserin içindekiler hakkında daha tam bilgi *GOR*, IX, 184 v.d.'da vardır.

YAZMALAR : Berlin, Nu. 199 ve Nu. 200 (**Pertsch**, *Katal.*, 225 v. d.) **J. H. Mordtmann** Kolleksiyonu (tam değil; bk. *Der İslâm*, XIV (1925), 366 v.d.daki tasvire); Viyana, Millî Küt., Nu. 874, 875 ve 876 (**Flügel**, *Kat.*, II, 104 v.dd.); Münih, Nu. 67 (**Aumer**, *Cat.*, 20); Cambridge, *or.* 49110 (Bk. **E. G. Browne**, *Supplementary Hand-List*, 57, 330); Paris, Nu. 102 (*Catal.*, 315); Glaskow, Hunt. Müz., bk. *JRAS*, 1906, S. 602 v.d.; St. Petersburg, Asya Müz., Nu. 583a (bk. **Dorn**, *As. Mus.*, 72 ve 78) ve Umumî Küt., Nu. 520 **Dorn**, *Mss. et Xylographes*, 466 v.d.); gene orda, Üniv. Küt., Nu. 105 (1084 tarihli); Oxford, Bodl. Libr., *Sale*, Nu. 61; İstanbul, Ragıb Paşa, Nu. 997; Hekimoğlu, Nu. 731/2; Esad Ef., Nu. 2239; Aya Sofya, Nu. 3166; Mehmediyye, Nu. 4301/03; Hamidiyye, Nu. 930; Kahire, *TK*, 194 v.d. (3 Yazm., bunun ikisi avtografya!) Ankara, T. T. K. Küt., 502 (Çeviren).

KISALTMALAR : Yunan Feylosofları hakkındaki *bâb* (VI. Kısımda), **H. F. v. Diez** tarafından, *Denkwürdigkeiten von Asien*, I, 71 v.dd.; Danişmendoğlu'lar hakkında, **A. D. Mordtmann**, *ZDMG*, XXX, 468 v.dd.

Bundan başka **Hüseyn Hezârfenn** 1080/bş. 1.VII.1669 da *Telhîs ül-beyân fî kavânîn-i âl-i Osmân* adıyla IV. Mehmed'in ana kanunları hakkında on üç bablık bir eser yazmıştır. Kültür tarihi bakımından çok değerli olan bu eserin babları şöyle ayrılmıştır -: 1. Osmanlı hanedanı hükûmdarlarının asılları, soy kütükleri ve geliş sıraları, 2. İstanbul'un inşası, Bizans İmparatorlarının anıtları, Osmanlı yapıları, Sultan Sarayının ve Sultan hazinesindeki kutsal emanetlerin tasviri, Saray memurlarının bağlı oldukları düzen, 3. *Divân*'ın düzeni, Saraydaki âdetler ve eğlenceler, 4. hükûmetin gelirleri, devlet çiftlikleri (*mukata'alar*) Vilayet Maliye memurlukları vsr; masraflar ve sultan ve sadirâzam *has*'ları, 5. Devletin belirli olmayan gelir ve gideri; Güneş ve ay yılı arasındaki fark; Kara ve deniz ordusu; devlete ait arazinin vaziyeti; 6. *Mîrmîrân*'ların, *emîr*'lerin ve *ze'âmet* ve *tîmâr* sahiplerinin bağlı oldukları düzen, 7. *Kapı kulları*'nın durumu, muhtelif silah çeşitleri, Yeniçeri ocaklarının düzeni,

Sipâhiler, topçular ve *cebeciler*, 8. *Tersâne* ve *mühimmât* ocakları ve tersane subayları; 9. Kırım hanlarının töreleri, Kırım hanlarının harbe katılmaları yöntemi, 10. Bilginlerin düzeni ve *berât* ücretleri, 11. Vergiler, 12. Madenler, tuzlalar, bazı şehirlerin düzenleri, 13. Sultanın oğlunun sünneti ve bununla ilgili olarak yapılan eğlenceler, sarâzamların, bilginlerin ve sanat sahiplerinin *(Erbâb-i hirfet)* armağanlarını sunmaları. Bk. W. D. Smirnov, *Manusctirs turcs de l'Institut des Langues Orientales* (St.-Petersbourg 1897), 21 v.dd.

YAZMALAR : Petersburg, Şark Enst., Nu. 357 (Smirnov, *les mss. turcs*, 21 v.dd.; bu yazma Kont W. Rzewuski'nin kolleksiyonundan çıkmadır ve J. v. Hammer'in *Staatsverf.*, XX, ve *GOR*, VI, 326 not *g* de bahsettiği yazmadır); Venedig, San Marco, Nu. 91, 96v. yaprağına kadar (Rebi I. 1086 tarihli; Bk. Assemani, *Catalogo dei cod. miss.* ve Behrnauer, *ZDMG*, XV (1861), 275); Paris, Millî Küt., *c.r.* Nu. 40 (*Catalogus*, 308).

TERCÜMELER : (F. Pétis de la Croix), *Etat général de l'Empire Ottoman par un solitaire turc* (Paris, 1695)' de ve Giovanni Battista Donado' nun *Della letteratura de turchi* (Venezia 1688), 19 v.dd., 89 v.dd.da bulunmaktadır, bu sonuncu başka yelerde de (bk. S. 12 v.dd.) Hezârfenn'den bahsetmektedir.– Tam veya yarı bitirilmiş bir almanca tercümesi bildiğime göre Dr. W. F. A. Behrnauer'in terekesi arasında Budapeşte'de Macar Bilimler Akademisi'nde bulunmaktadır.

TRANSKRİPSİYON : Bütün eserin 315 S. ibaret ve latince harflerle bir transkripsiyonu Paris'de Millî Küt., Yazm. Nu. 694, *Supplem. turc.* (üstündeki bir mühürden anlaşıldığına göre eskiden Paris'de Sainte-Geneviève Kütüphanesinde bulunuyormuş) bulunmaktadır. Bu Transkripsiyonun adı şöyledir : *Estat de l'Empire Ottoman composé en turc par Hussein Efendi Historiographe de La Porte autrement appellé Hezarfen copié sur son original à Constantinople l'an* 1696. *Galland.*. Bu transkripsiyon Antoine Galland ile tanışık olan (bk. Not a) Hüseyn Hezârfenn'in eserinin aslından çevrildiğinden ve XVII. Yüzyıl İstanbul diyeleği ile yazılmış olduğundan iki kat değerlidir.

Nihayet Hezârfenn *Tarîh-i devlet-i Rûmiyye* adıyla İslâm ve Yunan kaynaklarından yararlanarak bir Roma

tarihi yazmıştır. Bu belki de bir Dünya tarihinin bu konuya ait bir bâbının genişletilmesinden ibarettir[2].

YAZMALAR : İstanbul, Millet Küt., Hâlis Ef., Kolleksiyonu; bk. *Türk Yurdu*, III. Yıl 1. sayı, 873 yk.

KAYNAKLAR : Bursalı Mehmed Tâhir, *Türk Yurdu*, III. Yıl., 1. sayı S. 872 v.d. İstanbul, 1329; *OM*, III, 243 v.d.

200. MEHMED B. AHMED, TEŞRÎFÂTÎZÂDE

Babası 28 yıl sultanın teşrifatçıbaşılığını yaptığından dolayı Teşrîfâtî-zâde diye anılan Mehmed b. Ahmed, II. Mustafâ'nın hükûmeti sırasında *Defter-i teşrifât* adıyla bir teşrifat listesi yazmıştır. Kültür tarihi bakımından çok değerli olan bu eserde aşağıdaki törenler bulunmaktadır : 1. 1106/1694 yılında II. Mustafa'nın tahta çıkışı, 2. II. Mustafa'nın 1. Cumada II. 1106/8.I.1695'de kılıç kuşanması[1], 3. tahta çıkış dolayısiyle hil'at dağıtılması ve askerlere verilen ulufenin arttırılması, 4. Ankara (?) seferinin başlangıcında saltanat sancaklarının halka gösterilmesi, 5. Sancakların çıkarılması, 6. Sefer düzeni 7. Sefer emri almış olan Askerî şahsiyetlerin listesi, 8. Bunların karargahdaki durumu, 9. Sultana Pançova'da Şehzâde Mahmûd'un doğumunun bildirilmesi (1108/1696), 10. Bu mutlu doğum için dua edilmesi hakkında emir, 11. Şehzâdenin sünnet edilmesi, 12. Sarayda büyük bir meşveret divanının toplanması, 13. Lutfî Paşa ve Pîrî Paşa tarafından sadırâzamlara bırakılan nasihatnâmeler, 14. Sadırâzamın haftanın her gününde yapmağa mecbur olduğu işler, 15. 25 Remazândan Bayrama kadar olan tebrikler, 16. Bayram günü sultanın elini öpme töreni.

YAZMALAR : Viyana, Kons.- Ak., Nu. 23 (tam değil); Millî Küt.' Nu. 1136 (Flügel, *Katal.*, II, 311 v.d.; tam değil).

KAYNAK : Krafft, *Katal.*, 107.

2 Schefer Kolleksiyonu Nu. 1130'daki (*Catal.*, 186) Hezârfenn'in asıl adı *Kânûnnâme* olan *Hitâ'înâme* adlı eserinin bununla ilgisi olup olmadığı anlaşılmak gerektir.

1 Kılıç Kuşanma (=*Kılıç alayı, taklîd-i şemşîr, taklîd el-seyf*) töreni ve tarihi için bk. J. H. Kramer, *EdI*, II, 1081 v.d.

201. ABDULLÂH B. İBRÂHÎM

Abdullâh b. İbrâhîm Üsküdar'lıdır. Sonraları *Mevkûfât Kalemi*'nde *halife* olmuştur. Hayatının geçişi hakkında başka bir şey bilinmiyordu. *Vâki'ât el-devlet el-Osmâniyye* (*H. K.* Nu. 14520'de **Hanîfzâde**'ye göre) adıyla (1100/bş. 16.X.1688'den 1106-bş. 12.VIII.1694'e kadar geçen zamandan bahseden bir Osmanlı ülkesi tarihi yazmıştır.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

KAYNAKLAR : *H.K.*, Nu. 14520; *OM*, III, 99; *OM*, III, 183, 16'da "Sultan Ahmed zamanında" (hangi ?) bir *müteferrika* **Abdullâh**'dan bahsedilmektedir, bu bildirildiğine göre *İcmâl-i tarîh-i muntahab* adlı kısa bir Osmanlı tarihi yazmış imiş; belki bununla bu **Abdullâh b. İbrâhîm** kasdedilmiştir. **Bk.** Bunun için *OM*, III, 106 (1140/1727 ile başlayan bir tarih yazmış olan **Abdî**).

202. ZULFİKÂR PAŞA

Zulfikâr *Has Oda*'da büyümüş, devlet adamları sırasına girip (bk. *GOR*, VII, 567 not *a.*), 1078/1667'de *çavuşbaşı* tayin edilmiş 1080/1669 yılında azledikdilden sonra *Kapucubaşı*, daha sonra *Ruznâmeci*, nihayet *Surre-i humâyûn emîni* tayin edilmiştir. Bundan sonra *Nişâncı* rütbesiyle *Re'isülküttâb* vekili olmuş ve 1099/1688 yılında paşalık rütbesi ve Rumeli Valisi unvanıyle II. Süleyman'ın tahta çıkışını bildirmek vesilesiyle, gerçekte ise Avusturya ile çabuk yapılması istenilen barış işini görüşmek üzere Babıalinin elçisi olarak Viyana'ya gönderilmiştir. **Zulfikâr** Paşanın yapmağa memur olduğu bu görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. Üç yıl Pottendorf'da, Viyana'da Lanastrasse'de ve nihayet Komorn'da göz hapsinde bekledikten sonra başkanlık ettiği heyet Mayıs 1103/1692'de hiç bir şey elde etmeden Istanbul'a dönmüştür. Sırplar ve Rays'lar (=Yenipazarlılar) tarafından yağma edilmiş olan bir hazine kervanının muhafızlığı ile vazifelendirildikten sonra tekrar *Surre-i humâyun emîni* olarak Mekke'ye gönderilmiştir (Bk. *GOR*, VII, 596). Zu'l-ka'de 1107/Haziran 1696'da Ye-

niçeri kâtibi olmuştur. 21. Muharrem 1108/20 Ağustos 1696'da Olaş (Macaristan) yakınında Bega meydan muharebesinde şehid olmuştur. Vali **Kara Osmân Paşa** bunun oğludur; bk. *SO*, III, 424.

Zulfikâr idare etmiş olduğu sonuçsuz barış görüşmelerini çok değerli bir kitap halinde toplamıştır. Bu kitaba ilgili belge ve resmî yazılar eklendiğinden tarihî değeri ayrıca yükselmektedir. Eser Kültür tarihi bakımından da değersiz değildir.

YAZMALAR : Münih, Devlet Küt., Nu. 117 (Aumer, *Catal.*, 36) Viyana, Millî Küt., Nu. 1077 (98. Yapr., Flügel, *Katal.*, II, 276; bk. *GOR*, IX, 207, Nu. 90).

KAYNAKLAR : **Râşid,** *tarih*, birinci basım, II, 59 v.d.; *GOR*, VI, 528 v.dd.; *SO*, II, 343; **Ahmed Refîk,** *Âlimler ve san'atkârlar* (İstanbul, 1924) 243 v.dd. (**Fındıklılı Mehmed Ağa**'nın tarihinden; bk. aş. Nu. 223).

203. İBRÂHÎM SIRRÎ

Üsküdarlı'dır. Maliye memurluklarında bulunmuş ve 1111/bş. 29.VI.1699'da Girid Defterdarı iken ölmüştür. **Sırrî İbrâhîm** hicivci olarak ünlüdür. İçinde Osmanlı ricaline yazmış olduğu bir çok kasidelerle, Ebced hesabıyle yazılmış tarihleri toplamış olduğu bir *divân*' (bir nushası Londrada, bk. Rieu, *CTM*, 199) dan başka **Hanîfzâde**'nin (*H. K.*, Nu. 14540) *Tarîh-i vakâ-i sultân Mustafâ hân sâni der Edirne* adıyla bahsettiği bir tarihî eser yazmıştır. Bu ada göre bunun içinde II. Mustafa'nın Şubat 1695'deki cülusundan Eylül 1699'da (bk. *GOR*, VII, 10) Edirne'den çıkışına kadar geçen olaylar anlatılmış olmalıdır. Eser II. Mustafa'ya sunulmuştur.

YAZMALAR : İstanbul, Halid Ef., (şimdi Millet Küt.,).

KAYNAKLAR : *SO*, III, 14; *GOD*, III, 581; Rieu, *CTM*, 199 *OM*, III, 70 (Buna göre II. Mustafa zamanında yaşamıştır); **Sâlim,** *Tezkire*, 344 v.dd.

204. NİHÂDÎ

Adı ve kimliği açık olarak bilinmeyip Nihâdî mahlasını taşıyan bu kişinin[1] 680/1281 yılından 1097/bş. 28.XI.1685'e kadar gelen *Tarîh-i âl-i Osmân* adlı bir Osmanlı ülkesi tarihi vardır. Bu eserin içindekiler ve bunların değeri hakkında bir şey bilinmiyor.

YAZMALAR: İstanbul, Saray, Bağdad Köşkü; Damadzade Mehmed, Nu. 1146.

KAYNAKLAR: *OM*, III, 152; 1777, 11 (Buna göre eser 1108/1696 yılına kadar gelmektedir).

205. AHMED B. LUTFULLÂH, MÜNECCİMBAŞI

Selânikli'dir. Aslı Karaman Ereğlisi'nden olan babası oraya göç etmiştir. Mevlevî tarikatine girmiş ve IV. Mehmed'in zamanında bir süre (1089-1099) *Müneccim Başı*'lıkta bulunmuştur. Ömrünün son yıllarını sürgün olarak Medine sonra da Mekke'de geçirmiş ve orada 29 Ramazan 1113/27.II.1702'de ölmüş ve orada gömülmüştür.

Çok yönlü bilgi sahibi olan Müneccimbaşı (daha çok bu adla tanınmıştır) Arapça Farsça, ve Türkçe yetmiş kadar kaynaktan faydalanarak Adem'den 1083/bş. 29.IV.1672'ya kadar gelen *Câmi' el-düvel* (*H. K.*, Nu. 14521) adlı iki cildlik bir hükûmdar sülâleri tarihi yazmıştır. Zamanında arapça aslı hemen hemen hiç tanınmadığı halde, Ahmed Nedîm tarafından 1132-1142 yıllarında (başlaması Cumada II/Nisan 1720, bitişi 25 Şevvâl/Mayıs 1730) *Sahâ'if ül-ahbâr* adıyla Türkçeye tercüme (*H. K.* Nu. 14571) edilip basıldıktan sonra bu gayet güzel kaynak kitabı kendine yaraşan ünü kazanmıştır. Müneccimbaşı'nın yararlanmış olup bugün bir takımı yitmiş bulunan kitapların tam bir listesi *GOR*, VII, 545-50'de bulunmaktadır.

1 Eğer yaşadığı zaman doğru tayin edilmişse Berlin Devlet Küt., Nu. 403 (Pertsch, *Katal.*, 402., v.d.)'deki divanın yazarı ile bu Nihâdî aynı kişi olamazlar (*bk. GOD*, II, 459).

YAZMALAR : A) *Arapça asıl eser :* Kahire, Kıral Küt., İstanbul, Umumiyye, Nu. 5019/20; Hamidiyye, Nu. 915.– B) Ahmed Nedîm'in *türkçe tercümesi :* Viyana, Millî Küt., Nu. 877 (Flügel, II, 106 v.dd.; bk. *GOR*, II, 545 v.dd.); Lund, Üniv. Küt., Nu. 58/9; Kahire, *TK*, 189.

BASIMLAR : *Sahâ'if ül-ahbâr :* Üç cild, büy.– 8°, İstanbul, Mat. Amire, 1285; I. C., 2 ypr., 858 S.; II. C., 722 S.; III. C., 2 ypr., 750 S.

KISALTMALAR : Latince, H. A. Hamaker tarafından, Leiden Üniv. Küt. *cod.* 1409'da (*Catal.*, IV, 22), Rusça, W. W. Grigoryev tarafından, *Karahanidi vi Maverannagri po Tarihi Muneddjim-başi* (ST, Petersburg 1874); Eduard Sachau da Müneccimbaşı'nın verdiği bilgileri *Ein Verzeichnis Muhammedanischer Dynastien* (*SBPAW*, Berlin, 1923) adlı makalesinde işlemiştir.

KAYNAKLAR : Şeyhî, *zeyl-i zeyl-i ŞN*, Flügel, II, 106 v.d.; *SO*, I, 232; *GOD*, IV, 21 v.d.; *OM*, III, 142 v.dd; Brockelmann, *GAL*, II, 443; Kahire, *AK*, II, 262; Alî Enver, *Semâ-hâne-i edeb*, 9 v.d.– Ahmed Nedîm için bk. *OM*, II, 453, *SO*, IV, 549 ve İsmet, *Tekmilet es-şakâ'ik*, *TTEM*, N 8912, 393.

206. MEHMED GİRÂY

1683'den başlıyarak Kırım hanlığında bulunan Hâcî Girây'ın oğlu olması muhtemel bulunan Mehmed Girây'ın (Bu ad için bk. W. Barthold, *EdI*, II, 181 v.d.) hiç olmazsa zamanının Kırım hükûmdarlarının özel tarihini yazan ilk tarihçi olduğu anlaşılıyor. Bu *Tarîh-i Mehmed Girây*[1]'da 1095/1684-115/1703 yılları yani III. Ahmed'in cülûsuna kadar IV. Mehmed'in hükûmetinin son dört yılı anlatılmıştır. O halde eserde bahsedilen Kırım hanları da her halde yazarın babası olan Hâcî Girây'la Selîm Girây'dır.

1 J. v. Hammer *AfGH*, XIII (Viyana 1822), 421, Nu. 125'de bu gün Paris'de Millî Küt., *suppl. turc* Nu. 164'de bulunan *Tarîh-i Sâhib Girây* adlı ve 1061/1651 tarihli bir eserden bahsetmektedir. Hammer'in *Geschichte der Chane der Krim* (Viyana 1856), 7. v.d.'de bu eserden bahsedilmiyor. Belki de söz konusu olan J. v. Hammer'in Nu. 124'de zikredip Arsenal Kütüphanesinde Nu. 39'da bulunduğunu söylediği Rıdvân Paşazâde' (bk. yk. Nu. 151) nin eseridir. Sâhib Girây adını taşıyanlardan hangisinin kasdedildiği de iyice anlaşılamamaktadır. - Londra'da Britanya Müzesinde Yazm. *add.* (Rieu, *CTM*, 250 v.d.) 7870'de 52 ypr. büyüklüğünde ve Senâ'î adıyla anılan ve sonradan kadı olan münşî Hacı Mehmed'in Kırım Hanı İslâm Girây b. Selâmet Girây'ın cülusundan (1054/1644) 1060/1650 yılına kadar gelen, bu Han'ın tarihi bulunmaktadır. Belki de adlar başka olmakla birlikte aynı eser söz konusudur. İslâm Girây 1064/1653'de ölmüştür.

Eser yazılma yılı olan 1115 Recebinde (=Kasım 1703) bitmektedir.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1080 (124 Ypr. büyüklüğünde; **Flügel**, *Katl.*, II, 27 v.d., burada yazma muhtemel olarak yazarın avtografyası diye gösterilmektedir.

KAYNAKLAR : *GOR*, VI, vı, Nu. 5 ve **Flügel.**, *Katal.*, II. 277 v.d.

207. YÛSUF

Mekke Camiinde *(Mescid-i Harâm) Hatip* olduğundan başka hal tercümesi hakkında hiç bir bilgi bulunmayan **Yûsuf** adlı biri 1120/1708 yılında *Ed-durr es-semîn fî beyân es-selâtîn el-müteşerrifîn bi hizmet beyt ullâh el-harâm ve-medînet seyyid er-mürselîn* adlı bir eser yazmış ve bunda ilk halife'den Sultan III. Ahmed'e kadar bütün müslüman hükûmdarların Mekke ve Medine Camilerine verdikleri hediyeleri saymıştır. Yedi bâba ayrılmış olan bu eserde bir de Kâbe'nin planı vardır [1].

YAZMALAR : Paris, Millî Küt., *suppl. turc* 1137 (Schefer Koleksiyonu).

KAYNAKLAR : **E. Blochet**, *Catalogue d la collection..... Ch. Schefer*, 189.

---

1 Onsekizinci yüzyılda Osmanlı bilginleri tarafından çoğu arapça olmak üzere Mekke ve Medine hakkında türlü eserler yazılmıştır. Meselâ 1165-1751'de meydana gelmiş *OM*, III, 189, 13'de bahsedilen ve Türkçe olması muhtemel olan **İsmâ'îl b. Mehmed** adlı birinin *Mehâsin ül-harâm fî ahbâr beldet ül-harâm* adlı eseri; sonra 1176/1762'de şehzâde Abdülhamid için yazılmış olup beş bâbdan ve son sözden oluşan **Şeyh Muhammed Zeynelâbidîn b. Abdullâh el-Abbâsî'** (bk. **Hanîfzâde**, *H. K.* Nu., 14977 de; *GOR*, VIII, 525 ve **Brockelmann**, *GAL*, II, 384, burada bir yazmasının Kahire, *AK*, III, 107'de olduğu yazılıdır) nin arapça *Neticet el-fiker fî haber medînet seyyid el-beşer* adlı risalesi. Gene bu yüzyılda *Fezâ'il* kitapları (bk. Yk. Nu. 101 not. 1) tekrar yazılmağa başlamıştır. Bunu **İbn Abdurrezzâk** diye anılan vâiz Şeyh **Abdurrahmân b. İbrâhîm**'in 1130-1817'de yazmış olduğu (bk. **Hanîfzâde**, *H. K.*, Nu. 14904 ve *GOR*, VIII, 525) *Fezâ'il el-şâm* adlı eseri de gösterir. Yukarda bildirilen bu eserden başka kaynak olmak yönünden az değerleri olan bu eserlerin yazma nushalarının bulundukları yerleri gösteremem *GOR*, VIII, 525'de anılan **Mahmûd Lebîb** (SO, IV, 87'de kaydedilmiş olup 1149/1736'da ölmüş olan Erzurum'lu **Mahmûd Lebîb** mi?) adlı birinin 1138/1725'de yazmış olduğu Tebriz'de ünlü adamların mezarları hakkındaki *Tuhfet ül-Lebîb*'in bulunduğu yer de bilinmiyor.

208. MEHMED PAŞA, MUHSİNZÂDE

Mehmed Paşa Halep'li tacir **Muhsin Çelebi**'nin oğludur. İstanbul'da eğitim görmüş, memuriyet hayatına atılmış, sırasıyla *Mutbah emîni*, *Darbhane emîni*, Şa'bân 1112/Ocak 1700'de *Şıkk-ı evvel Defterdârı* olmuş sonra tekrar *Mutbah emîni* tayin edilmiştir. 1116/1704'de kendisine Paşa rütbesi ve Arabistan'da Cidde valiliği verilmiştir. Rivayete göre yine bu yıl içinde orada ölmüş ve orada gömülmüştür.

Muhsinzâde Mehmed Paşa içindekiler hakkında yakından bilgi edinemediğimiz *Nizâm ül-düvel* adlı küçük bir tarihî risalenin yazarıdır.

YAZMALAR : İstanbul, Millet Küt., Ali Emîrî Ef., Kolleksiyonu, merhum eseri yayınlamayı tasarlıyordu.

KAYNAKLAR : *SO*, IV, 204 *v.d.*

209. YÛSUF NÂBÎ

Yûsuf Nâbî Urfa'lıdır. IV. Mehmed zamanında oradan İstanbul'a gelmiş ve Kara Mustafa Paşa'nın mahremi olmuştur. *Kethudalık (Kâhya)* mevkiine çıkmış, Sadırâzamın ölümünden sonra Hacc'a gitmiş ve dönüşte Halep'te yerleşmiştir. O zamana kadar 30 yıl devlet hizmetinde bulunduğu anlaşılıyor. Halep Valisi **Baltacı Mehmed Paşa** sadırâzam olunca **Nâbî**'yi İstanbul'a götürmüş ve ona *Hocagân* (bk. *GOR*, VI, 621) rütbesi ile *Anadolu Muhâsebeciliği* mansıbını vermiştir. Sonradan *süvari mukabelecisi* olmuş ve nihayet doksana yakın bir yaşta iken 3. Rebi' I. 1124/10.IV.1712'de İstanbul'da ölmüştür. Üsküdar'da Karaca Ahmed Mezarlığında Miskinler Tekkesi yakınında gömülüdür.

Zamanında ve sonraları kılasik bir değer kazanmış, çok süslü bir üslup sahibi olduğu için *Sultân el-şu'arâ* unvanını alan **Yûsuf Nâbî**'nin tarihi eserleri arasında koruyucusu Sadırâzam **Köprülü Ahmed Paşa**'ya ithaf etmiş olduğu manzumelerle karışık *Tarîh-i vekâ'i-i Kamınça* (*H. K.*, Nu. 14534), *Fethnâme-i Kamınça* (1083/1672 yılında)

Yahut kısaca *Tarîh-i Kamınça* diye anılan bir eseri vardır. Bundan başka 1089/1678 yılında Üsküdar'dan kalkarak Konya, Urfa, Halep, Şam, Kudüs üzerinden Hacc'a gidişini tasvir eden yine manzum ve mensur *Tuhfet ül-harameyn* adlı bir eseri daha vardır. Bu eser 1093/1682 yılında yazılmıştır; bk. *H. K.*, Nu. 14544, burada yanlışlıkla yazılış yılı olarak 1089/1678 gösterilmiştir. Oğlu Ebu'l-heyr Mehmed Çelebi'yi öğütlemek için *Heyrînâme* yahut kısaca *Heyriyye* adıyla çifte kafiyeli yazmış olduğu didaktik manzumenin tarih ile ilgisi yoktur. Ancak 1125-8'de sadırâzam olan *Silahdâr* Dâmâd Alî Paşa'nın isteği üzerine yazmış olup ölümünden sonra da arkadaşı Habeşîzâde Abdurrahîm (bk. *GOD*, IV, 239, mahlası Rahmî) tarafından toplanmış olan ve üslubundan dolayı çok değer verilen *Münşâ'at*'ı (*H. K.*, Nu. 14966) az çok tarihîdir (bk. Krafft, *Katal*, 30 v.d.) Nihayet Nâbî *Siyer'-i Veysi*'ye bir *zeyil* yazmıştır. Buna daha çok *Zeyl-i Siyer-i Veysi* derler.

YAZMALAR : A) *Tarih-i Kamınça :* Viyana, Millî Küt., Nu. 721, 140v. yapr. v.dd. (Flügel, *Katal.*, I, 672) ve Nu. 1088 (Flügel, *Katal.*, II, 281 v.d.; bk. *GOR*, VI, vı, Nu. 6 ve IX, 207, Nu. 87); Viyana. Kons.– Akad., Nu. 226 c 276 (Krafft, *Katal.*, 104); Paris Millî Küt., Schefer kolleksiyonu, Nu. 1109; Londra, Brit. Müz., Nu. *or.* 24 (Rieu, *CTM*, 260).– B) *Tuhfet ül-harameyn :* Münih, Devlet Küt., Nu. 94 (Aumer, *Catal.*, 28); Viyana, Millî Küt., Nu. 721, 7v. YPR, v.dd. (Flügel, *Katal.*, I, 671); Londra, Brit. Müz., *Add.* 7853 (Rieu, *CTM*, 113); Kahire, İstanbul, Esad Ef., Nu. 2204/5.– C) *Heyrînâme* veya *Heyrâbâd :* Berlin Devlet Küt., Nu. 420 (Pertsch, *Katal.*, 420 v.d.); Münih, Devlet Küt., 94 ve Nu. 188 (Aumer, *Catal.*, 28); Viyana, Millî Küt., Nu. 721, 58v. yapr. v.dl ve Nu. 724 (Flügel, *Katal.*, I, 671 ve 675; içindekiler hakkında tam bilgi, *GOR*, IV, 52 v.d.); Viyana, Kons. ak., Nu. 224 (*Heyrînâme*) ve Nu. 225 (*Heyrâbâd*; bk. Krafft, *Katal.*, 76 v.d.); Paris, Millî Küt., *suppl. turc.* Nu. 577.– D) *Münşa'ât :* Berlin, Devlet Küt., Nu. or. 8°, 1595; Gotha, Nu. 25 (Pertsch, *Katal.*, 36); Münih, Devlet Küt., Nu. 224 ve Nu. 235 (Aumer, *Catal.*, 60 ve 63); Viyana, Millî Küt., Nu. 326, 81 sağ; v.dd., Nu. 332 (Flügel, *Katal.*, I. 292 ve 297); Viyana, Kons. Akad., Nu. 92 (Krafft, *Katal.*, 30 v.d.); Londra, Brit. Müz., *Add.* 7888, (*CTM*, 100 v.d.); Royal As. Soc. (Bk. *JRAS*, 1892, 549, Nu. 25); Paris,

Millî Küt., *suppl. turc* Nu. 574.– E) *Zeyl-i Siyer-i Veysî :* İstanbul, Nuri Osmaniyye, Nu. 3307/8, 3345. F) *Külliyât :* Paris, Millî Küt., *suppl. turc.* Nu. 378.

BASIMLAR : A) *Tarîh-i Kamînça :* İstanbul, bitişi 29. Muh. 1281, 8°. 84 S.–) *Tuhfet ül-harameyn :* İstanbul, 1265, 112 S. 8°; J. v. Hammer, *SWAW, phil.-hist. Kl.* VI, 219.– C) *Heyriye-i Nâbî :* İstanbul 1307, 80 S. küç. 8°. *Zeyl-i siyer-i nebevî :* Bulak, 1248, 2 + 268 S. büy. 8°. *Divân'ı* 1257'de Kahire'den başka 1292'de 7 kısım olarak İstanbul'da çıkmıştır (117, 38, 243, 41, 22, 35, 64 S. Büy. 8°).

TERCÜMELER : *Conseils de Nabi Efendi à son fils Abou'l Khair, publiés en turc avec la traduction française et des notes par.* Mr. Pavet de Courteille. Paris, 1857, 8°; bk. D. D. Cardonne, *Mélanges de litterature orientale* II (Paris 1770), 162 v.d.; A. Muchlinskij *Osmankaya chrestomatia,* II (Ptersburg 1859), 110-119.

KAYNAKLAR : Salîm, *tezkire* 628. v.dd.; *SO,* IV, 530; *GOD,* IV, 49 v.dd.; *GOR,* VI, 326, 328; *OM,* II, 448 v.d.; Gibb, *HOP,* III, 325 v.dd.; *Edİ,* I, 862 (*Cameniec* maddesine bk.).

210. TÂHİR B. NUMMÂ

Seyyid Tâhir B. Seyyid Nummâ (nun, mim, ya) Urfa' lıdır. *OM,* III, 83'e göre 1122/1710 yılında arapça bir kaynaktan yararlanarak yaradılıştan kendi yaşadığı zamana gelen *Câmiül-âyât ve şâmih ül-beyyinât* adlı türkçe bir dünya tarihi yazmıştır. Ne yazıkki *OM,* III, 83'de bu kaynağın ne olduğu anılmamaktadır[1]. Bundan başka tercüme ile de uğraşmıştır. Meselâ Hoca Pârsâ'nın *Fasl el-hitâb* adlı eserini yeniden türkçeye çevirmiştir[2]. Seyyid Tâhir'in

1 12. Hicrî yüzyılda dünya tarihi hakkında türkçe incelemeler yazmanın pek nadir olmadığı anlaşılıyor. Meselâ *OM,* III, 182, 2'de 1168/1754'de Veli Beyzâde Ali adlı birinin topladığı bir *tomâr* (grekçeden)'dan bahsedilmektedir. Kahire, *TK,* 219'da yaradılışdan 1188/1774 yılına kadar gelen yazarı bilinmeyen *Mucmelet ül-vecize* adlı dünya tarihine ait bir eserden bahsedilmektedir.

2 Bu eser daha çok önceleri, ünlü Timurtaş Paşa'nın oğlu kumandan Umur Paşa'nın (Ölm. 838-1434) buyruğu üzerine İznik'li Mûsâ b. Hacı Hüseyn (ölm. 833-1429; bk. *OM,* II, 13 v.d.; R. Hartmann'ın *OLZ,* 1924, Sp. 497 v.dd.'da bahsettiği türkçe Kur'an tefsiri de her halde bunundur) tarafından türkçeye çevrilmiştir. Umur Paşa daha bir çok eserlerin türkçeye tercüme edilmesini teşvik etmiştir (bk. *Der Islam,* XIV, 113, 1. not); bu bakımdan, 748-1348 yılında henüz 39 yaşında iken ölmüş olan adaşı Aydınoğlu Umur Bey b. Mehmed Bey ile karşılaştırılabilir. Her ikisi de sanat ve bilimin özendiricisi ve dostu idiler. Kısa hayatı içinde yirmi altı sefer yapmış olan Umur Bey'in İzmir sarayına bilgin ve şairleri toplamak için nasıl vakit bulduğu şaşılacak bir şeydir. J. H. Mordtmann'ın bulup yayınladığı (Hannover 1925) Mes'ûd b. Ahmed'in romantik menzumesi *Suhejl und Newbehâr* onun özendirmesi ile yazılmıştır. Umur Bey'den yakında başka yerde daha etraflıca bahsetmeği düşünüyorum.

diğer eseri için bk. *OM*, III, 83'e. Hangi tarihte öldüğü bilinmiyor.

YAZMALAR : *Câmi. ül-âyât* : bilinmiyor, her halde İstanbul'da.
KAYNAKLAR : *OM*, III, 83.

211. MEHMED ŞEFÎK

Mutasarrıfzâde (bazen söylendiği gibi Masrafzâde olmamalıdır) diye anılan **Mehmed Şefik** İstanbul'ludur. Divan Kâtipliğinde bulunmuş sonradan Hocagân rütbesini kazanmış (yani 28 kalem şefinden biri olmuş; bk. *GOR*, VIII, 431) vakıflar kaleminin *Muhasebe-i Küçük*'üne şef olmuştur ve en son *Vakanüvis* tayin edilmiştir. Bu işe tayininden biraz sonra öldüğü sanılır. Ölümü yılı olarak 1127/1715 gösterilmektedir. Vakanüvisler arasında büyük bir yer tutmamıştır; çünkü **Râşid, Na'îmâ**'nın kaldığı yerden başlamıştır. **Mehmed Şefik**, Sultan III. Ahmed'in isteği üzerine *Tarîh-i Abdullâh* (Bu Abdullâh ile nefsini kasdeder) adlı bir eserde 1115/1703 yılı olaylarını yani II. Mustafa'nın tahttan indirilişini ve III. Ahmed'in tahta çıkışını tasvir etmiştir. 3. Rabi' I. 1115/17. VII. 1703'de başlayıp Edirne'ye kadar genişleyen ve hünkâr değiştirilmesine sebep olan meşhur isyan bu eserde yer tutmaktadır. Aynı olayları **Mehmed Şefik** ayrıca, dokuz makaleden ibaret olup pek çetin ve muğlak ve süslü üslubundan dolayı şöhret kazanmış olan *Şefiknâme* (*H. K.*, Nu. 14872) adlı eserinde tekrar tasvir etmiştir. Ancak bu isyanın gizli sebeplerini, akışını ve sonucunu ilk anılan eserde her kesin anlıyacağı bir kılıkta yazmayı doğru bulmadığından ikincisinde böyle kapalı ve sanatlı bir üslup kullanarak bir çok tarihî ve siyasî gerçekleri kendinden sonra geleceklere anlatmak istemiştir (Bk. *GOR*, IX, 207, Nu. 92'ye göre **Flügel**, *Kat.*, II, 279). *Şefiknâme* bir çok defa basılıp yayılmakla kalmamış[1] ona

1 Eser arasıra *El-makâlât el-şefikiyye* diye de adlandırılmaktadır; bk. meselâ *Catalogue de la bibliothèque de feu Mr. S. de Sacy*, III, (Paris 1847) 61, her halde 9 makaleye ayrıldığı için olacak.

bir çok da şerhler yazılmıştır. **Celâleddîn Mahmûd Paşa** buna *Ravzet ül-kâmilîn* adlı bir şerh yazmıştır. Bundan başka **Abdullâh Mehmed b. Mehmed** (bk. *H. K.*, Nu. 14822 ve *OM*, II, 426; ilk yazması İstanbul'da Yeni Cami Kütüphanesinde) de bununla uğraşmıştır[2].

YAZMALAR : A) *Tarîh-i Abdullâh :* Viyana, Millî Küt., Nu. 1082 (Flügel, *Katal.*, II, 278 v.d.).– B) *Şefiknâme :* Berlin, Devlet Küt., *or.* 8° 2129 **Mehmed b. Mehmed**'in Şerhi ile); Viyana, Millî Küt., Nu. 1083 (Flügel, *Katal.*, II, 279); Londra, Brit. Müz., Nu. *or.* 3296, **Abdullâh Mehmed b. Mehmed**'in şerhi ile (Rieu, *CTM*, 63 v.d.); Paris, Millî Küt., Schefer Kolleksiyonu, Nu. 1102; Petersburg, Şark Enst., Nu. 346 (Smirnov, *Cat.*, 46 v.d.); Stokholm, Nu. 76 (*Katal.*, 50); Kahire, *TK*, 177 (*Tarîh-ül-vekâ'i*); İstanbul, Beyazidiyye, Nu. 2433; Hamidiyye, Nu. 1003; Esad Ef., Nu. 2307.

BASIMLAR : *Şefiknâme :* İstanbul, 1282/1865, 112, Küç. 8°; İstanbul 1288/1889, 4 + 154 s. küç. 8*s*, **Celâleddîn Mahmûd Paşa**'nın *Şefiknâme Şerhi* ilave edilmiştir; bu isim altında 1289'da İstanbul'da ayrıca basılmıştır, 312 S. 8°.

TERCÜMELER : **Arthur Alric** tarafından başlanan Fransızca bir tercüme her halde hiç bir zaman çıkmamıştır.

KAYNAKLAR : *GOD*, IV, 80; *GOR*, IX, 207, Nu. 92 (nümunelerle); *SO*, III, 152; **Cemâleddîn**, *Aynâ-i zürefâ*, 50 v.d.; *OM*, III, 75; **Sâlim**, *Tezkire*, 385 (Buna göre adı Ahmed'di); *Tercümân-i hakikât* Nu. 1131; **Celâleddîn Mahmûd Paşa**'nın şerhinin mukaddimesinde (İstanbul 1289) **Mehmed Şefîk**'in bir biyografyası vardır; *EdÎ*, IV, 369 v.d. (**F. Babinger**).

212. ALÎ ÇELEBİ RAHİKÎ

Zamanın tanınmış Okçusu (*Kemânkeş*)[1] olup 1129/1717'de ölerek Ok Meydanı'na gömülen (bk. *SO*, II, 376)

2 *Şehîd* **Alî Paşa**'nın emri üzerine yazılmış olan bir *Şefiknâme* şerhinin yazması Esad Efendi Kütüphanesindedir.

1 Türklerde okçuluk çok eskidir ve bunun için daha çok önceleri okçuluğun tekniğini incelemek ve ünlü Osmanlı okçularının biyografyalarını toplamak yolunda denemeler yapılmıştır. Bu türlü *toplamaların ilki* **Bahtiyârzâde Çelebi**'*ninki olmalıdır. OM*, III, 29'da bunun adı **Bahtiyârzâde Hüseyn** diye geçiyor ve II. Mehmed'den başlayıp yüz yıl süren bir çağın tarihini yazmış olduğu bildiriliyor. Bu pek de inanılacak bir şey değildir. Edirne'de doğmuş olup Okçu Bahtiyâr'ın oğlu olan **Hasan Çelebi** I. Selim ve Kanunî Süleyman zamanlarında yaşamış olmalıdır. Kültür tarihi bakımından değerli olup içinde ünlü Osmanlı Okçuları üzerine bilgiler topladığı eserine kendisinden sonra gelenler ekler yazmışlardır. Meselâ İstanbul'da Vâlide Sultan cami-

Alî Çelebi ile aynı adam olduğu sanılan Rahîkî Enderûn'dan yetişmiş olmalıdır. *Vak'a-i sultân Mustafâ der Edirne* adı altında Edirne isyanını (Arapça?) tasvir etmiştir[2].

YAZMALAR : Paris, Millî Küt., Nu. 6053 (Schefer), 44r ilâ 96r ypr.

KAYNAKLAR : E. Blochet, *Catalogue des mss. arabes des nouvelles acquisition* (Paris 1925), 173; Mustafâ Kânî, *Telhis resâ'il er-rumât* (İstanbul, 1263), 236 v.d.; 244 (Rahîkî, *Şeyh ül-meydân* idi); *Der Islam*, XV, 248 (orada Rahîkî'nin yaşadığı zaman yanlış gösterilmiştir).

213. ABDULKERÎM B. ABDURRAHMÂN

Beyt ül-mâl'de arapça kâtibi olduğundan başka hayatı hakkında bir bilgi bulunmayan Abdulkerîm b. Abdurrahmân Mısır Valisi İzmirli Alî Paşa'nın (1118-9)[1] isteği üzerine

sinde yazıcı olan Abdullâh Efendi adlı biri bir *Tezkiret er-rumât* yazmıştır. Seyyid Halîl b. Hasîb' in yazıp sultan Mehmed (III. veya IV.;)'in oğlu Sultan Ahmed' (I. veya III.!) e sunmuş olduğu *Tuhfet ül-hasîb* ise bu sonuncu esere dayanmaktadır. En son Mustafa Kânî (Ölm. Cumada II. 1266/Nisan 1850) *Telhîs-i resâ'il er-rumât* (Basılışı İstanbul, 1264-1847, 272 S. 8°.) adlı eserinde okçuluğun tekniğine önem vererek aynı konu ile uğraşmıştır.

YAZMALAR : A) *Hacı Hasan b. Bahtiyâr* : Dresden, Memleket küt., *cod.* 39 (Fleischer, *Catal.* 73); Gotha, Memleket küt., *cod. turc.* 10, 3, ypr. 106 v.dd. (Kısaltma); - B) Abdullâh. *tezkiret er-rumât* : Paris, Millî küt., *suppl. turc* (Schefer kolleksiyonu) Nu. 1096 ve 1101 (aynı yazarın *Kavsnâme*'siyle bir arada). - Seyyid Halîl b. Hasîb, *Tuhfet ül-hasîb* : Paris, Millî küt., *suppl, ture* Nu. 1110 (Scfeher kolleksiyonu) İstanbul, Beşir Ağa, Nu. 462.

Mustafâ Kânî'nin eseri için bk. Joachim Hein, *Bogenhandwerk und Bogensport bei den Osmanen, Der Islam*, XIV (1925), 289-360'da ve XV, (1926), 1-80, 233-294'de. Ancak orada *Kâsip* Abdullâh'ın, Seyyid Halîl'in eserleri ve Karahisar'da oturmuş Abdülcelîl (böyle mi?) in *Tufhe-i kemânkeşân* adlı eseri (III. Mahmud zamanında 1233/1817'de yazılmıştır. yazma bir nusha Paris, Millî küt., *suppl. turc* Nu. 1114, Schefer Kolleksiyonu'da mevcuttur) incelenmiştir. Bu adı son geçen eser Seyyid Mehmed Vahîd'in Viyana'da Millî Kütüphânede yazm. Nu. 1413'de (Flügel, *Katal.*, II, 480 v.d.) bir nushası bulunan *Minhâc-i rumât* adlı eseriyle karıştırılmamalıdır; Bk. aş. Nu. 315.

2 Berlin Devlet kütüphanesinde Nu. 218'de bulunan yazmada (H. F. v. Diez'in kütüphanesinden, bundan J. v. Hammer bile faydalanmıştır. *GOR*, VII, 74-86) 59 yazılı yaprakta hepsi de bu isyandan bahseden üç ayrı yazı vardır. Birincisi, İsyanın tarihini, bk. *GOR*, VII, 74 v.dd.; ikincisi murabba şeklinde bir manzume, bu, isyandan sonra iş başına geçenlere bir hicviyedir; üçüncüsü bir hikâyedir ve bunun alayh ucu yine aynı adamlara çevrilmiştir. Bu sonuncusu Berlin Devlet Kütüphanesi Nu. 327'de 45v yaprağında da bulunmaktadır, ve yazarı olarak Nâbî Efendi (Bk. Yk. Nu. 209) gösterilmektedir.

1 E. Blochet, *Catalogue*, 177 v.d.'ye göre Paris'de Schefer kolleksiyonu Nu. 1098'deki yazma 1010/1601 yılına kadar gelmektedir; yine ona göre eser o zamanki (?) vali *Hacı Mehmed Paşa*'nın buyruğuyla yazılmıştır. Bu bir yanlışlık olmalıdır.

Arapça bir kaynaktan yararlanarak I. Selim tarafından fethinden adı geçen Alî Paşa'nın (bk. Râşid, *Tarih*, II, 49, *GOR*, VII, 624) Cumada II. 1119/Eylül 1707'de azline kadar Mısır'ın Osmanlı valilerinin türkçe bir tarihini yazmıştır[2]. Her biri bir valiyi anlatan küçük bölümlere ayrılan *tarih-i Misr* adındaki eser Mısır'ın Osmanlı valileri hakkındaki dağınık bilgileri topladığı için değerlidir.

YAZMALAR : Lodra, Brit. Müz., *Add.* 7878 (Rieu, *CTM*, 69 v.d.); Paris, Millî Küt., Schefer kolleksiyonu, Nu. 1098 (orada, *Catal*, 178'de zaman itibariyle bir yanlışlık yapılmış olmalıdır); İstanbul, bk. *OM*, III, 182, 7 v.d. (Buna göre eser 1111/1699'a kadar gelmetedir).

KAYNAKLAR : Rieu, *CTM*, 69 v.d.; *OM*, III, 182, 7 v.d.

214. MAHMÛD B. ABDULLÂH

Mahmûd b. Abdullâh b. Mehmed Bağdad'lıdır. Hacca giderken Kudüs'ten sonra 14. Şevval 1089/Ekim 1678'de de **Abdurrahmân Abdî Paşa**'nın vali bulunduğu Kahire'ye gelmiştir.[1] Onun isteği üzerine Suyûtî'nin *Husn el-muhâzara*'sını temel olarak alıp *Tarîh-i Misr* adlı türkçe bir eser yazmıştır. Eserde 1090/1679 yılına kadar geçen olaylar anlatılmaktadır.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 916 (Flügel, *Katal.*, II. 145, adı *İntihâb-i husn ül-muhâzara*'dır); Londra, Brit. Müz., Nu. *Add.* 7861 (Rieu, *CTM*, 69); Paris, Millî Küt., *suppl turc* Nu. 173; Kahire, *TK*, 175.

KAYNAKLAR : Adı geçen Yazma katalogları.

2 Mısır'dan bahseden tarihlerin çoğunda Mısır'ın Osmanlı valilerinin listeleri de bulunmaktadır. Bu gibi listeler J. M. Digeon, *Nouveaux contes turcs et arabes, précédés d'un Abrégé chronologique de l'Histoire de la Maison Ottomane et du Gouvernement de l'Egypte*, I, Cild (Paris 1781)' de ve *GOR*, III, 794 v.d.'ından sonra her cildin sonunda basılmıştır. Ancak bu listeler meselâ *SO*, IV, 835 v.dd.'daki ile karşılaştırılınca bir birlerine çok aykırı düştüklerinden bunların kritik edilerek incelenmeleri verimli olabilir.

1 Bu **Abdurrahmân Abdî Paşa** tarih yazarı çağdaş'ı ve bir zaman Mısır valisi olan **Abdurrahmân Abdî Paşa** (bk. yk. Nu. 198) ile çok kere karıştırılmaktadır (*GOR*, VI.'da J. v. Hammer tarafından hemen daima). Burada anılan **Abdî Paşa** Arnavud'tur ve **Hocazâde Hasan Paşa**'nın hısmıdır. 27. Sefer 1087'de Mısır valisi tayin edilmiş ve ordu komutanı olarak Macaristan'a gönderilmek üzere 10. Şa'ban 1091'de geriye çağrılmıştır. Osmanhların son Budin Valisi olarak 2.XI.1688'de oraya yapılan bir hucüm sonunda açılan bir gedikte şehid olmuştur. İsviçre'de **Waadt** kantonundan olduğu yolunda bir masal uydurulmuş ve hayatı bir çok romanların konusu olmuştur; bk. **Z. Baransyal.** *Le Bacha de Bude, Bibliothèque universelle et Revue suisse*'in Temmuz nushasında (Lausanne, 1922; S. - A. 31 S.) ve *GOR*, IB, 735. - Hayatı için bk. *SO*. III, 316, ancak burada da karıştırmalar olduğu anlaşılıyor, ve *Der İslam*, IX, 108.

215. ABDEDDÎN B. ABDURRAHMÂN

Abdeddîn, Şeyh Abdurrahmân'ın oğludur ve kendine Sivâsî demesinden Sıvas'lı olduğu anlaşılmaktadır. 1118/1706 yılında o zamanki Mısır Valisi ve hemşerisi **Abdi Paşa**'ya ithaf etmiş olduğu *Tarîh-i acâ'ib-i Misr* (*H. K.*, Nu. 14549) yahut kısaca *acâ'ib-i Misr* adlı bir eser yazmıştır. Bildirildiğine göre bu eser farsçadır.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

KAYNAKLAR : *H.K.*, Nu. 14541 ve *OM.* III, 172, 6. aş., buna göre eser farsça yazılmıştır.

216. MEHMED B. YÛSUF

Mehmed b. Yûsuf *el-hallâk* (yani berber)[1]'ın hayatı hakkında bir şey bilinmez, ancak **Hanîfzâde**, (*H. K.*, Nu. 14542'de) ye göre 1123/bş. 11.II.1711 yılında, Kahire'nin I. Selim zamanından başlıyan ayrıntılı bir türkçe tarihini yazmıştır. *Tarîh-i Misr-i Kâhire* adını taşıyan bu eserin iki tanınmış yazması 1128/1716 (1130/1718) veya 1126/1714 yıllarına kadar gelmektedir.

Bundan başka arapça, içindekiler yukardakinin aynı olan, *Tuhfet el-ahbâb bimen melek Misr min el-mulûk ve'l-nûvvâb* adlı bir eser yazmıştır. Türkçe eserin bu arapçasının tercümesi olması pek muhtemeldir.

YAZMALAR : A) *Tarîh-i Misr :* Viyana, Millî Küt., Nu. 936 ve Nu. 937 (Parça) (**Flügel**, *Katal.*, II, 161 v.d.); Stokholm, Kıraliyet Küt., Nu. 75 (**Riedel**, *Katalog*, 49); Paris, Millî Küt., *suppl. turc* Nu. 512.– B) *Tuhfet el-ahbâb :* Petersburg, Şark. Enst., Nu. 58 (**V. v. Rosen**, *catal.*, 30).

KAYNAKLAR : **Brockelmann**, *GAL*, II, 298 ve Yazma Katalogları.

217. MUSTAFÂ NA'ÎMÂ

Na'îmâ diye anılan Mustafâ Na'îm Halep'te doğmuştur. 1100/bş. 26.X.1688'de sultan sarayında türbedar olduktan

1 *Hallâk* meslek adı her hâlde babası Yûsuf'a ait olmalıdır. Yani "**Berber Yûsuf oğlu**".

sonra sadırazâm **Kalâylıkoz Ahmed Paşa** zamanında Divan Kâtipliğine yükselmiştir. 28. Cumada I. 1116/28.IX.1704'de Anadolu Muhasebe Kalemine Halife olmuş ve 1121/1709 yılında **Ni'meti Efendi**'nin yerine teşrifatçı başı ve aynı zamanda vakanüvis tayin edilmiştir. Receb 1125/Temmuz 1713'de **Defteremîni**, 1126 ortası/1714 Ocağında Baş Muhasebe Kalemine halife ve 28. Sefer 1127/4. Mart 1715'de **Silâhdâr kâtibi** olmuştur. Mora seferi sırasında **Serâsker Kethudası** iken 1128 yılı başında/1716 Ocağında Patras'da ölmüş ve orada gömülmüştür. Bu gün yeri yitmiş olan bir camiin avlusuna gömülmüştür. Mezar taşı için bk. *OM*, III, 151 aş.

Resmî bir vazife ile yazmış olduğu Osmanlı ülkesi tarihi cüretkâranedir. **Karaçelebizâde** (bk. Nu. 175), **Hüseyn Vecîhî** (bk. Nu. 177), **Ahmed Şârihülmenârzâde** (bk. Nu. 170), ve **Hacı Kalfa** (bk. Nu. 173) gibi tarihçilerin eserlerinden yararlanmıştır. Eser 1000/bş. 9.10.1591-1070/bş. 8.IX.1659 yıllarını içine alır. Çok okunan bu eserin asıl adı *Ravzat el-huseyn fî hulâsat ahbâr el'hâfikeyn*'dir; *H. K.*, Nu. 14525'de kısaca *Tarih-i vekâ*'i.

Na'îmâ bundan başka bir kaç siyasî risale *(Resâ'il-i siyasiyye)* yazmıştır. Bunlar yazma bir mecmuada bulunmaktadır.

YAZMALAR : A) *Na'îmâ Tarîhi* : Berlin, Devlet Küt., *or.* 2° 3115 (Tam değil); Roma, Vatikan Küt., Nu. 6566 (Bk. *ZDMG*, LI, 48; birinci basımın kopyasıdır); Paris, Milî Küt., *anc. fds. turc* Nu. 76 ve *Suppl. turc* Nu. 59; Londra Royal As. Soc. (Bk. *JRAS*, 1892, 548, Nu. 12); Lund, Üniv. Küt., Nu. 60 (Tam değil); Kahire, *TK.*, 205; İstanbul, Nuri Osmaniye, Nu. 3160/1; Umumiyye, Nu. 4917/8; Ragıb Paşa, Nu. 996; Hamidiyye Nu. 916; Damat İbrahim Paşa Nu. 1442/5; Esad Ef., Nu. 2439; Selimiyye, Nu. 464; Halet Ef., Nu. 772/3.– *Na'îmâ tarihi*'nin yazmalarının çoğu İstanbul ilk basımının kopyalarından ibarettir.– B) *Resâ'il-i siyâsiyye* : İstanbul, Esad Ef.,

BASIMLAR : Birinci Yayım : *Tarîh-i Na'îmâ*. I. Cild.: 6. ypr. Önsöz, 6 ypr. fihrist, 701 S. fol., İstanbul, Muharrem ortası 1147.– II.

C.: 3 ypr. fihrist + 711 S. 26 S. Ek[1] (Feyzullâh'ın isyanı; bk. J. H. Mordtmann, *Edî*, II, 45), İstanbul Cumada II. Ortası 1147 (İbrâhîm *müt-errika*'nın bastığı ilk eserlerden; bk. F. Babinger, *Stambuler Buchwesen im 18. jhdt.*, 17).– *İkinci Yayım*; *Tarîh-i Na'îmâ*, yalnız I. C.: İstanbul Cumada I. 1259/Mayıs 1843 11 + 616 S. fol.– Üçüncü yayım *Tarîh-i Na'îmâ* : I. C., 12 + 442 S. 8°; II. C.: 14 + 450 S. 8°; III. C., 10 + 435 S. 8°; IV. C.: 12 + 459 S. 8°; V. C.: 8 + 439 S. VI. C.; 8 + 429 S., basılış yılı ve yeri yok (= İstanbul 1280, Matbaayı Amire eserin sayfa çevrelerinden tanınan en iyi basımı; bk. VI. C., S. 429).– Dördüncü yayım : *Tarîh-i Na'îmâ*; I. C., 15 + 22 (Giriş) + 462 S. 8° (13. Rebi I. 1281'de İstanbul'da Matbaayı Amire'de basılmıştır); II. C. 14 + 451 S. 8°, basılış yılı yok; III. C.: 10 + 460 S. 8°, Basılış yılı yok; IV. C.: 10 + 465 S. 8°, basılış yılı yok; V. C.: 6 + 452 S. 8°, basılış yılı yok; VI. C.: 8 + 442 S. 8°, 27. Cumada II. 1283, İstanbul, Matbaayı Amire), bir de 58 S. lik bir ek (Feyzullâh'ın isyanı).– Bk. V. D. Smirnov, *Obrazçocy*; *Proizvedenija vsr.* (Petersburg 1903), 60-78 (Metin nümûneleriyle).

TERCÜMELER : Antoine Galland (1646-1715) Fransızca tercümesini hazırlamıştır, bunun yazması Paris'teki; bk. (Michaud), *Biographie universelle, nouv. edition*, XV, 441.– *Annals of the Turkish Empire from 1591 of the Christian era, by Naima. Translated from the Turkish by* Charles Fraser. I. C., Londra 1832, XVII, 67 S. 4° (Tam değil); Zenker, *BO*, I, 113, nu. 933'de verilen bilgi yanlıştır.

KSIALTMALAR : Macarca, *Török történetirok*, III (Budapeşte 1916), 391 v.dd., İmre Karacson tarafından yayınlanmıştır; İsveçce, M. Norberg, *Turkiska rikets annaler*, II. kısım (Christianstad 1822.).– Ankara. T. T. K. Kütüphanesinde Yaz. Nu. 527'e Salîm Efendi adlı birinin *tarîh-i Na'îmâ'nın muhtasarı* adlı bir kısaltması bulunmaktadır. Küçük kıtada on defterden ibaret olan bu kısaltmaya diğer bazı tarihlerdeki bilgiler de ilâve edilmiştir (Çeviren).

KAYNAKLAR : Râşid, *Tarîh*; Atâ, *Tarîh*, III, 36 v.dd. (Şehrîzâde'nin *Nev peydâ*'sına göre Na'îmâ'nın etraflı biyografyası ve kaynaklarının adları); Cemâleddîn, *aynâ-i zürefâ*, 43 v.d.; *GOR*, VI, 329 VII, 50; *GOD*, IV, 84 v.d.; *OM*, III, 151 v.d.; *Yeni Mecmuâ*, Nu. 55, S. 49 v.dd. (İstanbul 1918); Ahmed Refîk, *Âlimler ve San'atkârlar*, 256 v.dd. (İstanbul 1924); Sâlim, *tezkire*, 681 v.d.

1 Feyzullâh'ın isyanı hakkındaki risâlenin yazması ayrıca Kahire, *TK*, 231'de bulunmaktadır.

218. ZİHNÎ MEHMED, BERBERZÂDE

Berberzâde diye anılan **Zihnî Mehmed** İstanbul'ludur. Önceleri divan kâtibi iken sonradan tersâne'ye *Rûznâmeci* olmuştur. Azlinden sonra 1127/1715'de (*OM*, III, 53'e göre 1126/1714'de; her halde çağdaşı **Zihnî Mehmed Çelebi** ile karıştırılmaktadır) İstanbul'da ölmüştür.

Zihnî Mehmed *Tarîh-i Misr el-Kâhire* adlı bir Kahire tarihinden başka 1000/1591 yılından öldüğü yıla kadar gelen *Tezkiret ül-meşâyih* adlı ünlü bilginler ve şeyhlere ait bir biyografya mecmuası yazmıştır.

YAZMALAR : A) *Tarîh-i Misr el-Kâhire* : bilinmiyor.– B) *Tezkiret ül-meşâyih* : bilinmiyor.

KAYNAKLAR : **Sâlim**, *Tezkire*, 250 v.d.; *SO*, II, 344; *OM*, III, 53.

219. MEHMED NÂTIK, CELÎLIZADE

Celîlîzâde Mehmed Nâtık Edirne'lidir. *Doğramacı* Mehmed Paşa'nın adamlarındandı. Kâtip olmuş, sonra emekli edilmiştir. Bir zamanlar attarlık ve sarraflık ile de uğraşmıştır. 1129/1717 yılında Edirne'de ölmüştür.

Mehmed Nâtık Mekke ve Medîne'ye dair *Tuhfet ül-harameyn* (*H. K.*, Nu. 14545) adlı bir eser yazmıştır. Bu eser belki de **Yûsuf Nâbî** (bk. yk. Nu. 209)'nin 1089/1678'de yazmış olduğu aynı adlı esere dayanmaktadır.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

KAYNAKLAR : **Sâlim**, *Tezkire*, 636, v.d.; *SO*, IV, 534; **Rif'at Osmân**, *Edirne rehnumâsı*, 111; *GOD*, IV, 90 v.d.

220. DÂMÂD MEHMED PAŞA

Dâmâd Mehmed Paşa[1] *Mevkûfât* kalemi *Baş Halifesi* Ahmed Efendi'nin evlâtlığıdır. Onun ölümünden sonra

1 Berlin Devlet Küt., Yazm. Nu 216'da 1099-1116/1687-1704 yıllarını anlatan ve yıl sırasına göre yazılmış olan girişsiz ve son sözsüz anonim bir tarih vardır; Bk. *GOR*, VI, v, Nu. 2 ("çok iyi tarih") ve **Pertsch**, *Katal*, 245. 309 yazılı yaprak büyüklüğündeki yazma ne **Râşid**'in ne de **Dâmâd Mehmed Paşa**'nın tarihlerine uymaktadır. İstanbul'da Esad Efendi Kütüphanesinde Nu. 2150'de bulunan *Tarîh-i Sultân Ahmed Hân ve Mustâfa Hân* adlı anonim eser de hemen hemen aynı zamanı (1691-1703) anlatmaktadır.

Kasab Başı **Alî Ağa**'nın damadı olmuş, memuriyet hayatına atılmış ve kısa bir zamanda Maliye'de bir çok görevlerde bulunmuş ve nihayet *Defterdâr* ve *Nişâncı* olmuştur. Defterdarlığa dört defa geçmiştir. En son Kubbe veziri olmuş (*GOR*, VII, 211) ve Ramazan 1129/Ağustos 1717'de Niş'de Padişah'ın karargâhında iken mesâne hastalığından ölmüştür. Çok değişiklikler geçiren hayatı hakkında *SO*, IV, 213'de geniş bilgi vardır.

Zubdet ül-vekâ'i, *Zubdet ül-tevârîh* yahut *Tarîh-i vekâ-i* (bk. *H. K.*, Nu. 14524) adıyla **Abdî Paşa**' (bk. yk. Nu. 198) nın kroniğine bir ekleme olarak yıl sırasına göre dizilmiş bir Osmanlı ülkesi tarihi yazmıştır.

Bunda önce 1058/1648 yılından başlayarak kısa bir öntarih bulunur. Sonra 1082/1671 yılından 1115/1703 yılına kadar yani IV. Mehmed'in hükûmetinin ortasından III. Ahmed'in çülusuna kadar geçen zamanı tasvir eder [2]. Viyanadaki yazma böyle ise de **Hanîfzâde**' (*H. K.*, Nu. 14524) ye göre eser 1125/1713 yılına kadar gelmektedir. Ölümü yılına bakılırsa bu mümkün olabilir [3]. Mehmed Paşa bundan başka *Nasihatnâme* (bk. Nu. 128, a. 1) kılıklı *Nesâ'ih ül-vüzerâ ve'l-ümerâ* adıyla çok değerli olduğu anlaşılan devlet siyasetine ait bir yazı yazmıştır*. Bu dokuz baba ayrılır. Bun-

2 *OM*, III, 172, 5 v.d.'da bu Mehmed Paşa'nın Sadrazam **Dâmâd Alî Paşa**'nın (Bk. *GOR*, VII, 182 v.dd.) Mora'yı zabtı üzerine yazmış olduğu *Zübde-i Vekâ'i'ât-i Mora* ve *Ravzet ül-Alî* (*Futûhât-i Alî-i şehid Paşa der Mora*) adlı iki eserinden bahsetmektedir. Birincisi H. K., 14539'a göre *Tarîh-i fâtih-(i Mora) şehid Alî Paşa*) 1128/1716 yılında farsça olarak yazılmıştır. Dâmâd Alî Paşa 17. Şa'bân 1118/5.VIII.1716'da Petrovardayn muharebesinde şehid olmuştur; Bk. *GOR*, VII, 206 cv.d., burada *Defterdâr* **Mehmed**'in de bu savaşta bulunduğu yazılıdır.

3 H. K., Nu. 14524'de **Hanîfzâde** bu tarihî eseri Damad Mehmed Paşa'nın yazmış olduğunu açıkça gösterdiğinden çağdaşı, meslekdaşı ve adaşı **Bakkâlzâde Defterdâr Hacı Sarı Mehmed Paşa**'nın bunu yazmış olmasına imkân yoktur. **Sarı Mehmed Paşa** da **Dâmâd Paşa**'nın öldüğü yılda Kavala'da idam edilmiştir, orada Ulu Camide gömülüdür; *SO*, IV, 212 v.d. ve ondan alarak, *OM*, III, 52'nin fikirleri başkadır. Sarı Mehmed Paşa'nın da yazar olduğu ve Damad Mehmed Paşa tarafından yazılan bir takım kitapların ona mal edilmiş olması mümkün olabilir; çünkü çok yerde bu ikisi karıştırılmaktadır (Msl. muhtemel olarak *GOR*, VII. de) bk. not*.

* Gerçekten burada **Dâmâd Mehmed Paşa**'nın diye kaydedilmiş olan *Nesâih ül-vüzerâ ve'l ümerâ* 1935 yılında **Walter Livingston Wright** tarafından Amerikada Princeton Üniversitesi matbaasında basılmıştır. (172 İngilizce S+ 135 Türkçe S. 8° bu yayım ve tercüme için yazmalar-

ların içindekiler *OM*, III, 52'de gösterilmiştir. **Râşid** tarihî eserden iyice faydalanmıştır; bk. *GOR*, VI, 330.

YAZMALAR : A) *Zubdet ül-vekâ'i :* Viyana, Millî Küt., Nu. 1079 276; İstanbul, Esad Ef., Nu. 2382; Nuri Osmaniyye, Nu. 3305, 3122; Hamidiyye, Nu. 949; Kahire, *TK*, 206 (115'e kadar gelir).– B) *Nesâ'ih ül-vüzerâ ve'l-ümerâ :* İstanbul, Esad Ef., Nu. 1830; (Çevirenin ilâvesi) : Paris, Millî Küt., *Suppl. turc* 1112 (Blochet, *Catal.*, 181); Berlin, Prusya Devlet Küt., Acc. 1913. Nu. 153; Budapeşte, Macar İlim Ak., *Török O* 297; Petersburg, Şark Dilleri Enst., XXIV, Nu. 360 (Smirnov, *Mss. de l'Institut des Langues Orientales*, 1897, 54-6.

KAYNAKLAR : **Râşid**, *Tarih*; *SO*, IV, 213 v.d.; *OM*, III, 52, 172, 5-6; *GOR*, VI, v, 3, 330; VII, 94, 97, 103, 114, 207, 211, 217; IX, 206, Nu. 85; ve Basımın girişi (Çeviren).

221. OSMÂN B. AHMED

Tercümân diye anılan **Ahmed oğlu Osmân** Temeşvar' lıdır. Orada 1068/1657 yılında doğmuştur. Dokuz çocuk babası olan Belgrad'lı bir süvari subayının oğludur. Dokuz yaşında iken (1077) anasını babasını yitirmiş, *Odabaşı* olarak bir sipahi kıtasına girmiş ve Temeşvar komutanı **Koca Ca'fer Paşa** tarafından 1098/1687 yılında bir sipahi kıtasıyla Lippa Kalesine gönderilmiştir[1].

Avusturya İmparator kuvvetlerinin eline düşmüş ve tutsak olarak uzun yıllar Graz ve Viyana'da kalmıştır. Pasarofça barışından sonra (1130/Haziran 1718; bk. *GOR*, VII, 230 v.dd.) salıverilmiş ve doğduğu şehre dönmüştür[2]. On yedi yıl orada Almanca dilmeçliği (=tercüman) etmiştir.

ıa gösterilen ve bu yayımdan buraya nakledilen beş yazmadan da faydalanılmıştır). Eserin girişinde **Wright** *Nesâ'ih ül-vüzerâ ve l'-ümerâ*'nın **Defterdâr Sarı Mehmed Paşa** tarafından yazılmış olduğunu kuvvetli delillerle ileriye sürmüştür; bundan ötürü burada **Defterdâr Sarı Mehmed Paşa**'dan da ayrıca bahsetmek gerekecektir. *Nesâh-il ül-Vüzerâ ve'l ümerâ*, **Hüseyin Ragıp Uğural** tarafından Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Devlet Adamlarına öğütler adı altında Türk ve Arap harfleriyle ve bir önsözle yayınlanmıştır. Ankara 1969. T.T.K. Basımevi XXXII+133 s. 8° (Çeviren).

1 1099/1688 yılında olması daha uygun olur, bk. *GOR*, VI, 517.

2 Viyana'da Millî küt., Yazm., 1078 (**Flügel**, *Katal.*, II, 276 v.d.de hemen aynı zamanın Temeşvar tarihini anlatmaktadır; **G. Flügel** bu eseri iyice anlatmamıştır.

İmparatorun elçileriyle geçen görüşmelerde o da büyük bir yer almış, ancak zamanla sağlığı bozulmağa ve savaştan ötürü varlığı azalmağa yüz tutunca İstanbul'a göçmüş ve orada ölmüştür.

Osmân Ağa Macaristan'da ve tutsaklığı sırasında başından geçenleri 1136/1723 yılında Tophane'de yazmıştır. Bu anıları çok çekicidir. Bu eser Osmanlı edebiyatında eşi az bulunan avtobiyografyalardandır ve bunun için iki kat çekici iki kat değerli olup basılması bir çok yönlerden teşekkür edilecek bir iş olur.

YAZMALAR : (Her halde Avtografya) : Londra, Brit. Müz., *or.* 3213, 124 ypr.

KAYNAKLAR : **Rieu**, *CTM*, 73 v.d.

222. MURTEZÂ B. ALÎ NAZMÎZÂDE

Nazmîzâde Murtezâ 1066/1655'de ölen **Nazmî** mahlaslı şair **Seyyid Alî**'nin oğludur[1]. Bundan ötürü kendine **Nazmîzâde** denir. Babasının yaşamış ve ölmüş olduğu Bağdad'ta doğmuş kendi de ömrünün büyük kısmını orada geçirmiştir. Osmanlı valilerinin hizmetinde bulunmuş ve *Hazine-i Mâliye*'de *Rûznâmeci Halîfesi* olmuştur. Bağdad'ta 1136/1723 yılında, başka kaynaklara göre de 1134/1721 yılında hatta 1133/1720'de ölmüştür. *GOR*, VII, 261'deki bilgi bir yanlışlığa dayanıyor.

Murtezâ Nazmîzâde her şeyuen once arapça'dan ve farsçadan tercümeleriyle tanınmıştır. İbn Arabşâh'ın (bk. yk. Nu. 9) ünlü **Timur** biyografyasını (*H.K.*, Nu. 8074 ve Nu. 14569)[2] sonra da farsça siyaset kitabı *Kâbûsnâme*[3]'yi türkçeye

1 Murtezâ, Vassâf'ın tarihine bir *şerh* ve bir de lûgat kitabı yazmış olup 1130/1717 de Bağdad'da ölmüş olan kardaşı **Hüseyn Nazmîzâde** ile karıştırılmamalıdır. Bu karıştırma çok kere görülmektedir; msl. *GOR*, VIII, 518 ve *OM*, III. 152 v.dd.

2 Rabi I. 1110/28.IX.1698'de bitirilmiş olân tercüme sonralarına doğru, arapça olan asıl eserden ayrılmaktadır. **İbn Arabşâh**'ın sonsözünün yerine kendisi bir son söz yazmış ve bundan başka **Timur**'un dört oglunun haleflerinin şecerelerini içine alan bir zeyil eklemiştir. Bk. Londra, Brit. Müz. deki Yazm. *Add.* 7847 (**Rieu**, *CTM*, 43), bu İstanbul'da basılmış olan nushadan daha geniştir ve bunun için daha çok dikkate değer.

çevirmiş ve Veysî'(bk. yk. Nu. 128) nin ve Nâbî'(Bk. yk. Nu. 209) nin *Siyer*' (*H. K.*, Nu. 4927 ve nu. 14718)lerine bir *Zeyl* yazmıştır. Ancak en tanınmış eseri *Gülşen-i Hülefâ* (*H. K.*, Nu. 14541) adlı tarihi eseridir. Bağdad valisi **Ömer Paşa**'nın (1088-1100) arzusu üzerine bu eserde kuruluşundan 1130/1718 yılına kadar Bağdad tarihini anlatmıştır. Ayrıca bir bâbında, ortaya çıkışlarından yıkılışlarına kadar Mısır' daki Abbasî'lerin tarihini anlatmaktadır. Yetişip gördüğü olayları anlattığı son bölümlerin değeri gerçekten çoktur. Eser 1130 yılından sonraki bir takım olayları da anlatır. Meselâ **Hasan Paşa**'nın 1130/1718 yılında Havîze ve Benî Lâm'(Güney Doğu Bağdad)a karşı yaptığı sefer açıkça anlatılmıştır. Eser Bağdad'ın Osmanlılar zamanındaki tarihi için çok değerli bir kaynak olup bu şehre gelen Osmanlı valilerini tanımağa da ayrıca yardım etmektedir[4]. Kerkük'lü **Resûl Havî Efendi**[5] adlı biri sonradan 1132/1720-1237/1825 yıllarını içine alan *Davhet ül-vüzerâ* adıyla Bağdad'ın Os-

3 475/1082'de yazılmış olan **Keykâvûs b. İskender**'in meşhur *Kâbûsnâme*'si (bk. **H. F. von Diez** ve **A. Querry**'nin tercümeleri) daha çok önceleri Osmanlı türkçesine çevrilmiştir. Bu eski tercümeler incelenmeye değer. En eski tercüme Ak Kâdîoğlu (**Gibb**. *HOP* III. 334'de ad şöyle yazılmıştır; =ak yazı - oğlu?) adlı birinindir ve rivayete göre **Emir Süleyman** (Ölm. 813/1419) zamanında yazılmıştır. **Mercimek** diye anılan **Ahmed b. İlyâs** adlı biri II. Murad adına hazırladığı tercümeyi Filibe'de 23 Şa'bân 835 Cuma/25.IV.1432'de bitirdiği zaman (Bk. Nu. 5) **Ak Kâdîoğlu**' *nunkine artık eskimiş gözüyle bakıldığından* bu ilk tercüme batı türkçesi dil anıtlarının en eskilerinden sayılmalıdır. Bağdad Valisi Hasan Paşa'nın özendirmesiyle Nazmîzâde eseri 1117/1705 yılında üçüncü defa olarak tercümeye başlamış ve **Mercimek Ahmed B. İlyâs**'ın tercümesinin artık anlaşılmaz olduğuna açıkça işaret etmiştir. son iki tercümenin yazmaları **Pertsch** tarafından *Berl. Katal.*, 276 v.d.'da sıralanmıştır. En eski tercüme, **Gibb**'in bıraktığı kitaplar arasında Londra Brit. Müz.nde bulunmaktadır. (Esas Nu : *or.* 7320). **W. Pertsch** ve **Ch. Rieu**, *CTM*, 116'da bahsedilen ve rivayete göre anonim olan, Petersburg'daki (Asya Müz.,), Bologna (Marsigli koleksiyonu) vsr.'deki *tercümelerin* **Ak Kâdîoğlu**'nun tercümeleri olup olmadığı incelenmeğe değer. Bk. bunun için **H. S. v. Diez**. *Buch des Kabus, oder Lehren des persischen Königs Kjekjavus für seinen Sohn Ghilan Schah* (Berlin, 1811, 867, S.) ve **A. Querry**, *Le Cabous Name, ou Livre de Cabous* (Paris 1886, XII, 455 S.).

M. Wickelhauser'in *Chrestomathie*'sinde S. 262 v.dd.'da **Ahmed b. İlyâs Mercimek**'in tercümelerinden kısaltılmış parçalar vardır. **Franz v. Dombay**'ın kısaltarak hazırladığı almanca tercümenin yazması Viyana'da Şark Akademisinde bulunmaktadır.

4 **Carsten Niebuhr**, *Reisebeschreibung nach Arabien und anderen umliegenden Laendern*, II (Kopenhang 1778), 309 v.dd. da Bağdad'm Osmanlı valilerinin bir listesi vardır.

5 **St. H. Longrigg**, *Four Centuries of modern Irak* (Oxford 1925), 328'e göre böyle.

manlı valileri tarihine bir *zeyil* yazmıştır. Eser 1246/1830 yılında Bağdad'ta basılmıştır; 358 S. 2° büyüklüğündeki bu kitap sonradan yok edilmiş olduğundan bugün nushaları çok nadir olarak ele geçmektedir (bk. İstanbul, Husrev Paşa, Nu. 390/1 ?)[6].

Nazmîzâde'nin *Tezkire-i evliyâ-i Bağdad* adlı Bağdad şehir tarihi alanına ait bir eseri daha vardır. Bunda Bağdad'ın içinde ve dışında bulunan velilerle şeyhlerin bir listesi ve bunların hayatları hakkında bilgiler vardır. Eserin asıl adı *Câmi' el-envâr fî menâkib el-ahyâr*[7]'dır. Bk. *H. K.*, 14627. ve 14628.

Nazmîzâde'nin diğer eserleri yıldızlar bilgisi ve din bilgisi gibi başka alanlarla ilgili olup burayla ilgileri yoktur. Bk. Bunun için *OM*, III, 152 v.dd., burada yanlışlıkla eserlerinin bir çoğu kardeşininkilerle karıştırılmıştır.

YAZMALAR : A) *Timur Tarîhi :* Bu basılmıştır, bk. aş. ve yazmaların çoğ bu basımdan çekilmiştir; bk. Berlin, Küt., Nu. 244 (Pertsch, *Katal.*, 270); Londra, Brit. Müz., *Add.* 11524 (bk. Rieu, *CTM*, 43 v.d.); Paris, Millî Küt., *suppl. turc* Nu. 492.– B) Kâbûsnâme : msl. Berlin Devlet Küt., Nu. 252/3 (Pertsch, *Katal.*, 277 v.d.); Londra, Brit. Müz., *Add.* 7841 (Rieu, *CTM*, 117), bk. aş. Basımlar.– C) *Gülşen-i hülefâ :* Viyana, Millî Küt., Nu. 889 (Flügel, *Katal.*, II, 117; Londra, Brit. Müz., *Add.* 7865, *Add.* 23, 588, *Add.* 23589 ve *Add*, 7864 (Rieu, *CTM*, 41 v.d.); Paris Millî Küt., (bk. *Catal.*, *cod. reg.* S. 339-342, orada içindekiler hak-

6 **Süleymân b. Hacî Tâlib, Sâbit** müstear adıyla *Bağdâd'da Kölemen hükûmetinin t eşkiliyle inkırâzına dair risâle* (İstanbul 1293, 95 S. küç.–8°) adı altında 1163/1750-1246/1830 yıllarında Bağdad'a gelen valilerin tarihini yazmıştır; bk. **A. D. Mordtmann'ın** *Augsburger Allgemeine Zeitung*, 5. Ocak. 1878 tarihli nushasına ilâvedeki incelemesine, ve **ST. H. Longrigg,** ayn. esr., 339.– **Vâli Dâvûd** Paşa'nın zamanı için bk. **Emîn b. Hasan el-Hulvânî**'nin *Metâli el-su'ûd bi-tib ahbâr el-vâli Dâ'ûd* (Biombay 1304, taş basması).

7 **Rieu,** *CTM*, 74 v.d.'ına göre **Nazmîzâde** gençliğinde eseri yazarken farsça ve arapça kaynaklardan yararlanmış fakat sonradan 1092/1681'de eseri değiştirerek son kılığına sokmuştur. Eserde Bağdad çinde ve önünde gömülü olan yüz yetmiş kadar velinin hal tercümesi vardır. *H. K.*, VI 559'a göre (birinci?) tertip **Nazmîzâde**'nin değil Bağdad'lı şiî bilginlerinden birinindir. İlk tertibin vali **İbrahim** Paşa'nın arzusuyla vücuda getirildiği 1077/1666 yılında **Nazmîzâde** henüz çok genç olduğundan bu iddia doğru görülmektedir. *H. K.*, Nu. 14628'e göre eser ancak Cumada II. 1092/Ocak. 1681'de bitmiştir. Belki de burada bahsedilen **Nazmîzâde**'nin eseri değildir. Yukarda Nu. 185'de bahsedilen **Sefâeddin İsâ**'nın eserinin değiştirilmiş veya kısaltılmış bir şekli veya kitabın doğrudan doğruya kendisidir.

kında tam bilgi verilir); İstanbul, Aya Sofya, Nu. 3391; Bayezidiyye, Nu. 2443; Hamidiyye, Nu. 986; Yeni Cami, N 895, Kahire, *TK*, 216.– D) *Tezkire-i evliyâ* : Londra, Brit. Müz., *Add.* 7877 (Bk. **Rieu**, *CTM*, 74 v.d., orada eserin yazılışı ve içindekiler hakkında daha yakın bilgi verilmiştir).– E) **Veysî**'nin *Siyer*'ine *Zeyl-i Zeyl* : Paris, Millî Küt., *suppl. turc* Nu. 1268; İstanbul, Nuri Osmaniyye, Nu. 3309.

BASIMLAR : A) *Timur tarîhi* : İstanbul, 1. Zu'l-kade 1142 : 6 ypr **İbrâhîm Müteferrika**'nın önsözü + 129 ypr.; yeniden basım : İstanbul 1277, 243 S. 8°.– B) *Kâbûsnâme* : Kazan'lı **Mollâ Nâsir Abdulkayyûm** (Nasirov) tarafından bu eser kısaltılmış ve Kazan'da çıkmıştır (Msl. 1898, Büy. 8°. 140 S.); Madame **O. de Lebedev** (Müstear adı : **Gülnâr**) bunun rusça tercümesini hazırlamışmış.– C) *Gülşen-i hülefâ* : Sefer 1143 başı / Ağustos 1730, İstanbul'da **İbrâhîm** Müteferrika Basımevinde, 130 çift sayfa küçük uzun folio, **İbrâhîm** tarafından bunun önsözü ve yanlış listesi de çıkarılmıştır; bk. **F. Babinger**, *Stambuler Buchwesen* (Leipzig 1919), 14b.– Heidelerg, Üniversite kütüphanesinde **J. Chr. Clodius**'a ait olmuş bulunan ve elçi **Mustafâ**'nın ithafiyesini taşıyan bir nushası bulunmaktadır (Kütüphaneci Dr. **J. Berenbach**, Heidelberg'in bildirisine göre).

TERCÜMELER : A) *Kâbûsnâme*, bk. Nu. 222 not. 3; **H. F... Diez**, almancaya tercüme ederken Nazmîzâde'nin tercümesinden de yararlanmıştır. Basımlar **B**) ye bakınız.– B) *Gülşen-i hülefâ* : Genç dilci **J. Choquet**'nin Fransızca tercümesi, yazm. Paris, Millî Küt., *suppl. turc.* Nu. 381) bk. *Catal. cod. reg.* 33 v.dd., içindekiler hakkında tam bilgi ile). **J. Chr. Clodius**'un tasarladığı almanca veya latince bir tercüme hiç bir zaman yayınlanmamıştır. (Bk. **G. B. Toderini**, *Letti turch.*, III, 89), ama her halde yazması mevcuttur. Daha 18. yüzyılda eserin bir rusça tercümesi yayınlanmış imiş; adı bilinmiyor.

KAYNAKLAR : **Sâlim**, *Tezkire*, 620 v.d.; *SO*, IV, 560; *OM*, III, 152 v.dd.; *GOD*, IV, 132 (karıştırmalar) *GOR*, VII, 261 (karıştırmalar); **A. Krafft, W. Pertsch** ve **CH. Rieu**'nün katalogları.

223. FINDIKLILI MEHMED AĞÂ

Hocâzade Mehmed Ağa Fındıklı (İstanbul)'lıdır. 12. Rebi I. 1069/11.XII.1658'de orada doğmuştur. Yine orada doğmuş olup Fındıklı'lı diye anılan fakat kimliği başka olan daha sonraki bir tarih yazarı ile karıştırılmamalıdır. Bu **Mehmed Ağa** sarayda eğitilmiş ve *Zülfli Baltacı*, *Bostâncı*, *Seferli* ve *Dülbend ağası* gibi bir çok saray memurluk-

larında bulunmuştur. 5. Rebi I. 1115/19.VII.1703'de *çuhadâr* ve hemen biraz sonra (8. Şevvâl 1115) *Silahdâr* tayin edilmiştir. Bundan biraz sonra üç yüz akça ile emekli olmuştur. *SO.* IV, 221'e göre 1136/1723 yılında İstanbul'da ölmüştür. Mezar taşı Ayaz Paşa'da hastahanenin yanındaki mezarlıktadır.

Silâhdâr **Mehmed Ağa, Hacı Kalfa**'nın (bk. yk. Nu. 173/13) *Fezleke-i tevârîh*'ine bir *zeyl* yazmıştır. Bu 1065/bş. 11.XI.1654'den 1115/bş. 12.VIII.1695'e kadar, Viyanadaki yazmada ise (Nu. 1095) 1133/1729 (bk. **Flügel,** *Kat.*, II, 284 v.d.) yılına kadar gelmektedir (Hanîfzâde, *H. K.*, Nu. 14709) ve Osmanlı tarihi için, ne yazıkki şimdiye kadar açılmamış olan bir kaynak oluşturmaktadır. Eserin özellikle yukarda anılan zaman içindeki iç olaylar bakımından değeri büyüktür. **Zulfikâr Paşa** (bk. yk. Nu. 202)'nın sonuçsuz elçiliği gibi bazı olaylar bunda özellikle ayrıntılı anlatılmıştır.

YAZMALAR : Viyana, Millî Kt., Nu. 1095 (**Flügel,** *Kat.*, II, 284 v.d.); İstanbul, Beyazidiyye, Nu. 2369; bk. **M. Hartmann,** *Unpol. Briefe aus der Türkei* (Leipzig 1910), 83.– **Ahmed Refik Bey** incelemesinde (bk. Kaynaklar) S. 236'da bir yazmadan bahsetmete fakat bulunduğu yeri söylememektedir. 1107 yılma kadar geldiği söylenen bu yazmanın bildirilen büyüklüğünden ("1200 sayfadan fazla") ve Bayezidiyye'de bulunan yazmanın büyüklüğünden (658 S.) anlaşıldığına göre burada başka başka iki yazma konu olmaktadır. O halde İstanbul'da ikinci bir yazma daha vardır; bk. Aya Sofya Küt., Kataloğuna, *H.K.*, VII, 249, Nu. 1042. de.(*).

BASIMLAR : *H.K.*, Nu. 14709; *SO*, IV, 220 v.d.; *OM*, III, 69 v.d.; **Ahmed Refik,** *Âlimler ve san'atkârlar* (İstanbul 1924), 228 v.dd. (ayrıntılı anlatım); *Journal Asiat.*, II. Seri I. C., S. 493 v.dd.

---

* Ankara, T.T.K. Kütüphanesinde Yazm. Nu. 521'de iki ciltlik bir *Silihdâr* tarihi bulunmaktadır ki, her varakında 33 satır bulunan bu yazmanın birinci cildi 659 ikinci cildi ise 550 varaktır. **Ahmed Refik**'in S. 236'da bahsettiği yazma bu olsa gerektir. Bayezid Kütüphanesindeki yazma da buna göre eserin birinci cildi olsa gerektir. İstanbul'daki diğer yazmalar için bk. Basım Cild I. S. XI. (Çeviren)

BASIM : Eser *Silihdâr Tarihi* adı altında 1928 yılında İstanbul'da Devlet Matbaasında basılmıştır. *Türk Tarih Encümeni Külliyatı*'nın 10. ve 14. numaralarını oluşturmaktadır. Cild I.: **Ahmed Refik Bey'in Fındıklılı**'nın hayatı hakkında önsözü XXI SX 763 S. metin (1065-1094); II. C.: 8 S. Fihrist + 805 S. Metin (1095-1106). (çevirenin ilâvesi.).

224. OSMÂNZÂDE AHMED TÂ'İB

Tâ'ib mahlaslı Ahmed, Süleymaniyye *Rûznâmeci*'si Osman Efendinin oğludur; bunun için **Osmânzâde** diye anılır. Öğretim mesleğine girmiş, önceleri müderris olmuş fakat sonra Kahire kadısı tayin edilmiştir. Bu görevde iken 2. Ramazân 1136/25.V.1724'de ölmüştür.

Ahmed Tâ'ib olaganüstü verimli ve popüler bir tarih yazarıdır. Yapıtları en çok yayılan ve okunan kitaplardan sayılır. Bunların en tanınmışı 1130/1718 yılında yazmış olduğu *Hadîkat ül-vüzerâ*'(**Hanîfzâde,** *H. K.*, Nu. 14681'de; bk. Nu. 4462)dır. Bunda, III. Sultan Ahmed'i övdükten sonra **Alâeddîn Alî Paşa**' (bk. bunun için **Hüseyn Husâmeddîn,** *TTEM*, Yeni Seri, 5-9. sayı) dan başlayarak II. Mustafa zamanında 1115/1703'de azledilmiş olan **Râmî Mehmed Paşa**'ya kadar 92 sadırâzamın hayatını kısaca yazmıştır. Bir çok nushaları yayılmış olan bu kitaba bir çok da zeyiller yazılmıştır; bk. aş. EKLEMELERE. Buna benzeyen ve biri kısa öteki uzun iki başka tertibi bulunan *İcmâl-i Menâkib-i selâtîn-i âl-i Osmân* veya *Tuhfet yahut Hadîkat ül-mülûk* hatta *Fezâ'il-i âl-i Osmân* (bk. *H. K.*, Nu. 14902, 14918 ve 14907 : *Fihrist-i şâhân fî mülûk-i âl-i Osmân)* diye anılan nitelikte diğer bir eseri daha az tanınmıştır. Bunun her iki tertibi de Osmanlı sultanlarının tarihine aittir. *Tuhfet ülmülûk* adıyla anılan kısası 1094/1683 yılı ile yani IV. Mehmed ile biter ise de *İcmâl-i Menâkib-i selâtîn-i âl-i Osmân* adındaki uzunu III. Ahmed'e (111-1143 = 1703-1730) kadar gelmekte ve bu sultana ayrıca dolgun bir bâb verilmektedir. Eserde şu sıra güdülmüştür[1] : Önce sultanın hayatı, sonra sefer ve fetihleri (*Gazevât ve futtûhât*) ve en sonra da vakıfları iyi eserleri (*Hayrât* ve *Hasenât*) tasvir edilmektedir. **Ahmed Tâ'ib**'in büyük eserlerin kısaltmalarından ibaret olan diğer eserleri tarihi olmadığından onları burada saymak yerinde olmaz.

1 Burada eski *Şemâ'il* edebiyatının yeniden canlanmış olduğu görülür.

Ancak *Münşe-ât*'ı anılabilir (bk. Viyana'daki Yazm. Nu. 728, Flügel, *Katal.*, I, 679 v. d.).

YAZMALAR : A) *Hadîkat ül-vüzerâ :* Viyana, Millî Küt., Nu. 1096, 3 (Flügel, *Kat.*, II, 286 v.d.; bk. *GOR*, IX, 238); Nu. 1244 (Flügel, *Kat.*, II, 403); Viyana, *Kons.-Ak.*, Nu 317 (Krafft, *Kat.*, 130 v.d.); Londra, Brit. Müz., Nu. *Add.* 7879 (Rieu, *CTM*, 73); Uppsala, Üniv. Küt., Nu. 292 (Tornberg, *Cat.*, 200); İstanbul, Köprülü Mehmed Paşa, Nu. 232 (*Davhet ül-vüzerâ*); Husrev Paşa Nu. 390/1; Esad Ef., Nu. 2246; Hamidiyye, Nu. 936/7; Bayezid, Nu. 2246; Halet Ef., Nu. 605; Nuri Osmaniyye, Nu. 3283; Kahire, *TK*, 229 v.d.– B) *Tuhfet ül-Mülûk :* Berlin, Devlet Küt., or. 2° 3064 (Seyyid Abdessamed'in *Hadîkat ül-mülûk* adlı ve sultan Abdülmecîd'e kadar gelen eklemesiyle birlikte); (Münih, Devlet Küt., Nu. 84 ve 115; Viyana, Millî Küt., Nu. 1096 (Flügel, *Kat.*, II, 285 v.d.); İstanbul, Umumî, Nu. 5073; Husrev Paşa, Nu. 384/5; Bayezid, Nu. 2414/5; Yahya Ef., Nu. Esad Ef., Nu. 2245; Halet Ef., Nu. 606 (yazarı : Ömer Ef.).– C) *İcmâl-i menâkib-i selâtîn-i âl-i Osmân :* Viyana, Millî Küt., Nu. 1096, 2 ve 1097 (Flügel, *Kat.*, II, 286 v.dd.); İstanbul, Husrev Paşa, Nu. 328; Kahire, *TK*, 223, 232; Ankara T. T. K. Küt., yaz. Nu. 505 (*İcmâl-i tevârîh-i âl-i Osmân*; Çeviren).

BASIMLAR : A) *Hadîkât ül-vüzerâ :* İstanbul, 1271, 133, 86, 50, 23 ve 2 S. 8°, hem Ahmed Tâ'ib'in eserini hem de Dilâver Ağazâde Ömer Efendi, Ahmed Câvid ve Bağdâdî Abdulfettâh Şefkat'in eklemelerini içine alır; bk. O. M. v. Schlechta-Wssehrd, *DWAW*, VIII. Cild, 15, 17, 47 ve SWAW, XX, 462, Nu. 313.– B) *Tuhfet ül-mülûk ve zeyl-i nuhbet ül-mülûk*, Mustafâ Hâşim adlı birinin eklemesiyle, İstanb , 1299, 182. S. 8°.

EKLEMELER (Zeyller) : A) Dilâver Ağazâde Ömer Vahîd'in ölm. 23. Zu'l-ka'de 1172/18.VIII.1759, *Reis ül-küttâb* iken; bk. aş. Nu. 267, *Gül zibâ*'sı hemen Râmî Mehmed Paşa'dan sonra gelen Kavanoz Ahmed Paşa'dan Dâmâd İbrâhîm Paşa'ya kadar gelir (bk. *H.K.*, Nu. 4462 ve 14710).– B) Ahmed Câvid'in ölm. 1218/1803; bk. aş. Nu. 290., *Verd-i mutarrâ*'sı Râgıp Paşa'dan Yûsuf Ziyâ Paşa'nın sadâzamlığına kadar gelir. C) Bağdâdî Abdulfettâh Şefkat, bk., Nu. 290 yazmalar A. buun eklemesi de Ziyâeddin Yûsuf Paşa'dan Alemdâr Mustafâ Paşa'ya kadar gelir.– Bütün bu eklemeler Ahmed Tâ'ib'in eserleriyle birlikte basılmıştır, bk. hemen aşağıya :

BASIMLAR : Şehrîzâde Mehmed Sa'îd, (bk. Nu. 270)in eseri de Dilâver Ağazâde'nin eklemesinin kaldığı yerden başlar. Ahmed Rif'at'ın (bk. Nu. 335) *Verd ül-hadâ'ik* adlı eseri (Taş Basması, İstabul, basıldığı yıl yok) aynı konunun bağımsız bir işlenmesidir; bk. *Journ, Asiat.*, VI. Seri, 11. Cild (1868), S. 486.

KAYNAKLAR : **Sâlim**, *Tezire*, 178 v.d.; **Fatîn**, *tezkire*, 32; *GOD*, IV, 120-131; *SO*, 1, 242 v.d.; *OM*, II, 116 v.d.; **Mahmûd Kemâl Bey** Ahmed Tâ'ib'in şimdiye kadar basılmamış olan geniş biyo-bibliyografyası; bk. **W. Pertsch**, *Türk. Kat. Berlin*, Nu. 238 S. 264 v.d.; *H.K.*, Nu. 14918.

225. MEHMED KÂMÎ

Mehmed Kâmî b. İbrâhîm b. Şeyh Sinân b. Mahmûd 1059/1649 yılında Edirne'de doğmuştur. *Müderris* sonra da Galata kadısı, *evkâf müfettişi* ve Kahire Kadısı olmuştur. En son Mekke Mollâlığı payesini kazanmış ve Zu'l-ka'de 1196/Temmuz 1724'de İstanbul'da ölmüştür. Üsküdar'da **Mehmed Selîm**' (bk. Nu. 227)in yanında gömülüdür.

Arapçadaki derin bilgisi ile ün almış ve her kesçe sayılmış bir yazar ve şair olan **Mehmed Kâmî** –bir *tuhfet ül-vüzerâ*, *behcet ül-nü'emâ* ve bir de *Firûznâme*'den başka çok değer verilen bir *divân*'ı da vardır– *Mahâmm el-fükehâ* adıyla Hanefî fıkıhçıları hakkında alfabetik sırayı takip eden bir biyografi mecmuası yazmıştır. Bunun ancak son zamanlara ait kısmının değeri vardır; çünkü yazar geçmiş yüzyıllar için bu nitelikteki diğer eserlerden yararlanmıştır ve hele *Taşköprüzâde*'nin *ŞN.*'sini hemen hemen kelime kelime kopya etmiştir. Bunun için büyük bir kaynak değeri verilmez [1].

YAZMALAR : İstanbul, Umumî, Nu. 5061; Kahire, *AK*, V, 72.

1 Onun bir selefi Gazze'li **Takieddîn b. Abdukâdir el-Temîmî el-Dârî**'dir. Fûva (Mısır'da) kadısı iken genç yaşında 5 Cumada 11. 1010/2.XII.1601'de ölmüştür. **Takieddîn** 989-1581'de müsveddesi ve 993/1585'de temizi biten *el-tabakât el-seniyye fi terâcim el-Hanefiyye (H. K.*, Nu. 2879/7899) adlı bir mecmua yazmıştır. Alfabetik sıra izleyen bu eser sultan III. Murad'a ithaf edilmiştir. Bunda büyük Hanefî bilginlerinin biyografyaları vardır. Osmanlı Hanefî'lerine çok geniş yer veren bu eserin yazmaları aşağıdaki yerlerde vardır; Berlin. Devlet Küt., Nu. 10029 (yalnız ikinci kısım; bk. **Alhwardt**, *Kat.*, IX, 441 v.d.); Viyana, Millî küt., Nu. 1189 (**Flügel**. *Katal.*, II. 356 v.d.); İstanbul, Aya Sofya, Nu, 3295; Hamidiyye Nu. 969 Yeni Cami, Nu. 862; Köprülü Mehmed Paşa, Nu. 1113; Bayezid, Nu 1609 yazar için bk. **Muhibbî**. *Hulâsa*, 1, 479; *SO*, 1, 52; **Wüstenfeld**, *GdA*, 253 v.d., Nu. 544; **Brockelmann**, *GAL*, II, 312. Bu türden diğer eserler için bk. *Ahlwardt Katal.*, IX., 443, Nu. 10031. bazıları arapçadan türkçeye tercümedir. Meselâ 1094/1684 yılında Manisa kadısı iken ölen **Solâkzâde Halîl B. Hacı Mehmed** (bk. *OM*, I, 341 v.d.) bu tür iki eseri türkçeye çevirmiştir.

KAYNAKLAR : Kahire, *AK*, V, 72; **Brockelmann**, *GAL*, II, 438; Sâlim, *tezkire*, 573 v.dd.; *SO*, IV, 73; *OM*, II, 391 v.d.; *GOD*, IV, 114 v.dd.

226. MUSTAFÂ, SEFÂ'Î

Sefâ'î mahlaslı olan **Mustafâ** İstanbul'da doğmuştur. Çenta muharebesinde (1109/1697) şehid olan sadırâzam **Elmâs Mehmed Paşa**'nın ve Sadırâzam **Dâmâd İbrahîm Paşa**'nın (bk. aş. Nu. 229) nedimlerindendi. Türlü devlet hizmetlerinde bulundu. *Defter emîni*, *başmukâta'acı*, *kale tezkirecisi* olmuştur. *Şıkkı sânî defterdârı* iken İstanbul'da Cuma'da II, 1137/Şubat 1725 de ölmüştür.

Sefâ'î bir *tezkire* yazarıdır. Bunda 1052/1642'den 1133/1720 yılına kadar (bk. **Sâlim**, *Tezkire*, 430 yk.) yaşayan yuvarlak hesap 480 şair hakkında bilgiler toplamıştır. Yalnızca *Tezkiret eş-şu'arâ* adıyla anılan (*H. K.*, Nu. 14631) bu eserin başında, başda **Sâlim Mehmed** (bk. aş. Nu. 241) olmak üzre, çağdaş bilginler tarafından yazılmış olan on yedi *Takriz* bulunmaktadır. Eser **Dâmâd İbrâhîm Paşa**'ya ithaf edilmiştir. Anlaşıldığına göre, biri kısa örteki uzun olmak üzere en az iki tertibi vardır. Bunda şairler alfabetik sıra ile yazılmakta fakat hal tercümelerinden daha çok, şiirlerinden örnekler bulunmaktadır.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., 1241 (**Flügel**, *Katal.*, II, 400 v.d.; bk. *GOR*, IX, 243, Nu. Kahire, *TK*, 182; İstanbul, Bayezid, Nu. 2575.

KAYNAKLAR : **Sâlim**, *tezkire*, 429 v.d. (ayrıntılı); Fatîn, Tezkire, 239 v.d.; *SO*, III, 228 (torunları hakkında bilgi ile); *GOR*, IV, VII, Nu. 12, VII, 377, IX, 243, Nu. 139; *GOD*, IV, 270 v.d.; **Alî Enver**, *semâ-hâne-i edeb*, 138 v.d.

227. MEHMED SELÎM

Mehmed Selîm Saraybosna kadısı Gülpazar'lı **Hüseyn b. Abdulhalîm**'in oğludur. İlmiye mesleğine girmiş, *müderris*, sefer 1129/Ocak.1717'de *nişancı* olmuş, bu görevde ancak

Zu'l-hicce' (Aralık) ye kadar kalmış ve Galata Mollası olmuştur. 1137/1724'de *Fetvâ emîni* sonra Mekke Kadısı olmuştur. Ancak bu işe başlamazdan önce 11. Zu'l-hicce 1138/31. VII. 1726'da İstanbul'da ölmüştür. İstanbul'da Karacaahmet Mezarlığında **Mehmed Kâmî**'nin (bk. y[r]. Nu. 225) yanında gömülüdür.

Mevârid el-basâ'ir li-ferâ'id el-darâ'ir fî ilm el-edeb (**Hanîfzâde**, *H.K.*, 13333, bir ilâve, .., burada ölüm yılı bir yüzyıl önce olarak gösterilmiştir, Bk. bununla birlikte, gene orda nu. 14975) adlı arapça bir eser yazmıştır. 1107/1695'de yazılan bu eserde vezin bakımından şairlerin serbestliğiyle uğraşılmıştır. Bundan başka **Mehmed Selîm** anlaşılan türkçe *Tarîh-i Feth-i İstanbul* adlı bir eser yazmıştır. Bunun büyüklüğü ve değeri hakkında ayrıntılı bilgi verilemez.

YAZMALAR : A) *Mevârid el-besâ'ir* vsr.: Viyana, Millî Küt., Nu. 225 (Flügel, *Katal.*, I, 203 v.dd.); Bursa, Muradiye meşhur hattat **Suyolğuzâde**'nin elyazısı (bk. Nu. 293). *Tarîh-i feth-i İstanbol : bilinmiyor.*

KAYNAKLAR : **Sâlim**, *tezkire*, 359 v.dd.; **Sefâ'î**, *tezkire*; *SO*, III, 55 v.d.; *GOD*, IV, 138 v.d.; *OM*, III, 69; **Brockelmann**, *GAL*, II, 424.

228. İBRÂHÎM B. ABDÜLBÂKÎ, UŞAKÎZÂDE

Seyyid İbrâhîm İstanbul'da doğmuştur. Uşaklı Seyyid **Abdülbâkî**'nin oğludur. Halvetî tarikatine girmiş ve 1136/bş. 1.10.1723'de İstanbul'da ölmüştür. Bozulmamış olan mezarı Fatih camisi yakınındaki **Nişancı camisi**'nin bitişiğinde bulunan **Keskin Dede** mezarlığındadır. Daha çok **Uşakîzâde**[1] diye tanınan **Seyyid İbrâhîm**, Şeyhülislâm **Seyyid Feyzullâh**'ın emriyle **Nev'îzâde Atâ'î**'nin tezkiresine bir zeyil yazmış olmakla ün almıştır. **Atâ'î**'nin kaldığı yerden başlayan bu zeyil fakihlerin ve şeyhlerin *Tabakât*'ını anlatır. Daha çok kısaca *Zeyl-i Atâ'î* diye anılan bu kitap (*H. K.*, Nu. 14713)

1 Uşakîzâde de diğer bazıları gibi G. Flügel'in araplaştırma (*ta'rib*) hastalığının kurbanı olmuştur. Bu ad Uşak'lı birinin oğlu demektir. Uşak da Anadolu'da halıları ile ünlü bir şehirdir. Bu ad pek sunî olarak âşıkın çoğulu olan *Uşşâk* ile ilgilendirilmiştir (bk. Türkçe, Uşak) **Uşakîzâde** adlı bir aile bugün bile Türkiye'nin en tanınmış ailelerinden biridir.

düşürülen tarihe göre 1114/1702 yılında yazılmağa başlanmıştır. Eser IV. Murad zamanında 1032-43/1623-33 yıllarında yaşamış olup **Atâ'î**'nin bahs etmemiş olduğu fıkıh bilginleriyle başlar sonra IV. Murad'ın hükümetinin geriye kalan yılları, bu sultanın hayatı gelir, bundan sonra da bu hükümdarın devrinde yaşayan sadırâzamları, bilginleri, şehyülislâm'ları vesr.'yi anlatmakla biter. Daha sonra I. İbrahim zamanında (1049-58 = 1640-48) on sekizinci tabaka, IV. Mehmed zamanında (1058-1099 =1648-87) ondokuzuncu tabaka, II. Süleyman zamanında (1099-1102 = 1687-1691) yirminci tabaka, nihayet II. Ahmet zamanında (1102-1106 = 1691-1695) yirmi birinci tabaka gelmektedir. 527 biyografyayı içine alan eser bu sonuncu sultanın hayatını hikâye etmekle biter. **Şeyhî** diye anılan **Şeyh Mehmed b. Hasan** (bk. aş. Nu. 236) buna benzer bir eser yazmıştır. Bu kadar gerekli bir kaynağın bu güne değin basılıp kamunun yararına sunulmamış olması anlaşılması çok güç bir hâldir.

YAZMALAR : Viyana, *Millî Küt.*, Nu. 1235 (362 ypr. büy. 8°; bk. **Flügel**, *Katal.*, II, 395); İstanbul, Es'ad Ef., Nu. 2439; Hamidiyye, Nu. 943 Ragıp Paşa, Nu. 1009; Damadzade Mehmed Nu. 1455; Abdullah Ef., Nu. 260; Aya Sofya, Nu. 3198(?) Kahire, *TK*, 203.

KAYNAKLAR : **Sâlim**, *tezkire* 218 v.dd. (**Hasîb** adı altında); **Şeyhî**, *zeyl-i zeyl*; **Flügel**, ayn. esr.; *GOR*, IX, 240, Nu. 125; *GOD*, I, 113; *OM*, III, 17.

229. HVÂNDEMÎR ile AYNÎ'nin TÂRİHLERİNİN TÜRKÇELERİ :

Cumada II. 1130/9.V.1718'den başlıyarak on iki yıl mühr-i humayunu taşımış ve Osmanlı tarihinin en parlak devirlerinden birini yaratmış olan **Dâmâd İbrâhîm Paşa**, Padişah Efendisi ve kayın babası III. Sultan Ahmed gibi ince kültürlü, tantana sever ve güzel san'atların, bilimin koruyucusu idi. Onun zamanında matbaa memlekete girmişti (bk. **F. Babinger**, *Stambuler Buchwesen im* 18. *Jhdt.*,

Leipzig 1919). O hâla adını taşıyan bir genel kütüphane tesis etmiştir. Ancak sadrâzamın ani ölümü (30.IX.1730) Osmanlı fikir hayatının bu yeni baharını zamansız kurutmuştur. **Dâmâd İbrâhîm Paşa** iki önemli tarihî eseri türkçeye çevirmek için iki bilim heyeti kurmuş olduğundan ötürü de burada ayrıca anılmağa değer. Bu iki eser **Hvândemîr** (=**Hôndmîr**)in [1] *Habib es-siyer*'i ve **Aynî** adıyla anılan **Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ**'nın [2] *İkd el-cumân fî tarîh ehl el-zamân*'ıdır. Sadrâzam bu ikinci eserin tercüme edilmesi emrini 1138/1725 yılında vermiştir. **Hvândemîr**'in tarihi için *H. K.*, Nu. 14578'de **Hanîfzâde**'ye göre aşağıdaki bilginlerden oluşan bir heyet kurulmuştur : Eski Halep Kadısı **Mansûrîzâde**; **Hasan Fasîhî**; **Mustafa Nahîfî** [3]; **Sa'dî Efendi** (bk. Nu. 253); Mevlevî şeyhi **Mûsâ Dede**; **Feyz Efendi**; **Şermî Efendi** ve **Seyyid Çelebi**. Bunlar bu geniş eserin bâblarını aralarında bölüştürmüşler ve tercümeyi bir yıl içinde bitirmişlerdir.

İbrâhîm Paşa'nın Aynî'nin eserinin tercümesi hakkındaki arzusu da yine bu yıl içinde emir haline dönüşmüş ve tercümesi için bu eserin büyüklüğü ile orantılı büyük bir heyet oluşturulmuştur. *H. K.*, Nu. 14569'da yine **Hanîfzâde**'ye göre bu heyet aşağıdaki kadı, müderris ve şeyhlerden kurulmuştur : **Mehmed Sâlim** (bk. Nu. 241), **İshak**

1 **Hvândemîr**'=**Hôndmîr**)'in *Habib es-siyer*'i bir dünya tarihidir. Her biri dört bölümlü üç cilttir. Coğrafî bir zeyli vardır. 927/1521'de başlanmıştır 930/1524'de bitirilmiştir üçüncü cildin son bölümü Şâh İsmâ'îl'in ölümüne kadar Safevî tarihini anlatmaktadır ve bununla bitmektedir.

2 Yazarının elinden çıkmış orijinali İstanbul'da Üniversite Kütüphanesinde bulunan (Bk. **MOG**, I, 234) Aynî'nin tarihi de arapça bir genel tarihtir. Türkçeyi de bilen Aynî (Doğm. 762/1360 Ayntab'da, ölm. 855/1451'de Kahire'de) bunu on dokuz bölüm yahut dört kalın cild olarak yazmıştır. Yaradılıştan başlar 850/1446 yılına kadar gelir. Bk. **Wüstenfeld, *GdA***, 218, Nu. 489; **Brockelmann, *GAL***, II, 52 v. dd.; ***EdI*** I,, 225 v.d. (**Marçais**).

3 **Nahîfî** adıyla anılan (Ölm. 1151) ve bir *Mesnevî* tercümesinden başka (Basım : Bulak, 1268, üç kısım) **El-Bûşîrî**'nin *Burde* manzumesinin bir tahmisi ile (Basım : *Tahmis-i Kaside-i burde*, İstanbul 1297, 60 S. 8°) bir mevlûd manzumesi ve *Hilyet ül-envâr* adlı bir manzum eser yazmış olan çağdaşı **Süleymân**'la karıştırılmamalıdır. *Hilyet ül-envâr*'ın eşsiz olduğu sanılan nushası İstanbul'da Nuri Osmaniyye'de Nu. 3228'de bulunmaktadır; **Nahîfî** için bk. *SO*, IV, 548; *OM*, II, 455 v.d. ve *GOD*, IV, 308 v.dd..

Efendi Medhî[4], **İlmî Ahmed, Müsebbihîzâde Abdullâh, Kara Halilzâde Mehmed Sa'îd**[5], **Neylî Ahmed**[6], *Fetvâ Emîni* **Ömer Mustafa efendi,** Şeyhlerden **Es'ad Efendi, Arapzâde Hasan, Mehmed** ve **Alî Efendiler**; *Müderris*lerden *Yekçeşim* **İsmâ'îl, Recebzâde Ahmed** (bk. Nu. 231), **Turşucuzâde Mehmed**[7], **Seyyid Hüseyn Vehbî** (bk. Nu. 240), **Nedîm Ahmet** (bk. Nu. 205), **Arabzâde Sâlih, Tezkireci Halîl, Sâmî Ahmed Efendi, Şâkir Hüseyn Bey** (bk. Nu. 248), **Dârendeli Mehmed, Râzîzâde** (**Abdurrahmân Münîb**; bk. Nu. 230), **Küçük Çelebi-zâde İsmâ'îl Âsim** (bk. Nu. 268), **İsmet Hacı Çelebi** ve kadılardan, **Şeyhî Mustafâ,** *Mevkûfâti* **Hüseyin Paşazâde Mîr Mehmed** (bk. Nu. 235) ve **Râzîzâde Abdullâtîf**[8]. Tercüme kısa bir zaman içinde bitirilmiştir. Sekiz kalın cilttir.

Anlaşıldığına göre bu büyük eserin muhtelif kısımları öteye beriye dağılmıştır; Bu tercümede çalışan bilginlerden her birinin hizmetindeki hisselerini tayin etmek çok takdire değer bir iş olur. Arasıra yanlışlıkla şu veya bu şahıs Aynî'nin dünya tarihinin mütercimi olarak gösterilir. Gerçekte adları anılan heyet üyelerinin her birine eserin ancak küçük bir kısmı düşmüştür.

YAZMALAR : A) **Hvândemîr**'in *Habîb es-siyer*'inin türkçe tercümesi : Ankara Türk Tarih Kurumu Küt. Yazm. Geç. Nu. 2750 (Çeviren).– B) **Aynî**'nin *ikd el-cumân*'ının türkçe tercümesi : I. **Mehmed Sâlim** İstanbul, Nuri Osmaniyye (bk. *OM*, II, 236 yk. buna göre **Mehmed**

4 Sultan II. 'Osmân'ın emriyle **Firdevsî**'nin *Şâhnâme*'sini türkçeye çevirmiş olan da bu olmalıdır; bu tercümenin bir parçası Paris'de, Millî Küt., *Suppl. turc.* Nu. 326'dadır.

5 **Hanîfizâde** Nu. 14597'ye göre bu **Kara Halilzâde Mehmed Sa'îd** (bk. *GOR*, VIII, 65, 180) aynı eserin bazı kısaltmalarla doğruluğunu yitiren bir tercümesini meydana getirmiştir; **G. Flügel,** latince metinde ve *Wiener Katal.*, II, 78 not 1.'de bir mütercim iki ayrı şahıs gibi gösterilmiştir. Gerçekte söz konusu olan büyük dünya tarihi değil bunun *H. K.* Nu. 2260'da kaydedilen üç ciltlik özetidir. Bu eser Viyana'da, Millî Küt., Nu. 844'dedir (bk. **Flügel,** *Katal.*, II, 78 v.dd). **Mehmed Sa'îd** 1168/1755'de Bursa'da ölmüştür; bk. *SO*, III, 28 v.d., *OM*, III, 70.

6 Bk. *SO*, II, 250 ve *OM*, II, 457; 1161/1748'de ölmüş olan bu bilgin Türkler'in Macaristan' daki hareketlerini anlatan *Haclet ül-arûs fi tarîh Ungurûs* adlı bir tarih yazmıştır.

7 bk. *SO*, IV, 223 : *Müderris* iken Sefer 1141/Eylül 1728'de ölmüştür.

8 Üsküdar'da doğmuştur ve 1146/1733'de yine orada ölmüştür. bk. *OM*, III, 54 v.d.

Sâlim'in hissesine düşen kısım 8 cild büyüklüğünde imiş., her halde eserin büyüklüğü ile karıştırılmıştır.– II. **Mehmed Sa'îd** : Hicretin 387-430 yıllarını içerir, herhalde İstanbul'da. Bk. *OM*, III, 70. – III. **Recebzâde Ahmed** : Tercümeye 25 Cumada I. 1138/28.II.1726'da başlamış ve 2. Zu'l-hicce 1139/21.VII.1727'de bitirmiştir; Avtografası Kahire'de, *TK*, 186.– IV. **Seyyid Hüseyn Vehbî** : Avtografyası İstanbul'da Esad Efendi'de Nu. 2347; Bk. *OM*, II, 236, burada tercüme tanınmış lûgatçı **Mehmed Vehbî**' (*Tuhfe-i Vehbi*; bk. **Rieu**, *CTM*, 144)ye (ölm. 1224/1809) maledilmekte ve bitiriliş yılı olarak 1184/1770 yılı gösterilmektedir, bu bir yanılma olmalıdır.– V. **Râzî Abdullatîf** : bk. *OM*, III, 54, her halde İstanbul'da.

KAYNAKLAR : *H.K.*, Nu. 14578 ve Nu. 14596.

230. ABDURRAHMÂN MÜNÎB, RÂZÎZÂDE

Râzî (Efendi)zâde diye anılan **Abdurrahmân Munîb**' in hayatı hakkında bilgi edinmek mümkün olmamıştır. Ancak 1146/1733 yılında İstanbul kadısı iken Üsküdar'da ölen (bk. Nu. 229. Not. 8) **Râzî Abdullâtif** Efendi'nin oğlu olması muhtemeldir.

Fihrist ül-düvel veya *Düvelnâme* (bk. *H. K.*, Nu. 14537) adlı tarihî bir eser yazmıştır. Bunda yaradılıştan 1138/bş. 29.VIII.1725 yılına kadar dünya tarihi özet bir biçimde anlatılmaktadır. Eser Sadırâzam **Dâmâd İbrâhîm Paşa**'ya (bk. *Edİ*, II, 471; ölm. 30.IX.1730 İstanbul) ithaf edilmiştir.

YAZMALAR : İstanbul, Hamidiyye, Nu. 978; Kahire, *TK*, 214.
KAYNAKLAR : *H.K.*, Nu. 14537 ve Kahire, *TK*, 214.

231. AHMED B. RECEB

Bazı kere **Recebzâde** diye anılan **Ahmed b. Receb** İstanbul'da *Atik* Alî Paşa medresesinde *müderris* idi. 1139/1726'da orada ölmüştür.

Recebzâde, Aynî'nin tarihini türkçeye tercümeye yardım etmekle kalmayıp (bk. Nu. 229) rivâyete göre, *Nüzhet ül-ahbâr fî tercemet hilyet ül-ahyâr* yahut da *mecma'ül-ahbâr*

fî ta'rîf ül-ahyâr adını taşıyan (bk. *OM*, III, 17) bir Osmanlı tarihini de yazmıştır. Bunun içindekiler hakkında bilgi edinmek mümkün olmamıştır. Bunun için de çağdaşı **Ahmed b. Şa'bân**'ın aynı adlı eserinin (bk. **Hanîfzâde**, *H. K.*, Nu 14522'de ve aş. Nu. 234) yanlışlıkla bu **Ahmed b. Receb**'e mal edilip edilmediği anlaşılamıyor. Nihayet, 5. Zu'l-hicce 1131/19.X.1719'da İstanbul ve çevresini harap eden büyük depremi (bk. **Râşid**, *Tarîh*, birinci basım, 39. ypr.; *GOR*, VII, 245) tasvir eden bir eser yazdığı söylenmektedir.

YAZMALAR : A) *Aynî'nin tarihinin tercümesi* : bk. Nu. 229, Nu. III. – B) *Nüzhet ül-ahbâr* vsr.: İstnbul, yeri bilinmiyor. – C) *Zelzelenin tasviri* : Beşiktaş, Yahya Ef., Kütüphanesi (*OM*, III, 18 yk.).

KAYNAKLAR : *OM*, III, 17 v.d.

232. İSMÂ'ÎL B. IBRÂHÎM, BELÎĞ-İ BRUSEVÎ

Seyyîd İsmâ'îl 1079/1668'de Bursa'da doğmuştur. **Şâhîn Mehmed** adıyla anılan **Seyyid İbrâhîm**'in oğludur. Bunun için de kendisine kimi zaman **Şâhîn Emîrzâde** denir. Daha çok **Beliğ-i Brûsevî** diye tanınmıştır[1]. Şiir ve inşaya vakfettiği hayatının büyük bir kısmını Bursa'da geçirmiştir. 1142/1729 yılında orada ölmüş ve yeni yer diye anılan iki mezarlıkdan birine gömülmüştür (bk. *OM*, II, 102, not).

Seyyid İsmâ'îl daha çok *Tezkire-i Beliğ-i Brûsevi* diye anılan *Tuhfet el-âsâr li zeyl zubdet el-eş'âr* adıyla (bk. *H. K.*, Nu. 14632) **Kâfzâde Abdulheyy**'(bk. yk. Nu. 131) in tezkiresine dört yüz elli şairin boyigrafyasını içine alan bir zeyil yazmıştır. Ancak kendisi, *Güldeste-i riyâz-i irfân ve vefeyât-i dânişverân-i nâdiredân* adındaki biyografya mecmuası ile daha çok ün almıştır. Bu eseri Sefer 1135/Kasım. 1722'de bitirmiştir. Hemşehrisi **Baldırzâde**'nin (bk. yk. Nu. 171) kitabına ek olarak yazmış olduğu bu eserde, Bursa'da

1 Buna Çağdaşı şair Yenişehirli (Tesalya) **Mehmed Emîn Beliğ**'den ayırd edilebilmek için **Beliğ-i Brûsevî** denmiş olmalıdır; bk. **Gibb**, *HPO* IV, 117 v.dd.

gömülmüş olan meşhur adamları sıralamıştır. Bu eser *Gülbün* adlı beş bölüme ayrılmıştır. Birincisinde sultanların, şehzadelerin ve vezirlerin mezarları (sayısı kırkdır); İkincisinde büyük şeyhlerin, vaizlerin ve dervişlerin mezarları, üçüncüsünde bilginlerin, müderrislerin ve salih adamların mezarları; dördüncüsünde şairlerin ve beşincisinde hekimlerin, musikişinasların ve meddahların mezarları anlatılmaktadır. Hepsi toparlak hesap (726/1326 dan 1135/-1722'ye kadar) beş yüzelli meşhur adamdır. Eser Bursa'nın fikir tarihi bakımından değerli bir kaynaktır ve bir çok kimseler tarafından devam ettirilmiştir. Bu gibi zeyilleri **Eşrefzâde Şeyh Ahmed Ziyâeddîn** (Ölm. 1198/1784; bk. aş. Nu. 289), Şeyh Fahreddîn (Ölm. 1272/1855; bk. aş. Nu. 289 not. 1-III.), **İzzîzâde Şeyh Abdüllâtîf** (Ölm. 1247/1831; bk. Aş. Nu. 289 not. 1) ve Bakırcı Mehmed Râşid (Ölm. 1232/1817; bk. aş. Nu. 289. not. 1.III, yazmıştırlar; bk. *OM*, II, 103.

Nihayet **Hanîfzâde** (*H. K.*, Nu. 14871) ve **Sefâ'î** (bk. yk. Nu. 226), **Seyyid İsmâ'îl'i** içinde Bursa'nın güzelliklerinden bahsedilen *Şehr-engîz* adlı üç cildlik bir eserin yazarı olarak gösterirler[2].

YAZMALAR : A) *Teskire :* Avtografyası vardır; bk. *OM*, II, 102, not, 4, ancak orada bunun nerede bulunduğu bildirilmemiştir. – B) *Güldeste-i riyâz-i İrfân :* Viyana, Millî Küt., Nu. 1248 (Flügel, *Katal.*, II, 406); Paris, Millî Küt., Schefer Kolleksiyonu, Nu. 1087 (*Catal.*, 175); Kahire, *TK*, 215 v.d.; İstanbul, Aşir Ef., Nu. 264.

---

2 Her halde böyle bir *Şehr-engîz* yazmış olan Yenişehirli (Tesalya) şair **Belîğ** ile burada karıştırılmıştır; bk. **Gibb**, *HOP*, IV, 121. *Şehr-engîz* diye anılan eserler ekseriya II. Bayezid zamanında bu tür ilk eseri yazmış olan **Mesîhî**' (Ölm. 918/1512) yi örnek almışlardır. **Mesîhî'nin** bu eserini bir çokları taklid etmişlerdir (bk. *H. K.*, Nu. 7697). Bunların en tanınanları **Lâmi'î** adıyla anılan **Mahmûd b. Osmân** (ölm. 938/1531) ve **Mehmed Âşık** (bk. yk. Nu. 53) dır. **Fâzıl** Bey (ölm. 1224/1809) **Mesîhî'yi** örnek edinen en son Osmanlı şairi olmalıdır. Bu *şehr-engîz* yazılarının türleri hakkında bk. *Die Verherrlichung der Stadt Bursa, eine Reihe türkischer Gedichte von Lamy'y ins Deutsche übertragen von* **Aug. Pfizmaier** (Viyana 1829). Bunlardan hiçbirinin tarihî değeri olmaması muhtemeldir. Buna rağmen **J. v. Hammer** (Bk. *GOD*, II, 20-195) ve **E. J. W. Gibb** (bk. *HOP*, III, 20 v.dd.), bir yana bırakılırsa **A. Pfizmaier**'den beri "Câmî-i Rûm" diye ün almış olan **Lamî'î**'nin eserlerinin yakından incelenmeğe değer görülmemiş olması hayretle karşılanır, çünkü bunların kültür ve edebiyat bakımından büyük yararlar vadettiği saptanmıştır.

BASIMLAR : *Tarîh-i Brusa Güldeste-i riyâz-i irfân ve vefiyât-i dânişverân-i nâdiredân.* **Eşref b. Alî Bey** tarafından yayınlnmıştır. Bursa, Hudavendigâr vilâyeti matbaası, 1302, 8 + 543 S. büy. 8°.

KAYNAKLAR : **Fatîn,** *tezkire*, 27; **Sefâ'î,** *tezkire*; **Sâlim,** *Tezkire* 173 v.d.; *Güldeste* basımı, 541 v.dd.; *GOD*, IV, 153 v.d.; *OM*, II, 102 v.dd. (orada S. 104'de bir (anonim ?) 1260/1844 tarihli ve Yıldız Kütüphanesinde bulnuan *telhîs*'den bahsedilmektedir); *Edî*, I, 721 v.d. (**F. Giese**); Viyana, Yaz. Nu. 1062 (**Flügel,** *Kat.*, II. 267) **Beliğ-i Brûsevî**'nin avtografyasıdır; **İsmet** *Tekmilet eş-şakâ'ik*, *TTEM*, Nu. 9013, 52 v.d.

233. HASAN, ESÎRÎ

Hasan Esîrî b. Şeyh Hüseyn Bursalıdır. Cebeci birliklerine girmiş ve ikinci Viyana seferinde bulunmuştur (1683). Kuşatmadan sonraki savaşlarda Avusturyalı'lara esir düşmüştür. Kurtulduktan sonra *defterdâr* olmuştur. Bu sıfatla 1118/bş. 15.IV.1706'da Bağdad'a sonra Kıbrıs'a gitmiştir. 1142/bş. 27.VII.1721'de tekrar birliğine dönmüş ve Cebeci *kâhyası* olmuştur. Bundan hemen biraz sonra çok yaşlı olduğu halde öldüğü sanılmaktadır.

Hasad Esîrî yaşının ilerlemiş olduğu bir sırada tarihî-coğrafî bir derleme meydana getirmiştir. 1138/1725 yılında tamamladığı bu eserini seksen *cüz'e* ayırmıştır; bk. ilaveten *H. K.*, zeyli Nu. 12441, orada yazarın adı muhtemel olarak bozulmuştur: ("*İbn eş-şeyh el-edîb el-Hasan b. el-Huseyn garbî* (=*azebî*?) *cebecî*"). *Mi-yâr ül-dȗvel ve-misbâr ül-milel* adlı eserde on yedinci yüzyıl sonu Osmanlı tarihinin özellikle geniş yer aldığı anlaşılmaktadır. İkinci Viyana seferinin tasvirinin çok ayrıntılı olduğu muhakkaktır [1].

1 **Mehmed Ârif,** ayn. esr., 994'de Topkapı Sarayında Erivan köşkünde bulunan ve yazarı bilinemeyen *Vekâ'i-i Beç* veya *Vekâ'i-i hutût* adlı iki yüz S. büyüklüğünde bir savaş ruznâmesinden bahsediyor. - Paris'de Arsenal kütüphanesinde Nu. 35'de Mr. **Latine**'in türkçeden çevirmiş olduğu, ikinci Viyana seferi hakkında bir risale bulunmaktadır. Kont **J.-F.-P. de Maurepas** (1701-1781)'ya yıl başı hediyesi olarak hazırlanmış olan bu tercümenin hangi eserden çevrilmiş olduğu anlaşılamıyor; bk. *AGH*, XIII (1822), 390, Nu. 87. bu ikinci Viyana kuşatmasından bahseden ve şimdiye kadar tanınmış olan Osmanlı tarihlerinin sayısı az olduğundzn şurada burada, bu olayı tasvir eden daha başka türkçe eserlerin bulunması mümkündür.

YAZMALAR : İstanbul, Esad Ef., Nu. 2109 (Ancak orada yazarın adı *El-Hacc* **Mustafâ Halîfe** diye gösterilmiştir); Hekimoğlu Ali Paşa, Nu. 804.

KISALTMALAR : 1683 yılında İinci Viyana seferine ait kısım, *TOEM*, 994-1016 ve 1071-1075 (**Mehmed Arîf**).

KAYNAKLAR : *H.K.*, Nu. 12441 (V, 640); **Mehmed Arîf**, ayn. esr., 994-995; *OM*, III, 18.

234. AHMED B. ŞA'BÂN

Hacı Ahmed B. Şa'bân b. Mehmed İstanbul'da Atik Ali Paşa medresesinde müderrislik etmiş ve Sultan I. Mahmud zamanında (1730-1754) yaşamıştır. Hayatı hakkında başka bilgi olmadığı anlaşılıyor[1].

Ahmed b. Şa'bân adı geçen sultana sunduğu, bir önsöz, dokuz bâbdan oluşan *Mecma'ül-ahbâr fî ta'rîf ül-ahyâr* (Hanîfzâde, *H. K.*, Nu. 14522, ancak orada *ta'rîf* yerine belki de *tarîh* okumak doğru olur) adlı bir genel tarih yazmıştır. Bu kısa bir tarih el kitabıdır. Bunu *Macma' el-latâ'if fî tarîh el-hulefâ* adlı ve kendi bildirdiğine göre pek de tanınmamış olan arapça bir eserden 1142/1729 yılında biçim ve içeriğe sadık kalarak tercümeye başlamıştır. Ancak daha başka tarihî, bigografik ve dinî eserlerden de yararlanarak adı geçen el kitabını meydana getirmiştir. Dokuzuncu bâb Osmanlılar'dan bahseder ve I. Mahmûd'a kadar gelir.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 878 (**Flügel**, *Katal.*, II, 108 v.d., buna göre yazma Receb 1143 / Ocak 1731 tarihli ve yazarın avtografyasıdır, hem de serin sultana sunulan nushasıdır.).

KAYNAKLAR : *H.K.*, Nu. 14522; *GOR*, IX, 185 v.d., Nu. 10; **Şeyhî**, *zeyl-i zey-l Atâ'î.*

235. MEHMED AFVÎ

Afvî mahlasını kullanan **Mîr Mehmed**, en son hizmeti *Defterdâr*'lık olup 1003/1691'de idam edilmiş olan *Toğancı* **Boşnak Hüseyn Paşa**'nın oğludur (bk. *SO*, II, 199). Kendi

1 bk. yk. Nu. 231. Çağdaşı **Ahmed b. Receb**; buna da aynı adlı bir eser atfedilmektedir.

de memurluğa girmiş ve Şevvâl 1140/Mayıs 1728'de Anadolu muhasebecisi olmuş ve bundan sonra da iki defa *Mevkûfâtçı* olmuştur. 1145/1732 yılında Hacı Mîr Mehmed İstanbul'da ölmüştür. Mezarı Sinan Paşa türbesi yanında Divan sokağındadır.

Hacı Mehmed'in kuvveti arapçada idi; bunun için Aynî'nin tarihini tercümeye (bk. Nu. 229) yardım etmiştir. Bundan başka 971/bş. 21.VIII.1563'den 1008/bş. 24.VII. 1599'a kadar bir Osmanlı tarihi yazmıştır. Bunun daha geniş tasarlanmış olan bir Osmanlı tarihinin parçaları (başlangıç ?) olduğu kabul olunabilir.

YAZMALAR : Bilmiyorum.

KAYNAKLAR : *SO*, IV, 226; *OM*, III, 99.

236. MEHMED B. HASAN, ŞEYHÎ

Şeyhî adıyla tanınmış olan Şeyh Mehmed b. Şeyh Hasan el-Feyzî hayatının bir kısmını İstanbul'da Edirnekapısında Mahmûd Çelebi (Meşhur Emîr Buhârî'nin damadı) Tekkesinin şeyhi olan babasının hizmetinde geçirmiştir. Sonradan kendisi bu tekkenin şeyhi olmuş ve orada 1145/1732 yılında ölmüştür.

Bu tekkenin avlusunda gömülüdür.

Şeyhî çeşitli alanlarda yazı yazmıştır. Önce yirmi iki yıllık bir çalışmadan sonra Atâ'î *tezkire*'sinin zeyline bir zeyil yazmıştır. Bu eserin adı *Vekâ'i ül-füzelâ*'dır; ancak daha çok *Zeyl-i zeyl-i Atâ'î* diye tanınmıştır. Arabacıbaşı'ya göre (*H. K.* IV, 68) eser üç, Hanîfîzâde'ye (*H. K.*, Nu. 14714/5) göre de iki cilttir. Gerçek, ele geçen yazmalar iki kısım ve bir ekden ibarettir. Bu biyografyalar hemen Atâ'î'nin kaldığı yerden başlamakta ve 1043/1633'den 1130/1718'e kadar gelmektedir. Başta IV. Murad'ın hükûmeti zamanında yaşamış olan onyedinci tabakaya mensup fıkıhçılar ve şeyhlerden adları geçmeyenler bulunmaktadır. Bundan sonra bu devir içinde ölmüş olan tarikat

(Nakşibendî, Halvetî, Bayrâmî, Mevlevî, Celvetî, Gülşenî, Kâdirî, Nûrbahşî, Rufâ'î, Zeynî) şeyh ve mürşidleri ve IV. Murad'ın biyografyası gelmektedir. En son, Atâ'î'deki gibi her devirde yaşamış olan Kırım hanlarının, sadırâzamların, re'is ül-ulema'ların. kadıların, amirallerin, Mısır valilerinin, Yeniçeri ağalarının ve şairlerin birer listesi gelmektedir. On sekizinci tabaka I. İbrahim devrinden on dokuzuncu tabaka da IV. Mehmed devrinden bahsetmektedir. Eserin birinci cildi burada bitmektedir (1098/1687). İkinci cild, II. Süleymân zamanından bahseden yirminci tabaka ile başlamaktadır. Bundan sonra II. Ahmed zamanından bahseden yirmi birinci ve II. Mustafa zamanından (1105-1115=1695-1703) bahseden yirmi ikinci ve nihayet III. Ahmed zamanından (1115-1130=1703-1718) bahseden yirmi üçüncü tabaka gelmektedir. Ancak 1143/1730'de ölmüş olan III. Ahmed'in devri tam olmadığı için ünlü sadırâzam Hekimoğlu Alî Paşa Şeyhî'nin oğlu Hasan'ı 1130-1143= 1718-1730 yıllarını tamamlamaya memur etmiştir; bk. *H. K.*, Nu. 14715. Sultan I Mahmûd'a ithaf edilmiş olan bu zeyil tamamlanamamış olan yirmiüçüncü tabakanın kaldığı yerden başlar ve toparlak hesap üç yüz otuz biyografyayı içine alır. Asıl eserde bin sekiz yüz biyografya vardır. Bu birinci derecedeki biyografya hazinesi bu güne kadar basılmayı beklemektedir, şaşılacak bir durum. İsmet Efendi (Ölm. 1322/1904; bk. aş. Nu. 352) buna *Tekmilet eş-şakâ'ik fî hakk el-hakâ'ik* adıyla 1134'den 1314'e (=1721-1896) kadar gelen bir zeyil yazmıştır.

Bundan başka Şeyhî, Hacı Kalfa'nın *Takvîm ül-tevârîh*'ine bir zeyil yazmıştır. Bunda asıl eser olduğu gibi 1059/1144 (=1649-1731) yıllarından bahsedilir.

Şeyhî adlı birisi tarafından yazılıp 1145/1732 yılında tamamlanmış olduğu rivayet edilen ve İstanbul'da Hamidiyye Kütüphanesinde bir yazması bulunan (Esad Nu.

932/33) *Cihânnuma-i Avrupâ* adlı eserin bu Şeyhî ile ilgisi olup olmadığı aydınlanmak gerektir.

YAZMALAR: A) *Vekâ'i'ül-füzelâ* (*Zeyl-i zeyil*): Viyana, Millî Küt., Nu. 1236 (Flügel, *Katal.*, II, 396 *Şeyhî mahdûmu* Hasan'ın zeyli ile birlikte); İstanbul, Umumi(!), Halis Efedi Kolleksiyonu (Şeyhî'nin avtografyası; bk. *OM*, III, 74); Nur-i Osmaniyye, Nu. 3312; Hamidiyye, Nu. 939/41; Bayezid., Nu. 2361/2; Beşir Ağa, Nu. 479; Aya Sofya., Nu. 3198(?). – B) *takvîm ül-tevârîh* zeyili: bilinmiyor.

KAYNAKLAR: Flügel, ayn. esr.; *GOR*, IX, 240, Nu. 126/7; *OM*, 74; Sâlim, *Tezkire*, 399 v.dd.; Rizâ, *Tezkire*, 52; *GOD*, IV, 264 Cemâleddîn, *Aynâ-i zürefâ*, 34.

237. MEHMED RÂŞİD

Mehmed Râşid İstanbul'ludur. Malatya'lı Kadı Mollâ Mustafa'nın oğludur. İstanbul'da okumuş ve 1126/bş. 17.1.1714'de vekanüvis tayin edilmiştir. 1134/1721'de Haleb'e kadı oluncaya kadar bu vazifede kalmıştır. Yedi yıl Halep kadılığında bulunmuş sonra Mekke Mollalığı payesiyle İran'a elçi olmuş; Şa'bân 1142/Şubat 1730'da İstanbul kadısı olmuş ve Rebi' I. 1143/Eylül 1730'da azledilmiş ve Cumada I. 1147/Ekim 1734'de Anadolu kazıaskeri olmuştur. 18. Sefer 1148/10. Temmuz 1735'de İstanbul'da ölmüş (bk. Subhî, *Tarîh*, ypr. 13-22, 66, göze çarpacak kadar kısa) Karagümrük sokağında Zincirli kuyu yakınında Efdalzâde, medresesinin karşısında gömülüdür; mezar taşı için bk. *OM*, III, 55 A.

Râşid daha çok *Tarîh-i Râşid* adıyla anılan ve 1071/1660'dan 1134/1721'e kadar gelen bir Osmanlı tarihi yazmıştır. (*H. K.*, Nu. Nu. 14526). Bu eser Na'îmâ tarihinin bir devamıdır ve o zaman için en değerli kaynaktır.

Râşid Halep'e kadı olunca Küçük Çelebizâde İsmâ'îl Âsim (bk. aş. Nu. 268) yerine vekanüvis olmuştur (bk. Râşid, *Tarîh*, III, ypr. 114).

YAZMALAR: Berlin, Devlet Küt., Nu. *or.* 2° 3337; Londra Bir. Müz., Nu. *Add.* 23585 (parçalar; bk. Rieu, *CTM*, 56 v.d.); Royal Asiat.

Soc. (bk. *JRAS*, 1892, 548, Nu. 8, 9); Oxford, Bodl, Libr., *Ms. turc c.* 1 (1115'den Cumada II. 1130'a kadar gelir); Petersburg, Umumî Küt., Nu. 531 (*Catal.*, 475); Kahire, *TK*, 170; İstanbul, Nuri Osmaniyye, Nu. 3123/8, 3130; Bayezid, Nu. 2363/6; Damadzade Mehmed, Nu. 1434/5; Esad Ef., Nu. 2130/2; Halet Ef., Nu. 633; Ragıb Paşa, Nu. 992 (*Zeyil* ile birlikte).

BASIMLAR : Birinci yayım : I. C., Başlık, 2 ypr. Önsöz, 12 ypr., fihrist, 277 ypr. Metin (1071 ilâ 1115 yıllarından bahseder), İstanbul, I. Zi'l-hicce 1153/17. II, 1741; II. C., başlık, 8. ypr. fihrist, 193 ypr. metin (1115 ila 1130 yıllarından bahseder), İstanbul, I. cildle aynı zamanda basılmıştır. III. Cild, 2 ypr. fihrist, 114 ypr. Metin (1130-1134 yıllarından bahseder). IV. C., 5 ypr. fihrist ve 159 ypr. metin, 1134 ila 1141 yıllarından bahseden **İsmâ'îl Asim** tarihini içerir, bk. aş. Nu. 268. Eser folio'dur. – İkinci yayım : I. C., 30 S. fihrist., 532 S. Metin 1071 ile 1098 yılarıdan bahseder), İstanbul, basıldığı yıl yoktur; II. C. 40 S. fihrist ve 595 S. metin (1099 ila 1115 yıllarından bahseder); III. C., 24 S. fihrist ve 390 S. metin (1116 ila 1124 yıllarından bahseder); IV. C., 20 S. fihrist ve 395 S. metin) 1125 ila 1130 yıllarından bahseder); V. C., 8 S. fihrist ve 454 S. metin (1131 ila 1134 yıllarından bahseder), İstanbul, 29. Muharrem 1282/24.VI.1865. – 8° büyüklüğündeki bu yayının VI. C. de **İsmâ'îl Âsim** tarihidir ve 17. Muharrem 1282 de basılmıştır.

KISALTMALAR : **M. Wiekerhauser,** *Cherestomathie* (Viyana 1853), 75 ila 98 bu kısmın almanca tercümesiyle.

TERCÜMELER : Kısmen, **M. Norberg,** *turkiska rikest annaler*, III. kısım (Hernösand 1822), 635-1079.

KAYNAKLAR : **Sâlim,** *Tezkire*, 260 v.dd.; III. Cildin sonunda **Râşid**'in avtobiyografyası (İkinci yayımda V. cildin sonunda.); *SO*, II. 351; *GOD*, IV. 237 v.dd.; *GOR*, VII, 286, 434 **Subhî,** *tarîh*, ypr. 66 (çok kısa değerlendirmeksizin); *OM*, III, 55 v.dd.; *Yeni Mecmû*'a, II. yıl (İstanbul 1918), Nu. 53, S. 9 v.dd. (Ahmed Refîk); **Ahmed Refîk,** *Âlimle ve san'atkârlar*, 302-328 (İstanbul 1924); **Cemâleddîn,** *aynâ-i zürefâ*, 44 v.d. **Fatîn,** *tezkire*, III; **Ahmed Resmî,** *sefinet er-rü'esâ*, 129 v.dd.; *ZDMG*, XX (1866), 452 v.d. (. **M. v. Schlechta - Wssehrd**).

238. MUSTAFÂ, SÂKIB

Sâkıb[1] mahlaslı olan **Mustafâ İzmir'lidir.** *SO*, II, 62'ye göre Bursalı'dır. Mevlevî tarikatine girmiş ve nihayet Kü-

1 Maraş Valisinin divan kâtibi olup on sekizinci yüzyılda çok kullanılmış olan bu mahlası taşıyanlardan bir başka **Sâkıb** da 1118-1706 yılında *Kenz ül-rekâ'i* adlı bir tarih yazmıştır. *OM*, III, 186, aş. 4'de bu eserin bir yazma nushasının İstanbul'da Millî kütüphanede bulunduğu bildirilmektedir. Eserin içeriği ve büyüklüğü hakkında bir şey bilinmiyor.

tanya Mevlevihanesinde şeyh olmuştur. 1148/1735'de orada ölmüştür.

Mustafâ Sâkıb Dede tanınmış Mevlevî dervişlerinin menkîbelerini *Sefîne-i Mevleviyye* adlı üç cildlik bir eserde toplamış olmakla büyük bir hizmette bulunmuştur. Eserde bu meşhur tarikat mensuplarından yaklaşık yüz kırkının kimi kısa, kimi uzun biyografyaları bulunmaktadır [2].

BASIMLAR : *Sefîne-i nefîse-i Mevleviyân* : Kahire, Şevvâl 1283 sonu / Şubat 1867. I. Kısım : 1 Yaprak + 268 S. fol.; II. Kısım : 1 ypr + 233 S. fol.; III. kısım 1 ypr + 144 S. fol.

KAYNAKLAR : Sâlim, *tezkire*, 197 v.d.; Fatîn, *tezkire*, 38 v.d.; Ali Enver, *Semâ'-hâne-i edeb* (İstanbul 1309), 24 v.dd.; *SO*, II, 62; *GOD*, IV, 140 v.dd.; *OM*, I, 50.

239. MUSTAFÂ SÂMÎ

Sâmî mahlaslı **Mustafâ İstanbul'ludur.** *Arpa Emîni Osmân* Efendinin oğludur. Ara sıra **Arpa Emînizâde** adını kullanmıştır. Memuriyete girmiş, *hocagân*'dan olmuş sonra *küçük Rûznâmeci* ve daha sonra Şehiremîni olmuştur. 1138/1725 yılında *piyâde mükâbelecisi* 1143/1730'da ise **İsmâ'îl Âsim** Efendi' (bk. aş Nu.. 268)nin halefi olarak vekanüvis tayin edilmiş ise de üç yıl sonra 1146/1733'de ölmüştür. İstanbul'da Yeni Alî Paşa camisinin mezarlığında gömülüdür.

Mustafâ Sâmî bir *Divân*'dan başka (bk. Viyana, Yazm. Nu. 720. Flügel, *Katal.*, I, 670) [1] 1143/1730'dan ölümü yılı olan 1146/1733'e kadar gelen bir Osmanlı tarihi yazmıştır. *H. K.*, Nu. 14527'de **Hanîfzâde** eserin adını *Tarîh-i vekâ'i* olarak göstermektedir. Ve 1143-1147=1730-1734 yıllarından bahsettiğini söylemekte ise de ele geçen yazmalar 1146'ya kadar gelmektedir. Vakanüvislikte **Sâmî'nin halefi Hüseyn Şâkir'** (bk. Nu. 248) dir.

2 Bu türden meşhur Mevlevî Dervişleri biyografyaları için bk. aş. **Seyyid Mehmed Esrâr Dede** Nu. 295.

1 *Divân-i Sâmî* adıyla Bulak'da basılmıştır. 1253.104.47.67. S. Büy. 8°.

YAZMALAR : Kahire, *TK.*, 170 (orada adı **Hâmid Sâmî** diye geçmekte ve eserin yazılış tarihi olarak 1125 gösterilmektedir ki bu mümkün değildir), 177 (burada eserin yazılış tarihi olarak 1145 gösterilmektedir); İstanbul, bulunduğu yer bilinmior.

BASIMLAR : *Tarîh- Sâmi ve Şâkir ve Subhî*, İstanbul, 1198, 2. ypr. basanın önsözü, 6 ypr. fihrist., 238 ypr. metin, (bunun 1-71. yaprakları **Sâmî** ve **Şâkir**'e aittir); bk. **V. D. Smirnov**, *Obrazçocyja proizvedeniya osmanskoy literatury* (St. Petersburg 1903), 103-118 ve **M. Wickerhauser**, *Chrestomathie*, 98-131'deki metin nümunelerine.

KAYNAKLAR : *SO*, III, 7; **Cemâleddîn**, *Aynâ-i zürefâ*, 46 v.d.; bk. **Hüseyn Şâkir**'in Basım'ın ypr. 4 sağ'da verdiği bilgilere de; *GOD*, IV, 249; *GOR*, VIII, 592; **Fatîn**, *Tezkire*, 181 v.d.

240. HÜSEYN VEHBÎ

Seyyid **Hüseyn Vehbî** İstanbul'da doğmuştur. 1123/1711'de *müderris* olmuş; sonra kadılık mesleğine girmiş ve 1149/1736'da İstanbul'da ölmüştür. Cerrâh Mehmed Paşa camisinin yakınında bulunan Cânbâzizâde tekkesinde gömülüdür.

Seyyid **Hüseyn Vehbî**, Aynî'nin tarihini türkçeye çevirenler arasında bulunan (bk. yk. Nu. 229. Not. 5)[1] **Vehbî** olmalıdır. Daha çok, Zu'l-ka'de 1132/Eylül 1729'de İstanbul'da kutlanmış olan sultan III. Ahmed'in dört şehzâdesinin sünnet ve içlerinden üçü bu hükûmdarın kızlarından olmak üzere beş sultan'ın düğünlerini tasvir etmiş olmakla tanınmıştır (bk. *GOR.* VII, 264 v.dd., ilâveten **Râşid**, *Tarîh*, III, Cild., ypr. 52-68, **Vehbî**'nin *Sûrnâme*'sinden parçalar). *Sûrnâme* (*H. K.*, 14759, bk. Nu. 14760, orada yazarın adı yazılmamıştır) adlı bu eserde getirilen hediyeler, esnafın geçidi, misafirler, oyunlar vsr. yi anlatmış **Râşid** bundan çok faydalanmıştır. **Vehbî**'nin *Divân*'ı da burada anılmağa değer. Çünkü içinde anıtlar ve büyük olaylar üzerine düşü-

1 *OM*, II, 236'da bu *Vehbî*, lûgatçi **Sünbülzâde Mehmed Vehbî** ile karıştırılmaktadır. Bu beriki için bk. **Rieu**, *CTM*, 144 – Daha sonra *Futûh el-Şâm*'ı (bk. Nu. 9 not) türkçeye çevirmiş olan **Mehmed b. İbrâhîm Vehbî** ise başka bir **Vehbî**'dir; bk. *H. K.*, Nu. 14602, buna göre tercüme 1072/1661 yılında yapılmıştır.

rülmüş elliden çok tarih bulunmaktadır, yani tarihî değeri edebî değerinden daha büyüktür; bk. *GOD*, IV, 340.

YAZMALAR : A) *Sûrnâme :* Viyana, Millî Küt., Nu. 1092 (219 ypr. büyüklüğünde; bk. **Flügel,** *Katal.*, II, 283 v.d. ve *GOR*, IX, 208); Kahire, *TK*, 232; İstanbul, Topkapı Sarayı, iki yazma nusha, olağanüstü minyatürlerle, her halde III. Ahmed'in Kütüphanesinden, Esad Ef., Nu. 2282; Hamidiyye, Nu. 952; Mehmed Hâfid. Nu. 244; Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Kolleksiyonu, Nu. 277 (414), Nu. 278 (417); Üsküdar, Selim Ağa, Nu. 473.– B) Aynî tarihinin tercümesi : bk. yk. Nu. 229, Nu. IV.

KAYNAKLAR : **Sâlim,** *Tezkire*, 710 v.dd; **Fatîn,** *Tezkire*, 443; *SO*, IV, 617 v.d.; *GOD*, 339 v.d.; *GOR*, VII, 293, 332; IX, 208.

241. MÎRZÂDE MEHMED EMÎN, SÂLİM

Sâlim mahlaslı **Mehmed Emîn** şeyhülislâm Mîrzâ Mustafâ Efendi'nin (bk. **Subhî,** *tarîh*, ypr. 65 ve *İlmiyye Sâlnâmesi*, 403 v.d.) oğludur; İstanbul'da doğmuştur. Bilimsel eğitim gördü, müderris oldu. Sonra da kaza mesleğine girdi. Önce Mekke kadısı, Zu'l-ka'de 1134/Ağustos-Eylül 1722 de İstanbul kadısı, Cumada I. 1143/Kasım-Ocak 1730'da Anadolu Kazıaskeri olmuş, Rebi' II. 1146/Ağustos 1733'de kendisine Rumeli Kazıaskerliği payesi verilmiştir (bk. *GOR*, VII, 434). Fakat 1148/1735'de Sakız'a nefyedilmiş 1149/1736'da tekrar kadı olarak Mekke'ye gönderilmiştir. Sonra kendisine Trablus şam arpalığı verilmiştir. 1151/bş. 21.IV.1738'de Şam'a gitmek emrini almış Muharrem 1152/Mayıs 1739'da yolda Şam yakınındaki Mufrik'de ölmüştür. Babasının İstanbul'da Şehzadebaşındaki mezarının yanına kendisi için de bir anıt taşı dikilmiştir.

Sâlim bir çok dinî eserleri türkçeye tercüme ve şerhetmiş, türkçe - farsça bir lûgât yazmış, Sultan I. Mahmud'un emri üzerine yazmağa başladığı *Cihâd* hakkındaki *Nail el-reşâd fî emr el-cihâd* adlı eserini Zu'l-hicce 1145/Temmuz 1732'de bitirmiş (Basılışı İstanbul 1294/1787) ve Aynî'nin tarihini (bk. yk. Nu. 229) türkçeye tercüme edenler arasında

bulunmuştur. Ancak **Sâlim** daha çok 1133/1720'de bitirmiş olduğu, 410 nâzım ve şairden bahseden *Tezkiret eş-şu'arâ* (bk. **Hanîfzâde**, *H. K.*, Nu. 14633'de) adlı eseriyle tanınmıştır. Eser bundan önce bu yolda yazılmış olan eserler gibi iki *fasl*'a ayrılmıştır. Birinci fasıl şair sultan II. Mustafa ve III. Ahmed'i ikincisi ise alfabetik sıra ile zamanın diğer şairlerini anlatır. Bu tezkirenin zeylini **Fâtin** yazmıştır (bk. aş. Nu. 331).

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. *or.* 4 1357; Viyana, Milî Küt., Nu. 1242 (**Flügel**, *Katal.*, II, 401 v.d. ve *GOR*, IX, 243, Nu. 140); Kahire, *TK*, 183; İstanbul, Millet Kütüphanesi, Halis Efendi Koleksiyonu (yazarın avtografyası); bk. *TTEM*, 9316. Sayı, S. 208, A. 1.

BASIMLAR : İstanbul, 1315/1897, 726 S. 8°.

KAYNAKLAR : **Fatîn**, *tezkire*, 177 v.d.; *SO*, III, 3; *GOR*, VII, 434; *GOD*, IV, 247; *OM*, II, 335; *EdI*, IV, 122 (**F. Babinger**).

242. ÖMER B. ALÎ

Ömer b. Alî Erzurum'dan üç günlük uzaklıkta bulunan İspir'lidir. Kendisine daha çok **Ömer Fârûk** denildiği anlaşılıyor. *Ferhat el-fu'âd* adıyla yazdığı bir kitabı kütüphanecisi olmak emeliyle bir vezire sunmuştur. 1150/1737 yıllarında yani I. Mahmud zamanında yazılmış olan bu eser Osmanlıların ilk sultanlarına ait bir risaledir. Eser Kanunî Süleyman'ın ölümüne kadar (974/1566) gelmekte ve sultanların biyografyaları ile birlikte onların zamanında yaşamış olan bilginlerin de biyografyalarını içine almaktadır. Arapça yazılmış olan bu eserin inceleme mi yoksa aktarma mı olduğu araştırılmalıdır.

YAZMALAR : Münih, Devlet Küt., Nu. 425 (**Aumer**, *Catal.*, I, 2, S. 173 v.d.);

KAYNAKLAR : **Brockelmann**, *GAL*, II, 429.

243. MUHAMMED B. CAM'A

Muhammed b. Cam'a Şam'lıdır. Büyük bir tarih yazdığı anlaşılıyor. Ancak bunun 74. bâbının eksik bir parçası ele

geçmiştir. Bu 922/1516 yılından yazarın yaşadığı zamana yani 1156/1743'e kadar Şam'a gelmiş olan Osmanlı vali ve kadılarından bahsettiği için değerlidir. Unvanından ancak Hanefî olduğu, Kadirî ve Şâzilî tarikatlarine mensup bulunduğu anlaşılıyor.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., *ar. yazm.* Nu. 9785 (**Ahlwardt**, *Katal.*, IX, 283 v.d.).

KAYNAKLAR : **Brockelmann**, *GAL*, II, 302.

244. MUSTAFÂ DÂYEZÂDE

SO, IV. 380 v.d.'ında bahsedilen aynı adlı şahsın halefllerinden olması muhtemel olan **Dâyezâde Mustafâ** İstanbul'ludur. *Defterdâr Kâhyası* idi. 1106/1743'de Kars seferine katılmış ve kalede kuşatılmış olanlar arasında bulunmuştur.

Dâyezâde Mustafâ *Selîmiyye* adlı bir risale yazmış olduğu için burada anılmağa değer. Bunda adını II. Selim'den almış olan Edirne camisinin tarihini anlatmaktadır. Bu risalede diğer iki eserinin adı bildirilmekte ise de bu eserlerin neye ait olduklarını adlarından anlamak mümkün değildir.

YAZMALAR : *Selîmiyye :* İstanbul, Esad Ef., Nu. 2283; **Dr. Halil Edhem Bey**'in İstanbul'daki Özel Kütphanesi; Ankara T. T. K. Kütüphanesi, Fotokopi (Çeviren).

KAYNAKLAR : *OM*, III, 53; *Belvedere* dergisi, IX, Yıl. (Viyana, 1926), 84.

245. ABDURRAHMÂN EŞREF

Abdurrahmân Eşref Merzifon'ludur. Bir müddet Kıbrıs kadılığında bulunduğu ve bundan dolayı da *Kıbrıs Mollâsı* lakabını kazandığı biliniyor. 1161/1748 yılında İstanbul'da ölmüştür.

Abdurrahmân Eşref'in *Uyûn ül-ulûm* (**Hanîfzâde**, *H. K.*, Nu. 14887, orada ölümü tarihi olarak 1688 gösterilmekte ise de bu mümkün değildir) adlı bir eserden ve sadrâzam

Damad İbrâhim Paşa'ya (bk. yk. Nu. 229) sunmuş olduğu *Mir'ât es-sefâ* (Hanîfzâde, *H. K.*, Nu. 14945) adlı kitabından, bir divandan ve bir çok şerhlerden başka 8. Rebi' I. 1151/26.VI.1738'de bitirdiği türkçe bir ansiklopedik mecmuası vardır. *Tezkiret ül-hikem fî tabakât ül-umem* adını taşıyan bu eserde önce muhtelif insan sınıflarını inceleme ile başlayan edebiyat tarihine bir bakış bulunmakta, sonra müslümanların bilim ve edebiyat yolundaki çalışmaları gelmekte, sonra *Kıraat Sab*'a imamlarından (Kuranı doğru okumak sanatı üzerine eser yazmış olanlar) ve Peygamber'in Arapça *Şemâ'il*'ini nakletmiş olan yazarlardan bahsetmektedir[1];

YAZMALAR : *Tekiret ül-hikem :* Viyana, Millî Küt., Nu. 32 (Viyana, Flügel, *Katal.*, I, 6); Kahire, *TK*, 181; İstanul, bulunduğu yer bilinmiyor.

BASIMLAR : *Tezkiret ül-hikem* vsr.: Bulak 1252, 313 S. 8° İstanbul, Basıldığı yıl yok., Sıvaslı Şeyh Şemseddîn'in[2] *Menâkib-i imâm-i a'zam*'ının kenarında.

KISALTMALAR : M. Wickerhauser, *Chrestomathie*, 190-195.

KAYNAKLAR : Flügel, *Katal.*, I, 46 v.d.; *OM*, III, 100.

246. NU'MÂN, EBU SEHL SÂLİHZÂDE

Nu'mân Eğin'lidir. Sonradan Kırım'da Mengli Giray'ın Kefe'deki sarayında *Ordu kadısı* olarak bulunmuş (1150/1737); sonra Macaristan'a ve İran'a gitmiş 1160/1747'de kazıâsker ve 1166/1752'de Manisa Kadısı olmuştur. Orada öldüğü anlaşılıyor.

Nu'mân *Tedbîrât-i pesendîde* (yazılış yılına tarihtir : 1152/1739) adlı bir eser yazmıştır. Bu üç makaleye ayrılır. Birincisinde bir önsözden sonra Kırım'daki seyehatlarinden ve Mengli Giray'ın Sarayındaki konukluğundan; ikincisinde

1 İzmir'li Karaboçâde Ahmed b. Mehmed (1198/1783'de gene İzmir'de ölmüş ve orada gömülmüştür. Bk. *OM*, III, 121) 1195/1871 yılında buna benzer bir eser yazpmıştır.

2 Herhâlde yukarda Nu 88'de yazılmış olan, Şemaî de ilk dört Halife hakkında *Menâkıb-i çehâr yâr-i guzîn* adlı bir eser yazmış ve bu 1258'de Istanbul'da basılmıştır, 550 S. 8°.

Belgrad barışından sonra (1154-1741) Avusturya Türkiye sınırını tayin etmek için arazi ölçücüsü ve sınır komiseri olarak çalışmalarından, üçüncüsünde ise yeni bir önsözden sonra 1160/1747'de Nâdir Şah'a gönderilmiş olan büyükelçi Kesriyeli Ahmed Paşa'nın maiyetinde (bk. *GOR*, VIII, 99) Hemedan'a seyahati sırasında gördüğü olaylardan bahseder.

OM, III, 155'de kendi yazdığı biyografyasına dayanılarak topografya hakkında bir kaç risale yazmış olduğu bildirilmektedir.

YAZMALAR: Viyana, Millî Kt., Nu. 1106 (Flügel, *Katal.*, II, 292 v.d.; *GOR*, IX, 208, Nu. 98); İstanbul, Küçük Efendi Kütüphanesi (*OM*, III, 155'e göre).

KAYNAKLAR: *GOR*, VIII, 97, 99; Flügel, *Katalog*; *OM*, III, 155.

247. NOVİ'Lİ ÖMER

Boşnak olup rivayete göre Novili olan ömer Efendi Avusturya İmparatorluk kıtaları ile Hekîmoğlu Alî Paşa emrindeki kıtalar arasında çetin savaşlar olduğu bir sırada (1150/1737); bk. *GOR*, VII, 497 v.dd.) vatanında kadılık etmiştir. Muharrem 1149/Mayıs 1739'dan Cumada I. 1152 Sonu/Mart 1739 sonuna kadar Bosna'da olup bitenleri pek sade ve kolay bir uslupla tasvir eden ve kültür tarihi bakımından çok çekici ve canlı bir şekilde yazılmış olan bir eseri vardır. Bunun *Gazevât-i Hekimoğku Alî* Paşa adını taşıdığı anlaşılıyor. Bu hizmetine karşılık orada Ömer Efendi'ye *Rütbe-i velâ-i sitte* payesi tevcih edilmiştir. Bundan sonra ömrünün nasıl geçip nasıl bittiği bilinmemektedir. İbrahim *Müteferrika* tashihlerde bulunmak suretiyle Ömer'in bu eseri üzerinde (bk. Hanîfzâde, *H. K.*, Nu. 14533: *Gazevât-i diyâr-i Bosna*) çalışmış ve onu basmıştır[1].

1 Viyana'da Millî kütüphanede Nu. 1103'de (bk. *GOR*, VII, vı, Nu. 8 ve IX, 209, Nu. 100 ve Flügel, *Katal.*, II. 291). Banyaluka'nın Prens von Hildburghausen tarafından kuşatılmasını ve Türk'ler tarafından kurtarılmasını (bk. *GOR*, VII, 498 v.d.) tasvir eden ve kimin tarafından yazıldığı belli olmayan *Tarîh-i Bânâlûka* adlı bir yazma bulunmaktadır. Hanîfzâde'ye göre

YAZMALAR : *Gazevât-i Hekimoğlu Alî Paşa* adlı eserin aslının yazması bulunamamıştır, buna karşılık, şurada burada Ömer'in olduğu anlaşılan *Gazevât-i diyâr-i Bosna* adlı yazmalara rastlanılmaktadır : Berlin Devlet Küt., *or.* 8° 1626 ve *or.* 8° 2093; Münih Devlet Küt., Nu. 90 (Aumer, *Catal.*, 26); İstanbul, Esad Ef., Nu. 2094. Ancak yazmaların ilk basımının kopyalarından başka bir şey olmadığı pek ihtimal dahilindedir. Asıl eserin çok güzel bir kopyası Saraybosna'da Çareva camisinde imiş.

BASIMLAR : *Ahvâl-i gazevât der diyâr-i Bosna*, 8 + 62 S. 8°. İstanbul, İbrâhîm *müteferrika* Matbaası, Muharrem 1154/Mart 1741; bk. F. Babinger, *Stambuler Buchwesen im* 18. *Jhdt.* (Leipzig 1919), 17. Yeni basımlar : *Tarih-i Bosna der zemân-i Hekimoğlu Alî Paşa :* İstanbul, 1293, 94 S. 8° ve *Bosna Gazevât-i dâhiliyyesi an* 1149 *ilâ* 1152, İstanbul, 1299, 116 S. 8° (her halde aynı eser).

TERCÜÜLER : *Die Kriege in Bosnien in den Feldzügen* 1737, 1738 *und* 1739, *beschrieben von dem zu Novi in Bosnien bestellt gewesenen gelehrten Kadi Omer Effendi*, Joh. Nep. Dubsky, Freiherr von Trebomislyc tarafından tercüme edilmiştir. Viyana 1789, 8° (Güvenilmez bir tercüme; bk. *GOR*, VII, 498, Not. *a*). *History of the War in Bosnia during the years* 1737, 1738 *and* 1739, Charles Fraser tarafından çevrilmiştir, Londra 1830, XIX, 88 S. 4° (Oriental Translation Fund).

KAYNAKLAR : *H.K.* 14533; Safvet Beg Başagiç, *Bošnyaci i Hercegovci u islamkoy kniyezevnosti* (Saraybosna 1912), 152.

248. HÜSEYN ŞÂKİR

Hüseyn Şâkir Kadı Gümrükçü Hüseyn Paşazâde Mustafâ'nın (Ölm. Muharrem 1135, Edirne kadısı iken; bk. *SO*, II, 198, Gümrükçü Hüseyn Paşa adı altında, Şâkir Efendi'nin dedesi) oğludur; Babası gibi *İlmiye* mesleğine girmiş önce

(*H. K.*, Nu. 14532) vekanüvis Subhî (bk. aş. Nu. 272) *Tarih-i vekâ'i-i Bosna* adıyla başlı başına bir kitap yazarak Alî Paşa'nın seferini tasvir etmiştir. Halbuki Mehmed Subhî tarihi'nin ilk basılışının ypr. 157 ve dd.'nda Bosna seferinden bahsettiği hâlde yazmış olduğu bu eseri anmamaktadır. Bosna Akhisar'lı (Yani Prusaç, bk. yk. Nu. 120) *Hacı Nesîmoğlu* Ahmed b. Hasan Almanya'da esir kaldığı sırada Bosna hakkında küçük bir eser yazmıştır. Bunun yazma bir nushası Paris'de Millî Küttüphane *Suppl. turc* Nu. 168'dedir.– 1289'da basılmış olup 8+10 S. küç. 8° büyüklüğündeki *Tebsiret ül-aşkiyâ* adlı eser *Serdâr-i ekrem* Ömer Paşa'nın 1266/1850 yılında *Tanzimat-i hayriyye*'yi uygulamak için Bosna'da girişmiş olduğu askerî hareketleri anlatır. çok seçme bir uslupla yazılmış olan bu eserde yazarın adı bulunmamaktadır. M. Norberg, *Turkiska rikets annaler*, IV. Kısım (Hernösand 1822), 1369-1388'de Hafız (!) ın 1149/52 Bosna savaşı hakkındaki bir tarihini isveççeye tercüme etmiştir.

müderris sonra da 1146/1733'de ölen Mustafâ Sâmî'nin yerine *vakanüvis* olmuştur. Şa'bân 1155/Ekim. 1742'de Halep kadılığına tayin edilinciye kadar bu vazifede kalmıştır. Ancak Halep'e varıp işe başladıktan on beş gün sonra ölmüştür. Bazı kaynaklar 1157/1744'de öldüğünü bildirmektedirler.

Hüseyn Şâkir bir *divân*'dan başka vakanüvis olarak bir Osmanlı tarihi yazmış ise de bu, **Subhî**'nin eseri içinde yitmiştir. Ancak bir kaç yılı kapsamış olmalıdır; çünkü halefi vakanüvis **Mehmed Subhî** (Bk. aş. Nu. 272) olayları yazmaya 1143/1730 yılından başlamıştır. Halbuki buna 1148 yılının ortasından başlamalı idi (bk. Basım, ypr. 174r). **Hüseyn Şâkir** bundan başka **Aynî**'nin tarihinin türkçeye tercümesinde çalışanlar arasında bulunmuştur; bk. yk. Nu. 229.

YAZMALAR : Bilinmiyor, ancak Kahire'de (*TK*, 177) 1144-1148 yıllarını anlatan kronik **Subhî**'nin eserinin bir kısmı değil ise bu **Hüseyn Şâkir**'in olabilir.

BASIMLAR : *Tarîh-i Sâmî ve Şâkir ve Subhî*, İstanbul 1198 folio, 2 ypr. basanın önsözü, 6 ypr. fihrist, 238 ypr. metin, bundan 1-71 ypr. **Sâmî** ve **Şâkir**'e aittir.

KAYNAKLAR : **Sâlim**, *tezkire* 170 v.dd. (?); **Sefâ'î**, *Tezkire*, **Fatîn**, *tezkire*, 207; **Cemâleddîn**, *Aynâ-i zürefâ*, 47; *SO*, III, 125; *GOD*, IV, 260(?).

249. ABDULLÂH, İSÂZÂDE

İsâzâde Abdullâh İstanbul'ludur[1], ve kaza mesleğine girmiş, kazıaskerliğe kadar yükselmiştir. Medine kadısı iken 1163/1750'de orada ölmüştür.

İsâzâde Abdullâh 1065/bş. 11.XI.1654'den 1103/bş. 24.IX.1691'e kadar gelen bir Osmanlı tarihi yazdığı için dikkate değer. Eğer yanılmıyorsam şimdiye kadar hiç bir

1 Uzun zaman İstanbul Kadısı olan ve 1093 Ramazanı sonunda/Eylül 1682'de ölen **Boşnak İsâ Efendi**'nin **İsaâdeler** diye anılan oğullarından biri olması muhtemeldir; **İsâ Efendi** ve oğulları için bk. *SO*, III, 611.

yerde bu eserden bahsedilmemiştir. Eserin yakında yayınlanması hiç olmazsa incelenmesi gerekir.

YAZMALAR : Eserin biricik yazması İstanbul'da **İbnülemîn Mahmûd Kemâl** Bey'dedir.

KAYNAKLAR : *SO*, III, 611 (**İsâ** adı altında); *OM*, III, 100 v.d.

250. ABDULLÂH NÂ'İLÎ PAŞA

Davud Paşa'lı (İstanbul) Hacı Halîl Ağa'nın oğlu olan **Abdullâh Nâ'ilî Paşa** divana girmiş ve sıra ile çok önemli mevkilerde bulunmuştur. Meselâ *teşrifâtçı*, *reis-ül-küttâb* ve en son Şa'bân 1168/Mayıs 1755'de sadırâzam olmuştur. Fakat yine bu yıl içinde azledilmiş ve Sakız'a sürülmüştür. Afedildikten sonra Girid, Selânik ve nihayet Cidde Valisi olmuştur. Zi'l-hicce 1171/Ağustos 1757'de Hacca giderken Mekke yakınlarında birden bire ölmüştür (bk. *GOR*, VIII, 218 v.d.); Hz. Hadîce'nin mezarının yanına gömülmüştür. Vakanüvis **Halîl Nûrî** (bk. aş. Nu. 298) torunlarındandır.

Abdullâh Nâ'ilî Paşa teşrifatçı iken (1155/1742 sıralarında) Sultan'ın emriyle Osmanlı teşrifatı kaidelerini *Mukaddime-i kavânin-i teşrifât* adlı bir eserde toplanmış olduğu için burada anılmağa değer.

YAZMALAR : İstanbul, bulunduğu yer bilinmiyor.

KAYNAKLAR : **Resmî**, *Sefinet er-rü'esâ*, 81 v.dd.; **Dilâverzâde Ömer**, *zeyl-i hadîkat ül-vüzerâ*, 81 v.dd.; *SO*, III, 381; *OM*, III, 102; *GOR*, VIII, 218 v.d.

251. İBRÂHÎM NA'ÎMEDDÎN

Hacı **İbrâhîm Na'îmeddîn** Temeşvar'lıdır (Macaristan). Hayatı hakkında başka bir şey bilinmiyor[1]. Eseri 1094/bş. 31.XII.1682 yılından 1157/bş. 15.II.1744 yılına kadar

1 Bununla birlikte yazar bazı atalarından bahsetmektedir; Meselâ annesinin dedesinin dedesi **İbrâhîm Ağa** III. Mehmed zamanında 1005/1596 yılında Erlav'ın kuşatılmasında bulunmuş, bunun oğlu **Ahmed ağa** ise sağ cenahın komutanı ve *alaybeyi* iken şehid olmuş, bunun oğlu **Ebûbekir** de anne tarafından büyük babası imiş (*GOR*, IX, 208, Nu. 93'e göre böyle, **Flügel**, II, 297'de ise başka).

Osmanlı tarihini anlatır. Ele geçen tek yazma'nın (yazarın el yazısı) sonuna daha sonraki yıllara ait bazı olaylar hakkında özel risaleler ilâve edilmiştir. Mesela yazarın koruyucusu ve efendisi Hacı Hüseyn Paşa hakkındaki duygularını gösteren bir risale, sonra 1169/7.X.1755 yılı hadiselerinden bahseden bir risale, bunda da ilerlemesini sağlayan diğer bir koruyucusundan, ince ruhlu Sadrâzam Abdullâh Nâ'ilî Paşa'dan (bk. Nu. yk. 250) bahsetmektedir. Kitap bu Sadrâzamın erdeminden ve olgunluğundan bahseden bir övgü ile bitmektedir.

İbrâhîm Na'îmeddîn *Muhârebât-i Macaristân* adlı eserinde (eğer bu yukarda zikri geçen eser değilse) Macaristan seferini anlatmıştır; bk. *OM*, III, 181, 10.

YAZMALAR: Viyana Millî Küt., Nu. 1113 (Flügel, *Katal.*, II, 297; Asıl ilk nusha, 306 ypr. büyüklüğünde).

KAYNAKLAR: *GOR*, VII, VI, Nu. 6 (Orada yazardan İbrâhîm Melek Efendi diye bahsedilmektedir), IX, 208, Nu. 93; Flügel, *Kat.*, II, 297 v.d.

252. ABDULGAFFÂR B. HASAN

Hayatına dair pek fazla bir şey bilinmiyen Hacı **Abdulgaffâr. b. Hacı Hasan b. Hacı Mehmed b. Hacı Abdulvahhâb** kırk hadis şerhinden başka *Umdet ül-ahbâr fi'l-(tarîh ül)- Tâtâr* adıyla Kırım hanlığının türkçe bir tarihini yazmıştır[1]. Kendisi de Kırım'da doğmuştur. Bu eserin 1157/1744 yılında yazılmış olduğu bildirilmektedir. Bundan başka 1157/1744 yılında Kırım Hanı tarafından sürgüne yollanınca Soğcak (?) kalesinde *Umdet ül-tevârîh* adlı türkçe bir dünya tarihi yazmıştır. Adı ilk geçen eserin bunun bir özeti yahut bir kısmı olması muhtemel hatta akla çok yakındır.

1 1198/1784'den evvel yazılmış olan *Tarîh el-Krim* adlı küçük bir eser (83 ypr. kalınlığında) Kahire'de *TK*, 173 v.d.'dadır.

YAZMALAR : *Umdet ül-ahbâr* : İstanbul, Esad Ef., Nu. 2331 (329 S. büyüklüğünde).

BASIMLAR : Kırım hanlarına ait olan kısım *TTEM* ilavesi olarak ve 85. (Yeni seri'nin 8.) sayıdan itibaren Necîb Âşim Bey tarafından Esad Efendi Kütüphanesindeki yazmaya dayanılarak yayınlanmıştır.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 99 v.d.

253. ABDÜLBÂKÎ, SA'DÎ

Sadî mahlasını kullanmış olan Abdülbâkî, Ahmed Dürrî Efendi (bk. Nu. 299/4)'nin kardeşidir. Onun gibi Van'lıdır. Önce divan kâtipliğinde bulunmuş ancak hayatının sonuna doğru Hotin (Polonya)'de Şıkkı sani defterdarı olmuştur. 1161/1748 yılında ölmüştür. 1146/1733 yılında Sultan I. Mahmud'dan **İdrîs Bitlîsî**'nin (bk. Nu. 28) *Heşt bihişt* adlı farsça eserini türkçeye çevirmek emrini almıştır. Bu on sekizinci yüzyılda *Heşt bihişt*'in değerli bir tarih kaynağı sayılmış olduğunu kanıtlar Bu eserin daha önce türkçeye çevrilmiş olduğuna dair bilgi bulunmadığından *Heşt bihişt*'in mevcut türkçe parçalarının düşünmeden **Abdülbâkî**'nin elinden çıktığını söylemek yerinde olur.

YAZMALAR : *Heşt Bihişt*'in türkçe tercümesinin yazmaları Nu. 28'de yazılmıştır.

KAYNAKLAR : bk. J. v. Hammer, *Journ. Asiat.*, IV, 35; *GOR*, I, XXXV, IX, 188 v.d., ancak orada Sa'dî'nin adı bildirilmemiştir; Sâlim, *Tezkire*, 353 v.d.; *SO*, III, 26.

254. SEYYİD MEHMED RİZÂ

Seyyid Mehmed Rizâ önce müderristi, sonradan Niş, Üsküdar ve Diyarbakır gibi muhtelif yerlerde kadılıklarda bulunmuş 8. Şevval 1165/19.VIII.1752'de Edirne mollalığı payesiyle *Nakîb ül-eşrâf* olmuştur. Cumada II. 1166/Nisan 1753'de Bursa kadısı olmuş ve Rebi' II. 1169/Ocak 1756'da nâkiblikden azledilmiştir. 13. Zu'l-hicce 1169/9.IX.1756'da ölmüş ve İstanbul'da Edirne kapısı önüne gömülmüştür.

Seyyid Mehmed Rizâ *Es-seb es-seyyâr fî ahbâr mülûk ül-Tâtâr* (*H. K.*, Nu. 7013 ve Nu. 14535) adlı türkçe bir Kırım hanları tarihinin yazarıdır. Çok beğenilen bu eser 871/1466 yılında **Mengli Giray Han**'la başlar ve 1150/1737 yılına, yani **II. Mengli Giray Han**'a kadar gelir[1].

YAZMALAR : Petersburg, Şark Enst., Nu. 369 (bk. *GOR*, II, VII v.d. ve **Smirnov**, *Mss. turcs* 27 v.dd.; Kahire, *TK*, 207; İstanbul, Hamidiyye, Nu. 950; Ragıb Paşa, Nu. 1016.

BASIMLAR : Kazan 1832 (**Mîrzâ A. Kazembeg** tarafından yayınlanmıştır), yanlışlı.

KAYNAKLAR : Rif'at *davhet ül-nükabâ* (İstanbul 1283), 40 v.d.; *SO*, II, 397 v.d. *GOR*, II, VII v.d.; **J. v. Hammer**, *Geschichte der Krimchane* (Viyana 1856), 8; V.D. **Smirnov**, *Krimskoe fanstvo*, I (St. Petersburg 1887), IX-XIV; *OM*, III, 58.

255. MEHMED SÂHİB, PÎRÎZÂDE

Mehmed Sâhib 1085/1674 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. **Pîrî Ağa** adlı bir Yeniçeri subayının oğludur; bundan ötürü **Pîrîzâde** adını almıştır. Bu adı halefleri şimdiye kadar kullanmışlardır (bk. *SO*, IV, 685 v.d.; **M. Hartmann**, *Unpolitische Briefe aus der Türkei*, Leipzig, 1910, 166; aynı yazar, *Dichter der neuen Türkei*, Berlin 1919, 17. not). **Mehmed Sâhib** *İlmiye* mesleğine girdi[1] *müderris* ve *imâm*, sonra da Padişah imamı ve çeşitli şehirlere kadı oldu. Muharrem 1158/Şubat 1745'de şeyhülislâm olmuş ve hastalığı dolayısıyla Rebi' I. 1159/Mart 1746'da zorunlu ayrılışına kadar bu vazifede kalmıştır. Üsküdar'da yerleşmiş

1 Kırım Hanı **Selîm Girây**'ın isteği üzerine, **Cezmî** diye anılan **Çelebi Efendi el-Âkî** (Akkermanlı ?) adlı biri bu eseri özetlemiştir. Bunun bir yazması (138 Ypr.) Kahire'de *TK*, 174'dedir. Adı *Tarîh el-Krim* dır.

1 Hocalarından biri, zamanında meşhur olan ve **İshak Hocası** diye anılan **Ahmed**'dir (Ölm. 1120/1708; bk. *GOR*, VIII, 119; *GOD*, IV, 265; *SO*, I, 236). Bu **Zemâhşerî**'nin *Mukaddimet el-edeb* (Yazm. Viyana. Millî Küt., Nu. 86 ve basımı *Aksâ el-arab fî tercemet mukaddimet el-edeb* adıyla İstanbul'da 1313 yılında, 404, 205 ve 739 S. küç. 4°)'ini türkçeye tercüme etmiş ve beğenilen bir *Münşa'ât* yazmıştır. Bunun bir kopyası Viyana'da Konsular Akademie'dedir; bk. **Krafft**, *Katal.*, 30, Nu. 91. Bu eser yazıldığı devrin tarihi bakımından da değerlidir; bk. *GOR*, IX, 479 v.dd. orada içindekiler hakkında bilgi verilmiştir.

ve 9. Receb 1162/25.VI.1749'da orada[2] ölmüştür. Mezarı Üsküdar'da Selimiye tekkesinin karşısındadır.

Birçok eserler yazmış olan **Mehmed Sâhib Efendi İbn Haldûn**'un meşhur *mukaddime*'sini ilk defa türkçeye tercüme etmiş olduğu için burada anılmağa değer[3]. **Hacı Kalfa** Nu. 14622'de **Hanîfzâde**'ye göre *Unvân es-siyer* diye anılan bu tercümeye 1138/1725 yılında başlamış fakat beş yıl sonra Rebi' I. 1143/Ekim 1730'da bırakmıştır. Ancak üçte ikisini tercüme edebilmiştir, Geri kalan üçte birini vakanüvis **Ahmed Cevdet** (bk. aş. Nu. 348) biritmiş ve **Pîrîzâde**'nin tercümesiyle birlikde yayınlamıştır. On sekizinci yüzyılın ortasında Osmanlı'lar'ın tarih anlayışlarının değiştiğini gösteren bu tercüme hiç az olmayan yazmalarının ve özellikle yeni baskılarının kanıtladığı üzre Türkiye'de çok yazılmış ve rağbet kazanmıştır.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. 189 (**Pertsch**, *Katal.*, 216 v.d.); Viyana, Millî Küt., Nu. 817-820 (**Flügel**, *Katal.*, II, 52 v.dd.); Manchester, Üniv. Küt., Lindsay kolleksiyonu, Nu. 130/3; Paris, Milli Küt., *Suppl. turc.* Nu. 1080 (Schefer Kolleksiyonu, tam değil) ve Nu. 1413; İstanbul, Hamidiyye, Nu. 926; Beyazidiyye, Nu. 2412; Ankara T. T. K. Küt., 283 (Çeviren).

BASIMLAR : Bulak, 1247, 626 S. fol.; İstanbul, 1275/7, 4 + 352 S.; 9 + 356 S.; 5 + 316 S. küç. 2°; bk. bunun için *Journ. Asiat.*, 1859, I, 528, 12; 548, 58; 1860, II, 332, 100; 1863, II, 225, 126; 1868, I, 467, özellikle 471. **Mehmed Sâhib**'in torunlarından biri olan Şeyhülislâm **Pirizâde Sâhib Mollâ, M. Hartmann**'a "Kahire basımı işe yaramaz; İstanbul basımı için müsveddesi bende bulunan ve çevirenin hazırladığı ikinci bir nusha esas tutulmuştur" demişmiş (bk. *Unpol. Briefe*, 166).

KAYNAKLAR : **İzzî**, *tarih*, ypr. 104 v.d.; **Ahmed Rif'at**, *Davhet ül-meşâyih*, 93 v.d.; *İlmiyye sâlnâmesi*, 519 v.d.; *SO*, III, 187; *GOR*, VIII, 52, 60, 62, 69, 83, 120, 235; *GOD*, IV, 265; *OM*, II, 115.

2 *GOR*, VIII, 820'ye göre Tekirdağı'nda ölmüştür.

3 **J. v. Hammer**'in Avrupa bilim aleminin dikkatini, aslı arapça olan eserin değerine çevirmiş olan ilk kişi olduğunu burada söylemek gerektir. Bk. *GOR*, III, 765.

256. MUSTAFÂ B. İBRÂHÎM

Hayatına dair pek bilgi olmıyan **Hacı Mustafâ b. Hacı İbrâhîm**, Hicrî on ikinci yüzyılın ortalarına doğru arapça bir Mısır tarihi yazmıştır. *Tarîh-i Misr* adındaki bu eser 1100/bş. 26.X.1686'dan 1152/10.IV.1739'a kadar gelir ve yazarın kendi gördüğü olayları içerdiği için değersiz değildir. Kahire'de askerî kumandanlık etmiş olan Hasan Ağa'nın hizmetinde bulunmuştur.

YAZMALAR : Kopenhang, Kıral Küt., *cod. ar.* Nu. 159 (bk. **A. F. Mehren**, *Catal.*, 101 v.d., buna göre 216 folio ypr. büyüklüğündeki yazmanın sonu eksiktir.).

KAYNAKLAR : **Mehren**, *Catal.*, 101 v.d.; **Brockelmann**, *GAL*, II, 299.

257. MUHAMMED B. ÎSÂ, İBN KİNÂN

Muhammed b. İsâ b. Mahmûd b. Kinân 1074/1663 yılında doğmuş, Şam'da müderrislik etmiş ve 1153/1740 yılına doğru yine orada ölmüştür.

Kelâm ilmi ve Coğrafyayla ilgili bazı eserlerden başka –meselâ Şam Medreseleri hakkında bir tarih ile Suriye'yi tasvir eden bir eser yazmıştır (bk. **Brockelmann**, *GAL*, II, 299, orada eserleri yazılmıştır)– **Muhammed b. Kinân** muharrem 1111/Temmuz 1699'dan başlayıp Rebi' II. 1153/ Haziran 1740'a kadar gelen arapça ayrıntılı bir rûznâme yazmıştır. Her yılın başında, hüküm süren sultanın ve Suriye' deki paşaların ve kadıların adını bildirmekte ve sonra sıra ile her gün geçen garip olayları, tanınmış kişilerle özellikle bilgin ve şairlerle ilişkilerini anlatmaktadır (**W. Ahlwardt**, *Katal.*, IX, 86 v.d.). Bundan eserin, o zamanlar Osmanlılar'ın elinde bulunan Şam şehrinin yerel tarihi bakımından büyük değeri olduğu anlaşılıyor.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. 9479/80 (**Ahlwardt**, *Katal.*, IX, 86 v.d.; çok yazıkki yazmanın bir çok yerleri eksiktir.).

KAYNAKLAR : **Muhammed Halîl el-Murâdî**, *Silk el-durer*, IV (Kahire 1301), 85; **Ahlwardt**, ayn. esr.; **Brockelmann**, *GAL*, II, 299.

258. SIRRÎ

Mahlası **Sırrî** olup kimliği ayrıca bilinemiyen bu zat III. Mehmed zamanında memurlukta bulunmuştur. Bu belki de *SO*; III, 14'de yalnızca zikrolunup hakkında fazla bilgi verilmeyen yine bu isimli ve Tekirdağ'lı[1] *mahkeme kâtibi* ile aynı kişidir. Kendisinin bir çok defalar orduda bulunduğu anlaşılıyor. Mesala **Nâdir Şâh**'la yapılan muharebelere (bk. Nu. 263 not. 1) katıldığını açıkça söylüyor.

Sırrî 1157/1744 yıllarında **Nâdir Şâh**'la yapılan muharebeleri anlatan bir eser yazmıştır. *OM*, III, 70'in verdiği bilgilerden bu eserin büyüklüğü ve içindekiler anlaşılmamaktadır. Aynı yerde yk. Nu. 203'de kaydedilmiş olan **İbrâhîm Sırrî**'nin bir eseri bu Sırrî'ye atfedilmiştir.

YAZMALAR : İstanbul, Esad Efendi[2].

KAYNAKLAR : *OM*, III, 70 yanlışlıklar ve karışıklıklarla.

259. MUSTAFÂ, RAHMÎ

Rahmî mahlasını kullanan **Mustafâ, Hüseyn Vecîhî** (bk. Nu. 177) gibi Bahçesaray'da (Kırım) doğmuştur. Bir çok memurluklarda bulunduktan sonra (*Dîvân kâtibi, Tersâne kâtibi*) büyük elçi sıfatıyla İran'a giden Kesriyeli

1 Artık mevcut olmayan Rudolf Haupt (Halle an der Saale) kitapevinin 1916'da yayınlanmış olan 13 numaralı katolog'da kaydedilmiş olan Türkçe yazmalar arasında Nu. 264'de *Verzeichnis von zeitgenössischen Dichtern aus Tekfur Daghi, angefertigt auf Wunsch des Mehmed Sa'id* Efendi (Herhalde Şehrîzâde Mehmed Sa'îd, bk. Nu. 270), *der eine türkische Literaturgeschichte schreiben wollte. Kopie nicht datiert. Das werkchen wird um* 1160/1747 *enstanden sein*, 74 *Seiten*, 21-*zeilig*, 13, 7x19,8 Sm. (=Çağdaş Tekirdağlı şairlerin listesi, bir türk edebiyatı tarihi yazmak isteyen Mehmed Sa'id !Efendi' nin isteğiyle hazırlanmıştır. Tarihi bulunmayan kopya. Küçük eser 1160/1747 sıralarında yazılmış olmalıdır, 74 sayfa, 21 Satırlık, 13, 8x19;8 sm.) bulunmakda idi. Yazar olarak **Ahmed Lutfî b. Hacı Hasan** adlı biri gösterilmiştir. Değerli olduğu anlaşılan bu yazma başka hiç bir yerde bulunamamıştır, ve bu yazmanın da nereye gittiği saptanamamıştır.

2 Bursalı **Mehmed Tâhir** Bey'in verm[illegible] ...amıyle yetersiz bilgilerden Nu. 2179 veya Nu. 2436 ve yahut de Nu. 2417 (Kars kuşatması)'den hangisini kastetmekte olduğu ne yazıkki anlaşılamıyor. Yazma fihristinde bunların yazarları hakkında hiç bir işaret yoktur.

Ahmed Paşa (bk. Nu. 246) maiyetinde Vakanüvis [1] unvanıyla İran'a gitti. Döndükten sonra tekrar tersane kâtibi olmuştur. 27. Ramazan 1164/20.VIII.1751'de Istabnul'da vebadan ölmüş ve Edirne kapısına gömülmüştür. **Mustafâ Rahmî** bir *sefâretnâme-i İrân* yazmış bunda elçilik heyetinin İran'a yolculuğunu ayrıntılı olarak anlatmıştır. Bundan başka *Tarîh-i Tatar* adını taşıyan ve Kırım hanlarının tarihinden bahsetmesi muhtemel bir eserin de **Mustafâ**'nın kaleminden çıkmış olması mümkündür.

YAZMALAR : A) *Sefâretnâme-i İrân :* bilinmiyor.– B) *Tarîh-i Tatar :* İstanbul, Esad Ef., Nu. 2091.

KAYNAKLAR : **Râmiz,** *Tezkire*; **Fatîn,** *tezkire*, 131; **Cemâleddîn,** *Aynâ-i zürefâ*, 52 v.dd.; *SO*, II, 376; *OM*, III, 57; *GOD*, IV, 171; **İzzî,** *Tarih*, 257. ypr; *GOR*, VII, 148; **Bursalı Mehmed Tâhir,** *Krim mü'ellifleri* (İstanbul 1335), 34 v.d.

260. AHMED HASÎB, MÜ'MÎNZÂDE

Mahlası **Hasîb** olan **Mü'minzâde** [1] **Ahmed** Bursalı'dır. Fakat biraz sonra İstanbul'a göçmüş ve orada 1120/1708 yılında *kitapçı* olarak Şeyhülislâm **Çatalcalı Alî** Efendi'nin hizmetine girmiştir. Sonradan bir çok yüksek İstanbul medreselerinde müderris olmuş, sonra kadılık mesleğine girerek 1147/1734 yılında Saraybosna mollası sonra Tokat daha sonra Kayseri, Bağdad ve Manisa mollası olmuştur. Ayrıldıktan sonra İstanbul'a dönmüş 1166/1753'de orada ölmuştur.

1 Eğer burada *vakanüvis* protokol şefi değil de gerçekten tarih yazıcısı anlamına ise bir daha böyle bir durum görülmemiştir; bk. *GOR*, VII, 465, not, orada *vekâ'i-nüvis* ve *vak'a nüvis* birbirinden açıkça ayırd edilmiştir. Bu suretle belki de **Nerkesî** (bk. Nu. 147)'nin durumu da kolayca anlaşılabilir. Yani **Nerkesî** ilk resmî **Vekâ'i'-nüvîs Abdurrahman Abdi** Paşa'dan önce *vekâ'i'-nüvis* olmamış yalnızca ptorokol şefi "*Vak'a-nüvis*" olarak İran seferinde bulunmuş olur.

1 Paris'de Millî Kütüphanede *Târih-i Mü'minzâde* adlı bir eser vardır, **E. Blochet,** *Catalogue de la Collection Schefer*, Nu. 1071 (S. 107 vd.)'e göre eser II. Mustafa zamanında 1106/1695 yılında yazılmıştır. O hâlde bu **Mü'minzâde**'nin eseri olamaz. Orada Nu. 1078'de (**Blochet.** *Catal.*, 172) **Seyyid Hasîb** adlı birinirin yazmış olduğu *İhtisâr-i hâdikat ül-mülûk* adlı bir eser de kaydedilmiştir. Bu başlangıçtan III. Ahmed'in hükûmetinin sonuna kadar Osmanlı tarihini kısaca tasvir etmektedir. Bunun yazarı hakkında da bilgi yoktur; bununla birlikte bk. *SO*, II, 180.

Ahmed Hasîb *Silk ül-le'âl* adıyla Süleyman Şah'dan Fatih II. Mehmed'e kadar gelen manzum bir Osmanlı tarihi yazmıştır. Bundan başka yaşamış olduğu I. Mahmud devrini de manzum olarak tasvir etmiştir. Nihayet *Dergâh-nâme* adlı bir eserde İstanbul tekkelerinin durumlarını incelemiş ve bundan başka bir de manzum **Hekîmoğlu Alî Paşa** (bk. Nu. 273) tarihi yazmıştır.

YAZMALAR : A) *Silk ül-le'âl* : Istanbul, Mevlevî tekkesi (Galata). B) *I. Mahmûd tarihi* : İstanbul, Murad Molla Kütüphanesi (Avtografya) C) *Dergâhnâme* : İstanbul, bulunduğu yer bilinmiyor. D) *Gazevât-i Hekimoğlu Ali Paşa* : bulunduğu yer bilinmiyor; bk. *OM*, III, 144.

KAYNAKLAR : **Sâlim,** *tezkire*, 221 v.d.; **Fatîn,** *tezkire*, 60 v.d.; *OM*, III, 144.

261. MEHMED ES'AD B. İSMÂ'İL

Mehmed Es'ad Zu'l-ka'de 1096/Ekim. 1685'de İstanbul'da doğmuştur. Şeyhülislam İsmâ'îl Efendi'nin (Lakabı Ebû İshak, çünkü Şeyhülislam İshak'ın, 1090-1146, babasıdır) küçük oğludur. Babasından okumuş genç yaşta *müderris* olmuş sonradan Rumeli Kazıaskeri olmuş ve nihayet babası ve kardeşi gibi en büyük dinî rütbe olan Şeyhülislamlığa yükselmiştir. (Receb 1161/Temmuz 1748). Bu memuriyette kısa bir zaman kalmış, Gelibolu'ya sürülmüş ve ancak üç yıl sonra İstanbul'a geri dönmesine izin verilmiştir. Az zaman sonra 10. Şevvâl 1166/10.VIII.1753'de orada ölmüştür. Kabri Selimiyye'dedir.

Vakanüvis **Vâsıf**'ın (*Tarîh*, 28) musikide ikinci bir **Fârâbî** ve belagette ikinci bir **Veysî** (bk. Nu. 128) ve **Nâbî** (bk. Nu. 209) diye vasıflandırdığı **Mehmed Es'ad** hemen her alanda yazılar yazmıştır. **Zemahşerî**'nin *etvâk el-zeheb*'ini tanzir etmiş, ilmi kelam'a ait eserleri şerh etmiş, şiirler (*Bülbülname* vsr.) ve kıymetli bir türkçe - Arapça - Farsça lugat (*Kitâb-i lehcet ül-lugât*, Basımı İstanbul 1216, 851 S. Folio) vsr. yazmıştır (Bk. *GOR*, VIII, 116, 168)–, ancak kısaca *Tezkire-i hânendegân* diye anılan *etreb ül-âsâr fî*

tezkiret ureſâ ül-edvâr[1] adlı küçük bir eser yazdığı için burayı ilgilendirir. 1127/1715 yılında yazmış olduğu bu eserde alfabetik sıra ile yüze yakın (97) Osmanlı hanende ve musikişinasının bir listesini yapmıştır; bk. **Hanîfzâde**, *H.K.*, Nu. 14629'da Saray Kütüphanecisi **İsmet Efendi** (bk. Nu. 352) bu eserciğe şimdiye kadar basılmamış olan bir zeyil yazmıştır.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1240 (**Flügel**, *Katal.*, II, 400; 67 ypr. 8°); Kahire, *TK*, 164.

BASIMLAR : *Tezkire-i hânendegân*'ın büyük bir kısmı 1311/1893'de İstanbul'da *Mekteb* dergisinde basılmıştır.

KAYNAKLAR : **Rif'at**, *Davhet ül-meşâyih*, 96 v.d.; *İlmiyye Sâlnâmesi*, 524; *SO*, I, 332 v.d.; *OM*, I, 238 v.d.

262. SÜLEYMÂN İZZÎ

Mahlası **İzzî** olan Süleymân, *Baltacılar Kâhyası* **Halîl Ağa**'nın oğludur. Divan kalemine girmiş ve I. Receb 1158/30.VII.1745'de **Mehmed Subhî**'nin yerine vakanüvis tayin edilmiştir. Şevvâl 1159/I. Ekim. 1746'da *küçük evkaf muhâsebecisi* ve Zu'l-ka'de 1160/Kasım. 1747'de *teşrifatçı* olmuştur. Cumada II.1168/Mart 1755'de İstanbul'da ölmüş ve şeyhi Nakşbendî Şeyhi **Murâdzâde**'nin yanına gömülmüştür.

Süleymân İzzî bir divandan başka 1157/bş. 15.II. 1744-1165/bş. 20.XI.1751 yıllarının olaylarını anlatan iki cildlik *Tarîh-i vekâ-i* (**Hanîfzâde**, *H.K.*, Nu. 14530) adıyla resmî bir Osmanlı tarihi yazmıştır. Eser iki cilttir (I. C.: 1157-1160, II. C.: 1161-1165; ypr. 288'de zeyl olarak üçüncü bir cild yazmayı tasarlamakta olduğunu söyler). Ancak üslûbu çok ağdalı olduğundan diğer vekanüvislerden hoş

1 Çok gariptir ki, kaynakları arasında her hâlde ilginç olup **Hızır b. Abdullâh b. Murâd b. Mehmed** adlı birinin kaleminden çıkmış olan *Risâle der ilm-i mûsîkî* adlı türkçe eski bir yazıyı anmamıştır; Bunun yazma nushası Paris'te Millî Kütüphane'de *Anc. fonds turc* 150.'-dedir. Ne yazık ki Osmanlılar *Tezkire*'lerde musikişinaslara az çok üvey evlat muamelesi yapmışlardır.

olmayan bir şekilde ayrılır. **Süleymân İzzî** hattatlığıyla ve tarih düşürmekteki becerisiyle de ün almıştır.

YAZMALAR : Londra, Brit. Müz, or. 9318; Royal As. Soc. (bk. *JRAS*, 1892, 548, Nu. 10, 2 ve 11); Uppsala, Üniv. Küt., Nu. 288 (**Tornberg**, *Catal.*, 198 v.d.; 1157-65 yıllarını içine alır); Petersburg, Umumî Küt., Nu. 533; Kahire, *TK*, 172 v.d.; İstanbul, Umumî Nu. 4929; Ragıb Paşa, Nu. 993; Bayezid, Nu. 2373; Hamidivye, Nu. 907/8; Esad Ef., Nu. 2166; Halet Ef., Nu. 635.

BASIMLAR : İstanbul, 1199/1784, Ad ypr. + 8 ypr. + Önsöz 288 ypr. küç. folio.; bk. **G. B. Toderini**, *Letter. turchesca*, III, 226 v.dd.

TERCÜMELER : Üslûbunun numunesi **J. v. Hammer** tarafından (*AFGH*, XIII (1822), Nu. 147ve 148 ve 150 ve 151'de (**Pertsch**, *Türk. Hss.* Berlin 187 ve bundan da *EdÎ*, II, 611 yanlıştır) almancaya tercüme edilmiştir; **M. Norberg**, *Türkiska rikest annaler*, IV, kısım (Hernösand, 1822), 1179-1234.

KISALTMALAR : **M. Wickerhauser**, *Chrestomathie* (Viyana 1853), 131 v.dd.; **V. D. Smirnov**, *Obrazçovuya proizvedeniya osmanskoy literatury* (Petersburg 1903) 119-126.

KAYNAKLAR : **Sâlim**, *Tezkire*, 474 v.d.; **Fatîn**, *tezkire*, 295; *SO*, III, 467; **Cemâleddîn**, *Aynâ-i zürefâ*, 49 v.d.; *GOR*, VIII, 78, 95, 142, 148, 149, 180, 189; *GOD*, IV, 173; *EdÎ*, II, 611; *OM*, III, 101 v.d.

263. MEHMED RÂGIB PAŞA

1111/1699'da İstanbul'da doğmuş olan sadırâzam **Mehmed Râgıb Paşa** *kâtip* **Mehmed Şevkî**'nin oğludur. 24. Ramazân 1176/8.IV.1763'de İstanbul'da ölmüş ve yaptırıp vakfetmiş olduğu çok güzel kütüphaneye gömülmüştür (bk. *GOR*, VIII, 249'daki şairane kısma). Osmanlı devletinin en büyük dayanaklarından ve en yüksek devlet adamlarından biri olan **Râgıb Paşa** Osmanlıların klasik ediplerindendir. Her sahada zarif bir uslup, çekici ve canlı bir ifade ile sivrilen (bk. **Vâsıf**, *Tarîh*, 223, orada İslâm edebiyatının diğer bir çok üstatlarıyla karşılaştırıldıktan sonra *İnsân-i kâmil* diye öğülür) eserler yazmıştır. Böyle parlak bir devlet adamının siyasî tarih yazma alanında çalışmış olması tabiidir. *Telhîsât* diye anılan siyasî yazıları bu gün bile en mükemmel yazı örnekleri olarak ünlerini korurlar. Bunlar çoğunlukla

Belgrad barışı (1739) ile bu barışa sebeb olan birlikleriyle ilgili olaylar hakkında siyasî bilgiler ile başlar ve hünkârın sağlık ve esenliğinin geri gelmiş olmasını kutlamakla biter; Bk. *GOR*, IX, 626, Nu. 3338 ila 3653 ve **A. Krafft**, *Katalog der or. Ak.* 31 v.d., Babıali ile İran Şahı **Nâdir Şâh** [1] arasında 1149/1736 yılında vuku bulan barış görüşmeleri hakkındaki ve *tahkîk ve tevfîk* adıyla tanınmış olan risalesi ile daha çok *Telhîsât*'ın başında bulunan Belgrad'ın 1739 yılındaki fethini bildiren *Fethiyye-i Belgrâd* [2] adlı risalesi de tarihe aittir. Farsça yazılmış iki eseri türkçeye çevirmeye başlamışsa da bunları tamamlayamamıştır fakat bunlar bile Osmanlı nesrinin en ustaca yazılmış eserlerindendir.

---

1 Divan Kâtibi **Fâhrîzâde Seyyid Abdullâh** *Ferecnâme* adlı eserinde **Ahmed Paşa** ile **Nâdir Şâh** arasındaki savaş ve görüşmeleri (bk. *GOR*, VIII, 38 v.dd.) şairane, daha doğrusu manzum olarak anlatmıştır. Bunun bir nushası Berlin'de Devlet Küt., Nu. 221'dedir (25 ypr.; **Pertsch**, *Katal.*, 249). Osmanlılar ile Nâdir Şah arasındaki savaş Osmanlı şair ve tarihçilerinden bir çoğunun eserlerine ya tamamen yahut kısmen konu olmuştur. Bunlar arasında şunlar vardır :

I. *Mekâle-i vak'a fi muhâsara-i Kars*, Kars Kalesinin 1157/1744 yılında kuşatılmasını (bk. *GOR*, VIII, 57) anlatır, yazma nushaları : Paris, Millî küt., *suppl. turc* 1094 (Schefer Koleksiyonu) ve İstanbul, Esad Ef., Nu. 2417.

II. *Tarîh der beyân-i icmâl-i ahvâl-i Nâdir Şâh*, Nâdir Şah'la olagelen savaşları anlatır; yazması İstanbul'da Esad Ef., Nu. 2179'da ve -değişmemiş adla- Nu. 2436'da. Bk. bunun için yk. Nu. 258 oraya göre bu yazmalardan biri **Sirrî** adındaki bir yazarındır.

III. *Tarîh-i Vak'a-i Nâdir Şâh*, 1156/1743 yılında Nâdir Şah tarafından Musul'un kuşatılmasını anlatır, yazması Londra Britanya Müz., *Add.* 7867, I (**Rieu**, *CTM*, 250a).

IV. Nâdir Şâh'la savaşmış olup Cumada I. 1158/Haziran 1745'de Halep civarında Merc Dâbik'de ölmüş olan Ruhâ valisi (1156-1158) **Ahmed Paşa**'mn tarihi; yazması, Londra, Brit. Müz., *Add.* 7866 (**Rieu**, *CTM*, 64 v.d.) ve belki de Gotha, Memleket küt., Nu. 165 (**Pertsch**, *Katal.*, 136; tam değil).

V. *Fethnâme der hakk-i Gürcistân*, Şair **Nâmî**'nin Gürcistan'ın fethine dair eseri. Her hâlde *GOD*, IV, 305'de **Hekîmoğlu Alî Paşa**'ya yazılmış olan mersiyenin yazarı olarak kaydedilmiş olan **Namî** de aynı adam olmalıdır; Yazması, Uppsala, Üniv. Küt., Nu. 293 (**Tornberg**, *Catal.*, 201).

VI. *Gazevât-i Topal Osmân Paşa*, Sadrıâzam Topal Osmân Paşa'nın 1144-1732 yılında İran'da yaptığı savaşlara dair; rivayete göre bir Hristiyan tarafından yazılmış; Yazması : Viyan, Millî Küt., Nu. 1102 (**Flügel**. *Katal.*, 11, 290, orda adı *Gâzevât-i cuyûş-i osmâniyye* diye uydurulmuştur); Paris Millî Küt., eskiden Arsenal Küt., Nu. 43; bk. *AGH*, XIII (1822), 390, Nu. 88, orda yazılış yılı yanlışlıkla 1068/1657 olarak gösterilmiştir.

2 1155'de ölmüş olan Mustafâ Münîf adında biri (bk. *SO*, IV, 519 ve *OM*, II, 418 v.d.) *Fethnâme-i Belgrâd* adlı bir eserde Belgrad'ın Osmanlılar tarafından bu defaki fethini överek anlatmıştır. (Bu eserin yazması, Ankara T. T. K. Küt., Nu. 6'dadır, Çeviren)

Bunlar **Mîrhvând**'ın *Ravzet es-sefâ*'sı ve **Abdurrezzâk b. İshak**'ın *Matla es-sa'deyn* (**Hanfîzâde**, *H.K.*, Nu. 14619) adlı Timurlular tarihidir. **Râgıb Paşa** şair olmak itibariyle de aynı derecede kutlanmıştır; en önemli şiirleri *Divân* (Basım : Bulak 1252, 71 S. Büy. 8° ve basıldığı yer yok (= Bulak), 1253, 122 + 61 S. 8°)'ında toplanmıştır. Bunların bazıları devrinin büyükleri için yazılmış kasidelerdir.

YAZMALAR : A) *Telhisât* : Berlin, Devlet Küt., Nu. 426 ve 427 **Pertsch**, *Katal.*, 422 v.d.); Münih Devlet Küt., Nu. 130 (?; **Aumer**, *Catal.*, 39); Viyana, Millî Küt., Nu. 317 ve 318, I (**Flügel**, *Katal.*, I, 287); Gene orda, Kons.-Akad., Nu. 93 (**Krafft**, *Katal.*, 31 v.d. içindekiler hakkında tam bilgi ile); Ankara T. T. K. Kütüphanesinde Yazm. Nu. 6'da *Müsevedde-i Râgıp Paşa* adıyla 1152 yılı muharebelerine ait bir mektup, *Risâle-i Râgıp Paşa* adıyla 1152'de Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında vuku bulan savaş ve barışla ilgili bir risale (82 ypr), vesair mektuplar ve *telhîsât* bulunmaktadır (Çeviren).– B) *Tahkîk ve tevfîk* : Berlin, Devlet Küt., Nu. 220 (**Pertsch**, *Katal.*, 248 v.d.); Viyana, Kons.– Akad., Nu. 277 (**Krafft**, *Katal.*, 105, içindekiler hakkında bilgi ile); *GOR*, VII, vı, Nu. 10'da bahsedilmiş olan yazma bugün kaybolmuşa benziyor; Paris, Millî Küt., *suppl. turc* 1111 (Schefer Kolleksiyonu); İstanbul, Ragıb Paşa, Kahire, *TK.*, 181.– C) *Fethiyye-i Belgrâd* : Çoğunlukla *telhîsât* yazmalarında bulunmaktadır, ayrıca Berlin, Devlet Küt., Nu. 220, II (**Pertsch**, *Katal.*, 248 v.d.).– D) *Ravzet es-sefâ* tercümesi : Münih, Devlet Küt., Nu. 65 (**Aumer**, *Catal.*, 20).– E) *Matla es-sa'deyn* : Tercümesi : bilinmiyor.

BASIMLAR : İkinci (Bulak?) basımında (1253) *Telhîsât* kısmen basılmıştır.

KAYNAKLAR : **Ahmed Câvîd**, *Verd-i mutarrâ*, 4 v.dd.; *SO*, II, 358 v.dd.; *GOD*, IV, 177 v.d.; *GOR*, VII, VIII *passim*, özellikle VIII, 254 v.dd. tam değer verilerek; *OM*, II, 190 v.dd.; **Ahmed Resmî**, *sefînet er-rü'esâ*, 90 v.d.

264. MEHMED ÂKİF

Mehmed Âkif *Mîrmîrân* **Ebû Bekir** Paşa (bk. *SO*, I, 178; ölm. 1167)'nın oğludur ve bir kaç defa *teşrifâtçı* olmuş ve azledilmiştir. Bu sırada bir çok başka vazifelerde de bulunmuştur; bk. *SO*, III, 287'ye tarihleriyle. **Mehmed Âkif** azledildikten sonra 1. Zu'l-hicce 1171/6.VIII.1758'de İs-

tanbul'da ölmüştür. Üsküdar'da gömülüdür. Salacak'da bir mescid yaptırmıştır; bk. *Hadîkat ül-cevâmi*, II, 226; IX, 133, Nu. 795.

Mehmed Âkif sade üslûplu bir Osmanlı tarihinin yazarıdır. Bu tarih 1178/bş. 1.VII.1764'den 1181/bş. 30.V. 1767'ye kadar gelir; Yani III. Mustafâ'nın hükûmetinin (1757-1774) ilk yıllarını içine alır.

YAZMALAR : İstanbul, Esad Ef., Nu. 2108 (*Tarîh-i cülûs-i sultân Mustafâ hân b. sultân Ahmed Hân*, yani III. Mustafa'nın cülusu tarihi, bu yukarıda verilen bilgiye uymamaktadır.).

KAYNAKLAR : *SO*, III, 287; *OM*, III, 103.

265. AHMED B. ALÎ EL - MANÎNÎ

Ahmed b. Alî b. Ömer b. Sâlih b. Ahmed[1] **el-Osmânî** (*H. K.*, Nu. 14789 ve Nu. 14826'da açıkça *el-udevî*) Manîn' lidir; bundan dolayı daha çok **el-Manînî** diye anılır; 12 Muharrem 1089/6.III.1678'de orada doğmuştur. Genç yaşda Şam'a gelmiş, orada okumuş, Emevî Camisinde müderris olmuştur. 19. Cumada II. 1172/17.II.1759'da Şam'da ölmüştür.

Utbî'nin tarihine (bk. *H.K.*, Nu. 14826) yazmış olduğu *el-feth el-vehbî alâ tarîh Ebî Nasr el-Utbî* adlı bir şerhden başka, bir kaç benzeri gibi (bk. yk. Nu. 101. not 1.) *el-i'lâm fî fezâ'il el-Şâm* adı altında Şam'ın iyiliklerini anlatan arapça bir eser yazmıştır. Bunu **Şerîf (Mehmed)** Efendi adlı biri türkçeye çevirerek Vali Alî Paşa'ya sunmuştur.

YAZMALAR : A) *el-i'lâm fî fezâ'il el-Şâm*, arapça asıl eser : Kahire, *AK*, V, 137. – **Şerîf (Mehmed)**in türkçe tercümesi : Münih, Devlet Küt., Nu. 95 (**Aumer**, *Catal.*, 28).– B) *el-feth el-vehbî alâ tarîh ebî Nasr el-Utbî* : msl. Viyana, Millî Küt., Nu. 948 (**Flügel**, *Katal.*, II, 171); Eser 1286'da Kahire'de basılmıştır.

KAYNAKLAR : Kahire, *AK*, V, 137 (tam tarihlerle); **Muh. Halîl Murâdî**, *Silk el-dürer*, I (Kahire 791), 133 v.dd. (ayrıntılı biyografya); **Brockelmann**, *GAL*, II, 282.

1 Bk. Kahire, V, 137, orada 9 atasından bahsedilir.

266. İBRÂHİM B. SÜLEYMÂN, NİHALÎ

Mahlası Nihâlî olan İbrâhîm b. Süleymân *Halîfe* Harameyn Muhasebesinde baş kesedâr sonradan divan Kâtibi olmuş ve 1186/1772'de İstanbul'da ölmüştür.

Mir'ât ül-devlet adında tarihi bir risale yazmıştır. Bunda 1182/1769 Türk - Rus savaşının sebeplerini göstermeğe çalışmıştır. Bundan başka *Mir'ât ül-ukelâ* adıyla ahlak bilgisi hakkında bir eser yazmıştır; bu beş bâba ayrılır. Bunların içindekiler *OM*, III, 155 v.d.'ında gösterilmiştir. Bundan başka tıb bilgisi ile uğranmış olduğu anlaşılıyor.

YAZMALAR : İstanbul, bk. *OM*, III. 155 v.d., ne yazık ki orada hiç bir işaret yoktur.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 155 v.d; *GOD*, IV, 38(?).

267. ÖMER VAHÎD, DİLÂVER AĞAZÂDE

Ömer Vahîd, Dilâver Ağa'nın oğlu olup İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Bir çok memuriyetlerde bulunmuş (*SO*, III, 591'de bunlar aynen yazılıdır), *reisülküttâb* olmuş. 23. Zu'l-ka'de 1172/18.VII.1759'da İstanbul'da ölmüştür.

Ahmed Tâ'ib' (bk. yk. Nu. 224)'in *Hadîkat ül-vüzerâ'* sına bir zeyl yazmış olduğu için burada anılmağa değer. *Gülzîbâ* adında olduğu rivayet olunan bu eser Damad İbrahim Paşa'nın sedaretine kadar (1143/1730) gelmektedir. Başka yerde eserin adı *İcmâl-i menâkib-i vüzerâ-i izâm* olarak gösterilmektedir; **Hacı Kalfa** Nu. 14710 (bk. Nu. 4462)'da **Hanîfzâde** eserin adını sadece *Zeyl-i hadîkat ül-vüzerâ* diye yazmış yılını da 1162 olarak kaydetmiştir (**Krafft**, *Katal.*, 121, ebcedli tarihe göre : 1162)[1].

1 W. Pertsch'in *Türk. Kat. Berlin* 264 v.d.'ında 238 numaralı yazma için söyledikleri iyice anlaşılamıyor. Bana kalırsa bunu **Ömer Vahid'in** yazmış olduğundan şüpheye yer yoktur. Hakkında araştırmada bulunulursa bu iki eserin yani **Şehrîzâde Mehmed Sâ'id'in** *Gül zibâ*'sı ile **Ömer Vahid'in** Zeyl'i arasında ilişki olup olmadığı ve varsa niteliği anlaşılacaktır. **Mehmed Sa'id'in Belgrad'da Defterdarlık'da** bulunmuş olan Ömer adlı birinin müsvedde halinde yazdığı bir eserden yararlanmış olması bu vazife de bulunmamış olan **Ömer Vahid'le** ilgisi olduğu sonucunu vermez. Fakat buna karşın **Mehmed Sa'id** belki de **Dilâver Ağazâde'nin** eserinden yararlanmış ve bunu devam ettirmiştir. Bütün sorunun önemi ikinci derecededir.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1096, 4 (**Flügel**, *Katal.*, II, 287), Nu. 1244, 2 (**Flügel**, *Katal.*, II, 403); Kons. Akad., Nu. 318 (**Krafft**, *Katal.*, 121); Manchester, Üniv. Küt., Lindsay Kolleksiyonu, Nu. 98; Kahire, *TK*, 230; İstanbul, Esad Ef., Nu. 2440.

BASIMLAR bk. yk. Nu. 224'de **Ahmed Tâ'ib**'e.

KAYNAKLAR : **Fatîn**, tezkire, 435 v.d.; *SO*, III, 593 v.d.; **O. M. v. Schlechta - Wssehrd**, *SBWAW*, *phil. hist. Kl.*, XX, 462, Nu. 313, *Sefînet er-rü'esâ*. 98 v.dd.

268. İSMÂ'ÎL ÂSIM, KÜÇÜKÇELEBİZÂDE

Âsım Mahlaslı İsmâ'îl, reisülküttab **Küçük Çelebi**'nin oğludur. Bundan dolayı **Küçükçelebizâde** diye anılır. İlmiye Mesleğine girmiş 1120/1708'de *müderris* olmuş sonra eski şeyhülislâm İsmâ'îl Efendi'nin kızıyla evlenmiş, 1. Rebi I. 1145/Ağustos 1732'de Yenişehir, 1152/1739'da Bursa, 1157/1744'de Medine, Zul-ka'de 1161/Ekim. 1748'de İstanbul kadısı olmuştur. Şevvâl 1162/Eylül 1749'da azledilmiş, Muharrem 1169/Ekim. 1755'de Sadrı Anadolu payesini elde etmiştir. Sonra kendisine Sadrı Rumeli payesi verilmiş ve Zu'l-ka'de 1172 başlarında Temmuz 1759'da *Şeyhülislâm* olmuştur. Yedi ay sonra 26. Cumada II. 1173/15. II. 1760'da ölmüş ve İstanbul'da Molla Güranî mahallesinde gömülmüştür. İsmâ'îl Âsım memuriyetlerine ilâve olarak, Haleb'e gönderilmiş olan **Mehmed Râşid**'in yerine 28. Ramâzan 1135/3.7.1723'den itibaren vakanüvislik'de de bulunmuştur. Bu sıfatla Zu'l-ka'de 1134/13.VIII.1722'den 1141/27.VII.1728'e kadar gelen (*H.K.*, Nu. 14528, **Hanîfzâde**) ve **Mehmed Râşid**'in eserini (bk. yk. Nu. 237) devam ettiren bir Osmanlı devleti kroniği yazmıştır.

1170/1756'da tamamlanmış olan *Divân*'ı da (*H.K.*, Nu. 14696, **Hanîfzâde**) burada anılmağa değer; çünkü bunda 1127-1155/1716-1742 yıllarının en önemli olayları hakkında yazılmış olan manzumeler ve III. Ahmed ile I. Mahmud'a kasideler vardır. Nihayet Hoca **Gıyâseddîn** *Nakkâş* tarafından 825/1422'de yazılmış olup **Şâh Roh Mîrzâ**'nın 822/

1419'da Ming sülalesinden Çin İmparatoru Yung Lo'ya gönderdiği elçi heyetinin macerasını anlatan ve Şeyh **Kemâleddîn Abdurrezzâk b. Celâleddîn İshak**'ın *Matla es-sa'deyn*[1] adlı eseri vasıtasıyla tanınmış olan risalesini *Acâ'ib ül-letâ'if* adıyla farsçadan türkçeye çevirmiştir. Damad İbrahim Paşa'nın teşvikiyle tercüme edilen bu eser yine ona ithaf edilmiştir.

YAZMALAR[2] : A) *Tarîh-i vekâ'i :* Paris, Millî Küt., Schefer Koleksiyonu, Nu. 1075 (her halde sonradan uydurulmuş olan ve o zaman çokdan modası geçmiş olan *Tarîh-i âl-i Osmân* adıyla); İstanbul, Nuri Osmaniyye, Nu. 3096.– B) *Divân :* Viyana, Millî Küt., Nu. 738 (**Flügel**, *Katal.*, I. 687 v.d.).– C) *Acâ'ib ül-letâ'if :* Paris, Millî Küt., Schefer koleksiyonu Nu. 1169; İstanbul, Millet Kütüphanesi, Alî kolleksiyonu.

BASIMLAR : A) *Tarîh :* İstanbul, Zu'l-hicce 1153/Şubat 1741, bk. yk. **Mehmed Râşid**'e.– İkinci Yayın : İstanbul, 1. Muharrem 1282/ Mayıs 1865, bk. **Mehmed Râşid**'e.– B) *Divân*, basıldığı yer yok. İstanbul) 1268/1852, 2 + 65 S. Büy. 8°. (*Ta'lik* taş basımı).– C) *Acâ'ib ül-letâ'if*, **Alî Emîrî** tarafından yayınlanmıştır. İstanbul 1331, 47 S. Uzunlamasına küç. 8°.

TERCÜMELER : **M. Norberg**'in, *Turkiska rikest annaler*, IV. Kısım (Hernösand 1822), 1081-1115'de *tarîh* kısmen tercüme edilmiştir.

KISALTMALAR : **Necîb Âsım Bey**, *TOEM*, II. C., S. 553-563; 592-598 (Sayı 39/40)'da **İsmâ'îl Âsım**'ın terekesi arasında çıkan yazılardan parçalar yayınlanmıştır.

KAYNAKLAR : **Fatîn**, *tezkire*, 265; **Cemâleddîn**, *aynâ-i üzrefâ*, 45 v.d.; *SO*, I, 366; *GOD*, IV, 196; **Gibb**, *HOP*, IV, 74; *OM*, III, 43 v.d.; 45, v.d.; *SO*, I, 366; *GOD*, IV, 196; **Gibb**, *HOP*, IV, 74; *OM*, III, 43 v.d.; *Edİ*, I, 868 **Çelebizâde** maddesi (**C.Huart**); Bk. Biyografya bilgileri ile yayınlanmış olan *Divân*'a; *ZDMG*, XX (1866), 453 (**O. M. v. Schlechta-Wssehrd**).

1 *Matla es-sa'dayn* adındaki Timurîler tarihi (704-875/1304-1470)'de sadrâzam **Râgıb Paşa** tarafından türkçeye çevrilmiştir; bk. **Hanifzâde**, *H. K.*, Nu. 14619'da ve yk. Nu. 263. Eserin kendisi için bk. **J. v. Hammer**. *Wiener Jahrbücher*, LXXI. Cild., *Anz.–Bl.* 32-47 ve Et. Quatremère, *Notices et extraits*, XIV. Cild, S. 1-514. Burda *Antoine Galland*'ın (1646-1715) aslı farsça olan bu eseri "*Histoire des princes de la ligne de Tamerland* (*Matlaa assaadein*) adıyla Fransızcaya tercüme etmiş olduğuna ve bunun bir yazma nushasının Paris'de bulunması gerektiğine işaret edilmelidir; bk. (*Michaud*) *Biorg. Univers., nouv. ed.*, XV., 441. Eski tarihlerde arapça, farsça ve türkçeden fransızcaya tercüme edilmiş olup bütün Fransa'ya yayılmış olan eserleri toplamak, mümkün ise bastırmak, işe yarar bir hale sokmak fransız orientalistik'in red edemiyeceği bir borcudur.

2 **İsmâ'îl Âsım**'ın elinden çıkma türkçe bir yazma eser Münih'de Bavyera Devlet Küt., Nu. 69'da bulunmaktadır.

269. ABDURREZZÂK, NEVRES

Mahlası **Nevres** olan **Abdurrezzâk** Kerküklüdür. Genç yaşında İstanbul'a gelerek orada okumuş olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul'da önce müderris olmuş sonradan 1159 1746 yılında kaza mesleğine girmiştir. *SO*'ya göre Saraybosna ve Kütahya kadılıklarında bulunmuştur. Özellikle acı ve incitici tarih beyitleri yazarak şuna buna dil uzattığından dolayı şair **Haşmet** (bk. Nu. 275) ile birlikte Bursa'ya sürülmüş ve **Vâsıf**'ın bildirdiğine göre (*Tarîh*, 211) oradan Kütahya'ya gönderilmiştir. Karşılaştığı muameleden duyduğu üzüntü ile hastalanarak Şevvâl 1175/Mayıs 1762' de Bursa'da ölmüştür. Mezarı *Hazreti Üftâde* Camisinin kapısının karşısındaki mezarlıktadır.

Kendisinden sonra gelen bir adaşından ayırt edilebilmek için daha çok **Nevres-i Kadîm** adıyla anılan **Abdurrezzâk Nevres** farsça - tükçe bir *Divân* (Basım, İstanbul, 1290/1873, 334 S. 8° ve bildirildiğine göre 1304/1886)'dan başka 1143/1730'da **Nâdir Şâh**'la yapılan bir savaşın tarihini yazmıştır. **Hekîmoğlu Alî Paşa**'nın maiyetinde bu savaşta bulunmuştur. *Tebrîziyye-i Hekimoğlu Alî Paşa* adını taşıyan bu eser özellikle süslü bir üslûp ile yazılmıştır ve tarih kaynağı olarak büyük bir değeri yoktur[1].

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. *or.* 8° 2186 (yazarın temize çektiği nusha); İstanbul, Esad Ef., Ş. 2252.

KAYNAKLAR : **Fatîn**, *tezkire*, 419; *SO*, IV, 587; *OM*, II, 459 v.d.; *TTEM* 16. Sayı yeni seri (= 93), 197 not.; **Gibb**, *HOP*, IV, 134 v.dd.; *GOR*, VIII, 74, 92, 244; *GO*, IV, 321 v.dd.; **Mahmûd Kemâl** Bey'in hazırlamış olduğu etaflı bir biyo-bibliyografya henüz yayınlanmamıştır.

1 Nesir ve nazımından örnekler bir kitap hâlinde toplanarak *Eser-i nâdir* adıyla 1302 yılında İstanbul'da basılmıştır; *Divân*'ının adı *Mebâliğ ül-hikem* olup bu terkib kitabın bitirilmesi tarihi olan 1172/1758 yılını gösterir.

270. MEHMED SA'ÎD, ŞEHRÎZÂDE

Şimdiye kadar hayatı hakkında elde edilen bilgi 1143/1730 yılında İstanbul'da doğmuş ve memur iken 1178/bş. 1.VII.1764 yılında yine orada ölmüş olduğundan ibarettir; bk. aşağıda Nu. 10'daki avtobiyografyasına.

Mehmed Sa'îd bir çok tarihi eserlerin ve derlemelerin yazarıdır. **Mehmed Tahîr** Bey haklı olarak edebî çalışmalarını **Hacı Kalfa**'nınkilerle karşılaştırmıştır. Şimdiye kadar iyice tanınmamış olması hiç de yerinde değildir.

1. *Nevpeydâ* adıyla III. Osman zamanında (1754-1757) tarihî bir eser yazmıştır. Bunda Hülefây-i Râşidîn ve Osmanlı sultanlarından bahseden yüz *Mebhas* vardır ve 699'dan 1000 yani 1300'den 1591 yılına kadar gelmektedir. Yazar girişte yararlandığı kaynaklar hakkında ayrıntılı bilgi vermekte, biyografyasını ve eserlerinin bir listesini yazmaktadır.

YAZMALAR : İstanbul, Millî Küt., Halis Efendi Kolleksiyonu. (Unikum).

Bundan başka **Mehmed Sa'îd** aşağıdaki tarihî eserleri yazmıştır :

2 — Heşt bihişt, kısa bir İstanbul tarihi.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

3 — *Zubdet ül-tevârîh*[1] : Yaradılıştan Sultan I. Mahmud'a kadar (1730-1754) gelen bir tür dünya tarihi. İki cüz.

YAZMALAR : Kahire, *TK*, 206 (1. *cüz* : 293 ypr., 2. *cüz* : 301 ypr).

4 — *Tuhfet el-mustafaviyye fî beyân kapudânân el-devlet el-aliyye* : Bütün derya kaptanlarının biyografyaları, *Kapdân-i Deryâ* **Mustafâ Paşa**'nın (bk. **Vâsıf**, *Tarîh*, I, 193) emriyle yazılmıştır, yani 1174/1761 yıllarında[2].

1 *OM*, III, 76'da Kırım Hanlarından kısaca bahsettiği söylenen *Lubb ül-tevârîh* adlı bir eser kaydedilmiştir.

2 Kaptân-ı Deryâ ve şair Kırımlı **Abdullâh Râmiz Paşa** (Ölm. 1226-1811'de Yerköy Romanya'da, orada gömülmüştür; bk. *OM*, II, 194 d)'nın **Mehmed İzzet** adlı oğlu, 761 yılından 1253 yılına kadar gelen Osmanlı Deryâ kaptanlarının biyografyalarını *Harîta-i kapudânân-i deryâ* adıyla yazmıştır. Bu ad eserin yazılış tarihi olan 1253-1837 tarihini gösterir. Eser 1285-1868

YAZMALAR : Kahire, *TK*, 180 v.d.

5 — *Zubdet el-muta'allike :* **Baltaoğlu Süleymân'dan Soğan Yemez Mahmûd Paşa'ya** (14. Zu'l-ka'de 1159/28.XI. 1746'da azledilmiştir, eserin 1750'de yazılmış olması muhtemeldir) kadar bütün derya kaptanlarının biyografyaları, rivayete göre Nu. 4'de kaydedilen eserin bir kısaltmasıdır.

YAZMALAR : İstanbul, Millet Kütüphanesi, Hâlis Efendi Koleksiyonu.

6 — *Kurrat el-ebsâr fî netâ'ic el-tevârîh ve'l-ahbâr*; Nu. 10.

YAZMALAR : Kahire, *TK*, 214 (Avtografya; II. Bayezide kadar 981/1486 gelir).

7 — *Ravzat el-selâtîn :* içindekiler kesin olarak bilinmiyor.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

8 — *Nuhbet-i Sa'îdî :* İçindekiler kesin olarak bilinmiyor.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

9 — *Gülzibâ :* Osmânzâde Ahmed Tâ'ib'in (bk. yk. Nu. 224) *Hadîkat ül-vüzerâ* adlı tezkiresinin zeyli; **Nişâncı Ahmed Paşa'dan** (III. Ahmed zamanında) **Sa'îd Mehmed Paşa'ya** kadar (I. Mahmud zamanında, 1169/1755 otuz bir sadrazamın hayatını anlatır. 1161-1748 yılında yazılmıştır.[3]

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. 238 (**Pertsch,** *Kat.*, 264 v.d.); Münih, Devlet Küt., Nu. 84, ypr. 155-194 (**Aumer,** *Cat.*, 26); Viyana, Nu. 1244, 3 (**Flügel,** *Kat.*, II, 403 *Silihdâr* **Mehmed Paşa'dan** (1143/1731 de azledilmiştir) **Sa'îd Mehmed Paşa'ya** kadar (1163/1750) gelir; Nu. 1246 (**Flügel,** *Kat.*, II, 404; **Nişâncı Mehmed Paşa'dan Sa'îd Mehmed Paşa'ya** kadar); İstanbul, Beyazıd (Velieddin Ef.,). – Ankara, Türk Tarih Kurumu, Küt., Yazm. Nu. 39 (Çevire).

---

yılında İstanbul'da basılmıştır, 220 S. küçük 8s. Kahire *TK*. 200'de bu eserin 1249-1833 yılında aynı büyüklükte ve aynı adla basılmış olduğu kaydedilmiş ise de baskıyı hiç bir yerde görmedim. Zaten gösterilen basılış yılı da yazılış yılına uymamaktadır. Bk. *OM*, III, 107.

3 Bu eserden ne kadar bir kısmın **Mehmed Sa'îd** Efendiye ait olduğu henüz tesbit edilememiştir, bk. **W. Pertsch,** *Kat. Berl.*, 264 v.d., Nu. 238'de.

10 — *Metn el-tevârîh : Kurrat el-ebsâr* adlı eserinin bir tür dizini (indeks), sonunda üç sayfa uzunluğunda arapça bir avtografyası (ypr. 65 v.dd.).

YAZMALAR : Petersburg, Şark Enst., Nu. 59 (v. Rose, *Catal.*, 31 v.d.); 70 ypr.; yazarın avtografyası.

11 — *Ravzet ül-enfus fi'l-tarih* : **Hacı Kalfa**'nın *Cihânnumâ*'sma (bk. yk. Nu. 113, 3 ve 7.) zeyildir ve Rebi II. 1153 başında / Haziran 1740'da yazılmıştır. Eserin yazar tarafından son olarak gözden geçirilmediği anlaşılmakta ise de bu eserin değeri çok büyüktür[4].

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., *or.* 2° 3336 (tam değil).

KAYNAKLAR : *Türk Yurdu*, III. Yıl., 6. cild. 62. sayı, S. 2069 v.d. (**Mehmed Tâhir**); *OM*, III, 75 v.d.; **Brockelmann**, *GAL*, II 429. Bu çok bilgili ve her alanda yazı yazmış kişinin tam bir incelemesi henüz yapılmamıştır ve çok gereklidir.

271. MUSTAFÂ KESBÎ

Kesbî adıyla anılan **Mustafâ** Edirneli'dir, ancak 1051/1641'de ölen hemşerisi şair **Mehmed Kesbî** ile (bk. *SO*, IV, 76 ve *GOD*, III, 287) karıştırmamalıdır. Bu ikisinin arasında bir hısımlık olduğu anlaşılıyor. Çünkü her ikisi de Edirneli **Şâhidî Çelebi** (ölm. 901/1495'den sonra bk. *SO*, III, 132)'nin halefleri olarak gösterilirler.

Kesbî kendisinin de katılmış olduğu 1182/1768 Rus Seferinin *İbretnumâ-i devlet* adlı kısa bir tarihini yazmıştır.

YAZMALAR : İstanbul, Arkeologya Müzesi[1].

KAYNAKLAR : **Rif'at Osmân**. Edirne Rehnumâsı 1336/1920), 109; *OM*, III, 131.

4 *MSOS*, XXIX. Cild., II. Kısım, S. 109'da **F. Taeschner**'e göre **Şehrîzâde Ahmed b.** *müzehhib* **Sa'id** (ölm. 1178) adlı birinin eseri söz konusudur. Eğer **Şehrîzâde Mehmed Sa'id** gerçekten 1143/1730'da doğmuş ise -ki bazı deliller bunun aksinedir- ihtiyarlığından dolayı bu eserin yazarı olamaz. Ancak **Mehmed Sa'id**'in babasının adının ne olduğu ve *Müzehhib* olup olmadığı tesbit edilmelidir. Gerçekten, Berlin'deki avtografya olduğu anlaşılan yazmada ypr. 4r, yukardan 3. satırda açıkça **Şehrizâde Ahmed b.** *Müzehhib* **Sa'id** okunmaktadır.

1 İstanbul'da Husrev Paşa Kütüphanesinde Nu. 429'da **İbrâhîm** adındaki birinin *İbretnumâ* adlı ve rivayete göre tarihi bir eseri vardır, burada bundan bahsedemiyeceğim.

272. MEHMED SUBHÎ

Mehmed Subhî, *Beylikçi* **Halîl Fehmî** Efendi'nin oğludur ve İstanbul'da doğmuştur. Devlet hizmetine girmiş; divan kâtibi olmuş ve sonraları bir takımı yüksek olmak üzere bir hayli memuriyetlerde bulunmuştur; bk. *SO*, III, 220'ye; bunlar orada sırasıyla sayılmaktadır. 1170/1756'da *darbhâne emîni* olmuş, iki yıl sonra da *Yeniçeri kâtibi* tayin edilmiştir. Şevvâl 1175/Mayıs 1762'de *defter emîni* beş yıl sonra da ikinci defa olarak *baş muhâsebeci* olmuştur. Sefer 1183/Haziran 1769'da vakanüvis olarak Sadırâzam karargâhında bulunurken Babadağın'da ölmüştür. **Hüseyn Şâkir**'in (bk. Nu. 248) halefi olarak 1148/bş. 24.V.1735 yılından beri bu memuriyette bulunmakta idi.

Mehmed Suphî vekanüvis sıfatıyla *Tarîh-i vekâ'i* adıyla 1143/bş. 17.VII.1730 yılından 1156/bş. 25.II.1743 yılına kadar geçen zamana ait bir Osmanlı tarihi yazmıştır. (Bk. **Hanîfzâde**, *H.K.*, Nu. 14529). Bundan başka **Hanîfzâde**, *H.K.*, Nu. 14532'ye göre *Tarîh-i vekâi'i-Bosna* adıyla (bk. yk. Nu. 247 not.) Bosna seferini tasvir etmiştir.

YAZMALAR : *Tarîh-i vekâ'i* : Londra, Bri. Müz., *or.* 1131 (**Rieu**, *CTM*, 57 v.d.); Royal Asiatic Society, bk. *JRAS*, 1892. S. 548; Uppsala, üniversite Küt., Nu. 28t(**Tornberg**, *Catal.*, 198, buna göre yazma 1141 [1]; 1156 yıllarını içine almaktadır); Petersburg, Umvî Küt., Nu. 532; İstanbul, Esad Ef., Nu. 2096; Halet Ef., Nu. 634; Abdullah Ef., Nu. 245; Bayezidiyye, Nu. 2371; Hamidiyye, Nu. 904; Âşir Ef., Nu. 237 (tam değil).

BASIMLAR : **Mehmed Subhî**'nin tarihi, **Sâmî** ve **Şâkir** Efendilerin tarihleri ile bir arada olmak üzere 1198 yılında İstanbul'da basılmıştır; bk. yk. Nu. 239 ve 248.

TERCÜMELER : Kımen, **M. Norberg**, *Turkiska rikets annaler*, IV. Kısım (Hernösand 1822), 1115-1179.

KISALTMALAR : **M. Wickerhauser**, Chrestomathie, 98-128.

KAYNAKLAR : *GOR*, VII, 437, 472, VIII, 39, 336; *GOD*, IV, 266; **Fatîn**, *tezkire*, 236; *SO*, III, 220.

1 Bk. bu yıl ve bundan sonraki yıl için *TOEM*, (1. sayı 1910), v.dd.'ındeki **Ârif Bey**'in verdiği bilgilere.

273. İSMÂ'İL ZİYÂEDDİN, ZİYÂ'Î

İsmâ'îl Ziyâeddîn üç defa sadırâzam olmuş olan **Hekimoğlu Alî Paşa**'nın oğludur. İlmiye mesleğine girmiş, bir çok medreselere müderris olduktan sonra sırasiyle İzmir ve Bursa'ya kadı tayin edilmiştir (Muharrem 1163/Aralık. 1749). Sonra da Mekke mollalığı ve İstanbul mollalığı payelerini almış ve nihayet Anadolu Sadrı payesine erişmiştir. 29 sefer 1179/18.VIII.1765'de ölmüş ve babasının türbesi yakınına gömülmüştür. Mahlası **Ziyâ'î**'dir.

1140/bş. 19.VIII.1727 yılından 1171/bş. 15.IX.1757 yılına kadar gelen *vekâ'i-nâme* adlı bir tarihten başka babası sadırâzam **Hekimoğlu Ali Paşa** (15. Şa'bân 1100/4. VI.1689'da doğmuştur. Babası, II. Mustafa'nın hekimbaşısı Venedig'li mühtedi **Nûh Efendi**'dir, 1171/1758 yılında ölmüştür; bk. *Edİ*, I, 309, Nu. 8)'nın *Metâli ül-aliyye fî gurret ül-gâliyye* yahut kısaca *Tarîh-i Alî Paşa* denilen bir tarihini yazmıştır. Bu eser 1173/1760 yılında bitmiştir[1].

YAZMALAR : A) *Vekâ'i-nâme :* bilinmiyor.– B) *Metâli ül-aliyye :* Viyana, Millî Küt., Nu.1114 (**Flügel**, *Kat.*, II, 298; bk. *GOR*,IX, 209, Nu. 99). İstanul, **İbnülemîn Mahmûd Kemâl Bey** Kolleksiyonu Nu. 385, Tarihî kısım.

KISALTMALAR : **Mahmûd Kemâl** Bey tarafından, *TTEM*, 93. (16). sayı (1926). 197-210.

KAYNAKLAR : Râmiz, *Tezkire*; **Mahmûd Kemâl** Bey ayn. esr., S. 208 (**Râmiz**'den alınmıştır); *OM*, III, 18.

274. MEHMED HÂKİM

İstanbul'lu Seyyid **Mehmed Hâkim** memuriyete girmiş, Hocagândan olmuş (bk. *GOR*, VII, 567, not.) ve 1173/1759 yılında *cebeciler kâtibi* tayin edilmiştir. Bir yıl sonra *sipâhi kâtibi* ve 1176/1762'de *mâliye tezkirecisi* ve aynı zamanda vakanüvis olmuştur. 1180/1766'da tekrar *Cebeci-*

1 Paris'de Millî Küt.,'de *ancien Fonds turc* 241'de **Şâzî** (?) adlı bir şairin *Medhiyye-i Alî Paşa ve gencine-i pur temâşâ* adlı bir eseri vardır. Bu medhiyenin hangi Alî Paşa'ya ait olduğunu tesbit edemedim.

ler kâtibi ve sonra da ikinci *rûznâmeci* olmuştur. 1184/1770 yılında ölmüş ve Üsküdar'da Ayrılık çeşmesi[1]'nin yanına gömülmüştür.

Seyyid Hâkim vakanüvis sıfatıyla *Tarîh-i vekâ'i* adıyla (*H.K.*, Nu. 14531) bir takım yazılar yazmıştır. Bildirildiğine göre bunlar 1160/1747 yılından başlar, Receb 1180 başı/Haziran 1766'ya kadar gelir. *GOR*, VIII, 287'ye göre ancak 1178/1765 yılı ile başlamaktadır. **Ahmed Vâsıf** tarihini yazarken bundan yararlanmıştır.

Seyyid Hâkim'in Haliç'te Sütlice ile Eyüb arası donduğu zaman Cumada 1168/Şubat 1755'de düşürmüş olduğu tarih meşhurdur; bk. *GOR*, VIII, 178. Bundan başka bir *Siyer-i Nebî* (bk. **Hanîfzâde**, *H.K.*, Nu. 14764) yazmıştır, bunun yazma bir nushası Viyana'da Millî Kütüphanede Nu. 1255' de **Flügel**, *Kat.*, II, 411'dir.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., *or.* 2° 3338 (Muh. 1160-1170 yıllarını içine alır; 128 ypr. kalınlığındadır); Uppsala, Üniv., Nu. 289 (1171/2 yıllarını içine alır; bk. **Tornberg**, *Catal.*, 199); İstanbul, Bağdad Köşkü.

TERCÜMELER : Kısmen, **M. Norberg**, *Turkiska rikets annaler*, *IV.* kısım (Hernösand 1822), 1389-1415.

KAYNAKLAR : *SO*, II, 101; **Vâsıf**, *tarîh* I, 280; *GOR*, VIII, 287, 523; *J*, II, 142; **Cemâleddîn**, *Aynâ-i Zürefâ*, 54; *GOD*, IV, 220; **Fatîn**, *Tezkire*, 53.

275. HAŞMET

Kazıasker **Abbâs** Efendi'nin oğlu olan *Haşmet*[1] sadrazâm Râgıb Paşa (bk. yk. Nu. 263)'nin mahremi ve nedimi idi. Fakat Şevvâl 1172/Haziran 1759'da, acı sözlerinden dolayı, şair **Abdurrezzâk Nevres** (bk. Nu. 269) ile birlikte önce Bursa'ya sonra da Rodos'a sürülmüştür. Sonradan onu İzmir'e göndermişlerse de orada az kalmış, tekrar

1 Ayrılık Çeşmesi Hacıların kendilerini yolcu eden yakınlarına ve dostlarına veda ettikleri çeşmenin adıdır.

1 Türkçesi böyle ise de telaffuzu Hişmet'dir.

Rodos'a yollanmıştır. 1182/1768'de orada ölmüştür. Mezarı ünlü Kapdan **Murâd Re'is**'in (bk. *GOR*, IV, 440, Not. a) türbesinin yanında deniz kıyısındadır.

Divanı ile (*Divân*, dört kısım olarak Bulak'da basılmıştır, 1257, 63, 13, 78, 20 S. 8°) ün almış olan Haşmet, **Hibetullâh** Sultan'ın doğuşu (21. Receb 1172) münasebetiyle [2] *Sûrnâme* yahut *vilâdetnâme* adlı bir eser yazmış olduğu için burada anılmağa değer. Bu eser bu türlü yazıların en sonuncularından biridir [3].

YAZMALAR : Bilinmiyor.

KAYNAKLAR : **Fatîn**, *Tezkire*, 61; **Vâsıf**, *tarîh*, 211; *GOR*, VIII, 244 (orada arapça söylenişi ile **Hişmet** diye adlandırılmıştır); **Gibb**, *HOP*, IV, 140 v.dd.; *OM*, II, 141; *SO*, II, 233; bk. *Divân* Yayımındaki biyografik girişe.

276. MUSTAFÂ RESÎD, ÇEŞMÎZADE

Daha çok **Çeşmîzâde** diye anılan **Mustafâ Reşîd** Mekke kadılarından birinin oğludur. İstanbul'da okumuş olduğu anlaşılıyor. Süleymaniye *Dâr ül-hadîs*'inde *müderris* olmuş ve 1184 yılının Receb'i sonunda yahut Şa'bân'ında/Kasım 1770'de ölmüştür. **Çeşmîzâde** bir süre vakanüvis Seyyid **Hâkim** Efendi'nin yardımcısı (*Halîfe*) olmuş ve kendisi 1180'den 1182'ye kadar vakanüvislik ederken **Mûsâzâde** ve **Hasan Behcetî** (bk. aş. Nu. 227) kendisine yardımcılıkta bulunmuşlardır.

Çeşmîzâde'nin tarihî yazılarından **Ahmed Vâsıf** yararlanmıştır.

YAZMALAR : Uppsala, Üniv. Küt., Nu. 290 (**Tornberg**, *Catal.*, 199; 1180/2 yıllarını içine alır); İstanbul, Esad Ef.

2 Bk. Bu Sultan için **Sâmih Fethî**'nin *Hibetullâh Sultân ve zevci* adlı eserine, İstanbul 1330, 16 S. 8°.

3 **Lebîb** mahlasını kullanmış olup II. Mehmed zamanında yaşadığı muhtemel olan (bk. *OM*, II, 406) bir şair de (Doçent Doktor **Jan Rypka**' (Prag)nın bildirdiğine göre böyle bir *Sûrnâme* yazmıştır. Bunun her halde Unikum olan bir nushası İstanbul Yıldız Kütüphanesinde (Yani şimdi Üniversite Kütüphanesi) bulunuyormuş.

TERCÜMELER : Kısmen **M. Norberg**'in *Turkiska rikets annaler*, IV. Kısım (Hernösand 182), 1416-1424 (Gürcistan Seferi).

KAYNAKLAR : **Vâsıf**, *tarîh*, 4, 280; *OM*, III, 45 (orada ölüm yılı ve mezarı hakkında verilen bilgi bir karıştırma sonucudur; bk. *SO*, II, 390 aş.); **Fatîn**, *Tezkire*, 138; *SO*, II, 389; **Cemâleddîn**, *aynâ-i zürefâ*, 54 v.d.; *GOD*, IV, 237 v.d.

277. MEHMED ABDULLÂH, MUSÂZÂDE

Mûsâzâde Mehmed Abdullâh 1160/1747 yılında önce kadı sonraları *müneccimbaşı* olarak görülmektedir. Nihayet vakanüvis **Çeşmîzâde Mustafâ Reşîd** Efendi'nin (bk. yk.) yardımcısı olmuş ve bu suretle zamanının önemli kişileriyle yakın ilişkilerde bulunmuştur. 18. Zu'l-ka'de 1196/25.10. 1782'de İstanbul'da ölmüştür. **Musâzâde** iki sözden ibaret bir *Vekâ'i-nâme* yazmıştır. Bunda Osmanlı tarihinin kendi zamanına ait olaylarını anlatır. Gaip olmuş olması muhtemel olan bu eserden **Ahmed Vâsıf** (bk. aş. Nu. 304) tarihini yazarken yararlanmıştır; **Vâsıf**, eksikliklerini **Musâzâde**'nin eserinden tamamladığını söyler.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

KAYNAKLAR : **Vâsıf**, *tarîh*, 4, 280; bk. *GOR*, IX, 256, Nu. 84 ve *OM*, III, 45 (**Çeşmîzâde** kelimesi altında) ve 171, 5 aş.; **Cemâleddîn**, *Aynâ-i zürefâ*, 55; *SO*, III, 387, orada ölüm tarihi olarak 18. Ramâzan 1194 gösterilir.

278. HASAN B.YÛSUF

Hasan b. Yûsuf Ahiskalı'dır (Ahalçıh, Ahis'ha; bk. *H.K.*, *Cihânnumâ*, 408 v.d.) ve Tunus Dayısı **Mehmed**'in maiyetinde bulunmuştur.

Hasan *Tehzîb ül-tevârîh* adındaki eserinde Tunus Beyliği ile Venedik arasında geçen savaşları (1189/1774)[1] tasvir

1 12. Cumada I. 1193/28.V.1779'da yazılmış olup yazarı bilinmeyen *El-zuhret el-neyyire fi bayân mâ cerâhina agârat alâ'l-cezâ'ir cunûs el-kefere* adlı bir eserde Hristiyanların Cezayir'e dokuz defa hücumları anlatılmıştır. Eser Londra'da Britanya Müzesinde Nu. *Add.* 9701' (**Rieu**, *CTM*, 65) dedir.– Bk. **H.-D. de Grammont**, *Histoire d'Alger sous la domination turque* (Paris 1886). 209 v.dd.

etmiştir. Bu savaşları oldukça büyük bir filonun başında bulunan Amiral **Angelo Emo** idare etmiş ve bu savaşlar Venedik'i eskisi gibi haraç vermeğe mecbur kılan 1780 tarihli bir barış ile sonuçlanmıştır (bk. **Zinkeisen**, *GOR*, VI, 545). **Hasan**'ın bu eseri türkçe yazılmıştır ve küçüktür. **Hasan**'ın hayatına dair başka bilgi yoktur.

YAZMALAR : İstanbul; bk. *OM*, III, 47, 316 (orda yazardan yanlışlıkla **Yûsuf** diye ahsedilmiştir).

KAYNAKLAR : *OM*, III; 47.

279. MUSTAFA ŞEMSÎ

Hayatı hakkında yeter bilgi olmayan Hoca **Mustafâ Şemseddîn** İspanyol'ların Cumada II. 1189 başında/30. VI.1775'de Cezair'e hücumlarını anlatan bir *Nâme* yazmıştır. Bununla **Hasan b. Yûsuf**'un eseri isteğe uygun bir kılıkta tamamlanmaktadır [1].

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1116 (**Flügel**, *Kat.*, II, 299; yazarın yazmış olduğu nushadan kopya, *Nâme-i Şemsî Mustafâ hoca*, 22 ypr. Folio).

KAYNAKLAR : **Flügel**, *Katal.*, II, 299; *Der İslâm*, XIV (1925), 362, Nu. 1 (**J. H. Mordtmann**).

280. HASAN BEHCETÎ

Hasan Antepli'dir. Genç yaşında İstanbul'a gelmiş, kadı sonradan **Kara Halîlzâde Mehmed Sa'îd'** (bk. Nu. 229. not 5) in *mektupçu*'su olmuş 1189 başında/1775'de vakanüvis tayin edilmiş bir yıl sonra azledilmiştir. Ölümü yılının belli olmadığı anlaşılıyor.

Küçük Kaynarca'dan hemen evvelki zamana ait olan yazılarını **Enverî**, tarihinin birinci kısmına almıştır.

KAYNAKLAR : **O. v. Schlechta - Wssehrd**, *OGNZ*, 5; *SO*, II, 32; **Cemâleddîn**, *Aynâ-i zürefâ*, 56.

1 Burada Nu. 109 1. nottaki işarete ilâve olarak **Hoca Sa'deddîn**'in sonra da şeyhülislâm olan oğlu **Mehmed Es'ad**'ın kazıasker iken kısa bir Tunus tarihi yazmış olduğu söylenmelidir. Bunu **Alî Emîrî** (Bk. Aş. Nu. 374) o zaman kendisinin olup şimdi millet kütüphanesinde bulunan yazma nushaya göre *Tûnus Tarihi* adıyla yayınlamayı tasarlıyormuş.

281. SÜLEYMÂN ÖMERZÂDE

Ahiska'lı (Ahalçın, bk. yk. Nu. 278) olan babası **Ömer**'den ötürü daha çok **Ömerefendizâde** diye anılan ve şişmanlığından dolayı da *şişman* **Süleymân** yahut *Şişman Mollâ* yahud da *çarköşeli* lakablarını kazanan **Süleymân** İstanbul'da doğmuştur. 1178/1764'de ilmiye mesleğine girmiş, 1208/9.VIII.1793'de Yenişehir'e (Larisa), iki yıl sonra (Şa'bân 1209/Şubat 1795) da Edirne'ye kadı olmuş altı yıl sonra Mekke payesini (1213/bş.15.VI.1798) ve bundan sonra da İstanbul payelerini almış 1216/14.V.1801'de gerçekten İstanbul kadısı olmuş 1222/11.III.1807'de Fındıklı'daki köşkünde ölmüştür. 1190/21.II.1776'da kendisine verilip bir yıl sonra elinden alınan vekanüvislik vazifesini pek fena yapmıştır. **Enverî**, tarihinin ikinci kısmında bunun yazılarından yararlanmıştır.

KAYNAKLAR : **O. M. v. Schlechta - Wssehrd** *OGNZ*, 5; *SO*, III 92, **Cemâleddîn**, *aynâ-i zürefâ*, 56 v.d.

282. İBRÂHÎM, NAZÎR

Mahlası **Nazîr** olan **İbrâhîm b. Mustafâ** Edirneli'dir., ve **Mehmed Kâmî** (bk. Nu. 225)'nin kardaşı oğludur. Edirne mahkemesinde kâtip idi. 1188/1744 yılında Edirne'de yahud eski Zağra'da ölmüştür.

Tam listesi *OM*, II, 46'da bulunan bir çok eserlerden başka **İbrâhîm Nazîr** *Muhtasar Tarîh-i Osmânî* adlı kısa bir Osmanlı tarihi yazmış ve **Hibrî** (bk. yk. Nu. 184)'nin *Enîs ül-müsâmirîn*'in tamamlayıcı bir özetini hazırlamıştır. Bu eser **Bâdî Ahmed** Bey (bk. Nu. 355)'in üç cildlik Edirne tarihinden sonra değerini yitirmiştir.

YAZMALAR : A) *Muhtasar Tarîh-i Osmâni* : bilinmiyor.– B) *Enîs ül-müsâmirîn* telhisi : bilinmiyor; bk. **Rif'at Osmân**, Edirne rehnumâsı, 111.

KAYNAKLAR : **Sâlim**, *tezkire*, 674; *GOD*, IV, 304; **Rif'at Osmân**, *Edirne rehnumâsı*, 111; *OM*, II, 45 v.d.

283. MAHMUD, URFÎ

Urfî Mahmûd Ağa **Bostancı başı** Hacı **Ali Ağa** (kendisine *suhte* adı takılmıştır; bk. *SO*, III, 514; en son olarak Şevvâl 1067/Temmuz 1657'den Cumada II. 1068/Mart 1658'e kadar Yeniçeri ağalığında bulunduktan sonra ölmüştür)'nın oğludur ve Edirne'de doğmuştur. *SO*, III, 454'e göre III. Mustafa zamanında (1757-1779) **Bölükbaşı**'lıkta bulunmuş ve 1192/1778'de doğduğu şehirde ölmüştür. Şeyhî Çelebi Camisinin duvarının dibinde gömülmüştür. 1910 yılına kadar mevcut olan mezar taşı bugün gaip olmuştur.

Urfî Mahmûd Ağa bir çok tarihî eserlerin yazarıdır. Meselâ *Mefhûm ül-tevârîh* adı altında içeriğini bilmediğim iki ciltlik bir tarih yazmıştır. Bundan başka *Muhabbetnâme-i Urfî*[1] adlı bir manzume ve Sultan III. Mustafa'ya sunmuş olduğu küçük bir Edirne tarihi yazmıştır. **Rif'at Osmân** Bey'e göre *Cevrî Tarîhi* adıyla tanınan ve basılmış bulunan eser bu eserdir (bk. bunun için yk. Nu. 184.)[2]. **Urfî Mahmûd** Ağanın seleflerinden **Hibrî Çelebi**'den aktarmalarda bulunmuş olduğu anlaşılıyor.

YAZMALAR : A) *Mefhûm ül-tevârîh* : İstanbul Alî Emîrî Efendi Kütüp., Bugün Millet Kütüphanesi.– B) *Mahabbetnâme* : bilinmiyor.– C) *Edirne tarihçesi* : **Rif'at Osmân** Bey'in özel kütüphanesinde, bk. *OLZ*, 1926, Sp. 861 v.d. (orada yazar ve zamanı hakkında çok yanlış bilgiler verilmektedir).

KAYNAKLAR : **Rif'at Osmân**, *Edirne rehnumâsı* (Edirne 1336), 105; *SO*, III, 454; *OM*, III, 5 v.d.

284. SÜLEYMÂN B. ŞAMDÂNÎZÂDE

Tokat Pazar'lı **Şamdânîzâde Mehmed** Ağa'nın oğlu olan **Süleymân** İstanbul'da, Fındıklı'da doğmuştur. Bundan dolayı daha çok Fındıklılı diye anılır. Daha iki müverrih de

1 **Rif'at Osmân** Bey'in eserinde tertip yanlışlığı sonucu *metnâme* yazılmıştır; bk. *OM*, III, 5, buna göre manzume 412 beyitten oluşmaktadır.

2 Gerçekten de adı geçen eserin birinci cüzünün 15. sayfasında bu şüpheyi kuvvetlendirici bilgiler vardır; *hrfî* ancak Urfî'nin bir dizgi yanlışlığı sonucundaki şekli olabilir.

(bk. Nu. 223 ve Nu. 352) aynı adla anıldıkları için bu, bazı karışıklıklara sebeb olmaktadır. Kaza mesleğine girmiş Beypazarı, Pravişte (Kavala cıvarında) gibi yerlerde kadılıkta bulunmuş ve en son Fayyum (Mısır)'da çalışmıştır. Fayyum'a gitmeden önce Rumeli Kazıaskeri ve azledildikten sonra *Beyt ül-mâl kâtibi* olmuştur. 1193/1779 yılında İstanbul'da ölmüştür. Eyyüb'de eski Feshane fabrikasının karşısındaki Balcık Tekkesinde gömülüdür.

Mollâ Süleymân, içinde Osmanlı hanedanının kroniği bulunan bir dünya tarihinin yazarıdır. *Merî ül-tevârîh* adını vermiş olduğu bu eseri tam on üç yıl çalıştıktan sonra 1188/1774 yılında bitirerek Sultan I. **Abdülhamid**'e sunmuştur. Eseri sonradan 1191 sonuna/1777 Ocağına kadar devam ettirmiştir. Eserin başında Osmanlı Sultanlarının (I. Abdulhamid'e kadar), sadırâzamlarının (1192/1778'e kadar) ve şeyhülislâmlarının (1192/1778'e kadar) listeleri vardır. Eserde önce **Hacı Kalfa**'nın (bk. yk. Nu. 173/2) *Takvîm ül-tevârîh'i* ve şerhleri bulunmakta sonra yazarın yazdığı kısımlar gelmektedir. Bu eserin tarihî değeri çok büyüktür. Özellikle yazarın yaşadığı ve açık bir biçimde tasvir ettiği devir için bu değer daha büyük ölçülüdür. Kısmen kendisinin meydana çıkardığı 400'den fazla kaynaktan yararlanmıştır.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. or. 4°. 1128 (593 ypr); or. 2° 3344; Viyana, Millî Küt., Nu. 1141 (**Flügel**, *Katal.*, II, 315; tam değil, eserin yalnız son 4,5 yıl hakkındaki bölümünü içerir); İstanbul, Umumî.

BASIMLAR : İstanbul, 1338, 509 S. Büy. 8°, **Ahmed Tevhîd** Bey'in önsözü ile. Bütün eserin birinci cildi, 926/1520 yılına kadar gelir. İkinci cild basılmaktadır (Şimdiye kadar çıkmadığı anlaşılıyor; çeviren).

KISALTMALAR : **V. D. v. Smirnov**, *Obrazçovyya proizvedeniya osmanskoy literatury* (S.T Petersburg 1903), 102 v.dd.

KAYNAKLAR : **Cevdet**, *tarîh*, 2. Basım, I, 165, 166; *SO*, III, 86; **O. M. v. Schlechta - Wssehrd**, *OGNZ*, 13 v.d. (**Mollâ Süleymân**'ın eserlerini haksız olarak değersiz diye göstermektedir); Basım'ın birinci cildine **Ahmed Tevhîd** Bey'in önsözü, buna uzun bir de giriş ilâve edilecekmiş; *OM*, III, 76.

285. HASAN, GİRİDÎ

Giridî Hasan (Giridî, **V. D. Smirnov**'un okuduğu gibi Kürdî değil) adlı biri 1197/1783 yılında, vatanı olan adanın üç bölümünden oluşan bir tarihini yazmıştır. Ancak bu eseri kendisinin mi yazmış olduğu, yoksa kaynaklardan mı derlediği sorunu çözülmemiştir. Şimdiye kadar ele geçen biricik yazma nushası aşağıdaki şekilde dizilmiştir : 1-135 ypr : *tarîh-i cezîre-i Girîd sene* 1055, yani adanın Köprülü Ahmed Paşa tarafından zabtı ve 1080/1669 yılına kadar sürüp gelen olaylar : bk. yk. Nu. 189. Bunun eski bir eserden, belki de Nu. 189'da adı geçen ve bu olayı anlatan eserden alınmış ve özetlenmiş olması ihtimal dahilindedir; 135v-143r ypr.: Girid antikiteleri hakkında risale, bu **Abdullâh b. Vehb** adlı birinin *Ravzat el-mi'mâr*'ı ile (başka nerede olduğunu bilmediğim bir eser) **Ebu'lmehâsin b. Tagriberdî** (bk. Nu. 9 ve Nu. 42)'nin *Nucûm el-zâhire fî mulûk Misr ve'l-Kâhire*'sinden bir toplamadır; 143v-167v ypr.: *Tarîh-i Moskof*, yani **Baltacı Mehmed** Paşa'nın 1122/1711 yılında Rusya seferinin tasviri. Belki de bu kısım aynı adı taşıyıp yazarının meçhul olduğu söylenen (bk. aş. Nu. 288 Not. 2) eserdir. Ancak **Hasan Giridî**'nin bunun yazarı olup olmadığı şüphelidir. 166v-167 ypr. da bir otobiyografya varsa da, ne yazık ki bunu **V. D. Smirnov** kısmen olsun bildirmemiştir.

YAZMALAR : St. Petersburg, Şark Enst., Nu. 359 (**Smirnov**, *Catalogue*, 18 v.d.).

KAYNAKLAR : **V. D. Smirnov**, *Catalogue*, 18 v.d.

286. ABDURREZZÂK BÂHİR PAŞA

Abdurrezzâk Bâhir Paşa, *reisülküttâb* Kastamonu'lu **Hacı Mustafâ** Efendinin oğludur. Memuriyet hayatına atılmıştır. Kendisi de *reisülküttâb* olmuştur. 1194/1780 yılında vali bulunduğu Urfa'da ölmüştür.

Abdurrezzâk Bâhir Paşa **Zemahşerî**'nin *nevâbig el-kelim* (bk. **C. Barbier de Menynard**'ın yayını *Journ, Asiat.*, VII. Seri, 6. cild, Paris 1875, 313-440, ve **M. J. de Goeje**, *ZDMG*, XXX (1876), 569 v.dd.)'ine *Şumûs el-bevâzig fî idâ'e müşkilât el-nevâbig* adıyla şöhret yapmış olan bir şerhden başka *Mecma ül-uhûd* adlı devlet siyasetine ait bir eser yazmıştır. Bu eserin tarihî araştırmalar için de değeri varmış; Materiyel olmadığı için içindekiler hakkında burada daha geniş bilgi vermek mümkün değildir.

YAZMALAR : *Mecma ül-uhûd* : bilinmiyor.

KAYNAKLAR : *OM*, III; 106; *SO*, III, 335 v.d.; **Resmî**, *Sefînet er-rü'esâ*, 108 v.dd.

287. MAHMUD SÂBİT

3. Şa'ban 1124/5.IX.1712'de İstanbul'da ölmüş olan Uziçe'li (Bosna) şair **Alâeddîn Sâbit**[1] ile karıştırılmaması gereken **Mahmûd Sâbit** adlı biri 1186/7 yani 1772/3 yıllarında Silistre'nin Ruslar tarafından kuşatılmasında ve Türkler tarafından kurtarılmasında bulunmuş ve *Tarîh-i cedîd-i Silistre* adıyla 1182-8 yıllarında geçen olayları etraflıca tasvir etmiştir. Eserin başında, adı geçen kalenin[2] 1087/1676 yılında başlayan kısa bir tarihi bulunmaktadır. Herhalde gene bu **Mahmûd Sâbit** bir halk kitabı halini almış olan bir eserinde **Cezair'li Gâzi Hasan Paşa**'nın kahramanlıklarını anlatmıştır. Ch. Schefer'in Kütüphanesinde 1141 numaralı yazmadaki (bk. **E. Blochet**, *Catalogue*, 190) işaret doğru ise ve bu Hasan Paşa'ya ait ise bu eser, bu meşhur Osmanlı amiralinin (bk. **J. H. Mordtmann**, *Edİ*, I, 1084

1 Hemşerisi **Vusletî** (bk. Nu. 196) gibi **Alâeddîn Sâbit** de *Zafernâme* adıyla tanınmış ve basılmış olan (İstanbul, 1299, 46 S. 8s) bir dasitân yazmış ve buna Kırım Hanı **Selîm Girây**'ın Macaristan seferini anlatmıştır. Bk. onun için *Beitraege zur Biographie, Charakteristik und Interpretation des türkischen Dichters Sâbit*. I. Kısım (Prag, 1924, XII, XII, 1)4 S. 8°) **Jan Pypka** tarafından.

2 Kırım Savaşında Silistre tekrar kuşatılmıştır; bu kuşatmanın tarihini **Ahmed Hâfız** *Silistre muhâsarası* (Basımı İstanbul 1290, 96 S. 8°) adlı bir eserde anlatmıştır.

v.d.; ölm. 14. Receb 1204, Şumla, orada Bektaşi tekkesinde gömülüdür) emriyle meydana gelmiştir ve adı *Gazevât-i ceza'irli Gâzi Kapudân-i deryâ Hasan Paşa*'dır. Yukarda zikredilen 1141 numaralı yazmada sadece *Tarîh-i Hasan Paşa*[3] adıyla anılan bu eser **J. v. Hammer**, *GOR*, notda ayrıca büyük bir değer vermemekte ve ondan "Muğlak ve karışık" diye bahsetmektedir.

YAZMALAR : A) *Tarîh-i cedîd-i Silistre* : Viyana, Millî Küt., Nu. 1121/2 (**Flügel**, *Katal.*, 302 v.d.; bk. bk. *GOR*, VIII, 423, not *f.*); Ankara, T. T. K. Küt., Nu. 47 (ancak bu yazmanın adı *Muhâsara ve Vekâ'i-i Silistre der Sene* 1185-188'dir, Çeviren).– B) *Gazevât-i Hasan Paşa* : Viyana, Millî Küt., Nu. 1256 (**Flügel**, *Katal.*, II, 412); Paris, Millî Küt., *Suppl. turc* 1053 ve 1141 (Schefer Kolleksiyonu); İstanbul, Esad Ef., Nu. 2419.

KAYNAKLAR : *OGNZ*, 18 ve adı geçen yazma katalogları.

288. AHMED B. İBRÂHÎM, RESMÎ

Resmî diye anılan **Ahmed b. İbrâhîm**, lakabının da anlattığı gibi Resmo'ludur (Rethymno, Girid) ve aslen Rum'dur (bk. *GOR*, VIII, 202). 1112/1700'de doğmuş, 1146/1733'de İstanbul'a gelmiş, orada okumuş ve ünlü *Re'is* **Tavukçu Mustafa Efendi**'nin bir kızı ile evlenmiş ve Babıâli hizmetine girmiştir. Muhtelif şehirlerde bir çok memuriyetlerde bulunmuştur (bk. *SO*, II, 380 v.d.). Sefer 1171/Ekim. 1757'de Osmanlı elçisi olarak Viyana'ya gitmiş ve döndükten sonra gördüklerini yazmıştır. Zu'l-ka'de 1176/ Mayıs 1763'de elçilikle tekrar Batıya, bu sefer Berlin'e Prusya sarayına gönderilmiştir. Bu elçilik seyahatini de etraflıca yazmıştır. Prusya politikası hakkında fikirlerini, Berlin şehri ve sakinleri hakkındaki tasvirlerini içine alan bu eser bir hayli zamandan beri Batı'da dikkati çekmiştir. Daha birçok memuriyetlerde bulunduktan sonra 2. Şevvâl

3 Bu eserin çeşitli tertip veya şekilleri mi söz konusudur meselesi tabiatiyla burada aydınlatılamıyacaktır Hasan Paşa'nın *gazevât*'ı söylendiği gibi bir halk kitabı olmuştur.

1197/31.VIII.1783[1]'de İstanbul'da ölmüştür. Mezarı Üsküdar'da Selimiye mahallesindedir.

Adı geçen Viyana ve Berlin sefaretnamelerinden başka, Ahmed Resmî Rus - Türk[2] savaşı ve Küçük Kaynarca barışından (1769-74) sonra *Hulâset ül-i'tibâr* adlı bir risale yazmış ve bunda hem gözlemci hem de savaşçı olarak Osmanlı tarihinin bu zamanına ait izlenimlerini belirtmiştir. Ancak *Tezkire*'lerinin önemi daha büyüktür. Bunlar 1157/1744'de yazmış olduğu ve içine altmış dört Re'is Efendi'nin biyografyaları bulunan *Halîfet er-rü'esâ* ve içinde *kızlar ağaları*'nın biyografyaları bulunan *Humeylet* (*Hamîlet* ?) *ül-küberâ* adlı eserlerdir. Bu sonuncusunun başında bu vazifenin Osmanlı Devletindeki kökeni ile gelişmesine ait tarihî bir önsöz bulunmaktadır. Ahmed Resmî'nin buna benzer eserlerinden biri de Hacı Mehmed Emîn b. Hacı Mehmed Alaybeyizâde'nin[3] 1077/1666 yılında yazmış olduğu *Vefeyât pür iber* (bk. Hanîfzâde, *H.K.*, Nu. 14990)'ine yaz-

1 Bk. bununla birlikte *OM*, III, 59'a, oraya göre 1193/1779'da ölmüştür, ve H. F. v. Diez, *Wesentl. Betrachtungen*, 105'de 1202/1787 yılında ona İstanbul'da tesadüf ettiğini söyler. F. Berlin (*Journ As.*, 1868, I, 478)'e göre 1197/1783'de ölmüştür.

2 On sekizinci yüzyıldaki Rus - Türk savaşlarını görenlerden bir takım Osmanlılar bunları bir çok kitaplarda anlatmışlardır. Fakat bunların yazarlarının kim oldukları yeter derecede tesbit edilememiştir. Münih'te Bavyera Devlet Kütüphanesinde Nu. 91'de (Aumer, *Catal.*, 27) üç kısma ayrılmış olup 1122/1710 yılında başlayarak Türklerle Ruslar arasındaki savaşları anlatan *Tarîh-i Moskof* adlı bir kitap bulunmakdadır. Bildirildiğine göre yazarı bilinmeyip 1182-88/88-1768-74 Türk - Rus savaşından bahseden *Tarih-i Sefer-i Rûsyâ*, yahut *Rûsiyâ Seferi* adlı bir kitap vardır; bk. Yazm. Nu. 1115, Viyana, Millî Küt., (Flügel, *Katal*, II 298 v.d.), Yazm. Nu. 295, Uppsala, Üniversite Küt., (Tornberg, *Cat.*, 201 v.d.: *Vekâ'i-i sefer-i moskov*) ve Yazm. Nu. 2143, Esad Ef., Küt., İstanbul, bu Kütüphanenin defterine göre eserin yazarı Sa'îd adlı biridir.– Ramazân 1244/Mart 1829'da Bulak'da *Tarih-i Rûsyâ* adıyla ilk defa basıldıktan sonra (160 S. küç.-fol.), Cumada I. 1246 ortasında *Âmedci* Sa'dullâh Efendi'nin düzeltmeleriyle tekrar basılmış olan (5 ypr+225 S.–fol.) eserin aslı fransızcadır ve Jean - Henri Castéra'nın *Histoire de Catherine* II, *impératrice de Russie* (Paris 1800) adlı kitabından Divan tercümanı Yakovaki Argyropulo tarafından türkçeye çevrilmiştir. Y. Argyrolopulo Yunan karışıklıklarından dolayı Bursa'da sürgün'de bulunurken bazı yüksek zevatın arzusu üzerine bu eseri seçkin ve güzel bir üslup ile tercüme etmiştir.

3 G. Flügel bunu "Lâlâ'i-Beyzâde" şekline sokmuş ise de bu mümkün değildir. Gerçekte söz konusu olan 1091/1680'de Ayasofya'da *müderris* iken İstanbul'da ölen Üsküblü Mehmed Emîndir. Hayatı hakkında daha geniş bilgi için bk. *OM*, III, 141, oradan babasının 1045/1635'de Üsküb'de ölmüş olan Alay - beyi - zâde Şeyh Mehmed olduğu anlaşılıyor.

mış olduğu zeyildir. Bunda onsekizinci yüzyıl sonuna kadar yaşayıp ölmüş olan ünlü kadın ve erkeklerin nasıl ve ne zaman öldüklerini gösteren on iki liste toplanmıştır; bu değerli bir mecmuadır; içindekiler hakkında tam bilgi için bk. *GOR*, 187 v.d., Nu. 14. **Ahmed Resmî** Efendi'nin Coğrafya ve atasözlerine ait kitapları konumuzun dışındadır.

YAZMALAR : A) *Viyana veya Berlin Sefâretnâmeleri :* Paris, Millî Küt., *suppl. turc* 1086 (Schefer Kolleksiyonu); Londra, Royal Asiat. Soc., bk *JRAS* 1892, 549, Nu. 24; Kahire, *TK*, 207; İstanbul, Aşir Efendi 252; Ankara. Türk Tarih Kurumu Küt., Nu. 53 (Berlin Sefaretnamesi, Çeviren).– B) *Hulâset ül-i'tibâr :* Berlin, Devlet Küt., Nu. 222 (**Pertsch**, *Katal.*, 250); Viyana, Millî Küt., Nu. 1112 (**Flügel**, *Katal.*, II, 296); Gene orda, Kons. Akad., Nu. 277 (İki nusha, bunlardan biri avtografya imiş; bk. **Krafft**, *Katal.*, 104 v.d.); Paris, Millî Küt., *suppl. turc* Nu. 1180 (? *Schefer* Kolleksiyonu) ve Nu. 1251; İstanbul, Esad Ef., Nu. 2256; Husrev Paşa, Nu. 387; Ankara Türk Tarih Kurumu Küt., Nu. 12 (Çeviren).– C) *Halîfet er-rü'esâ :* Viyana, Millî Küt., Nu. 1250 (**Flügel**, *Katal.*, II, 407 v.d.); İstanbul, Esad Efendi., Nu. 2296; Aşir Efendi., Ş. 256.– D) *Humeylet ül-küberâ :* Viyana, Millî Küt., Nu. 1249 (**Flügel**, *Katal.*, II, 407); Kahire, *TK*, 200; İstanbul, Esad Ef., Nu. 2258; Husrev Paşa, Nu. 233.– E) *Vefeyât pür iber :* Viyana, Millî Küt., Nu. 870 (**Flügel**, II, 101 v.d.).

BASIMLAR : A) *Viyana Sefâretnâmesi :* Vasıf, *tarîh*, 120-132.– *Viyana Sefâretnâmesi*, İstanbul 1304, 36 S. küç.– 8°– B) *Berlin Sefâretnâmesi :* **Vâsıf**, *tarîh*, 239-262.– İstanbul 1303, 68 S. küç.– 8°.– C) *Hulâset ül-i'tibâr :* basıldığı yer ve yıl yok (= İstanbul 1282), 92 S. 8°, bk. *Journ. Asiat.*, 1868, I, 478, I, 478; İstanbul 1286, 99 S. 8° bk. *Journ. Asiat.*, 1871, II, 148, Nu. 27 ve İstanbul 1307, 120 S. 8°.– D) *Halifet*[4] *er-rü'esâ :* İstanbul, Cumada II. sonu 1269, *Takvimhâne-i Âmire*, 195 S. 8° (**Ahmed Resmî**'nin yazdığı kısım 81. sayfada bitmektedir); bk. **O. M. v. Schlechta - Wssehrd**, *SBWAW.* – phil. – hist. Kl. XIV (1855), 82 v.d.

TERCÜMELER : A) *Viyana ve Berlin Sefâretnâmeleri : Resmi Achmet Effendi, Gesandschaftliche Berichte von seinen Gesandtschaften in Wien im Jahre* 1757 *und in Berlin im Jahre* 1763. *Aus dem türkischen Originale übersetzt von einem ungenannten Miterbeiter der "Allgemeinen Literatur - Zeitung"* (= **J. v. Hammer - Purgstall**; bk. *GOR*, VIII, 215,

4 Daha çok *Sefînet er-rü'esâ* diye kaydedilir.

Not *a* ve 273, not *e*) Berlin ve Stettin 1809, 103 S. 8°.– *Ahmed Ressmi Effendi, Eine türkische Botschaft an Friedrich den Grossen. Aus dem Türkischen ins Deutsche übersetzt von Willy - Bolland.* İstanbul 1903, 40 S. 8° (= *Mitteilungen des Deutschen Exkursions - Klubs in Konstantinopel*'un VI. sayısı).– B) *Hulâset ül-i'tibâr Resmi Ahmet Effendi, Wesentliche Betrachtungen oder Geschichte des Krieges zwischen den Osmanen und Russen in den Jahren* 1768 – *bis* 1774. *Aus dem Türkischen übersetzt (und mit einem "Vorbericht über Sultan Mustafa III. und Resmi Achmet Effendi"* versehen) *von* **H. F. v. Diez,** Halle ve Berlin 1813, 307 S. 8°.

KAYNAKLAR : *GOR*, VIII, ayn. eser.; *SO*, II, 380 v.d.; *OM*, 58 v.d.; **G. B. Volz,** *Eine türkische Gesandtschaft am Hofe Friedrichs des Grossen im Winter* 1763/64, *Hohenzollern – Jahrbuch* 1907; **C. A. Bratter,** *Die Preussisch – türkische Bündnispolitik Friedrichs des Gressen* (Berlin 1915), 107 v.dd.

289. AHMED ZİYÂEDDÎN, EŞREFZÂDE

Bursa'da oturan Eşrefzâde soyundan (bk. *SO*, IV, 681) Şeyh **Ahmed Ziyaeddîn** bu şehirde doğmuş ve 1198/1784'de orada ölmüştür. Şeyh Eyyüb Tekkesinde gömülüdür.

Seyyid **İsmâ'îl Belîğ-i Brûsevî**' (bk. yk. Nu. 232,) nin *Tezkire*'sine bir zeyil olmak üzere Şeyh **Ahmed** 1135/1722' den 1196/1781'e kadar gelen *Gülzâr-i sulehâ, vefeyât-i urefâ* adlı bir eser yazmış ve bu zaman içinde yaşamış olan Bursa'lı meşhur adamları anlatmıştır. Eser tamamiyle *Güldeste-i riyâz-i irfân*'ın üslubunda yazılmıştır[1].

1 Bursalıların biyografyalarına ait diğer zeyil, hulâsâ ve taklidlerin adları ile yazarlarının adları aşağıda yazılmıştır;

I. **Bakırcı Mehmed Râşid,** 1232/1817'de Bursa'da ölmüş, Mollâ Fenâri camisinin batısına gömülmüştür. *Zubdet ül-vekâ'i der belde-i celile-i Brûsa* adıyla Bursa'nın meşhur adamlarını anlatan bir tezkire yazmıştır.

YAZMALAR : Avtografyası yazarın varislerinde imiş, bk. *OM*, II, 103 not., Nu. 7. - İstanbul, Millet Küt., Ankara, Türk Tarih Kurumu Küt., Nu. 58 (Çeviren).

II. Seyyid **Abdüllâtif b. Ahmed, İzzizâde,** 1274/1831'de Bursa'da ölmüştür. *Ravzet ül-müflihîn* (bk. *TOEM*, S. 1332) adlı büyük eserinin bir özeti olması muhtemel olan *Hulâset ül vefeyât* adıyla Bursa'daki Sultan Vezir ve Evliya türbe ve mezarlarını, camileri, şehrin üstünlüğünü ve güzelliklerini, gezinti yerlerini, akar sularını ve kaplıcalarını tasvir etmiş ve arada *ŞN*'den ve **İsmâ'îl Belîğ-i Brûsevî** (bk. Nu. 232) ve **Mehmed Baldır-zâde** (bk. Nu. 171)'nin eserlerinden yararlanmıştır.

YAZMALAR : Eserin avtograf'ının Bursa'da olduğu anlaşılıyor; bk. *O*, II, 103 not., Nu. 3, ancak nerede olduğu söylenmiyor; bk. aş. Kahire, *TK*, 216.

KAYNAKLAR : Kahire, *TK*, 216 ve *OM*, II, 103 not.

290. AHMED CÂVÎD

Ahmed Câvîd bir *tımar sipâhi* subayının oğlu olup İstanbul'da doğmuştur. 1202/1787'de *Hazîne muhâfızı* olarak Saray hizmetine girmiştir. Sonra İstanbul *şehremîni* olmuş ve ölümü tarihi olan 1218/1803 yılına kadar bu memuriyette kalmıştır. Mezarı Beşiktaş'da Yahya Efendi Tekkesin'dedir.

OM, III, 42'ye göre **Câvîd** iki ciltlik tarihî yazılar[1] yazmıştır. Bunların birinci cildi 1036/bş. 22.IX.1636'dan Zu'l-

---

YAZMALAR : Berlin, Devlet küt., Nu. *or* 8° 1057; İstanbul. Esad Ef., Nu. 6'ya da.

III. **Şeyh Fahreddîn**, 1272/1855'de Bursa'da ölmüştür. Orada bir Tekke'de şeyh idi. 1263/1846 yılında *Gülzâr-i irfân* adıyla Seyyid **İsmâ'îl Belîğ-i Brûsevî**'nin tezkiresine tam bir zeyil yazmış ve bunu sultan Abdülmecid'e sunmuştur. Zeyil, **Eşrefzâde Ahmed**'in zeylinin bittiği 1196-1781 yılından 1258/1842 yılına kadar gelmektedir.

YAZMALAR : İstanbul, Âtıf Ef.; Millet Küt., Ali Emîrî Efendi kolleksiyonu; bk. *OM*, II, 103 not., Nu. 4.

OM, II. 103 not nu. 5'e göre 1140/1727 yıllarına doğru Bursa'da sahhaf olarak yaşamış olan **Süleymân Hâlis** adlı biri **Mehmed Baldırzâde**'nin eserine bazı zeyiller yazmıştır. Bunlar Bursa'da Orhan Gazi Kütüphanesindeki *Ravze-i evliyâ* yazmasının kenarındadırlar. Bu kütüphane'de *Ravzet ül-müflihîn* ve *Seyyid* **Abdullâtîf**'in *Gülzâr-i sulehâ*'sının da birer nushaları bulunmaktadır. Bk. bunun için *MOG*, II, 166 v.d., *Yeni mecmu'a*'nın 9. numarasındaki yetersiz bir makaleden.

---

1 Onsekizinci yüzyılda bazı yüksek Osmanlı rütbe sahipleri *(Eshâbı Merâtib)* rûznâme veya hatırat şeklinde yazılar yazmışlardır. Bunların bir takımı bazı yazma mecmualarında *muhafaza edilmiştir*. Berlin Devlet Kütüphanesinde *or.* 4° 1209 numaralı yazma bunların karakteristik bir örneğidir. Bu yazmanın ypr. 215-370'inde 1123/bş. 19.II.1711 ila 1173/bş. 25.VIII. 1759 yılları arasında Osmanlı tarihinin önemli olayları yani Avusturyalılara, Ruslar'a ve Venedig'e, Mora'ya ve İran'a karşı seferler kaydedilmiştir. Bunun içindekiler **J. H. Mordtmann**'ın lutufkâr yazısına dayanılarak aşağıda bildirilmiştir : ypr. 215-235 : 1123/1711 yılında Baltacı Mehmed Paşa'nın kumandası altında Rusya'ya karşı sefer; ypr. 236-242 : 1214/1712 yılında Süleymân Paşa'nın kumandası altında sefer; ypr. 244-269 : 1126-7 yıllarında Alî Paşa'nın Mora'ya seferi : ypr. 270-296 : 1128-9 yıllarında Avusturya'ya karşı savaş, 14. Ramazân 1131/Temmuz 1719'da bitmektedir; burda anlatılmamış olan 1132-1138 yıllarına ait bir boşluk bulunmaktadır bundan sonra ypr. 307/308 : 1138/1726 yılında İran'a seferi; ypr. 309-352 : 1161/1748 yılına kadar en önemli olayların kaydı; ypr. 357v-370v: 1161'den Receb 1173/Şubat 1760'a kadar geçen önemli olayları tasvir. Kitabda yazarın adı bildirilmemişse de bu yazma mecmuadakı *nişâ*'nın *münşi*'si 1173/1759'da tekrar *Mevkûfatçı* olan *kâtib-i hazine-i birûn* **Ahmed b. Mahmûd** olması çok muhtemeldir. -Buna çok benziyen fakat daha kısa bir *inşâ* Leipzig'de Üniversite Kütüphanesindedir; yazm. 1025 (bk. **K. Vollers**, *Katal.*, 359). Bunda Osmanlı Devleti'nin iç ve

ka'de 1187/14.I.1774'e, ikincisi ise bu yıldan 1196/bş. 17.XII.1787 yılına kadar gelmektedir. Elde kaynak olmadığı için bu yazıların içeriği hakkında daha etraflı bilgi vermek mümkün değil ise de **Ahmed Câvîd**'in sarayda bulunduğu sırada III. Selim'in kendisini en önemli olayları zaman sırasına göre yazmakla görevlendirdiği bilinmektedir. **Ahmed Câvîd** bunun üzerine Ramazân 1204/bş. 15.V.1790 ile başlayıp **Yûsuf Ziyâ** Paşa'nın ikinci defa sadırâzam olmasıyla (Cumada II. 1205/Şubat 1795) yani on ay sonra biten yıllıklar yazmıştır. Bu yıllıklar Ahmed Câvîd'e *Vak'-anüvîs-i Enderûn* adının verilmesine sebep olmuştur. Bunlar bir çok hattı humayunlara, karargâhdan doğrudan doğruya sultan'a gönderilen maruzata ve Sultan'a ağızdan verilen haberlere dayandıkları için dikkate değerler. Bunların doğruluğundan şüphe edilemez; çünkü bu belgelerin çoğu yıllıkdakilerin aynı olarak kroniğe de alınmışlardır. (*OGNZ*, 15). **Ahmed Câvîd, Osmânzâde Ahmed Tâ'ib**'in *Hadîkat-ül-vüzerâ*'sına (bk. yk. Nu. 224) *Verd-i muterrâ* adıyla bir de zeyil yazmıştır; Bu, yukarda adı geçen **Yûsuf Ziyâ** Paşa'nın biyografyası ile bitmektedir[2].

YAZMALAR : A) *İki ciltlik tarihî yazılar :* İstanbul, bulunduğu yer bilinmiyor, bk. *OM*, III, 42. Bunlar belki de **Ahmed Câvîd** tarafından toplanmış olan, **Defterdâr Âtıf** Efendi'nin *münşe'ât* veya *telhisât*'ı gibi şeylerdir (Âtıf Efendi 1155/1742'de ölmüştür, adı geçen *münşe'ât* veya *telhisât* Viyana'da Millî Küt., Nu. 1247, II' (**Flügel,** *katal.*, II, 405 v.d.)

dış olaylarıyla ilgili bir çok kısa kayıtlar bulunmaktadır. Bunların özellikle III. Osman (1168-71) zamanında ve ihtimalki büyük bir memur, daha çok belki de bir subay tarafından yazılmış olması muhtemeldir. Bunda Büyük islâm Bayramlarının teşrifatından, memurların rütbelerinden, büyük memurların maaşlarından, bazılarının azillerinden ve ölümlerinden, mektuplardan, ziyafetlerden vesaireden bahsedilir (bk. K. Vollers. ayn. esr.).– Nihayet Kahire'de (bk. *TK*, 177 v.d.) *Tarih ül-vekâ'i* adlı 78 ypr. kalınlığında 1165 (1751-2) yılına ait bir kronik vardır. Yazarı bilinmez.

2 1242/1826 yılında çok ihtiyar olduğu halde Kuruçeşme'de ölen Bağdad'lı kâtip **Abdülfettâh Şevket** buna bir zeyil yazmıştır. Bu, **Ahmed Câvîd**'in kısmen anlatmış olduğu **Yûsuf Ziyâ Paşa**'nın sedaretinden başlayarak meşhur *Alemdâr* **Mustafa Paşa**'ya kadar gelmektedir; bk. *OGNZ*, 17; *SO*, III, 151 ve *OM*, II, 265. Bu eser dahi adı geçen 1271 İstanbul basımının içindedir ve 23 S. 8° doldurmaktadır. **Abdülfettâh** bir de *Tezkiret eş-şu'arâ* yazmıştır, yazması İstanbul'da Bayezid kütüphanesindedir.

de bulunmaktadır.– B) *Saray yıllıkları : Tarîh-i Ahmed Câvîd Bey :* Viyana, Millî Küt., Nu. 1147 (**Flügel,** *Katal.*, II, 318; bk. 191 faslın içinde bulunanlar hakkında tam bilgi için *OGNZ*, 45 v.d.); Kahire, *TK*, 168 (Buna göre eser 1204'den 1206'ya kadar gelmektedir) [3].– C) *Verd-i muterrâ* Viyana, Millî Küt., Nu. 1247. I. (**Flügel,** *Katal.*, 404 v.d.);.

BASIMLAR : *Verd-i muterrâ*, **Osmânzâde Ahmed Tâ'ib**'in *Hadîkat ül-vüzerâ*'sının içinde, İstanbul, 1270, 50 S. kalınlığında; bk. yk. Nu. 224.

KAYNAKLAR : *OGNZ*, 14 v.d.; *OM*, III, 42.

291. HÜSEYN RÂMİZ, ARABZÂDE

Arabzâde Hüseyn Râmiz Balçık'lıdır (Bulgaristan). 1200/1785 yılında İstanbul'da ölmüş olduğundan başka hayatı hakkında bir şey bilinmediği anlaşılıyor.

Hüseyin Râmiz, Sâlim'in (bk. yk. Nu. 241) şairler tezkiresine 1198/1783 yılına kadar gelen *Âdâb-i zürefâ* [1] adlı bir zeyl yazmıştır. Bundan başka *Hadîkat ül-vüzerâ* (bk. yk. Nu. 224) ve *Davhet ül-mesâyih*'e zeyiller yazmıştır. Nihayet III. Mustafa'nın altı buçuk yıllık zamanını anlatan* ve 1088/1774'de biten *Zubdet ül-vâki'ât* adlı tarih de onundur.

YAZMALAR : A) *Âdâb-i zürefâ :* İstanbul, bulunduğu yer bilinmiyor [2].– B) *Hadîkat ül-vüzerâ zeyli :* bilinmiyor. C) *Davhet ül-meşâyih zeyli :* bilinmiyor.– D) *Zubdet ül-vâki'at : bilinmiyor.*

KAYNAKLAR : *OM*, III, 48.

3 Yazarı **Ahmed Bey** adında biri olup 1201 yılı olaylarını anlatan *Tarîh ül-vekâ*'i adlı yazma da belki buraya aittir; bk. *TK*, 178. Bunun **Ahmed Vâsif** olması da muhtemeldir.

1 **Fatîn,** *Tezkire*, 126'da Mevlevî **Râmiz Efendi** diye yazılmış olup ordu hizmetinde bulunduğu ve 1202/1787'de öldüğü bildirilen kimsenin bu **Râmiz** ile aynı kişi olması muhtemeldir.

2 Değerli olduğu anlaşılan bu kaynağın hiç bir Batı kütüphanesinde bulunmaması acınacak bir şeydir. Bir özetinin yayınlanması arzu edilir.

* Kitapta "I. Abd'ülhamid'in", diye yazılı ise de 6,5 yıl hüküm süren ve 1774'de ölen sultan III. Mustafa olduğundan o şekilde değiştirildi (Çeviren).

92. HÜSEYN B. İSMÂ'ÎL

Hâfız **Hüseyn B.** *Hâci* **İsmâ'îl** İstanbul'un Ayvansaray semti hakkındandır ve 1201/1786 yılında orada ölmüştür. Eyyüb'de Vezir **Zâl Mahmûd Paşa'** (aslı Alman'dır) nın vakfetmiş olduğu camiinin avlusunda gömülmüştür. Başlıca eseri. *Hadîkat ül-cevâmi* adlı, İstanbul'un ve civarının camilerini, mesçitlerini, mabedlerini, tekke, medrese, imarethane, hastahane, türbe, ve bütün hayır kurumlarını, vâkıf ve mimarlarının adlarıyla birlikte anlatan bir eserdir. Önsözden sonra 1193/1770 yılına ve sonsözden sonra da 1195/1772 yılına kadar mevcut olan bütün bu binaları alfabetik sıra ile kaydetmektedir. Eski Hükûmet merkezinin sanat eserleri ve mimarî tarihi bakımından değeri büyük olan kitabın bu değeri, içinde tasvir edilmiş olan binaların bir çoğu artık harap olmuş olduğundan büsbütün artmaktadır[1] Zile'li **İmâmzâde**'nin torunu olup 1258/1842'de İstanbul'da ölmüş bulunan yine Eyyüb'e gömülen **Alî Sâti**, Hafız **Hüseyn'in** eserini 1258/bş. 7.IV.1537 yılına kadar devam ettirmiştir. Bu suretle meydana gelen eser İstanbul'da basılmış ise de basımında aslından bazı ayrılıklar ve yanlışlıklar vardır. Alî' Sâti Efendi'nin dostlarından **Selîm Besîm** Efendi *Hadîkat ül-cevâmi*'e 1276/bş. 31.VII. 1859 yılına kadar gelen ikinci bir zeyil yazmış ise de bu henüz basılmamıştır.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., or. 4° 1047 (ya eserin kısaltılmış şekli veya ilk tasarlanmış olan şekli); Viyana, Millî Küt., Nu. 1284 (**Flügel,** *Katal.* II, 436); İstanbul, Esad Ef., Nu. 2247/8; Mehmediyye,

1 **Sıdkî-zâde Ahmed Reşid** Efendi adlı biri 1248/1832 yılında asıl eseri bazı ilâvelerle kısaltmıştır; Avtografyası İstanbul Millet kütüphanesindedir; bk. *OM*, III, 49.– *Hacı* **İsmâ'îl Beyzâde Osmân Bey** de *Mecmû'a-i cevâmi* adıyla buna benzer bir eser yazmıştır, basımı : İstanbul 1304 (I. C., 4+138 S. 8°, II. C., 2+87 S. 8°).– *Hadîkat ül-cevâmi*'e zeyil olarak 1256/1840 yılında İstanbul'da 18 S. 8° büyüklüğünde tekke'lerin adlarını gösteren bir liste çıkmıştır. Bunlardan başka **Bandırmalı-zâde Seyyid Ahmed Münib** adlı Üsküdar'lı biri 1307/1889'da yine İstanbul'da basılmış olan *Mecmû'â-i Tekyâyâ* adlı bir eser yazpmıştır.– **Mehmed Râ'if**'in *Hadîkat ül-cevâmi* üslubunda yazmaya başlayıp bir çok bakımlardan genişlettiği *Mir'ât-i İstanbul* adlı eserinin ne yazık ki ancak bir cildi bitmiştir (İstanbul 1314, 576 S. 8°, 4 tablo); bk. Nu. 370.).

Nu. 4320; Hamidiyye, Nu. 935; bir kopyası da İstanbul Arkeoloji Müz. Kütüphanecisi Ali Bey'dedir.

BASIMLAR : *Hadîkat ül-cevâmi*, Alî Sâti Efendinin ilaveleriyle : İstanbul 1281. I. C., 310 S. 8°; II. C., 263 S. 8°. Bk. O. M. v. Schlechta-Wssehrd, *ZDMG*, XX. C. (1866), 452.

KISALTMALAR : J. v. Hammer, *GOR*, IX, C., S. 47-144'de eseri oldukça geniş olarak kısaltmıştır.

KAYNAKLAR : Basım'ın önsözü; *OM*, III, 48 v.d.

293. SÜLEYMÂN SA'DEDDÎN, MUSTAKÎMZÂDE

Daha çok **Mustakîmzâde** adıyla tanınmış olan **Süleymân Sa'deddîn** 1131/1817 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Orada Nakşibendî tarikatine girmiş ve ömrünün akşamını şaşılacak derecede çok risaleler, şerhler ve yazılar yazmakla geçirmiştir (bk. Listesine *H. K.* VII, 1233, Nu. 8612 ve 6813 ve **Sâmî**, *Kâmûs ül-a'lâm*, 2620 v.d.; *OM*, I, 168 v.d.). 1202/1787 yılında ölmüş ve Soğukkuyu medresesi yakınındaki Zeyrek camisine gömülmüştür. **Mustakîmzâde** zamanının ünlü hattatlarındandır.

Burada **Mustakîmzâde**'nin ancak biyografyalara ait toplamaları kaydedilebilir. Bunlar yardımcı kaynak olarak bugüne kadar değerlerini korumuşlardır.

1. *Davhet* (bazen *Ravzet ül-m.*) *ül-meşâyih ül-kibâr:* Mollâ **Şemseddîn Mehmed Fenârî**'den zamanına kadar (yazılışı 1157/1744) gelen şeyhülislâm'ların biyografyaları; bk. **Hanîfzâde**, *H. K.*, Nu. 14693. Zeyilleri için bk. aş. Nu. 353.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1252-1254 (**Flügel**, *Katal.*, II, 409 v.dd.;) Paris, Millî Küt., *suppl. turc* 1097 (Schefer Kolleksiyonu); İstanbul, Esad Ef., Nu. 2265/6; Aşir Ef., Nu. 251 (Avtografya?); Umumî Nu. 5045; Kahire, *TK*, 224 (Otagrafya), 225.

BASIMLAR : Bk. aş. Seyyid Ahmed Rif'at'a Nu. 335. 1.

2. *Terâcim-i ahvâl-i şuyûh-i Âyâ Sofya:* İstanbul'da Ayasofya meşhur şeyhlerinin biyografyaları.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

3. *Menâkib-i Melâmmiyye-i Bayrâmiyye:* Ünlü **Melâmî** veya **Bayrâmî** dervişlerinin biyografyaları.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

4. *Tuhfet* (yahut *Tabakât*) *ül-hattâtîn*[1]*:* Ünlü Hattatların[2] biyografyaları, daha önce bu yoldaki toplamalara ilavelerle 1171/1757 yılında bitmiştir; bk. **Hanîfzâde** *H. K.*, Nu. 14883'de.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

5. *Meşâyihnâme-i İslâm:* Ünlü İslâm şeyhlerinin biyografyaları.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

6. *Tercüme-i ukûd ül-lu'lu'iye fî âyin-i Mevleviyye:* Ünlü **Mevlevî**'lerin biyografyalarına ait bir mecmua olması muhtemeldir.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

7. *Riyâz ul-ulemâ:* tanınmış bilginlerin biyografyaları, 1152/1759'da yazılmıştır; bk. **Hanîfzâde,** *H. K.*, Nu. 14753'de.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

---

1 **Mustâkim-zâde**'nin *Silsilet ül-hattâtîn* adlı bir eserinden de bahsedilmakte ise de bunun aynı eser olup olmadığı anlaşılamıyor.

2 Meşhur Osmanlı hatatlarının biyografyaları daha önce de toplanmış ve bu yolda *Tezkireler* (bk. *Turan*, Budapeşte 191, 238) daha sonra gelenler tarafından da bir çok defalar yeniden meydana getirilmiştir :

1. Tokatlı **Dervîş Ahmed**, yaşadığı zaman hakkında bilgi yoktur. Hüsnü hat ve hattatlar hakkında *Arâ'is ül-hatt* adlı bir eser yazmıştır.
   YAZMALAR : bilinmiyor.
2. **Nefes-zâde İbrâhîm**, 1060/1650'de İstanbul'da ölen bir hattattır; IV. Murad zamanında *Gülzâr-i sevâb* adıyla aynı yolda bir eser yazmıştır.
   YAZMALAR : İstanbul, bulunduğu yer bilinmiyor.
3. **Suyolcuzâde Mustafâ Necib**, bu da bir hattattır. 1171/1757'de İstanbul'da ölmüştür. *Davhet ül-küttâb* adıyla aynı yolda bir eser yazmıştır; bk. **Hanîfzâde**, H. K., Nu. 14630'da; *SO*, IV, 542; **Sâmî**, *Kâmûs ül-a'lâm*, 4569; *OM*, II, 458.
   YAZMALAR : İstanbul, Arkeoloji Müzesi.
4. Daha sonra yaşamış olan **Mehmed Şem'î Efendi**'nin (Ölm. 1272/1855, Köstendil'de) *Tuhfet ül-hattâtîn*'i ve **İsmet Efendi**'nin aynı adlı daha yeni eseri için bk. Nu. 340 not. 1. ve Nu. 352 Paris Millî Küt. Schefer kollesiyonu *Suppl. turc.* Nu. 1156 (*Tezkiret ül-hattâtîn*) ve Nu. 1160'nı (IV. Murad'a sunulmuş olan bir eser) da yukarda kaydedilen eserlerden ikisi olması mümkündür.

8. *Muhtasar zeyl-i Atâ'î:* **Atâ-î'nin** tanınmış *tezkire*'sine özet bir *zeyil*; bk. **Hanîfzâde,** *H. K.*, Nu. 14937'de.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

KAYNAKLAR : **Fatîn,** *Tezkire*, 194; *SO*, III, 87 v.d.; **Sâmî,** *Kâmûs ül-a'lâm*, 2620 v.d.; *OM*, I, 168 v.d.; **Ahmed Hilmî,** *Ziyâret-i evliyâ*, (İstanbul 1325), 155-157; *GOD*, IV, 300 v.d.

294. SÜLEYMÂN FEYZÎ PAŞA

Süleymân Feyzî Paşa aslen Kürt'tür. İstanbul'a gelmiş ve orada her çeşit bilim öğrenmiş, bir çok defa *reissülküttâb* olduktan sonra kendisine vezirlik rütbesi verilmiştir. 3. Ramazân 1206/25.IV.1792'de son memuriyeti olan Haleb valiliğinde iken ölmüş ve Şeyh Ebûbekir zaviyesine gömülmüştür. Biyografyasına ait tarihler *SO*, III, 90'da vardır. Çorum'da kendisinin kurmuş olduğu büyük bir kütüphane bulunmamaktadır (bulunmakta idi?).

Süleymân Feyzî Paşa bir çok dinî eserler yazmıştır. Bunların arasında bir türkçe *Kırk Hadîs* (=*Hadîs-i Erbâ'în*) tercümesi vardır (bir nushası İstanbul'da Yıldız Kütüphanesindedir). 1190/1776 yılında *Mektûbât es-selâtîn fi'l-mu'âhedât ve'l-ferâmîn* adında siyasî ve tarihî bir eser yazmıştır.

YAZMALAR Kahire, *TK*, 251 v.d. (Yalnız ikinci cüz).

KAYNAKLAR : **Ahmed Resmî,** *Sefînet er-rü'esâ*, 120 v.dd.; *SO*, III, 90; *OM*, III, 177.

295. MEHMED, ESRÂRDEDE

Esrârdede adıyla anılan **Mehmed** Galata Mevlevihanesi şeyhi şair ünlü **Es'ad Gâlib Dede**'nin[1] mürid ve mahremi idi. Şeyhinin ölümünden bir yıl sonra 1211/1796'da ölmüş ve bu Tekke'de gömülmüştür.

1 **Gâlib Dede'nin divân'ı** 1253'de Bulak'da çıkmıştır (124+164 S. büy. 8°). Şeyhin *Hüsn re-aşk* adh meşhur bir eseri de 1304'de çıkmıştır. 266 s. küç. 4° büyüklüğündedir. **Gâlib Dede** Onsekizinci yüzyılın en büyük Osmanh şairlerinden sayılmaktadır; bk. *GOD*, IV, 378-431; *OM*, II, 351; *Hakk* gazetesinin haftalık ilâvesi, İstanbul Haziran 1328.

Esrârdede bir çok menzumelerden başka Mevlevî dervişleri arasında yetişen şairlerin hayatlarını bildiren *Tezkire-i şu'arâ-i Mevleviyye* adlı bir eser yazmıştır. Bunda şiirlerinden örneklerle beraber iki yüz Mevlevî şairinin biyografyası vardır.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., 1257 (**Flügel**, *Katal.*, II, 412 v.d., orada yanlışlıkla eser **Es'ad Gâlib Dede**'ye maledilmiştir); Paris; Millî Küt., *suppl. turc* Nu. 1090 (Schefer kolleksiyonu); Kahire, *TK*, 182 v.d., ve belki de İstanbul Kütüphanelerinde.

BASILMLAR : Eserin aslı basılmamıştır, fakat 1309'da İstanbul'da *Semâ-hâne-i edeb* adıyla basılmış olan (262 — 4 S. 8') **Alî Enver**'in eseri buna dayanmaktadır.

KAYNAKLAR : *Alî Enver Semâ-hâne-i edeb*, Önsöz; *SO*, I, 329 v.d.; *OM*, *II*, 80 v.d.

296. SA'DULLÂH ENVERÎ

Enverî Trabzon'ludur. Doğduğu yıl bilinmiyor. Öğrenimini bitirmiş olduğu İstanbul'da genç yaşında iken Babıâliye girmiş ve 1182 sonu 1769'da sadırzâram **Alî Paşa** Rus seferine gittiği zaman çekilmiş olan Mûsâzâde'nin yerine vakanüvis olmuştur. Sekiz yıl sonra bu göreve **Hasan Behcetî** (bk. Nu. 280) tayin edilmiş ise de hemen biraz sonra onun yerine de **Ömerzâde Süleymân** (bk. Nu. 281) geçmiştir. **Ömerzâde**'nin tayininden (Şevvâl 1190/Kasım 1776) onsekiz ay sonra sadırâzam **Derviş Mehmed Paşa** ve şeyhülislâm **Mehmed Es'ad** Efendi ile dost olduğu için **Enverî** tekrar bu mevkie geçirilmiştir. Bundan üç yıl sonra sadırâzam *Silahdâr* **Seyyid Mehmed Paşa**, şimdiye kadar toplamış olduğu tarihî notları Padişah'a sunmasını ve kendisinin sedarete geçmesi tarihinden başlamak ve bu yeniliğin tarih ve Devlet için de yeni bir devir olduğunu belirtmek suretiyle bağımsız bir zeyil yazmasını şart koşarak onun görevde kalmasını onayladı. Zu'l-ka'de 1197/Ekim 1783'de *Büyük Tezkirecilik*'e tayin edilip vakanüvislik işlerini **Ahmed Vâsıf**'a bırakıncaya kadar (**Cevdet**, *Tarîh*, II,

153) **Enverî** daha bir çok görevlerde bulunmuştur. (1184-1187' de *Teşrifâtçı*; 1187-1190'da *Cebeciler Kâtibi*; 1190-1196'da *Teşrifâtçı* 1196-1197'de *Mevkûfâtçı)* : 1202/1788 yılında üçüncü defa vakanüvis olmuş ve bu sıfatla sadırâzam ile birlikte seferlere (Avusturya-Rusya-Türkiye savaşı) gitmiş fakat 1206/1791'den sonra İstanbul'u terketmemiştir. Bundan iki yıl sonra *Anadolu Muhâsebecisi* tayin edilmiştir. 11 veya 13. Rebi' II. 1209/6 veya 8.X.1794'de hemen hemen 60 yaşında iken İstanbul'da ölmüştür. Üsküdar'da Karaca Ahmed mezarlığında gömülüdür; bk. *OM*, II, 23.

Enverî'nin çok kere can sıkıcı ve tatsız olmakla birlikte kolay anlaşılır bir uslupla yazılmış olan kronikleri aşağıda gösterilen zamanlara ayrılır :

Birinci Kronik vakanüvisliğe tayin edildiği 1182/1769 tarihinden başlayarak III. Mustafa'nın ölümüne kadar (8. Zu'l-ka'de 1187/11.1.1774) Osmanlı tarihini ve küçük Kaynarca barışıyla sonuçlanan ve kendinin katılmış olduğu Rus savaşını anlatmaktadır.

İkinci kronik birincinin devamıdır. I. Abdülhamid'in cülusuyla başlar. Rus harbinin gidişini anlatır ve Küçük Kaynarca barışıyla biter.

Üçüncü kronik bir kaç ay sonra 6. Şevval 1188/10.XII. 1774 ile başlar ve sadırâzam Paşa'nın 1193 Şa'bân'ı 1779 Ağustosunda Sürgüne gönderilmesiyle biter. Bunda **Ömerzâde Süleymân** Efendi'nin yazılarından yararlanmıştır.

Dördüncü kronik de üçüncüsünün devamıdır; **Enverî** yeni sadırâzamın yukarda bahsedilen biçimde isteğini yerine getirmek üzere buna önsöz yazmıştır. Bu 1197/bş. Kasım 1783 yılı ile biter.

Nihayet beşinci kronik söylenildiği gibi **Enverî'nin** de katılmış olduğu 1202/1788 Avusturya-Rus-Türk savaşını anlatır. Bu iki kısma ayrılır. Birincisi I. Abdülhamid'in ölümü (7.4.1789) ikincisi de Yaş barışıyla (19. Ocak. 1792) biter.

Çok kere önemsizleri etraflıca ve önemlileri kısaca anlatmış olduğundan olayların tasvirinde bir ölçü yoktur.

YAZMALAR I. Kronik : tam olmayan bir kopyası Viyana, Millî Küt., Nu. 1117 (**Flügel**, *Kat.*, II, 299 v.d.).– I. IV. Kronik : Berlin, Devlet Küt., *or.* 8° 2069; Viyana Millî Küt., 1118 (**Flügel**, II, 300 v.d.).– II. Kronik : Viyana, Kons.– Akad., Nu. 268 (bk. **Krafft**, *Kat.*, 101 v.dd.); Kahire, *TK*, 213 (*Tarîh el-Enverî*, 1182-1187).– V. Kronik : Viyana, Millî Küt., Nu. 1119 (**Flügel**, *Kat.*, II, 301 v.d.); Londra, Brit. Müz., *or.* 6624, Lund, Nu. 61; Kahire, *TK*, 167; İstanbul, Es'ad Ef., Nu. 2089; Halet Ef., Nu. 590; Yahya Efendi Nu. 253.– **İsmâ'îl Rahmî** bu kronikleri işlemeği üzerine almıştı, bk. **Pertsch**, *Türk. Hss. Berlin*, Nu. 208 a-f, S. 235 v.d.

BASIMLAR : **J. Reinaud** tarafından bahsedilen Bulak basımı (bk. *Journal Asiatique*, VIII (1831) 336 ve Temmuz 1843, S. 35, Nu. 35, bundan da **Zenker**, *BO*, Nu. 940) mevcut değildir. **Enverî**'nin I. ve II. kroniklerini **Vâsıf Efendi** *Tarîh*'inin ikinci kısmı için esas tutmuştur; h. *Vâsıf tarîhi*, I, 315 ve II, 3 (İstanbul 1219).

KAYNAKLAR : **O. M. v. Schlechta - Wssehrd**, *OGNZ*, 3 v.dd.; *GOR*, IX, 209 v.dd.; *SO*, I, 440; Cemâleddîn *aynâ-i zürefâ*, 17, 57; Cevdet, *Tarîh*, VI, 137 v.d.; **Fatîn**, *tezkire*, 20; *EdÎ*, II, 28 v.d. (**J. H. Mordtmann**); *OM*, III, 22 v.d.

297. AHMED BEHÂEDDÎN CİZYEDÂRZÂDE

Ahmed Behâeddîn Bursa'lıdır. Hacı Hüseyn Ağazâde Mahmud Efendi'nin oğludur. 1154/bş. 19.III.1741 yılında doğmuştur. Hoca İbrahim'den Arapça, Kalyakçızâde'den farsça okumuştur. Cumada I. 1173/Aralık 1759'da İstanbul'da müderris, Rebi II. 1206/Kasım 1791'de Haleb kadısı olmuş, Ramâzan 1208/Nisan 1794'de Bursa'da ölüp orada gömülmüştür. *Sâlihîyye* adındaki tarihî eserini (*Vefeyâtnâme*) nasıl yazmış olduğunu kendisi anlatmaktadır : 1185-1187 yıllarında ateşli bir hastalığa tutulmuş olduğu sırada Osmanlı tarihi ile uğraştığını ve özellikle **Sa'deddîn**'i okuduğunu ve o zaman hizmetinde bulunduğu Kaptanıderyâ **Cezâ'irli Hasan Paşa** (bk. *EdÎ*, I, 1084 v.d.) Bursa'ya sultan türbelerini ziyarete gittiği zaman, Paşa'nın kendisinden sade bir uslupla Osmanlı hükûmdarlarının tarihini yazmasını

istediğini söyler. Eser, Sadeddîn[1] esas tutularak yazılmış ve 1187/bş. 25.III.1773'de bitmiştir; eserin aslı Bursa'da iken *Hekimbaşı* **Mustafâ Behcet** Efendi tarafından (Ölm. Nisan 183; *SO*, II, 31) 1235 yılında kopya edilmiştir.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. *or.* 2° 3347; İstanbul, Es'ad Ef., Nu. 2403; Kahire, *TK*, 194 (*Tenkîh-i tarih*); Bursa; Bk. *OM*, III, 30.

KAYNAKLAR : **Cemâleddîn**, *aynâ-i zürefâ*, 22 v.d.; **Ahmed Rif'at**, *ravzet ül-aziziyye*, 179 (*Aynâ-i zürefâ*'dan); *OM*, III, 30.

298. HALÎL NURÎ

Feyzullâh Şâkir Bey'in oğlu ve sadırâzam Abdullâh Nâ'ilî paşa'nın (Bk. Nu. 250) torunudur. 1199/bş. 14.XI. 1784'de Hocagân'dan olmuş ve Rebi II 1209/Ekim-Kasım 1794'de *Mâliye tezkirecisi* ve *küçük ruznâmeci* oluncaya kadar bir çok memuriyetlerde bulunmuştur (bk. *SO*, IV, 590). Nihayet **Enverî**'nin ölümünden hemen sonra vakanüvis tayin edilmiştir. 1213/bş. 15.VI.1798'de Boğaziçi'ndeki köşkünde ölmüş Eyüb'de Küçük Emîr Efendi'de gömülmüştür. Kayınbabası İstanbul'da kendi adıyla anılan bir Kütüphane vakfetmiş olan şeyhlülislâm **Mustafâ Âşir** Efendidir.

Nûrî'nin III. Selim'e ithaf edilmiş olan kroniği üslubunun inceliği ve içindekilerin doğruluğu ile sivrilirse de içinde dikkate değer bir şey bulunmaz. **Vâsıf**'ın 1209/bş. 29.VII.1794 yılının ilk olaylarıyla biten ikinci zeyilinin kaldığı yerden başlayan bu eserde **Halîl Nûrî** vakanüvisliğe tayininden Fransızlar'ın Mısır'a hücumlarına, yani hemen kendi ölümüne kadar geçen bütün olayları anlatmıştır.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1137 (**Flügel**, II, 312; *GOR*, IX, 223-234, içindekiler hakkında bilgi ile); London, Brit. Müz., Nu. *or.* 3209 (**Rieu**, *CTM*, 58 v.d.); İstanbul, Âşir Ef., Nu. 239 (Kayınbabasının vakfı); Kahire, *TK*, 178 v.d. (1209'dan 121'e kadar).

1 Hatta eserin *Tâc ül-terârih*'den aktarılmış yahut ondan özetlenmiş olduğu söylenilebilir.

KAYNAKLAR : Fatîn, *Tezkire*, 421; *SO*, IV, 590; *GOR*, IX, 223-234; O. M. v. Schlechta - Wssehrd, *OGNZ*, 9, 33; III, 156; Cemâleddîn, *aynâ-i zürefâ*, 59; Ahmed Cevdet, *Tarîh*, V, 137.

299. 17-19. YÜZYIL OSMANLI SEFARETNAMELERİ

J. v. Hammer, *GOR*'nin dokuzuncu cildinin 303-334'ncü sahifelerinde Osmanlı Devletinin kuruluşundan Küçük Kaynarca barışına kadar Avrupa, Asya ve Afrika devletleri tarafından Babîali'ye ve Babiali'den bu devletlere gönderilmiş olan elçilikleri devletlerin alfabetik sırasına göre yayınlamıştır. Osmanlı devleti ile batı ve doğu devletlerini birbirine bağlayan eski ve geniş ilişkiler bundan anlaşılmaktadır. On yedinci yüzyılın ikinci yarısından sonra bu elçiler yahut maiyetlerinden biri elçilik seyahetine ait izlenimlerini yazmağa ve bunu memleketlerinde yaymağa başlamışlardır. Daha çok Venedik'lilerin *Relationi*'leriyle mukayese edilebilecek olan bu sefaretnâmeler kültür tarihi bakımından çok çekici ve değerli kaynaklardır. Garp dünyasının Osmanlı dimağlarında nasıl yankılar uyandırdığı bunlardan açıkça anlaşılmaktadır. Tasvirde ve batı aleminin durumunu anlayışta ve ona değer verişde çokluk oldukça safdilâne olan bu sefaretnâmeler ara sıra görüşmelerin akışı hakkında etraflı bilgi verdikleri için önemli tarihî belgeler halini almakta ve ayrıca siyasî belgeleri taşıdıkları için bu değerleri daha çok artmaktadır. Ondokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar bu elçilik seyehatleri Batı memleketlerinde heyecan uyandıran temaşalar teşkil etmişlerdir. Bunlar hakkında o zamanlardan yalnız risaleler değil gravürler ve tablolar da kalmıştır. Saltanat hazinesinden iğreti olarak alınan eşya ile gösterişi bir kat daha artan bu yabancı kafilelerin geçişlerini, saray sanatkârları resimlerle tesbit etmek fırsatını kaçırmamışlardır. Özellikle Fransa'da böyle bir elçilik kafilesinin şehre girişi güzel sanatlar için çok sevilen bir konu oluşturmuştur.

Şimdiye kadar bu kitapta izlenen zaman sırası bir yana bırakılarak Osmanlı elçilik seyehatlerinden birer *sefâretnâme* bırakanlar kendi aralarındaki zaman sırasına göre aşağıda toplanmıştır. J. v. Hammer bu alandaki ilk denemeyi yapmış ancak bunu çok ileri götürememiştir; bk. *AFGH*, XIII (Viyana 1822), Nu. 48/49, 51/52, 63/64. sırf bibliyografik toplamalar; F. Babinger, *OLZ*, XXV (1922), 216 v.d., Fr. Taeschner, *ZDMG*, LXXVII (1923), 75 v.dd., ve Bursalı Mehmed Tâhir, *OM*, III, 189 v.d.daki geniş makaleler de vardır. Aşağıdaki liste söylenilen yerlerdeki bibliyografyayı biraz çoğaltmaktadır. Bu konu için Sa'îd Bey'in *Sefirler ve-şehbenderler* (İstanbul 1307) 88 S. 8°, adlı kültür tarihi eserine bakmalı.

1 — KARA MEHMED PAŞA, önceleri *Bostâncılar Oda Başısı* iken 1075 Recebi/Ocak 1665'de Rumeli Beylerbeyi rütbesi ile Büyük Elçi olarak Viyana'ya gönderilmiştir. Maiyeti 150 kişi idi. Bunlardan ellisinin memuriyetinin özel unvanı vardır. Bu sefaret için Bk. *GOR*, VI, 149. Kara Mehmed Paşa'nın maiyeti arasında Seyyah Evliyâ Çelebi vardı. Kendi bildirdiğine göre Ebliyâ Çelebi Viyana'dan Orta Avrupa'ya seyehate devam edip elçiden çok sonra İstanbul'a dönmüştür. Seyâhetnâme'nin ne yazık ki basılmamış olan yedinci cildinde (Kitap yazıldıktan sonra basılmıştır, Çeviren) bu elçilik hakkında da yazılar yazmıştır. Bunlar bir dereceye kadar en eski Osmanlı sefâretnâme'sini teşkil etmektedir.

SEFÂRETNÂME : Râşid, *Tarîh;* Birinci basım, I. Cild., 31 v.dd.; 17. yaprak kalınlığındaki *Relazione di cio, che è passato circa l'ambasciata solenne turchesca nell' anno* 1665 *e* 1666 da önemlidir. Bunu imparatorluk baş tercümanı Franz von Mesgnien Meninski (Ölm. 78 yaşında iken 8.XI. 1698 de Viyana'da Leopoldstadt'da; ölüm vesikasına göre) yazmıştır ve eser Ev-Saray-ve Devlet arşivinde (=Haus-Hof-und Staatsarchiv) bulunmaktadır, bunda o zamandan

beri bütün türk elçilerinin karşılanmasında uyulan protokol bulunmaktadır; bk. *GOR*, VI, 149, Not. f., sonra **Mehmed Zekî**, *Edebiyyât-i Umûmiyye Mecmû'ası*, Nu. 77 (İstanbul 1335), 866-872.

TERCÜMELER : **J. v. Hammer**, *AFGH*, XIII (Viyana 1822), 257 vld. (**Râşid**'den almıştır).

2. ZULFIKÂR PAŞA : Viyana'ya gönderilmiştir-1099/1688) Bk. yk. Nu. 202.

3. İBRAHÎM PAŞA : (Ölm. 1133/1720; bk. *SO*, I, 120) İkinci **Defterdâr**'dı. 1718 yazında (Ba'bân 1131) Pasarofça barışının onaylanması için Rumeli Beylerbeyi rütbesi ile ve çok büyük bir şaşaâ ve debdebe ile Osmanlı büyükelçisi olarak Viyana'ya gitmiştir. Maiyeti yediyüz altmış üç kişi idi. Viyana'ya gelişi (28. Ramazan 1131/14.VIII.1719) pek büyük bir heyecan uyandırmıştır; bk. *GOR*, VII, 247 v.dd., ve orada S. 248, not *a*'da bahsedilen varakalara.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1090 (**Flügel**, *Katal.*, II, 282).

BASIMLAR : *TOEM*, 40. sayı (1334), 212-226; TERCÜMELER'e bakınız.

TERCÜMELER : **J. v. Hammer**, *AFGH*, XIII (Viyana 1822), 273 v.dd.; 341 v.dd.; **F. v. Kraelitz - Greifenhorst**, *Bericht über Zug des Grossbotschafters İbrahim Pascha nach Wien im Jahre* 1719. *İm Originaltexte herausgegeben, übersetzt und erlaeutert. SBWAW*, 158. Cild (Viyana 1907) de.

KAYNAKLAR : *GOR*, VII, 247 v.dd., 256; **Râşid**, *tarîh* (Birinci basım), II, 492, 561; *TOEM*, 40. sayı (1334/1916), 211 (**Ahmed Refik**).

4. AHMED DÜRRÎ EFENDİ, Van'lıdır, 2. Rebi I, 1135/11.XII.1722'de İstanbul'da ölmüştür. Osmanlı topraklarından geçmek üzere İran ile Almanya arasında vukubulacak ticarete ait olup Pasarofça barışında temas edilen işleri halletmek üzere 1132/1720 yılında İran'a gitmiştir.

YAZMALAR : Viyana, Kons.– Akad., 281 (**Krafft**, *Katal.*, 106 v.d); Basel, Dr. R. Tschudi Kolleksiyonu; Paris, Millî Küt., *anc. fds. turc* 40 (*Catal.*, 358) ve **Râşid** yazmalarında. Bk. Nu. 299 not. 2.

BASIMLAR : **Râşid,** *Tarih*, birinci basım, III, ypr. 93 ila 100; *Relation de Dourry Effendy, ambassadeur de la Porte ottomane près la cour de Perse, en Turk* (Paris 1820), 32 S. 4,

TERCÜMELER : *Prodomus ad tragicam vertentis belli persici historiam seu legationis a fulgida Porta ad Sophorum regem Szah Sultan Hussein a.* 1720 *expeditae authentica relatio, quam redux e Perside Legatus Durhi Effendi Turcarum İmperiatori Achmet III. inscripto consignavit. Ex turcico, additis scholiis, latine facta a* **P. Thaddaeo Krusinski,** *S. J. Missionario Persico.* Leopoli, typi collegii soc. Jesu, 1733, X, 283 S. 4° [1].– **L. Langlès,** *Relation de Dourry Efendi et suivie de l'Extrait des Voyages de Pétis de la Croix , rédigé par lui-meme.* Paris 1810, VIII, 188 S. 8° (Genç dilci **Mr. de Fiennes**'in 1745 tarihli yazma Fransızca tercümesine dayanılarak yayınlanmıştır.).

5. MEHMED SA'ÎD, YİRMİ SEKİZ ÇELEBİ : (Ölm. 1145/1732; bk. *SO*, IV, 226). 1132-3/1720-1 yıllarında Osmanlı elçisi olarak XIV. Lui'nin sarayına gitmiştir. Paris'e girişi pek büyük bir heyecan uyandırmış ve bir çok resim ve yazılarla tesbit edilmiştir.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. 186 (**Pertsch,** *Katal.*, 212 v.d., elçilik seyahatinin ayrıntılı tasviri); Gotha, Memleket Küt., Nu. 148 (**Pertsch,** *Katal.*, 120; **Râşid**'in eserinden alınan daha kısa bir tertibi); Viyana, Millî Küt., Nu. 1093 (**Flügel,** *Katal.*, II, 284); gene orda, Kons.– Akad., Nu. 280 (üç yazma bk. **Krafft,** *Katal.*, 106); Uppsala, Üniv. Küt., Nu. 294; sonra **Râşid**'in eserinin yazmaları, bunların içinde sefâretnâmenin kısaltılmış bir tertibi bulunmaktadır.

BASIMLAR : Bk. **Râşid,** *Tarih*, III, 82b-92b (Kısaltma); İstanbul 1283, 83 S. 8° (bk. *Journ. Asiat.*, 1868, ' 485); *Relation de l'ambassade*

1 **Ahmed Dürrî** Efendi sefâretnâmesinin (bk. **Sâlim,** 239 v.d.; *SO*, II, 337 v.d.) **İbrâhîm** *Müteferrika*'nın eseri olan *Tarîh-i Seyyâh*'a (Papas **Krusinki**'nin latince yayını) dayanıp dayanmadığı keyfiyetinin henüz aydınlanmamış olduğunu itiraf etmek mecburiyetindeyim. (bk. benim *Stambuler Buchwesen im 18. Jahrhundert, Leipzig* 1919, S. 13 *v.d.*). Bu *Tarîh-i seyyâh*'ın [Yazml. Berlin, Devlet Küt., Nu. 228 (**Pertsch,** *Katal.*, 254 v.d.); Leipzig, Üniv. - Küt., Nu. 1024 (Devamı Viyana'daki gibi, Kons. - Ak.; bk. **K. Vollers,** *Katal.*, 358 v.d., buna göre esere *Tarîh-i Nâdir Şâh* adı da verilmektedir; bk. bunun için **M. Wickerhauser,** *Chrestomathie* (Viyana 1853), 195-221]'deki kısaltmalara]; Viyana, Millî Küt., Nu. 973 (**Flügel,** *Katal.*, II, 194); gene orda, Kons. Akad., Nu. 262 (bunun devamı; bk. **Krafft,** *Katal.*, 98)) ilk basımı Sefer 1142 başında/Ağustos 1729 sonunda İstanbul'dadır (bk. bunun için **G. B. Toderini,** *Letteratura turchesca*, III, 34 v.dd) ve 1227'de tekrar basılmıştır (*Tarîh-i Afgân*, 174 S. 8°). Bu eserin **Dürrî Efendi**'nin sefâretnâmesiyle ne derece ilgili olduğu ancak hem basımın hem de tercümelerin esaslı bir surette *incelenmesinden sonra anlaşılabilecektir* (bk. benim *Stambuler Buchwesen im 18. Jhdt.*, 13. not). Bk. **Hanîfzâde,** *H. K.*, Nu. 14536'de.

de Mohammed Efendi (Texte turk) à L'usage des élèves de L'Ecole royale et spéciale des langes orientales vivantes. Paris 1841 80 S. 8°, **P.A. Jaubert** tarafından yayınlanmıştır.

TERCÜMELER *Relation de l'ambassade de Mehemet Effendi à la cour de France en* 1721 *écrite par Lui-meme et traduite du turc* (**Julien-Claude Galland** tarafından), İstanbul ve Paris 1757, 12°. Bu tercümenin veya daha eski bir fransızca tercümenin yazmalarına çok kere tesadüf edilmektedir[2]. *Sefâretnâme*'den parçalar aşağıdaki eserlerde bulunmaktadır : **G. B. Toderini,** *Lettaretura turchesca*, III (Venezia 1787), 185 v.dd.; (Bernard) Baron **Carra de Vaux,** *Les penseurs de L'İslam*, I (Paris 1921), 253 v.dd. ve **d'Aubigny,** *Revue d'histoire diplomatique, III. Cild.* (Paris 1889), 1. Sayı, S. 78-91; 2. Sayı S. 200-235 (= *Un ambassadeur turc à Paris sous la régence. Ambassade de Mehmet-Effendi en France, d'après la relation écrite lui même et des documents inédits*); **John Seeker,** *Voyage d'un ministre ottoman* (Mehemet - Effendi), Monpellier 1874.

6. MUSTAFÂ NAZÎF : bir defa Polanya'ya gönderilmiş olan tezkireci **Mustafâ Münîf** (bk. *GOR*, VII, 521; Ölm. 1156/1743; **Fatîn** *Tezkire*, 308) ve vakanüvis **Mehmed Râşid** beraberinde olduğu halde 1154/1741 yılında elçi olarak İran'a gitmiştir. 1159/1746 yılında ikinci defa İran'a gönderilmiştir (bk. *GOR*, VIII, 79, 69).

YAZMALAR : Basel, Profesör **Tschudi** koleksiyonu; Kahire, *TK*, 208.

BASIMLAR : **İzzî,** *tarîh*, yapr. 86a aşağıdan yapr. 90b'ye kadar.

KAYNAKLAR : *GOR*, VIII, 28, 69, 79; *SO*, IV, 561.

7. MEHMED SA'ÎD PAŞA : **Yirmi Sekiz Çelebi**'nin (bk. Nu. 5) oğludur. İsveç kıralı XII. Karl'ın borcunun arta kalanını tahsil etmek üzere 1145/1732 yılında Stockholm'a gitmiştir (bk. *GOR*, VII, 416)..

BASIMLAR : *TOEM*, II. sayı, S. 658-677.

KAYNAKLAR : *SO*, III 29; *GOR*, VII, 416, 449; **Fatîn,** *Tezkire*, 411.

8. MEHMED EMNÎ : Vidin kalesi kumandanı **Yûsuf Paşa**'nın oğludur, 1163/1750'de İstanbul'da ölmüştür (bk. *OM*, III, 22). 1151/1738 yılında elçi olarak Rusya'ya gitmiştir.

---

2 Bk. msl. Berlin Devlet Küt., Yazm. *Hamilton* 563'e : *Recueil contenant la Traduction des Relations de l'Ambassade de Mehemet Effendy en France et celle de Dourry Effendy en Perse.* Sonunda türkçe metin vardır.

YAZMALAR : İstanbul, Murad Molla Kütüphanesi, bk. *OM*, III, 22.

BASIMLAR : Münir Aktepe, *'Mehmed Emnî Beyefendi (Paşa)nin Rusya Sefâreti ve Sefâretnâmesî*. Ankara, T.T.K. Basımevi. 1974. IX + 173 S. 8°. (Çevirenin ilâvesi).

KAYNAKLAR : *OM*, III, 22; *SO*, I, 401. Münir Aktepe, yukardaki eser.

9. MUSTAFÂ HATTÎ : Nışancı rütbesiyle Osmanlı elçisi olarak 1161/1748 yılında Viyana'ya gitmiş ve izlenimlerini çekici bir *sefâretnâme*'de toplamıştır. Bu *sefâretnâme* yeniden incelenmeğe değer.

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., Nu. 187 (Pertsch, *Katal.*, 213); Basel, Prof. Dr. R. Tschudi kolleksiyonu.

BASIMLAR : İzzî, *Tarîh*, ypr. 190a-196b.

TERCÜMELER : *Gesandtschafsbeshreibung des im Jahre* 1748 *nach Wien geschickten Internuntius Chatti Efendi, Übersetzt von* J. v. Hammer, *Österr. Zeitschrift für Geschichs-und Staatskunde von* J. P. Kaltenbaeck, yıl 1823, Nu. 27, 28, 30, 31, 50, 79, 80, 86'da.

KAYNAKLAR : J. v. Hammer'in almancaya tercümesi; *GOR*, VIII, 106; *SO*, II, 280.

10. RAHMÎ EFENDİ : Kırımlı'dır, İran'a gitmiştir; bk. yk. Nu. 259.

11. MUSTAFÂ DERVİŞ MEHMED : 1168/1755 yılında elçi olarak Rusya'ya gitmiş ve döndükten sonra izlenimlerini yazmıştır (bk. *GOR*, VIII, 188 v.d.'daki mizahî imalara).

BASIMLAR : Vâsıf, *tarîh*, ypr. 64 v.dd.

TERCÜMELER : *Relation de l'ambassade du dervich Mêhemmed Efendi a St. Petersburg en* 1168 *de l'hegire* (1754), J. Dumoret tarafından *Journ. Asiat.*, VIII (1826), 11 v.dd.'da.

12. AHMED RESMÎ EFENDİ : 1757 yılında Viyana ve 1763 yılında da Purusya Sarayına gönderilmiştir; bk. yk. Nu. 288.

13. OSMÂN ŞEHDÎ : 1171 Sefer'inde/1757. Ekim'inde. I. Abdulhamid'in elçisi olarak Saint Petersburg'a Büyük Katerina'nın Sarayına gitmiştir. Rus hükûmet merkezini ve önemli devlet adamlarını tasvir eden *sefâretnâme*'si özellikle çekicidir; hayatı için bk. *SO*, III, 178.

YAZMALAR : Paris, Millî Küt., *Supl. turc.* 1040 (Schefer Koleksiyonu).

BASIMLAR : Vâsıf, *tarîh*, birinci basım, ypl 138-141.

14. HACI ALÎ AĞA : Ziştov'ludur, bunun için de **Ziştovlu** diye anılır. Cuma'da II. 1174/Ocak 1761'de ölmüştür. 1168/1754'de III. Osman'ın cülusunu bildirmek üzere (bk. *GOR*, VIII, 176) elçi olarak Polanya'ya gitmiş ve manzum bir *sefâretnâme* yazmıştır.

KISALTMALAR : *TOEM*, III, C., 777 v.dd.

15. MEHMED EMÎN NAHÎFÎ : Rumanzov ile barışma görüşmelerinde bulunan ve barış imzalandıktan sonra 1188/1774'de St. Petersburg'a gönderilmiş olan **Abdülkerîm** Paşa'nın seyahatini yazmıştır. **Abdurrahmân b. Nasr b. Abdullâh**'ın *el-nech el-sülûk fî siyâset el-mülûk* (bk. *H. K.*, Nu. 14120 ve **Brockelmann**, *GAL*, I, 461) adlı siyaset bilgisine ait kitabını türkçeye çeviren de (3. basım : İstanbul 1286, 152 s. 8°) bu kişidir.

YAZMALAR : Kahire, *TK*, 207.

BASIMLAR : *Sefâretnâme-i Abdülkerîm Paşa* : İstanbul 1316, 71 S. 8°.

16. NECÂTÎ : **Defter Emîni** idi 1089/1775'de Rusya'ya gönderilen sefaret heyetinin seyahatini tasvir etmiştir.

YAZMALAR : İstanbul, Esad Ef., Nu. 2278.

17. AHMED VÂSIF, Vakanüvisttir 1201-3/1787-8 yıllarında elçi olarak Madrid'e gönderilmiştir. Seyehatnamesi icin bk. aş. Nu. 304.

18. AHMED AZMÎ EFENDİ : (Ölm. 1236/1821; bk. *SO*. III, 466) Elçi **Ahmed Resmî** Efendi'nin (bk. Nu. 288) yeğenidir. 1763 yılında onunla birlikte Berlin'e gitmiş ve 12. Kasım 1790 (1205)'da, son saltanat değişiminde vukubulan tebriklerine cevap vermek bahanesiyle hakikatte Rusya'ya karşı bazı anlaşmalar yapmak üzere olaganüstü elçi olarak II. Friedrich Wilhelm'in sarayına gönderilmiştir.

YAZMALAR : Halle, Deutsche Morgenlaendische Gesellschaft kütüphanesi; Basel, Prof. Dr. R. Tschudi Kolleksiyonu; İstanbul, Es'ad Ef., Nu. 2770

BASIMLAR : **Ahmed Cevdet,** *Tarîh.*, birinci basım, V. C. (İstanbul 1278), 411 v.dd.; İstanbul 1303, 72 S. Küç. 8°.

TERCÜMELER : *Azmi Efendis Gesendschaftsreise an den preussischen Hof. Ein Beitrag zur Geschichte der diplomatischen Beziehungen Preussens zur Hohen Pforte unter Friedrich Wilhelm II.*, Von Dr. **Otto Müller - Kolshorn,** Berlin, 1918, 113 S. 8°– (= *Türkische Bibliothek*, 19. Cild).

19. EBÛ BEKİR RÂTİB : 1214/1799'da Rodos'ta ölmüştür (bk. *SO*, II, 346). 1206/1792 yılında aradaki mevcud karşılıklı barışı teyid eden bir hatt-i humayunu götürmek ve III. Sultan Selim'in cülusunu bildirmek üzere Viyana'ya gitmiştir. Orada söylediği nutukların yazmalarını Viyana'da Millî Kütüphane'de Nu. 1127'dedir (bk. **Flügel,** *Katal.*, II, 306. içindekiler hakkında bilgi vardır[3].

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1285 (yalnız *fihrist*; bk. **Flügel,** *Katal.*, (II, 437); İstanbul, Esad Ef., Nu. 2235.

20. YÛSUF AGÂH EFENDİ[4] Girid'lidir (ölüm. 1239/1823; bk. *SO*, IV, 671) 1208/1794 yılında elçi olarak Londra'ya gitmiştir.

BASIMLAR : **Ahmed Cevdet,** *tarîh* (Birinci Basım), VI, 142, 290 v. dd.; VI (İkinci basım 1309) 377-385; bir kısmı, *Edebiyâti Umûmiyye mecmû'ası*, II. C., 28. Sayı (İstanbul 1917), S. 36-41, **Mehmed Zeki Bey** tarafından incelenmiştir.

TERCÜMELER : *Account of the Mission of Yusuf Agha, ambassador from Turkey to the British Court, translated from the Turkish by* **Joseph v. Hammer,** *Transactions of the Royal Asiatic Society*, III. Cild, Londra 1833'de, (8 Receb 1209/30.I.1975'de Kıral tarafından kabulü anlatan *takrir*'in türkçeden tercümesi).

21. MUSTAFÂ RÂSİH : Babîali'de memur sonra da *re'is-ülküttâb* olmuştur (Bk. **Ahmed Resmî,** *Halîfet er-rü'esâ*,

3 Bk. bunun için *GOD*, IV, 418 v.d., orada **J. v. Hammer** kendi hayatı ve Türk etüdleri tarihi bakımından çok dikkate değer olan şu sözleri yazmaktadır : "1792 yazında her gün elçi Râtib ve maiyetini ziyaret etmesi sayesinde bu tarihin yazıcısı, türkçe konuşmada ilk melekeyi kazanmıştır vsr." Râtib' in Viyana Şark Akademisi için yazmış olduğu kaside *Fundgruben des Orients*, I. Cild (Viyana 1809), 81'de yayınlanmıştır.

4 Babası **Süleymân Penâh** Efendi adında biri olup *Mora ihtilâli tarihçesi* adıyla 1770 yılındaki Mora isyanının kısa bir tasvirini yazmıştır bk. *OM*, III, 187, 1 v.dd., ancak orada yazmanın nerede bulunduğu söylenmemiştir.

140 v.dd, ve *SO*, II, 347), 1218/1803'de ölmüştür. Rus hükûmet merkezine gönderilmiş ve Yaş barışının imzasından sonra (1205/1792) Cumada II. 1207/1793 başında St. Petersburg'a gelmiş ve oradan Zu'l-hicce 1208/Temmuz 1794'de İstanbul'a dönmüştür. *Sefâretnâme*'nin tarihi değeri "II. Katarina'nın sarayındaki büyük bir çok devlet adamlarının şahsî tanışmaya dayanan tasvirlerin'e" dayanmaktadır (*OGNZ*, 16).

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1150 (Flügel, *Katal.*, II, 319 v.d.; bk. *OGNZ*, 16); Paris Millî Küt. *suppl. turc* Nu. 1025 (Schefer Kolleksiyonu); Kahire, *TK*, 178 (*Tarîh ül-vekâ'i*), 207; İstanbul, Es'ad Ef., Nu. 2281.

KISALTMALAR : Hayreddîn Nedîm, *Bir elçinin tarihçe-i sefâreti*, İstanbul, 1333, 112 S. 8°.

KAYNAKLAR : *OGNZ*, 16; Ahmed Resmî ve *SO*, II, 347).

22. SEYYİD ALÎ Moralı'dır. Moralı diye anılır. 1211-2 yani 1796-7'de Osmanlı elçisi olarak Paris'e gitmiştir.

BASIMLAR : *TOEM*, 20-24. sayı bk. ilâveten 18. sayı S. 1120.

İŞLEMELER : Maurice Herbette, *Une ambassade turque sous le directoire*. Paris 1902 (Fransız vesikalarına dayanılarak).

23. GÂLİB SA'ÎD MEHMED PAŞA : Eski sadırâzam, 1216/1801'de Paris'e gitmiştir; bk. *SO*, III, 615[5].

BASIMLAR : *Edebiyât-i umûmiyye mecmû'ası*, İstanbul 1335, Nu. 9 (S. 161-163); Nu. 10 (S. 180-181); Nu. 11 (S. 204-206) Nu. 12 (S. 222-223); Nu. 13 (S. 236-239), Nu. 15 (S. 256), Gâlib Mehmed Paşa müsveddesinden.

24. SEYYİD ABDURRAHÎM MUHİBB : bk. Nu. 309.

---

5 Gâlib Sa'îd Mehmed Paşa 1244-1828'de Balıkesir'de ölmüştür. *OM*. III, 114'e göre Ziştov barış görüşmelerinin ünlü protokolünü yazmıştır. Bu Şeyhülislâm Ârif Hikmet'in ve diğer daha bir çok Osmanlı makam sahiplerinin özendirmeleri ve para yardımlarıyla *Revâbit ül-ukud* adıyla basılarak nushaları aralarında taksim edilmiştir. Bu eserin *OGNZ*, 17 ve 47, Nu. 45'de ve *DWAW*, phil. hist. Kl., VIII (1857), 285'de, O. M. v. Schlechta - Wssehrd'e göre ancak 25-30 nusha basılmış olup Osmanlı kitapçılığının en nadir parçalarından sayılan 1787-1792 Avusturya-Rus-Türk savaşına ait *Mükâleme Mazbatası*'nın aynı olup olmadığından emin değilim. Bu eser küçük folio dört ciltden ibarettir. Bunların birincisi 252 S, ikincisi 205, üçüncüsü 232, dördüncüsü de 159 S. büyüklüğündedir; 1270 ve 1272 yıllarında İstanbul'da takvimhane matbaasında çoğaltılmıştır. O. *M*. v. Schlechta - Wssehrd'de tam serisi vardı. Bunları bugün Viyana eski Konsular Akademie'si kütüphanesinde bulmak mümkün olsa gerektir. İkinci bir baskı benim kütüphanemdedir.

25. SEYYİD MEHMED EMÎN VAHÎD PAŞA : bk. Nu. 315.

26. SEYYİD MEHMED REFÎ : 1222/1807 yılında Babîali tarafından elçi olarak İran'a gönderilmiştir. Mektubî kalemi memurlarından idi. Receb 1224/Ağustos 1830'da ölmüştür; bk. *SO*, II, 412.

YAZMALAR : Ankara, Türk Tarih Kurumu Küt., Yazm. Nu. 53 (Çeviren).

BASIMLAR : *İran Sefâretnâmesi*, *TOEM*, 43 ve 44. sayılara (İstanbul 1333/1917) ilâve olarak çıkmıştır, 31 sayfadır.Osmanlı elçilerinin hayat hikâyelerini, görevlerini, eserlerini içeren bir kitap **Faik Reşit Unat** tarafından "*Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmeleri*" adı altında hazırlanmıştır. T. T. K. yayımları, VII. Seri, Sa. 8. tamamlayıp yayınlayan. **Bekir Sıtkı Baykal**, Ankara, 1968. IX. + 263. S. (Çeviren).

300. OSMÂN REMZÎ

OM, III, 106'da **Şâhînzâde**'nin (bk. Aş. Nu. 314) çağdaşı olarak gösterilen **Osmân Remzî** I. Mahmûd'un cülusundan (Rebi I. 1143/Eylül. 1730) *Nizâm-i Cedîd*'in kuruluşuna kadar[1] (1215/1800'e doğru) gelen iki cildlik bir tarih yazmış imiş. Hal tercümesi olarak yalnızca Tekirdağ'lı olup *Divan-i Humâyûn* kaleminde memur bulunduğu ve 1237/1821'de öldüğü söylenmektedir.

YAZMALAR : Bilinmiyor.

KAYNAKLAR : **Fatîn**, *Tezkire*, 164 v.d.; *OM*, III, 106.

1 Hatta Onsekizinci yüzyıl Osmanlı tarih eserleri hakkında bilgimiz şaşılacak kadar azdır. Meselâ Paris'de Millî Kütüphanede *suppl. turc* Nu. 1029 (Schefer kol.)'da I. Mahmud hükûmetinin (1730-1754) ve Belgrad barışından (1152-1740) önceki siyasal görüşmelerin oldukça geniş ve bildirildiğine göre anonim bir tarihi vardır. *OM*. III, 173, 13'de **Musaffâ** diye anılan **Mustafâ** adlı birinin *Tarih-i Mahmûd evvel* adlı bir eserinden kısaca bahsedilmekte ise de ne yazan ne de kitap hakkında başkaca bilgi verilmemektedir. Hicri on ikinci yüzyılın ortalarında Osmanlı Hükûmetini övmek için arapça eserler de yazılmış olduğu anlaşılıyor. Ancak bunlar ya tanınmamışlardır, yahut da tarihi değerleri yoktur. İki misal veriyorum : **Hanîfzade**, *H. K.*, Nu. 14906'da **Hacı Çelebi** diye anılan **Mehmed İsmet b. İbrâhîm** adlı birinin 1139/1726 yılında yazmış olduğu *Fezâ'il el-devlet el-Osmâniyye* adlı bir eserini kaydetmektedir. İstanbul Esad Ef., Kütüphanesinde Nu. 2337'de, Kahireli bir bilgin olması muhtemel olan **Necmeddîn el-Tîmûrtâşî el-Ömerî el-Ezherî** adlı birinin 1156/1743 yılında bitirmiş olduğu *el-mennân el-feth el-mefâhir âl-Osmân* adlı bir eseri bulunmaktadır. Böylece, zamanla onsekizinci yüzyıl Osmanlı tarihî olaylarını anlatan daha birçok eserlerin çıkacağını kabul etmek yerinde olur.

301. MUSTAFÂ RESMÎ.

Resmî mahlaslı **Mustafâ** vezir **Memiş Mehmed Paşa**'nın sır kâtibi idi. Sonradan *hocegân*'dan olmuştur. Memiş Mehmed Paşa'nın ölümünden (Sefer 1203/Kasım. 1780; bk. *SO*, IV, 512 vd.) sonra Medine'ye çekilmiş ve altı yıl orada kalmıştır. **Mustafâ Resmî** 1214/1800 yılında[1] *Vak'anâme* adıyla küçük bir eser yazarak **Cezzâr Ahmed Paşa**'ya sunmuştur. Bunda Ahmed Paşa'nın 1213/1799 yılında Bonaparte'la olan savaşlarını ve Paşa'nın Akkâ'ya çekilişini anlatmıştır.

YAZMALAR : **İbn el-Emîn Mahmûd Kemâl** Bey'in kütüphanesi, İstanbul (yazarın avtografyası.).

KAYNAKLAR : *OM*, III, 59.

302. HASAN İZZET

Hasan İzzet Darende'lidir ve III. Selim zamanında yaşamıştır. Hayatına dair daha esaslı bilgi yoktur. *Ziyânâme* adlı bir eser yazmış ve bunda sadırâzam **Yûsuf Ziyâ Paşa**'nın Kürdistan'daki tenkillerini ve Fıransızların Mısır'dan koğuluşunu[1] anlatmıştır. Eser bir *mukaddime* bir *destân* ve bir de *hâtime* den oluşur ve eserin içinde birçok biyografik bilgiler ve özellikle **Cezzâr Ahmed Paşa**'nın (bk. *Edİ*, I, 1078) biyografyası vardır.

YAZMALAR : Her halde İstanbul'da.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 49.

1 **Cezzâr Ahmed Paşa** 1219-1804 yılında öldüğünden *OM*, III, 59'da yazılmış olduğu gibi kitabın 1224/1809 yılında bitmiş olduğu kabul edilemez.

1 **Karahânzâde Mehmed Emîn** adlı biri de Fıransızların Mısır'dan çekilişlerini 1216/1801 yılında yazdığı küçük bir tarihî eserde anlatmıştır; bk. *OM*, III, 49: yazmasının nerede bulunduğu bilinmiyor. - Kahire'de Kraliyet Kütüphanesinde (bk. *T.K.* 212) bulunan *Gazevât-i Hüseyn Paşa* adlı bir eserde 1216'da (Mart 1801 başı) Mısır'da İskenderiye yakınında karaya çıkıp altı bin kişilik bir kuvvetle İngiliz'lerin Fıransız'lara karşı açtıkları sefere katılan sadırıazam ve **Kapdân-i Deryâ Küçük Hüseyin Paşa**'nın (Ölm. 2. Şa'bân 1218/7.XII.1803; bk. **J. H. Mordtmann**, *EdI*, II, 367) Savaş icraatı anlatılmıştır. Bu eser belki de eski Osmanlı *Gazevâtnâme*'leri üslûbunda yazılmış olan en son halk kitabıdır.

303. MEHMED EMÎN EDÎB

Edîb, Alî Bey adlı birinin oğludur. Öğrenimini bitirdikten sonra *Teşrifâtçı Vekili* olmuş, 1202/13.X 1787'de vakanüvis tayin edilmiştir. Şevvâl 1206/Mayıs-Haziran 1792'de *Teşrifâtçı* tayin edilmiş ve ölümünden sonra da bu adla anılmıştır. Vakanüvis **Enverî**'nin yanında ve aynı sıfatla çalışmağa memur edilmiş ve **Enverî** (Bk. yk. Nu. 296) sadrâzamın maiyetinde Avusturya ve Rusya'ya karşı açılan sefere gittiği zaman İstanbul'da kalmıştır. *SO*'ya göre **Edîb** daha bir çok defalar *vakanüvis* olmuştur. Uzun süren hastalık istiraplarından sonra **M. E. Edîb** Şubat 1216/14.V.1801 de ölmüştür. Mezarı Üsküdar'da Nuh Kuyusundadır.

Edîb'in vekayinâmeleri iki kısma ayrılır: bunların birincisi Avusturya ve Rusya'ya karşı seferin açılmasından (1202/1787) Receb 1203/Nisan 1789'da I. Abdulhamid'in ölümüne kadar, ikincisi de III. Selim'in cülûsundan 1216 yılının sonuna kadar (1792 yazı) gelir. **Edîb** başkent'de geçen olayları yalnız kaydetmeyi yeter görüp bunlar hakkında hiç bir yargıda bulunmamıştır. **O. M. v. Schlechta - Wssehrd**'e göre bunlardaki en çekici kısım **Vâsıf** Efendi'nin İspanya Sefaretnâmesini içeren kısımdır[1]. **Edîb**'in şairliği de vardır. Divanı değerliymiş. Bununla birlikte **Gibb,** *HOP*, IV, 161. not'da ondan bahsetmemiştir.

YAZMALAR : I. Kısım, Viyana, Nu. 1128 (**Flügel,** *Kat.*, II, 307, **O. M. v. Schlechta,** *OGNZ*, 32 v.d., Nu. 17); II. Kısım, gene orda, **Nu.** 1129 (**Flügel,** *Kat.*, 11, 307 v.d. *GOR*, IX, 218-223)[2]; Londra, Brit Müz., or. 9470; Kahire, *TK*, 178 (1202-1206'dan).

KISALTMALAR : *TOEM*, 8. Sayı. S. 500 v.dd.

KAYNAKLAR : *SO*, I, 317; **O. M. v. Schlechta - Wssehrd,** *OGNZ*, 9, 32 v.d.; **Cemâleddîn,** *Aynâ-i zürefâ*, 58 v.d.; **Fatîn,** *Tezkire*, 8; *GOR*, IX, 218 v.d.; *OM*, III, 23.

1 Bk. Nu. 304 Not 1. Bundan bu sefâretnâmenin iki defa vakanüvislerin eserlerine geçmiş olduğu anlaşılıyor.

2 **Edîb**'e ait olması muhtemel bulunan 1130 numaralı yazma için Nu. 304'ün ikinci notuna bakınız.

304. AHMED VÂSIF.

Ahmed Vâsıf Efendi Bağdad'lıdır. Haleb, Van ve Kars'a gitmiş ve özellikle Arapçaya çalışmıştır. Fakir olduğu için yüksek Osmanlı memurlarının hizmetine girmiştir. Böylece **Kel Ahmed Paşa**'nın sonra da **Abâza Mehmed Paşa**'nın kitabcısı olmuştur. Bu sırada Ruslara esir düşmüş bu esaret işine yaramıştır; çünkü içinde, Rusya ile Babıâli arasında derhal barış görüşmelerine başlama niyetleri bulunan İmporiteriçe Katerinanın kendi el yazısı ile yazdığı bir mektubu sadırâzama götürmüştür. **Vâsıf** bundan sonra bir çok defalar karargâhla başkent arasında kuriye olarak gidip gelmiştir. Sonradan birçok çeşitli görüşmelerde hazır bulunmuş ve bunlara beceri ve başarı ile katılmış ve nihayet Bükreş barış kongresinde (1186/1772) tutanakları yazmaya (*Vakanüvis*) memur olmuştur. Zu'lhicce 1197/Ekim 1783'de **Enverî**'nin yerine (bk. yk. Nu. 296) vakanüvis tayin edilmiştir. Beş yıl sonra olaganüstü elçi olarak Madrid'de gönderilmiş ve bu seyahatini yazdığı bir *sefâretnâme*'de genişçe anlatmıştır[1]. Bu sırada Rus - Türk savaşı başladığından Enverî tekrar vekânüvisliğe tayin edilmiş ve **Edîb** (bk. Nu. 303) de vekanüvis vekili (yahut *Rikâb vakanüvis*) olmuştur[2]. Böylece **Vâsıf** geri döndüğü zaman Bir Babıali memurluğuyle yetinmek mecburiyetinde kalmış, ancak III. Selim zamanında 1205/1791 yılında ikinci defa olarak Ruslar'la yapılan barış görüşmelerine başarıyla katıldıktan sonra kendisine önemli bir memurluk (*Anadolu muhâsebecisi vekili*)

1 *Sefâretnâme*'si **Ahmed Cevdet**, Tarih, III, 287 vdd.'de vardır ve (Cas) **Barbier de Meynard** tarafından *Journal Asiatique*, V. Seri, 19. C. (Paris 1864)'de S. 505-523'de *Ambassade de l'historien turc Vaçif Efendi en Espagne* (1787-1788), *traduit sur la reduction originale* adıyla Fransızcaya çevrilmiştir; *Sefâretnâme*'nin yazma bir nushası Kahire, *TK*, 193 vd.'da bulunmaktadır. Ankara, T. T. K. küt. Yaz. Nu. 61'de de bir nusha vardır (çeviren).

2 Vâsıf İspanya başkentinde iken *Teşrifâtçı* Hasan Efendinin yazmış olduğu tarihi yazıları içeren ve Viyana Millî Küt., 1130'da (**Flügel**, *Katal*, II, 308) bulunan kitabın bu sırada *Vakanüvis vekili* ve *teşrifâtçı* olan **Mehmed Emin Edip**'in eseri olması muhtemeldir. Yazarın avtografyasından çekilmiş olan bu yazmada bir ad yanlışlığı olup olmadığı hakkında hüküm verecek bir durumda değilim.

verilmiştir. Sonraları kimsesiz ve fakir, geçim darlığı içinde İstanbul'da yaşamıştır. Bir hükûmet değişmesi sonucu ele geçen bazı mektuplarından dolayı Limni'ye yahut Midilli'ye sürülmüş ancak henüz yolda iken hükûmetin tekrar değişmesi üzerine affedilmiştir. **Halîl Nûrî**'nin (bk. Nu. 298) ölümünden sonra 1213/1798'de ikinci defa vakanüvis olmuş ve Cumada I. 1220/Temmuz 1805'de *re'isükküttâb*'lığa yükselmiştir. Uğradığı bir mide hastalığı vazifesini görmeğe engel olduğu için azledilmiş ve uzun süren bir rahatsızlıktan sonra 7. Rebi I. 1221/24.V.1806'da ölmüştür. **Ahmed Vâsıf** şahsen çirkin huylu, kendini beğenmiş, hasis, kıskanç ve haddinden fazla haşindi. Yaşadığı müddetçe kendisini kimseye sevdirememiştir; bk. *OGNZ*, 7.'deki makaleye. Kendini büyük bir şair sanırdı. Halbuki ancak orta derecede manzumeler yazabilmiştir. Buna karşı tarihçi olarak değeri büyüktür. Ekseriya bir çok devlet işlerine karışmış olması, işlerin akışını iyice görebilmesini sağlamıştır; ancak tabiatı icabı olayları olduğu gibi değil de tek yanlı yazmış olduğu söylenebilirse de yargılarının daima göze çarpan sertliği o zamanki gerçek durumlara göre haklı olabilir. Parlak ve ahenkli bir üslübu vardı ve zamanında tantanalı belâgatin örneği sayılırdı.

Vâsıf'ın dört resmi kroniği vardır. *Züyûl* adıyla tanınan bu kroniklar **İzzî**'nin (bk. ykü. Nu. 262) eserinin bittiği yerden başlar. *Mehâsin ül-âsâr ve-hakâ'ik ül-ahbâr* adıyla basılmış olan eseri 1166/8.XI.1752 yılından 1. Receb 1188/7.9.1774'e kadar gelir. Ancak 1183 -88 yıllarından bahseden ikinci cildin büyük bir kısmı **Enverî**'nin kaleminden çıkmıştır. Zeyillere gelince **Enverî**'nin dördüncü kısmının kaldığı yerden başlayan birincisi 1197/1783 yılının son olaylarından bahseder ve 1201 Şabânı/1787 Haziranı ile biter. İkinci zeyil III. Selim'in cülusu ile (Receb 1203/Nisan 1789) başlar ve 1209 yılının başında (29.VII.1794) biter. Üçüncüsü 1213/bş. 29.15.VI.1798-1217/bş. 4.1802 yıllarından bah-

seder; Bu güne kadar ele geçmemiştir. Dördüncü ve sonuncu zeyil Rebi I. 1217 (Temmuz 1802) den Şevvâl 1219 (Ocak 1805) sonuna kadar gelir[3].

Vâsıf Fıransızların Mısır'a saldırışlarını da kısaca anlatmıştır. Tek taraflı olarak yazılmış olan bu eserin tarihî değeri yoktur. Vâsıf'ın arapça'dan tercümeleri –Msl. Zemahşerî'nin *Nevâbig el-kelim*'ini türkçeye çevirmiştir– burada bahse konu olamazlar.

YAZMALAR : I. *Zeyil* (1197 - 1201); Viyana, Millî Küt., Nu. 1131 (**Flügel**, Kat., II, 308.; *OGNZ*, 8, 25, not, 14), Nu. 1132 (**Flügel**, *Katal.*, II, 309) –II. *Zeyil* (1203 - 1209); Viyana, Mil. Küt., Nu. 1133 (**Flügel**, *Katal.*, II, 309 vd.; Paris, Mil. Küt., *suppl. turc* 508 (224 ypr. kalın), Kahire, *TK*, 201 vd–III. *Zeyil* (1213 - 1217) : hiç bir yerde ele geçmemiştir. –IV. *Zeyil* (1217 - 1219) : Viyana, Millî Küt., Nu. 1134 (**Flügel**, *Katal.*, II, 310 vd. ve **O. M. v. Schlechta - Wssehrd**, *DWAW*, VIII (1857), 283 v.dd.). –İstanbul'da : Esad Ef., Nu. 2189, Husrev Paşa, Nu. 360 ve Halet Ef., Nu. 636'da **Vâsıf** tarihinin parçaları varsa da Katalog'da hangi zamanlardan bahseden kısımlar oldukları gösterilmemiştir.; Ankara Türk Tarih Kurumu Küt., Yazm. **Vakâ'i-nâme** adlı ve 1187/bş. 25.III.1773' den 1205/bş. 10,IX.1790'a kadar gelen bir tarihi bulunmaktadır (Çeviren. – –*Mısır seferine dair risâle* : Viyana, Millî Küt., Nu. 1135 (**Flügel**, *Katal.*, II, 311; *OGNZ*, 9)., *İspanya Sefâretnâmesi* : Ankara, Türk Tarih Kurumu Küt., Yazm. Nu. 61 (Çeviren).

BASIMLAR : *Mehâsin ül-âsâr ve hakâ'ik ül'-ahbâr* : I.C., 15 + 327 S. (1166-1183 yıllarından bahseder), İstanbul, Şa'bân 1219 (bk. II, 315); II. C. 6 — 315 S. fol. (1183-1185 yıllarından bahseder); Bk. *GOR*, VII 589, Nu. 46. - Tekrar basım : Bulak Cumada I. 1243/Aralık 1827 : I.C., 10 — 265 S. Küç. fol., II., C., 7 — 251 S. Küç. fol. Bk. *GOR*, VIII, 522, Nu. 31 ve *Journ. Asiat.*, VIII. C. (1831), 335. –Yeni basım : Bulak, 1246, küç. fol.; I. C., 14 + 210 S., II. C., 7 + 190 S. (Kalın kağıt); bk. *Journ. Asiat.*, 1843, II, 35, 39.

TEKİL YAYINLAR ve KISALTMALAR : *Relation turque de la bataille de Tchezmé, extrait du Vassif Efendi.* **T.–X. Blanchi** tarafından taş basması olarak yayınlanmıştır, Paris, ts., 4°. –*Relation de l'ambassade de Derviche Mehemmed Efendi à Petersbourg, en* 1168 *de l'hégire* (1754), *Extrait des annales de l'empire ottoman de Vassif Efendi.* Paris, 1821, 8°,

3 Kahire'de Kıraliyet Kütüphanesinde **Vâsıf**'ın eserinin bazı parçalarının bulunduğu anlaşılıyor; bk. *TK*, 177 vd., ancak burada verilen bilgi eksik olduğu için yeter fikir edinilemiyor.

taş basması : –**V.D. Smirnov**, *Obrazçovya proizvedeniya Osmanskoy literatury* (St. –Petersburg 1903), 127-139. –**M. M. Wicker - Hauser**, *Chrestomathie*, 154-166.

TERCÜMELER : *Précis Historique d la guerre des Turcs contre les Russes de* 1769 *à* 1774, *Tiré des annales de.... Vassif Efendi*, Par Mr. **A.P. Caussin de Perceval**, Paris 1822, XVI, 284 S. 8°. –*Nowy przeklad dziejopisow tureckich dotycacych sie Histoiryi poliskiej, a szczegolniej Tarychy Wasyf Efendego*, I. (yalnız birinci) C., Berlin 1846, **İgnaz Pietraszewsky** tarafından yayınlanmıştır (Anlamı = *Polonya tarihininden bahseden Türk tarihçilerinin ve özellikle Vâsıf Efendi'nin tarihinin yeni tercümesi*).– **M. Norberg**, *Turkiska rikets annaler. Sammandragne ur dess egna urkender.* IV. Kısım (Hernösand 1822, 8°), 1034-1369.

KAYNAKLAR : *GOR*, VIII, 116, 195, 229, 233, 287, 3336, 378, 390, 405 407 v.dd., 426; *OGNZ*, 5-9 (Çok güzel bir makale); *SO* IV, 59 9vd· vd.; OM, III, 159 vd. **Resmî**, *Sefînet er-rü'esâ*, 146 vdd.; **Cemâleddîn**, *Aynâ-i zurefâ*, 59 vdd.; **Fatîn**, *Tezkire*, 431; Ahmed, Cevdet, *tarîh*, VII, 99.

305. MEHMED PERTEV.

İstanbul'da doğmuştur, bir cami müvekkıtinin oğludur. Maliye Bakanlığına girerek memurluk mesleğine başlamış, *sedâret mektupçusu*, sonra da bilgin şairlerin her akşam toplanmakta oldukları eski re'is-ülküttab **Ârif** Efendinin meclisine sık sık devam etmesi sayesinde *Âmedci* olmuştur. **Vâsıf**'ın *re'isülküttâb* olması üzerine (1220/1805) vakanüvis olmuştur. 1222/1807 yılında Ruslar'a karşı sefere çıkmış olan sadırâzamın karargâhına gitmek için başkenti terk etmişse de Edirne'ye varışından bir kaç gün sonra ölmüştür.

Pertev'in tarihî yazıları yalnız bir kaç defter büyüklüğünde olup gaip olmuş imiş. Değerli, tanınmış bir divan sahibi bir şair olup önceleri **Nûrî**, sonra da **Pertev** mahlasını kullanmıştır (**v. Schlechta**).

YAZMALAR : Kaybolduğu anlaşılıyor. –*Divân*, *Dîvân-i Pertev* adıyla 1253/1837 yılında Bulak'da basılmıştır, 91 S.dir.

KAYNAKLAR : **O.M. v. Schlechta - Wssehrd**, *OGNZ*, 9 vd.; **Cemâleddîn**, *aynâ-i zürefâ*, 63 vd.; **Fatîn**, *Tezkire*, 23; *GOD*, *IV*, 419 vd. (bk. 536 vd. da) ; **Gibb**, *HOP*, *IV*, 218 vd.; *SO*, II, 38; OM, III, 33.

306. SA'ÎD EFENDİ.

Hayatı hakkında bilinen tek şey Velî Efendizâde'nin *kâhya*'sı olduğudur.

Sa'îd Efendi'nin küçük tarih kitabı (*Tarîhçe*) bu nevi eserlerden tamamiyle ayrılır. Yazar geçen yüzyıllardan yalnız tek, tek olayları alır; msl. Osmanlı Devletinin yükselişinin ve baş aşağı gidişinin sebeplerini etraflıca anlatır. 1222/1807 (III. Selim) ve 1223/1808 (VI. Mustafa) yıllarınsaltanat değişmeleri hakkında verdiği etraflı bilgilerden ötürü eser özellikle ondokuzuncu yüzyıl başlangıcı tarihi bakımından önemlidir. Eserde bir çok belgeler vardır; Louis-Philippe **Comte de Ségur** (1753-1830) ve Raimund **Graf von Mantecuccoli** (Ölm. 1680)'nin eserleri gibi hıristiyan kaynaklardan da faydalanmıştır.

Eserde ne bir önsöz ne bir besmele, kısaca bu gibi tarih eserlerinde yazılması görenek olan hiç bir şey yoktur. **Âsım Efendi** bu *Tarîhçe*'nin büyük bir kısmını aynen kendi tarihine almıştır.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1123 (**Flügel**, II, 303; bk. *GOR*, IX, 234-237, 129 ypr. büyüklüğünde olan bu eser hakkında geniş inceleme ve içindekiler hakkında bilgi ile)

KAYNAKLAR: *GOR*, IX, 234 vdd.; **O. M. v. Schlechta - Wssehrd**, *OGNZ*, 13; *OM*, III, 132.

307. ÖMER ÂMİR

Ömer Âmir İstanbul'da doğmuştur. *Defterhâne* memurlarından **Himmetî** Efendi'nin oğludur; kendisi de önceleri *Defterhane*'ye Kâtip olmuş. 1222/bş. 11.III.1807'de *âmedci* ve vakanüvis, bir yıl sonra da *tezkireci* vekili, Rebi I. 1223/ Nisan 1808'de *maliye tezkirecisi*, 1224/bş. 16.II.1809'da *Silahdâr kâtibi*, 1225'de *ikinci tezkireci* sonradan tekrar *malıye tezkirecisi* olmuştur. Bütün memurluklardan vazgeçtikten sonra, içkiye çok düşkün olması neticesi olarak 1230/bş. 14.XII.1814'de Boğaziçin'deki fakirâne evinde ölmüştür.

Ömer Âmir'in ancak 1222 sonuna (1807) kadar devam etmiş olan vakanüvisliği sırasında yazmış olduğu kısır yazılar halefi Âsım Efendi tarafından devam ettirilmiştir.

YAZMALAR : Kaybolmuştur.

KAYNAKLAR : O. M. v. Schleshta - Wssehrd, *OGNZ*, 10; *SO*, III, 292; Cemâleddîn, *Aynâ- Zürefâ*, 64 vd.; Fatîn, *tezkire*, 279 vd.

308. AHMED ÂSIM

Anteplidir; babası şair Cenânî Efendi orada kadı kâtibi idi. 1204/1789 yılında İstanbul'a gelmiş ve yedi yıl çalıştıktan sonra farsça *Burhân-i kati lügati*'ni türkçeye çevirerek Sultan'a sunmuştur. Sultan eserin basılmasını emretmiş (İstanbul 1214, 863 S. fiol.; *Tibyân-i nâfi terceme-i burhân-i kâti*') ve mütercimi mollalık payesiyle ödüllendirilmiştir. Âsım, Fîrûzâbâdî'nin *el-Kâmûs el-muhît* adındaki büyük arapça lügatini türkçeye çevirmekle de dilcilikle bir kat daha kendini göstermiştir. Bu tercüme de devlet hesabına İstanbul'da basılmış (ilk önce, üç cilt olarak, 1230, 1232, 1234 yıllarında fol.; *el-okiyânûs el-basît fî tercemet el-kâmûs el-muhît*) ve bundan sonra bir çok defalar yeniden basılmıştır (Bulak, 1250, üç cild fol.; İstanbul'da birçok defalar). Âsım sonradan müderrislik mesleğine girmiş ve Rebi II. 1229/ Şubat 1814'de Selânik Mollası olduktan sonra 9. sefer 1235/ 28.XI.1819'da birden bire vebadan ölmüştür. Azlinden sonra çekilmiş olduğu Üsküdar'da gömülüdür. Âsım 1222 Şa'ban'ı/1807 Ekiminden başlıyarak vakanüvislikte bulunmuştur. Ziştov andlaşmasıyla (4.VIII.1791) başlayan ve 1223 (28.VII.1808) yılında biten tarihinde, vekanüvisliğe tayini tarihinin bir yıl öncesinden (1221/1806) başlayarak olayları *rûznâme* biçiminde yazar ve birçok yerlerde basit bir *rûznâmeci* seviyesinden gerçek bir tarihçi mertebesine yükselir (Bk. O. M. v. Schlechta-Wssehrd, - *OGNZ*, II, orada eser etraflıca anlatılmaktadır). Âsım, A. Cardin'in fıransızcaya eksik tercümesiyle (Paris 1838) Avrupa'da tanınmış

olan **Abdurrahmân b. Hasan el-Ceberti**'nin Fransızların Mısır'ı işgali sırasında yazmış olduğu *Muzhir el-takdîs bi-zehâb devlet el-fransîs* adlı arapça kroniği de türkçeye çevirmiştir[1].

YAZMALAR : A) *Tarih :* Viyana, Millî Küt. Nu. 1138 (**Flügel**, *Kat.*, II, 312 v.d.; yazmanın içindekiler hakkında tam bilgi, *OGNZ*, 33 v.dd.'de vardır); İstanbul, Aşir Ef., Nu. 263; Köprülü Mehmed Paşa, Nu. 208; Laleli, Nu. 2008; Ankara, T. T. K. Küt., Yaz. Nu. 516 (Çeviren); Kahire, *TK*, 172.– B) *Muzhir el-takdîs*'in Türkçe tercümesi : Kahire, *TK*, 192.

BASIMLAR : *Âsım tarihi :* İstanbul, ts., I. C.: 344 S. II. C. 260 S. 8°.

KAYNAKLAR *SO*, III, 283; **Cemâleddîn**, *aynâ-i zürefâ*, 65 v.dd.; **O. M. v. Schlechta - Wssehrd**, *OGNZ*, 10 v.d.; *OM*, I, 375 v.dd. (Geniş bilgi); **A. D. Mordtmann**, *Augsb. Allg. Zeitung* 29.Haz.1875 (İlâve Nu. 180); **Fatîn**, *Tezkire*, 226.

309. ABDURRAHÎM MUHİB

Seyyid **Abdurrahîm Muhib** İstanbul'ludur. Memurluk mesleğine girmiş ve bir çok divan memurluklarında bulunmuştur. 1220/1806'da *nişancı* unvanıyla büyükelçi olarak Nopolyan'a Sultan'ın hediyelerini götürmek ve en son zaferleri için tebriklerini bildirmek, aynı zamanda da Fransız İmparatorunun Rusya ile yapılacak barışa Babıâliye elverişli hükûmler koydurmasını sağlamak için Fransa'ya gitti. **Muhib Efendi** Paris'de bulunduğu altı yıl içinde çoğu şifreli olmak üzere sadrâzama gönderdiği ve ondan aldığı acele mektupları, sonra Fransız kabinesiyle görüşmeleri hakkındaki yabancı elçilerin notalarını, Prens Talleyrand, Dük Rumenzov ve Tolstoy ile konuşmalarını ve nihayet kendi etraflı ve geniş gözlemlerini çok büyük bir *sefâretnâme*'de toplamıştır. Hükûmetinin göndermiş olduğu yönergeleri de

1 Bu eserin türkçeye bir başka tercümesini (düzeltmeli ve ilâveli bir tercüme) de **Hekimbaşı Mustafâ Behcet Efendi** (bk. **Fatîn**, *Tezkire*, 29 vd., ve *OM*, III, 209 vd., ve yk. Nu. 297) meydana getirmiştir; bunun bir yazma nushası Viyana'da Millî Küt., de Nu. 1144'dedir (**Flügel**, *Katal*, II, 316; *OGNZ*, 13).

aynen bu sefaretnameye geçirmiş olduğundan Babiâli'nin, o olaylarla dolu zamandaki durumuna hakim olan en gizli düşünceleri de ortaya koyması itibariyle de çok değerlidir (**O. M. v. Schlechta - Wssehrd**). **Muhib Efendi** bundan başka bir de kısa bir *sefâretnâme* yazmıştır. Bunda Fıransa'nın iç yönetimini ve orada gördüğü dikkate değer şeyleri anlatmakla yetinmiş ve öylece **Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed** (bk. yk. Nu. 299/5)'in 1132/1720 yılında Fıransa'da ki durumdan bahseden sefaretnamesiyle mukayese edilerek o vakte kadar yapılan değişiklikleri ve islahatı daha iyi anlamağa yardım etmiştir. **Ahmed Âsım**'ın aktararak tarihine geçirdiği parçaların da neydana çıkardığı gibi **Muhib**'in ince bir gözlemci ve diplomaside çok becerikli olduğu anlaşılıyor.

1235/1819'da **tab'hâne-i âmire** nazırı olduktan sonra 19. Zu'l-Kade 1236/18.VIII.1821'de İstanbul'da ölmüş ve Eyyüb'e gömülmüştür. Şair **Safvet Nesîbe** Hanım kızıdır (Ölm. 1253/1837; bk. *SO*, III, 229).

YAZMALAR : A) *Büyük Sefâretnâme :* Viyana, Millî Küt., Nu. 1145 (361 ypr. Folio; bk. **Flügel**, *Katal.*, II, 316 v.d.; **O. M. v. Schlechta-Wssehrd**, *OGNZ*, 14); İstanbul, bulunduğu yer bilinmiyor; bk. ,*OM* III, 145; Ankara, Viyana'daki nushanın fotokopisi D. ve T. C. F. Kütüphanesinde (Çeviren).– B) *Küçük sefâretnâme :* Viyana, Millî Küt., Nu. 1146; İtanbul, bulunduğu yer bilinmiyor.

İNCELEMELER : *Küçük Sefâretnâme :* **Bertrand Bareilles**, *Un Turc à Paris*, 1806-1811. *Relation de voyage et de mission de Mouhibb Effendi*, Paris, 1920 (106 S. Kü. – 8°); bk. **F. Babinger**'in *OLZ*, XXV (1922), Ayrı basım. 216 v.dd.'daki eleştirisine.

KAYNAKLAR : *SO*, IV, 98; *OM*, III, 145; *OGNZ*, 14; *OLZ*, XXV (1922), 216 v.d. ayrıca **F. R. Unat**, *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri.* Ankara. 1968. S. 184-201. (Çeviren).

310. AHMED VEHBÎ

Ahmed Vehbî, II. Mahmud zamanında, Enderûn-i Humâyûn Seferli koğuşu çavuşlarındandı. Hayatı hakkında başka bilgi olmadığı anlaşılıyor. *OM*, III, 23'e göre kısmen

tarihî oldukları anlaşılan üç eseri, daha doğrusu yazısı vardır. Bunların adları aşağıda yazılmıştır:

I. *Ahsen ül-ahbâr*, 1235/1819 yılında yazılmıştır. Peygamber'in hayatından ve Mekke'nin vasıflarından bahseder.

II. *Hadîkat ül-nevâdir*; 1232/1816 yılında yazılmıştır. Çoğu dini olmak üzere, bir takım konuları içine alan bir derlemedir.

III. *Mecmû'a-i tarihiyye*, on beş *mâdde*'den ibarettir; Mûsâ'dan *Ashâb-i kehf*'den[1] ve buna benzer kıssalardan bahseder. Pek değeri olmasa gerektir.

YAZMALAR: Bu üç eserin yazmaları İstanbul'da olsa gerektir[2].

KAYNAKLAR: *OM*, III, 23.

311. HALÎM GİRÂY

Yukarıda (bk. Nu. 206) bahsedilmiş olan Mehmed Girây gibi Kırım Hanlarının torunlarından olan **Halîm Girây** 1207/1792'de Vize'de sürgünde iken ölmüş olan **Şehbâz Girây**'ın oğludur. Kendisi Çatalca'da yaşamış ve 1239/1823'de orada ölmüş, Ferhad Paşa camisine gömülmüştür. Manzum ve mensur yazılar yazmıştır.

Oğlu Şehbâz Girây tarafından toplanmış olup 1257/1841'de İstanbul'da bastırılan (59 S. 4°) bir *Divân*'dan başka **Halîm Girây** daha önce o yolda yazılmış eserlerden yararlanarak *Gülbün-i Hânân* adıyla Kırım Hanlarının kısa bir tarihini yazmıştır[1]. Bu daha çok Kırım Hanlarının biyog-

1 Milano'da Ambrosian Kütüphanesinde **Derî** adlı biri tarafından 803/1400 yılında yazılmış olduğu bildirilen *Ashâb-i Keh* adlı bir manzume vardır. Bu bir eski Osmanlıca dil anıtı olmaktan ötürü incelenmek gerektir. Nâzımının başka bir yerde adı geçmemektedir.

2 İstanbul'da Selimiye Küt., Nu. 473'de bulunan *Târîh-i Vehbî*'nin kime ait olduğunu bilmiyorum.

1 Bk. J. v. Hammer, *Geschichte der Chane der Krim* (Viyana 1856), 9.–yazarının kim olduğu bilinmeyen ve 880/1574'den 1191/1777'ye kadar gelen türkçe bir Kırım tarihi Paris'de Millî Küt.'de bulunmaktadır: Yazm. *suppl. ture* Nu. 515, Gene orada Yazm. *suppl. ture* Nu. 1068'de Feyzullâh Lutfî adlı birinin 1183/1769 Kırım savaşına ait *Târîh-i Kırım* adlı bir eseri vardır. Kırım tarihi hakkındaki diğer eserler için bk. Nu. 252 ve 254. Bu eserlerin çoğunu V. D. Smirnov, Krimskoe çanstvo (I. C., St. Petersburg 1887; II. C., Odessa 1889) ve *O. Retovskiy*, Giray sikkeleri hakkında (Moskova 1905) adlı eserlerinde oldukça işlemişlerdir.

rafyalarından ibarettir. Hacı Girây Han ile başlar (Ölm. 871/1466) ve kendi babasına ve Baht Girây Han'a (ölm. 1215/1801 Midilli'de) kadar gelir. Eser oldukça rağbet bulmuş ve bir çok defalar bundan yararlanılmıştır. Msl. Cevdet Paşa tarafından, *Krîm ve Kâfkâs tarîhi* (İstanbul. 1307, 72 S. 8°) adlı küçük eserinde.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1260 (Flügel, *Katal.*, II, 414); Paris, Millî Küt., *suppl. turc.* Nu. 1116 (Schefer Kol.).

BASIMLAR : *Gülbün-i Hânân :* İstanbul, 1287, 2 + 130 S. 8°; İstanbul 1327, 232 S. 8°, Osmân Cûdî tarafından haşiyelerle yayınlanmıştır.

KAYNAKLAR : *OGNZ*, 16; *SO*, II, 243; *OM*, II, 143 v.d.

312. MEHMED SÂDIK, ZA'ÎMZÂDE

Zâ'îmzâde Mehmed Sâdık İstanbul'ludur. Bir çok önemli yönetim görevlerinde bulunmuş 1222/1807'de *Tophâne nâzırı* sonra *Cizye Muhâsebecisi*, 1226'da *Anadolu Muhâsebecisi*, 1227'de de *Haremeyn Muhâsebecisi*, 1237'de *Kumbarahâne Nâzırı*, 1238'de *Süvâri Mukabelecisi* olmuş nihayet oldukça ilerlemiş bir yaşta iken 5. Zu'l-Hicce 1238/13.VIII.1823'de ölmüş ve Üsküdar'da Selimiyye'de gömülmüştür. Kayınbabası *Re'isülküttab* Abdullâh Berî efendidir[1]; bk. bunun için *Sefînet er-rü'esâ*. 132 vdd., orada kayın babasının yazılarını iyi muhafaza etmediği iddia edilmektedir.

Mehmed Sadık I. Abdulhamid'in hükûmetini (1774-1789) anlatan *Vak'a-i Hamidiyye* adlı kısa bir Osmanlı tarihi yazmıştır.

YAZMALAR : İstanbul, Esad Ef., Nu. 2171.

BAIMLAR : *Vak'a-i Hamidiyye :* İstanbul 1289, 125 S. 8°.

KAYNAKLAR : *SO*, III, 193 v.d.; *OM*, III, 64, not.

1 *Mevrid el-uhûd* adlı eseri için bk. *OM*, III, 106, Abdürrezzâk Bâhir Paşa'ya.

313. MEHMED MÜNÎB

Seyyid **Mehmed Münîb** Antepli'dir. Fakat İstanbul'da eğitim görmüş ve nihayet saray hocası olmuştur. Bu yüzden sırasıyla mollalıklara ve 1222/1807'de de Kazıaskerlik payesine nail olmuştur. Şevketli koruyucusu III. Selim'in şehâdetinden sonra Anadolunun içerilerine sürgüne gönderilmiştir. Önce Ankara'da sonra da Aydın' (Güzelhisar) da bulundu ve 20 Şevvâl 1238/1.VII.1823'de orada öldü. Kendisi gibi sürgünde ölen şeyhülislâm Mehmed Atâullâh'ın yanına gömülmüştür.

Özellikle arapçayı çok iyi bilen ve bu dilde Şeybânî'nin savaş hukukuna dair yazmış olduğu *Siyer el-kebîr* adlı eserini türkçeye tercüme etmiş[1] ve ayrıca bir çok eserlere değerli şerhler yazmış olan Seyyid **Mehmed Münîb**, Müstekîmzâde'nin (bk. Nu. 293) *Davhet ül-meşâyih ül-kibâr*'ına 1221/1807'ye kadar gelen bir zeyl yazdığı için burada anılmağa değer. Bu zeyle de sonradan zeyiller yazılmıştır; bk. Nu. 335. Nihayet söylendiğine göre[2] *Hulâset ül-kelâm fî redd ül-avâmm* adıyla *Nizâm'i Cedîd*'i savunan bir yazı yazmıştır. "Ya minnetdarlık duygusu, yahut da vicdanî kanı kendisini III. Selîm'in yaptığı düzeltim planına yandaş kılmış ve ulemâdan

1 Basılışı, İstanbul, 1241, iki cild, 357 ve 373 S. 4°.

2 Bu kitabı yazmanın ne gibi bir delile dayanılarak Seyyid **Mehmed Münîb**'e atfedilmiş olduğu hakkında bir hüküm veremiyeceğim; bk. Not. 1'e. - *GOR*, IX, 244, Nu. 151'de de işaret edilmiş olduğu üzere *Nizâm-i Cedîd*'in asıl kurucusu ve baş koruyucusu olup **Çelebi Efendi** adıyla anılan seksen dört yaşındaki *Re'is ül-küttâb* **Mahmûd Râ'if** Efendi bu adla *Nizâm'i Cedîd* hakkında bir savunma yazmıştır. Bu da **W. Wilkinson**'un *Tableau de la Moldavie et de la Valachie* (Paris 1821)'sinin 265-355 sayfalarında *Explication de l'institution du Nizamy-Gedid, ou Nizam Dgedid, et remarques curieuses à cet egard, par Tschelebi Efendi, l'un des principaux dignitaires de l'Empire Ottoman, conseiller, ministre d'état, etc., traduite du manuscrit original turc* adıyla çıkmıştır. Bunun **Mahmûd Râ'if** Efendinin ilk önce 1213/1798 yılında 60 S. 4° büyüklüğünde ve 26 gravürle ve *Tableau des nouveaux réglemens de l'empire Ottoman* adı altında basılmış olup *(imprimé dans la nouvelle Imprimerie du génie sous la direction d'Abdurrahman Efendi)* 1802 yılında Paris'de ve Strasburg'da yine aynı adla tekrar basılmış olan eseri olması muhtemeldir; daha etraflı bilgi için bk. **Zinkeisen**, *GOR*, VII, 324 not ve **J. v. Hammer**, **GOR**, *VII*, 587, Nu. 28. 17. Rebi' I. 1222/25.B.1807'de ölmüş olan **Mahmûd Râ'if** Bey için bk. *SO*, IV, 329 vd. ve *Sefînet er-rü'esâ*, 145 vd. **Mahmûd Râ'if** her alanda bilgisi olan çok dikkate değer bir şahsiyet idi. Hayatını incelemek suretiyle ona yakışan değeri vermek yerinde olur.

olduğu halde bir çok kudretli muhaliflere karşı bu planların savunmasını üstlenmiştir. Bununla ilgili savunmasında *Nizâm-i Cedîd* kurumunun esas itibariyle dinî dogmaya uygun olduğunu ve bu arada düzeltimin önemini özellikle şerî ve tarihî sebeplerle ispat etmeğe uğraşmaktadır. "Yeniçerilerin bozuk durumunu o devirde yaşayan halkın gözleri önüne sermesi ve tasarlanan düzeltimin başarılı olmamasının küçük ve önemsiz sebeplerini açıklamış olması, o dikkate değer devrin anlaşılmasına değerli yazdımlarda bulunmaktadır" (*OGNZ*, 16).

YAZMALAR : A) *Zeyl-i Davhet ül-meşâyih :* msl. Kahire, *TK*, 225'de.– B) *Hulâset ül-kelâm fî redd ül-avâmm :* Viyana, Millî Küt., Nu. 1152 (Flügel, *Katal.*, II, 320 v.d.; bk. *OGNZ*, 16). Ankara, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi., Yazm. Nu. 46 (Yazarı olarak Koca Segban Başı gösterilmiştir. Çeviren).

BASIMLAR : A) *Zeyl-i Davhet ül-meşâyih :* bk. aş. Nu. 335.– B) *Hulâset ül-kelâm : TOEM*, 39-42 sayılara ilave olarak yayınlanmıştır, 54 S.[3].

KAYNAKLAR : Fatîn, *Tezkire*, 382 v.d.; *OGNZ*, 16; *SO*, IV, 517.

314. ATÂULLÂH MEHMED, ŞÂNÎZÂDE

Şânîzâde İstanbul'ludur. Müderris Sadık Efendinin oğludur. Babasının mesleğine girmiş 1208/bş. 9.VIII.1793' de *müderris*, Muharrem 1230/Aralık 1814'de Eyyüb Kadısı, Sefer 1235/Kasım 1819'da vakanüvis olmuştur. Muharrem 1237/Ekim 1821'de Mekke Mollası payesiyle Evkaf müfettişi olmuş, 15. Sefer 1241/29.IX.1825'de azledilmiş ve Sefer 1242/Eylül 1826'da Yeniçerilerin imhası dolayısıyla Bektaşilik'e meyillerinden şüphe edilen diğer müderrislerle birlikde Tire'ye sürülmüş ve az bir zaman sonra üzüntüden

3 Önsözde, yazarının *Koca Segbân Başı* (Bunların bir listesi, *SO*, IV, 770!) adında biri olduğu ve bunun hayatı hakkında 1131/1711 yılında doğmuş ve 1219/1804 yılında ölmüş olduğuna dair Cevdet Paşa'nın verdiği bilgiden başka bilgi bulunmadığı açıkça söylenilebilir. Bu eserin tamamı Ahmed Cevdet Paşa'nın tarihine 7. cild S. 243 vd'da yayınlanmıştır. Bu baskının da başlangıcı aynı adı taşıdığından bunun Seyyid Mehmed Münîb'e mal edilmiş olan risale olduğu şüphesizdir. Bütün bu mesele aydınlatılmak gerektir.

ölmüştür. Şânîzâde çok bilgili bir kimse idi. Gayet iyi fransızca konuşur ve yazar, askerlik, matematik fizik, tıb astronomi, edebiyat musiki resim bilirdi. Hatta saatçilik de yapardı. Fransızcadan tıbba, denizciliğe ve matematiğe ait eserler tercüme etmekle de hizmet etmiştir; bunların bir kısmından kroniğinin (bk. O. M. v. Schlechta - Wssehrd, *OGNZ*, 36, Nu. 22) önsözünde bahseder. *Mir'ât el-abdân fî teşrîh a'sâ el-insân* adlı eserinin iki cildi İstanbul'da 1235 yılında basılmış üçüncü cildi de 1246/1830'da Bulak'da çıkmıştır [1].

Şânîzâde'nin üç ciltlik Osmanlı tarihi Âsım Efendinin bıraktığı yerden yani Sultan II. Mahmud'un 1225/1808 yılında cülusundan başlar ve 1236/bş. 9.X.1820 yılı olayları ile biter. Böylelikle hemen hemen on dört yıllık bir devri anlatır. "Yazış tarzı ve kavrayışı ayrıca bir özellik göstermez; ifadesinde de seleflerinkinden daha az taassub görülür" (O. M. v. Schlechta - Wssehrd).

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1139 (Flügel, II, 313, bk. İlâveten *OGNZ*, 36-42, içindekiler hakkında burada tam bilgi vardır); Paris, Millî Küt., *Suppl. turc* 740/1; İstanbul, Esad Ef., 2155; Ankara, T. T. K. Küt., Yazm. Nu. 512 (Çeviren).

BASIMLAR : *Tarîh-i Şânîzâde* : I. Cild, 8 + 409 S. büy. – 8°. (1223 sonundan 1225'e kadar) tarihsiz ve basıldığı yersiz; II. C., 8 + 425. S. (1226'dan 1233'e kadar), İstanbul, I. Receb. 1290; III. C., 4 + 216 S. (1234'den 1236'ya kadar), (İstanbul 1281); IV. C., 4 + 208 S. (1236 yılı), basıldığı yer ve yıl yok.

KAYNAKLAR : Cemaleddîn, *aynâ- züürefâ*, 67 v.d.; O. M. v. Schlechta - Wssehrd, *OGNZ*, 11 v.d.; 36 v.dd.; *SO*, III, 479 v.d., *ÖM*, III, 221 v.d.; Fatîn, *Tezkire*, 303 : *GOD*, IV, 453 v.d. (şairlik mahlası Atâ'dır [2], *Ümmet* I. yıl. Nu. 2 (İstanbul 1326-1328 H.), S. 5 (Biyografyası ve inceleme); Lutfî, *tarîh*, I, 248 v.d.; A. D. Mortdmann, *Augsb. Allg. Zeitung*,

1 bk. Bunun için *Miroir des corps de l'anatomie de l'homme. Envoyé et offert par S. Excellence l'ambassadeur de France près la sublime porte à la bibliothèque du Roi par* T. - Ö. Bianchi, Paris, 1821, 1 resim, 38,6 S. 8°; sonra *GOR*, VII, 592, Nu. 63 (I. Cild, 131 S.; II. Cild., 283 S), Sonra, Zenker, *Bibl. Orientalis*, I, 159, Nu. 1304 (*GOR*, VIII, 519 v.dd. ve IX, 689 vd. eksiktir).

2 Şânîzâde'nin *Divân*'ının yazma bir nushası Viyana'da Nu. 750'dedir (Bk. Flügel, *Katal*, 1.700); matematiğe ait bir tercüme eseri de gene ordadır, Nu. 1418 (Flügel, *Kat.*, II. 484).

29. Haz. 1875 (ilave), Nu. 180; **Mahmûd Kemâl Bey** (İstanbul) Şânîzâdenin şimdiye kadar basılmamış olan bir biyo-bibliyografyasını yazmıştır.

315. MEHMED EMÎN VAHÎD PAŞA

Babası İstanbul'ludur. Annesi Kilis'lidir. Annesinin Hıristiyan olması muhtemeldir. Kilis'de doğmuştur. Annesi sonradan İstanbul'a gelip *baltacı* ile evlenmiş ve bundan böyle kendisi İstanbullu olarak gösterilmiştir. Babıâli'ye girmiş, bir çok memurluklarda bulunmuş (bk. sırasına *SO*, IV, 605 v.d.) 1221/1806 yılında büyük elçi olarak Polonya üzerinden Fıransa'ya gitmiş fakat başarılı olamamıştır. Bundan sonra devletin bir çok valiliklerinde bulunmuştur. Yunan bağımsızlık mücadelesi sırasında muhafızı bulunduğu Sakız adasını inadla savunmuştur. Nisan 1822'de bu ada sakinlerine tatbik edilen korkunç tenkil işinin sorumlusu **Vahîd Paşadır**; bundan dolayı azledilerek Alanya'ya sürülmüştür. (bk. **Cevdet**, *Tarîh*, XII, 40 v.dd. ve **J. H. Mordtmann**'ın Sakız makalesi, *EdÎ*, IV, 84 v.dd.). Sonradan unvanı tekrar geriye verilmiş ve kendisi 1244/1828'de çiftçilik yapmak üzere Bosna'ya giderken, daha gideceği yere varmadan yolda Çanakkale'de 2. Sefer yani 14.VIII. 1828'de ölmüştür. Hal tercümesini yazanların tasvirlerine göre **Vahîd Paşa** sevilmez karekterli, çabuk kızan ve mala çok düşkün bir adamdı. Yabancı temsilcilerle siyasal görüşmeler sırasında "eski Türk'lerin özelliklerinden olduğu üzere sebepsiz bahaneler icadı ile bir işi uzatıp durmak hünerini göstermiştir" (**O. M v.. Schlechta - Wssehrd**).

Uzun zaman sürgün olarak kaldığı Kütahya'da (bugün bile mevcut olan?) bir Kütüphane vakfetmiştir.

İçinde, her hangi bir sonuca bağlanmayan Napolyon katındaki elçiliğini ve Polonya üzerinden Paris'e seyehatini ve İmparator tarafından iki defa kabulünü tasvir edip etraflı siyasal gözlemlerden bahsetmediği *Sefâretnâme-i Fıransa*

adlı bir sefaretnâmeden başka **Mehmed Vahîd Paşa** okçuluk sanatı hakkında *Minhâc-i rumât* adlı bir eser ve bir de İngiltere elçisi **R. Adair**[1] ve kendisi arasında 1223/1809'da Çanakkale'de akdedilmiş olan İngiliz - Türk barışının görüşmeleri hakkında *Risâle-i Vahîd Efendi* adı verilen kısa bir risâle yazmıştır[2]. Nihayet 1237/1822 yılı Sakız olaylarını anlatan ve *Vak'a-i Sâkız* yahut *Tarîh-i vak'a-i cezire-i Sâkız* adıyla tanınmış ve basılmış olan eser her ne kadar onun adını taşımıyorsa da **Vahîd Paşa**'nın olduğu muhakkaktır.

YAZMALAR : A) *Sefâretnâme-i Fransa* : Viyana, Kons.-Akad., Nu. 282 (**Krafft**, *Katal.*, 107); Ankara T. T. K. Küt., Yazm. Nu. 53 (Çeviren).- B) *Minhâc-i rumât* : Viyana, Millî Küt., Nu. 1413 (**Flügel**, *Katal.*, II, 480 v.d.- C) *Risâle-i Vahid Efendi* : Viyana, Millî Küt., Nu. 1149 (**Flügel**, *Katal.*, II, 319); Ankara, T. T. K. Küt., Nu. 53 (adı *İngiltere Musâlehesi*'dir, Çeviren). D) *Vak'a-i Sâkız* : Viyana, Milli Küt., Nu. 1151 (**Flügel**, *Katal.*, II, 320); Paris, Millî Küt., *suppl. turc.* Nu. 742 ve Nu. 1128 (Schefer Kol.); Kahire, *TK*, 230.

BASIMLAR : A) *Fransa Sefaretnâmesi* : *Relation de l'ambassade de Mohammed Se'id Wahid Effendi* (*Texte turk*). Paris, 1843, 58 S. 8°. İstanbul 1283/1866(?), 66 S. 8° ve İstanbul 1304, 118 S. küç.- 8°.- B) *Tarîh-i vak'a-i Sâkız* : İstanbul 1290, 52 S. 8°.

KAYNAKLAR : *OGNZ*, 15 v.d.; **Fatîn**, *tezkire*, 436 v.d.; Viyana, Yazm. Nu. 1149, ypr. 4v-7r; *SO*, IV, 605 v.d.; *OM*, IIIk 160.; **F. R. Unat**, *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri*, Ankara 1968. S. 201-203. (Çeviren).

316. ÖMER FÂ'İK

Hocagân'dan olup sonradan *Şıkkı sâni Defterdârlığında* bulunan Ömer Fâik 1245/1829'da İstanbul'da ölmüştür.

Ömer Fâ'ik *Nizâm ül-atîk fî bahr ül-amîk* adlı tarihî bir eserden başka *Mekâlât-i Sadîkiyye* adıyla merhum **Neccârzâde Şeyh Sadîk**'ın menkîbelerini yazmıştır.

1 Bk. **Robert Adair**, *The Negotiations for the Peace of the Dardanelles in* 1808/9. İki cild, Londra 1845.

2 Ankara, T. T. K. Küt. Yazm. Nu. 53'de Vâhîd Paşa'nın *Avrupa ahvâline ait risâle* adlı bir risalesi de bulunmaktadır (Çeviren).

YAZMALAR : *Nizâm ül-atîk fî bahr ül-amîk*'in nerde olduğunu bilmiyorum.

BASIMLAR : *Mekâlât-i Sadîkiyye*, İstanbul, ts.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 106 v.d.

317. MEHMED ÂRİF, TÜFENKÇİ BÂŞI

Tüfenkçi Başı diye tanınmış olan **Mehmed Ârif** Ankaralı'dır. **Fatîn** ise İzmit'li olduğunu iddia eder. Birçok şehirlerde kadılıkta bulunmuş ve İstanbul payesini elde ettikten sonra 12. Şevvâl 1243/27.IV.1828'de ölmüştür. *OM*, III, 105'de 1248/1832 yılında öldüğü yazılmaktadır.

Müderriszâde lakabiyle de tanınan **Mehmed Ârif** III. Selim zamanına ait bir *Tarihçe* yazmıştır.

YAZMALAR : İstanbul, Bayezid, Ahmed Cevdet Paşa Kol.

KAYNAKLAR : **Fatîn**, *Tezkire*, 261; *SO*, III, 270 (Ölm. günü ile); *OM*, III, 105.

318. MUSTAFÂ NECÎB

Mustafâ Necîb İstanbul'lu olup hayatını memurlukla orada geçirmiştir. En son görevi *Rûznâme-i evvel* memurluğu idi. Bundan azledildikten sonra 1247/1831 yılında İstanbul'da ölmüştür.[1]. Eyüb'de *hekim* **Kutbeddîn** mektebi yanındaki mezarlığa gömülmüştür.

Mustafâ Necîb III. Selim devrine ait olup 1218'den yani 1803'den 1808'e kadar gelen bir tarih yazmıştır. Yazar, *Tarîh-i Mustafâ Necîb* adını taşıyan bu eserinde Osmanlı Ordusunun durumuna ayrıca özel bir yer vererek görmüş olduğu olayları anlatmaktadır. Mesekâ **Alî Râ'if Efendi** adlı birinin yazılarına dayanarak Tuna'da Rus'ların karşısında bulunan ordunun genel karargâhında geçen en önemli olayları oldukça etraflı anlatmıştır; bk. *OGNZ*, 7, 15[2].

1 *Hadîkat ül-cevâmi* 1243/1918 yılında öldüğünü yazmakta ise de bunun bir tertip yanlışı olması muhtemeldir.

2 Paris'de Millî kütüphane'de *suppl. turc* Nu. 1113'de (Schefer Kol.) III. Selim'in hükûmetinin sonunu ve IV. Mustafa'nın hükûmetinin başlangıcını anlatan tarihî bir küçük risale

YAZMALAR :: Viyana, Millî Küt., Nu. 1148 (**Flügel**, *Katal.*, II, 318); Kahire, TK, 179.

BASIMLAR : *Sultan Selîm Sâlis asri vekâ'i'ne ve-müteferri'âtine dâ'ir asr-i mezkûr ricâlinden ve-eshâb-i dikkatten Mustafâ Necîb Efendinin kaleme almış olduğu tarihdir.* İstanbul, matbaay-i Âmire. 18. Ramazân 1280 basılması bitmiştir, 118 S. 8°. –Hemen de gene aynı adla yalnız *Mustafâ Necib Efendinin* yerine *bir zatin* vsr., ve sonunda *bir tarihi nefisdir* olmak üzere aynı yıl içinde *Ceride-i Havâdis* matbaasında (bk. aş. Nu. 324. not. 1) yeniden basılmıştır 109 S. 8°.

KAYNAKLAR : *OGNZ*, 15, 46; **Fatîn**, *Tezkire*, 399; *SO*, IV, 544; *OM*, III, 157.

319. MEHMED DÂNİŞ

Mehmed Dâniş İmrahor Hasan Bey'in oğlu ve sadırâzam Hasan Paşa'nın torunudur. 1220/1805 yılında İstanbul'da doğmuştur. Daha küçük yaşta iken dikkati çeken bir kabiliyet göstermiş ve birçok büyük kimseleri tanıdığından Babıâli'ye girerek Divân Kaleminde çalışmıştır. Parlak memurluk hayatının başında ve henüz yirmi beş yaşında iken 17. Ramazân 1245/12.III.1830'da İstanbul'da ölmüştür.

Mehmed Dâniş Türk, Arap ve Fars dillerine hâkimdi ve çok yüksek bir uslupçu olup şiire büyük istidadı vardı.

OM, II, 174 doğru ise bu **Mehmed Dâniş** Bey[1] *Netîcet ül-vekâ'i*[2] adlı bir eserin yazarıdır. Bu eserde 1240/bş. 26.VIII 1824 yılı olayları ve özellikle İstanbul'da Nusretiye Camisinin tamamlanması, Husrev Paşa kumandasındaki Türk

varsa da bunun yazarı anlaşıldığına göre bilinmemektedir. Bundan başka, kitap kolleksiyonunu İstanbul'da Hamidiye Kütüphanesine hediye etmiş olmakla tanınmış bulunan **Şehrî Lala İsmâ'îl** adlı biri de I. Abdülhamid'in hükûmetinin son yılları ve III. Selim'in hükûmetinin başlangıcı hakkında kısa bir tarih yazmıştır; bk. *OM*, III, 76.

1 Zira *SO*, II, 322'de aynı zamanda yaşamış olup 1253/1837'de ölen ve uzun süre Babıâli'de çalışmış olan başka bir **Mehmed Dâniş** daha kaydedilmiştir. Eserin öteki **Mehmed Dâniş**'e mal edilmesinin sorumu *OM*, II, 174'e aittir.

2 *OM*, III, 132'den anlaşıldığına göre Sa'îd Efendinin (bk. Nu. 306) de *Neticet ül-vekâ'i* adlı tarihî risalesi vardır. Demek ki hemen hemen aynı zamanda ve aynı ad altında iki eser yazılmıştır. Bk. aş. Nu. 319'un ekler ve düzeltmeler bölümüne.

filosunun denize açılışı ve Yeniçeri kıtalarının durumu anlatılmıştır.

YAZMALAR : Kahire, *TK*, 236; İstanbul, Yıldız Küt., şimdi üniversite küt.

KAYNAKLAR : **Fatîn,** *Tezkire*, 91; *GOD*, IV, 457 v.dd.; *SO*, II, 322; *OM*, II, 174, bk. III, 184, aş. 3.; Bu genç istidadın geniş bir biyografyasını şair **Fehîm Süleymân**[3] yazmıştır, bunun yazması Viyana'da Millî Küt., de Nu. 1259'dadır (**Flügel,** *Katal.*, I, 413 v.d.)[4].

320. MUSTAFÂ VÂZIH B. İSMÂ'ÎL

Vâzıh mahlası ile şöhret bulmuş olan **Mustafâ** Amasya'lıdır. Çorum'lu *Müfettiş* Kara İsmâ'il'in oğludur. Bütün hayatını doğduğu yerde geçirmiş olduğu anlaşılıyor. 1247/1831 yılında *Müftî* iken Amasya'da ölmüştür.

Mustafâ Vâzıh *el-belâbil er-râsiyye fî mesâ'il riyâz Amâsiyye* adıyla türkçe bir Amasya tarihi yazmıştır. Türünün en eskilerinden belki de en eskisi olan bu eserde doğduğu

---

3 **Fehîm Süleymân** (ölm. 1262/1846; bk. *SO*, IV, 30 ve *OM*, II, 372) **Devletşâh**'ın tezkiresini *Sefînet eş-şu'arâ* adıyla farsçadan türkçeye çevirmiş ve II. Mahmud'a sunmuştur. Bu eser Cumada II. 1259 ortasında (Temmuz 1843) İstanbul'da basılmıştır : 7+352 S. 4°. Yazmaları da bulunmaktadır. (Bk. Msl. Viyana, Millî Küt., Nu. 1258, **Flügel,** *Katal.*, II, 413).

4 II. Mahmud'un olaylarla dolu uzun hükümeti sırasında (1808-1839) şu veya bu olayı anlatan bir çok tarihî risaleler yazılmıştır. Bu türlü eserlerden bildiklerim aşağıda gösterilmiştir :

I) İRFÂN BEY, Eğriboz'lu, *OM*, III, 186, aş. 11'e göre *muhârebât-i meşhûre-i islâm* adlı bir eserle *Târîh-i İrfân* adlı bir tarih yazmıştır. Bu iki eserin konuları ile büyüklükleri hakkında bilgim yoktur.

II) MEHMET TAYYÂR Efendi, *OM*, III, 185'e göre *Unvân-i nusret* adlı bir eser yazmış ise de her halde bunda yaşadığı zamanın tarihinden bahsedilmemiştir.

III) ABDÜLHAK MOLLÂ, (ölm. 1270/1853) **Hayrullâh** Efendi (bk. Nu. 332)'nin babasıdır. *Târîh-i livâ* adlı bir risale yazmıştır. Bunda II. Mahmud'un 5. Rebi' I. den 15 Şevvâl 1244'e kadar yani 1828/9, da Râmî çiftliğine ve Boğaziçin'de Tarabya'ya yaptığı gezintiyi anlatır. Yazmaları Kahire, *TK*, 174 v.d., ve İstanbul'da, Umumî kütüphanededir; bk, *OM*, III, 51, 185 ortada. Paris'de Millî Kütüphane'de *suppl. turc* Nu. 1073 (Schefer Kol.)'de bulunup *Târîh-i vekâ'i-i devlet-i sultân Mahmûd Hân* adını taşıyan ve **E. Blochet**'in bildirdiğibe göre *(Catal.* 171) 1240'dan 1248'e yani 1814'den 1822'ye kadar II. Mahmud'un hükûmetini anlatan tarihin kime ait olduğu ancak bir inceleme sonucunda anlaşılabilir. Kahire (*TK*, 179) kıraliyet kütüphanesinde bulunan *Târîh-i vekâ'i-i sene* 1234 (bş. 31.X.1818) adlı kitabın da kimin eseri olduğu tesbit edilememiştir.

şehrin çok hareketli geçmişini oldukça etraflı bir şekilde anlatmıştır [1].

YAZMALAR : Berlin, Devlet Küt., *or.* 8° 2000.
KAYNAKLAR : *OM*, III, 145.

321. MEHMED SA'ÎD FERÂ'İZÎ-ZÂDE

Ferâ'izî - zâde Mehmed Sa'îd Bursalı'dır. Orada okumuş ve yine orada Emir Sultan camisinde hatip olmuştur. 1251/bş. 29.IV.1835'de ölmüş ve adı geçen caminin avlusuna gömülmüştür.

Mehmed Sa'îd dünya tarihine ait bir eserin yazarıdır. *Gülşen-i me'ârif* adını taşıyan bu kitap iki cilttir. Bu eser için on dokuz yıl çalışmış ve zu'l-kade 1249/Mart 1834 (bk. Basım II, 1689)'de bitirmiştir. Kaynakları olarak **Veysî Efendi** adında birinin *behcet el-tevârih* adlı arapça eserinin *işrâk ül-tevârih* adlı türkçe tercümesini (Nu. 128'de bahsedilen **Veysî Efendi** mi?) (Basım, II, 1688) ve **Hacı Kalfa**'nın (Basım, II, 1689), **Sa'deddîn**'in, **Na'îmâ**'nın, **Râşid**'in, **İzzî**'nin **Subhî**'nin ve **Vâsıf** Efendinin eserlerini göstermektedir. Birinci ciltte dünya tarihine genel bir bakış vardır. İkinci ciltte ise Sultan I. Abdülhamid'in hükûmetine ve küçük Kaynarca barışına kadar Osmanlı tarihi anlatılmaktadır.

BASIM : *Tarîh-i gülşen-i me'ârif*, iki cild büy.– 8° ve birbirini izleyen sayıfa numaraları ile. I. C., 8 + 848 S. İstanbul, Cumada I. 1202 ortası; II. C., 8 + 849-1693 S. İstanbul, Ramazân 1252.

1 Sevinçle söyliyebiliriz ki son yıllarda Türk yerel tarihlerinin sayısı çok artmıştır ve küçük bir çok Türk şehirlerinin çoğu gerçekten iyi olan tarihleri meydana getirilmiştir. Bu türlü çalışmaları hükûmet bütün vasıtalarıyla teşvik etmelidir. Çünkü bu suretle gaip olmak üzre bulunan bir çok kaynaklar ve yazılar tekrar meydana çıkarılmakta ve kurtarılmaktadır. Özellikle Amasya'nın İstanbul'da Evkaf Nezaretinde Kuyud'i arabiyye mütercimi **Abdîzâde Hüseyin Hüsameddin**'in kaleminden çıkmış olan mükemmel bir tarihi vardır. Bunun adı **es-sefînet** *er-râsiyye fî tarîh Amâsiyye*, kısaca *Amasya Tarihi*'dir Sekiz cilt olarak hazırlanmıştır. Şimdiye kadar ancak iki cilt basılmıştır (I. C., İstanbul 1328 m=1330 h, 424 S. 8°; II. C., İstanbul 1329 m=1332, h, 492+2 S. 8°). (Sonradan üçüncü ve dördüncü ciltler de basılmıştır : III. C. İstanbul 1927, 392 S : VI. C., İstanbul 1928, 240 S.: IV. Cildin bakiyesi, İstanbul 1935, 196 S. Çevirenin ilâvesi)·

KAYNAKLAR : Basım'ın 1685 v.dd. daki avtobiyografyası (S. 4'de bakınız); *OM*, III, 117 v.d.

322. EBÛ BEKİR

Ebû Bekir Merzifonlu'dur; II. Mahmud zamanında Enderun'a girmiş 1251/1835 yılında İstanbul'da ölmüş ve Eyyüb'de Mihr Şâh Vâlide Sultân İmâret'inin avlusuna gömülmüştür. 1182-1228 yani 1768-1813 yılları Osmanlı tarihinden bahseden *Vak'a-i cedîde* adlı anılar biçiminde kısa bir eser yazmıştır.

BASIM : *Vak'a-i cedide*, İstanbul 1332, 39 S. 8°.
KAYNAKLAR : *OM*, III, 12.

323. SÜLEYMÂN FÂ'İK

Süleymân Fâ'ik *Muhassil Hâfız* **Ali Ağa**'nın oğludur. 1198/1783 yılında Sakız Adasında doğmuştur. Başkent'de bir sıra memuriyetlerde bulunmuş 1253/1837'de ölmüş ve Rumeli Hisarı mezarlığına gömülmüştür.

Süleymân Fâ'ik içinde acaib olaylarla ilgili haberleri toplamış olduğu bir *Mecmu'a*'dan başka **Ahmed Resmî**'nin (bk. Nu. 288) *Halîfet er-rü'esâ* ve *Davhet ül-meşâyih* adlı tezkirelerine kesmen 1248/1832 yılına kadar gelen zeyiller yazmıştır. Birinci de 1167'den 1219'a yani 1753'den 1804'e ve **Ahmed Kâmil** Efendiden (1168) ünlü vakanüvis **Ahmed Vâsıf** Efendi'ye kadar gelip geçmiş olan otuz *Re'isülküttâb*'dan bahseder. Bu eser sonradan idam edilmiş olan koruyucusu *re'isülküttâb* **Mehmed Sa'îd Hâlet** Efendi'ye ithaf edilmiştir. *Davhet ül-meşâyih* zeyli 1221'den 1258'e (1806-1832) kadar gelir.

YAZMALAR : A) *Zeyl-i Halîfet er-rü'esâ* : Viyana, Millî Küt., Nu. 751 (**Flügel**, *Katal.*, II, 408 v.d.; ve *GOR*, IX, 239, Nu. 19); Paris, Millî Küt., *suppl. turc* Nu. 1082 (Schefer Kol.); İstanbul, Galata Mevlevi Tekkesi Küt.; Kahire, *TK*, 210.– B) *Zeyl-i Davhet ül-meşâyih* : Kahire, *TK*, 225 (*Mecmûa*); İstanbul, bulunduğu yer bilinmiyor.– C) *Mecmû'a* :

İstanbul, buluduğu yer bilinmiyor; bk. *OM*, III, 70 v.d.; ne yazık ki orada bulunduğu yer yazılmamıştır.

BASIMLAR : *Sefînet er-rü'esâ*, **Ahmed Resmî**'nin aynı adlı eseri ile bir arada, İstanbul, Cumada II. 1269, 8°. Matbaayı Amire'de taş basması; bk. **O. M. v. Schlechta - Wssehrd**, *SBWAW*, *phil. hist. Kl.* (XIV 1854), 74.

KAYNAKLAR : *OGNZ*, 18; **Fatîn**, *tezkire*, 316 v.d.; *OM*, III, 70.

324. MEHMED ES'AD, SAHHÂFLAR ŞEYHÎZÂDE

Seyyid **Mehmed Es'ad** 18. Rebi I. 1204/6.XII.1790'da İstanbul'da Ayasofya yakınında doğmuştur. **Sahhâflar şeyhi ulemadan Hacı Ahmed b. Abdullâh**'ın oğludur. Henüz on sekiz yaşında iken fıkıh hocalığına başlamış ve bir sıra payeler alıp müderris olduktan sonra Tire'ye sürülmüş olan **Şânîzâde**'nin yerine 1241 Muharremi/1825 Ağustosunda vakanüvis olmuştur. Aynı zamanda 1247/1831 sonundan itibaren yeni kurulmuş olan *Takvim'i vekâ'i*[1] gazetesinin baş yazarlığını üstüne almıştır. Sonradan İstanbul kadısı olmuştur. Bundan sonra Anadolu payesi verilerek İran büyük elçiliğine tayin olunmuştur. Orada bir yıl kalmıştır. İran'dan dönünce Karantine müdürü, sonradan *Meclis-i vâlâ* azası, *ma'ârif-i umûmiyye nâzırı* (tarihler için bk. *SO*, I, 339) ve nihayet Rumeli Kazaskeri oldu. Sefer yahut Rebi I.1264/Ocak yahut Şubat 1848'de öldü. Ayasofya yakınlarında vakfetmiş olduğu umumi Kütüphanenin avlusunda gömülüdür.

1 *Takvîm-i vekâ-i* 1831'de Fransız **Al. Blacque** (ölm. 1836, Malta) tarafından kurulmuş ve idare edilmiş olan *Moniteur Ottoman*'ın yerine ilk defa olarak 25. Cumada I. 1247/1.XI.1831'de çıkmış ve 27. Muharrem 1337/3. Kasım 1334 (1918)'e3 kadar (son Numarası 3348) Babıâlînin resmî gazetesi olarak kalmıştır. Gazetenin kültür ve edebiyat tarihi bakımından değeri büyük tür; çünkü içinde bir çok etraflı makaleler ve özellikle resmen yayınlanmasına izin verilip basılan kitapların adları bulunmaktadır. Bu resmî gazetenin kuruluşundan dokuz yıl sonra İngiliz **William Churchill**'in kurduğu *Cerîde-i havâdis* adlı yarı resmî haftalık bir gazete çıkmaya başlamıştır. *Takvîm-i vekâ'i* tarihi için bk. **Lutfî**, *tarih*, III, 156 v.dd., IV, 37; **R. Walsh**, *A Residence at Constantinople*, II (London 1836), 281 v.dd.; **A. Ubicini**, *Lettres sur la Turquie*, 2. Basım (Paris 1853), I, 257, v.dd.

Es'ad'ın gerek inşa ve şiire gerek memuriyeti dolayısiyle tarihe ait yazıları vardır. Vakanüvis olarak Şânizâde'nin devlet yıllıklarına onaltı aylık zeyil yazmıştır. Bunda 1237/bş. 28.IX.1821'den Rebi I.1238 sonu/1822 Aralığına kadar geçen olayları anlatır. Asıl tarihi ise 1241/bş. 16.VIII. 1825 yılının olaylarını anlatır. II. Mahmud'un emriyle yazmış olduğu *Üss-i zafer* adlı, basılmış eser bunun bir devamıdır, ve Yeniçerilerin aynı yıl içinde vukubulan imhasını[2] anlatır. Es'ad'ın eserleri ağdalı ve ağır bir üslupla yazılmıştır. Bu üslup, anlattıklarının doğruluğunu ve tarafsızlığını eksiltir. Nihayet Es'ad Efendi *usûl-i atîka-i teşrîfât-i devlet-i aliyye-i osmâniyye* adlı olup daha çok kısaca *Teşrîfât-i kadîme* adıyla anılan ve kültür tarihi bakımından çok değerli olan bir eser yazmış ve Osmanlı sarayının eski teşrifatını anlatmıştır. Bu eser İstanbul'da Tophane-i Amire de basılmıştır (İstanbul, ts. (= 1287), 144 S. 8°) ve incelenmeğe değer[3].

YAZMALAR : A) *Şânîzâdenin tarîhinin zeyli* : Viyana, Millî Küt., Nu. 1140 (Flügel, II, 314, asıl nushadan kopya, bk. *OGNZ*, 26 (içindekiler hakkında bilgi verir); *Tarîh* (1214 yılından bahseder) : Viyana, Millî Küt., Nu. 1141 (Flügel, II, 314; Es'ad Efendinin elyazısı ile ilâveler ve matlaplarla, bk. *OGNZ*, 26 v.d.); İstanbul, Es'ad Ef., Nu. 2083/4; Ankara, T. T. K. Küt., Yazm. Nu. 507 (Çeviren).– B) *Üss-i Zafer* : İstanbul, Es'ad Ef., Nu. 2071; Umumî Nu. 4891.

BASIMLAR : *Üss-i Zafer* : İstanbul, Şevvâl 1243 sonu/1827, 3 + 4 + 259 + 3 S. büy. 8°; 2. Basım (Birinci basımın kelimesi kelimesine

2 III. Selim'in tahttan indirilmesine ve ölümüne sebeb olan ünlü Yeniçeri ayaklanması bilinmeyen bir yazar tarafından *Tarîh-i fitne-i Yeniçeriyân* adıyla bir ruzname şeklinde ve on beş bâbda anlatılmıştır. 16. Rebi I, 1222/24.V.1807'den 22 Şa'bân 1222/25.X.1807'ye kadar geçen zamanı tasvir eder. Bu küçük eserin bir yazması Viyana, Millî Küt., Nu. 1143'dedir (Flügel, *Katal*, II, 315 v.d.). içindekilerin tam bir tasviri O. M. v. Schlechta-Wssehrd'in, *DWAW, phil. - hist Kl.* VIII (Viyana 1857), 284 v.d., 288'de bulunmaktadır. –Yazma *suppl. turc* Nu. 1062 (Schefer Kol). Paris Millî Küt.,'de bulunan eser de her halde bu eserdir.

3 *GOD*, IV, 465'e göre Es'ad Efendi II. Sultan Mahmud'un Edirne'ye seyahetini anlatan *sefernâme-i hayr* adlı bir başka eserde yazmıştır. Bu eserin yukarda bahsi geçen (bk. Nu. 319 Not 4) Abdülhak Molla'nın *Tarîh-i Livâsı* gibi tarihî değer taşımaması muhtemeldir. Yine aynı kaynağa göre (IV, 357) Es'ad bir *şu'arâ* tezkiresi yazmayı da tasarlamıştır. J. v. Hammer bunun yazmasını *GOD*'si için kendisine vermesini rica etmişse de vermemiştir.

aynı) : İstanbul, 1293/1876, 4 + 4 + 259 S. 8°, sarı kâğıt üzerine.– **Kısaltma, V. D. Smirnov,** *Obrazçoviya proizvedeniya osmanskoy literaturi* (St. Petersburg 1903), 147-153 [4].

TERCÜMELER : *Précis historique de la destruction du corps des Janissaires par le sultan Mahmoud, en* 1826. *Traduit du turc par* **A. P. Caussin de Perceval** (Paris, 1833, 8°.).– (Ιστορική περίληψις τῆς καταστροφῆς τοῦ θῶματος τῶν Γενιτσαρῶν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνον Μαχμοῦτ ἐν τῷ 1826. Μετάφρασις ὑπό Γ. Πολυχ-ρουςάου 'Εν Κωνσταντινον πόλει 1871. Resimlerle, 233 S. 8°.

KAYNAKLAR : *GOD*, IV, 463 v.dd.; **Fatîn,** *Tezkire*, 13; **Cemâleddîn,** *aynâ-i zürefâ*, 79-90; *OGNZ*, 12, 43, Nu. 26 *SO*, I, 339; *OM*, III, 24 v.dd.

325. RECÂ'Î MEHMED

Es'ad Efendi'nin vakanüvislikte halefidir. 1218/bş. 23.IV.1803'de İstanbul'da doğmuştur. Sefer 1264/Ocak 1848'den itibaren vakanüvis ve aynı zamanda tabhane-i Amire müdürü olmuştur. İçkiye düşkünlüğünden dolayı Cumada II.1269 başında/Mart 1853'de her iki memurluktan da azledilmiş [1] ve her iki memurlukda da yerine

326. ÂKİF PAŞAZÂDE MEHMED NÂ'İL

tayin edilmiştir. Bu da 23 Cumada II.1271/19.III.1856'da İstanbul'da ölmüştür [1]. Bunun üzerine Mehmed Recâ'î Tabhâne-i Âmire müdürlüğünü tekrar üzerine almış, vakanüvislik ise **Ahmed Cevdet** Efendi (bk. Nu. 348)'ye verilmiştir.

327. ES'AD, İMÂMZÂDE

İmâmzâde Es'ad İstanbul'da Zeyrek camisi imamı olan Konyalı birinin oğludur. Kendisi önceleri müderris

4 **Es'ad Efendi**'nin diğer basılmış eserleri için bk. *OGNZ*, 42, Nu. 25.

1 bk. **O. M. v. Schlechta - Wssehrd,** *OGNZ*, 12 v.d.; **Cemâleddîn,** *aynâ-i zürefâ*, 90 v.dd.; *Sefîînet er-rü'esâ*, 102 v.dd; Fatîn, *tezkire*, 129 v.d. kendisi 13 Şevval 1291/1873'de 4 XI. ölmüştür; bk. *SO*, II, 370.– oğlu şair **Recâ'izâde Ekrem** Bey'dir (ölm. 16.I.1914. İstanbul).

1 bk. Cemâleddîn, *aynâ-i zürefa*, 111 v.d.; *SO*, IV, 530.

olmuş sonradan bir çok kadılıklarda bulunmuştur (Kudüs, Kahire, Medine, Halep) sonradan da bir çok büyük memurluklarda bulunmuş (bk. listesine, *SO*, I, 341) ve Cumada I.1227/Mart 1851'de İstanbul'da evine giderken birden bire ölmüştür. Süleymâniye Camisi avlusuna gömülmüştür.

Aynı adı taşıyan vakanüvis ile (bk. Nu. 324) karıştırılmaması gereken **İmâmzâde Es'ad** bir kaç dinî eserden başka İstanbul'un fethini anlatan *Feth-i Konstantiniyye* adlı bir risale yazmıştır.

YAZMALAR : Paris, Millî Küt., *suppl. turc.* 1187 (Schefer Kol.); İstanbul, Husrev Paşa, Nu. 439.

BASIMLAR : *Feth-i Konstantiniyye*, İstanbul, 1285, 22 S. Büy.– 8°.

KAYNAKLAR : *SO*, I, 341; *OM*, I, 244.

328. CEMÂLEDDÎN MEHMED KÂRSLIZÂDE

Kârslızâde Cemâleddîn Mehmed Karslı Mehmed Efendi adlı birinin oğludur. İlmiye Mesleğine girmiş müderris, 1253/1837'de Selânik kadısı iki yıl sonra *Takvîmhâne*'de *musahhih* olmuştur. 1261/1845'de Bursa kadısı tayin edilmiş ise de daha işinin başına gitmeden İstanbul'da ölüp Eyyüb mezarlığına gömülmüştür. *Mâddiyyet ül-hitân* (İstanbul'da basılmıştır ts.) adlı *sünnetçi* esnafı hakkındaki bir risâlesinden başka Sultan'ın emriyle *Ayinâ-i zürefâ* (bitirme yılı olan 1259/1843'e tarihtir) adı altında Osmanlı tarih yazarları ve eserleri hakkında özet bir eser yazmıştır. Ancak ifadesinin ağdalı oluşundan ötürü verdiği bilgiler açık değildir. Eserin ilk yazılış şeklinde ilmî bir değeri yoktur. Üç kısma ayrılmaktadır, bunların birincisinde tarihî eserlere konu teşkil etmiş olan zamanlar ve olaylar ve bunları yazanlar incelenmiştir (**Kemâl Paşazâde** ile başlar, vakanüvis **Es'ad** Efendiye kadar gelir), ikincisi özel surette tarihçilikle uğraşmış olan kişilerden bahseder (**Kemâl Paşazâde**'den **Ahmed Câvîd** Bey'e kadar), üçüncüsü *Şâhnâmecilerle* (bk. Nu. 140) başlayarak bir a[illegible] yukarda adı geçen vakanüvise kadar vaka-

nüvislerden bahseder. Bu eserde adları geçen eserlerle tarihçilerin listesine bakıldığı zaman **Cemâleddîn**'in ne kadar çok önemli eseri ve yazarı tanımamış ve yahut bahse değer görmemiş olması insanı şaşırtır.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1261 (**Flügel**, *Katal.*, II, 414 v.d.; bk. **O. M. v. Schlechta - Wssehrd**, *OGNZ*, 19).

BASIMLAR : *İkdâm* gazetesini yayınlayan ve bşyazarı bulunan **Ahme Cevdet** Bey **Cemâleddîn**'in bu eserini *Osmanlı tarîh ve mü'errihleri* adı altında İstanbul'da 1314/1896 yılında yayınlamıştır. 144 S. 8° büyüklüğünde olan bu kitabın 78-144 sayfaları yayınlayanın ilâvelerini içerir.

KAYNAKLAR : *OGNZ*, 19; *SO*, II, 83; *OM*, III, 42.

329. MEHMED ÂKİF PAŞA

Mehmed Âkif Paşa 1202/1787'de Yozgad civarında Bozok'da doğmuştur. Kadı Ayintâbîzâde Mehmed'in oğludur. 1228/1813'de İstanbul'a gelmiş ve akrabasından *reisülküttâb* **Mustafâ Mazhar** Efendi'nin korumasıyla rütbeler ve memuriyetler kazanmıştır. 1244/1829'da kendisi de *re'isülküttâb* olmuş ve altı yıl sonra bu unvanı yeni kabul edilmiş olan *Hariciyye Nazırı* unvanı ile değiştirilmiştir. Azledildikten sonra 1253/1838'de Dahiliyye Nazırı olmuş ise de bir az sonra bu görevden ayrılmıştır. Valilikle İzmit, Edirne ve Bursa'ya gitmiş tekrar azledilmiş ve Hac'dan dönerken Zu'l-hicce 1263/Kasım. 1847'de İskenderiye'de ölmüştür.

Mehmed Âkif Paşa şiire istidadı ve özellikle inşadaki kudretiyle şöhret bulmuştur. Çeşitli siyasal olaylar dolayısıyla yazmış olduğu resmî yazıları üslup ve siyaset sanatı bakımından bugün bile saygınlığını korumaktadır.

YAZMALAR : Viyana, Millî Küt., Nu. 1153 (**Flügel**, *Katal.*, II, 321; *lâ'iha*'nın içindekiler için bk. özellikle, *OGNZ*, 17, yk.).

BASIMLAR : *Tebsire-i Âkif Paşa*, İstanbul 1300, 86 S. 8°, **Âkif Paşa**'nın en tanınmış olan mücadele yazısı, **Nâmık Kemâl**'in ilaveleri ile (bk. Nu. 342).– *Eser-i Âkif Paşa*, İstanbul, 1290, 23 S. 8°, **Âkif Paşa**'nın bazı *münşe'âtı*dır, torunlarından biri tarafından biyografik bir girişle yayınlanmıştır.– *Muharrerât-i husûsiyye-i Âkif Paşa*, İstanbul 1301, 80 S. 8° (**Âkif Paşa**'nın mektuplarını ve resmî yazılarını içine alır).

TERCÜMELER : **Arthur Alric,** *Un diplomate ottoman en* 1836 *(affaire Churchill), traduction annotée l'éclaircissement (Tebsireh) d'Akif Pacha, Ministre des affaires etrangères de Turquie.* Paris 1892, 12°.

KAYNAKLAR : **Fatîn,** *tezkire,* 271 v.d.; *SO,* III, 287 v.d.; **O. M. v. Schlechta - Wssehrd,** *OGNZ,* 16 v.d.; *M,* III, 324.

330. ABDÜLAZÎZ, MEKTUBÎZÂDE

Mektûbîzâde Abdülazîz, Mustafa İzzet adlı birinin oğlu olup İstanbul'da doğmuştur. 1235/1819'da müderrisdi, sonradan Kaza mesleğine girmiş, Şa'bân 1268/Mayıs 1852'de Şam Kadısı olmuş ve sonra İstanbul ve Mekke payesini kazanmış, Sefer 1279/Agustos 1862'de *evkâf müfettişi* olmuş aynı yılın Cumada I.inde ölmüştür (Ekim/Kasım). *Halvetî* tarikati mensuplarından olduğundan Üsküdar'da Şeyh Hudâ'î dergâhına gömülmüştür.

Mektûbîzâde bir çok tezkireler yazmıştır. Bunların arasında *Tabakât-i terâcim* adlı, **Taşköprüzâde**'nin *şakâ'ik-i numâniyyesi*'nin bir özeti ve **Müstekîmzâde**'nin (bk. Nu. 293) ve **Süleymân Fâ'ik**'in (bk. Nu. 323) *Davhet ül-meşâyih*'inin 1248-1279/1832-1862 yıllarını içine alan bir zeyli bulunmaktadır. Nihayet bir Osmanlı tarihi de yazmışsa da bu ancak Yıldırım Bayezid zamanına kadar gelmiştir.

YAZMALAR : A) *Tabakât-i terâcim* : İstanbul, Millet Küt., Halis Efendi kısmı, yazarın avtografyası.– (*Davhet ül-meşâyih zeyli* : Bilinmiyor.– C) *Osmanlı tarihi* : Bilinmiyor.

BASIMLAR : *Davhet ül-meşâyih*'in *zeyli* bu kitabın taş basmasında vardır; bk. aş. **Seyyid Ahmed Rif'at,** Nu. 335. 1.

KAYNAKLAR : *SO,* III, 340; *OM,* III, 107.

331. DÂVÛD, FATÎN

Mahlası **Fatîn** olan **Dâvûd** Drama'da doğmuştur. Hacı **Hâlid Bey** adlı birinin oğludur. Önceleri Mısır'da bulunmuş, sonra İstanbul'a gelmiş ve kâtiplikle Babıâli'ye girmiştir. Daha sonra *ticârethâne-i âmire*'de *Mukâbeleci* olmuştur. Bütün ömrünü fakirlik içinde geçirmiş olduğu anlaşı-

lıyor. **O. M. v. Schlechta - Wssehrd** 1856'da ondan "Orta yaşlı bir adam" diye bahsetmektedir. **Fatîn** 1283/1866'da İstanbul'da ölmüş ve Göksu mezarlığına gömülmüştür.

Fatîn bazı yüksek koruyucularının özendirmesiyle **Sefâ'î** (bk. Nu. 226)'nin 1132/1720'de bitirmiş olduğu *şu'arâ* tezkiresine ve **Sâlim**'in (bk. Nu. 241) 1134/1721'de bitirmiş olduğu aynı nitelikteki eserine *Tezkire-i hâtimet ül-eş'âr* adlı bir zeyil yazmıştır. Bunda 1135/1722 yılından yaşadığı zamana kadar gelmiş olan şair ve nâzımların biyografyaları ile eserlerinden numuneler vardır[1]. Başka yerlerde adları geçmeyen bir çok şairler ve şair tarih yazarları hakkında verdiği bilgilerden dolayı değerli ve yararlı olan bu kitap 1269/1852 yılında bitirmiştir[2].

YAZMALAR : Viyana. Millî Kt., Nu. 1243 (**Flügel**, *Katal.*, II, 402).

BASIMLAR : *Tezkire-i hâtimet ül-eş'âr*, İstanbul 1271/1855, 6 + 460 S. 8°, açık renk mürekkepten ötürü okunamaz bir halde olan bir taş basması (**O.M.v. Schlechta - Wssehrd.** *OGNZ*, 19).

TERCÜMELER : **V. v. Rosenzvveig - Schvvannau** bu eserin bazı yerlerini almancaya çevirmiştir; 64 S. 4° büyüklüğünde olan bu tercüme Viyana'da Konsular - Akademie'dedir; bk. *ZDMG*, XX (1966), 439, Nu. 9.

KAYNAKLAR : *OGNZ*, 19; **O. M. v. Schlechta,** *SBWAW*, phil.-hist. Kl., XX. C., 467 v.d.; **A. D. Mordtmann,** *Augsburger Allgemeine Zeitung*, Nu. 92 (*Beiloge*), 2.IV.1855 tarihli; *SO*, IV, 25; *OM*, II, 373; *EdÎ*, II, 97 (**J. H. Mordtmann**).

332. HAYRULLÂH

Hayrullâh Efendi 1233/1817 yılında İstanbul'da doğmuştur. Eski bir Osmanlı memur ailesindendir ve büyük tabib ve din bilgini *re'isül ulemâ* **Abdülhak Mollâ**'nın (bk.

1 1288'de İstanbul'da basılmış olan divanın (61 S. tarih beyitleri 60 (gazel) S. 8° büyüklüğünde) da ispat ettiği gibi kendisi de şiirle uğraşmıştır. Nâdir bulunan bu basma hal tercümesini içeren girişinden dolayı önemlidir.

2 **İbn ül-Emîn Mahmûd Kemâl Bey, Fâtîn**'in bu eserine *Kemâl eş-şu'arâ* adlı bir zeyil yazmış ise de ne yazık ki bu zeyil henüz basılmamıştır.

Fatin, *Tezkire*, 780; *SO*, III, 301 ve yk. Nu. 319. Not. 4) oğludur. Önce din öğretimi görerek *müderris* olmuş, sonradan yeni kurulmuş olan (1242/1826)[1] Tıbbiiye mektebine girerek babası gibi tıb eğitimi görmüş, ancak 1258/1842'de İzmir Mollası olmuş, bundan sonra kendisini eğitime, doğal bilimlere ve tıb bilimine vakfetmiş, *Meclis-i Ma'ârif* üyesi, Ziraat Meclisi üyesi ve Maarif nezaretinde yüksek memur olmuştur. Sonradan Tıbbıye Nazırı olmuş ve Şa'bân 1281/ Ocak 1865'de Tahran elçisi oluncaya kadar bu vazifede kalmıştır. Tahran'da (ne yazık ki günü belli değil) Şa'bân 1283/ Aralık 1866'da birden bire ölmüştür[2]. Oğullarının en ünlüsü yaşayan en büyük Türk şairi **Abdülhak Hâmid** beydir (bk. Biyografyası, resmi ve değerlendirmesi, **M. Hartmann**, *Dichter der neuen Türkei*, Berlin, 1919, 17 v.dd.).

Yazı yazma alanında çok verimli bir kişi olan Hayrullâh *Tarîh-i devlet-i aliyye-i Osmâniyye* adlı Osmanlı tarihinden ötürü de ayrıca dikkate değer. **J. v. Hammer** bile bu eserden "çok dikkate değer bir eser" diye bahsetmektedir. Çünkü bu, Batı kaynaklarını da göz önünde tutarak o devirde yaşamış olan İslâm ve Hıristiyan hükûmdarlar hakkında kısa bilgi vermekte ve sade ve geleneksel özentiden kurtulmuş bir üslûpla ve tam bir yansızlıkla olayları tasvir etmektedir. Yani bu eser aynı zamanda dünya tarihini toplu olarak görüş denemesi, hiç olmazsa dünya tarihinin büyük olayları ortasında ve bunlarla olan bağlılıkları yönünden Osmanlı tarihini inceleme yolunda bir adımdır. **Hayrullâh** Efendinin yararlanmış olduğu Avrupa kaynaklarının çoğu fransızca yazılmıştır; **J.v. Hammer**'in *GOR*'sini, fransızcasından okumuştur. Eserin planında her Sultan'a ayrı bir cüz ayrılması tasarlanmıştı. Ancak yazar Sultan I. Ahmed'e kadar (1603-1617) gelebilmiştir. Çünkü buraya geldikten

1 Bu Kurumun kısa bir tarihi vardır, adı *Mir'ât-i mekteb-i tıbbiyye*'dir.

2 Hayrullâh Efendi'nin oğlu Abdülhâk Hâmid Bey babasının hayatı hakkında bilgi vermek lutfunda bulunmuştur. Bundan dolayı kendisine teşekkür etmek isterim.

sonra ölmüştür. *Divân-i Ahkâm-i Adliyye*'de müfettiş olan **Ali Şevkî** Efendi[3] adında biri bu eseri devam ettirmeği üzerine almışsa da bu da ancak üç cüz yazabilmiştir (16, 17. ve 18. cüzler). Böylece bütün eser I. İbrahim'i geçememektedir (1639-1648). **Hayrullâh** Efendi'nin yazmış olduğu ilk on cüzün içindekilere dair bilgi ve geniş bir inceleme *SBWAW*, phil.- hist. Kl., XII (1854), 533 v.dd. da. (**J. v. Hammer**) ve XIV (1855), 77 (1.-3. Sayı), XVII (1855), 169 (4.-7. Sayı), XX (1856), 461 (8. Sayı), XXVI (1858), 344 v.d. (9. ve 10. Sayı)'da **O. M. v. Schlechta - Wssehrd**'in; sonra *Journal Asiatique* V, 13 (1859), v.d. ve 547; V, 16 (1860), 337 ve VI, 11 (1868), 477 ve VI, 18 (1871), 137'de bulunmaktadır.

BASIMLAR : *Tarîh-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye* : 1. Cüz : 2 + 136 S. 8°, basıldığı yer ve yıl yok (= İstanbul 1217/1854), Hicret'in 620-680. yıllarını içine alır; 2. Cüz : 2 + 96 S. 8°, Hicret'in 680-725. yıllarını içine alır; 3. Sayı : 2 + 112 S 8°, 726-761 yıllarını içine alır; 4. Cüz : 2 + 105 S. 8°, 761-791 yıllarını içine alır; 5. Cüz : 2 + 88 S. 8°, 791-805 yıllarını içine alır; 6. Cüz : 2 + 109 S. 8°, 805-824 yıllarını içine alır; 7. Cüz : 2 + 104 S. 8°, 824-855 yıllarını içine alır; 8. Cüz : 4 + 176 S. 8°. 856-866 (1271). yıllarını içine alır; 9. Cüz : 4 + 155 S. 8°, 886-918 (1273) yıllarını içine alır; 10. Cüz : 4 + 95 S. 8°, 918-926 yıllarını içine alır; 11. Cüz : 2 + 237 S. 8°, 926-974 yıllarını içine alır; 12. Cüz : 2 + 67 S. 8°, 974-982 yıllarını içine alır; 13. Cüz : 4 + 67 S. 8° 982-1003 yıllarını içine alır; 14. Cüz : 4 + 134 S. 8° 1003-1012 (1282) yıllarını içine alır; 15. Cüz : 2 + 83 S. 8°, 1012-1026 (1281) yıllarını içine alır; 16. Cüz : 2 + 77 S. 8°, 1026-1032 (1289) yıllarını içine alır; 17. Cüz : 4 + 119 S. 8°, 1032-1049 (1290) yıllarını içine alır; 18. Cüz : 2 + 69 S. 8°, 1049-1058 (1292) yıllarını içine alır. Son üç Cüz (16.-18. Cüzler) **Ahmed Şevkî** tarafından yazılmış ve yayınlanmıştır.

KAYNAKLAR : **Cemâleddîn**, *aynâ-i zürefâ*, 125 v.dd.; *SO*, II, 319; *OM*, III, 50 v.d.; **Mahmûd Cevâd**, *Me'ârif-i Umûmiyye nezâreti tarihçe-i teşkilât ve İcra'âtı* (İstanbul 1338), 65 (Resmi ile).

3 Bu **Ali Şevkî Efendi**, **Ali Rıza Paşa**'nın Fransız'ların Cezair'i işgalleri hakkındaki *Mir'ât ül-ceza'ir adlı* arapça tarihini türkçeye çevirmiş olan (basılışı İstanbul 1293/1876, 143 S. 8°; bk. **A. D. Mordtmann** *Augsburger Allgemeine Zeitung*, 5.I.1878 tarihli ilavesi) sahibidir.

333. MELEK AHMED

Moralı **Melek Ahmed** Eğriboz'lu **Bekir Efendi** adlı birinin oğlu olup, *Tiryâki* **Hasan Paşa**'nın (bk. yk. Nu. 131 not. 4) torunlarındandır. Devlet memurluklarında bulunmuş ve arada Mutasarrıf olmuş ve 1288/1871 yılında Selânik'de ölmüştür. Orada Hortacı Süleyman (bk. *MOG*, I, 165, Not.) camisinin avlusuna gömülmüştür.

Melek Ahmed gerek rumcayı gerek fransızcayı çok iyi bilirdi. Eski Yunanlı'larla Makedonyalılar'dan bahseden *Tarîh-i kudemâ-i Yûnân ve Mâkedoniyân* adlı tarihi bir eserden başka Yunan bağımsızlık hareketlerini (1236/1821) anlatan ve söylendiğine göre içinde önemli bilgiler bulunan geniş bir eser yazmıştır.

YAZMALAR : İkinci eserin *Mukaddime*'sinin bir kısmı *OM*, III, 146'ya göre İstanbul'da Türk Tarih Encümeni'ndedir.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 145 v.d.

334. ZEYNÜLÂBİDÎN

Daha çok **Âbidîn** diye anılan **Zeynülâbidîn** İstanbul'da doğmuştur; fakat ömrünün bir kısmını memurlukla Manastır'da geçirmiş 1292/1875 yılında orada ölmüş ve Hanlarönü mahallesinde Rufâ'î dergâhına gömülmüştür.

Sultan **Abdülaziz**'in hükûmetine kadar (1861-76) gelen *İcmâl ül-tevârîh* adlı bir eser yazmıştır. Bundan başka Hazreti Muhammed ailesinin *âl-i abâ* diye anılan bireylerini öven *Kesâ-nâme-i âl-i abâ* adlı bir eser yazmış ve Simâv'lı Şeyh **Bedreddîn**'in (bk. **F. Babinger**, *Der İslam*, XI, 106) *vâridât*'ını türkçeye nazmen tercüme etmiştir. Nihayet içinde sadırâzam **Râgıb Paşa**'nın (bk. Nu. 263) geniş bir biyografyası bulunan *Muhâderât* adlı eksik kalmış bir biyografya *mecmû'a*'sı bırakmıştır.

YAZMALAR : *Muhâderât*'ın avtografyası İstanbul'da Millet Kütüphanesinde bulunmaktadır.

BASIMLAR : *Kesâ-nâme-i âl-i abâ*, *OM*, III, 108 göre basılmış.

KAYNAKLAR : *OM*, II, 107 v.d.

335. AHMED RİF'AT B. İSMÂ'ÎL

İstanbul'lu Seyyid **Ahmed Rif'at** gümrük memuru idi. 1280/1863'de *Rusûmât Muhâsebecisi*, sonra Bursa Defterdârı olmuştur. Azlinden sonra, topallığından dolayı Topal Rif'at diye anıldığı ve pek iyi tanındığı baba şehrinde uzun zaman dinlenmiştir. 1293/1876'da İstanbul'da ölmüş ve Edirne kapısı dışına gömülmüştür. **Ahmed Rif'at** bugün bile faydalı müracaat kitabı olarak değerlerini koruyan bir çok biyografya mecmualarını, tarif edilmez güçlüklere katlanarak ve çok çalışarak yazmak suretiyle Osmanlı tarihine büyük hizmetlerde bulunmuştur :

1. *Davhet ül-meşâyih ma'zeyl :* **müstekîmzâde Süleymân Sa'deddîn** (bk. Nu. 293)'in başladığı, **Mehmed Münîb** Efendi (bk. Nu. 313)'nin 1221/1806'ya, **Süleymân Fâ'ik** (bk. Nu. 323)'in 1248/1832'ye, Mektûbîzâde Abdülazîz (bk. Nu. 330)'in 1279/1862'ye kadar devam ettirdikleri şeyhülislâm biyografilerinin **Ahmed Rif'at** Efendi tarafından düzenlenmiş ve **Ömer Husâmeddîn** (ölm. sefer 1288)'e kadar devam ettirilmiş şekli.

BASIMLAR : Basıldığı yer yok (= İstanbul), ts, 136 S. 4°. Taş basması.

2. *Davhet ül-nükabâ :* Seyyid Mahmûd'dan Seyyid Hilmi Efendi'ye kadar *Nakib ül-eşraf*'ların (yani Peygamber sülelesinden gelenlerin büyükleri) biyografyaları.

BASIMLAR : İstanbul, 1283, 64 S. 4° (Taş basması).

3. *Verd ül-hadâ'ik : Hadîkat ül-vüzerâ* (bk. yk. Nu. 224)'nın zeyli. **Yûsuf Ziyâ** Paşa'nın II. Mahmud devrindeki ikinci sadaretinden **Fu'âd Paşa**'nın ikinci sadaretine kadar (1224/83/1809-66) gelmiş olan sadırâzamların biyografyaları.

BASIMLAR : Basıldığı yer ve yıl yok (= İstanbul 1283), 76 S. 4°, Taş basması.

4. *Ravzet ül-aziziyye :* en önemli İslâm Hükûmdar sülâlelerinin ve on üçüncü Hicret yüzyılının sekseninci yıllarına kadar gelmiş Osmanlı rütbe sahiplerinin krono-

loji sırasına göre dizilmiş listeleri. Bir yangın basılmakta olduğu matbaayı mahvettiğinden bu faydalı eser yayınlanmamıştır.

BASIMLAR : Taş basmasından yalnız bazı formalar mevcuttur ve piyasada vardır, msl. S. 1-16; 25-48; 81-88; 97-216. 165-183 sayıfalarda, biraz hakikate uymakla birlikte Osmanlı tarih yazarlarının, özellikle vakanüvislerin bir listesi bulunmaktadır. S. 181-183'de ise yazar kendiden bahsetmektedir (bk. S. 3. Satır 20 v.dd. la).

Ahmed Rif'at'ın koyu imanına rağmen Bektaşî tarikatine meyil etmiş olması muhtemeldir; *Mir'ât ül-mekâsid fî def'ül-mefâsid* (Basılışı İstanbul 1293) adlı özel bir eserde bu tarikati savunmuştur. Bektaşî edebiyatında bu eserin önemli bir yeri vardır.

KAYNAKLAR : *SO*, II, 408; *OM*, III, 62; **Ahmed Rif'at**, *ravzet ül-aziziyye*, 181 v.dd.

336. AHMED HİLMÎ

Ahmed Hilmî Üsküdar'da doğmuştur. Hariciye Nezareti tercüme kaleminde memurlukta bulunmuş ve kuruluşunda Meclis-i Meb'usan'a aza olmuştur. Türk konsolosu olarak bir süre Tebriz'de bulunmuştur. Rus - Türk savaşından sonra göçmenlere yardım ederken tifüse tutulmuş[1] ve 1295/1878 yılında ölmüş, Üsküdar'da Karaca Ahmed mezarlığına gömülmüştür.

BASILMIŞ ESERLERİ : A) *Tarîh-i Umûmî* : altı bölümlük bir genel tarih; yazarı meçhul olup Edinburgh'da Chambers tarafından yayınlanmış olan İngilizce bir eserin tercümesidir. Çeviren yalnız eserin bazı yanlışlarını düzeltmekle kalmamış birçok özel adları da düzeltmiştir : İstanbul 1283, büyüklüğü bilinmiyor; bk. **A. D. Mordtmann**'ın verdiği bilgiye.– B) *Muhtasar tarîh-i umûmî* : 6 cilt olan yukardakinin iki

1 Kendisini şahsen tanımış olan **J. H. Mordtmann** lutfen bildirmiştir. **Ahmed Hilmî** hayatının sonunda **Hans Schiltberger**'in *Reisebuch*'unun (seyâhatnâme) –her hâlde Hakluyt Society (1859) kolleksiyonunda **J. B. Telfer** tarafından yapılmış olan ingilizce tercümesinden– türkçeye çevirmeğe uğraşmıştır.

ciltlik bir kısaltması : çıkış şekli yılı ve büyüklüğü bilinmiyor.– C) *Tarîh-i Hind* : Çıkış yılı büyüklüğü bilinmiyor [2].

KAYNAKLAR : **A. D. Mordtmann**, *Augsburger Allgemeine Zeitung' un* 2. II. 1867 tarihli ilâvesinde; *OM*, III. 49, burada **Ahmed Hilmî**'nin tarihi ilgilendirmeyen diğer basılmış eserleri de sayılmaktadır.

337. MEHMED BAHÂEDDÎN, DÂYEZÂDE

Dâyezâde diye anılan **Mehmed Bahâeddîn**'in hayatı hakkında bir bilgi yoksa da (belki yukarda Nu. 244'te adı geçmiş olan **Dâyezâde** ailesindendir) 1290/1873 yılına doğru ölmüş olması muhtemeldir. Kendisi Osmanlı sultanlarıyla devlet adamlarının biyografyalarıyla ilgili günlemeçleri (= gün, ay, yıl) toplamış olduğu için burada anılmağa değer. Bu günlemeçleri *Eser'î Bahâ-i* adlı küçük bir eserde sıralamıştır. Beş cetvele ayrılmış bulunan bu küçük el kitabının birinci cetvelinde 699/1300'den Sultan **Abdülazîz**'e kadar gelmiş olan Osmanlı hükûmdarlarının doğum, tahta çıkış, hükûmet ve ölümleri hakkında bilgiler vardır. İkincisinde sadırâzamlardan, üçüncüsünde şeyhülislamlardan, dördüncüsünde *Rü'esâ-i askeriyye*'den yani Ordu komutanlarından, beşincisinde Derya Kaptanlarından bahseder. Daha önce buna çok benzer eserler mevcut bulunduğu için bu toplama hiçbir zaman büyük ölçüde yayılmamıştır [1].

2 1142/1729'da İstanbul'da basılmış olan 91 çift sayıfalı 8° büyüklükte dört haritalı, bir yıldız, on üç de insan, hayvan ve bitki tablolu olarak basılan *Tarîh ül-Hind ül-garbî* adlı eser gerçekte bir" Batı Hind tarihi" olmayıp bir türlü masal kitabıdır ve rivayete göre 977/1540, muhakkak olarak **Barbaros Hatreddîn**'in hemen ölümünden sonra (4.VII.1456) meydana getirilmiştir; bu belki de **Hacı Kalfa**'nın 2340 numarada kaydetmiş olduğu eserdir. İçinde çoğu masala yaklaşan Batı Hind keşfi ve oradaki gelenek ve görenekler hakkında tasvirler vardır. Bk. **Henri Harisse**, *Zentralblatt für Bibliothekwesen*, V. Cild (1888), 133-138; **D. B. Macdonald**, *The arabic and turkish manuscripts in the Newberry Library* (1912), Nu. XXII, S. 15-18 ve **F. Babinger**, *Stambuler Buchwesen im 18. Jhdt.* (Leipzig 1919), 14. Eserin tamamı bugün en nadir kitaplardan sayılmaktadır.

1 **Abdullâh Hulûsî** Efendi adlı biri *Esmâr ül-hadâ'ik* (Basılışı, İstanbul, 1267, 80 S. 8°, Litografya) adıyla buna çok benzeyen bir toplama yazmış ise de bu da Nakşibendî Şeyhi Üsküdar'lı **Hasîb**'in (Ölm. 1200-1785; bk. *OM*, III, 47) daha önce tablo şeklinde yazmış olduğu *Vefiyât-i ekâbir-i islâmiyye* gibi, **Mehmed Şem**'inin (bk. Nu. 340) eserinden sonra tamamiyle unutulmuştur.

YAZMALAR : Kahire, *TK*, 163, 82 ypr., yazarın avtografyası; İstanbul, Türk Tarih Encümeni Kütüphanesi (Şimdi Ankara, Türk Tarih Kurumu Küt., Yazm. Nu. 38); bk. *OM*, III, 77.

338. TEYYÂRZÂDE ATÂULLÂH AHMED, ATÂ BEY

Kısaca **Atâ Bey** diye anılan **Atâullâh Ahmed** 1225/1810'da İstanbul'da doğmuştur. Enderun memurlarından Teyyâr Efendi'nin oğludur. Babasının mesleğine girmiş ve çeşitli yerlerde ve makamlardaki idare memurluklarında bulunmuştur. Hayatının sonuna doğru *Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd*, Kara Hisâr-i Sâhib, Kütahya ve Karesi mutasarrıflıklarında bulunmuş 1293/1867'de Mekke'de *Harem-i Şerif Müdürü* olmuştur. Zu'l-hicce 1294/Aralık 1877'de (*OM*, III, 108'e göre 297/1880 yılında) Medine'de ölmüştür.

Atâullâh Ahmed genel olarak *Atâ tarîhi* adıyla tanınmış olan beş ciltlik bir osmanlı tarihinin yazarı olmakla ün almıştır. O zamana kadar yararlanılmamış hatta tanınmamış olan bir çok eski kaynaklara– **Atâ** meselâ Uruc'un (bk. Nu. 10) kroniğini görmüş ve bundan yararlanmıştır– dayanan bu eser bir çok yönlerden benzerlerinden üstün bulunmaktadır. Bu beş cildin içindekiler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır : I. Cild : Sülâlenin kurucusu Osmân'dan, Kanunî Süleymâ'a kadar; *teşrifât*, Enderun memurları ve vazifeleri, tanınmış kişiler, yapılar vsr., II. Cild : Enderun'dan yetişmiş olan sadırâzamların, devlet adamlarının ve diğer rütbe ve makam sahiblerinin biyografyaları; III. Cild : Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında yaşamakta olan sadırâzamların, rütbe ve makam sahiblerinin, bilginlerin vesairenin biyografyaları, o çağın önemli olaylarını ilgilendiren önemli belgeler; IV. ve V. Cildler : Sultanların, Şehzâdelerin ve enderun şairlerinin nazım ve nesirleri. **Atâ**'nın tarihine ancak Hayrullâh'ın (bk. yk. Nu. 332) tamamlanmamış olan tarihi bir benzer olabilir. Eserin özellikle II.

Mahmud ve Abdülmecid zamanı bölümü önemlidir. Bu eser yını zamanda bu devirlerin Enderun tarihi[1] de sayılabilir.

KAYNAKLAR : Kahire Kıraliyet Kütüphanesi katalogu, 163 ; *OM*, III, 77.

BASIMLAR : *Tarîh-i Atâ :* I. Cild., 7 + 24 + 316 S. 8°, basıldığı yer yok (= İstanbul) ve ts. (*Tekâriz*, 1291/1874 tarihlidir); II. Cild., 24 + 4 + 227 S. Basıldığı yer ve yıl yok.; III. Cild., 12 + 7 + 4 (*takriz*) + 329 S.? İstanbul, 11. Muharrem 1293; IV. Cild., 8 + 6 + 322 S., İstanbul 25 Rebi II 1293; V. Cild., 10 + 5 + 432 S., İstanbul, 5. Cumada II. 1293.

KAYNAKLAR : *SO*, III, 481 v.d. *OM*, III, 108; *MOG*, I, 247 not.

339. MEHMED MAZHAR, FEVZÎ

Fevzî Mahlaslı olan Mehmed Mazhar Efendi Maraş'lıdır. Osmanlı maliye idaresine girmiş ve en son Aydın Vilâyeti (İzmir) Defterdarlığında bulunmuştur. Bu vazifede iken 1295/1878 (SO, IV, 29'a göre 1293'de) İzmir'de ölmüş ve Seyyid Mükerremeddîn tekkesinin avlusuna gömülmüştür.

Mehmed Mazhar Efendi 1289/1872'de beş bölümlük bir Osmanlı tarihi yazmış ve buna *Haber-i sahih* adını vermiştir. Osmanlıların gelişinden II. Selim'in hükûmetine (975/1574) kadar ulaşmaktadır. Bunun içinde bulunan bir çok belge ve hüccetlerin hemen hepsi **Ferîdûn Bey**'in *Münşa'ât es-selâtîn*'inden alınmıştır (bk. yk. Nu. 89). Hele yazar, daha çok zaten tanınmış kaynak eserlere dayandığı için tarihinin kaynak olarak hemen de hiç değeri yoktur.

BASIMLAR : *Haber-i sahîh :* I. Cild., 6 + 305 S. Küç.– 8°, basıldığı yer (= İstanbul) ve yıl yok. II. Cild., 4 + 240 S., basıldığı yer yok, 1290 III. Cild., 311 S. basıldığı yer yok, Ramazan 1291; IV. Cild., 443

1 1281/1864'de İstanbul'da ölüp Üsküdar Mezarlığında gömülmüş olan Enderûn Müfettişi **Hâfız Hızır** Efendi (Yukarda Nu. 319 Not 4'de adı geçen **Abdülhâkk Mollâ**'nın kardeşidir) tam manasiyle bir Enderûn tarihi ve bununla ilgili olayların tarihini yazmıştır. Kısaca *Tarîh-i Enderûn* diye tanınmış olup *Vekâ'i-i ietâ'if-i enderûn* adıyla 1276'da İstanbul'da basılmış olan (503+34 S. Büy.–8s) bu eser 1228-46/1813-1830 yıllarından bahseder. Yazar bu sırada Enderûn memurlarından idi. Bk. *OM*, III, 108. nota da.

S., Basıldığı yer yok 1291 (= Rebi II 1292); V. Cild., 435 + II S., basıldığı yer yok Zu'l-ka'de 1293 başı.

KAYNAKLAR : *SO*, IV, 29 (Başka tarihlerle); Cemâleddîn, *aynâ-i zürefâ*, 145 v.d.; *OM*, III, 118.

340. MEHMED ŞEM'Î MEŞREBZÂDE DÂMÂDI

Meşrebzâde Dâmâdı (Yani **Meşrebzâde** Ali Râ'if Efendi'nin; bk. *SO*, IV, 706) diye anılan **Mollâ Mehmed Şem'î** Maraş'lıdır. 1223/1808'de orada doğmştur. İstanbul'a gitmiş orada okumuş, müderrislik veya kadılıkla Osmanlı ülkesinin bir çok şehirlerinde bulunmuştur; bk. tam listesine, *SO*, III. 171'de. En son Anadolu Kazıaskerliğinde ve Rumeli Kazıasker vekilliğinde bulunmuştur. 1299/1882 yılında (*SO*, III. 171'e göre bir yıl önce) ölmüş ve Üsküdar'a Atik Vâlide camisinin avlusuna gömülmüştür[1].

Mehmed Şem'î, Mehmed Emîn Efendi'nin (bk. Nu. 288 Not. 3), Üsküdar'lı Hasîb'in (bk. Nu. 337. Not. 1) ve **Osmânzâde Ahmed Tâ'ib**'in (bk. Nu. 224) ayrıntılı eserlerinden yararlanarak *ilâveli Esmâr ül-tevârîh* adlı çok işe yarar bir müracaat kitabı yazmıştır. Bunda 1295/1878 yılına kadar gelmiş olan en önemli islâm hükûmdar hanedânları özellikle Osmanlı Hanedanı, sadırâzamlar, Şeyhülislâmlar, serâskerler, Kaptan Paşalar, Seyyidler, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, İstanbul kadıları ve Evkaf müfettişleri hakkında kısa bilgiler bulunmaktadır. Doğru bir biçimde düzenlenmiş olup çok yararlı olan bu eser, ilmî esaslara ve en yeni araştırma sonuçlarına göre Osmanlı devletinde en yüksek makamlara çıkmış olanlar hakkında ileride tertip edilecek olan bir eser için çok işe yarar bir temel oluşturur.

1 1272/1855 yılında Köstendil'de ölmüş olup *Tuhfet ül-hattâtîn* adıyla tanınmış hattatların biyografyalarını (bk. yk. Nu. 318, not 2) toplamış olan müftî Mehmed Şem'i ile karıştırılmamalıdır.

YAZMALAR : İstanbul, Umumî, Nu. 4887/9.

BASIMLAR : *İlâveli esmâr ül-tevârîh*, İstanbul 1295. 2 + 205 S. 8°. taş basması.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 77.

341. ABDULLATÎF SUBHÎ PAŞA

Abdullatîf Subhî 12. Muharrem 1234/11.XI.1818'de Tripolitza'da (bugünkü adı Tripolis), Osmanlı valilerinin Mora'daki eski merkezinde doğmuştur. Abdurrahman Sâmî Paşa'nın oğludur. Yunan bağımsızlık savaşından dolayı ailesi Mısır'a göçmüş ve genç **Subhî** orada okumuştur. Ancak 1265/1849 yılındadır ki bu aile İstanbul'a gelmiş ve **Subhî Bey**'de sırasıyla ve çabucak Osmanlı Devletinin en önemli memurluklarına yükselmiştir. Önce Meclis-i Maarif üyesi, sonra Evkaf nazırı ve Meclis-i Vâlâ üyesi olmştur. Kısa bir zaman maarif nazırlığında bulunduktan sonra vezir rütbesi ile Suriye Valisi olmuştur. Sonradan tekrar maarif ve Evkaf nazırlıklarına, daha sonra Maliye ve Ticaret Nazırlıklarına tayin olunmuştur. Tam beş defa Evkaf nazırı olmuştur. **Subhî Paşa** II. Rebi II.1303/17.I.1886'da İstanbul'da ölmüştür ve Sultan Mahmud türbesine gömülmüştür. Kendisi geçen yüzyılın en yetişkin ve çok bilgili Osmanlı devlet adamlarından ve bilginlerindendir. Uzağı gören ve Batı bilimini iyi tanıyan bir kişidir. Hizmetleri Batı'da da takdir edilmiş ve **Subhî Paşa** Doğu derneklerinin fahri ve muhâbir üyesi olmuştur; Meselâ Alman Doğu Derneği'nin (Die *Deutsche Morgenlaendische Gesellschaft*) 1863'den beri üyesi idi; Bevyera ve Saksonya Bilim Akademileri de kendisini muhâbir üyeliğe seçmişlerdi.

Subhî Paşa Doğu nümismatik (= Meskûkât)'i ile uğraşan ve bunu Avrupa usullerine göre inceleyen ilk Osmanlı ve hatta belki de İslâm bilginidir. Bugün bile takdir edilmeğe değen geniş eserleri kendisine nümismatik tarihinde sürekli bir yer sağlamıştır. Bunların en tanınmışları

şunlardır : Seloid ve Arsak sikkelerinden bahseden *Tekmilet ül-iber*; İslâm'da sikke tarihinin başlangıcından ve Yunan ve Roma sikkelerinden bahseden *Uyûn ül-ahbâr fi'l-nukûd ve'l-âsâr* adlı eserleri. **Subhî Paşa** asıl tarih yazma alanında **İbni Haldûn**'un tarihinin birinci ve ikinci cildlerini türkçeye çevirmiş olduğu için burada anılmağa değer. Tercümesi *Miftâh ül-iber* adıyla basılmıştır. Nihayet Maarif nazırlığı sırasında İslâmiyetin ilk devirlerine ait *Hakâ'ik ül-kelâm fî tarîh ül-İslâm* adlı bir tarih yazmış ise de bunun yalnız birinci cildi yayınlanmıştır (Muhammed'den Alî'ye kadar). Hicretin Seksen İkinci yılına, yani 701'e kadar gelen ikinci cild yayınlanmamıştır.

BASIMLAR : A) *Tekmilet ül-iber* : İstanbul 1278, İki kısım, 4 + 51 S. ve 1 + 28 S. 4° taş basması, birincide 9 ikincide ise 11 Seloykidlere ve Arsakidlere ait sikkelerin levhası vardır. –B) *Uyûn ül-ahbâr fi'l-nukûd ve'l-âsâr* : İstanbul 1279, İki kısım, 16 S. ve 12 S. 8°; 15 Muharrem ve 25 Sefer tarihli *Tasvîr-i efkâr*'dan ayrı basım.– C) *Miftâh ül-iber* : İstanbul, 1276, 209 S. 4°.– D) *Hakâ'ik ül-kelâm fî tarîh ül-islâm* : İstanbul, 1297, 5 + 357 S. 8°.– E) *Risâle-i Subhiyye* : Padişah'a muhtıra : İstanbul 1281, 51 S. 8°.

TERCÜMELER : *Comte-rendu d'une découverte importante en fait de numismatique musulmane publié en lanque turque, traduit de l'original par* Ottocar de Schlechta (Leipzig 1862), B'de gösterilmiş olan eserin Fransızca tercümesidir.

KAYNAKLAR : Subhî Paşa'nın en iyi ve en geniş biyografyası *Evkâf-i humâyûn nezâretinin tarihçe-i teşkilâtı* (İstanbul 1335) 104 v.dd.' da bulunmaktadır (Güzel bir resimle birlikte); *SO*, III, v.d.; *Sâmî*, *Kâmûs ül-a'lâm*, 2935 v.d.; *OM*, III. 81.

342. MEHMED NÂMIK KEMÂL

Mehmed Nâmık Kemâl 26. Şevvâl 1256/21.XII.1840' da Tekirdağ'ında doğmuştur. Ailesi Osmanlı ülkesinin asîl ailelerindendir. Babası Yenişehir'li (Anadolu) Mustafâ Âsım Bey'dir. Sadırâzam *Topal* Osmân Paşa (bk. Nu. 263 not. 1., Nu. VI) atalarındandır. Annesi Arnavutluk'ludur. Kendisi yeni zaman Osmanlı nesrinin yaratıcısı ve Osmanlı

yazar, şâir ve üslûpçularının en önemlilerinden biridir. **Nâmık Kemâl** Bey'in çok heyecanlı bir seyir geçirmiş olan hayatı geniş bir çok eserlere konu teşkil etmiş olduğu için incelememizin dışında kalabilir. Vatanî heyecanından dolayı mevcudiyeti bir müddet hükûmete huzursuzluk vermiş ve bunun için uzun zaman Kıbrıs'ta Magosa (Famagusta) kalesinde mevkuf kalmış ve orada en önemli yaratışlarını meydana getirmiştir. Hayatının sonuna doğru Rodos ve sonra da Sakız mutasarrıflıklarında bulunmuştur. Ciğerlerinden ağır hasta olan ve son nefesine kadar edebî sahada çalışmış bulunan **Nâmık Kemâl** Bey 28. Rebi I. 1306/2. XII. 1888'de Sakız'da ölmüştür. Cenazesi sonradan Bulayır'a (Gelibolu yakınında) getirilmiş ve eski Osmanlı Şehzâdesi ve komutanı Süleymân Paşa'nın tanınmış türbesinin yanına gömülmüştür.

Burada ancak tarih yazarı olması yönünden bizi ilgilendiren **Nâmık Kemâl** Bey dört kısma ayrılan İslâm ünlülerine ait bir biyografya mecmuası yazmıştır. Bunda **Selâheddîn Eyyubî, II. Sultan Mehmed** ve **I. Selîm** ve İslâm Komutanı **Emîr Nevrûz**'un biyografyaları vardır. Eseri *Evrâk-i perişân* adıyla yayınlanmıştır. Bundan başka *Kânişa* adlı Kanije fethi hakkında (bk. Nu. 131) ve *Devr-i İstilâ* adında birer eseri vardır. Bir *Osmânlı tarîhi* yazmağa başlamışsa da bunu bitirememiştir. Biten kısmı Osmanlı Devletinin Kuruluşundan I. Selim'in hükûmetine kadar gelir. Bu büyük esere bir giriş olmak üzere bir *Medhal* yazmış ve bunda 438/1046 yılına kadar Roma ve İslâm tarihlerinden bahsetmiştir. Bütün bu eserlerin tarihi kaynak olmaktan daha çok yeni Osmanlı nesrinin şaheserleri olmak itibariyle ölmez değerleri vardır[1]. Nâmık Kemâl'in **Mehmed Âkif**

1 Eski Osmanlı şairlerinin üslûbuna ve beyan tarzına uygun olarak yazmış olduğu İstanbul'un fethi hakkındaki şarkıları, ana diline nasıl hakim olduğunu gösterir; bunlar *Bârika-i Zafer* adıyla İstanbul'da yayınlanmıştır : 1305 (24 S. küç.-8°).

Paşa'nın (bk. Nu. 329) *Tebsire*'sini şerh ederek yayınlamış olduğundan bahsedilmiştir.

BASIMLAR : A) *Evrâk-i perişân mecmû'ası* : İstanbul 1289, 175 S. 8°, 1301, 379 S. Küç.– 8°; Kısım, kısım da çıkmıştır.– B) *Devr-i İstilâ* : İstanbul 1289, 4 + 27 S. 8° (4. Basım), sonradan tekrar basılmıştır, İstanbul 1304 40 S. küç. 8°.– C) *Kânîşe* : 1. basım : İstanbul 1290 yazarın adı yoktur; 2. basım : İstanbul 1303, 128 S. Küç.– 8°, yazarın adı vardır; 3. Basım : İstanbul, 1311, 136 S. küç.– 8°, Ebuzziya Efendi tarafından yayınlanmıştır; 4. Basım *Kânîşe muhâsarası* : İstanbul 1335, 235 + 3 S. 8°.– D) *Osmânlı Tarîhi* : Bu eserin 4 cildi 1326/8 yıllarında *Külliyât*'da çıkmıştır (Tertib II, 1 : I, 1.– 6. cüz; II, 1.– 4. cüz; III, 1.– 5 cüz; IV, 1.– 4. cüz).

KAYNAKLAR : *SO*, IV, 82; *OM*, II, 396 v.dd.; **(A. D. Mordtmann)**, *Stambul und das moderne Türkenthum* (Leipzig 1877), 229-235; **Kemâlzâde Alî Ekrem**, *Rûh-i Kemâl* (İstanbul 1324; 108 S. 8°); **Ebüzziyâ Tevfîk**, *Kemâl Beyin tercüme-i hâli* (İstanbul 1326; 24 S. 8°); **M. Selâheddîn**, *Merhûm Kemâl Beyin tarîhi mes'elesi ve mevâddi sâ'ire* (İstanbul 1327; 58 + 1 S. 8°); **Fr. Vincze**, *Nâmık Kemâl Bej* (Budapeşte 1911, macarca); *EdI*, II, 908 v.dd. (başka kitaplara işaretlerle).

343 MUSTAFÂ NÛRÎ PAŞA

Seyyid **Mustafâ Nûrî** Mısır'dan veya Tunus'dan Osmanlı Ülkesine gelmiş olup özellikle İzmir'de Büyük bir rol oynamış olan Mansûrîzâde ailesindendir. **Mustafâ Nûrî** Paşa da Sefer 1240/Eylül 1824'de orada doğmuştur. Mehmed Emîn Bey'in oğludur. İdare mesleğine girmiş ve en yüksek makamlara kadar çıkmıştır. Meselâ bir süre Maarif Nazırı sonra da Evkaf Nazırı olmuştur. 27. Cumada I. 1307/19. I. 1890'da birden bire İstanbul'da ölmüştür. Ve Süleymâniye camisi avlusuna gömülmüştür.

Sekiz yıl süren (1290-8) *Defter-i hakân-i nâzır*'lığı sırasında **Mustafâ Nûrî** Paşa *Netâ'ic ül-vukû'ât* adında bir Osmanlı tarihi yazmış ve bunu yazarken eski rûznâmecilerin izlediği yolu tamamiyle terk ederek olayların tasvir ve takdirinde büsbütün yeni ve tenkîdî noktalardan hareket eden bir yol tutmuştur. Eserde başka yerlerde boşuna ara-

nılan bir yığın önemli bilgi vardır. Kolay ve akıcı üslubu eserin çok yayılmasına özellikle yardım etmiştir. Osmanlı tarihi hakkında yazılmış olan Türkçe eserlerin en öğretici ve öğrenme şevki verici olanlarından sayılır.

BASIMLAR : **Seyyid Mustafâ Efendi,** *Netâ'ic ül-vukû'ât :* I. Cild, İstanbul 1294, 3 ypr. + 182 S. 8° (başlangıçtan 1003 yılına kadar); II. Cild, İstanbul 1296, 127 S. 8° (1003'den 1099'a kadar); III. Cild. İstanbul 1296, 134 S. 8° (1099'dan 1188'e kadar); IV. Cild., yazarın ölümünden sonra **Mehmed Gâlib** Bey'in bir önsözü ile İstanbul'da 1327 yılında yayınlanmıştır, 125 S. 8°(1188'den 1257'ye kadar); 1327 yılında ikinci defa basılmıştır. **Mustafâ Nûrî Paşa;** *Netayic ül-Vukûat (Kurumlarıyla ve örgütleriyle Osmanlı Tarihi).* Sadeleştiren, notlar ve açıklamaları ekleyen : **Neşet Çağatay.** Cilt 1-2. Ankara. T. T. K. Basımevi, 1979. XVI + 383. S. 8°; Cilt 3-4 Ankara. T. T. K. Basımevi, 1980. VIII + 371 S. 8°. (Çevirenin ilavesi).

KAYNAKLAR : *SO,* IV, 486 v.d.; *Uıu,* III, 146; *Netâ'ic ul-vukû' ât'*ın IV. Cildinde Mehmed Galib elinden yazılmış olan önsöz; *Evkâf-i humâyûn nezâretinin Tarihçe-i teşkilâtı* (İstanbul 1335), 190 v.dd. (Resim ve doğru tarihlerle); **Mahmûd Cevâd,** *Me'ârif-i umûmiyye nezâreti tarihçe-i teşkilât ve icra'âti* (İstanbul 1338), 252 v.d.; **Cemâleddîn,** *Aynâ-i zürefâ,* 143 v.dd.

344. EYYUB SABRÎ PAŞA

Eyyûb Sabrî Paşa Tesalya'da Armiro'ludur. Bir çok yüksek askeri mevkilerde bulunmuştur, uzun süre Haremeyn'de kalmış ve en son *Mirlivâ* ve *Muhâsebât-i Bahriyye Re'isi* olmuş ve 15 Sefer 1308/30.IX.1890'da İstanbul'da ölmüştür. Özellikle Mekke ve Medine ve Arabistan tarihi ile uğraşmıştır. Eserlerinin çoğu da konularını buralardan almışlardır.

BASIMLAR : A) *Mahmûd es-siyer :* Peygamber Muhammed'in hayatım tasvir : Edirne 1287, 20 + 599 S. büy.– 8°– B) *Mir'ât ül-harameyn :* Kutsal iki şehrin (Mekke ve Medine) tarihi ve aynı zamanda Hac rehberi : İstanbul 1306, 3 cild, büy. 8°– C) *Tarîh-i Vahhâbiyân :* Vahabiler tarihi : İstanbul 1296, 288 S. Küç. 8°– D) *Ahvâl-i cezîret ül-Arab*; çıktığı yer ve yıl ve büyüklüğü bilinmiyor.– E) *Tekmilet ül-menâsik :* Hac rehberi : İstanbul 1292, 233 S. 8°

KAYNAKLAR : *SO*, I, 451; *OM*, III, 26 v.d.; orada **Eyyûb Sabrî** Paşa'nın başkâ eserlerinden de bahsedilmektedir. Bunlardan basılanlar olmuş mudur bilinmiyor.

345. AHMED VEFÎK PAŞA

Ahmed Vefîk Paşa 23 Şevvâl 1283/3. VIII. 1823'de İstanbul'da doğmuştur. Yahudilikten İslâmlığa dönmüş olan *Divân Tercümânı* **Yahyâ Nâci** Efendinin torunu ve Paris elçiliğinde işgüder Ruheddîn Efendinin oğludur. Kendi de Küçük yaşta Fransa'ya gitmiş ve Avrupâî bir eğitim görmüştür. Fransız diline tam hakim olarak İstanbul'a dönmüş ve orada önce Babıâli tercüme kaleminde çalışmıştır. Bir süre Anadolu'da (İzmir) bulunduktan ve diplomatik mevkilerde (Paris Elçiliği) çalıştıktan sonra, sırayla Sadırâzamlık, maarif nazırlığı, Evkaf nazırlığı, Anadolu ve Rumelinde valilikler gibi en yüce devlet makamlarına yükselmiştir. 1300/1882 yılında memurluğu bırakmış ve Rumeli Hisarın'daki köşküne çekilmiştir. Hayatının sonunu orada çok güzel bir kütüphane içinde[1] her türlü incelemelerle uğraşarak geçirmiştir. 22. Şa'ban 1308/3. IV.1891'de orada ölmüş ve Rumeli Hisarı mezarlığına gömülmüştür.

Damarlarında yahudi ve –ana tarafından– Rum kanı akan **Ahmed Vefîk Paşa** (bk. (**A. D. Mordtmann**), *Stambul und das moderne Türkenthum*, Leipzig 1877, 167 v.d.) yüksek kabiliyette bir şahsiyet ve geçen yüzyılın en bilgili ve kültürlü Türklerinden bidi. Dil bilgini, tercümeci ve tarih yazarı olarak, Batının bilgi alanındaki erişgilerini, kavrayışlı çalışmalarıyla yurduna kazandırmak için uğraşmıştır. Böylece Fransız Edebiyatı'nın türlü eserlerini başarılı tercümelerle yurttaş-

1 Kütüphanesinin bir fihristi basılmıştır. Türkçe adı "*Ahmed Vefik Paşa merhumun Kütüphanesinin defteridir*"dir. Fransızca adı ise "*Catalogue de la bibliothèque de feu Ahmed Vefyk Pacha*'dır. İstanbul 1893, 4 ypr.+314 S. 4°. **Ahmed Vefik Paşa**'nın sahibi bulunduğu yazmalar bir kaç yıl önce Prag Üniversitesi Kütüphanesi tarafından satın alınmışsa da ne yazık ki henüz tasnif edilmemiştir.

larının anlayacağı kılığa sokmuş ve özellikle *Lehçe-i Osmânî* adlı (birinci basım, İstanbul, 1293, 2 Cild; İkinci basım, İstanbul 1306, 2 Cild) tanınmış lügatiyle Osmanlı türkçesi yazı diline unutulmaz hizmetlerde bulunmuştur. **Casimir Barbier de Meynard**'ın *Dictionnaire turc-français*' (İki cild, Paris 1881-90) si bu eserin tercümesidir (bk. bunun için **Barbier de Meynard**, *Journal Asiatque*, VII. Seri, 8 .Cild, S. 275 v.d. ve VIII. seri, 19. Cild, S. 570 v.d.).

Bu eserin birinci kısmında Osmanlı Türkçesinin, türkçe; ikinci kısmında da Arapça ve Farsça kelimelerini tesbit etmiştir. Büyük materiyellerini toplamış olduğu doğu türkçesi lügati ne yazıkki meydana gelmemiştir. **Ahmed Vefîk Paşa** tarihçi olarak *Tarîh-i Osmânî* adlı küçük Osmanlı tarihinden ve eskiden okullar için hazırlanmış olan *Fezleke-i târîh-i Osmânî* adlı gerçekten iyi olan el kitabından dolayı anılmağa değer. Bunda Sultan Abdülaziz'e kadar Osmanlı tarihinden kısaca bahsedilmektedir. Ancak ne bunda ne de yayınlamış olduğu **Koçi Bey** 'in (bk. Nu. 163), Ayni Alî'nin (bk. Nu. 117) ve **Hacı Kalfa**'nın *risâle'lerinde* (bk. Nu. 173) kendi adı bulunmamaktadır. Bu üç eseri yayınlamakla özel bir niyet gütmüş olması sanılır.

BASIMLAR : *Fezleke-i tarîh-i Osmânî :* İlk defa İstanbul 1286, 295 S. 8° (Osmanlı sülâlesinin soykütüğü ile), sonradan bir çok defalar, msl. İstanbul 1288 (5. basım), 296 S. 8°; 1290, 296 S. 8°; 1294, 295 S. 8°; 1302 (11. Basım), 219 + 2 S. 8°.– B) *Tarîh-i Osmânî :* basıldığı yer ve yıl yok (= İstanbul 1287/1870 sıralarında), 115 S. 8°.

KAYNAKLAR : Resmiyle birlikte en güzel biyografyası (*Evkâf-i humâyûn tarihçe-i teşkilâtı* (İstanbul 1335) 114 v.d.'dadır; *SO*, I, 308 v.d.; **Cemâleddîn**, *aynâ-i zürefâ*, 126 v.dd.; (**A. D. Mordtmann**), *Stambul und das moderne Türkenthum* (Leipzig 1877), 167 v.dd.; **Th. Gomperz**, *Essays und Erinnerungen* (Stuttgart 1905), 149 v.dd.; *EdI*, I, 216 v.d.; (**F. Giese**); *Servet-i fünûn*, I, Nu. 3, S. 38 (**F. Giese**'den alınmıştır ve kısmen *la Grande Encyclopédie*'ye dayanmaktadır); *Journal Asiatique*, VI. Seri, 20. cild. S. 268; VII. Seri, 20 Cild., S. 284; VIII. Seri, 20 cild. S. 344.

346. AHMED RÂŞİD PAŞA

Osmanlı ordusu subayı olarak uzun süre Arabistan'da kalmış olan ve emekli Tümgeneral iken 1309/bş. 7.VIII.1891' de Bandırma'da ölen **Ahmed Râşid Paşa** yetmişli yıllarda yedinci kol ordunun dördüncü yedek alayında Albay iken **Yemen** ve **Asîr**'deki seferlere katılmış ve oraların tarihine nûfuz etmeğe çalışarak buraların tarihini yurttaşlarının anlıyabileceği bir biçimde yazmıştır. Özellikle San'â'da bulunduğu sırada Îsâ bin Lutfullâh'ın *Ravh el-rûh*' (bk. Nu. 149) undan el'Deybe'nin *Kurrat el-uyûn fî ahbâr el-Yemen el-meymûn*'undan (bk. **Brockelmann**, *GAL*, II, 401), **Kutbeddîn**'in *el-bark el-Yemânî*' (bk. Nu. 72) sinden, *Tekmilet ravh el-rûh*, *Tîb el-kesâ ve Câmi el-mütûn bi-ahbâri'l-Yemen el-meymûn* gibi eserlerden faydalanarak sade bir türkçe ile bir **Yemen** ve **San'â** tarihi yazmıştır. Ancak arapça kaynakların susmuş olduğu yerlerde türkçe eserlerden bilgi toplamış ve böylece bu arapça kaynakları tamamlamış ve düzeltmiştir. Askerce bir içtenlikle ve tam askerî bir görüşle yalnızca Sultana, bütün Arabistan'a olan hakimiyeti hakkını temellendirmek gayesiyle yazılmış olan bu eser iki kısma ayrılır : Birincisi 901/1495 yılı ile başlar ve 1045/1635'de Osmanlı hakimiyetinin tamamıyle yok olmasıyle biter . İkincisi Yazarın katılmış olduğu **Asîr** ve **Yemen** seferlerini anlattıktan sonra bu memleketlerden, ürünlerinden, sakinlerinden, sanatlarından ve Yemen'in eski eserlerinden bahseder. **Ahmed Râşid Paşa**'nın *Târih-i Yemen ve San'â*'sı bugün bile bu memleketlerin Osmanlı hakimiyeti altındaki[1] tarihi için değerli bir yar-

1 1292'de İstanbul'da yayınlanmış olan 30 S. 12° büyüklüğündeki yazarı bilinmeyen *tarîh-i Hadramavt* adlı küçük eserin Hardramavt tarihi ile ilgisi yoktur. Bu, **A. D. Mordtmann**'ın *Augsburger Allegemeine Zeitung*'un 4.VI.1875 tarihli ve 155 numarah ilâvesinde bildirdiğine göre, bir Osmanlı memurunun bir baş makale üslûbunda yazmış olduğu bir risaledir. Bunda oraların o zamanki siyasal durumuna ait bir biriyle ilgisi olmayan bir takım bilgiler vardır. Bu belki de bir makama verilmek için yazılmıştır.

dımcı eserdir ve özellikle yerel incelemeler için değeri vardır [2].

BASIMLAR : *El-Hâcc* **Ahmed Râşid**, *Tarîh-i Yemen ve San'â* : I. Cild, İstanbul 1291, 4 + 321 + 12 S. 8°; II. Cild, İstanbul 1291, 5 + 374 S. 8°, bir planla birlikte; **A. B. Mordtmann'ın** *Augsburger Allgemeine Zeitung*, 5.II.1875 tarihli ve 36 numaralı ve 26.V.1875 tarihli 146 numaralı ilâvelerindeki bildiriğine.

KAYNAKLAR : **A. D. Mordtmann**, ayn. es.; *OM*, III, 60 v.d.; orada burada bahsedilmeyen diğer eserleri de sayılmıştır.

347. AHMED RİF'AT, YAĞLIKÇIZÂDE

Yağlıkçızâde [1] Ahmed Rif'at İstanbul'da doğmuştur. **Şa'bân Çelebizâde** ailesinden İsparta'lı Mehmed Emin Efendinin oğludur. Muhasebe memuru idi. 1312/ bş. 5.VII. 1894 yılında İstanbul'da ölmüştür. Mezarı Fatih camisi yanında Emîr Buhârî tekke'sinin avlusundadır.

Adaşı ile (bk. Nu. 335) karıştırılmaması gereken **Ahmed Rıf'at Efendi** *Nakd ül-tevârîh* adı altında yaradılışdan 1295 (1878) yılı sonuna kadar gelen fakat hiç bir kaynak değeri olmayan bir dünya tarihi yazmıştır Buna karşın yedi cildlik *Lugât-i tarîhiyye ve Coğrâfiyye*'si çok daha önemlidir. Çok faydalı bir müracaat eseri olan bu lügatte başka yerde bulunmayan bilgiler vardır. Bunun için daha büyük ilgiye değer. **Ahmed Rif'at'ın** diğer eserleri tarihî değildir.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 61.

348. AHMED CEVDET PAŞA

Ahmed Cevdet Paşa Lofça' (Şimdi Loveç, Bulgaristan'da, Pilevne'nin güneyinde) da doğmuştur. Hacı İsmâ'îl Ağa

2 Bunun Aya Sofya Kütüphanesinde bulunan (Nu. 3048) arapça *Tarîh-i San'â ve'l-Yemen* ile bir ilgisi olup olmadığı ancak bir incelemeden sonra anlaşılabilecektir.

1 **Yağlıkçızâde** adı nâdir değildir. Meselâ bu adı taşıyan Sadrıâzam **Mehmed Emîn Paşa** meşhurdur; bk. bunun için, *SO*, III, 347, IV, 220, 664. *OM*, III, 172, 4'de başka hiç bir bilgi verilmeden yazmalar arasında kaydedilmiş olan *Mecmû'a-i tevârîh'in* bu adı taşıyanlardan hangisine ait olduğunu bilemiyorum.

b. Hacı Alî Efendi b. Ahmed Ağa b. İsmaîl Efendi b. Ahmed Ağa'nın oğludur. Babası Kırklareli'lidir. Oradan Lofça'ya göçmüştür. Ünlü oğlu 1238/bş. 18.IX.1822'de orada doğmuştur. Genç **Ahmed Cevdet** orada ilk bilgileri elde etmiş, öğrenimini sürdürmek üzere İstanbul'a gitmiş ve orada kısa zaman içinde hemen bütün bilimlerde şaşılacak bir derecede derinleşmiştir. Biraz sonra *müderris* tayin edilmiş Maarif nezaretine alınmış, Öğretmen okuluna müdür olmuştur. Arkadaşı **Mehmed Fu'âd** Efendiyle 1848'de Bükreş'e gitmiş ve döndükten sonra onunla birlikte Bursa'da meşhur *Kavâ'id-i Osmâniyye*'yi yazmıştır. Bu **H. Kellgren**'in almanca *Grammatik der Osmanischen Sprache* adlı tercümesinden sonra (1855 Helsinki) Avrupa'da çabucak tanınmıştır. Kırım seferi sırasında Sultan Abdülmecid onu, herkesin anlayacağı bir üslûpta, Küçük Kaynarca andlaşmasından Yeniçeri'lerin imhasına kadar (1774-1826) bir Osmanlı tarihi yazmağa memur etmiştir. Bir yıl sonra bu eserin ilk üç cildini [1] Sultan'a sununca ödül olarak 14. Cumada II. 1271/ II. 1885'de iktidarsız Nâ'il Bey'in (bk. Nu. 326) yerine vakanüvislik vazifesi kendisine verilmiştir. Sonraki parlak meslek hayatında sırasiyla Halep, Bursa, Maraş, Yanya ve sonra da iki defa Suriye Valisi, üç defa Maarif, iki kere Adliye birer defa da Dahiliye ve Ticaret nazırı ve hatta Şura-i Devlet Reis vekili olduğunu söylemek yeter. Emekli olduktan sonra Boğaziçin'de Bebek'deki köşkünde yaşamış ve kısa bir hastalıktan sonra 3. Zu'l-hicce 1312/24-25 Mayıs 1895 gecesi orada ölmüştür.

Ahmed Cevdet Paşa'nın burada anlatılacak olan tarihçilik değeri her şeyden önce *Vekâ'i-'devlet-i aliyye yahut* kısaca *Tarîh* adı verilen eserine dayanmaktadır.

1 İlk iki cildin içindekiler için bk. **J. v. Hammer**'in *SBWAW, phil.-hist. Kl.*, XVIII. C. (Viyana 1855), 3-16'daki geniş makalesine.

K. Süssheim'in *Edî*, I, 209 v.d.'da açıkça anlattığı gibi **Ahmed Cevdet** yalnız arşivlerden değil, kendinden önce gelmiş olan vekanüvislerden de ve özellikle **Vâsıf, Enverî, Edîb, Halîl Nûrî, Pertev, Âsım, Şânîzâde ve Es'ad**'dan ve sırası düştükçe de **Cebertî** (bk. Nu. 308) gibi arapça kaynalardan faydalanmıştır. "Fransa'nın Avrupanın yarısına söz geçirdiği bir dönemde *Ahmed Cevdet*'in Napolyon'un Ste. Hélène hatıraları bir yana bırakılırsa[2] – tanınmış Fransız eserlerinden hiç birine bakmamış olması dikkate değer. Selefferinin eserlerinden öyle bağımsız bir düşünüşle yararlanmıştır ki, dehâ damgasını taşıyan eseri tamamiyle kendi fikrinin ürünü olmuştur. Buna ilave olarak Abdülmecid ve Abdülaziz devirleri için – her halde son üç cild için, artık değil – Hazne-i evrak'a da girmiştir. Zaman sırasına göre olayların birbirini izlemesi yöntemi kabul olunmuş ise de doğru bir düşünüşle, bu sıraya uymak için savaşlar ve iç olaylar birbirine karıştırılmamışlardır. Üslûbu her ne kadar süslü değilse de beyân tarzının parlaklığı beşinci cilde kadar eski tarihçilerinkine benzemektedir; altıncı cildden itibaren bu tarzı birden bire bırakmakta ve bu sırada gözde olan sade ifade tarzını yeğlemektedir" (**K. Süssheim**). On iki cildlik bu eserin muhtelif basımlarının bir birine uymadığına dikkat olunmak gerekir. Hiç olmazsa en son basımı "siyasetten temizlenmiş şekil"de basılmıştır. **Ahmed Cevdet**'in eserinde gözetlediği padagogça amaç dikkate değer; bu sırada hükûmetin hoşuna gitmeyecek bazı düşüncelerin yazılmadan geçilmiş olması tabiîdir.

Bundan başka **Ahmed Cevdet**'in kaleminden çıkmış olan ve klasik üslûbundan ötürü Türk edebiyatının en nefis süslerinden sayılması gereken *Kısas-i enbiyâ ve tevârîh-i*

2 Bununla birlikte **Ahmed Cevdet**'in meşhur *Memoires de Ste.-Hélène* (İlk önce Paris 1822/5,8 cild)'in fransızca nushasından değil *Tarîh-i Bonaparte* adıyla 1247/1831'de Bulak'da çıkmış olan 50 S. 8° büyüklüğündeki Türkçe özetinden yararlanmış olması daha muhtemeldir (bu tercüme 1260'da Bulak'da yeniden basılmıştır, 90 S. büy. 8°).

hülefâ'sı da çok meşhurdur. **Ahmed Cevdet** takvim islâhatı ile de[3] uğraşmıştır; *Takvîm ül-edvâr* adlı ayrıntılı eserine bugün bile değer verilir. **İbni Haldûn**'un *Mukaddime*'sinin Pîrîzâde tarafından tamamlanamıyan türkçe tercümesini **Ahmed Cevdet**'in bitirmiş olduğu yukarda söylenmişti (bk. Nu. 255). **Ahmed Cevdet Paşa** işleyici ve yayınlayıcı olmakla da büyük hizmetlerde bulunmuştur : örn. Osmanlıların en büyük tarih düşürücüsü sayılan Osmân Surûrî'nin (ölm. 11. Sefer 1229/2.II.1814; bk. *OM*, II, 238) tarihlerini ve bunun öğrencisi **İzzet Mollâ**'nın ve *Takvîm-i vekâ-i* müdürü olmak dolayısıyle tarih düşürmüş olan vakanüvis **Es'ad Efendi**'nin zeyillerini *sürûri mecmu'ası* adı altında yayınlamıştır[4]. Her şeyden önce **Hâlim Girây**'ın (bk. Nu. 311) *Gülbün-i Hânân*'ından yararlanarak bir de *Kırım ve Kafkas tarîhçesi* yazmıştır.

Ahmed Cevdet'in belâgat, mantık, tefsir vsr. hakkındaki diğer eserleri burada konumuzun dışında kalmaktadır. [**F. Babinger** nasıl olup da **Ahmed Cevdet** Paşa'nın *ma'rûzât* ve *tezâkir* adlı eserlerine burada yer vermemiştir. Anlaşılması pek güçtür. Câvid Baysun, Tezâkir, 1-12. S. XVIII. de birinci kısmı yok olmuş bulunan *ma'rûzât* ile *tezâkir*'in hemen hemen aynı olduklarını bildirmekte, S. IX'da da

3 Bunun için bk. **Gâzî Ahemd Muhtâr** Paşa'nın bu konuya ait yazılarına : *İslâh ül-takvîm* (Kahire 1307/1890, 152 S. 4°, **Şefik Bey Mansûr Yegen**'in arapça tercümesi ile birlikte), fransızcası **O. N. E.** *La réforme du calendrier, traduit du turc* (Leide 1893, IV+70 s. 8° ve 28 cetvel), ve *İstimâli takarrür eden takvîm-i mâli* (İstanbul 1332, 11 S. 8°) ve *Riyâz ül-muhtâr*, sonra *Mir'ât ül-mikât ve'l-edvâr*, iki cild ve bir zeyil ve 36 tabloluk ayrı bir tablo cildi (Bulak 1303/4, 387 ve 58 S. fol.). **Ahmed Şâkir Paşa**'nın *Sene-i Mâliyye hakkında mütâla'ât* İstanbul 1808, 164 S.) ve *Takvîm-i nücûmî* (İstanbul 1309, 82 S. 8°) adh yazıları da buraya aittir.

4 Bildiğime göre İslâm edebiyatında Tarih düşürme tarihi henüz bir araştırmaya konu olmamıştır. Osmanlı ülkesinde on sekizinci yüzyılın ortalarına doğru tarih düşürmek o kadar makbul tutulmuştur ki, her şair ve nâzım bununla uğraşmıştır. Bazıları çok şöhret kazanmışlardır. **Osmân Surûrî** bunların en iyilerinden ve olgunlarındandır. *Divân*'ının bazı nushalarında (Msl. Berlin'dekinde, Devlet Kütp. Nu. *or.* 8° 1050; fakat Viyana'dakinde değil, Millî Küt., Nu. 754) düşürdüğü tarihler de bulunmaktadır. **Ahmed Cevdet Paşa**'nın eserinden başka **Ebüziyâ Tevfik**'in *Surûrî mü'errih* (İstanbul 1305, 54 S. küç.-8°). adh küçük eserinde de bunların seçmeleri vardır. İslâmlar'da tarih düşürme tarihi bilimsel bir araştırmaya verimli bir konu olarak tavsiye edilebilir.

tezâkir'in Ahmed Cevdet Paşa'nın görüp işittiklerini, kendinin karıştığı olayları, içyüzünü bildiği meseleleri, zamanındaki devlet adamlarına dair kaleme aldığı ve halefi Ahmed Lutfî Efendiye gönderdiği yazıları içerdiğini söylemektedir. Böylece *Tezâkir* Cevdet Paşa'nın zamanı için bulunmaz bir kaynak değeri taşımaktadır. (Çeviren).]

BASIMLAR : A) *Tarîh-i Ahmed Cevdet* (*Vekâ'i-i devlet-i Aliyye*) İsanbul 1271-1301, 12. Cild Büy.– 8°; I. C.: 7 S. Fihrist, 2 S. Hata sevap, 334 S. (1188-1196 yıllarından bahs eder); II. C.: 4 ypr. fihrist ve hata sevap, 264 S. (1196-1200), basım, düşrülen tarihe göre 1271'de bitmiştir; III. C.: 8 S. Fihrist ve hata sevap, 439 S. (1200-1202), 1273'de basılmıştır; IV. C.: 8 S. Fihrist ve hata sevap, 527 S. (1202-1205) 1275'de basılmıştır; V. C.: 7 S. Fihrist ve hata sevap, 457 S. (1205-1209), 1278 de basılmıştır; VI. C.: 7. S. Fihrist ve hata sevap, 318 S. (1209-1211), 1294'de basılmıştır[5]; VII. C.: 8 ypr. fihrist ve hata sevap, 492 S. (1212-1219), 1288'de basımıştır; VIII. C.: 4 ypr. fihrist ve hata sevap 456 S. (1219-1223), 1288'de basılmıştır; IX. C.: 10. S. Fihrist ve hata sevap 382 S. (1223-1226), 1292'de basılmıştır; X. C.: S. Fihrist ve hata sevap, 268 S. (1226-1231), 1301(?) yılında asılmıştır; XI. C.: 11 S. Fihrist ve hata sevap, 374 S. (1232-1236), 1301(?) yılında basılmıştır; XII. C.: 8 S. Fihrist ve hata sevap, 332 S. (1236-1241), 1301 yılında basılmıştır. (bk. S. 225 ve Mukaddime'nin ikinci sahifesine). Üçüncü basım (*Tertîb-i cedîd*) I. C.: 6 + 371 + 6 S. büy.– 8°, İstanbul 1309; II. C.: 6 + 391 S., İstanbul 1309; III. C.: 6 + 388 S., İstanbul 1309; IV. C.: 4 + 465 S., İstanbul 1309 V. C.: 4 + 370 S., İstanbul 1309; VI. C.: 7 + 412 S., İstanbul 1309; VII. C.: 7 + 367 S., İstanbul 1309; VIII. C.: 4 + 362 S., İstanbul 1309 g IX. C.: 8 + 320 S., İstanbul 1309; X. C.: 8 + 278 S., İstanbul 1309; XI. C.: 8 + 275 S. İstanbul 1309 XII. C.: 8 + 286 S., *Osmâniyye Matbaasında* basılmıştır.– B) İki ciltlik özet : I. C.: 7 + 296 S., II. C.: 7 + 310 S. .°, İstanbul 1302/3.– C) *Kısas-i enbiyâ ve tevârîh-i hülefâ* : Birçok defalar basılmış bu eser ilk defa 1921 yılında İstanbul'da çıkmıştır, bir cild içinde üç kısımdan birleşiktir, 519 S. 8°.– D) *Takvîm ül-edvâr* : I. Basım : (İstanbul) 1287, 2 + 53 S. küç.– 8°, II. Basım : İstanbul 1300, 80 S. küç.– 8°.– E) *Mukaddime*'nin basımları için bk. yk. Nu. 225.– F) *Kırım ve Kafkas tarîhçesi* : İstanbul 1307; 72

5 Bu altıncı cildin ikinci basılışıdır; elimde bulunan nushalardan Cevdet Paşa'nın *Tarih*'inin çeşitli yayınlarının tam bir *bibliyografyasını yapmağa* imkân bulunmadığını söylemek mecburiyetindeyim. Eserin bir çok serileri türlü zamanlarda yayınlanan cildlerden bir araya toplanmıştır. Ne Berlin ne de Viyana Kütüphanelerinde aynı yayında çıkmış serileri yoktur.

S. 8°.– G) *Tezâkir*, 1-12. yayınlayan **Câvid Baysun**, Ankara, T. T. K. Basımevi, 1953. XXVI + 178 S. 8°; 13-20. Ankara, T. T. K. Basımevi 1960. VIII + 295 S. 8°; 21-39. Ankara, T. T. K. Basımevi 1963, XVI + 273 S. 8°; 40, Ankara. T. T. K. Basımevi 1967. X + 316 S. 8°; Çevîrenin ilâvesi.

KISALTMALAR : *Tarîh*'in bazı parçaları **V. S. Smirnov**,un, *Obrazçoviya proizvedeniya osmanskoy literaturi* (St. Petersburg 1903), 154-166'da bulunmaktadır.

KALINTILAR : Türk Tarih Encümeninin'de **Ahmed Cevdet Paşa**' nın *Ma'rûzât* adlı tarihi yazıları bulunmaktadır; bunun için bk. *TOEM*, 44. Sayı, 93-105.

KAYNAKLAR : **Fatîn**, *Tezkire*, 48 v.d.; *SO*, II, 90 v.d.; *OM*, II, 129 v.d.; *Edİ*, I, 209 (**K. Süssheim**, çok güzel bir makale); **Cörci Zeydân**, *Maşâhir-el-şark*, II, 153 v.dd.; **İsmâ'îl Hakkî**, *Ondördüncü asrın Türk muharirleri*, 3. Sayı : *Cevdet Paşa* (İstanbul 1308), 88 S. 8°; **Fatma Aliyye** Hanım, *Ahmed Cevdet Paşa'nın zamânı* (İstanbul 1332), 123 S. 8°; **Cemâleddîn**, *aynâ-i zürefâ*, 112 v.dd.; *Evkâf-i humâyûn nezâretinin tarihçe-i teşkilâtı* (İstanbul 1335), 159-170 (çok iyi bilgiler ve resim). **Câvid Baysun**, **Cevdet Paşa**, *Tezâkir*, 1-12. S. IX. not, hayatı hakkında geniş bilgi ve yayın listesi (Çeviren).

349. İSMÂ'ÎL GÂLİB EDHEM

İsmâ'îl Gâlib Edhem 2. Zu'l-hicce 1263/11.1847'de doğmuştur. Sadırâzam **İbrâhîm Edhem Paşa**'nın (1813-1893; bk. *SO*, IV, 844 v.d.) ikinci oğludur[1]. Fikir zenginliği ile donatılmış olan genç **Gâlib Edhem** Bey etraflı bir eğitim görmüş ve özellikle Batı ve Doğu dillerine çalışmış ve öğrenimini bitirdikten sonra devlet memurluğuna girmiştir. 1818/1895'e kadar Şura-i Devlet Tanzimat Dairesi üyeliğinde bulunmuş 1895'de Girid vilayetinde bir memurluğa tayin edilmişse de bu vazifede kısa bir süre kalmıştır. İs-

1 Edhem Paşa'nın en büyük oğlu 5.I.1842'de İstanbul'da doğmuş olan Devlet adamı sanat bilgini ve ressam **Osman Hamdî** Bey'dir. 1868'den 1870'e kadar Bağdad valiliğinde bulunmuş 1882'den sonra İstanbul Müze-i Humayun'una Müdür olmuştur. 24.II.1910'da İstanbul'da ölmüştür. Türkler'in en mütefekkir ve yüksek kişilerindendir. En genç oğlu şimdiki Asâr-i Atîka Müzesi Müdürü Dr. Phil. (Bern) **Halil Edhem Bey**'dir. 3. Haziran 1860'da doğmuştur. Alman Üniversitelerinden bir çoğunun fahri doktorudur. Arkeologya, tarih ve nümismatik bilgini olarak bütün dünyada tanınmıştır.

tanbul'a dönmüş ve orada 15 Aralık 1895'de istirap veren bir hastalığa tutularak ölmüştür. Üsküdar'da İskele camisinde özel türbede yatan babasının yanına gömülmüştür.

Gâlib Edhem Bey **Abdullatîf Subhî Paşa'** (bk. Nu. 341) dan sonra Türkiye'nin en iyi nümismatıdır (= meskûkât-çısıdır). Bu günkü İslâm nümismatik araştırmaları onun eserlerine dayanmaktadır. Antikiteler alanındaki tam bilgisi ve bu alandaki geniş Batı edebiyatını incelemiş olması bu yolda kendisine yardım etmiştir. Kardeşi **Halîl Edhem** Bey'in, oğlu **Mubârek Gâlib** Bey'in **Ahmed Tevhîd** ve **Ahmed Ziyâ** Bey'ler gibi Türk numismatikçilerinin sonradan yazmış oldukları mükemmel eserler onun araştırmalarına dayanmaktadırlar. Erken ölümü İslâm nümismatik'i için büyük bir yitik olmuştur.

ESERLERİ : I) *Essai de numismatique ottomane. Catalogue des monnaies et medailles de la collection de l'auteur : déscription, histoire, métrologie* vsr. İstanbul 1307 (1809) 12 resim sayfası, 22 + 514 S. büy. 8°, türkçe (= *Takvîm-i meskûkât-i osmâniyye*) Fransızca adı ile.– B) *Essai de numismatique seldjoukide. Catalogue des monnaies seldjoukides et des monnaies de quelques autres dynasties de l'Asie Mineure de la collection de l'auteur : Déscription, histoire, métrologie.* vsr. İstanbul 1309 (1892), 32 + 143 S. büy.– 8°, 5 resim sayfası, türkçe (= *Takvîm-i meskûkât-i Selçukiyye*) Fransızca ad ile.– C) *Catalogue des monnaies turcomanes Beni Ortok, beni Zengui, Frou, Atabegyeh et Meliks Eyoubites de Meiyafarikin du Musée İmperial Ottoman.* İstanbul 1896, XX, 175 S. Büy. 8° 8 resim sayfası ile. Bu eser önceden türkçe olarak çıkmıştı adı *Meskûkât-i türkmeniyye katalogu'dur.* İstanbul 1311 (1894) 183 S. büy.– 8°, 8 resim sayfası ile.– D) *Meskûkât-i kadime-i islâmiyye katalogu* 80 + 446 S. büy.– 8°, 55 sikke resmi sayfası ile.

Bunlardan başka **Galib Edhem** Bey İslâm nümismatiği ve nadir sikkeler üzerine küçük yazılar ve risâleler yazmıştır. Bunlar adları ile **E. Drouin**'de yazılıdır.

KAYNAKLAR : **E. Drouin**, *Revue numismatique*'de, III. Seri 14. cild, Paris 1896 S. 117 v.d.; *OM*, III, 114 v.d.

350. RÂŞİD MEHMED ALÎ

Râşid Mehmed Alî Efendi[1] Maarif nezaretinde *mektupçu* idi 1313/bş. 24.VI.1895'de İstanbul'da ölmüştür. Üsküdar'da Şeyh Hudâ'î tekkesine gömülmüştür.

Râşid Mehmed Alî *Tevârîh ül-enbiyâ fî irşâd ül-hülefâ* adlı bir Peygamber tarihinden başka *Halîfet er-rü'esâ* (bk. yk. Nu. 288)'ya bir zeyil yazmıştır. Bunun basılmamış olduğu anlaşılıyor.

BASIMLAR : *Tevârîh ül-enbiyâ fî irşâd ül-hülefâ* : İstanbul 1280, 459 S. 8°.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 60.

351. AHMED CEVÂD PAŞA

Ahmed Cevâd Paşa Kara Hisâr-i Sâhib'li albay Mustafa Asım Bey'in oğludur. 1267/bş. 6.XI.1850'de doğmuştur. Kurmay Albay Hünkâr yaveri sonra da Karadağ elçisi olmuştur. Özellikle Girid'de Kurmay Başkanlığında bulunduğu sırada kendini göstermiş ve 1890'da *Müşîrlik*'le ödüllendirilmiş ve Girid Valiliğine tayin edilmiştir. 1891'den 1895'e kadar Sadırâzam ve 1897'de Girid Baş Komutanı olmuştur. 1898'de Türkler'in Girid'i boşaltması üzerine kendisine Şam'daki beşinci ordu komutanlığı verilmiştir. 1900'de geriye çağrılıncaya kadar orada kalmıştır. 10.VIII.1900'de İstanbul'da ölmüş ve Emîr Buhârî'nin mezarı yakınındaki özel türbesine gömülmüştür.

---

1 Bununla karıştırılmaması gereken Belgrad'lı Râşid adlı biri 1291/1874'de *Tarîh-i vak'a-i hayretnumâ-i Belgrâd ve Sırbistân* (251 S. 8°) adlı bir eserin ilk (ve birinci) cildini yayınlamıştır. Bunda Sırbistan'ın Osmanlı hakimiyetine karşı ayaklanmasının tarihini anlatır. Eser çeşitli olalyarı, Babiâli'nin Belgrad'ı işgal hakkından vaz geçmeğe sebeb olan durumunu *Âkil* ile *Nâkil* arasında geçen bir konuşma kılığında anlatmaktadır. Yazar ayrıca tanınmamış bir kişidir; yukarıdaki bilgileri kendisine borçlu olduğum **J. H. Mordtmann**'ın fikrine göre yazar Belgrad'ın son Osmanlı komutanı Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın 1867 baharında Belgrad'dan ayrılması üzerine Türkiyeye gelmiş olan göçmenlerdendir.

Ahmed Cevâd Paşa *Tarîh-î Askerî-î Osmânî* adlı bir tarih yazmayı tasarlıyordu[1]. Sıkı sansür dolayısıyle ancak kuruluşundan imhalarına kadar Yeniçeriler'in tarihini anlatan[2] birinci cildi çıkmıştır. Eserde İstanbul'da Yeniçeri Müzesinde bulunan Uniformalara göre hazırlanmış olan çok güzel resimler vardır. Ahmed Cevâd Paşa bundan başka *Sâdovâ muhârebesine kadar muhtasar tarîh-i askerî* adlı bir eser yazmıştır; konumuzla ilgili olmayan diğer eserleri için bk. *OM*, III, 43.

BASIMLAR : A) *Tarîh-i askerî-i osmânî. Kitâb-i evvel : Yeniçeriler* I. C., (hepsi) : İstanbul 1297/9, 14, 304 S. büy.– 8°, bunun bir de 4° büyüklüğünde ve 17 resim sayfalı bir atlası vardır. – Eser Fransızcaya çevrilmiş ve *Etat militaire ottoman depuis la fondation de l'Empire Jusqu'à nos Jours. Premières partie : Le corps des Janissaires depuis sa création jusqu'à sa suppression*, Paris 1882.– B) *Sâdovâ muhârebesine kadar muhtasar tarîh-i askeri* : İstanbul.

352. İSMET B. OSMÂN

İsmet Efendi Fındıklı'lıdır. 17. Zu'l-hicce 1261/16. XII.1845'te orada oğmuştur. Böylece kendisi burada doğmuş olan üçüncü Osmanlı tarih yazarıdır (bk. Nu. 223 ve Nu. 284). Babası Çorumlu *Hoca* Osmân Efendi'dir. Kendisi her çeşit geniş bilgiye sahip olup dış alemden el çekmiş bir halde daima kitaplarla baş başa yaşayan Ortaçağ İslâm bilginlerinin bir nümunesidir. Çok çekici bir kişilik sahibi olarak tasvir edilen İsmet geniş bilgi ile derin

1 Mahmûd Şevket Paşa da buna benzer bir eser yazmıştır. Bu, *Osmanlı teşkilât ve kıyâfet-i askeriyyesi* türkçe adı ve *L'organisation et les uniformes de l'armée Ottomane depuis sa création Jusqu'à nos jours* fransızca adı ile iki cilt olarak yayınlanmıştır. 2+2+92 S. büy.–8° büyüklüğündeki birinci ciltte on dokuz renkli tablo vardır ve kuruluşundan 1241/1826 yılına kadar gelir. İkinci cild S. 8° büyüklüğündedir, renkli sekiz tablosu vardır. 1241/1826-1318-1900 yıllarını anlatır.

2 Yeniçeriler hakkında türkçe eski ve anonim edebiyat mevcuttur. Bu Hacı Bektaş ile Yeniçeriler'in kuruluşu arasındaki bilinen efsanevî ilişkiyi anlatır. Bu arada Carpentras (Güney Fıransa) şehir kütüphanesinin *Traité de l'institution, des régles et disciplines des Janissaires, traduit du turc par* Mr. de Fiennes, *professeur au Collège de France* adındaki 177 ypr. büyüklüğündeki yazmasına işaret ediyorum. Bu yazmanın numarası 268'dir.

hayat felsefesini, gönül alıcı büyük bir tevazu ile birleştiren ve ne yazık ki bugün eşine rastlanmayan Türk bilginleri zümresindendir. İsmet Bey Saray kitapçılarından olduğu için bütün hayatını değerli el yazmaları içinde geçirmiş ve İstanbul kütüphanelerini iyi tanımakla birinci derecede kaynaklardan yararlanma olanağını bulmuştur. Osmanlı bilginlerinin biyografyaları ile uğraşmak en sevdiği işlerdendir. *Tekmilet eş-şakâ'ik fî hakk ehl ül-hakâ'ik* adıyla 1134/1721'den başlayarak Şeyhî'nin eserinin (bk. Nu. 236) hemen kaldığı yerden devam eden ve **Taşköprüzâde**'nin *Şakâ'ik ül-nu'mâniyye* (bk. Nu. 68)'sine 1314/1896 yılına kadar gelen bir zeyil niteliğinde olan bir eser yazmıştır. Bundan başka *Tuhfet ül-hattâtîn*'ine (bk. Nu. 293 Not. 2) ve Şeyhülislâm **Mehmed Es'ad**'ın (bk. Nu. 261) *atrab ül-âsâr*'ına zeyiller yazmış ise de her iki zeyil de bir yangın sonucunda mahvolmuştur.

İsmet Efendi 6. Şevvâl 1322/9. Kasım. 1904 (= 30. Ekim. 1320)'de İstanbul'da ölmüştür ve Üsküdar'da Karaca Ahmed Mezarlığında babasının yanına gömülmüştür.

YAZMALAR : *Tekmilet eş-şakâ'ik fî hakk ehl ül-hakâ'ik* adlı eserinin yazması Yıldız Kütüphanesindeydi, bugün herhalde İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindedir.

BASIMLAR : *TTEM*, yeni seri Nu. 12 (89)'de eseri makaleler halinde yayınlamaya (yani eskisi gibi ilâve halinde değil) başlamışlardı. Bu çok değerli kaynağı İbn el-Emîn Mahmûd Kemâl Bey'in *Kemâl eş-şu'arâ'sı* ile birlikte, kitap halinde ve en kısa bir zaman içinde basmak Türk Millî eğitiminin bir şeref vazifesidir.

KAYNAKLAR : **Mahmûd Kemâl** Bey, *Kemâl ül-ismet* (İstanbul 1328), 40 S. 8°, sevgi dolu bir biyografya ve inceleme; *OM*, III, 109.

353. AHMED LUTFÎ

Ahmed Lutfî Efendi 1231/bş. 3.XXII.1815'de İstanbul'da Alaca Hamam'da doğmuştur. Nalıncı Mehmed Ağa'nın oğludur. Mahalle mektebine gitmiş, Kuran'ı hıfzetmiş ve *hâfız* adını almıştır. Önce mühendis mektebine girmek

istemiş ise de sonradan Amûcazâde Hüseyin Paşa Medresesine girmiş ve 1253/1831'e kadar orada okumuştur. Bu yıl içinde *Takvîm-i vekâ'i* (bk. Nu. 324 Not. 1) matbaasında bir işe geçmiş, Rebi II. 1261/IV. 1845'de memurlukla Vidin ve Niş'e gitmiş sonra tekrar İstanbul'a dönerek sırasıyla bir çok vazifelerde bulunmuştur. Meselâ Mekteb-i Tıbbiye'de hocalıkta ve Maarif Meclisi'nde. **Ahmed Cevdet Paşa**'nın (bk. yk. Nu. 348) yerine 3. Zu'l-ka'de 1281/30. III.1865'de vakanüvis tayin edilmiştir. Sonradan daha bazı yüksek memurluklara geçmiş ve payelere ermiştir. Meselâ 1305/1887'de Rumeli kazaskeri, nihayet Şura-i Devlet azası olmuş ve 3. Sefer 1325 (5. Mart 1323 = 18. III.1907)'de doksan üç yaşında iken İstanbul'da ölmüştür.

Genel Bilgisi çok olan – Şiir yazmış (Bk. *Divânçe-i Lutfî*, İstanbul 1306, 100 S. 8°), Meselâ **Gazâlî**'nin bir eserini türkçeye çevirmiş ve lûgat yazmakla uğraşmıştır (*Lugât-i kâmûs* adlı eserini yalnız *a* ve *b* harfleri basılmıştır) – **Ahmed Lutfî** vakanüvis sıfatıyla 1241/bş. 16.VIII.1825'den 1284 sonuna/1868 Martına kadar gelen bir Osmanlı tarihi yazmıştır. **Ahmed Lutfî** Efendilin halefi **Abdurrahmân Şeref** (bk. aş. Nu. 375) 1261/bş. 10.I.1845 – 1264/nş. 9.XII. 1847'ye kadar gelen cildleri yayınlanmıştır ve eserin bundan artan kısmı henüz yayınlanmamıştır.

YAZMALAR : Kahire, *TK*, 174 (1241/3, Avtografya). Ankara'da Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde **Ahmed Lutfî** Efendinin tarihinin basılmış olan son cildinin ve basılmamış olan kısımlarının yazmaları bulunmaktadır (Yazm. Nu. 531/1-7). Bunlar yedi cilddir : (VIII. Cild) 1261-1265 yıllarından bahseder, 156 S.; 2 (IX. cild) 1266-1277 yıllarından bahseder, 270 S.; 3 (X. Cild) 1277-1282 yıllarından bahseder, 156 S.; 4 (XI. Cild) 1283-1284 yıllarından bahseder, 182 S.; 5 (XII. Cild) 1285-1287 yıllarından bahseder, 148 S., 1288-1289 yıllarından bahsetmesi gereken XIII, Cild yoktur; 6 (XIV, Cild) 1289-1290 yıllarından bahseder, 180 S.; 7 (XV. Cild) 1291-1293 yıllarından bahseder. Demek ki eser 1284' e kadar değil 1293'e kadar gelmektedir (Çevirenin ilâvesi).

BASIMLAR : *Tarîh-i Lutfî* : I. C., 6 + 2 + 420 S. 8°, İstanbul, 23. Cumada II. 1290; II. C., 8 + 310 Ş. 8°, İstanbul, 16. Muharrem 1291; III. C., 8 + 214 S. 8°, İstanbul, Şevval 1292; IV. C., 8 + 200 S. 8°, İstanbul, ts.; V. C., 8 + 184 S. 8°, İstanbul 1302; VI. C., 4 + 168 S. 8°, İstanbul 1303; VII. C., 1 + 127 S., İstanbul 1306 (çok nadir, hemen hemen hiç bulunmaz); VIII. Cild, **Abdurrahmân Şeref** tarafından yayınlanmıştır, 6 S. Önsöz ve **Ahmed Lutfî** Efendi'nin biyografyası + 582 S. Büy.- 8°, İstanbul 1328, *Sabâh* matbaası, bk. *MOG*, I, 175'deki incelemeye. Bundan sonraki cildleri Türk Tarih Encümenindeymiş (Avtografya) ve yayınlanacakmış.

KAYNAKLAR : **Cemâleddîn**, *aynâ-i zürefâ*, 120 v.d.; VIII. cildin başında bulunan ve **Abdurrahmân Şeref** Bey'in yazmış olduğu biyografya, S. 4-6; *OM*, III, 136 v.d.; **Fatîn**, *Tezkire*, 362; **A. D. Mordtmann**, *Augsb. Allg. Ztg.*'un 12., 16., 18. ve 22 Şubat 1877 trihli ilâvelerinde.

354. MEHMED SÜREYYÂ

Mehmed Süreyyâ Efendi İstanbul'ludur. Babası Hüsnü Beydir (bk. biyografyasına, *SO*, II, 179'da). Kendisi Maarif nezareti memurlarındandı. 19. Zu'l-hicce 1326/12.I.1909'da İstanbul'da ölmüştür. Mezarı Üsküdar'da Karaca Ahmed'dedir.

Mehmed Süreyyâ uzun zamandan beri Batı orientalistlerince Osmanlı biyografyasının (*Sicill-i Osmânî*) yazarı olarak tanınmıştır. Osmanlı devletinin kuruluşundan yirminci yüzyılın başına kadar yaşamış olan bütün önemli kadın ve erkekler hakkında şaşılacak bir mükemmeliyetteki bilgileri, hiç bir ön çalışanı olmadan, tek bir kişinin toplamış olması düşünülünce, insan bu eserin karşısında ancak şaşar ve hayranlık duyar. Özellikle yıllarda ve günlemeçlerde görülen yanlışlıklar ve zayıflıklar, **Mehmed Süreyya**'nın başarmış olduğu iş karşısında arka planda kalır. *Sicill-i Osmâni* (Kısaltılmış şekli *SO*)'nin verdiği bilgilerden araştırıcıların ancak büyük bir dikkatle faydalanmaları bunun değerini değiştirmez. Eserden tarih kaynağı olarak faydalanmak doğru olmaz. Yazar ne yazıkki bilgileri nerelerden almış olduğunu göstermemiştir. *Sicill-i Osmânî*'de

önce Osmanlı hanedanının bütün fertlerinin biyografyaları vardır. Sonra her hangi bir suretle tanınmış olan Osmanlı erkek ve kadınlarının alfabetik sıraya göre biyografyaları gelir. Dördüncü cildde (bk. S. 679 v.dd.) bir zeyil ve en önemli Osmanlı rütbe sahiplerinin, hükûmdar damadlarının (*İshâr*, S. 813 v.d.), Saray hocalarının (bk. S. 717 v.d.), Saray vâizlerinin (S. 718 v.dd), Hekimbaşıların (bk. S. 721 v.dd.), Darüssaâde Ağalarının (bk. S. 723 v.dd.), Silahdârların (bk. S. 726 v.dd.), Büyük Mîr-i Ahûrların (bk. S. 732 v.dd.) listeleri, sonra merâtib-i divaniyye eshabı hakkında yani Kazaskerler (bk. S. 738 v.dd.), Kubbe vezirleri (bk. S. 741 v.dd.), Babıâli Yüksek memurları (Bk. S. 755 v.dd), Şeyhülislâmlar (bk. B. 763 v.dd.), Mekke ve Medine Emirleri (bk. S. 768 v.dd.), Segbanbaşılar (bk. C. 770 v.dd.), Yeniçeri Ağaları (S. 771 v.dd.), Seraskerler (bk. S. 778 v.dd.), topçubaşılar (bk. S. 781 v.dd), Kaptan Paşalar (bk. S. 784 v.dd.), Tevk'i yani nışancılar (bk. S. 792 v.dd.), Reisülküttâblar (bk. S. 794 v.dd), Hariciye Nazırları (bk. S. 798 v.dd.), Sadaret-i azamî kethudaları (bk. S. 800 v.dd.), Dahiliye Nazıları (bk. S. 806), Sadaret-i azamî müsteşarları (bk. S. 806 v.dd.), Çavuşbaşılar (bk. S. 808 v.dd.), Çavuşbaşılık makamına kaim olan *De'âvî nezareti*'ne memur edilenler (bk. S. 811), Şıkkı evvel defterdarları (bk. S. 811 v.d.d.), Maliye nazırları (bk. S. 816 v.dd.), Rüsûmat eminleri (bk. S. 818 v.d.), Evkaf-ı humayûn nazırları (bk. S. 819 v.dd.), Darbhane-i Amîre emîn ve nazırları (bk. S. 821 v.dd.(, Meclis-i valâ-i ahkâm'i adliyye azaları (bk. S. 824), Ticaret nazırları (bk. S. v.dd.), Umur-u Nafia nazırları (bk. S. 830 v.d.), Marif-i umumiyye nazırları (bk. S. 831 v.dd.), Kırım Hanları (bk. S. 833 v.dd.), Mısır Valileri (bk. S. 835 v.dd.), Budin ve Macaristan valileri ile (bk. S. 837 v.dd) kitabın basıldığı sıralarda ölen şahsiyetlerin adları (bk. S. 843 v.dd.) bulunmaktadır. Bunlardan başka *Zâde* veya *Oğlu* ile teşkil edilmiş olup kitabın 679. sayfasından 712. sayfasına

kadarki kısmında faydalı bir liste halinde toplanmış olan soyadları özellikle dikkate değer. *SO*, genel olarak çok işe yarar ve sürekli el altında bulundurulması gereken bir başvuru kitabıdır ve yakında yazılmasını hakkıyla beklediğimiz, *Allgemeine Deutsche Biographie*, *Dictionary of National Biography*, veya *Biographisch woordenboek der Nederland* ve benzerleri üslûbunda bir *Osmanlı Biyografyası* yahut ona benzer başvuru kitapları meydana getirilinceye kadar değerini koruyacaktır. Abdurrahmân Şeref Bey'in *Tarîh Musâhebeleri* (İstanbul 1340) S. 336-341'de ve Şemseddîn Sâmî Bey'in[1] *Kâmûs ül-a'lâm*'ını yükseltmek için Mehmed Süreyyâ'nın *SO*'si aleyhinde verdiği ağır hükümlerin pek de ölçülü olmadığı söylenmelidir.

Mehmed Süreyyâ 1247/1831 yılından 1292/1785 yılına kadar vuku bulan resmî tayinleri bilgilerle birlikte *Nuhbet ül-vekâ*'i adlı bir eserde toplamağı tasarlamaktaydı. Bu eserin ancak birinci cildi meydana gelmiştir. *OM*, III, 36 v.d.'na göre Mehmed Süreyyâ bunlardan başka daha bir çok yazma eserler bırakmıştır. Bunlardan meselâ *Tekmile-i Sicill-i osmânî* ve buna ait *Zeyl-i zeyil* ile II. Mahmud'dan Sultan Abdülaziz'in hükûmetine kadar gelen dokuz cildlik bir Osmanlı tarihi ve nihayet *Mir'ât-i tarîh-i islâm* adlı dört ciltlik bir eseri anılmalıdır. Bu yazmaların çoğunun bir yangında yanmış olması muhtemeldir. Eğer yanmayıp kalan başka eserleri var ise bunların da derhal emniyet altına alınmaları gerekir.

BASIMLAR : A) *Nuhbet ül-vekâ'i* : 5 cüz, hepsi birden 216 S. 8°, bunlar 126)/1850 yılına kadar gelirler.– B) *Sicill-i Osmani yahut tezkire-i meşâhir-i Osmâniyye* : İstanbul 1308-1315, dört cild, 451, 442, 621, 906 S. büy. 8° büyüklüğünde.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 36 v.d.

1 1.VI.1850'de Arbavutluk'da Frâşer'de (bundan dolayı Frâşerî) doğmuş olup 18. Haziran 1904'de İstanbul'da ölen Şemseddîn Sâmî Bey için bk. İsmâ'il Hakkı, *Şemseddîn Sâmi Bey* (İstanbul 1311), 92 S. 7° Resim ve el yazısı örneği ile, sonra *OM*, III, 78 v.d. ve özellikle J. H. Kramers, *EdI*, IV, 144 v.d.

355. BÂDÎ AHMED

Bâdî Ahmed Edirne'lidir. Ömrünü vergi müdürlüğü ile, Edirne, Konya ve Bursa'da geçirmiştir. 1326/bş. 4.II. 1908'de İstanbul'da ölmüş ve Eyyüb'de *Nerdibânlı Kabristân*'a gömülmüştür. Şiir ile de uğraşmış olan ve farsçayı iyi bilen **Bâdî Ahmed**, Hibrî' (bk. Nu. 184) nin *Enîs ül-müsâmirîn* adlı kitabına ve diğer kaynaklara dayanarak yazdığı *Riyâz-i belde-i Edirne* adlı üç cildlik eseriyle baba şehri Edirne'nin tarihine büyük hizmetler etmiştir. Ne yazıkki bu eserin basılmasına henüz girişilmemiştir. Bundan başka **Bâdî Ahmed**'in Edirne vilayetine bağlı yerlerden bahseden *Devâ'ih-i vilâyet-i Edirne* adlı ayrı bir eseri vardır. Bu da basılmamıştır.

YAZMALAR : Merhumun yazma olarak bıraktığı eserleri 1000 cildlik değerli bir kütüphane oluşturan kitapları ile birlikte oğlu millet-vekili **Fâ'ik** Bey'in isteği üzerine Edirne'de Selimiyye Kütüphanesine verilmiştir.

KAYNAKLAR : **Rif'at Osmân,** *Edirne rehnumâsı* (Edirne 1336/ 1920), 98; *OM*, III, 31 v.d.

356. MEHMED ŞÜKRÎ

İstanbul'da doğmuş olan **Mehmed Şükrî** Bey deniz subayı olup *Mekteb-i bahriye*'de öğretmendi. Kaptan iken 1328/13.I.1910'da ölmüştür. Mezarı Marmara'da Heybeli Ada'dadır.

Mehmed Şükrî Bey kendisini Osmanlı harbiyesi ve Türk deniz savaşları hakkında araştırmalara vermişti[1]. Ne yazıkki bu alanda yazmış olduğu *Esfâr-i bahriyye-i Os-*

1 **Safvet Bey**'den başka (bk. Nu. 366) biyografyası hakkında bilgi edinemediğim Deniz subayı **Ali Rizâ Seyfî** de denizcilik alanında başarıyla yazı yazanlardandır. Basılmış eserleri arasında şunlar vardır : *Kemâl re'is ve baba Uruç*, İstanbul 1325, 115 S. 8°, ünlü iki Osmanlı deniz kahramanının tarihi; *Turgut re'is*, 2. basım, İstanbul 1327, 276 S. 8°, Kapdân-i deryâ **Turgud re'is**'in biyografyası; *Çanakkale ve civârı*, İstanbul 1327, 166 S. 8°, niyahet meşhur **Barbaros Hayreddîn** (bk. yk. Nu. 60)'i anlatan ve 1328 yılında 252 S. 8° olarak yayınlanmış olan (İstanbul) *Barbaros Hayreddîn* adlı kitap.

mâniyye adlı kitabının yalnız bir cildi basılmıştır. Basılmamış olan ikinci cildi I. Abdülhamid'in zamanına (1774-1789) kadar gelmektedir. Bundan başka *Osmânlı tarîhi* ve *Bahriyyemizin tarîhçesi* adlı bir eseri ve Devletler arası deniz hukuku hakkında bir risalesi vardır.

BASILMIŞ ESERLERİ : A) *Esfâr-i bahriyye-i Osmâniyye*, I. C. (hepsi bukadar), 501 S. 8°, İstanbul 1306.– B) *Osmânlı tarîhi* : İstanbul, basıldığı yer ve büyüklüğü bilinmiyor.– C) *Bahriyyemizin tarîhçesi* : İstanbul, basıldığı yıl ve büyüklüğü bilinmiyor.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 79.

357. ÂTIF MEHMED

Atıf Mehmed[1] Girid'de Hanya'da doğmuştur. Hariciye ve idare hizmetlerinde bulunmuş ve hayatının büyük bir kısmını **Patinaki** adıyla tanınmış olduğu Girid Adasında geçirmiş imiş. 1336/bş. 17.X.1719'da Girid'de ölmüştür.

Âtıf Mehmed Efendi *Hulâset ül-tevârîh*[2] adlı kısa bir dünya tarihi yazmıştır. İki cild olan bu eser basılmış ise de hemen hiç bir değeri yoktur. Hanya'da *İntibâh* gazetesinde basılmış olan (*OM*, III, 110'a göre) *Üss ül-esâs* adlı eserin değeri bilinmemektedir.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 110.

358. AHMED MİDHAT

Eserlerien az yüz cild kadar tutan tanınmış Osmanlı yazarı **Ahmed Midhat** fakir bir ailedendir. Babası Süleyman ağa adlı biri olup anası Çerkes'tir. 1841'de Rusçuk'da doğmuştur. Çok yazılmış olan biyografyası ve edebî hayatı için aşağıda kaynak yazıları işaretle yetineceğiz. Tarihle

1 18. Zu'l-hicce 1335/5.X.1917'de ölen ve hatıralar yazmış olan bir **Mehmed Âtıf** efendi daha vardır; bunun için *TTEM*, yeni seri, Nu. 7 (84), 40-54 (**Mehmûd Kemâl**)'deki makaleye bakınız, orada S. 40'daki notda hayatına dair etraflı bilgi vardır.

2 Bu, tarih özetleri için çok kullanılan bir addır. **Ali Râzî** (bk. onun için *OM*, 112) adlı biri de basılmış olan kitabı için aynı adı seçmiştir.

de uğraşmış ve 1908 inkilabından sonra İstanbul Üniversitesi'nde dünya ve kültür tarihi dersleri vermiştir. Silsileyi tamamlamak için burada yalnız tarih kitaplarından bahsedilecektir. Bunlardan yalnız *Üss-i inkılâb* adlı ve birinci kısımında Kırım Harbi sırasındaki birinci inkılâbtan II. Abdülhalmid'in cülusuna kadar, ikinci kısımında da bu sultanın hükûmetinin ilk yılını anlattığı iki cildlik kitabıyla Rus - Türk savaşının diplomatik tarihi olan *Zubdet ül-hakâ'ik* adlı zeylinin zamanlarına göre tarihi değerleri olabilir. **Ahmed Midhad** Efendi 27-28. Ocak 1912 gecesi İstanbul'da ölmüştür.

BASILMIŞ ESERLERİ : Tarihî olanlar : A) *Mufassal tarîh-i kurûn-i cedîde*, İlkçağlardan Yeni Zamanlara kadar gelen genel bir dünya ve kültür tarihi : İstanbul 1303/5, 62 cüzden ibaret 3 cild, bir çok resimler, haritalar ve savaş plânları ile, 739, 3; 800 ve 384 S. Lex.– 8° büyüklüğünde. (Eser Abdülhamid zamanında ortadan kaldırılmış ve şiddetle yasak edilmiştir).– B) *Üss-i İnkılâb*, Kırım Savaşı sırasındaki inkılabdan II. Abdülhamid'in ilk yıllarına kadar gelen bir inkilâb tarihi : İstanbul 1294/5, 440 veya 419 S. 8°; bk. Birinci cild hakkında **A. D. Mordtmann**, *Augsburger Allgemeine Zeitung*'un 28.II.1788 tarihli ilâvesinde yazdıklarına.– C) *Zübdet ül-hakâ'ik*, 1877/8 yılındaki Türk - Rus savaşından bahseder : İstanbul 1295, 534 S. 8°.– D) *Tarîh-i Umûmî :* 1295/6, iki cild, 472 ve 1095 S. Küç.– 8°.– E) *Kâ'inât*, genel uluslar tarihi, 14 cildli : Mukaddime, İstanbul 1288, 58 S.; I cildcik : *İngiltere*, İstanbul 1287, 238 S. 8°. II. cildcik : *Danimarka :* İstanbul 1287, 138 S. 8°; III.– V. cildcikler : bunların büyüklüğünü çıktıkları yılları ve içindekileri tesbit edemedim, çünkü bunlar hiçbir kütüphanede bulunmuyor. (Çevirenin ilâvesi : III. cildcik *İsveç Norveç*, İstanbul 128, 182 + 2 S. küç. 8°; IV. cildcik : *Rusya*, İstanbul 1287, 220 + 2 S. küç.– 8°;-V. cildcik : *Fransa :* İstanbul 1292, 3 + 326 S. küç.– 8°); VI. cildcik : *Belçika ile Felemenk*, İstanbul 1292, 114 S. küç. 8°; VII. ildcik, *Almanya*, İstanbul 1293, 173 S. küç.– 8°; VIII. cildcik : *Hükümât-i cermâniyye*, İstanbul 1297, 141 S. küç. 8°; IX. cildcik : *Avusturya*, İstanbul, 1297, 106 S. küç. 8°; X. cildcik : *İsviçre*, İstanbul 198, 2 S. küç.– 8°; XI. cildcik : *Portugal* (= Portekiz), İstanbul 1298, 113 S. küç.– 8°; XII. cildcik : *İspanya* İstanbul 1298, 205 S. küç.– 8°; XIII. cildcik : *İtalya*, İstanbul 1298, 205 S. küç.– 8°; XIV. cildcik : *Yunanistan*, İstanbul 1298, 126 S. küç.– 8°; Buna *Medhal* adlı, dünya tarihinin (İstanbul 1299; 80 S. 8°), başlangıcı ve *Devlet-i Osmâniyye*, (İstanbul 1298; 187 S. 8°)'ye aittir.

KAYNAKLAR : **İsmâ'îl Hakkı**, *Ahmed Midhat Efendi* : (İstanbul 1308), 83 S. 8° resimle beraber; *Edî*, I, 211 v.d. (J. Ostrup); *Gad Danske Magazin*, 1917, S. 1032 v.dd. (J. Ostrup); *OM*, II, 94 v.d.; sonra yeni türk edebiyatı hakkında **P. Horn**'un makaleleri; **M. Hartmann**, *Unpolitische Briefe aus der Türkei* (Leipzig 1910), 70, 208; *TOEM*, I, 1113 v.dd. resimle beraber (Abdurrahmân Şeref); Cemâleddîn, *aynâ-i zürefâ*, 147 v.dd.

359. MEHMED MURÂD

Mehmed Murâd Dağıstan'lıdır ve tahsilini Rusya'da muhtemel olarak Petersburg'da yapmıştır. Sonradan Türkiye'ye kaçmış ve orada çabucak yerli hayata karışarak önemli siyasal bir rol oynamağa başlamıştır. Uzun süre *mekteb-i mülkiyye*'de tarih hocası olmuş ve bu bilmi Avrupa metodlarına göre anlatmağa çalışmıştır. Bu yoldaki çalışmalarının ilk meyvesi Fransız ve Rus kaynaklarına göre hazırladığı *Tarîh-i Umûmî* adlı altı cildlik bir dünya tarihidir. Buna aynı zamanda *Tarîh-i Osmâni* adlı bir cildlik bir zeyil yazmıştır. Mehmed Murad sonradan bir müddet Babıâli matbuat idaresinde çalışmış ve Düyûn'i Umûmîyye komserliğinde bulunmuştur. Burada özellikle sivrilmiş ve Osmanlı Devlet hazinesi iyiliğine çalışmıştır. Kanûn-i Esasî'nin yeniden yürürlüğe girişinden (1908) önce kaçak olarak bir çok yıllar Mısır'da ve Avrupa'da gurbet hayatı geçirmiştir. Orada Abdülhamid'in, istibdadına karşı heyecan uyandıran bir çok siyasal yazılar yazmıştır. Fikirlerini kendisinin idare ettiği *Mizân* Mecmuasında ısrarla savunmuştur. 1908'den sonra Türkiye'ye dönmüş ve ömrünün sonunu Anadolu Hisarındaki köşkünde geçirerek 22 Cumada II. 1335/15.IV.1917[1]'de ölmüş ve orada gömülmüştür. Oğlu **Tâhâzâde**[2] **Ömer Fârûk**'dur; ve onun şerefine kendisi **Ebu'l-farûk** adını almıştır. Bir süre kalesinde mahpus bulunduğu

1 Bu bilgiyi Kütüphaneci Ali Bey'in rivayetine dayanarak genel Müdür Dr. **Halil Edhem** Bey lutuf buyurmuşlardır.

2 Kur'anın XX. Suresinin başlangıcı olan *T. h.*'ya göre **Ta-hazâde**.

Rodos'da bir zamanlar çok rağbet kazanan tarih felsefesine ait eserini yazmağa çalışmış ve bunda Osmanlı tarihinin örneklerinden kültürel ve siyasal düsturlar çıkarmağı denemiştir. Yedi cild olup bitmemiş olan ve oğlu **Tâhâzâde Ömer Farûk**'un şerefine *Tarîh-i Ebu'l-Farûk* adıyla adlandırılan bu kitap çıktığı zaman büyük heyecan uyandırmıştır. Bu kitap ise bugün Türkiye'de hemen hemen unutulmuştur.

BASILMIŞ ESERLERİ : A) *Mourad Bey, Le palais de Yildiz et la Sublime Porte.* Paris 1895, 47 S. 8°.– B) *La force . la faiblesse de la Turquie. Les coupables et les innocents, par* **Mourad - Bey**, *Délégué général du parti "des réformes" en Turquie.* Cenevre 1897, 59 8°.– C) *Mudafa'a niyetine bir tecâvüz :* basıldığı yer yok (= Paris), *Meşveret* Matbaası 1314, 29 S. 8°.– D) *Teharrî-i istikbâl. Mısırda ve Evropada neşr olunan Mizândan muktebestir*, oğlu **Ömer Farûk** tarafından yayınlanmıştır : İstanbul 1329, I. C., (hepsi bu kadar), 318 S.(° ve İstanbul 1330, I. C., (Hepsi bu kadar), 352 S.–) *Tatlı emeller, acı hakîkatler yahud batn-i mustakbele âdâb-i siyâsiyye ta'limi*, oğlu **Ömer Farûk** tarafından yayınlanmıştır : (İstanbul) 1330 (= 1913/4), 1. basım 379 S. 8°.– F) *Hurriyet vâdisinde bir pence-i istibdâd :* Yeni Meclis-i Meb-usanı selamlamak üzere yazılmış olan siyasî bir risâle : İstanbul 1326, 93 S. 8°.– G) *Mucâhede-i Milliye. Gurbet ve avdet devreleri :* İstanbul 1324, 347 S. 8°.– H) *Turfanda mı yoksa turfa mı*, Millî roman : İstanbul 1308, 420 S. 8°.– İ) *Tarîh-i umûmi*, 6 cild : İstanbul, 1327/8, 358, 368, 360, 462, 376, 384 S. 8°. Bk. **Martin Hartmann** tarafından *Die Welt des Islams*, V (Berlin 1917), 182 vd.'da bu kitap hakkında yazılanlara.– K) *Tarîh-i Osmânî*, (Umûmî tarihin zeylidir) : İstanbul 1306 sıralarında.– L) *Tarîh-i Ebu'l-Fârûk. Tarîh-i Osmânîde siyâset ve medeniyyet itibariyle hikmet-i asliyye teharrisine teşebbüs*, 7 Cild, oğlu **Tâhâzâde Ömer Farûk b. Mehmed Murâd** tarafından yayınlanmıştır : I. Cild : II. Mehmed'e ve İstanbul'un alınışına kadar : İstanbul 1325, 328 S. 8°; II. Cild : S. Sultan Selim'e kadar : İstanbul 1325, 332 S. 8°; III. Cild : Kanunî Süleyman'ın ve II. Selim'in hükûmetleri : İstanbul 1326, 390 S. 8°; IV. Cild : III. Murad'dan I. Ahmed'e kadar : İstanbul : 1326, 408 S. 8°; V. Cild : Sultan Mustafa'dan IV. Murad'a kadar : İstanbul 1329, 424 S. 8°; VI. Cild : Sultan İbrahim'in ve IV. Mehmed'in hükûmetleri: İstanbul, 1329, 376 S. 8°; VII. Cild : Köprülü'ler devri : İstanbul 1332, 359 S. 8°.– M) *Enkâz-i istibdâd içinde :* ve *Züğürdün tesellisi*, **Ömer Farûk** tarafından yayınlanmıştır, İstanbul 1329, 78 S. 8°.– N) *Meskenet Maezret teşkil eder mi?*, **Ömer Farûk** tarafından yayınlanmıur : İstanbul 1329, 299 S. 8°.

KAYNAKLAR : *Murâd Bey* adlı taş basması kısa bir biyografyadır, bunun basıldığı yer ve yıl (1895 sıralarında olacak) belli değildir ve bir nushası Prusya Devlet Kütüphanesinde vardır (Yer numarası : Ui 5424); *OM*, III, 148 v.d.; *Die Welt des Islams* V (1917), 182 v.d.

360. AHMED REŞİD PAŞA

İstanbul'lu olan Şerîf Hacı Ahmed Reşîd Paşa Hukuk mektebinde öğrenim görmüş ve idare mesleğine girmiştir. Valiliğe kadar yükselmiş ve en son Hicaz valisi olmuştur. Ömrünün sonunu İstanbul'da geçirmiş ve 1912 yılında orada ölmüştür. Mezarı Süleymaniye avlusundadır.

Ahmed Reşîd Paşa *Mecelle*, ticaret hukuku ve İslâm dini hakkında bir çok kitaplar yazmıştır. Asıl tarihi eserleri bunlar arasında da bir *umûmî İslâm tarîhi* basılmamıştır; bk. *OM*, III, 64 v.d.'daki listeye. Ancak Hasan Kâfî'nin (bk. yk. Nu. 120) *Usûl el-hikem fî nizâm el-âlem* adlı siyaset eserinin türkçeye yeniden tercümesi basılmıştır.

BASIMLAR : A) *Usûl el-hikem fî nizâm el-âlem* : Tercüme ve Hasan Kâfî'nin hayatı hakkınd bilgi veren bir mukaddime : Mekke, Vilâyet matbaası, 1331.– B) *Dîn-i mübîn-i islâm* : İstanbul 1328/9, 5 Cild, 168, 205, 172, 149, 128 S. 8°.– C) *Hazret-i İmâm-i a'zamın siyâsî tercüme-i hâli* : İstanbul 1328, 24 S. 8°.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 64 v.d. Burada başka kaynaklar da gösterilmiştir.

361. MEHMED KÂMİL PAŞA

Mehmed Kâmil Paşa 1248/bş. 31.V.1832'de Kıbrıs'da Lefkoşa'da doğmuştur. öğrenimini Mısır'da görmüş ve orada bir süre Vali Abbâs Paşa'nın hizmetinde tercümanlık etmiştir. Daha sonraki hayatından burada kısaca bahsedilebilir : 1880'de İstanbul'da Maarif Nazırı, 1882'de Evkaf Nazırı, 1885-91, Ekim-Kasım 1895 ve 1908 Ağustosundan Şubat 1909'a kadar Sadırâzam bulunmuştur. 1912 Ekiminde tekrar Sadırâzam olmuş ve 23 Ocak 1913'de Enver Bey (Ölm. 18.VIII.1922) tarafından yönetilen askerî bir isyan

sonucunda düşürülünceye kadar bu makamda kalmıştır. Sonra vatanı Kıbrıs' a çekilmiş ve Lefkoşa'da 14. Kasım 1913'de ömrünü tamamlamıştır. Orada Ahmed Paşa camisinin avlusuna gömülmüştür.

Mehmed Kâmil Paşa yalnız zamanı tarihi bakımından önemli olan *Hâtırât*'ının yazarı olarak değil özellikle *Tarîh-i Siyâsî-i Devlet-i Aliyye* adlı geniş kitabıyla burada anılmağa değer. Bu kitap kuruluşundan Abdülmecid'in ölümüne kadar Osmanlı Devletinin siyasetini anlatmaya uğraşan ilk eserdir. Sadırâzam **Küçük Sâ'îd Paşa**'nın (bk. aş.) candan düşmanı olarak yazmış olduğu bir savunmada onun yalnız siyâsetini değil hatıratını da şiddetle tenkid etmiştir.

BASILMIŞ ESERLERİ : A) *Tarîh-i Siyâsî-i Devlet-i aliyye* : İstanbul 1327 m = 1325 h, üç Cild büy.– 8°; I. Cild : 48 S. Önsöz ve fihrist + 329 S., + 1 ypr. Basım yanlışları; II. C.: 324 + 28 S. Fihrist III. C.; 323 + 2 S. Basım yanlışları + 24 S. Fihrist.– B) *Hâtirât-i Sadr-i asbak Kâmil Paşa*, I. Cild *hâtirât-i Siyâsiyât der ahd-i sultân Abdülhamîd hân sânî* : İstanbul 1329, 198 S. + 1. bl. (Basım yanlışı) 8°.– C) *Kâmil Paşa'nın a'yân re'isi Sa'id paşaya cevapları*, İstanbul 1328, 2. basım, 104 S. 8°.

KAYNAKLAR : *Evkâf-i humâyûn nezâretinin tarîhçe-i teşkilâtı* (İstanbul 1335), 171 v.dd. (hayatı hakkındaki bütün tarihlerle ve resimle).

362. KÜÇÜK SA'ÎD PAŞA

Küçük Sa'îd Paşa 1264/1838 yılında Erzurum'da doğmuştur. Bir süre Tahran işgüderi olmuş olan ve 4.X.1853'de ölen **Alî Nâmık Efendi**'nin oğludur. Genç yaşta Devlet hizmetine girmiş ve çabucak büyük memurluklara yükselmiştir. İlk defa 1879'da Sadırâzam olmuş ve daha sekiz defa bu makama gelmiştir. **Küçük Sa'îd Paşa** burada yalnız, içinde siyasi hayatını ve siyaset alanında görüp geçirdiklerini anlattığı üç ciltlik *Hatırât*'ıyla bizi ilgilendirir. Bu eser zamanı tarihi ve her şeyden önce Abdülhamid devri-

nin tarihi için çok değerli bir kaynaktır[1]. Bu Hatırat ancak 1881 yılında geçen meşhur, **Midhat Paşa** muhakemesini anlattıktan sonradır ki, devamlı bir silsile kovuşturan bir tasvir haline gelmektedir. Asıl bundan sonradır ki, Abdülhamid sarayının ve sarayda mevki ve rütbe sahibi olanların entrikaları apaçık ortaya çıkmış bulunmaktadır. Siyasî baş düşmanı Mehmed Kâmil Paşa'ya başlı başına bir mücadele yazısı ayırmıştır; **Küçük Sa'îd Paşa**'nın edebî başarıları için **Karl Süssheim**'in *Hommel-Festschrift*, II. C., S. 295-31'(=*MVAG* 1916) deki *Die Memoiren küçük Sa'id Paşa's, ehemaligen osmanischen Grosswesirs* adlı geniş makalesine bakınız.

---

1 **Abdülhamid** sisteminin ve sıkı sansürün ortadan kalkmasından hemen sonra Abdülhamid'in eski vezirlerinden bir çoğu hatıralarını yazmağa koyulmuşlardır. Bu yoldaki eserlerin hepsi değilse de en önemlileri aşağıda gösterilmişlerdir :

I. **Rızâ Paşa,** Abdülhamid zamanı harbiye nâzırlarından : *Hâtırât-i ser'asker Rizâ Paşa.* İstanbul 1324, I. C. (Hepsi bu kadar), 95 S., 9 ypr., buna ilave olarak *Hulâse-i hâtırât,* İstanhil 1326, 96, 14 S. büy.–8°, 4 istatistik cetveli ile.

II. **Hasan Râmî Paşa, Abdülhamid** zamanı harbiyè nazırlarından : *Hâtırât,* İstanbul 1324, 120 S. 8°; buna ilave olarak *Mukaddime-i hâtırât* adlı önsöz, İstanbul 1324, 13 S. 8°.

III. **Mehmed Memdûh Paşa,** Abdülhamid'in dahiliye nâzırlarından :

A) *Kût-i ikbâl alâmet-i zevâl,* II. Abdülhamid'in hükûmeti zamanına ait hatıralar, İstanbul 1329, 66 S. 8°.

B) *Feverân-i ezmân,* Makedonya karışıklıkları ve Genç Türk inkilabı hakkında, İstanbul 1324, 13 S. 8°.

C) *Esvât-i sudûr,* son elli yılın Sadırazamları hakkında kişisel anıları : İzmir 1328, 112 S.+1 ypr. 8°.

D) *Tesvîr-i ahvâl, tenvîr-i istikbâl,* Kanun-ı Esasî'nin yeniden yürürlüğe girmesinden sonraki ilk günler içinde geçen olaylar hakkında siyasi yazı : İzmir, 1328, 64 S. 8°.

E) *Hal'ler iclâslar,* kitap pazarından geri çekilmiş olan siyasi yazı : İstanbul 1329, 178 S. 8°.

F) *Mir'ât-i şû'ûnât,* Abdülazîz ve Abdülhamid zamanındaki siyasi olayların tasviri : İzmir 1328 172 S. 8°.

G) *Serâ'ir-i siyâsiyye ve tehavvulât-i esâsiyye,* Siyasi yazılar : basıldığı yer yok, 1324' 21 S. 8°.

1331-1913'de Kahire'de 240 S. büy.-8° büyüklüğünde çıkmış olan *Muzekkirât-i Midhat başa* adlı kitap 8.V.1884 de Ta'if'de hapishanede boğdurulmuş olan bahtsız Sadrâzam **Mithad Paşa**'nın hatıraları olmayıp Midhat Paşa'nın oğlu **Ali Haydar Midhat** Bey'in 1903'de *The Life of Midhad Pasha* adıyla Londra'da çıkmış olan ve babası hakkındaki hatıralarından ibaret olan kitabın **Yûsuf Kemâl Beg Hatâta** tarafından arapçaya tercümesidir. Bu tercümenin başında **Alî Haydar Midhad** Bey'in bir önsözü vardır.

1913 Ocak'ında tekrar Ayân Reisi olan kûçük Sa'îd Paşa uzun bir kötürümlükten sonra 1. III. 1914'de İstanbul'da ölmüştür. Kabri Eyyüb Mezarlığında, caminin yanındadır.

BASIMLAR : *Sa'îd Paşa'nın hatırâtı*[2] : İstanbul 1328/9, üç cild, 615, 416 ve 400 S. büy.– 8°.– B) *Sa'îd Paşa'nın Kâmil Paşa hatırâtına cevâbları* : İstanbul 1327, 90 S. 8°.– C) *Mektûblar* : İstanbul 1324, 108 S. 8°– D) *Gazeteci lisânı* : İstanbul 1328, 144 S. 8°.

KAYNAKLAR : **K. Süssheim**'in makalesi; *Revue du Monde Musulman*, V (Paris 1908), 733; *EdI*, IV, 71 v.dd.

363. MEHMED ŞÂKİR PAŞA

Mehmed Şâkir Paşa, Sadırâzam **Ahmed Cevâd Paşa**'nın (yk. Nu. 351) küçük kardeşidir ve Bursalı'dır. Harbiyeye girmiş kurmay olmuş ve *Ferik* iken bir kaza sonucunda 1332/bş. 30.XI.1913 yılında Afyon Karahisar'da ölmüştür. Cesedi Büyük Ada'ya götürülüp orada gömülmüştür.

BASILMIŞ ESERLERİ : A) *Yeni Osmânlı tarihi*, Bunun birinci cildi Osmanlı Devletinin kuruluşundan 1. Bayezid zamanına ve Timur'la mücadeleye kadar gelir; İkinci cildi ise Mîr Süleymân'dan İstanbul'un alınışına kadar gelir : İstanbul 1330, 506 ve 460 S. 8°, iki harita.– Üçüncü ve dördüncü cild de basılmak üzere oldukları halde hiç bir zaman yayınlanamamışlardır. Üçüncü cild II. Bayezid'in Hükûmetinin sonuna, dördüncü cild II. Selim'e ve beşinci (sonuncu) cild de V. Murad'a kadar gelecekmiş.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 79 v.d.; orada **Mehmed Şâkir Paşa**'nın diğer basılmamış eserlerinin bir listesi vardır.

364. AHMED HİLMÎ HOCAZÂDE

Çağdaşı **Şehbenderzâde** Ahmed Hilmî'den ayırd edilebilmek için **Hocâzade** diye anılan bu **Ahmed Hilmî** Eğin'lidir. Eğitimini İstanbul'da görmüş, Nakşibendî tarikatine girmiş ve daha genç yaşda iken 1332/bş. 30.VI.1813 yılında İstanbul'da ölmüştür. Üsküdar'da Karaca Ahmed mezarlığında gömülüdür.

2 Kâmil Paşa'dan başka Ayândan **Zihnî Paşada** bu esere bir cevap yazmıştır, bunun adı *Beyân-ı hakikat: meclis-i a'yân re'isi Sa'îd paşa hazretlerinin hâtırâtında münderiç ba'zı mevadd*'dır, İstanbul 1327m/1912, 46 S. 8°.

Gazâlî ve İbn el-Arabî hakkındaki bir kaç monografyadan başka **Ahmed Hilmî** Bey İstanbul ve civarındaki türbeler hakkında bir rehber yazmış ve buna türbelerini anlattığı şeyh ve velilerin biyografyalarını da ilâve etmiştir.

BASILMIŞ ESERLERİ : A) *İmam Gazâlî*, İmam Gazâlî ve diğer tanınmış Sûfî'lerin biyografyaları : İstanbul 1322, 80 S. 8°.– B) *Hakîkat ül-evliyâ :* Veliler menkîbeleri İstanbul 1318, yedi kısım, 175, 176, 47, 64, 40, 48, 62 S. 8° (Birinci kısımda **M. Hartmann**'ın *Der İslamische Orient*, I. Cild (Berlin 1899/1905), 340 v.dd.da yazmış olduğu veliler vardır).– C) *Ziyâret-i evliyâ. Der-i se'âdet ve civârında vedî'et-i hakk gufrân olan..... meşâyihinin terâcim-i ahvâllerini hâvidir.* İstanbul 1325 176 S. 8°.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 27 v.d.

365. AHMED HİLMÎ, ŞEHBENDERZÂDE

Şehbenderzâde Ahmed Hilmî Fezzân'dan İstanbul'a gelmiş ve orada *İttihâd-i İslâm* adlı bir gazete çıkarmıştır. Çok çalışkan bir makale yazarı idi. Makalelerini *İkdâm*, *Tasvîr-i efkâr* gazetelerinde yayınlardı. Genç yaşta, rivayete göre de yukarıda adı geçen adaşıyla aynı yılda ölmüş ve Fatih camisinin avlusunda gömülmüştür.

Ahmed Hilmî Bey bir çok dinî ve tarihî risaleler bırakmış ise de bunların çoğunun bitmemiş olduğu anlaşılıyor. *OM*, II, 156'daki listeden anlaşıldığına göre bunların arasında Simâvlı **Şeyh Bedreddîn**, Yûnus Emre ve Bektaşîler hakkında yazılar bulunmakta idi. Ölümünden sonra bu konular bir çok risale ve yazılara esas teşkil etmiştir. Ne yazıkki bu materiyel toplamalarının basılmasına girişilmemiştir.

BASILMIŞ ESERLERİ : A) *Tarîh-i İslâm :* İstanbul 1326/7, iki cild 8°.– B) *Senûsiler*, Senûsîler hakkında bir risale : İstanbul 1325, 124 S. 8°.– C) *İbrâhîm Gülşenî*, Halvetî tarikatının tanınmış mistiki hakkında : İstanbul 1322, 32 S. 8°.

KAYNAKLAR : *OM*, II, 156 v.d., bütün eserlerinin listesiyle.

366. SAFVET

Bahriye Kolağası Rif'at efendinin oğlu **Safvet Bey** Çanakkale'de doğmuştur. Kendisi Bahriye mesleğine girmiş Firkateyn kaptanlığı rütbesiyle deniz kurmayında bulunurken 1332/bş. 30.XI.1913'de İstanbul'da ölmüştür. Kasım Paşa Mahallesinde Okmeydanı mezarlığında gömülüdür. **Mehmed Şükrü** Bey gibi (bk. Nu. 356) **Safvet Bey** de Osmanlı denizciliği[1] tarihi ile uğraşmıştır. Bu yolda bir kaç tam eserden başka, bir çok mecmualarda (msl. *TOEM*, *Donanma-i Osmâni Mecmû'asi*, *Türk Yurdu*, *Cerîde-i Bahriyye*) bir çok makaleleri çıkmıştır.

BASILMIŞ ESERLERİ : A) *Kapudan Mezemorta Hüseyn Paşa*, Büyük Amiral *Mezzomorto* **Hüseyn Paşa**'nın biyografyası : İstanbul 1327, 129 S. küç.– 8°, ve bir resim (Deniz savaşı).– B) *Filâsalar*, Osmanlı denizcilik tarihi hakkında belgeleri içine alır : I Cild (Hepsi bu kadar), İstanbul 1329, 79 S. 8°.– **Safvet Bey** bunlardan başka *İstanbul Bahriyye Müzesi* Katalogunu (basımı en son olarak İstanbul 1917, *Matba'a-i bahriyye*) ve Hacı Kalfanın *Tuhfet ül-kibâr fî esfâr ül-bihâr* adlı eserinin (bk. Nu. 173/14) yeni ve resimli bir yayınını hazırlamıştır (İstanbul 1329, 168 S. büy.– 8°).

KAYNAKLAR : *OM*, III, 2; **M. Hartmann**, *Unpolitische Briefe aus der Türkei* (Leipzig 1910), 124 v.d., 229; **Ettore Rossi**, *Oriente Moderno*, VI. Cild. (Roma 1926), S. 449 ve 454 v.d.'da.

367. ALÎ CEVÂD

Alî Cevâd Bey Üsküdar'lıdır. İstanbul'da Harbiye'de okumuş ve bir çok askeri okullarda hocalık etmiştir. Sonradan Bursa'ya bir redif alayına yarbay olmuştur. *Kânûn-i Esâsi*'nin değiştirilmesi sırasında sürülmüş ve affinden sonra emekli edilmiştir. 1332/bş. 30.XI.1913 yılında Üsküdar'da ölmüş ve Karaca Ahmed mezarlığına gömülmüştür.

Alî Cevâd coğrafyaya ait bir kaç el kitabından başka aşağıdaki kitapları yazmıştır.

1 Bu edebiyata **Süleymân Nutki**'nin *muhaberât-i bahriyye-i Osmâniyye* (İstanbul 1307), 132 S. Lex.–8°, resimlerle.

BASILMIŞ ESERLERİ : A) *Memâlik-i Osmâniyyenin tarîh ve coğrâfiye lûgâti*, İstanbul 1313/17, dört kısım, haritalar, plânlar ve şehir manzaraları ile, 1212 S. 8°.– B) *Mükemmel Osmânlı tarîhi* 1255/1839 yılına gelen bir Osmanlı tarihi : İstanbul 1316, 466 S. 8°, 31 Sultan resmi ile.– C) *Tarîhin kanlı sahifeleri : şehzâde sultân Mustafâ*, Kanûni Sultân Süleymân'ın oğlu şehzâde Mustafâ'nın hayatı (bk. Nu. 66) : İstanbul, basıldığı yıl yok., 71 S. 8°.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 111, orada Alî Cevâd'ın diğer popüler eserleri anılmıştır.

368. İBRÂHÎM AGÂH PAŞA

İbrâhîm Agâh Paşa İstanbul'lu Kasîdecizâde ailesinden olup kendisi de İstanbul'da doğmuştur. Harbiyede Eğitim gördükten sonra askeri mesleği izlemiştir. Hizmet hayatının büyük bir kısmını Arabistan'da geçirmiştir. Sofu bir Müslümandı. Kur'an'ı Ezber bilirdi yani hafız idi. Dinî bir eser yazmış ve bunu 1311/1895'de Mekke'de bastırmıştır. Bundan başka Hacı Kalfa'nın (bk. Nu. 173) *Takvîm ül-tevârîh*'i yolunda *Vekâ-i-i tarîhiyye* adlı bir eser yazmıştır. El yazması metrûkâtı arasında bir Yemen tarihi de bulunmuştur[1].

BASILMIŞ ESERLERİ : *Vekâ'i-i tarîhiyye* : İstanbul, basıldığı yıl ve büyüklüğü bilinmiyor.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 6.

369. MEHMED TEVFÎK PAŞA

Başka adaşlarından ayırtedilebilmek için daha çok **Fâtihli Mehmed Tevfîk Paşa** diye anılan **Mehmed Tevfîk Paşa** İstanbul'ludur. Askerlik mesleğine girmiş, Harbiye'de okumuş ve çabucak kurmay olmuştur. Bir aralık Paris'e ve Brüksel'e ateşe militer almuş ve döndükten sonra aske-

1 Yemen hakkında Türkçe yeni eserler arasında şunlar vardır : **Âkif Paşa**, *Yemen tarihi* (İstanbul 1326) iki cilt, 146 ve 296 S. 8° haritalar ve bir çok resimlerle; **Hasan Kadrî**, *Yemen ve hayâtı* (İstanbul 1328), 155 S. 8° resimlerle; **Rüşdî**, *Yemen hâtırası* (İstanbul 1327), 201 S. 8° resimler ve 6 tane haritayla; bk. bunun için yk. Nu. 346.

ri okullar öğretim müfettişi tayin edilmiştir. 4. Aralık 1331/4.XII.1915'de ölmüş ve İstanbul'da Fatih'e gömülmüştür.

Mehmed Tevfîk Paşa bir kere musanna başka bir defa da sâde bir üslûpla yazılmış olup bir kaç defa basılmış olan bir Osmanlı tarihinin yazarıdır. Bundan başka eski Yunan efsâneleri hakkında bir eser ve Hannibal ve Şehzade Cem hakkında iki etüd yazmıştır (bk. Nu. 16 not. 1.).

BASILMIŞ ESERLERİ : *Telhis-i tarîh-i Osmânî :* İstanbul 1302, 242 + 4 S. 8°; Yeni basımlar : İstanbu 1304 (Ebuzziyâ matbaası), 173 S. 8°, İstanbul 1304 (Mavyan matbaası), 219 S. 8°.– B) *Osmânlı tarîhi. umûmî i'dâdî mektebleri müntehi şâgirdlerine mahsûs*, Anayasa değişikliklarine kadar gelen bir Osmanlı tarihi mektep kitabı : İstanbul 1328, 461 S. 8°, üç harita ile.– C) *Esâtir-i Yûnâniyyân*, Eski Yunan efsaneleri toplaması : İstanbul 1332, 763 S. büy.– 8°.– D) *Şehzâde Cem*, Şehzâde Cem hakkında bir Monografya.– E) *Ânibâl*, Hannibal hakkında inceleme.

KAYNAKLAR : *TOEM*, 33. sayı, S. 564 v.dd., özellikle 568 v.dd., resim ile (Ahmed Refik Bey); *OM*, III, 35.

370. MEHMED RÂ'İF

Mehmed Râ'if Bey İstanbul'un Davud Paşa mahallesi halkındandır. Harbiye'de okumuş ve sonradan kendi de uzun zaman askerî okullarda öezllikle askeri idâdide öğretmenlik yapmıştır. 1335/bş. 28.X.1916'da İstanbul'da ölmüş ve Yedikule dışındaki aile mezarlığına gömülmüştür. **Mehmed Râ'if** Bey el yazması bir çok eserler bırakmıştır. Bunların çoğu İstanbul'un yerel mimârlık tarihine aittir. *Mir'ât-i İstanbul* adlı mükemmel eserinin bitmemiş olan ikinci cildi de bunlar arasındadır. Bunda İstanbul ile civarının en önemli anıtları etraflıca tasvir edilmektedir. Eser, içinde bütün bina kitâbeleri etraflıca yazıldığı için daha çok değerlidir; bk. **F. Babinger**, *Jahrbuch der Asiatischen Kunst*, I. Cild., S. 35.

BASILMIŞ ESERLEİ : A) *Mir'ât-i İstanbul :* I. Cild (hepsi), İstanbul 1314, 576 S. Büy.– 8°, resimlerle.– B) *Top Kapu Saray-i humâ-*

yûn ve parkının tarihi : İstanbul 1332, 64 S. 8°.– C) *Sultân Ahmed parkı ve âsâr-i'atikası*, İstanbul 1332, 51 S. 8°.– başka basılmış ve yazma eserleri için bk. *OM.*, III, 62 v.d.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 62 v.d.

371. MEHMED ATÂ

Mehmed Atâ Bey İstanbul'ludur. Eğitimini orada görmüş ve Devlet hizmetine girmiştir. Hayatının son yıllarında Maliye İslahat komisyonu azası olmuştur. Daha sonra kısa zaman Maliye nazırlığında bulunmuştur. **Atâ** üç doğu dili ve fransızca bilgisiyle tanınmıştır. 1337/bş. 7.X.1918'de İstanbul'da ölmüş ve II. Mahmud türbesinin avlusuna gömülmüştür.

En büyük başarısı **J. v. Hammer - Purgstall**'in *Geschichte des osmanischen Reiches* adlı tanınmış eserini türkçeye tercüme etmiş olmasıdır. Bunu **J.-J. Hellert**'in fransızca tercümesinden (Paris 1835/43, 18 cild 8°,) çevirmiştir; bk. bunun için **M. Hartmann**, *unpolitische Briefe aus der Türkei* (Leipzig 1910), 117. Avrupa'da, en son kaynak araştırmalarına dayanan bir eser vücuda getirmeyip on yıllarca önce yazılmış bir eserin tercüme edilmesini eleştirme yolunda **Atâ Bey**'e ve Türk tarihçilerine yöneltilen ithamlar hiç de yerinde değildir. Çünkü **Atâ Bey** herkesin sandığı gibi eseri sadece tercüme etmiş değildir. Elinden geldiği kadar verilen bilgileri incelemiş eleştirmiş ve özellikle o zamana kadar basılmış olan tarih kitaplarındaki yerleri doğru olarak göstermiştir. Bundan dolayı *GOR*'nin türkçe tercümesi asıl eserin takdire değer ve işe yarar bir tamamlayıcısı olmuştur. Fakat ne yazıkki tercüme tamamlanmamıştır. Hepsinin 15 cild olması tasarlanmış ise de bunlardan ancak dokuzu çıkmıştır.

BASIMLAR : *Hammer tarihi tercümesi :* İstanbul 1330-1335 arasında 9 cild çıkmıştır.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 110 v.d., orada **Atâ Bey**'in bu kitabı ilgilendirmeyen diğer eserleri de sayılmıştır.

372. AHMED SÂ'İB

Ahmed Sâ'ib aslen Çerkes'tir. Gençliğinde Rus mekteplerinde okumuştur. Sonradan Osmanlı hizmetine girmiş ve Yüzbaşı rütbesiyle Mısır olaganüstü komseri Gazi Ahmed Muhtar Paşa'ya (bk. Yk. Nu. 348 Not 3) yaver olmuştur. Sonradan İstanbul'a dönmüş fakat siyasi fikirlerinden dolayı bir mevki alamamıştır. Ancak sonradan İstanbul Üniversitesi Rusça hocalığını elde edebilmiştir. 1337/bş. 7.X.1918' de Erenköy'de ölmüş ve orada gömülmüştür.

Ahmed Sâ'ib bir zamanlar çok rağbet kazanan, yaşadığı devrin Osmanlı tarihine ait bir takım eserler yazmıştır. Bunlardan basılmış olanları şunlardır :

BASILMIŞ ESERLERİ : A) *Tarîh-i Sultân Murâd Hâmis*, Kahire 1326 (2. basım), 239 S. 8°.– B) *Vak'a-i sultân Abdülaziz*, Kahire 1326, 215 S. 8°; **Muhammed Tevfîk Cânâ** tarafından arapçaya çevrilmişir : Beyrut 1911 (2. basım), 276 S. 8°.– C) *Abdülhamid'in evâ'il-i saltanatı* : Kahire 1326 (2. basım), 206 S. 8°.– D) *Son osmânlı rûs muhârebesi* : Kahire 1327, 382 S. 8°.– E) *Rehnumâ-i inkilâb* : basıldığı yer ve yıl bilinmiyor.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 14, orada **Ahmed Sâ'ib** Efendi'nin basılmamış olan eserleri de sayılmaktadır.

373. İSMA'İL PAŞA

İsmâ'îl Paşa Süleymaniye'li ise de İstanbul'da genel olarak **Bağdâdî İsmâ'îl Paşa** diye anılmıştır. En son jandarma dairesi ikinci şube müdürlüğünde bulunmuş ve emekli olduktan sonra 14. Cumada I. 1338/5.III.1920'de Bakırköy'deki köşkünde ölmüştür. Oradaki mezarlıkta gömülüdür.

İsmâ'îl Paşa çok bilgin ve okumuş bir kişi idi. **Hacı Kalfa**'nın *Keşf el-zünûn* (bk. Nu. 173/5) adlı meşhur bibliyografya lûgatine kendi yaşadığı zamana kadar gelen bir zeyil yazmağı ülkü edinmişti. *Esmâ el-mü'ellîfîn va-âsâr el-musannifîn* adlı bibliyografik bir eserden başka *İzâh el-meknûn fi'l-zeyl alâ keşf el-zünûn* adıyla tanınmış esere

19 000 fıkradan ibaret bir zeyil yazmıştır. Üç veya iki cildden oluşan bu bütyük başarı ne yazık ki bugüne kadar Kamunun yararına konulamamıştır. Çabucak basılması çok arzu edilir.

YAZMALAR : Her iki eser de **Bağdâdî İsmâ'îl Paşa**'nın mirasçılarının elindedir.

KAYNAKLAR : *OM*, III, 28.

374. ALÎ EMÎRÎ

Alî Emîrî Efendi 1274/1857'de Diyarbakır'da doğmuştur. Mardin okullarında okumuş ve 1879 yılında *ser komser* unvanıyla Anadolu islahatına memur Âbidin Paşa'nın maiyetine sır kâtibi olarak girmiştir. Sonradan *â'şâr Müdîri* olarak maliye'de çalışmış, muhasebeciliğe ve bir ilin en yüksek maliye memurluğu olan defterdârlığa ve en son maliye müfettişliğine yükselmiştir. 1908 inkilâbında yeni durumdan yararlanarak daha önemli bir yere geçeceği yerde Osmanlı hanedanının en sadık yandaşlarından olduğu için düşük bir aylıkla emekli olmağı tercih etmiş ve tamamiyle kitapları arasına çekilmiştir. Eski Osmanlı Devletinin bir birinden uzak bir çok ilinde (Kırşehir, Diyarbakır, Yanya, İşkodra, Yemen) bulunduğu sıralarda durmadan yazmalar ve kitaplar elde etmeğe çalışmıştır. Böylece zamanla rivayete göre on sekiz bin cild toplamıştır. Bunların arasında gerçekten nadir ve değerli kitaplar vardır (Örn. **Mahmûd el-Kâşgârî**'nin *Dîvân-i lugât it-türk'ü*). Özellikle Arnavudluk gibi Türkiye'nin sapa yerlerinde her türden edebî servetler toplamayı başarmıştır. Bunları çok iyi muhafaza eder ve çok nadir olarak başkalarına gösterirdi. *OGNZ*, 19, not 3'de Türkler'in kitap ödünç vermekten sakınmaları hakkında söylenen sözler her halde buna aittir. Müthiş bir hafızaya sahip olan Alî Emîrî bekâr olarak kitaplarının arasında yaşar ve bunlardan bir kısmını ancak arada sırada her kesin yararlanmasına açardı. O, dış dünyanın

ilerlemelerine aldırmayıp kendilerine göre bir hayat telakkileri bulunan ve hemen artık eşlerine rast gelinmeyen Ortaçağ bilgin tipini temsil edenlerden biri idi. **Alî Emîrî** hiç bir batı dili bilmezdi ve batının bilimdeki başarılarına karşı bir eğilim duymamakta idi. Genç Türk bilim yolcularının önderi edebiyat tarihçisi **Köprülüzâde Mehmed Fu'âd** Bey (Doğ. 1306/bş. 7.IX.1888)' den nefret ederdi ve bunu açığa vurmaktan çekinmezdi. Böylece uzun süre çalışmış ve **Mehmed Fu'âd** Bey'in **Köprülü**'lerden değil, Köprülü Mehmed Paşa'nın kaynı **Kıbleli Mehmed Paşa**'dan geldiğini ve bundan dolayı ancak **Kıblelizâde** adını alabileceğini ispat etmiştir; bk. onun *Osmânlı ve tarîh edebiyât mecmû'ası*, 30.VI. (S. 79 v.dd.) ve 31.VIII.1334/1918'deki yazılarına ve **M. Hartmann,** *Dichter der neuen Türkei* (Berlin 1919), 91 v.dd. ve **Jean Deny,** *Journal Asiatique*, 1924, 377. Kendisi tarafından tesis edilmiş olup yazıları da yalnız kendisi tarafından yazılan bu *Osmânlı tarîhi ve edebiyât Mecmû'ası*'nın asıl hedefi **Mehmed Fu'âd** Beyle uğraşmak ve Osmanlı hanedanının erdemlerini her yönde övmekten ibarettir. Bu yolda şiirle de uğraşmış ve sultanlardan bir çoğunun önemli birer şair olduklarını ispata çalışmıştır. Doğduğu memleketi çok severdi. Genç yaşında yazdığı *Mir'ât ül-fevâ'id fî ahvâl-i üdebâ ve füzelâ-i Âmid* adlı eserinde baba şehri Diyarbakır'ın (=Amid) dikkate değer kişileri ile uğraşmıştır. Bunun yalnız şairlerden bahseden bir özetinin ancak birinci cildi basılabilmiştir. Nihayet *Nevâdir-i eslâf* adıyla bir seri kitap çıkarmayı ve böylece eski türkçe yazmaları unutulmağa mahkûm olmakdan kurtarmayı tasarlamıştır. Fakat bunun ancak bir iki nushası çıkarılabilmiştir. **Kemâlpaşazâde**'nin (bk. Nu. 42) Osmanlı kroniğini de yayınlamaya hazırlamış ise de bu da mümkün olamamıştır.

Alî Emîrî yıllarca bilim komisyonlarının başkanlıklarında bulunmuştur. Meselâ *Millî tetebbü'ler encümeni* ve *tasnîf-i vesâ'ik encümeni*,

Alî Emîrî Efendi uzun bir hastalıktan sonra 23. Ocak 1924 sabahı ölmüştür. Eşsiz ve çok değerli Kütüphanesini vakıflar idaresine bırakmıştır. O, bugün Fatih Camisi yakınında bulunan Millet Kütüphanesinin değerli bir bölümünü oluşturmaktadır. Cenazesinde İstanbul'un bütün kütüphanecileri ona son saygıyı göstermişlerdir ve tabutu Millet Kütüphanesinin önüne gelince o beş dakika yükseğe kaldırılmıştır. Böylece hazinelerine ve artık anlıyamadığı bilim âlemine veda etmiştir.

BASILMIŞ ESERLERİ : A) *Ezhâr-i hakîkat*, etik bir yazı : İstanbul 1334, 48 S. 8°.– B) *Tezkire-i şu'arâ-i Âmid*, I. Cild (Hepsi) : İstanbul, 1328, 6, 424 S. 8°.– C) *Cevâhir-i melûl*, şiir mecmuası : İstanbul, 1330, 16 S. 8°.– D) *Osmânlı Vilâyâti-i şarkiyyesi* : İstanbul 1337, 112 S. 8°.– E) *Nevâdir-i eslâf*, **Alî Emîrî** tarafından yayınlanmış olan bir seri : **Lutfî Paşa**, *Asafnâme*, İstanbul 1326, 26 S. 8° (bk. S. 80 v.d.); *Mardin Mülûk-i artikiyye tarîhi*, İstanbul 1331, 71 S. 8° (bk. S. 83, not. 1); **Mahmûd Beyâtî**, *Câm-i Cem âyin*, İstanbul 1331, 55 S. 8° (bk. Nu. 15); **Gıyâseddîn Nakkâş**, *Acâ'ib ül-letâ'if*, *Hatâ'i seyâhetnâmesi* : İstanbul 1331, 48 S. 8° (bk. Nu. 268). Bundan başka bir şey yayınlanamamıştır, ondan ötürü *Journ. Asiat.*, 1924, 278'de verilmiş olan bilgiler buna göre doğrulanmak gerekir.– F) *Osmânlı tarîh ve edebiyyât mecmû'ası* : yalnız üç yıl çıkmıştır, İstanbul 1334/6 veya 1336/8, 26 sayı 708 S. 8°.

KAYNAKLAR : *İkdâm*, 24.I.1924 (**Ahmed Refîk**); *TTEM*, yeni seri, Nu. 1 (78), 47-51 (**Ahmed Refîk**); *Journal Asiatique*, 204. Cild (Paris 1924), 375 v.dd. (**J. Deny**); **Alî Emîrî**, *Tezkire-i şu'arâ-i Âmid*, I. Cild (İstanbul 1327), 65-98 (**Alî Emîrî**'nin avtobiyografyası); kendi anıları.

375. ABDURRAHMAN ŞEREF

Abdurrahmân Şeref Efendi 15. Zu'l-ka'de 1269/6.VIII. 1853'de İstanbul'da doğmuştur. *Tershâne-i âmire* muhasebe mümeyyizi Hasan Efendi'nin oğludur. Ailesinin aslı Safranbolu'ludur ve Oradan İstanbul'a göçmüştür. **Abdurrahmân Şeref** orada eğitim görmüş kendini öğretmenliğe adayarak genç yaşta *Mekteb-i Mülkiyye* müdürü olmuştur (1877). Aynı zamanda Galatasaray'da kırk iki yıl tarih hocalığı yapmıştır. 1310/1892 yılında bu muteber müesseseye müdür

olmuştur. 1908 Genç Türk inkilabından sonra ayan azası, iki defa Maarif Nazırı ve V. Mehmed'in cülusundan (Nisan 1909) hemen sonra **Lutfî Efendi**' (bk. Nu. 353) nin yerine vakanüvis olmuştur. Büyük Millet Meclisi tarafından Saltanatın ilgasına değin (1.XI.1922) bu mevkide kalmıştır. Yani Osmanlı Devletinin en son vakanüvisidir. Bu sıfatla *Kânûn-i Esâsi*'nin yeniden yürürlüğe girişinden (1908) Sultan V. Mehmed'in ölümüne (3.VII.1918) kadar geçen olayların tarihini yazmıştır. 1918 güzünde Evkaf Nazırı olmuş Kasım 1919'da tekrar Maarif nazırlığına tayin edilmiştir. Heyecanlı bir politikacı olarak ölümüne kadar bir buçuk yıl İstanbul'u Büyük Millet Meclisinde temsil etmiştir. Bundan başka Tarih'i Osmanî Encümeni'ni sonra Türk Tarih Encümeni'ni ve Kızılay derneğini idare etmiştir. **Abdurrahmân Şeref** 24 Receb 1343/18.II.1925'de ölmüş ve Edirne Kapısı dışında Ortak Tepe'deki aile mezarlığına gömülmüştür.

Abdurrahmân Şeref *Tarîh-i Devlet-i Osmâniyye* adlı eseriyle tanınmıştır. F. v. **Kraelitz - Greifenhorst**, *MOD*, II, 334'de bunu bir Türk tarafından yazılmış olan ilk bilimsel Türkiye tarihi diye vasıflandırır. Gerçekden yazış tarzı, evvelki eserlerden tamamıyla ayrıdır. Yazar olayları pragmatik bir biçimde tasvire çalışmıştır. Geçmiş yüz yıllar için eski tarihçilerin verdikleri bilgilere dayanan **Abdurrahmân Şeref** Tanzimat'dan sonraki zaman için kendi araştırmalarına dayanmaktadır. **Abdurrahmân Şeref**'in Osmanlı tarihinin özeti Türkiye'de çok yayılmış ve her şeyden önce okullarda ders kitabı olarak okunmuştur. O, batı araştırma yöntemini vatanına sokmaya ve diğer eserlerinde istatistik ve coğrafyayı herkesin anlıyabileceği bir şekilde anlatmaya çalışmıştır. *Zübdet ül-kısas* adlı dünya tarihinin Türkiye'de aydınlatıcı bir etkisi olduğu şüphesizdir. *Tarîh-i Osmâni Encümeni* başkanı iken bir mecmua çıkarmış (*TOEM*, yahut *TTEM*), bu mecmua çıktığı gündenberi önemli bir organ

olarak gelişmiş ve Türkiye'de tarihi etüdlere karşı duyulan sevginin artmasına çok iyi bir yolda hizmet etmiştir. Kendisi bu mecmuaya ve diğer mecmualara daha çok meşhur Osmanlıların biyografyalarına ait bir çok makaleler yazmıştır. Etraflı makalelerini *Tarîh musâhabeleri* adıyla toplayıp yayınlamıştır. **Lutfî Efendi**'nin tarihinin sekizinci cildini yayınlamış olduğunu yukarıda söylemiş idik.

BASILMIŞ ESERLERİ : A) *Coğrafiyâ-i umûmi* : I. Cild., İstanbul 1306, 402 S. 8°; II. Cild İstanbul 1306.– B) *Zübdet ül-kısas* : dünya tarihi : I. Cild, İstanbul 131 S. 8°; II. 2. basım (Ortaçağ), İstanbul 1316, 364 + 10 S. 8°.– C) *İstatistik ve coğrâfiya-i umûmi* İstanbul 1314, 320 S. 8°.– D) *Tarîh-i Devlet-i Osmâniyye* : I. Cild., İstanbul 1315, 352 S. 8°; II. Cild., İstanbul 1318, 488 S. 8° (birçok defalar basılmıştır).– E) **Ahmed Refik** Beyle birlikte : *Sultan Abdülhamid-i sâni'ye dâ'ir* : İstanbul 1918, 16 S. 8°.– F) *Özdemir Osmân Paşa* : İstanbul 1330, 109 S. 8° (*TOEM*'den ayrı basım).– G) *Tarîh musâhebeleri*, tarihi makaleler toplaması) İstanbul 1340, 404 S. 8°.

KAYNAKLAR : *TTEM*, yeni seri, Nu. 9 (86), 211, 214 (Mükrimîn Halîl); bundan da *MOG*, II, 331 v.d. (**F. v. Kraelitz - Greifenhorst**); **Cemâleddîn**, *aynâ-i zürefâ*, 153 v.dd.

376. MEHMED TÂHİR

Mehmed Tâhir Bey Bursa'lıdır. Orada 19. Cumada II. 1278/22.XII.1861'de bir Cuma gecesi doğmuştur. **Rif'at Bey**'in oğlu **Tâhir Paşa**'nın torunudur. Asker olarak yetişmeğe özendirilmiş olduğu için Harbiye'ye devama başlamış fakat çok geçmeden bilime karşı daha büyük bir eğilimi olduğunu anlamıştır. 1299/1883'de Manastır askeri okuluna coğrafya hocası olmuş üsteğmenliğe !(1302 m./1886) sonra da yüzbaşılığa (1306 m./1890) yükselmiştir. 1313/1897'de Üsküb askeri okulu coğrafya hocalığına tayin edilerek bir yıl sonra da Manastır askeri okulunun müdürlüğü verilmiştir. 1320 yazında/1904 kendisini tanıtmış olduğu Manastırdan Selanik'e atanmıştır. Sonradan tekrar asıl askeri mesleğe dönmüş, tabur komutanı ve sonunda yarbay olmuştur (1327/1911). Bundan sonra Divan-i Harb'de çalışmış,

Bursa milletvekili olmuş, nihayet 1329/1913'de yarbaylık'dan emekli edilmiştir. İstanbul'da sâde bir hayat yaşamağa başlamış ve ömrünün sonunu çahşkan bir kitap tanıyıcısı ve toplayıcısı olarak geçirmiştir. Boğaziçinde Çengel köyünde bir köşkü vardı; 10. Rebi II. 1344/28.X.1925'de orada ölmüştür.

Daha çok **Bursalı**[1] **Mehmed Bey** diye anılan bu zat islâm yazarları ve özellikle Osmanlı Edebiyatına karşı derin bir saygı duyar ve bunun her kolunu incelemek isterdi. Ruhen çok içten bir dindâr olan **Mehmed Tâhir Bey** - –Melâmî idi– eski ermişlere ve velilere karşı hayranlık duyardı ve bunların hayatlarına dair bazı güzel biyografyalar yazmıştı. Ünlü Osmanlı bilgin, şâir ve şeyhlerinin biyografyalarını yazmaktan özel bir zevk duyardı. Hemen büyün yazdıkları bu alanla sınırlı gibidir. Adına Avrupa'da haklı bir şöhret kazandıran en büyük başarısı biyobibliyografik eseri *Osmânlı mü'ellifleri* (=*OM*)'dir. Bunda en önemli Osmanlı şeyh, fakih, şair, edib, tarihçi, hekim, matematikçi ve coğrafyacılarının hayatlarını toplayıp tasvir etmeği denemiştir. girişinde de açıkça söylediği üzere bu eseri ile Türk'lerin kültürsüz bir millet oldukları yolunda dış memleketlerde yerleşmiş olan yanlış kanıları söküp atmak istemiştir. Bu başarının modern araştırma yöntemlerine ve ölçülerine uygun olmadığını söylemeğe gerek bile yoktur. **Mehmed Tâhir** Bey tamamiyle eski tezkireciler tarzında çalışmakta ve bu yolda üstad olan **İbnülemîn Mahmûd Kemâl Bey** ayrık tutulursa bu silsilenin son halkasını teşkil etmektedir. Üç cildden oluşan *Osmanlı mü'ellifleri*'nin değeri pek büyüktür ve böyle bir tezkire için bu değer de pek tabiîdir. Yazar Osmanlı *müellifâtının* bazı dallarına özel bir ilgi göstermiş, buna karşılık edebiyatın bazı alanlarını da çok kısa geç-

1 1321/1903'de ölmüş olup çeşitli tarihî araştırmalar yazmış ve çeviriler yapmış olan **Bosnalı Mehmed Tâhir** beyden ayrılması için, **Bursalı** denmiştir; Bk. *OM*, III. 83. v.d.

miştir. Üçüncü ve sonuncu cild özellikle bu bakımdan büsbütün nisbetsizlik belirtileri göstermektedir. Bunu incelerken yazarın bu cildi kendisine yabancı bir ortamda, sefalet ve hastalıkla savaşarak meydana getirdiğini hesaba katmak gerektir. Dost eliyle yayınlanmış olan bu kısmın son bir düzeltmeden yoksun kaldığı sanılır. Binliyografik bilgilerin istisnasız hemen hepsi doğru değildir. Ve bir takım yazmaların bulundukları yerlerin hiç gösterilmemiş olması da nadir değildir. Esere bibloyografik bir başarı olarak bakılamaz. Fakat büyük Osmanlı yazarlarının hayat ve eserlerine genel bir bakış olmak bakımından başarılı olmuş bir denemedir. Bir başlangıçcı için fihristler işe yaramaz ve bir adın bulunması çok kere bir tesadüf veya bir sabır işidir[2]. **Mehmed Tâhir** Bey'in bu üç ciltlik eserle ileride Osmanlı Edebiyatı tarihini yazacak olanlara yaptığı ilk hazırlık hiç bir suretle azımsanacak gibi değildir ve onun adına Türk Etüd yıllıklarında şimdiden sürekli ve şerefli bir yer sağlamış olmalıdır.

BASILMIŞ ESERLERİ : A) *Türklerin ulûm ve funûna hizmetleri :* İstanbul 1314, 42 S. 8°; Yeni basım : İstanbul 1327, 47 S. 8°.– B) *Âlî ve Kâtib Çelebinin terceme-i hâlleri :* Selanik 1322, 47 S. 8°.– C) *Kâtib Çelebi*, **Hacı Kalfa**'nın hayatı : İstanbul 1331, 30 S. 8°.– D) *Aydın Vilâyetine mensûb meşâyih, ulemâ, şu'arâ, mü'errihîn ve etibbânın terâcim-i ahvâli :* İzmir 1234, 6, 186 S. 8°.– E) *Kırım mü'ellifleri* : İstanbul 1335, 38 S. 8°.– F) *Terceme-i hâl ve fezâ'il-i şeyh-i ekber Muhyieddîn Arabî :* İstanbul 1326, 2. yayın 1329, 47 S. 8°.– G) *Siyâsete müte'allik asâr-i islâmiyye :* İstanbul 1332, 24 S. 8°.– H) *Hacı Bayrâm-i Veli*, Ankaralı Evliya Hacı Bayram'ın biyografyası : İstanbul 1331, 8 S. 8°; Yeni İstanbul 1341, 14 S. 8°.– İ) *Delil-i tefâsir :* Kur'an yorumlamasına giriş : İstanbul 1324, 63 S. 8°.– K) *Müntehabât-i meşârî ve ebyât :* İstanbul 1328, 191 S. 8°.– L) *Kibâr-i meşâyih ve ulemâdan on iki zâtin terâcim-i ahvâli :* İstanbul 1318 sıralarında.– M) *Meşâyih-i Osmâniyyeden sekiz*

2 S. 194'de **Mehmed Tâhir** Bey'in basılmamış olan eserleri sayılmaktadır, bunların arasında bir de *Manastır'a mensûb meşâyih, ulemâ, şu'arânın terâcim-i ahvâli* adlı bir eser vardır. **Mehmed Tevfik**'in *Manastır vilâyeti tarihçesi* (Manastır 1328; 111 S. 8°) adlı küçük eserinden başka Manastır hakkında kitab bulunmadığından bu eserin yayınlanması çok yerinde olur.

zâtin terâcim-i ahvâli : İstanbul 1318.– N) *Ulemâ-i Osmâniyyeden altı zâtin terâcim-i ahvâli* : İstanbul 1318 sıralarında.– O) *Eski ve yeni ahlâk kitâplarımız* : İtanbul 1328;– P) *Osmanlı mü'ellifleri*; I. Cild İstanbul 1334, 706 S. büy.– 8°; II. Cild, İstanbul 1338, 510 S. büy.– 8°; III. Cild, İstanbul 1343, 328 + 12 S. (Fihrist) büy.– 8°: birinci cild için bakınız *Die Welt des İslâm*, IV (Berlin 1916), 56 v.d., birinci ve ikinci cildler için de bk. *MOG*, I, 244.

KAYNAKLAR : **Mehmed Tâhir Bey**'in hayatı ve yaptıkları hakkında en geniş bilgi yeğeni *Mu'allim* Vahî Bey'in *Bursalı Mehmed Tâhir Bey* adlı ve sevgi ile yazılmış monografyasında vardır. İstanbul 1335, Orhaniyye Matbaası, 194 S. büy.– 8° (Resimle)[3]; **M. Hartmann**, *Unpolitische Briefe aus der Türkei* (Leipzig 1910), 94 v.d., 158 173 v.dd., 177 v.d., 217 v.d., 244; **F. Schrader**, *Osmanischer Lloyd*, 1916, Nu. 26, 5.II. 1916 tarihli; *Türk Yurdu*, XV. yıl. 3 Cild., 14. sayı, S. 235 v.d. (kısa bir anma); kendi anıları.

DOĞRULAMALAR VE EKLEMELER

Giriş, Not 1 : **Eşrefoğlu**'lar için bk. **Âlî Bey**, *TOEM*, Nu. 28, S. 251 v.d.; **İnançoğlu**'lar için bk. **Âlî Bey**, *TOEM*, 87.10 sayı S. 225 v.dd. **Halîl Edhem** Bey'in *Düvel-i İslâmiyye* adlı **St. Lane - Poole**'ün *Muhammedan Dynasties* (1894)'den yaptığı genişletilmiş ve düzenlenmiş tercümenin 269-319 sayfalarından önayrı basım olarak yayınladığı *Tevâ'if-i mülûk* adlı küçük eseri yanlışlıkla unutuldu.

Giriş, Not 7 : bk. Bunun için St. Petersburg Genel Kütüphanesinin 578 numaralı yazmasına (*Catal.*, S. 522).

Giriş, Not 11 : bk. Bunun için **Alî Emîrî**'nin 8876 numaralı (1. Aralık 1337) *İkdâm* gazetesindeki yazısına ve *Körösi Csoma Archivum*, I, 415 v.dd.

Nu. 2 : **Ahmedî**'nin *İskendernâme*'sinin olağanüstü güzel bir yazma nushası Paris Millî Küt., *suppl. turc* 634'de bulunmaktadır; 345/6 numaraları ise asıl eserin bazı parçalarını içermektedir.

Nu. 3 : Paris'de Millî Kütüphanede *anc. fds. turc* Nu. 352'de bulunan *Hamzanâme* de incelenmek gerektir.

---

3 1293 yılında doğmuş olup 11.VII.1944 yılında ölmüş olan ve hayatında bir çok eserler yazmış bulunan Kayseri'li Şeyh **Ahmed Remzî** Akyürek *Miftâh ül-kütb* adıyla Bursalı Mehmed Tahir Bey'in *OM*'ne bir kitap ve müellif fihristi hazırlamış ve bununla bu eseri kullanılabilir hale sokmuştur. *Miftâh ül-kütb ve esâmi-i mü'elliftn fihristi* adı altında 1928 yılında basılmış olan bu dizin 2 S. Önsöz+2,5 S. **Mehmed Tâhir** Bey hakkında **Fu'ad Köprülü**'nün önsözü ve +177 S. 8° ibarettir (Çeviren).

Nu. 3, Not. 1 : *Kahramânnâme*'nin başka başka bir çok nushaları Paris'de Millî Kütüphanede bulunmaktadırlar : msl. *anc. fds. turc* 320/1, 344/5, 352; *Suppl. turc.* 446 (I), 655 (V). Bk. bunun için **Mehmed Emîn el-Yemenî**'nin türkçeye çevirmiş olduğu *Hikâye-i garîbe-i kahramân-i kâtil* adlı taş basımına, İstanbul 1285, 163 S. büy.– 8°.

Nu. 4 : **Ahmed Dâ'î**'nin *'Ukûd ül-cevâhir*'inin bir yazması da Paris de Millî Küt., *suppl. turc.* 295'de bulunmaktadır.

Nu. 5, Not. 1 : *Harîdat el-acâ'ib*'in bir başka yazması da Paris'e Millî Kütüphanede *anc. fds. turc.* 97'dedir.

Nu. 5, Not, 4 : *Suppl. turc.* 1138 (Schefer Kolleksiyonu) **Sa'deddîn**'in eserinden bazı kısımları içerir (**Fr. v. Kraelitz - Greifenhorst**, Viyana'nın bildirisi).

Nu. 9, Not. 1 : **Taberî**'nin türkçe tercümesinin bir yazması da Paris'de Millî Kütüphane'de *anc. fds. turc.* 56'da bulunmaktadır.

Nu. 12 : Şimdiye kadar adı hiç işidilmemiş olan o çağ tarihçilerinden **Enverî** buraya ilâve edilmek gerektir :

12a. ENVERÎ

Enverî, kişiliği hakkında başka bilgi bulunmayan ancak II. Mehmed ve II. Bayezid zamanlarında yaşamış olması ve bu hükûmdarların seferlerine de katılmış olması muhakkak gibi görünen bir tarih yazarının mahlasıdır. Kendisinin *Ulemâ*'dan veya din adamlarından olması ve belki de *İmâm* sıfatıyla II. Mehmed'in fetihlerine tanık olmuş bulunması da muhtemeldir. Tanınmış sadrâzam **Mahmûd Paşa**' (bk. yk. Nu. 11. not 1.) nın emri üzerine 869/1464 yılında *Düstûrnâme* adıyla manzum bir tarih yazmış ve üç kısma ayrılan bu kitabta önce genel İslâm tarihini, sonra **Aydın - oğulları** tarihini ve en sonra da Osmanlı Sultanları tarihini anlatır. Bu üçüncü kısım çok kısadır ve yazarın kendisinin söylediğine göre *Teferrücnâme* adını taşıyan ve Osmanlı hanedanının tarihini daha etraflı anlatan başka bir kitabın özetidir. Enverî'nin bu manzum kroniğinin özellikle ikinci kısmı değerlidir, çünkü bunda başka kitaplarda anlatılmayan Aydınoğulları tarihi anlatılmıştır. Her şeyden önce, çok iyi bir savaşçı ve devlet adamı olan ve 748/1348 yılında

henüz 39 yaşındayken İzmir'in fethi sırasında şehit düşmüş olan **Umur Bey**'in hayatı ve 26 *Gazve*'si etraflıca anlatılmaktadır. Ancak bu kitap sayesinde Osmanlı tarihinin bazı eski yaprakları da aydınlanmaktadır; örn. Edirne'nin fethi (bk. **F. Babinger**, *MOG*, II, 311 v.d.) başka kaynaklarda anlatıldığından büsbütün başka bir şekilde anlatılmaktadır.

YAZMALAR : A) *Düstûrnâme :* Paris, Millî Küt., *ancien fonds turc* 250.– B) *Teferrücnâme :* bilinmiyor.

YAYINLAR : **Mükrimîn Halîl** Bey (İstanbul) **Enverî**'nin **Düstûrnâme**'sini yayınlamayı düşünmektedir. (**Mükrimîn Halîl Yınanaç** *Düstûrnâme-i Enveri*'yi iki cüz olarak yayınlamıştır : I. Cüz İstanbul, Evkaf Matbaası, 1928, 121 sayfa metin; II. Cüz. İstanbul, Evkaf Matbaası, 1930, 98 S. Medhal; birinci cüz eski harflerle ikinci cüz Türk harfleri iledir, Çeviren'in ilâvesi).

Nu. 20, Not 1 : **Nüzhet Mehmed Paşa**'nın yazısı İstanbul'da 1315 yılında basılmıştır, 112 S. 8°.

Nu. 22 : **Neşrî**'nin *Cihânnumâ*'sının olağanüstü güzel bir yazma nushası Paris'de Millî Kütüphanede *suppl. turc* 153'de bulunmaktadır. Benim tarafımdan şüpheli bir şekilde **Neşrî - Codex** diye gösterilen *suppl. turc* 1138 (Schefer Kolleksiyonu) numaralı yazma gerçekten bu nâdir eserin pek iyi olmayan bir nushasıdır.

Nu. 23 : Oradaki **Necîb Âsim** adı **Ahmed Refik** diye değiştirilmek gerektir. Gene orada Nu. III. de bahsedilmiş olan *suppl. turc* 1047 (Schefer Kolleksiyonu) yazma yakından incelendiği zaman çok ilgilendirici bir eser olduğu anlaşılmıştır, bu kitab hemen **Âşık Paşazâde**'nin eserinden sonra bitirilmiştir, ona sıkı sıkıya bağlıdır, ve bu bağlılığını itiraf etmektedir. **Âşıkpaşazâde**'nin eserinin ilerde yapılacak bir yayını için bu yazma en eski şekillerinden biri olmaktan ötürü özellikle değerlidir. Bunun bir türlü kısaltması da *anc. fds. turc* 99'da bulunmaktadır.

Nu. 29 : *JRAS*, 1892 S. 549, Nu. 18 de Londra'da **Royal Asiatic Society**'de bulunduğu bildirilen 60 ypr. büyüklüğündeki ve *Account of a fight between the Ottomans and Venetians* adlı kitap belki de **Sefâ'î**'nin eseridir veya hiç olmazsa onun anlattığı olayları anlatmaktadır.

Çok yazık ki bir çok defalar sorulduğu halde bu eserin yazarı, eskiliği vsr. hakkında bilgi elde edilememiştir.

Nu. 34 : **İshak b. İbrâhîm**'in *Selîmnâme'sinin* iyi bir nushası Paris de Millî Kütüphanede *Suppl. turc.* 523'de bulunmaktadır.

Nu. 35 : **Sucûdî**'nin *Selîmnâme*'sinin başka nushaları da Paris'de Millî Kütüphanede *suppl. turc.* 1166'da ve Roma'da Biblioteca Vittorio Emmanulle, Nu. 18, ypr. 85 v.dd.'da bulunmaktadır (bk. *Catalogo*, 35)

Nu. 38 : **İbn Sünbül**'ün eserinin **Suheylî** tarafından yapılan türkçe tercümesinden yapılan İsveçce kısaltılmış bir tercüme **M. Norberg**, *Turkiska rikets annaler*, I. Kısım (Christianstadt 1822)'da 1-147'de bulunmaktadır.

Nu. 46 : **Husrev** için bk. **Alî Enver**, *Semâ'-hâne-i edeb* (İstanbul 1307), 49 v.dd. buraya çok dinsiz ve hanedan düşmanı olan bir yazarın (Dervîş ?) yazmış olduğu *Tarîh-i âl-i osmân* adlı Osmanlı tarihi ilave edilmek gerektir. Eser 946/1539 yılına kadar gelmektedir. Göze batacak derecede cesurane yazılmış olan bu eser iyice incelenmeğe değer. Bu hususta daha yakından bir fikir söylemeğe cesaretim yoktur.

Nu. 50, Not 3 : Son satırda *Silâhû* yerine *silâhî* okumak gerektir.

Nu. 53 : **Âşık Çelebi**'nin *Tezkire*'sinin yazma bir nushası Uppsala, Üniversite Kütüphanesi Nu. 304, (**Tornberg**, *Catal.*, 209 v.d.)'de de vardır.

Nu. 55, Not 1 : Orada bahsedilen Berlin yazmasının numarası *or.* 2°, 2332'dir.

Nu. 58 : IV. Numarada adı geçen *Heft dâsitân* adlı kitap şimdi Paris'de iki defa vardır : *anc. fds. turc.* 240 ve *suppl. turc.* 158; bu suretle eski numaraları kalkmış oluyor. Eser 980/1572 yılında yazılmıştır.

S. 77 : Kanûnî Süleyman'ın ruznâmeleri için bk. bir de *MOG*, II, 337 v.d.

S. 79 : **Murâdî**'nin eserinin bir yazması da Paris'de Millî Kütüphanede *suppl. turc.* 514'de bulunmaktadır.

Nu. 61, Not 1 : **Hayreddîn Paşa**'nın oğlu **Hasan Paşa**'nın kahramanlıklarını özellikle İtalya'ya karşı seferlerini Paris'de Millî Kütüphane'de *suppl. turc.* 525'de bulunan bir yazma tasvir etmektedir; bunun incelenmesi ve işlenmesi çok gereklidir.

Nu. 68 : **Mehmed Sinâneddîn Yûsuf** (Ölm. 989/1581) adlı biri *Menâkib ül-ulemâ* adıyla *ŞN*'yi kısaltmıştır; Bu eser Paris'de Millî Kütüphane'de *suppl. turc.* 1159 (Schefer Kolleksiyonu)'da vardır.– *ŞN*'nin **Şeyh Mehmed Hâkî** tarafından meydana getirilen türkçe tercümesi de Paris'de Millî Kütüphane'de *suppl. turc* 1267'de bulunmaktadır.

Nu. 68; BASIMLAR : *ŞN*'nin **Oskar Rescher** tarafından hazırlanan almanca tercümesi de çıkmıştır; İstanbul Galata 1927, IV, 361 S. 4°.

Nu. 73 : **Sinân Paşa**'nın isteği üzerine 980/1572 yılında yazılmış olan *Tarih-i Yemen* adlı bir kitap da Paris'de Millî Kütüphane'de *suppl. turc* 174'de bulunmaktadır.

Nu. 80 : Paris'de Millî Kütüphane'de *suppl. turc* 126'da bulunan yazma belki de **Dülgerzâde Mehmed b. Ali**'nin eserini de içine almaktadır.

Nu. 84 : **Mehmed Za'îm**'in eserinin yazmaları Paris'de Millî Kütüphane'de *Suppl. turc* 47 ve 131'de bulunmaktadır.

Nu. 85 : **Sâlih b. Celâl**'in *Tarîh-i Misr*'ının bir çok genç dilciler (Jeunes de langue) tarafından hazırlanmış olan bir tercümesi Paris'de Millî Kütüphane'de *suppl. turc* 840 v.dd.'da bulunmaktadır.

Nu. 85, Not 3 : **Bk. Tauer**'in yazmış olduğu eserin eleştirisine, *MOG*, II, 337 v.d.'da.

Nu. 86 : **Mustafâ b. Celâl**'in *Tabakât-i memâlik*'inin olağanüstü güzel bir nushası Paris'de Millî Kütüphane'de *supl. turc* 165'de bulunmaktadır.

Nu. 92 : **Latîfî**'nin *Tezkire*'si Paris'de Millî Kütüphane'de bir çok defalar mevcuttur, msl. *anc. fds. turc* 247 (297 değil) ve *suppl. turc* 192, 494, 519.

Nu. 93 : **Ahdî**'nin *tezkire*'si de Paris'de Millî Kütüphane'de *suppl. turc* 518'de bulunmaktadır.

Nu. 99, Not 2 : 986/1578 yılında yazılmış olan *Gazevâtnâme-i Şirvân* adlı kitabın 990/1582 tarihli bir kopyası Paris'de Millî Kütüphane'de *anc. fds. turc*'de 123 numarada bulunmaktadır. Bildirildiğine göre yazarı **Mustafâ Paşa** adlı biridir.– *Derbendnâme* diye tanınmış olan eser **Mehmed Avâbî Aktaşî**'nin 16. yüzyılın sonlarında veya 17. yüzyılın başlarında yazmış olduğu ve sonradan kayıp olan farsça bir eserinin resmen türkçeye tercümesinden ibarettir ve 456/1064 yılına kadar gelir. Eser büyük Petro'nun seferlerinden beri tanınmaktadır ve birçok yazmaları vardır (msl. Paris'de Millî Kütüphane'de *suppl. turc* 516). **Mîrzâ Kazem Beg** tarafından hazırlanmış olan *Derbend-nameh, or the history of Derbend translated from a Select turkish version and published with the text and with notes* (St. Petersburg 1851) adlı tercümeli yayın birçok anlıyanlara göre yeter derecede iyi olmadığından bu eserin yeniden yayınlanması gerektir (Bk. **W. W. Barthold**, *EdI*, I, 985). Derbend'in Osmanlılar zamanındaki tarihi hakkında eser de zaten bilgi yoktur.

Nu. 100 : **Alî Paşa**'nın **Niyâzî** tarafından tasvir edilen seferi için bk. **Feridûn**, *münşa'ât*2, II, 315 v.d. (**J. H. Mordtmann**).

Nu. 104, Not 1 : *Fazâ'il-i Mekke* bundan başka Paris'de Millî Kütüphanede *Suppl. turc*'de vardır : 51/2.

Nu. 109. YAZMALAR : Belki de Paris'de Millî Kütüphane de *anc. fds. turc* 68'de bulunan yazma (961/1554 yılına kadar gelmektedir) **Mehmed B. Sa'deddîn**'in tamamlanmamış olan eserini içine almaktadır.

Tâc ül-tevârîh'in yazmaları bunlardan başka Paris'de Millî Kütüphane de *Suppl. turc* 147'de, 152'de, 161, 167 ve 524'(Olağanüstü güzel nusha) de bulunmaktadır. Orada onun *Selîmnâme*'sinin ikinci bir kopyası da *suppl. turc.* 524'de bulunmaktadır.

Nu. 110/1 : **Âlî**'nin *Künh ül-ahbâr*'ının IV. cildinin kısaltılmış İsveççe bir çevirisi de **M. Norberg**'in *Turkiska rikets annaler* I. kısım (Christianstadt 1822), 148-238'de bulunmaktadır.

Nu. 110/3 : **Âlî**'nin *Menâkib-i hünerverân*'ının güzel kopyaları bunlardan başka Paris'de Millî Kütüphane'de *suppl. turc* 193 ve 756'da bulunmaktadır.

Nu. 110/6 : **Âlî**'nin *Mirkât ül-cihâd* adlı eserinin çok gzel bir kopyası da Paris'de Millî Kütüphane de *anc. fds. turc* 318'de bulunmaktadır.

Nu. 110/10 : **Âlî**'nin *Nâdiret ül-mehârib* adlı eserinin şimdiye kadar bilinen tek yazmasını Paris'de Millî Kütüphane'de *suppl. turc* 1279'da buldum. Şimdi notda ileri sürülmüş olan şüphe böylelikle kolayca ortadan kalkmış oluyor demektir. Şehzâde **Bâyezîd**'in babası **Süleymân**'a karşı mücadelesini tasvir eden ve Paris'de Millî Kütüphanede *suppl. turc* 162'de bulunan eser de buraya girmelidir.

Nu. 113. YAZMALAR : *Tarîh-i Selânikî*'nin iyi bir yazması Rouen (Fransa)'da Şehir Kütüphanesinde Nu. 1506'da bulunmaktadır (*or.* 32).

Nu. 114. BASIMLAR : *Tezkiret ül-bünyân* için bk. **O. M. v. Schlechta - Wssehrd**'in *ZDMG*, XX (1866), 454 v.d.'da verdiği çok güzel bilgilere.

Nu. 116. YAZMALAR : **Kınalızâde**'nin *Tezkire*'sinin yazmaları Paris'de Millî Kütüphane, *anc. fds. turc* 246'da ve İstanbul'da Lala İsmâ'îl, Nu. 315'de ve Kılıç Alî Paşa Nu. 779'da bulunmaktadır.– Burada, İslam Ansiklopedisinin almanca ve fransızca nushalarında benim **Kınalızâde** için hazırlamış olduğum makalenin basılmadığını bunun yerine **Hasan Çelebi** hakkındaki makaleye işaret edilerek yetinildiğini tesbit etmek mecburiyetindeyim, bu işaretten ötürü ben sorumlu olmadığım gibi Ansiklopedinin İngilizce nushasında makalenin kısaltılmış olsa da çıkmış olduğunu söylemek isterdim. Bk. İngilizce nusha, II, 1017.

Nu. 122. YAZMALAR : **Mustafâ Sâfî**'nin eseri Paris'de Millî Kütüphane'de *suppl. turc* 497'de bulunmaktadır; yazma 1013-23 yıllarını içine almaktadır.

Nu. 125. YAZMALAR : **Nişancızâde**'nin *Mir'ât ül-kâ'inât* adlı, eseri Paris'de Millî Kütüphane'de *suppl. turc* 500'de bulunmaktadır. İstanbul'da da Nuri Osmaniyye Kütüphanesinde Nu. 2420'de vardır.

Nu. 128. YAZMALAR : **Veysî**'nin *vak'anâme*'si de Paris'de Millî Kütüphanede *suppl. turc* 455'de vardır.

Nu. 131, Not 4 : **Tiryâkî Hasan Paşa**'mn *Gazevâtnâme*'si de Paris de Millî Kütüphanede *suppl. turc* 64'de bulunmaktadır.

Nu. 134 : **Yahyâ b. Zekeriyyâ** için *Der İslam*, VIII (1918), 315, Not 1.'de de ve **Ahmed Refik**, *Âlimler ve san'atkârlar*, 181-206'ya da bakınız.

Nu. 138 : Bk. yk. Nu. 38 ve **Avenel de Beauville**'in yapmış olduğu tercümeye, bu Paris'de Millî Kütüphanede *suppl. turc.* 838'de bulunmaktadır.

Nu. 141 : *Hünernâme* için bundan başka bir de *TOEM*, Nu. 49/62 (1923), 86-89' a da bk.

Nu. 144 v.d. : **Nâdirî**'nin eserinin bir yazma nushası da Paris'de Millî Kütüphane'de *suppl. turc.* de 160 numarada bulunmaktadır.

Nu. 146 : BASIMLAR'da *Hadâ'ik ül-hakâ'ik* vsr. okunacak.

Nu. 148 : **Hasan Beyzâde**'nin tarih eseri de Paris'de Millî Kütüphane'de *anc. fds. turc.* 124'de bulunmaktadır.

Nu. 149 : **İsâ b. Lutfullâh**'ın eseri de Cambridge, Üniversite Kütüphanesi., 17 (481)'de bulunmaktadır.

Nu. 152 : Not, 1 *İbn Hallikân Tarîhi* okunacak.

Nu. 157 : Bağdad'ın kuşatma ve fethini *Tarîh ül-ihtimâm bi-feth dâr es-selâm* adını taşıyan ve **Ahmed** adlı birinin yazmış olduğu bir eser anlatmaktadır. Bu eserin avtografyası Paris'de Millî Kütüphane'de *anc. fds. turc* 125'de ve bir kopyası da gene aynı kütüphanede *suppl. turc.* 159'da bulunmaktadır.

Nu. 161 : **Mehmed b. Mehmed**'in *Nuhbet ül-tevârîh'i*'de Paris'de Millî Kütüphane'de *suppl. turc.* 98'de bulunmaktadır, ancak hangi tertip, yani birinci mi ikinci mi olduğu bilinmemektedir.

Nu. 163 : **Koçi Bey** adı hakkında bana Prof. Dr. **Norbert Jokl**'ün (Viyana) bildirdiğine göre Arnavut dilinde *Kuk*' = kırmızı imiş. Arnavudçanın Kuzeydoğu diyeleklerinde ise kelime *kutş* diye söylenirmiş; belki bu sonradan türkçede *kotş* şekline girmiştir. *Kutşi* kırmızı adam manasına gelmektedir.– Onun için bu adı bundan böyle *Koçi* değil *Kuçi* diye yazmayı tavsiye edeceğim.

Nu. 163. YAZMALAR : **Koçi Bey**'in *Risâle*'sinin başka yazmaları da İstanbul'da Husrev Paşa, Nu. 296; Mehmediyye Nu. 3506; Bayezidiyye Nu. 2447'de bulunmaktadır.– Prof. Dr. **Kraelitz - Greifenhorst** (Viyana)'un bildirdiğine göre **Koçi Bey**'in Sultan İbrahim için yazmış olduğu ikinci bir risâle (*İcâle*) *İbretnumâ-i ashâb* vsr. adını taşımakta ve *Enderûn*'un teşkilat ve kanunlarından bahsetmektedir. Bunun yalnız tamam olmayan kopyaları varmış. Bunun için Uppsala Üniversitesinin Yazm. Nu. 475'ine işaret etmek isterim, belki de bu yazma **Ayn-i Alî**'nin

eseridir. **Tornberg**'in *Catal.*, 300'de verdiği bilgiler eserin içindekiler ve eskiliği hakkında daha fazla bilgi elde etmemize imkân vermemektedir.

Nu. 288, Not. 2 : *Tarîh-i Moskof*'un Uppsala'daki Yazm. Nu. 295'e göre bir aydınlatmasını (*Förklaring*) **M. Norberg**, *Turkiska rikets annaler*, IV. Kısım (Hernösand) 1425-1443'de **Alî Paşa**, *Om Turkens nu varande vanmagt, och förslag till botemedel deremot* adı altında yazmıştır. Prf. **Dr. K. V. Zettersteen** (Uppsala)'in lutfen bildirdiğine göre bu **Tornberg**'in *Catalogus*' (S. 201) da bulunmayan ve Uppsala Yazmasının ypr. 89'unda bulunan imzadan ötürü böyle olmuştur.

Nu. 319, Not. 2 : *OM*, III, 132'de hiç de açık olmayan bilgilere yani Bursalı **Mehmed Tâhir** Bey'in fikrine göre mesele şöyle olsa gerektir : **Sa'îd** Efendi önce III. Selim'in 1220 yılı sonuna Mart 1806'ya kadar hükûmetini Büyük Patronun seferlerini içine alan bir *Mukaddime* ile anlatmıştır; bu *Tarihçe*'nin adı bilinmemektedir. Sonradan 1221/bş. 12.III.1806 yılının olaylarını anlatan *Neticet ül-vekâ'i* adlı bir de zeyil yazmıştır, bunun bir kısmı *Mazbûtât-i Sa'îd* adını taşımakta ve III. Selim'in tahttan indirilişini anlatmaktadır. Daha sonraki olayları da gene *Neticet ül-vekâ'i* adını taşıyan bir eser 1224/bş. 16.II.1809 yılına kadar anlatmaktadır; adı bildirilmemiş olan yazar **Ahmed Cevdet Paşa**'nın (bk. Nu. 348 v.dd.) ve **Tâhir** Bey'in fikirlerine göre gene **Sa'îd** Efendi'dir.

TARİH YAZARLARI DİZİNİ

— A —

Abbeddîn b. Abdurrahmân (Sivâsî): 268
Abdî : 134 n.1, 239
Abdî Çelebi : 134 n.1, 135
Abdîzade Hüseyin Hüzameddîn : 382 n.1
Abdülazîz Bağdâdî : 5
Abdülazîz - Kara Çelebizâde : 114, 224
Abdülbâkî - Sa'dî : 283, 307
Abdülcelîl : 265 n.1
Abdulgaffâr b. Hasan : 306
Abdulganî : 132, 186
Abdülfettâh Şevket : 342 n.2
Abdülhak Hâmid Bey : 391
Abdülhak Mollâ : 381 n.4, 385 n.3, 390
Abdulheyy (Kâfzâde) : 171
Abdulkâdir : 9 n.2, 206
Abdülkâdir b. Emir Kîsûdâr : 96 n.2
Abdulkâdir (Kâdirî) : 205, 206
Abdülkebir Latîfî : 108 n.4, 195 n.1, 448
Abdulkerîm : 100
Abdulkerîm B. Abdurrahmân : 266
Abdulkerîm b. Sinân Akhisârî : 96 n.2
Abdulkerîm b. Muhibbeddîn : 207
Alâeddîn el-Kutbî : 207
Abdullâh Efendi : 265 n.1
Abdullâh, Abdî (Sarı) : 227
Abdullâh Berî Efendi : 373
Abdullâh Çelebi (Rıdvan Paşazâde): 194
Abdullâh Hulûsî Efendi : 396 n.1
Abdullâh B. İbrâhîm : 256
Abdullâh, İsâzâde : 304
Abdullâh Mehmed b. Mehmed : 265
Abdullâh Nâ'ilî Paşa : 305, 306
Abdullâh B. Selâheddîn (Şeyh-Abdullâh b. Selâh (eddîn) b. Dâvûd b. Alî b. Dâ'î) : 149
Abdullâh b. Vehb : 335
Abdullatîf (Latîfî) : 39, 123, 165, 340 n.1
Abdüllâtif b. Ahmed, İzzîzâde : 340 n.1
Abdullatîf Subhî Paşa : 400, 414
Abdulmuhsin : 50 n.2
Abdulvahhâb el-Hanefî : 237
Abdurrahîm Abbâsî : 108 n.4
Abdurrahîm Muhib : 360, 370
Abdurrahmân : 84
Abdurrahmân Abdî Paşa : 250, 267 n.1, 312 n.1
Abdurrahmân b. Abdullâh (Gubârî) : 103
Abdurrahmân b. Hasan el-Cebertî : 370
Abdurrahmân Eşref : 300
Abdurrahmân (Hibrî) : 234
Abdurrahmân B. Muhammed B. Alî b. Ahmed El-Bistâmî : 18
Abdurrahmân Münîb-Râzîzâde: 287
Abdurrahmân b. Mustafâ : 108 n.3
Abdurrahmân b. Nasr b. Abdullâh 358
Abdurrahmân Şeref : 130, 418, 421, 439

Abdurrezzâk Bâhir Paşa : 335, 373 n.1
Abdurrezzak b. İshak : 317
Abdurrezzâk Nevres : 322, 328
Abdussamed B. Seyyidî Alî : 65
Âdil : 25
Âgehî Mansûr Çelebi : 77
Ahdî : 448
Ahizâde Abdulhalîm : 189
Ahmed : 101, 340
Ahmedî : 12, 14, 15
Ahmed B. Abdulhalîm (Şârih Ul-Menârzâde) : 209, 269
(Hacı) Ahmed b. Abdullâh : 384
Ahmed b. Ahmed Cilânî : 31, 33
Ahmed b. Alî El-Manînî : 318
Ahmed b. Alî b. Ahmed Nureddîn (İbn Zünbül) : 63
Ahmed b. Ebi'l-Hasan Alî b. Ahmed Nureddîn el-Mahallî eş-Şâfi'i b. Zünbül er-Rammâl : 63
Ahmed b. Hemdem (Kethüdâ) : 179 n.4
Ahmed b. İbrâhîm-Resmî : 126, 337
Ahmed b. İlyâs : 275 n.3
Ahmed b. Mahmûd : 341 n.1
Ahmed b. Mehmed b. Alî : 122
Ahmed b. Receb : 287, 291, n.1
Ahmed b. Sa'deddîn El-Gumrî el-Osmânî : 170
Ahmed b. Şa'bân : 288, 291
Ahmed b. Şemsî (Ahdî) : 124
Ahmed b. Ya'kûb : 229
Ahmed b. Yûsuf el-Karamânî (Ebul'abbas b. Sinân Yûsuf b. Ahmed) : 157, 204
Ahmed b. Yûsuf b. Muhammed Fîrûz : 103 n.1
Ahmed b. Zeynî Dahlâm : 101
Ahmed Âsım : 369, 371
Ahmed Azmî Efendi : 358
Ahmed Behâeddîn Cizyedârzade : 350
Ahmed Câvîd : 280, 341, 387
Ahmed Cevâd Paşa : 415, 430
Ahmed Cevdet (Efendi) Paşa : 152, 309, 373, 375 n.3, 386, 408, 418
Ahmed Da'î : 14, 15
Ahmed Dürrî Efendi : 307, 354
Ahmed Ferîdûn : 28, 228
Ahmed Hâfız : 336, n.2
Ahmed Hasan Beyzâde : 192
Ahmed (Hamdî) : 200
Ahmed Hasîb-Mü'mînzâde : 312
Ahmed Hilmî : 395
Ahmed Hilmî (Hocazâde) : 430,
Ahmed Hilmî (Şehbenderzâde) : 431
Ahmed Kâmil Efendi : 383
Ahmed Lutfî : 417
Ahmed Lutfî b. Hacı Hasan : 311 n.1
Ahmed b. Lutfullâh-Müneccimbaşı 258
Ahmed Midhat : 423
Ahmed B. Muhammed B. Abdullâh (İbn Arabşâh) : 22
Ahmed b. Muhammed : 247
Ahmed Nedîm : 258
Ahmed Paşa-Nişâncı : 324
Ahmed Pare-parezâde (Hezâr Pare) 93
Ahmed Râşid, el-Hâcc - 128, 408
Ahmed Râşid Paşa : 407, 427
Ahmed Refîk : 3 n.1, 181, 231, 446
Ahmed Resmî Efendi : 357, 358, 383
Ahmed Rif'at : 280, 389
Ahmed Rif'at-Yağlıkçızâde : 408
Ahmed Rif'at b. İsmâ'îl : 394
Ahmed Sâ'ib : 436
Ahmed Sinân-Bihiştî : 35 n.1
Ahmed-Sipâhîzâde : 238 n.1

Ahmed Şemsî Paşa : 150
Ahmed Tâ'ib : 319
Ahmed Tevhîd : 3 n.1, 5, 334, 414
Ahmed Vâsıf : 328, 329, 330, 343 n.3, 348, 358, 364, 383
Ahmed Vefîk : 41, 116, 157, 204, 223, 405
Ahmed Vehbî : 371
Ahmed Ziyâeddîn-Eşrefzâde : 340 128, 129
Ak Kâdîoğlu : 275, n.3
Akhisarî : 159
Âkif Paşazâde Mehmed Nâ'il : 386
Akşemseddîn Mehmed b. Hamza : 31 n.4
Alâeddîn : 37
Alâeddîn Alî : 134
Alâeddîn Alî b. Emrullâh : 154
-lâeddîn Alî b. Kâdi Sa'dî : 85
Alâeddîn Alî b. Mehmed : 18
Alâeddîn Ali el Kuşçi : 31 n.5, 33
Alâeddîn Sâbit : 336, 336 n.1
Alay-beyizâde Şeyh Mehmed : 338 n.3
Alî : 4, 12, 14, 15, 29 n.1, 30, 32 32 n.7, 42, 48, 58, 83, 97, 102, 109, 131 n.2, 168, 183, 212, 258, 406, 449
Alî Bey : 3 n.1, 41, 58, 90, 234 ve 234 n.1
Ali Ağa, Hacı : 358
Alî Ağa : 272, 383
Alî b. Bali (Munuk Ali) : 96, 125
Alî b. Mehmed : 209
Derviş Ali : 134
Alî Efendi : 286
Alî Cevâd : 432
Alî Çelebî Rahîkî : 265
Alî Dede B. Mustafâ : 133, 210
Alî Emîrî : 34, 90, 92 nl 220, 331 n.1, 437
Alî Enver : 239, 447
Alî Haydar Midhat : 429 n.1
Alî Hüseyin : 208
Alî Nâmık Efendi : 428
Seyyid Ali (Nazmî) : 274, 360
Alî Râ'if Efendi : 379
Alî Râzî : 423, n.2
Alî Rızâ Seyfî : 422 n.1
Alî Sâti : 344
Alî Su'âvî : 216
Ali Şevkî Efendi : 392
Alî Zünbül : 63
Âkif Paşa : 433 n.1
Âmir b. Muhammed Eddu'âmî : 128, 129
Arabacıbaşı : 292
Arabzâde Hasan : 286
Arabzâde Sâlih : 286
Ârîf : 4, 146
Ârif Bey : 326 n.1, 367
Ârîf Dede : 127 n.1
Ârif Hikmet : 218, 360 n.5
Ârifî : 61 n.2, 97, 167
Arpa Emînizâde : 296
Âsım Efendi : 368, 376, 410
Âşık Alî : 245
Âşık Çelebi : 67 n.1, 77, 127, 447
Âşıkî : 38
Âşık Mehmed b. Alî : 77
Âşıkpaşazâde : 11, 38, 42, 49, 446
Atâ'î : 85, 96 n.2, 105, 111, 165 n.2, 188, 190 n.3, 292, 347
Atâ Melik Cuveynî : 52
Atâullâh Mehmed, Şânîzâde : 375, 376
Atâzâde : 189 n.2
Âtıf Efendi, Defterdâr 342
Âtıf Mehmed : 423
Ayâs, Paşa : 89
Aynî : 284, 287, 292, 297, 298, 304
Ayn-i Alî (Müezzinzâde): 130 nl. 155

Âzim : 172 n.3
Azîz b. Ardeşîr : 5
Azîz Efendi : 203 n.1
Azmîzâde Mustafâ-Hâletî : 175

— B —

Bâdî Ahmed Bey : 235, 236, 332, 422
Bağdâdî Abdulfettâh Şefkat : 280
Bahtiyârzâde Çelebi : 265, n.1
Bahtiyârzâde Hüseyin : 265 n.1
Bakırcı Mehmed Râşid : 289, 340 n.1
Bakkâlzâde Defterdâr Hacı Sarı Mehmed Paşa : 272 n.3
Balâtzâde Mehmed Kemâl : 91 n.1
Baldırzâde : 288
Bandırmalızâde Seyyid Ahmed Münîb : 344 n.1
Bedreddîn el-Konevî : 39
Behcetî Hüseyn : 241
Beyâtî Şeyh Mahmûd : 34
Bihişti Ahmed : 42, 49 n.1
Bosnalı Mehmed Tâhir : 442 n.1
Boşnak İsa Efendi : 304 n.1
Bostancı başı Hacı Ali Ağa : 333
Burhâneddîn İbrâhîm b. Ahmed b. Mehmed : 5, 232 n.1
Bursalı Mehmed Tâhir : Bkz. Mehmet Tâhir

— C —

Ca'fer Çelebi : 57
Ca'fer Çelebi-Zâde : 9 n.5
Câfer Hisârî : 30 n.2
Ca'fer (İyânî) : 136
Cârullâhzâde Beyânî Mustafâ : 154
Celâleddîn : 113
Celâleddîn Mahmûd Paşa : 265
Cemâleddîn Alî b. Yûsuf el-Kıftî : 4. n.4
Cemâleddîn Mehmed : 81
Celâlpaşazâde : 113, 114
Celâl oğlu Sâlih : 112 n.2
Celâlzâde Mustafâ Çelebi : 113, 115
Cem Sa'dîsi : 35
Cemâleddîn : 97 n.1, 106 n.1 185, 386, n.1
Cemâleddîn Mehmed Kârslızâde : 81, 387
Cemâleddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Allân : 199
Cenâbî : 34, 120, 157, 201, 204, 215, 252
Cenâbî Efendi : 369
Cesirî : 66
Cevherî 19
Cevrî : 59, 236
Cizyedârzâde-Ahmed Behâeddîn : 350

— Ç —

Çatalcalı Alî Efendi : 312
Çelebi Efendi el-Âkî : 308 n.1
Ceşmî : 142
Çeşmîzâde Mustafâ Reşîd : 330
Çivizâde Mehmed Efendi : 161

— D —

Derûnî : 61 n.2
Dervîş Rûmî : 15, 147 n.3
Derviş Hasan-i Rûmî : 158 n.1
Dilâver Ağazâde Ömer Efendi : 280, 319 n.1
Dimişkî : 152
Dülgerzâde (Dülekzâde) Mehmet b. Alî : 104 448

— E —

Ebû Bekir : 162 167, 383
Ebû Bekir b. Behrâm : 217, 219, 248
Ebû Bekir Râtib : 359
Ebu'l-Fazl Mehmed : 52, 54, 106
Ebul-fidâ : 111

Ebu'l-fidâ Ismâ'îl : 17 n.3, 153
Ebu'l-heyr Mehmed Çelebi : 47, 262
Ebu'l-hayr İsâmeddîn : 94 n.1
Ebû İshak (Hoca-i Cihan) : 74
Ebu's-su'ûd : 105, 121, 137, 154
Ebû Tâhir Mehmed : 14
Ebû' z-ziyâ Tevfîk : 204, 411 n.4
Edîb, Mehmet Emîn : 364, 410
Eflâtun : 181
Eflâtûn Şirvânî : 98, 98 n.1
Elvân Çelebi : 38
Emîn b. Hasan el-Hulvânî : 276 n.6
Emîr Buhârî : 415
Emrullâh Mehmed b. Sîrek Muhyîeddin : 96 n.2
Enverî : 331, 332, 351, 363, 364, 365, 410, 445
Sa'dullâh Enverî : 348
Es'ad : 410
Es'ad Efendi : 5 n. 8, 286, 386, 387, 411
Es'ad Gâlib Dede : 347
Esîrî : 98
Eşrefzâde Şeyh Ahmed Zıyâeddîn : 289, 340 n.1
Evliyâ Çelebi : 32, 42, 50, 69, 77, 159, 167, 179, n.1, 241, 242, 244, 353
Eyyub Sabrî Paşa : 404
Eyyubî : 72

— F —

Fahreddîn (Şeyh) : 289, 340 n.1
Fâhrîzâde Seyyid Abdullâh : 316 n.1
Fârisî : 21, 21 n.2, 22
Fatîn, Dâvûd : 299, 343 n.1, 379, 386 n.1, 389,
Fâzıl Bey : 289 n.2
Fehîm Süleymân : 381 n.3
Ferdî : 92
Ferîdûn, Ahmed : 57, 86, 118, 119, 196, 398, 448
Fethullâh Ârif : 97, 98, 180
Fevrî (Mollâ Ahmed b. Abdullâh):85
Feyz Efendi : 285
Feyzullâh : 270, 283
Feyzullâh Lutfî : 372 n.1
Fındıklı Mehmed Ağa : 221, 277
Fındıklı Süleymân : 217
Firdevsî Rûmî : 35
Fîrûz Bey : 54
Fîrûzâbâdî : 369

— G —

Gâlib Dede : 347 n.1
Gâlib Sa'îd Mehmed Paşa ; 360
Gazâlî : 136, 418, 431
Gazâlî Mehmed (Deli Birâder) : 80
Gelenbevî : 150
Gıyâseddin Nakkaş : 320
Gümrükçü Hüseyin Paşazâde Mustafâ : 303

— H —

Hacı Alî : 187
Hacı Kafla : 5, 11, n.1, 13, 31, 31, 32 n.7, 34, 87, 110 n.2, 122, 152, 249, 251, 269, 278, 293, 309, 319, 323, 325, 334, 382, 396, n.2, 406, 433, 436
Hacı Halil -Ağa : 305
Hadîdî : 67, 71, 212
Hâfız Hüseyin : 94
Hâkî : 61 n.2
Hâkim Efendi : 329
Hakimeddîn İdrîs b. Husâmeddîn Ali El Bitlîsî, Bkz. İdrîs Bitlîsî :
Hâletî (Azmîzâde Mustafâ) : 85
Halîl Edhem Bey : 3 n.1,5 n.8, 57, 209 n.1
Seyyid Halîl b. Hasîb : 265 n.1

Halîl Nûrî : 305, 351, 365, 410
Halim Giray : 372, 411
Hâlis Efendi : 56
Hamîd'li Karaca Ahmed : 96 n.2
Hamzavî : 14
Hanîfzâde : 237, 256, 257, 260 n.1, 272, 272 n.3, 279, 285, 288, 289, 291, 299, 300, 301, 302, n.1, 309, 314, 319, 321, n.1, 326, 345, 346, 347, 355 n.1
Hanîfzâde Ahmed Tâhir : 218
Harîrî Abdülcelîl Çelebi : 71
Hasan Ağa : 238
Hasan b. Hüseyn B. Ahmed b. Tûlûn : 66
Hasan Behcetî : 329, 331, 348
(Hacı) Hasan b. Bahtîyâr : 265 n.1
Hasan Beyzâde : 212, 450
Hasan Çelebi (Kınalızâde) : 153, 449
Hasan Çelebi : 265 n.1
Hasan - Esîrî : 290
Hasan Fasihî : 285
Hasan, Giridî : 335
Hasan Hükmî : 185
Hasan B. Hüseyin : 62
Hasan İzzet : 362
Hasan Kadrî : 433 n.1
Hasan (Kâfî) : 159
Hasan b. Yûsuf : 330, 331
Seyyid Hasîb : 312, n.1
Hasîb : 396 n.1
Haşmet : 322, 328
Hatibzâde (Muhyieddîn Mehmed b. Kâsım. b. Ya'kûb) : 77
Hâtifî : 84
Hâverî : 20
Hayâlîzâde İbrahîm b. Mehmed : 31 n.4
Hayâtî : 61 n.2
Haydar (Nigârî) : 73
Haydar Çelebi : 35 n.1, 57
Hayreddîn : 88
Hayrî : 236
Hayrullâh : 390, 392
Heylî : 238 n.2
Hibetullâh : 329
Hibrî Çelebi : 332, 333, 422
Himmetî Efendi : 364
Hizânî : 98
Hızr b. Abdullah b. Murâd b. Mehmed : 314 n.1
Hoca-i Cihân : 74
Hoca Hüseyn : 158
Hocazâde Mehmed Ârifî : 167
Hudâ'î : 167 n.2
Husâmeddîn : 51
Husâmî : 146
Hüseyn b. Abdulhalîm : 282
Hüseyn b. Alî : 87 n.2
Hüseyn b. İsmâ'îl : 344
Hüseyn b. Mehmed b. el-Hasan : 98
Hüseyin b. Sad'î : 174
Hüseyn b. Safer b. Abdullâh : 173 n.1
Hüseyn b. Sultân Ahmed : 74 n.2
Hüseyin Çelebi (Nisârî) : 232
Hüseyîn Hezârfenn : 4, 240 n.3, 251, 255 n.2
Hüseyn Husâmeddîn : 279
Hüseyn Kâmî : 240 n.1
Hüseyin Namık : 11 n.1
Hüseyn Nazmizâde : 274 n.1
Hüseyin Paşazâde Mîr Mehmed : 286
Hüseyn Râmiz-Arabzâde : 343
Hüseyn Şâkir : 296, 303, 326
Hüseyn Tuğî Çelebi : 173
Hüseyn Vecîhî : 229, 269, 311
Hüseyn Vehbi : 286, 297
Hüsrev : 73, 75 n.3
Hüsrevzâde Mustafâ : 101

— İ —

İbâdî : 66 n.2
İbn Abdurrezzâk (Abdurrahmân b. İbrâhîm) : 260 n.1
İbn Alî : 4
İbn Arabşâh : 274, 274 n.2
İbn Bîbî : 8, 9, n.5
İbn Ebi's-Surûr : 162 n.1
İbn el-Emîn Mahmûd Kemâl : 15, 142, 144, 145 n.2, 148, 197 n.1, 305, 327, 390 n.2, 423, n.1, 417, 442
İbn el-Nâtık (Bursalı Ârif Efendi) : 179 n.3
İbn el-Verdî : 17 n.3, 33
İbn Zünbül : 63, 178, 198
İbrâhîm : 59, 270
İbrâhîm Agâh Paşa : 453
İbrâhîm b. Abdülbâkî (Uaşkîzâde) : 283
İbrâhîm b. Ahmed : 96
İbrâhîm b. Ebî Bekr : 229
İbrâhîm b. Edhem : 158
İbrâhîm b. Mehmed (Hayâlîzâde) : 31 n.4
(Şeyh) İbrâhîm b. Muhammed b. İsâ (Meymûnî) : 179 n.2
İbrâhîm b. Süleymân - Nihâlî : 319
İbrâhîm b. Vâsıf Şah : 32 n.7, 135
İbrâhîm Edhem Bey : 413
İbrâhîm Mülhemî : 180
İbrâhîm Na'îmeddîn : 305
İbrâhîm - Nazîr : 332
İbrâhîm Peçevî : 67, 136, 211
İbrâhîm Sırrî : 257, 311
İdrîs Bitlîsî : 11 n.1, 51, 106, 109 n.1, 307
İlmî Ahmed : 286
İlyâs (Alî el-Arabî İlyâs) : 33
İlyâs b. Hızır (Uzun Firdevsî) : 35
İmâmzâde Es'ad : 344, 386
İrfân Bey : 384 n.4
İsâ b. Lutfullâh : 193, 450
İshak b. İbrâhîm : 60,. 446
İshak Çelebi : 60, 61
İshak Efendi - Medhî : 286
İshak Fakîh : 11
İsmâ'îl Âsım Efendi : 296
İsmâ'îl Âsım (Küçükçelebizâde) : 320
İsmâ'îl b. İbrâhîm (Beliğ-i Brûsevî) : 39 n.4, 210, 224, 225, 288, 340 n.1
İsmâîl b. Mehmed : 260 n.1
İsmâ'îl Galib Edhem : 413
İsmâ'îl Hakkı : 421 n.1
İsmâ'îl Ziyâeddîn - Ziyâî : 327
İsmet Efendi : 293, 314, 346 n.2
İsmet b. Osmân : 416
İzzet Mollâ : 411
İzzî : 365, 382
İzzîzâde Şeyh Abdullatîf : 289

— K —

Kâdî-i Bağdâd (Kıvâmeddîn Yûsuf) : 51
Kâfzâde Abdulheyy : 171, 172, 288
Karabaşzâde Ahmed b. Mehmed : 301 n.1
Karaçelebizâde : 226, 269
Karaçelebizâde Abdul'azîz (Bkz. Abdülaziz Karaçelebizâde)
Kara Çelebizâde Husâmeddîn : 220
Karamânî Mehmed Paşa: 27, 28, 52,
Katib Çelebi: Bk. Hacı Kalfa
Kemâl (Sarıca Kemâl) : 37
Kemâl : 180
Kemalî : 165
Kemal Paşazâde Şemseddin Ahmed B. Sultân B. Kemal Paşa : 54, 68, 387, 438

Kemaleddîn Abdurrezzâk b. Celâleddîn İshak : 321
Kemâl Re'is : 56
Keşfî Mehmed Çelebi : 57
Kınalızâde : 58, 67 n.1, 127
Kıvâmeddîn Yûsuf (Kâdî-i Bağdâd): 51
Koca Nişancı Bkz. Celâlzâde Mustafâ :
Koçi Bey : 59, 160, 198, 406, 450
Köprülüzâde Âkil Bey : 192
Küçük Çelebizâde İsmâ'îl Âsım : 286, 294
Küçük Sa'îd Paşa : 428
Kâdî Hüseyn : 98
Kutbeddîn : 99
Koca Hüseyn : 204

— L —

Lami'î : 289 n.2
Lârî : 68 n.2, 106, 139
Latîfî (Abdullatîf): 30 n.2, 67 n.1 123
Lebîb : 329 n.3
Lebîbî : 29
(Seyyid) Lokman : 67, 181, 184
Lutfî Paşa : 49, 89, 168 n.1, 255
Lutfi Beyzâde Mehmed b. Mustafâ: 96 n.2
Lutfî Efendi : 440
Lutfullâh : 193 n.1

— M —

Mahmûd Bey : 182
Mahmûd b. Abdullâh : 267
Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ (Aynî): 285
Mâhmud b. Mehmed : 17 n.3
Mahmûd b. Mehmed b. Dilşâd : 17 n.3
Mahmûd el-Âlûsî : 237
Mahmûd Çelebi : 292
Mahmûd Kemâl Bey (Ibn'ül Emîn): Bkz. İbn el-Emîn Mahmûd Kemal
Mahmûd Lebîb : 260 n.1
Mahmûd Râ'if : 374 n.2
Mahmûd Sâbit : 336
Mahmûd Şevket Paşa : 416, n.1
Mahremî : 72
Malkoçoğlu Bali Bey : 47, 141
Mansûrîzâde : 285
(Seyyid) Mehmed : 56
Mehmed Abdullâh, Musâzâde : 330
Mehmed Abdurrahmân (Şeyhzâde): 246
Mehmed Afvî : 291
Mehmed Âkif : 317
Mehmed Âkif Paşa : 388, 402
Mehmet Ârif : 3n.1, 29, 35 n.1, 131 290 n.1
Mehmed Ârif- Tüfenkçi Bâşı : 379
Mehmed Âsım (Sirekzâde) : 172 n.3
Mehmed Âşık b. Alî : 96, 289 n.2
Mehmed Âşık b. Ömer b. Bâyezid: 96, 152
Mehmed Âşık B. Ömer el-Hâfiz el-Rûmî el-Hanefî : 170
Mehmed Âtıf Efendi : 423 n.1
Mehmed Bahâeddîn- Dâyezâde : 396
Mehmed b. Abdulazîz (Vucûdî) : 158
Mehmed b. Ahmed Mîrzâ : 246
Mehmed b. Ahmed (Nerkesî) : 190
Mehmed b. Ahmed (Nişâncızâde) : 165
Mehmed b. Ahmed (Teşrîfâtîzâde): 255
Mehmed b. Dervîş Mehmed (Senâ'î) 202
Mehmed b. Hüseyin b. Nasûh

Miskâl : 223
Mişkât el-envâr : 136
Miyâr ül-düvel ve misbâr ül-milel : 290
Mizân el-hak fî ihtiyâr el-ahak : 222
Mohaçnâme : 70, 112
Mora ihtilâli tarihçesi : 359 n.4
Mucâhede-i Milliye : 426
Mucmelet ül-vecîze : 263 n.1
Mücmil ül-tûmâr : 181
Mufassal tarîh-i kurûn-i cedîde : 424
Muhabbetnâme-i Urfî : 333
Muhâderât : 393
Muhâderet el-evâ'il- ve-musâmeret el-evâhir : 133
Muharebât-i bahriyye-i Osmâniyye: 432 n.1
Muhârebât-i Macaristân : 306
Muhârebât-i meşhûre-i İslâm : 381 n.4
Muhtasar tarîh-i Ayâ Sofya : 31
Muhtasar tarîh el-beşer : 111
Muhtasar el-tarîh : 85
Muhtasar tarîh-i Osmânî : 332
Muhtasar târih-i umûmî : 395
Muhtasar zeyl-i Atâ-î : 347
Mukaddime : 53, 233, 411, 417
Mukaddimet el-edeb : 308 n.1
Mukaddime-i hâtırât : 429
Mukaddime-i kavânin-i teşrifât : 305
Mükemmel Osmânlı tarîhi : 433
Mülûk-i Dânişmendiyye târihi : 5 n.7
Münşe'at : 119, 262, 280, 308 n.1
Münşeât-i Fethnâme-i Kara Boğdan : 74 n.1
Münşa'ât veya Mekâtib : 168
Münşa'ât es-Selâtin : 28, 57, 86, 118, 398
Münşâ ül-inşâ : 148
Müntehabât-i Evliyâ Çelebi : 244
Müntehabât-i meşârî ve ebyât : 443
Murâdnâme : 17 n.4, 188
el-Mutahhar : 193 n.1
Muzekkirât-i Midhat Paşa : 429 n.1
Muzhir el-takdîs bi-zehâb Devlet el-Fransîs : 370

— N —

Nâdiret ül-mehârib : 147, 449
Nâdiret el-zamân fî tarîh el-Yemen: 126
el-Nahc el-sülûk fî siyâset el-mülûk: 358
Nahlistân tarab fî mahâsin arz el-Arab : 246
Nail el-reşâd fî emr el-cihâd : 298
Nakd'ül-tevârîh : 408
Nâme : 331
Nasihat ül-mülûk targîbân li-hüsni'l sülûk : 228 n.1
Nasihâtnâme : 168 n.1
Nasihât es-Selâtîn : 147
Natr al-nâzirîn ve-makbûl el-hâtırîn: 131 n.2
Nazm el-sülûk : 19, 20
Nesâih-i mülûk : 136
Nesâih ül-vüzerâ ve'l-ümerâ : 272
Neşrî Tarîhi : 43
Netâ'ic ül-vukû'ât : 403
Neticet ül-vekâ'i : 380, 380 n.2
Neticet el-fiker fî haber medînet seyyid el-beşer : 260 n.1
Nevâbig el-kelim : 336, 366
Nevâdir el-ahbâr ve menâkıb el-ahyâr : 66, 95
Nevâdir-i eslâf : 438, 439
Nizam ül-atîk fî bahr ül-amîk : 378
Nizâm ül-düvel : 261
Nizâm el-tevârîh : 107, 110
Nucûm el-zâhire fî mulûk Misr ve'l-Kâhire : 335

Nuhbet-i Sa'îdî : 324
Nuhbet ül-tevârîh ve'l-ahbâr : 200, 450
Nuhbet ül-vekâ'i : 421
numûne-i edebiyât-i Osmâniyye : 204
Nurnâme : 136
Nusretnâme : 131 n.2, 141, 145
Nusret el-İslâm ve's-Surûr fî tahrîr atlas mâyûr : 249
Nüzhat el-ebsâr ve cuhaynat el-ahbâr : 163
Nüzhet el-ahbâr : 119, 196
Nüzhet ül-ahbâr fî tercemet hilyet ül-ahyâr (mecma'ül-ahbâr fî ta'rîf ül-ahyâr) : 288
Nüzhet el-ahbâr fî icmâl sefer Zigetvâr : 196
Nüzhet el-nâzirîn fî tarîh men veliye min el-hulefâ ve'l-Selâtîn : 176
el-Nüzhat el-seniyye fî zikr el-hulefâ ve'l-mulûk el-Mısriyye : 66

— O —

Oğuzname : 8, 9, 34
Osmânlı Mü'ellifleri : 442
Osmânlı ve tarîh edebiyât mecmûası : 438
Osmânlı tarîhi : 402, 423, 434
Osmânlı Vilâyeti-i Şarkiyyesi : 439
el-Okiyânus el-basît li tercemet'ül kâmus el-muhît : 369

— P —

Paşanâme : 179
Pendnâme : 251 n.4

— R —

Ravh el-rûh fîmâ hadasa ba'd al-mi'a al-tâsi'a : 193, 407
Ravnak el-Saltana : 220
Ravz el-ahyâr : 77
El-Ravz el-bâsim fî ahbâr men mezâmin el-avâlim : 177
el-Ravz el-hasan fî ahbâr siyer mevlânâ sâhib el-sa'âde el-bâşâ Hasan fî eyyâm Vilâyetehi bi-iklîm el-Yemen : 129
El-Ravz el-nâdir (nâzir) fî ahbâr el-emîr İzzeddîn : 129
el-Ravz el-nesim ve'l-durr el-yetîm fî manâkıb el-Sultân İbhrâhîm: 158
Ravzet ül-Alî (Futûhât-i Alî şehîd Paşa der Mora) : 272 n.2
Ravzet ül-Aziziyye : 394
ravzet ül-ebrâr : 225
Ravzet ül-enfus fi'l-tarîh : 325
Ravzet-i evliyâ : 210
Ravzet el-huseyn fî hulâsat ahbâr el-hâfikeyn (Tarih-i vekâ-i) : 269
Ravzet ül-kâmilîn : 265
Ravzet el-mi'mâr : 335
Ravzet ül-muflihîn : 340 n.1
Ravzet el-safâ : 91 n.1 317
Ravzet el-Selâtîn : 324
El-Ravzet el-zehiyye fî vulât Misr ve'l-Kâhire el-Mu'izziyye : 207
Rehnumâ-i inkılâb : 436
Resâ'il-i Siyâsiyye : 269
Revâbit ül-ükûd : 360 n.5
Revâniyye : 184
Risâle fî binâ-i Ayâ Sofya ve Kal'e-i Konstantiniyye : 34
Risâle-i Guzât (Gazât ?) : 83
Risâle fî fezâ'il-i gazevât ve-feth-i Cezire-i Kıbris : 127 n.1
El-risâle el-fethiyye el-Râdûssiyye : 84
Risâle-i Koçi Bey : 203
Risâle-i manzûme : 36 n.2
Risâle-i mi'mâriyye : 136

Risâle-i Süleymâniyye : 83
Risâle-i Tatarlar : 85
Risâle-i Vahîd Efendi : 378
Risâle-i vazîfe - horân-i merâtib-i bendegân-i âl-i Osmân : 156
Riyâz-i belde-i Edirne : 235, 422
Riyâz ül-muhtâr : 411 n.3
Riyâz el-Şu'arâ : 195
Riyâz ül-ulemâ : 346
Rumûz ül-Künûz : 19 n.2
Rûsiyâ Seferi : 338 n.2
Rûznâme : 129

— S —

Sâdovâ muhârebesine kadar muhtasar tarîh-i askerî : 416
Sadırâzam Ayâs, Lutfî ve Rüstem Paşaların Tarihleri : 88
Sahâ'if ül-ahbâr : 188 n.2, 258
Sa'îd Paşa'nın hatırâtı : 430
Sa'îd Paşa'nın Kâmil Paşa hatırâtına cevâpları : 430
Sâkinâme : 35, 172
Sâlihîyye (vefeyâtnâme) : 350
Es-Seb es-seyyâr fî ahbâr mülûk ül-Tâtâr : 308
Santraçnâme : 36
Saltuknâme : 179 n.1
Sefâretnâme : 360
Sefâretnâme-i Fıransa : 377
Sefaretnâme-i İrân : 312
Sefernâme-i hayr : 385 n.3
Sefîne-i Mevleviyye : 296
Sefînet es-şu'arâ : 381 n.3
Sefirler ve-şehbendefrler : 353
Es-Sefînet er-râsiyye fî tarîh Amâssiyye (Amasya Tarihi) : 382 n.1
Sefîinet er-rü'esâ : 339 n.4, 373, 386 n.1
Selâtinnâme : 37
I. Selim'in Ruznâmesi : 57
Selîmînâme : 59
Selîmnâme : 54, 55, 57, 58, 60, 61, 68, 102, 108, 109, n.2, 114, 128, 137, 148 n.5, 183, 198, 447, 449
Semâ'hâne-i Edeb : 447
Semerât ül-fevâid : 228 n.1
Selîmiyye : 300
Serâ'ir-i Siyâsiyye ve tehavvulât-i esâsiyye : 429 n.1
Seyâhatnâme : 159, 179 n.1, 241, 353
Sibyân-i nâfi terceme-i burhân-i kâti : 369
Sicill-i Osmânî : 419
Sifât ül-Harameyn : 134 n.1
Sikkenâme : 244
Silihdâr Tarîhi : 278
Silahşûrnâme : 36, 75 n.3
Silistre muhâsarası : 336 n.1
Silsilenâme : 10, 34, 79 n.2
Silsilet ül-hattâtîn : 346 n.1
Silk ül-le'âl : 313
Siyâsi Girid Tarîhi : 240 n.1
Siyâsete müte'allik asâr-i İslâmiyye : 443
Siyer-i enbıyâ-i İzâm ve ahvâl-i hulefâ-i kirâm ve menâkib-i Selâtîn-i Osmân : 115
Siyer el-kebîr : 374
Siyer-i Nebî : 328
Siyer-i Veysî (zeyl-i Siyer-i Veysî) : 168, 262
Solakzâde tarihi : 273, 279
Son Osmânlı- Rûs muhârebesi : 436
Subhat el-ahbâr ve-tuhfet el-ahyâr : 78
Sullam el-vusûl ilâ tabakât el-fuhûl: 218
Süleymânnâme : 35 n.1, 36, 50, 59, 67, 84, 92, 104, 118 n.2, 226

I. Süleymân'ın tarihi : 83 n.2
Süleymân'a kadar Osmanlı Hanedânı tarihi : 83 n.2
Süleyman'ın Siklos, Gran (Estergon) ve Stuhlweissenburg'a (Stoni Belgrad) karşı seferleri : 87
Sûrnâme - (Sûrnâme-i Hûmâyûn): 123, 297
Sûrnâme (vilâdetnâme) : 329, 329 n.3

— Ş —

Şâhnâme : 9, 30, 61 n.2, 72, 110, 132, 165, 180, 186, 286 n.4
Şâhnâme-i humâyûn : 185
Şâhinşâhnâme : 183, 187
Şâhnâme-i Sultân Murâd : 117
Şâhnâme fî hakk Sultân Murâd râbi : 188
Şâhnâme-i âl-i Osmân : 183
Şâhnâme-i Sultân Süleymân ve feth-i kal'eyi Zigetvar : 83 n.2
Şakâ'ik el-nu'mâniyye : 12, 77, 126, 189, 389, 417
Şakâ'ik el-nu'mâniyye fî'ulemâ el-devlet el-Osmâniyye : 94
Şecâ'etnâme : 131
Şecere-i mulûk u'selâtîn : 110
Şefîknâme : 265 n.2
Şehr-engîz : 289
Şemâ'il-i Tirmizî : 152 n.1
Şerefnâme : 51, 246,
Şifâ el-kulûb ve-likâ al-mahbûb : 131 n.2
Şumûs el-bevâzig fî idâ''e müşkilât el-nevâbig : 336

— T —

Tabakât el-memâlik ve derecât el-mesâlik : 113, 114, 448
el-Tabakât el-seniyye fî terâcim el-Hanefîyye : 281 n.1
Tabakât-i terâcim : 389
Tâc ül-tevârih : 17 n.5, 67, 105, 138, 162, 180, 183, 192, 351 n.1
Tahkîk el-ferah ve'l-amân ve'l farac li-ahl el-imân bi-devlet el-Sultân Selîm b. Süleymân : 103
Tahkîk ve tevfîk : 317
Tahmis-i Kaside-i burde : 285
Tahniyet ehl el-islâm bi-tecdîd beyt allâh el-harâm : 179 n.2
Takvim el-buldân : 153
Takvîm el-edvâr : 411, 412
Takvîm ül-tevârîh : 216, 293, 384 433
Takvim'i vekâ'i : 384, 418
Tarîh : 75, 122, 142, 188, 211, 294, 297, 298, 353
Tarîh-i Abdullah : 264
Tarîh-i Ahmed Cevdet (vekâ'i-i devlet-i Aliyye) : 412
Tarîh-i Sultân Ahmed Hân ve Mustafâ Hân : 271 n.1
Tarîh-i fâtih-(i Mora) Şehîd Alî Paşa : 272 n.2
Tarîh-i Askerî-î Osmânî : 416
Tarîh-i binâ-i Âya Sofya : 4, 33 n.9
Tarîh-i Bağdâd : 200 n.1
Tarîh-i feth-i Bağdâd : 198 n.1, 235
Tarîh-i Bânâlûka : 302 n.1
Tarîh-i vak'a-i hayretnumâ-i Belgrâd ve Sırbistân : 415 n.1
Tarîh-i Bonaparte : 410 n.2
Tarîh-i vekâ'i-i Bosna : 302 n.1, 326
Tarih el-Kâdî Burhâneddin el-Sivâsi : 5

Tarîh-i Budûn : 112
el-'ailem el-zâhir fî ahvâlel avâ'il ve'l-avâhir veya el-bahr veya (Tarîh-i Cenâbî) : 121
Tarîh-i Cevrî Çelebî : 235
Tarîh-i Cezâ'ir : 87 n.2
Tarîh-i Cihânnumâ : 220
Tarih-i Çin : 31 n.5
Tarih fî beyân el-devlet el-Dânişmendiyye : 4.
Tarih-i Hazret-i melik Dânişmend Gâzî : 5 n.7
Tarîh-i Enderûn : 398 n.1
Tarîh-i Ebu'l-Farûk ; 426
Tarîh-i Fâzıl Ahmed Paşa : 238 n.1
Tarîh-i Fitnet-i Yeniçeriyân : 385 n.2
Tarîh-i Gılmânî : 231
Tarîh-i cezîre-i Girîd : 335
Tarîh-i Halîl Paşa (Gazâtnâme-i Halîl Paşa) : 197
el-Tarîh el-hamîs fî ahvâl nefs nefîs : 98
Târîh-i Hatâi : 31 n.5
Tarîh-i Hind : 396
Tarîh ül-Hind ül-garbî : 396 n.2
Tarîh-i Sefer-i Hotîn : 186 n.1
Tarîh-i İrfân : 381 n.4
Tarîh-i İslâm : 431
Tarîh-i feth-i İstanbul : 283
Tarîh-i kal'e-i İstanbul : 114
Târîh-i kadîm : 46
Tarîh-i kahramân-i Kâtil : 14 n.1
Tarîh-i vekâ'i-i Kamînça : 261, 262
Tarîhin Kanlı sahifeleri : 433
Tarîh-i Kıbrıs (Fethnâme-i Kıbrıs) : 127
Tarîh-i feth-i Kıbrıs : 127 n.1
Tarîh-i Kırım : 306 n.1, 308 n.1, 372 n.1
Tarîh-i Konstantin : 33 n.9
Tevârih-i Konstantiniyye ve Âyâ Sofya ve ba'zi hikâyât : 30, 33
Tarih-i sulâle-i Köprülü : 241
Tarîh-î Kudemâ-i Yûnân ve Mâkedoniyân : 393
Tarîh ve-fezâ'il-i Kuds-i Şerif : 134 n.1
Tarîh-i Livâ : 381 n.4, 386 n.3
Tarîh-i Lutfî : 419
Tarîh-i Mahmûd : 361 n.1
Tarîh-i vekâ'i-i devlet-i sultân Mahmûd Hân : 381 n.4
Tarîh-i Medîne-i münevvere : 170
Tarih-i ebu'l-feth Sultân Mehmed Hân : 29
Tarîh-i Sultân Mehmed Hân Fâtih el-İslâmbol : 45
Tarih-i vak'a-i Sultân Mehmed bâ-Mûsâ Çelebî : 17 n.4
Tarîh-i Mehmed Girây : 259
Tarîh-i Mehmed Halîfe : 230
Tarîh-i Nişâncı Mehmed Paşa : 116
Tarîh-i Mekke : 179
Tarîh-i Mekke-i mükerreme : 178
Tarîh-i acâ'ib-i Misr : 268
Tarih-i Misr : 135, 179 n.3, 200, 267, 310, 449
Târîh-i Misr-i Cedîd : 65, 111
Tarîh-i Misr el-Kâhire : 268, 271
Tarîh-i muhtasar-i Mısr-i Mu'izziyye : 134 n.1
Tarîh-i Moskof : 335, 338 n.2
Tarih-i Mu'cem fî âsâr mulûk el-acem : 37
Tarîh-i Sultân Murâd Hân : 130 n.1, 188 n.2
Tarîh-i Sultân Murâd Hâmis : 436
Tarîh Musâhabeleri : 421, 441
Tarîh-i cülûs-i sultân Mustafâ hân b. sultân Ahmed Hân : 318

Tarîh-i vakâ-i sultân Mustafâ hân sâni der Edirne : 257
Tarîh-i Sultân Mustafâ : 175
Tarîh-i Mustafâ Necîb : 379
Tarîh-i Mühürdâr : 238
Tarîh-i Mülûk-i Rûm ve Efrenc : 188
Târîh'i Mü'mînzâde : 312 n.1
Tarîh der beyân-i İcmâl-i ahvâl-i Nâdir Şâh : 316 n.1
Tarîh-i Nâdir Şah : 355 n.1
Tarîh-i vak'a-i Nâdir Şâh : 316 n.1
Tarîh-i Nebevî : 17 n.5
târîh-i âl-i Osmân : 41, 67, 81, 85, 88, 90, 192, 206, 258
Tarîh-i Osmâni : 107, 406, 425, 426
Tarîh fî ahvâl-i devlet-i Osmaniyye : 168 n.1
Tarîh-i devlet-i Osmâniyye : 440, 441
Tarîh-i devlet-i aliyye-i Osmâniyye : 391
Tarîh-i Osmân Paşa : 131 n.2
Tarîh-i Peçevî : 214
Tarîh-i Ramasânzâde (Tarih-i nîşâncı) : 115
Tarîh-i Râşid : 294
Tarîh-i feth-i Revân : 235
Tarîh-i feth-i Revân ve Bağdâd : 226
Tarîh-i Rıdvan Paşazâde : 194
Tarîh-i feth-i kal'e-i Rodos : 84
Tarîh-i devlet-i Rûmiyye : 254
Tarîh-i Rusya : 338 n.2
Tarîh-i sâf (Tuhfet ül-ahbâb) : 165
Tarîh-i Sefer-i Rusya : 338 n.2
Tarîh-i Sâhib Girây : 259 n.1
Tarîh-i vak'a-i cezire-i Sâkız : 378
Tarîh-i Selâtîn : 46
Tarîh-i Selânikî : 150, 449
Tarîh-i âl-i Selçuk ve âl-i Osmân : 89
Tarîh-i âl-i Selçuk : 4 n.4, 17 n.2
Târih es-Sultân Selîm Hân : 61 n.2
Tarîh al-Sultân Selîm ma'Kansûh al-Gûri : 63 n.1
Tarîh-i Seyyâh : 355 n.1
Tarîh-i cedîd-i Silistre : 336
Tarîh-i Siyâsî-i Devlet-i Aliyye : 428
Tarîh-i âl-i Osman li-Solakzâde : 224
Tarîh-i Sultân Süleymân : 112
Tevârîh-i Sultân Süleymân Hân : 83 n.2, 84
Tarîh-i Şâhî : 178 n.1
Tarîh-i Şâm cennet - meşâm(m) : 132 n.1
Tarîh-i Şâm-i Şerîf : 132
Tarîh-i Tatar : 312
Tarîh-i hânân-i Tatar ve deşt-i Kıpçak : 194
Tarîh-i Türkî : 46
Tarîh-i Umumî : 209, 395, 424, 425, 426
Tarîh-i Ungurus : 112 n.2
Tarîh-i cedîd-i Ungurûs : 136
Tarîh-i Ungurûs : 148 n.5
Tarîh-i Uyvar : 238 n.2
Tarîh-i Vahhâbiyân : 404
Tarîh-i vefeyât : 210
Tarîh-i Vehbi : 372 n.2
Tarîh ül-vekâ'i : 296, 314, 326, 328, 341 n.1, 343 n.3
Tarîh-i vekâ'i (Vak'a - nâme-i Abdî Paşa) : 251
Tarîh-i vekâ'i-i Sene 1234 : 381 n.5
Tarîh-i feth-i Yânık : 136
Tarîh-i Yemen ve San'â (Bkz. San'a ve Yemen) : ?

Tarîh-i San'â ve'l-Yemen : 128, 407, 408 n.2
Tarîh-i gazât-i Zigetvâr : 78
Tarîhçe : 35 n.1, 368, 379
Taşa'el-ezhâr fî acâ'ib el-aktâr : 195 n.2
Tavzîh menâhic el-envâr ve-tenkîh mebâhic el-ezhâr : 19, 20
Tebriziyye : 184
Tebrîziyye-i Hekimoğlu Paşa : 322
Tebsire : 403
Tebsiret-ül eşkîyâ : 302 n.1
Tedbîrât-i Pesendîde : 301
Teferrücnâme : 445
Tefric el-kurbe : 163
Teharrî-i İstikbâl : 426
Tehzîb ül-tevârîh : 330
Tekmilet ül-iber : 401
Tekmilet ül-menâsik : 404
Tekmile-i Sicill-i Osmânî : 421
Tekmilet eş-Şakâ'ik fî hakk el-hakâ'ik : 293, 417
Telhîsât : 315, 317
Telhîs ül-beyân fî kavânîn-i âl-i Osmân : 253
Telhîs-i tarîh-i Osmânî : 434
Telhîs-i resâ'il er-Rumât : 265 n.1
Telhîs ül-nesâ'ih : 228 n.1
Telhîs el-Yamâni : 197
Tenkîh-i tevârîh-i Mülûk : 252
Terâcim-i ahvâl-i Şuyûh-i Âya Sofya : 345
Terâcim el-savâ'ik fî Vâki'ât el-sanâcik : 229
Terceme-i coğrâfyâ-i kebir : 250
Terceme-i hâl ve fezâ'il-i şeyh-i ekber : 443
Tercümân düstûr havâdis el-ezmân ve'l-duhûr : 91 n.1
Tercüme-i tarîh-i mu'cem : 37
Tercüme-i ukûd ül-lu'lu'iye fî âyim-i Mevleviyye : 346
Tercüme-i ukûd ül-lu'lu'iye fî âyin-i Mevleviyye : 346.
Tesvîr-i ahvâl, tenvîr-i İstikbâl : 429 n.1
Tevârîh-i Beytullâh : 179 n.2
Tevârîh ül-Enbiyâ fî irşâd ül-hülefâ : 415
Tevârîh-i kadîme ve tevârîh-i cedîde : 216 n.2
el-Tevârîh el-latîfe ve'l-âsâr el-acîbe : 19
Tevârîh-i Mısr : 134 n.1
Tevârîh-i gazevât-i Sultân Murâd Sâlis : 129
Tevârîh-i gazevât-ı Sultân Murâd Sâlis : 129
Tevârîh-i Nisârî : 232
Tevârih-i Oğuzân : 9
Tevârih-i âl-i Osmân : 11, 16, 25, 69, 138
tevârîh-i âl-i Osmân ve gazevât-i işân : 71
Tevârîh-i Selâtîn-i âl-i Osmân : 110
Tevârîh-i Sultân Selîm Hân : 128
Tezâkir : 413
Tezkire : 12, 14, 21 n.2, 28, 47, 48, 49 n.1, 56, 58, 61, 238 n.2, 340, 448
Tezkire-i Beliğ-i Brûsevi : 288
Tezkire-i Evliyâ-i Bağdad : 276
Tezkire-i Hânendegân (etreb ül-âsâr fî tezkiret urefâ ül-edvâr) : 314
Tezkiret ül-Bünyân : 151
Tezkiret ül-Ebniyye : 151
Tezkire-i Evliyâ : 237
Tezkiret ül-Hattâtîn : 346 n.2
Tezkire-i Hâtimet ül-eş'âr : 390

Tezkiret ül-Hikem fî tabakât ül-umem : 301
Tezkiret ül-Meşâyih : 271
Tezkiret er-Rumât : 265 n.1
Tezkiret es-Selâtîn ve-mecâlis el-kavânîn : 196
Tezkiret eş-Şu'erâ : 154, 237, 282, 299, 342 n.2
Tezkire-i Şu'arâ-i Âmid : 439
Tezkiret eş-şu'arâ ve meşâ'ir es Zurefa fî kavâ'id edep el-küttâb min el-fuzelâ : 77
Tezkire-i Şu'erâ-i Mevleviyye : 348
Tezkiret eş-Şu'arâ ve-tebsiret el-Nuzemâ : 123
Tezkiret ül-Ulemâ : 96 n.2
el-Tîcân el-vâfirat el-semen fî tarîh el-Yemen : 103 n.1
et-Tirâz ül-Mu'allem (fî kıssat) es-sultân İbrâhîm b. Edhem : 158
Top-kapu Saray-i humâyûn ve parkının tarihi : 435
Tuhfet el-ahbâb bimen melek Misr min el-mulûk ve'l-nûvvâb : 268
el-Tuhfet el-behiyye fî temellük el-Osmân el-diyâr el-Misriyye : 207
Tuhfel ül-cedîd : 75 n.3
Tuhfet ül-guzât : 75
Tuhfet ül-Harameyn : 262, 271
Tuhfet ül-hasîb : 265 n.1
Tuhfet ül-hattâtîn : 346, 346 n.2, 399 n.1, 417
Tuhfe-i kemânkeşân : 265 n.1
Tuhfet ül-kibâr fî esfâr ül-bihâr : 222
Tuhfet ül-Lebîb : 260 n.1
Tuhfet ül-mülûk (Hadîkat ül-mülûk) : 279
Tuhfet ül-mücâhidîn : 197
Tuhfet el-mülûk ve'l-ragâ'ib limâ fi'l-barr ve'l-bahr min el-acâ'ib ve'l-garâib : 64
Tuhfet el-mustafaviyye fî beyân kapudânân el-Devlet el-Aliyye : 323
Tuhfet es-sukûk : 202
Tuhfet ül-vüzerâ : 163, 281
Turfanda mı yoksa turfa mı : 426
Tûnus Tarîhi : 331 n.1
Tûtînâme : 228
Türklerin ulûm ve funûna hizmetleri : 443

— U —

Ukûd el-cevâhir : 16
Ukûd el-nasîha : 23
Umdet ül-ahbâr fi'l-(tarih ül-) Tâtâr : 306
Umdet ül-hisâb (hussâb?) : 75 n.3
Umumî İslâm Tarihi : 427
Unvân-i Nusret : 381 n.4
Unvân es-siyer : 309
Usûl-i atîka-i teşrîfât-i devlet-i aliyye-i Osmâniyye (Teşrîfât-i kadîme) : 385
Usûl el-hikem fî nizâm el-âlem : 159, 427
Uyûn ül-ahbâr fi'l-nukûd ve'l-asâr : 401
Uyûn el-ahbâr ve-nuzhet el-absâr : 163
Uyûn ül-ulûm : 300
Uyun'ul tevârîh : 216

— Ü —

Üss ül-esâs : 423
Üss-i inkılâb : 424

— V —

Vak'a-i Sultân Abdülaziz : 436
Vak'anâme : 362, 449

Vak'a-nâme (Hâbnâme) : 168
Vak'a-i cedîde : 383
Vak'a-i Hamidiyye : 373
Vak'a-i sultân Mustafâ der Edirne : 266
Vakâ-i-nâme : 366
Vak'a-i sultân Osmân Hân : 173
Vak'a-i Sakız : 378
Vak'a el-sultân Selim Hân : 63 n.1
Vak'a-i Tiflis : 130 n.1
Vâkı'ât-i Sultân Cem : 35 n.1
Vâki'ât el-devlet el-Osmâniyye: 256
Vası el-Kâmil : 191
Vasl el-kâmil fî ahvâl el-vezîr el-âdil : 191
Vefeyât el-a'yân : 195
Vefeyât alâ tertib el-a'vâm : 19
Vefeyât-i ekâbir-i İslâmiyye : 396
Vefeyât pür iber : 338
Vekâ'i-i gazevât-ı seyyid Ahmed Paşa : 238 n.1
Vekâ'i-i Beç (vekâ'i-i hutût) : 290 n.1
Vekâ'i-Devlet-i Aliyye (Tarîh): 409
Vekâ'i ül-füzelâ (zeyl-i zeyl-i Atâ'i): 292
Vekâ'i-i letâ'if-i enderûn : 398
Vekâ'inâme : 327, 330, 366
Vekâ'inâme-i Sûr-i humâyûn (Mecma'-i Sûr-i humâyûn) : 240
Vekâ-ii tarîhiyye : 433
Verd ül-hadâ'ik : 280, 394
Verd-i muterrâ : 342

— Y —

Yânık Kal'esi fethnâmesi : 136
Yemen ve hayâtı : 433 n.1
Yemen hâtırası : 433 n.1
Yemen tarîhi : 433 n.1
Yeni Osmânlı tarihi : 430

— Z —

Zafernâme : 84, 131, 226, 336 n.1
Zafernâme-i Sultân Süleymân Hân: 73
Zahîret el-İ'lâm bi tarîh ümerâ el-Misr fi'l-İslâm : 170
Zeyl-i Atâ'i : 283
Zeyl-i hadîkat ül-Vüzerâ : 319
Zeyl-i tevârîh-i âl-i Osmân : 232
Zigetvârnâme : 77
Ziyânâme : 362
Ziyâret-i evliyâ : 431
El-Zuhret el-neyyire fî beyân ma cerâhîna agârat alâ'l-Cazâ'ir cunûs el-kefere : 330 n.1
Zübdet ül-eş'âr (Zubdet erbâb ül me'ârif) : 172
Zübdet ül-hakâ'ik : 424
Zübdet ül-kısas : 440
Zübdet el-muta'allike : 324
Zübdet ül-nesâ'ih ve umdet ül-tevârîh : 136
Zübdet ül-tevârîh (Tarîh-i vekâ-i) : 104, 147, 162, n.2, 272, 323
Zübdet ül-vâki'ât : 343
Zübdet ül-vekâ'i : 272
Zübdet ül-vekâ'i der belde-i celîle-i Brûsa : 340 n.1
Zübde-i vekâ'i'ât-i Mora : 272 n.2

ÖZEL ADLAR DİZİNİ

— A —

Abâza Paşa : 215
Abâza Mehmed Paşa : 364
Abbâs Efendi : 328
Abbasîler : 193
Abdî Paşa : 268, 272
Sultan Abdülazîz : 393, 396, 406, 410, 421
Abdülhamid I.: 334, 343, 349, 352, 363, 373, 379 n.2, 382, 423
Abdülhamid II. : 424, 425, 428
Abdülkerîm Paşa : 358
Abdullâh Na'ilî Paşa : 351
Abdullâh Râmiz Paşa : 323 n.2
(Sultan) Abdülmecid : 280, 340 n.1, 398, 409, 410, 428
Abdurrahmân Paşa : 250 n.1
(Şeyh) Abdurrahmân : 268
Abhazya : 242
Robert Adair : 378, 378 n.1
Adana : 208
Afyonkarahisar : 430
Ahıska : 332
Ahiskalı : 330
Sultân Ahmed parkı ve âsâr-i atikası : 435
Ahmed Paşa : 316 n.1
Ahmed I. : 155, 162, 165, 167, 168, 179, 197, 201, 203, 206 n.1, 227, 265, n. 1, 391
Ahmed II. : 240, 284, 293
Ahmed III. : 235, 259, 260, 264, 272, 279, 284, 293, 297, 299, 321 n.1, 320, 324
(Sultan) Ahmed Celâirî : 5
Ahmed Ziyâ Bey : 414
Ahlwardt : 37 n.1, 62, 64, 193 n.1
Akhisar (Prusak) : 159
Akhisar : 168
Akkâ : 362
Akkerman : 308 n.1
Aksaray : 81
Akşehir : 80, 103
Alanya : 125, 377
G. L. Alçamora : 87 n.1
Alâeddin Paşa : 182
Alâeddîn Alî Paşa : 279
Alaşehir : 168
Alemdâr Mustafâ Paşa : 280, 342, n.2
(Şeyh) Ali Dede (Tokatlı) 201
Alî Paşa : 131, 341 n.1, 348
(Şehîd) Alî Paşa : 265 n.2
Alî Paşa : 302 n.1, 318
Alî Rıza Paşa : 392 n.3
Almanya : 2, 43, 302 n.1, 354
Arthur Alric : 265, 389
Amasya : 12, 20 n.1, 56, 57, 80, 94, 120, 142, 168, 170, 381, 382 n.1
Amr b. el-Âs : 168
Anadolu Beyliği : 3 n.1
Anadoluhisarı : 250
Anibâl : 434
Ankara : 11, 94, 255, 374, 379
Antakya : 18
Ayntab (Antep) : 285 n.2, 331, 369, 374
Arabistan : 142, 261, 404, 407, 433
Aramain : 220
Yakovaki, Argyropulo : 338 n.2

Arnavud : 89, 267 n.1
Arnavutluk : 243, 421 n.1
Asîr : 407
J. Sim Assemani : 13, 217, 218
Astragan : 243
Atlas Major : 249
Atik Ali Paşa : 287, 291
Attâr : 251 n.4
Avâbî Mehmed Aktaşî : 448
Ayâs Paşa (Ayâs Mehmed Paşa) : 33, 89
Aya Sofya : 5 n.8, 121
Aydın : 398
Aydın-oğulları : 3 n.1, 445
Aydınoğlu Umur Bey b. Mehmed Bey : 263 n.2
Azerbaycan : 242

— B —

Babadağı : 326
Babaeski : 234
Franz Babinger : 3 n. 1, 4 n.2, 9 n.2, 44
Bağdad : 5, 51, 72, 105, 124, 131, 142, 165, 168 n.1, 185, 188, 198 n.1, 199, 200, 200 n.1, 204, 215, 226, 227, 229, 235, 236, 237, 243, 267, 274, n.1, 275, 275 n.4, 276 n.7, 290, 312, 342 n.2, 364, 413 n.1
Bağdâdî İsmâ'il Paşa : 218, 436
Bahçesaray : 229, 311
Bâkî : 100, 168
Balçık (Bulgaristan) : 343
Balıkesir : 3 n.1, 33 n.9, 35, 35 n.1, 202, 360 n.5
Baltacı Mehmed Paşa : 261, 335, 341 n.1
Baltaoğlu Süleymân : 324
Bandırma : 407
Banyaluka : 190, 302 n.1
Z. Baranyal : 267 n.1
Barbaros Hayreddin : 72, 162 n.1, 396 n.2
W. Barthold : 9 n.2, 90
Batum : 242
Bertrand Bareilles : 391
Basra : 243, 250
Bayezid : 29, 62 n.1, 115, 147
(Sultan) Bayezid : 47, 49
I. Bayzeid (Yıldırım) : 13, 50, 53, 224, 389
II. Bayezid : 29, 32, 35, 35 n.1, 37, 38, 40, 43, 45, 47, 49, 50, 51, 52, 56, 60, 68, 69, 76, 104, 116, 147 n.3, 180, 234, 289 n.2, 445
Baykuş Hasan Ağazâde : 196
(Hacı) Bayrâm-i Veli : 443
(Şeyh) Bedreddîn (Simavnalı) : 393, 431
Behrâm Paşa : 103 n.1
Bel'amî : 74 n.2
Belgrad : 29, 49, 86, 89, 241, 243, 248, 273, 302, 302 n.1, 316, 316 n.2 319 n.1, 361 n.1, 415 n.1
Beni Eretna : 3 n.1
J. Berenbach : 277
Bergama : 37
Berkûk : 66 n.2
F. Belin : 157, 338 n.1
Berlin : 107, 172, n.4, 325 n.4, 337, 358
W. F. A. Behrnauer : 43, 209, 221, 240 n.3, 254
Beşiktaş : 41, 80, 248
Beyoğlu : 55, 242
Beypazarı : 334
Birge (İzmir'e bağlı) : 195
Bitlis : 51, 246
Bizans : 31, 252, 253

Al. Blaque : 384 n.1
Willem Janszoon Blaeu : 249
Bolu : 132
I. Bonelli : 36, 81 n.2
Bonaparte : 362
Heinrich Alfred Borb : 51, 246 n.2
Bosna Akhisar : 302 n.1
Bosna : 38, 54, 91, 141, 159, 185, 211, 250, 326, 377
Boşnak Hüseyn Paşa : 291
Boşnak Murtazâ Paşa : 191
Bozok : 388
Marcus Brosian : 82
Brockelmann: 14, 64, 84, 247, 260
E. G. Browne : 13, 26, 36 n.2, 61 n.2, 65 n.3
Joseph Brue : 30 n.2
Ph. Brun : 245
Brüksel : 433
Budapeşte : 254
Buda (Peşte) : 112
Budin : 106 n.1, 125, 172, 212, 231, 267 n.1, 420
Buğdan : 243
Bulak : 296 n.1, 338 n.2, 347 n.1, 376
Bulayır : 402
Bulgaristan : 243
el-Bunî : 32 n.7
Bursa Gökdere : 93
Bursa : 18, 29, 35, 42, 77, 80, 84, 93, 94, 121, 128, 132, 154, 161, 164, 179 n.3, 209, 210, 224, 225, 242, 243, 288, 289 n.2, 290, 295, 307, 311 n.2, 312, 320, 322, 327, 328, 338 n.2, 340, 340 n.1, 350, 353, 382, 387, 388, 394, 409, 422, 430, 432, 441, 442
Joh. Buxtorfs : 68
Bükreş : 364, 409

— C —

Câhiz, Ebû Osman Amr bin : 148
Câmî : 49, 76, 236
Canbulatzâde Mustafa Paşa : 187
Candoroğlu Bkz. Çenderoğlu
A. Cardin : 340
G. Rinaldo Conte Carli : 217
D. D. Cardonne : 178
Paul Casanova : 3n.1
Cebertî : 410
Celâleddîn Rûmî : 17 n.2, 27
Henri Cayol : 216 n.3, 219 n.5, 236
Cem : 35 n.1, 49 n.1
Cengiz Han : 205
Cerrâh Mehmed Paşa : 297
Cezayir : 330, n.1, 331, 392 n.3
Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd : 397
Cezzâr Ahmed Paşa : 362
P. L. Cheikho : 90
J. V. Chmel's : 191
Bernard Chormey : 220, 246
Hans Chovrin : 82
William Churchill : 384 n.1
Cidde : 142, 261, 305
J. Chr. Clodius : 277
Justin Collier : 249
Ph. Cluverius : 219
Jean-Henri Castera : 338 n.2
Cubbe Alî : 29
Leonistas Halkondyles : 220
F. Petis dela Croix : 26, 219, 222, 254

— Ç —

Çaldıran : 57, 137
Çanakkale : 231 n.1, 233, 243, 377, 378, 432
Çatalca : 372
Çehrin : 248
Çenderoğulları : 3 n.1
Çıldır : 130 n.2

Çorlu : 50 n.2
Çorum : 347, 381

— D —

Dağıstan : 425
Dalmaçya : 243
Daltaban Mustafa Paşa : 235
Dâmâd Alî Paşa : 262, 272 n.2
Danişmendoğulları : 3 n.1, 4
Darende : 362
Dârendeli Mehmed : 286
Dâr ül-Hadis : 76
Davud Paşa (İstanbul) : 305
Dede Korkut : 8, 9
Denizli : 184 n.1
Denizli Beyleri : 3 n.1
F. J. Denis : 87 n.1
Jean Deny : 438
Derî : 372 n.1
Dervîş Alî : 134, 187
Derviş Ahmed Hamdi : 14
Derviş Ahmed : 38, 96, 346, n.2
Derviş Işkî Mustafâ B. Ömer : 171 n.1
Derviş Mehmed Paşa : 168 n.1, 348
Dest-i Kıpçak : 243
Deşt : 22
Devletşâh : 76, 381 n.3
Dîbâce : 51
H. Friedrich v. Diez : 9 n.2, 114, 217, 253, 265 n.2, 275, 340, 389 n.1
J. M. Digeon : 267 n.2
Dilâver Bey : 246
Dimetoka : 89, 94
Dimyat : 65
Diyarbakır (Amid) : 65, 91, 98, 105, 161, 307, 437
Dobruca : 184 n.1, 243
Franz v. Dombay : 275 n.3
Doğramacı Mehmed Paşa : 271
G. B. Donado : 145 n.2, 217, 254
Dönkerk : 243
N. D. Dossios : 33 n.10
Drama : 389
Dresden : 40, 47, 112 n.3, 119,.173
E. Drouin : 414
Dulkadiroğlu Alî Bey b. Şehsuvâr : 58
Julien Dumoret : 222
Joh. Nep. Dupsky : 303

— E —

Ebû Bekir Paşa : 317
Edirne : 12, 22, 25, 37, 39, 47, 57, 68, 69, 76, 81, 84, 94, 111, 120, 121, 152 n.1, 154, 166, 186, 200, 208, 225, 234, 237, 239, 243, 245, 246, 257, 264, 265 n.1, 266, 271, 281, 300, 307, 325, 333, 367, 382, 385 n.3, 388, 422, 446
Edirnekapı : 292, 312
Eflâk : 47
Eğin : 301, 430
Eğriboz : 381 n.4, 393
Elbistan : 58
Kraliçe Elizabet : 137
Elkâs Mîrza : 97, 98
Elmâs Mehmed Paşa : 282
Elvendzâde Alî Paşa : 131 n.1
Emîr Ahmed : 13
Emîr Buhârî : 292
Emir Mustafâ : 247
Emir Nevrûz : 402
Emîr Süleyman : 275 n.3
Emîr Şâh : 132
Emîr Şeref Han : 246
Emîr Yahyâ : 202 n.1
Angelo Emo : 331
Erdil : 243
Ereğli : 258

Erivan : 161, 184, 190, 226, 235
Erlav : 138, 159, 241, 305 n.1
Ermenistan : 243
Ertuğrul : 47
Erzurum : 22 n.1, 142, 161, 187, 187 n.1, 215, 238, 242, 260 n.1, 299, 428
Erzurumlu Osmân Dede : 238
Eski Zağra : 154
Ethe : 55
Eyyüb : 89, 111, 113, 128, 154, 167, 191, 195, 328, 334, 351, 371, 375, 383, 387, 422
Eyyubî : 72

— F —

Fagnon : 49, 87, n.1
Fâik Reşâd : 76
Fârâbî : 313
Faramund : 119
Fatih II. Mehmed : 25, 27, 30, 31, 180, 313
Fatih : 29
Fayyum (Mısır) : 332, 334
Fâzıl Ahmed Paşa : 240
Fazlullâh : 37
Ferecik : 67
Ferhad Paşa : 141, 184, 211
Ferâh : 73
Fezzân : 431
Fındıklı : 277, 333, 416
Filâsalar : 432
Filibe : 275 n.3
Filistin : 243
Firdevsî : 30, 36, 72, 110, 180, 286 n.4
H. O. Fleischer : 4, 9 n.2, 47, 51, 58 n.1, 59, 85, 218
Flügel: 21, 46, 55, 59, 60, 63, 64, 219
F. Forrer : 41, 56, 92
Fransa : 119, 321 n.1, 352, 370, 371, 377, 405, 410
Charles Fraser : 270
II. Friedrich Wilhelm : 358
Fu'âd Paşa : 394
Fâvâ (Mısır) : 281 n.1
Fünfkirchen (Peç), Macaristan: 136

— G —

Gabela : 190
Galata: 48, 72, 73, 164, 186, 283, 347
Antoine Galland : 217, 252 n.1, 254, 270
Imam Gazalî : 431
Gazanfer Ağa : 148
Gazî Ahmed Muhtar. Pş. 411 n.3, 436
Gâzî Husrev : 204
Gâzî Mihâl : 38 n.1
Gazze : 281 n.1
Gebze : 191
Gedik Ahmet Paşa : 27
Gelibolu : 141, 142, 154, 225, 313, 402
Gerede : 132
J. Germanus : 245
Germiyâneli : 15
Germiyanoğulları : 3 n.1, 12
A. V. Gevay : 191
Geyve : 39
E. J. W. Gibb : 35, 60 n.1, 189
Friedrich Giese : 3 n.1, 13, 14, 26, 40, 44, 52
Girid : 238, 242, 243, 244, 250, 257, 305, 335, 359, 413, 415, 423
M. J. de Goeje : 46, 64
Jac. Golius : 24
Vladimir Gordlevskiy : 9 n.5
Görice : 203
H. D. Grammont : 37 n.1, 330 n.1
Grans : 149

Graz : 273
M. Guazzo : 28
Gül Baba : 234
Gülpazar : 282
(Şeyh İbrâhîm) Gülşenî : 97
Gülzibâ : 319 319 n.-1, 324
Gümüşsuyu : 192
Gürcistan : 145, 242, 316 n.1
Güzelhisar (Aydın) : 374

— H —

Habeşizâde Abdurrahîm (Rahmî) : 262
Habîb : 145
Şeyh Habîbullah : 246
Hâccî Paşa : 12
Hâcî Girây : 259
Hâdim Süleyman Paşa : 97
Hâfız Hızır Efendi : 398 n.1
Hâfiz Mehmed Paşa : 241 n.1
Haleb : 112, 115, 121, 130, 134, 141, 147, 154, 164, 195, 215, 232 n.1, 248, 261, 262, 268, 294, 304, 316, n.1, 320, 347, 387, 409
Hâlid b. Velîd : 116 n.1
Halil Paşa : 197, 227
Halîl Fehmî Efendi : 326
J. v. Hammer – Purgstall : 2, 9, 13, 19, 36, 69
Hamdullâh Mustavfî : 152
Hamidoğulları : 3 n.1
Hanîfîzâde : 286 n.4, 292
Hannibal : 434
Hanya : 240 n.1, 423
M. Hartmann : 9 n.4, 41, 250 n.1, 278
Cezair'li Gazi Hasan Paşa : 336, 350
Hasan b. Hamza : 119
Hasan Paşa : 185, 275, 275 n.3, 447
Hasan Râmi Paşa : 429 n.1
Hasköy : 37
Hayreddîn Paşa (Barbaros) : 86
Hekimoğlu Alî Paşa : 293, 302, 311 n.1, 313, 322, 327
J. J. Hellert : 435
Zte. Helene : 410
Joachim Hein : 265 n.1
K. Heltai : 212
Hemedan : 302
Herat : 170
Barthol. d'Herbelot : 219
Hersek : 243
Heyrullâh Efendi : 381 n.4
Hezargrad : 241
Hibetullâh Sultân ve zevci : 329 n.2
Hicaz : 427
Hindistan : 105
Hırvatistan : 243
Hitat : 208
Hızır Ağa : 57
Hoca Pârsâ : 263
Hocazâde Hasan Paşa : 207 n.1
Hollanda : 243, 249
Lud. Hondius : 219
J. v. Hormayr : 213
Horasan : 39
Paul Horn : 13, 36
Hotin (Polonya) : 186, 307
Niklas Haunold : 123 n.1
M. Th. Houtsma : 4 n.3
(Şeyh Mahmûd) Hudâ'î : 227
Yahan Hunyadi : 39
Hurrem : 203
Hüseyn Riza Paşa : 250 n.1
Hüseyn Paşa : 232, 306
Hüsrev Paşa : 215
Val Hussard : 220
Hvandmîr : 284

— İ —
İbn el-Arabî : 431
İbn Battûta : 33, 242
İbn Haldûn : 233, 309, 401, 411
İbn Hallikân : 96, 126, 195, 236
İbrahîm Paşa : 63, 112, 236, 276 n.7, 354
İbrâhîm Agâh Paşa : 433
(Dâmâd) İbrahîm Paşa : 280, 282, 284, 287, 301, 319, 321
(Sadırazâm) İbrahim Paşa : 59
(Silihdâr) İbrahim Paşa : 176
İbrâhîm Gülşenî : 431
(Sultan) I. İbrâhîm (1640-48): 163, 168, n.1, 194, 196, 200, 200 n.1, 203, 213, 225, 229, 230, 284, 293, 392
İbrâhîm Müteferrika : 216, 222, 277, 302
el-İ'cî : 17 n.5
(Şeyh Mehmed) İhlâsî : 219
İkdâm : 6 n.11
(Şeyh) İlyâs B. İsâ : 19 n.2
İngiltere : 137, 378
Irak : 104
İran : 49, 52, 57, 59, 61, 97, 124, 141, 213, 215, 225, 294, 301, 311, 312, 312 n.1, 316 n.1, 356, 357, 361, 384
İsfahân : 47, 137, 202
İsfendiyaroğulları : 3 n.1
İsfendiyâroğlu : 116
İshakçı : 164
İskender : 12, 168
İskenderiye : 362 n.1, 388
İşkodra : 437
İslâm Girây b. Selâmet Girây : 259 n.1
Şah İsmâ'îl : 285 n.1
İsma'îl Paşa : 237, 436
İsmet Hacı Çelebi : 286
İspanya : 363
İspanyol : 73
İsparta : 408
İspir : 299
İstanköy : 251
N. v. İstvanffy : 212
İsveç : 256
İsviçre : 267 n.1
Wl. İvanov : 55
İzmir : 263 n.2, 295, 301 n.1, 391, 398, 403, 405, 446
İzmirli Alî Paşa : 266
İzmit : 38 n.1, 379, 388
İznik : 17 n.3, 242, 263 n.2

— J —
Jean Sieur de Joinville : 178

— K —
Ka'b b. Zuheyr : 251 n.4
Kâdîzâde : 195 n.1, 222
Kadı el-Beyzâvî : 107
Kadı Burhaneddin : 4
Kâdî Hüseyn : 98
Kadı Mollâ Mustafa : 294
Kafkas : 243
Kâf Ahmed : 171 n.1
Kâfzâde Feyzullâh : 189
Kahire : 17 n.5, 18, 23, 59, 99, 11, 132, 154, 156, 162, 164, 175, 176, 186, 198, 207, 267, 268, 271, 281, 285 n.2, 309, 310, 361 n.1, 387
Kâ'inât : 424
Kâ'it Bay : 66
Kalâylıkoz Ahmed Paşa : 269
Kalkandelen : 61
Kamınça, Kamaniçe (– Podolsk) : 197, 248, 252
Kandiya : 240
Kânişa : 172, 172 n.4, 243, 402
Kanişâ Fethnâmesi : 192

Kansuh el-Gûrî : 63, 194
Dimitri Kantemir : 68 n.1
Kanunî Süleyman : 38 n.1, 64 n.2, 68, 69, 71, 74, 78, 80, 83, 86, 87, 88, 92, 97, 98, 104, 105, 108, 111, 113, 115, 150, 166, 180, 182, 183, 189 n.2, 192, 196, 200, 212, 226, 235, 241, 265 n.1, 299, 397
Kapdan Hüseyn Paşa : 194
Kara Halîlzâde Mehmed Sa'id : 286, 286 n.4, 331
J. v. Karabecek : 92
E. v. Karaeson : 214
İmre Karacson : 245, 270
Karadağ : 243, 415
Kara Dâvûd : 211
Karahisar : 265 n.1
Kara Hisâr-i Sâhib : 397
Karaman : 27, 89, 106 n.1, 182, 238
Kara Mehmed Paşa : 244, 353
Kara Mustafâ Paşa : 194, 195 n.1, 261
Kara Osmân Paşa : 257
Kara Ya'kûb : 17 n.5
Karahânzâde Mehmed Efendi : 362 n.1
Kara Mustafa Paşa : 229, 246, 248
Karamanoğulları : 3 n.1, 4, 5, 5 n.10
Karamanoğlu : 89
Karamanoğlu İbrahim Bey : 20
Karesi : 397
XII. Karl : 356
Kars : 300, 311 n.2, 364
Kastamonu : 29, 71, 87 n.2, 89, 113, 123, 335
Büyük Katerina (II. Katerina) : 357, 360
Katerina : 364
Kâtib Alî b. Sinân : 119
Kavala : 272 n.3
Kavanoz Ahmed Paşa : 280
Kayseri : 148, 312
Kazan : 101, 277
Mirza Kazem Bey : 448
Kazvînî : 152
Kefe : 76, 194, 301
Kel Ahmed Paşa : 364
H. Kellgren : 409
Kemah : 57
Kemâl Paşa : 68
Ken'ân Paşa : 179
Kerbelâ : 131 n.1
Kerkük : 34, 275, 322
M. Kerney : 61n.2
Kesriyeli Ahmed Paşa : 302, 311
Keykâvûs b. İskender : 275 n.3
Kıbleli Mehmed Paşa : 438
Kıbrıs : 127, 130, 290, 300, 402, 427
Kılıç Alî Paşa : 187
Kilis : 141, 377
Kırîm ve Kâfkâs : 373
Kırım : 22, 229, 240, 243, 244, 293, 301, 306, 311, 312, 316 n.2, 323 n.1, 336 n.1, 336 n.2, 357, 372, 409, 420, 424
Kırımlı Abdullâh : 144
Kırklareli : 409
Kîrşehir : 437
kıvâmeddîn Yûsuf b. el-Hasan Hûseynî (kâdî-i Bağdâd) : 51
Kızıl Ahmedli : 3 n1.
Koca Ca'fer Paşa : 273
Koca Dâvûd Paşa : 37
Koca Hüseyn : 204
Koca Ken'ân Paşa : 231
Koçi b. Halîl : 58
Komorn : 256
Konya : 3 n.1, 5 n.10, 17 n.5, 20, 47, 104 n.2, 127, 149, 262, 386, 422
Konya Ereğlisi : 92

el-Konevî : 20
Köprülü ailesi : 241
Köprülü Ahmed Paşa : 261
Köprülü Fazıl Ahmed Paşa : 238, 240, 248, 335
Köprülü Mehmed Paşa : 231, 241, 241 n.2
Köprülüzâde Mehmed Fu'ad Bey : 3n.1, 5n.9, 49, 67, 76 n.1, 438
Köstendil : 118, 393 n.1
M. A. Köymen : 43
Kritoboulos : 49
F. v. Kraelitz-Greifenhorst : 214, 440
J. H. Kramers : 3 n.1, 9 n.3, 197, 421 n.1
A. Krofft : 35 n.1, 63
K. Krumbacher : 32, 32 n.6, 45
Krupişta (Kastori) : 161
P. Thaddaeo Krusinski : 355
Küçük Hüseyn Paşa : 362 n.1
Kudüs : 134, 167, 175, 262, 267, 382
Kumanova : 168
Kuruçeşme : 342 n.2
Kütahya : 128, 295, 322, 377, 397
Kutluk, İbrahim : 155
Kutbeddîn : 99, 102, 197
Kutbeddîn Mehmet Yezdî : 144

— L —

P. de Logarde : 214
J. J. W. Lagus : 184 n.1
Lala Mehmed Paşa : 211
Lala Mustafâ Paşa : 141, 145, 147, 159
Larende (Konya civarında) : 158
Larissa (Yenişehir) : 150
Lâzikiyye : 184 n.1
Olga de Lebedev (Gülnâr) : 277
Lefkoşa : 427
Leipzig: 285
N. Lenglet : 220
Leunclavius : 48, 58
Hans-Joh. Löwenklau : 82, 123 n.1
Limni : 365
A. V. D. Linde : 36
Vincenzo Lio : 145 n.2
Lofça : 189, 408
Londra : 359
Dr. J. H. Löytved : 5 n.10
Lüleburgaz : 49
XIV. Lui : 355
Sieur du Loir : 198
St. H. Longrigg : 275 n.5, 276 n.6

— M —

Macar : 31, 69, 87
Macaristan : 75, 87, 133, 149, 211, 243, 267 n.1, 274, 286 n.6, 301 305, 306, 336 n.1, 426
Madrid : 358, 364
Samuel Henr. Magner : 24, 25
Magosa : 402
I. Mahmud : 178, 291, 294, 298, 299, 307, 313, 320, 323, 361
II. Mahmud : 265 n.1, 371, 376, 381 n.4, 383, 385, 394, 421
Mahmûd el-Kâşgârî : 437
Mahmûd Paşa : 445
(Sadrazam) Mahmud Paşa-i Velî : 27, 37
Zâl Mahmûd Paşa : 187, 344
Makrîzî : 111, 208 n.2
Maksûd Paşa : 198
Malatya : 294
Malik el-eşref Kânsûh el-Gûrî : 66 n.1
Malkara : 188
Malkoçoğlu (Malkoviç) : 85
Malta : 235

Maltepe : 227
Manastır : 189, 190, 393, 441
Manîn : 318
Manisa : 35 n.1, 80, 106, 137, 155, 281 n.1, 301, 312
Manûf : 177
Maraş : 125, 295 n.1, 398, 399, 409
Maraş Emirleri : 3 n.1
E. Marcks : 83
Mardin : 51, 52, 437
Mârdin Mülûk-i Artikiyye : 92 n.1
D. S. Margoliouth : 54
Ferdinand Marsigli : 252 n.1
R. F. Martin : 184
L. Viven de St. Martin : 220
Mavlavi Abdul Muktadir : 54
Mavza : 166
Mazarin : 55
Meddâh : 43
Medine : 134, 171, n.1, 205, 243, 258, 260, n.1, 271, 304, 320, 362, 387, 397, 404
I. Mehmed : 22, 53
II. Mehmed (Fatih) : 20, 25, 28, 29, 30 n.2, 31 n.4, 32, 40, 45, 49, 50, 53, 91, 211, 234, 265 n.1, 329 n.3, 402, 445
III. Mehmed : 122, 138, 143, 149 n.1, 150, 185, 206 n.1, 265 n.1, 305 n.1, 311
IV. Mehmed : 145 n.1, 203, 217, 223, 229, 230, 231, 232, 239, 248, 250, 251, 252, 258, 259, 261, 272, 279, 284, 293, 440
Mehmed Arifî Paşa : 3 n.1
Mehmed Avâbi Aktaşî : 448
Mehmed Paşa : 28, 156, 187
Mehmed Cevdet : 49
Mehmed Fu'âd : 409
Memiş Mehmed Paşa : 362
A. F. Mehren : 206 1 n.1, 208
Mekke : 39, 80, 98, 99, 104, 133, 134, 165, 170, 171 n.I, 179, 199, 205, 210, 225, 243, 256, 258, 260, n.1, 271, 281, 283, 294, 298 305, 327, 329, 332, 372, 375, 389 397, 433
Melek Ahmed Paşa : 242
Melik el-Nâsir Muhammed : 66
Mengli Giray Han : 301, 308
II. Mengli Giray Han : 308
Menteşe Beyleri : 3 n.1
Franz von Mesgnien : Meninski : 353
G. Mercator : 219
Merc Dâbik : 316 n.1
Merzifon : 115, 165 n.2, 300, 383
Mesîh Paşa : 182
Mevlânâ Celâleddîn Rûmî : 227
Jacob Meyer : 24
J. Elisii (Martin Meyer) : 249 n.1
Casimir Barbier de Meynard : 406
Mezâkî : 239 n.3
Kapudan Mezemorta Hüseyn Paşa : 432
Michaud : 252 n.1, 321 n.1
Midhat Paşa : 429
Midilli : 36, 53, 171, 365
Mi'mâr Sinân : 151
Mîr Alî Şîr Nevâ'î : 49, 76
Mîrhvând : 91 n.1, 236, 252, 317
Mirza Cihanşah : 20
Mîrzâ Kazembey : 308
Mısır : 40, 52, 57, 62, 63, 65, 69, 97, 103, 111, 115, 119, 123, 135, 141, 147, 157, 163, 170, 176, 177, 182, 194, 198, 207, 229, 243, 246, 250, 266, 267, n.1, 268, 275, 295, 351, 362, 366, 370, 400, 403, 420, 425, 427, 436

James Mitchell : 222
Mohaç : 86, 89
Raimund Graf von Montecuccoli : 368
Mora : 115, 269, 272 n.2, 341 n.1, 359 n.4, 360, 393, 400
J. H. Mordtmann: 3 n.1, 13, 41, 42, 44, 48, 49, 64, 68 1 n.1, 69, 74 n.2, 82, 90, 116, 128, 146, 178 n.1, 216, 226, 234, n.2, 235, 236, 240 n.3, 246, 252 n.1, 253, 263 n.2, 270, 276, n.6, 341 n.1
W. H. Morley : 33 n.9, 55
Mostar (Bosna) 133, 190
Motân : 56
Mubârek Gâlib Bey : 414
Anton Muclinski : 85 n.3
Mudanya : 225
Hz. Muhammed : 196, 393
Muhlis Baba : 39
Gazi Ahmed Muhtar Paşa : 411 n.3, 436
Mükrimîn Halîl (Yınanç) : 3 n.1, 6, 28, 119
K. A. v. Müller : 83
I. Murad : 4, 53, 188 n.2
II. Murad : 16, 20, 26, 39, 42, 49, 53, 123, 188 n.2, 275 n.3
III. Murad : 64, 84, 99, 109, 117, 118, 119, 121, 122, 125, 128, 130 n.1, 133, 134, 137, 147, 149, 150, 162 n.1, 179, 182, 184, 185, 189, 203, 203 n.1, 206, 235, 281 n.1
IV. Murad : 170, 173, 178, 179, 180, 185, 187, 188, 189, 190, 192 194, 197, 200, 201, 202, 203, 204, 213, 215, 224, 225, 227, 229, 232, 242, 284, 292, 346 n.2
Murâd Paşa : 156
Murâd Re'is : 329
Musannifek : 18
I. Mustafa : 163, 173, 175, 176, 177, 188, 192
II. Mustafa : 255, 257, 264, 279, 293, 299,312 n.1, 327
III. Mustafa : 318, 333, 343, 349
IV. Mustafa : 173, 368, 379 n.2
Mustafâ Âşir (Şeyhülislâm) : 351
Mustafa Paşa : 178 n.1, 187, 323
Musul : 52, 219, 316 n.1

— N —

Nâdir Şah : 302, 311, 316, 316 n.1, 322
Nahravâla (Gücerât) : 99
Nakkâş Haydar : 72
Napolyon : 370, 377, 410
Nasûh Paşa : 232
Andrea Navagero Muratori : 28
J. B. Navoni : 130 n.1
Nehcivân : 161
Nevpeydâ : 323
Carsten Niebuhr : 275 n.4
Niğde : 17 n.5, 60 n.2
Nil : 200, 246
Ni'meti Efendi : 269
Niş : 272, 307, 418
Nişâncı Mehmed Paşa : 150
Nizâmî : 49
Novi'li Ömer : 302
Th. Nöldeke : 43, 85
Nûh Efendi : 327
M. Norberg : 220, 270, 447, 449, 451

— O —

Oçakov (Karakerman) : 243
Ofen : 110 n.3

Oğuz Han : 8
Olaş (Macaristan) : 257
Sultan Orhan : 11, 53
Orhan Şaik Gökyay : 3 n.1, 9 n.3
A. Ortelivs : 219
Ortokâbâd : 58
Oruç (uluçalı) : 88 n.1
Osman : 28, 53, 107, 115
Osman Hamdî Bey : 418 n.1
Osmân Paşa : 184
Topal Osmân Paşa : 401
Ottenfels - Gschwind : 220
Osman II.: 165, 167, 172, 173, 173 n.1, 174, 178, 186, 201, 205, 286, n.4, 323, 341n.1
Oxford : 26

— Ö —

Ömer Paşa : 275, 302 n.1
Ömer Yesîr : 51
Özdemir Osmân Paşa : 130, 131 n.2, 159, 441

— P —

Pançova : 255
Paris : 95, 108, 355, 360, 370, 377, 405, 433
Patria Konstantinopolis : 32
Patras : 268
Pazar : 333
W. Pertsch : 9 n.2, 32 n.7, 47, 55, 66, 67, 115 275 n.3, 8[illegible] n.1
M. Pelaez : 87 n.1
Petersburg : 275 n.3, 357, 358, 360, 425
Christoph Esajas Pezel : 239
Piyâle Paşa : 73, 74, 88 n.2
Joanne Podesta : 239
Polonya : 244, 248, 356, 358, 377
Pottendorf : 256
Pozsega : 141
Pravişte : 334
Priştine : 61
Prizren : 38, 77
Prusya : 377, 357

— Q —

A. Querry : 275 n.3

— R —

Râbi'e (Aşık Paşazadenin kızı) : 39
Raguza (Dubrovnik) : 243
Rakoçi : 243
Ramazanoğulları : 3 n.1
Râmî Mehmed Paşa : 279
Rammâl : 63
Leopold v. Ranke : 241 n.2
J. L. Rasmussen : 158
Richard Rawlinson : 26
J. J. Reiske : 217
Oskar Rescher : 447
Resmo (Girid) : 337
Reşîdeddîn : 8
Reşîdüddîn Muhammed Vattât : 16
Rıdvân Paşa : 103 n.1
Riedel : 55
Rieu : 50, 55, 58 n.1, 59, 60 n.1, 65, 66, 193 n.1, 200 n.1, 201, 247, 275 n.3, 276 n.7
Rif'at Bey : 441
Rif'at Osmân : 235, 236, 332, 333 n.1
Roboly : 240
Rodos : 84, 86, 89, 112, 328, 359, 402, 426
Roma : 252, 255, 401, 402
Romanya : 323 n.2
G. Rosen : 74, 228
V. v. Rosen : 33, 74, 228
V. v. Rosenzweig - Schwannau : 219
Ruhâ : 316 n.1
Rum Selçukluları : 4 4n.4, 8, 20
Sieur la Rocque : 26, 222
Rumenzov : 370

Rumeli : 250
Rusya : 243, 244, 335, 341, n.1, 349, 356, 357, 358, 363, 370, 425
Rus : 319, 325, 357
Rusçuk : 168, 189, 423
(Şeyh Dede Ömer) Ruşenî : 34
A. Rutgers : 128
Rüstem Paşa : 91
Jan Rypka : 329 n.3, 336 n.1

— S —

E. Sachau : 66, n.2
S. de Sacy : 208, 218
Sadettin Buluç : 45
Sa'dî Çelebi, Tacbegzâde : 56
Safranbolu : 439
Safvet Nesîbe Hanım : 371
Sahn : 51
Sa'îd Mehmed Paşa : 324
Sakarya : 39
Sakız : 225, 305, 377, 383, 402
Sâlih Paşa : 191
Samhûdî : 171
Sâmî Ahmed Efendi : 286
Sâmî Paşazâde Necîb Paşa : 41
Samsun : 104
San'â : 407
Saraybosna : 161, 190, 204, 282, 303, 312, 322
Saray Kütüphanesi : 5 n.8
Sarı Saltuk Dede : 179 n.1, 184 n.1
Sarı Ya'kûb b. Atâullâh el-Karamânî : 17 n.5
F. Sarre : 184
Saruhanoğulları : 3 n.1
Satırcı Mehmed Paşa : 192
Sefer Şâh : 203
Louis-Phillippe comte de Ségur : 368
Ch. Schefer : 8n.1, 20, 45, 60, 234 n.2, 235, 252 n.1
Selâheddîn Eyyubî : 402
Hans Schildberger : 395 n.1
Christian Schwegler : 239
Selâheddîn : 235
Selânik : 72, 150, 164, 171, 186, 243, 258, 305, 369, 387, 393, 441
Selçuk : 89
Selim ve Bayezid : 15 n.1
I. Selim : 44, 47, 52, 56, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 68, 69, 89, 97, 107, 109, 114, 134 n.1, 137, 138, 147 n.2, 183, 195, n.1, 198, 200, 207, 234, 265 n.1, 267, 268, 402.
II. Selim : 61 n.2, 73, 103, 107, 109 n.2, 126, 127, 147, 150, 182, 189, 235, 300, 398
III. Selim : 342, 351, 359, 362, 363, 364, 368, 374, 379, 379 n.2, 385 n.2
Selîm Girây : 259, 308 n.1, 336 n.1
Semerkand : 22, 62
Semendire : 106 n.1
Semendriye : 118, 248
Senûsiler : 431
Serez : 35, 168, 234, 246
C. F. Seybold : 90
Seyyid Mehmed Paşa : 348
Seyyid Sinân : 120
Silistre : 189, 336, 336 n.2
Silivri : 93
Silivri Kapı : 151
Simâv : 393
Sinân Paşa : 73, 99, 101, 102, 145, 147, 183, 211, 447
Sinân Çavuş : 86
Sinân b. Abrulmennân : 151
Sinop : 55
Sincar : 131
Sırp :39
Sırbistan : 29

Sivas : 4, 5, 12, 15, 84, 117, 243, 268, 301
Sivaslı Şemsî : 118 n.2
Sivrihisar : 80, 167 n.2, 171
Siyâvuş Paşa : 151, 182
Sofya : 69, 243
Soğan Yemez Mahmûd Paşa : 324
Sokullu Mehmed Paşa : 105, 109, 110, 117, 118, 145, 146
Vasiliy D. Smirnov : 33, 34, 41, 44, 144, 204, 224, 245, 254, 270, 297, 335
Stockholm : 356
D. Stürmer : 220
Suriye : 57, 61, 89, 141, 243, 310, 400,
Surre-i Humâyun Emîni : 104
"Surûrî" Hasan Paşa : 172 n.4
Süleymân (Kanuni Sultan) : 49, 59, 61, 62, 73, 75, 77, 93, 109, 112, 115, 117, 118, 131, 133, 244, 285 n.3
I. Süleyman : 72
II. Süleyman : 247, 256, 293
Süleymâniye : 61 n.2
Süleyman Şah : 313
Süleymân Paşa : 100, 231, 341 n.1
Süleymân Feyzî Paşa : 347
Karl Süssheim : 12, 143, 410, 429
Sütlice : 328
Süyûtî : 111, 112

— Ş —

Şâh Abbâs II. : 200 n.1
Şah Ruh Mirza : 320
Şâh İsmâ'il : 51, 52, 56, 98
Şâhnâmeci : 29
Şam (Salihiye) : 62
Şam : 17 n.5, 22, 60, 111, 117, 132, 132 n.1, 152, 157, 164, 171, 178, 238, 243, 248, 262, 298, 299, 310, 318, 389, 415
Şâmil ve Kâmil : 209
Şarl IX. : 119
Şehbâz Girây : 372
Şehsüvâr Mehmed Paşa : 230
Şehzâde Cem : 34, 35, 434
Şehzâde Mahmûd : 255
Şehzâde Mustafa (IV. Mehmed'in oğlu) : 239
Şirâz : 51, 108 n.4, 109
Şirvan : 98
Ştipli Hüseyn : 96 n.2

— T —

Taberî : 19, 74, 110
Ebûl-Mehâsin Cemâleddin : Yûsuf b. Tagriberdî : 22 n.1, 23, 69, 335
Franz Taeschner : 146, 153, 217, 219, 325 n.4
Tâhir Paşa : 441
Tahran : 391, 428
Ta'if : 429 n.1
Talleyrand : 370
J. H. Garcin de Tassy : 160
Tavukçu Mustafa Efendi : 337
Tebriz : 13, 89, 184, 193, 243, 260 n.1, 395
Teke-eli : 3 n.1
Tekeoğulları : 3 n.1
Tekirdağ : 309 n.2, 311, 361, 401
Temeşvar : 136, 212, 273, 305
J. P. Tercier : 65, 84
Tevâ'if el-mülûk : 3, 4, 6
Tezkireci Halîl : 286
J. Thury : 29, 44, 91, 204
Tırhala : 67 n.1, 93, 168, 189
Tırnova : 189
Timur : 16, 22, 23, 193, 274 n.2
Tire : 161, 168, 375, 384
Tiryâki Hasan Paşa : 172, 393, 450
G. Toderini : 217, 222

Tokat : 4, 210, 212, 312, 333, 346 n.2
Tolstoy : 370
Topal Osman Paşa : 316 n.1
Tophane : 274
Topkapı : 227
Tornberg : 55, 59, 65
Tosya : 113
Trablus : 22 n.1, 106
Trablusgarb : 73
Trablus Şam : 298
Trabzon : 29, 59, 152, 152 n.1, 242 348
Tripolitza : 400
R. Tschudi : 90
Tul-Kerem (Nablus yakınlarında): 175
Tûmanbây : 58, 194
Tuna : 379
Tunus : 72, 100, 330, 331 n.1, 403
Turgut Re'is : 422 n.1
Tûr Sinâ : 29

— U —

Ulah : 164, 185
Umur Bey : 446
Umur Paşa : 263 n.2
F. R. Unat : 43
Uppsala : 40
Urfa : 52, 261, 262, 263, 335
J. Uri : 26
Urmiya : 181, 243
Uşak : 283, 283 n.1
Uyvar : 238 n.2, 243
Uziçe (Bosna) : 386
Uziçe (Sırbistan) : 248
Uzun : 36
Uzunköprü : 237
Uzun Hasan : 27, 51
İ. H. Uzunçarşılı : 3n.1

— Ü —

Üsküb : 60, 68, 94, 95, 104 n.2, 168, 189, 441
Üsküdar : 84, 91, 117, 164, 165, 167 n.1, 193, 227, 256, 257, 261, 262, 281, 286, 287, 307, 308, 309, 318, 328, 338 n.3, 334 n.1, 349, 363, 369, 373, 385, 389, 395, 399, 432

— V —

Pierre Vattier : 25
Şeyh Ebu'l-Vefâ : 39, 39 n.6
Şeyh Mehmed Vefâ'î (vefâ) : 129, 130 n.1, 156
Vehbî : 297, 297 n.1
Velî Beyzâde Alî : 263 n.1
V. Veliaminov-Zernov : 246 n.1
Veysî : 275, 313
Veysî Efendi : 382
Vişnezâde Mehmet İzzetî : 218
Vusletî : 248, 336 n.1
A. Vambery : 245
Van : 243, 307, 354, 364
Venedik : 13, 36, 53, 145, n.2, 327, 330, 331, 341 n.1, 352
Vidin : 418
Viyana : 40, 85, 107, 184, n.1, 198, 241, 243, 244, 256, 272, 273, 275 n.3, 278, 290, 290 n.1 337, 353, 354, 357, 359
Vize : 112, 372
C. Vollers : 208 n.2
D. Vatter : 25

— W —

G. Weil : 66
Woodt : 267 n.1
M. Wickerhauser : 36, 275 n.3
P. Wittek : 3, 10, 11, 17, 42, 44, 47
W. Livingston Wright : 272

F. Wüstenfeld : 66 n.1, 99, 100, 190 n.3, 193, 199
A. Wedjenski : 245
O. M. V. Schlechta-Wssehrd : 36

— Y —

Yakûb Bey : 51
Yanık : 185
Yanya : 409, 437
Yenice : 77
Yenipazar : 190
Yenişehir : 165, 225, 320, 401
Yenişehir (Larissa) : 93 n.1, 332
Yenişehir (Teselya) : 288 n.1
Yerköy : 323 n.2
Yeşilce : 115
Yozgad : 388
Yunan : 39, 254, 377, 393, 400, 401, 434
Yemen : 100, 101, 102, 103 n.1, 127, 128, 129, 149, 167, 193, 407, 433, 437
Yusuf Kemâl Beg Hatâta : 429 n.1
Yusuf Ziya Paşa : 280, 342, 362, 394

— Z —

Zagra : 332
Zenbilli Alî : Şeyhülislâm : 48, 81
Ziget : 119
Zigetvar : 145, 145 n.2, 196
Zile : 344
Ziştov : 358
Ziyâeddin Yûsuf Paşa : 280
Zulfikâr Paşa : 256, 278, 354
Zulkadirriye : 3 n.1
Züyûl : 365